

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TASAVVUF)
ANABİLİM DALI**

**ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE
HAYATI ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

Doktora Tezi

Murat ÖZAYDIN

Ankara-2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TASAVVUF)
ANABİLİM DALI**

**ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE
HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

Doktora Tezi

Murat ÖZAYDIN

Danışman:

Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

Ankara-2008

ÖZET

Şeyh Abdurrahman Efendi 1854 yılında Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde doğmuştur. Hâlidî silsilesinden gelen şeyh Hasan-i Nûrânî, hazretlerinin oğludur. İlim tahsilini öncelikle babasının terbiyesinde gerçekleştirmiş ve ilim icâzesini de babasından almıştır. Babasının vefatından sonra, babasının halifelerinden Molla Muhammed Efendi'nin yanında eğitimine devam etmiş ve kısa bir süre sonra bu zattan hilafet almıştır. Hilafet aldıktan sonra Aktepe ve çevresinde irşâd faaliyetlerine başlamış geniş bir alana hitap etmiştir.

Şeyh Abdurrahman, birçok eser kaleme almış ancak bunlardan günümüze on üç tanesi ulaşabilmiştir. Eserlerinde “Rûhî” mahlasını kullanmıştır. Eserlerindeki Arapça, Farsça, Osmanlı Türkçesi ve Kürtçe dil zenginliği ile birlikte, edebi sanatlardaki ustalığı ve şairliği dikkat çekicidir. En meşhur eserleri “Mesnevî” tarzında yazmış olduğu “Ravdu'n-Naîm” ve “Dîvân-ı Rûhî” adlı eserleridir. Ayrıca “Râbita” ve “Tarîkat Âdâbı” üzerine yazılmış iki risâlesi de mevcuttur. Astronomiye olan merakı doğrultusunda ceviz ağacından yapmış olduğu bir dünya küresi ve bölgesel takvim çalışmaları da dikkate değerdir.

Şeyh Abdurrahman, Dinî, İtikâdî, Tasavvufî, Fıkîhî, Kelamî, Astronomi, Fennî, İslâmî ve Edebî alanlardaki birikimlerinin ve ilmi bağlılığının bir sonucu olarak el yazması eserlerden oluşan bir kütüphane kurmuştur. Ancak bu kütüphaneden günümüze yaklaşık 250 kadar eser ulaşabilmiştir.

Şeyh Abdurrahman, 1910 yılında Diyarbakır'da vefat etmiş ve Aktepe'de babasının yanına defnedilmiştir.

Anahtar kelimeler: Abdurrahman Aktepe, Nakşbendîlik, Hâlidîlik, Tekkeler, Diyarbakır, Mürşîd, Mürîd, Râbita, Peygamber, Aktepe köyü, Tarîkat, Tasavvuf, İhlâs.

ABSTRACT

Shaykh Abd al-rahman was born in Aktepe village in Cinar the province of Diyarbakir in 1854. His father is Shaykh Hasan-i Nûrânî descending from the Khalidi ancestry. He was educated firstly as a pupil by his father and was his father he who gave him the scientific idjaza. After his father died, he was taught by Molla Muhammad Efendi, a caliph of his father, and soon he reached the caliphate degree that was approved by Molla Muhammad Efendi. After he hold the caliphate degree, he started his irshad activities in Aktepe village area, more and more his area extended and widened.

Among the the works written by Shaykh Abd al-rahman who is known to write a great number of books, thirteen books are available today. He used the nick Ruhi in his poems. His ability of Arabic, Persian, Otoman Turkish and Kurdish languages and proficiency in literary usages is appeared through his works as well as his skill as a poet. Rawd al-naim and Divan-i Ruhi are his well known works, both are writtin in masnawi style. Also Rabita, and Tarikat adabi are the tretises written by him. On the other hand being keen on astronomy he made a globe, of walnut wood, alongside with some regional calenderical works.

Shaykh Abd al-rahman, through his great skill on religion, belief, mystics, law, kalam, astronomy, scientific, literary ve Islamic fields he found a library containing a great number of manuscripts. But unfortunately, of the library, today only two hundred and fifty manuscripts are avaiiable.

Shaykh Abd al-rahman died in Diyarbakir in 1910 and was buried in Aktepe village alongside with his father.

Keywords: Abd al-rahman Aktepe, naksh-bendi sect, Halidi sect, tekkah, Diyarbakir, murshid, murid, rabita, prophet, Aktepe village, sect, mystic, ikhlas

ÖZET

Şeyh Abdurrahman Efendi 1854 yılında Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde doğmuştur. Hâlidî silsilesinden gelen şeyh Hasan-i Nûrânî, hazretlerinin oğludur. İlim tahsilini öncelikle babasının terbiyesinde gerçekleştirmiş ve ilim icâzesini de babasından almıştır. Babasının vefatından sonra, babasının halifelerinden Molla Muhammed Efendi'nin yanında eğitimine devam etmiş ve kısa bir süre sonra bu zattan hilafet almıştır. Hilafet aldıktan sonra Aktepe ve çevresinde irşâd faaliyetlerine başlamış geniş bir alana hitap etmiştir.

Şeyh Abdurrahman, birçok eser kaleme almış ancak bunlardan günümüze on üç tanesi ulaşabilmiştir. Eserlerinde “Rûhî” mahlasını kullanmıştır. Eserlerindeki Arapça, Farsça, Osmanlı Türkçesi ve Kürtçe dil zenginliği ile birlikte, edebi sanatlardaki ustalığı ve şairliği dikkat çekicidir. En meşhur eserleri “Mesnevî” tarzında yazmış olduğu “Ravdu'n-Naîm” ve “Dîvân-ı Rûhî” adlı eserleridir. Ayrıca “Râbita” ve “Tarîkat Âdâbı” üzerine yazılmış iki risâlesi de mevcuttur. Astronomiye olan merakı doğrultusunda ceviz ağacından yapmış olduğu bir dünya küresi ve bölgesel takvim çalışmaları da dikkate değerdir.

Şeyh Abdurrahman, Dinî, İtikâdî, Tasavvufî, Fıkîhî, Kelamî, Astronomi, Fennî, İslâmî ve Edebî alanlardaki birikimlerinin ve ilmi bağlılığının bir sonucu olarak el yazması eserlerden oluşan bir kütüphane kurmuştur. Ancak bu kütüphaneden günümüze yaklaşık 250 kadar eser ulaşabilmiştir.

Şeyh Abdurrahman, 1910 yılında Diyarbakır'da vefat etmiş ve Aktepe'de babasının yanına defnedilmiştir.

Anahtar kelimeler: Abdurrahman Aktepe, Nakşbendîlik, Hâlidîlik, Tekkeler, Diyarbakır, Mürşîd, Mürîd, Râbita, Peygamber, Aktepe köyü, Tarîkat, Tasavvuf, İhlâs.

ABSTRACT

Shaykh Abd al-rahman was born in Aktepe village in Cinar the province of Diyarbakir in 1854. His father is Shaykh Hasan-i Nûrânî descending from the Khalidi ancestry. He was educated firstly as a pupil by his father and was his father he who gave him the scientific idjaza. After his father died, he was taught by Molla Muhammad Efendi, a caliph of his father, and soon he reached the caliphate degree that was approved by Molla Muhammad Efendi. After he hold the caliphate degree, he started his irshad activities in Aktepe village area, more and more his area extended and widened.

Among the the works written by Shaykh Abd al-rahman who is known to write a great number of books, thirteen books are available today. He used the nick Ruhi in his poems. His ability of Arabic, Persian, Otoman Turkish and Kurdish languages and proficiency in literary usages is appeared through his works as well as his skill as a poet. Rawd al-naim and Divan-i Ruhi are his well known works, both are writtin in masnawi style. Also Rabita, and Tarikat adabi are the tretises written by him. On the other hand being keen on astronomy he made a globe, of walnut wood, alongside with some regional calenderical works.

Shaykh Abd al-rahman, through his great skill on religion, belief, mystics, law, kalam, astronomy, scientific, literary ve Islamic fields he found a library containing a great number of manuscripts. But unfortunately, of the library, today only two hundred and fifty manuscripts are avaiiable.

Shaykh Abd al-rahman died in Diyarbakir in 1910 and was buried in Aktepe village alongside with his father.

Keywords: Abd al-rahman Aktepe, naksh-bendi sect, Halidi sect, tekkah, Diyarbakir, murshid, murid, rabita, prophet, Aktepe village, sect, mystic, ikhlas

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VII

GİRİŞ

I. DİYARBAKIR HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	6
II. OSMANLI İDARESİNDE DİYARBAKIR.....	18
III. ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE DÖNEMİNE TOPLU BİR BAKIŞ.....	25
Siyasî ve ekonomik durum.....	25
Kültür ve eğitim alanındaki hizmetler.....	26
IV. DİYARBAKIR KÜLTÜR TARİHİNE TOPLU BİR BAKIŞ.....	29
V. DİYARBAKIR TASAVVUF TARİHİNDE TARİKATLAR.....	30
VI. DİYARBAKIR TEKKELERİ.....	35
1. MEVLEVÎ TEKKESİ.....	36
2. GÜLŞENÎ TEKKESİ.....	38
3. NAKŞBENDÎ TEKKESİ.....	39
4. ÖRFİZÂDE TEKKESİ.....	40
5. BALIKLI TEKKESİ.....	40
6. MÂZENDERÂNÎ TEKKESİ.....	41
7. İPÂRİYE TEKKESİ.....	41
8. İMAM-I MURAT ALİ ZÂVİYESİ.....	42
9. İMAM-I HACI HALİL ZÂVİYESİ.....	42
10. MAHMUD BEY ZÂVİYESİ :.....	42
11. ŞEYH ŞÜKRÜ EFENDİ TEKKESİ :.....	42
12. ERCİŞLİ ŞEYH ŞÜKRÜ EFENDİ TEKKESİ :.....	42
13. MERCİMEK TEKKESİ.....	43
14. DİLÂVERPAŞA TEKKESİ.....	44
15. SA'DEDDİN CİBÂVÎ TEKKESİ.....	44
16. BIYIKLI MEHMET PAŞA TEKKESİ.....	44

BİRİNCİ BÖLÜM

I. ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE HAZRETLERİNİN HAYATI.....	45
a. DOĞUMU.....	47
b. ÖĞRENİMİ.....	47
c. EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI.....	48
d. İLİM TAHSİLİNDE ÇEKTİĞİ MEŞAKKATLER.....	49
e. İLİM İCÂZESİ.....	50
II. ŞEYH ABDURRAHMAN HAZRETLERİNİN ŞAHSİYETİ.....	55
a. TARİKATTAKİ DURUMU.....	55
b. AHLÂKİ VE SIFATLARI.....	55
c. İSTİKÂMET VE DOĞRULUĞU.....	56
d. ALÇAKGÖNÜLLÜLÜĞÜ.....	57
e. ÂDÂBA RİÂYETİ.....	57
f. İBADETİ VE TAKVÂSI.....	58
g. ATILGANLIĞI.....	60
h. ÇAĞRISI VE DİNÇLİĞİ.....	61

1. SABIR VE AZMÎ	63
j. HİLMÎ	64
k. KEREM VE İNFÂKÎ	65
l MÜRİDLERİ EĞİTMESİ	67
III. VEFATI	68
IV. ŞEYH ABDURRAHMAN HAZRETLERİNİN ESERLERİ	69
1) Ravdu'n-Naîm	69
2) Dîvân-ı Rûhi	69
3) Kitâb'ul-İbrîz	69
4) Keşfu'z-Zulâm fî Akâidi Farkî'l-İslâm	69
5) Minhâcu'l-Usûl	70
6) Astronomi üzerine yazılmış eser	70
7) Takvim	70
8) Kitabu's-Sarf ve'n-Nahv	70
9) Kitâbu't-Tıb	70
10) Risâle	71
11) Kitâbu'l Mantık	71
12) Risâletu'r-Râbitâ	71
13) Risâletu'l-Edeb ve'l Âdâb	71

İKİNCİ BÖLÜM

I. NAKŞBENDÎLİK	72
II. HÂLİDÎLİK	82
III. ŞEYH ABDURRAHMANIN ŞEYHLERİ VE HALÎFELERİ	90
A. ŞEYHLERİ	
1) ŞEYH HÂLİD-İ CEZERÎ	90
2) ŞEYH SALİH SİBKÎ	91
3) ŞEYH KASIM EL-HÂDÎ (ALTUN AKARLI)	93
4) ŞEYH HASAN-İ NÛRÂNÎ	95
B. HALÎFELERİ	
1) ŞEYH MUHAMMED CÂN-İ AKTEPE	98
2) ŞEYH KERBELÂ	99
3) ŞEYH VEYSİ EKİNCİ	100
4) ŞEYH ABDURRAHMAN'İ ŞEYH SELÂMETA	101
5) ŞEYH HASÎB EFENDİ	102
6) ŞEYH MUHAMMED NEYTULLAH	103
7) ŞEYH MUHAMMED RÂŞİD (RİŞTÎ)	104
8) ŞEYH MUHYİDDÎN-İ ŞEYH SELÂMETA	106
F. SİLSİLE VE İCÂZET	107
G. ALTIN SİLSİLE	111
H. KERAMETLERİ	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. ŞEYH ABDURRAHMANIN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ	140
A. RÂBİTÂ	145
B. PEYGAMBER SEVGİSİ	162
C. VAHDET-İ VÜCÛD	167
D. TEVHÎD	170

E. MÜRŞİD:	174
F. MÜRİD	179
G. MUHABBETULLAH	182
H. FAKR	187
I. HALVET	191
J. SOHBET	195
K. ZİKİR	203
L. RİZÂ	210
M. İHSÂN	212
N. SİDK	219
O. VEFÂ	222
Ö. SABİR	223
P. ZÜHD	227
R. TEVÂZÜ	231
S. GÜZEL AHLÂK	235
Ş. İHLÂS	241
T. SÜNNETE BAĞLILIK	243
U. NEFS	245
V. EHLİ BEYT SEVGİSİ	250
Y. EHL-İ BEYT KİMDİR?	250
Z. DÜNYA	261
II. ŞEYH ABDURRAHMAN'DA TARİKAT VE ZİKİR ÂDÂBI.....	262
a) TEVBE	262
b) TESLİMİYET	264
c) İSTİMDÂD	266
d) TEVECCÜH	268
e) TEVBENİN FAYDALARI	269
f) CEZBE:	273
g) ZİKİR	274
h) ZİKİR ÂDÂBI	274
ı) ZİKRİN EDEPLERİ :	276
III. İSTİKÂMET VE HEDEF.....	277
IV. ŞEYH ABDURRAHMAN'IN HİKMETLİ SÖZLERİ.....	279
V. ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE HAZRETLERİNİN	
KÜTÜPHANESİNDE YER ALAN EL YAZMASI ESERLER.....	297
SONUÇ.....	316
BİBLİYOGRAFYA	322
EKLER.....	339

ÖNSÖZ

Hamd, âlemleri yaratan, insana kalemle yazmayı öğreten ve kendi ilim sıfatından insana da veren Cenab-ı hak Tealâ hazretlerine, salât u selam da insanlığın efendisi, vahiyle gönderilen Muhammed Mustafa Efendimiz'e, onun kutlu ailesine ve seçkin ashabına.....

Bir milletin geleceğinden emin olabilmesi, ilmî ve fikrî yönden gelişmesi, geçmişteki kültür mirasını çok iyi bilmesine ve benimsemesine bağlıdır. Bu kültür mirasının temel taşları da yetiştirdiği büyük şahsiyetlerdir. Biz bu tarihe mal olmuş büyük insanları takdir etmeyip, yeni kuşaklara aktarmadığımız takdirde, onlar kendilerine başka kültürlerin ürünü olan şahsiyetleri örnek alacak, dolayısıyla bir kültürel yozlaşma ortaya çıkacaktır. Bu sebeple İslâm âlemi, yetiştirdiği bu büyük şahsiyetleri iyi tanımak ve onların kristalleşmiş fikir ve davranışlarını örnek almak durumundadır.

Unutulmamalıdır ki büyük insanlar, çevresindeki manevî atmosferi aydınlatan billûrlaşmış avizeler gibidirler. Onların manevî gücünün ışıkları, sonradan gelen nesilleri aydınlatmaya devam eder. Mensubu oldukları milleti sonsuzlaştıran bu şahsiyetler, yalnızca kendi asırlarındaki insanları değil, sonradan gelecek olan kuşakları da etkileyerek yüceltirler. Onların yüksek fikirleri, yaptıkları işler ve ilmî çalışmaları insanlığa ve ümmete bırakılan miraslarından şerefli ve en ihtişamlısıdır. Onlar geçmişle bugünü birbirine bağlamakta, geleceğin daha iyi olmasına yardım etmektedirler. Bazen bir mutasavvıfın veya ilim adamının bir tek fikri bile insanlığın hafızasında yüzyıllarca kalır ve sonunda da o milletin günlük hayatlarına girer. Çağlar boyu yaşayacak olan bu şahsiyetler ve fikirler, hatiften gelen bir ses gibi yüzyıllarca devam ederler.

Büyük insanlar, büyük milletlerin bağrından fıskıran hayat pınarlarıdır. Milletleri kuran irade, âbide şahsiyetlerin varlığı ile gerçekleşir. Peygamberimiz'den günümüze kadar ki tarihi seyir içerisinde değişik ilim dallarında binlerce Fukaha, Muhaddis, Mutasavvıf, Tarihçi, Müfessir (v.s.) gibi önemli şahsiyetler göze çarpmaktadır.

Bu şahsiyetlerden biri de XIX. ve XX. yüzyılları arasında Diyarbakır'da yaşamış bulunan 54 yıllık ömrünün tamamını, tasavvufa ve ilme adanmış, medrese

eğitimi almış, D n ,  tik d , Fık  , Tasavvufî, Kel m , Astronomi ve Edebiyat gibi,  sl mi, Fenn  ve Edeb  alanlarda kendini her yönden m kemm l bir şekilde ikm l etmiş, ilim ve icâzet sahibi, ehli takvâ, ehli tasavvuf ve bir mürşid-i kâmil olan şeyh Abdurrahman Aktepe hazretleridir.

Bu tezi hazırlamadaki amacımız, şeyh Abdurrahman Aktepe ve O’nun gibi Diyarbakır ve çevresinde yetişmiş olan Allah dostlarını, şöhrete ulaşan g z deleri, Tasavvuf, Edebiyat ve ilim hayranları için, ilmî bir araştırma konusu yapmak, bu nadide şahsiyetleri ilim dünyasına ve toplumun istifadesine kazandırmak, özellikle de ilgilenenlerin dikkatine sunmaktır. Zira, XIX. ve XX. yüzyıllara bakıldığında Diyarbakır ve çevresi, evliyâ ve  rifler yatağı, bilgin ve ulem  otağıdır. Aslında bölge bu konularda henüz çok b kirdir. Geniş ve detaylı bir biçimde ilmî incelemeye tabi tutularak, bölgenin, özellikle Diyarbakır’ın d n  ve bugünü bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serildiği takdirde, buna paralel olarak bölgenin m kus tarihi de bir anlamda değişim sürecine girecektir. Üzülerek söylemek gerekir ki, bölgede özellikle Diyarbakır’da bulunan kültürel varlıklarımız, gelip geçen herkesi adeta “beni kurtarın, beni kurtarın” diye devamlı ihtar etmekte, yardım istemekte, ilgi beklemekte, ilgililerden incelenme ve araştırılma istemektedir.

Bu yüzyıllarda, Diyarbakır, Bitlis, Norşin, Tillo (Aydınlar), Suriye ve Bağdat aynı çizgide bulunan birer ilim ve kültür merkezleridir. Bu kültür hareketlerinde, Anadolu’nun  sl m’a açılan kapısı olması şerefine sahip olduğundan Diyarbakır belli başına merkezi bir konum oluşturmuştur.

Bu tezin hazırlanmasındaki asıl amaç ve ana hedef, şeyh Abdurrahman Aktepe’yi tanıtmak, anmak, topluma kazandırmak, geçmişten bugüne ve bu yüzyıllardaki Diyarbakır’ın kültürel durumunu sergilemek, şeyh Abdurrahman Aktepe ile bu yolda ilk adımı atarak, unutulmaya yüz tutmuş tüm nâdide şahsiyetleri gün ışığına çıkararak, kültür mirasına ve topluma kazandırarak, bir anlamda onlara olan vefa borcumuzu yerine getirerek onları hayırla y d ederek, onlarla gurur duyacağımız ve anılmalarını sağlayacak bir eser ortaya koymaktır.

Birer lider olan bölgedeki bu nâdide şahsiyetler, her bakımdan halkın seviyesine inmiş, halkın içinde halktan bir fert olarak onlara önderlik etmiş, yol

göstermiş, toplum fertlerini kaynaştırmış, gerçek anlamda denge unsuru olup, nazım rol oynamışlardır.

Günümüze gelindiğinde bugün, yerleri kolay kolay doldurulamayan böylesine seçkin, güzîde insanların bırakmış oldukları boşluk, kendini açık bir şekilde hissettirmektedir. Günümüzde bölgede azda olsa bu seçkin insanların soyları devam etmektedir. Ancak, bunların eskisi gibi, tesir sahaları fazla olmayıp, bazı nedenlerle sınırlıdır. Bu yüzden, ecdadları gibi nazım rol oynama ve denge unsuru olup, asayiş sağlama ve toplumu yönlendirme konusunda başarılı olamamaktadırlar.

Gerek Güneydoğu Anadolu’da ve gerekse özellikle Diyarbakır’da tarihi seyir içerisinde birçok sahalarda yetişmiş olan ilim adamları üzerinde, özellikle manevî şahsiyetler bakımından gerçek manada akademik bir çalışma maalesef yapılmamış, yapılanlarda oldukça dar bir çerçeveye sınırlı kalmıştır.

İnanıyoruz ki, gerçek manada akademik çalışmalar yapıldığı takdirde, birçok gerçeklerin ve tarihin sayfalarında kaybolmuş olan nâdide şahsiyetlerin gün yüzüne çıkacağı bir gerçektir. Temennimiz odur ki bu çalışmamız bölgede yapılacak olan değerli çalışmalar için bir ışık olur ve ardından birbirinden kıymetli çalışmaların oluşmasına öncülük eder.

Kitabımızın hazırlanmasına vesile olan manevî ve güzîde şahsiyet, şeyh Abdurrahman hazretlerini bir kez daha rahmetle anmayı kutsî bir vazife addediyoruz.

Ayrıca tezi hazırlama sürecimiz boyunca maddî ve manevî anlamda katkılarını esirgemeyen; Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU’na, tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa AŞKAR’a, Doç. Dr. Kadri YILDIRIM’a, Şeyh Abdurrahman’ın torunu Şeyh Şafii KILIÇ’a, Şeyh Şafii’nin oğlu Av. Mehmet KILIÇ’a ve Molla Sadık ELÇİ’ye şükranlarımı sunarım.

Eserimizin hayırlara vesile olması temennisiyle!

Çalışmak bizden, Tefvik Allah (c.c.)’tandır.

19.06.2008

Murat ÖZAYDIN

KISALTMALAR

a. e.	: Aynı eser.
a.g.e.	: Adı geçen eser.
AÜ İF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
AÜ İFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Bkz.	: Bakınız.
BBY	: Büyükşehir Belediyesi Yayınları
c.	: Cilt.
çev.	: çeviren.
Der.	: Derleyen.
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
DBBY	: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
DÜ	: Dicle Üniversitesi
haz.	: Hazırlayan.
İA	: İslam Ansiklopedisi.
İİD	: İslami İlimler Dergisi.
İÜ	: İstanbul Üniversitesi.
KB	: Kültür Bakanlığı.
KBY	: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Ktp.	: Kütüphane.
ME	: Milli Eğitim.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
sad.	: Sadeleştiren.
S.	: Sayı.
ss.	: Sayfalar arası.
sr.	: Sure.
tah.	: Tahkik eden.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
TY	: Türkçe Yazmalar.
v.	: Varak.

GİRİŞ

“Mü'minlerden bazı büyükler üzerine Yüce Allah'a söz verdikleri şeyi dosdoğru yapmışlardır. İşte onlardan bir kısmı nazrını (sözünü) tam olarak yerine getirmiştir. Bir kısmı ise beklemektedir. Hiçbir değişiklik meydana getirmemişlerdir.”¹

Şüphesiz tarih, çok büyük insanları ebedileştirmiştir. Yüce Allah yoluna davet eden, birçok salihlerin ve büyük evliyaların isimlerini sahifelerinde tescil etmişlerdir. Fakat tarihin geniş kapılarına giren ancak evliyâdan bir bölümüdür. Büyüklerden azınlık bir kısımdır. O kısım ki üstün ahlak ile süslenmiş ve yüce fazîletlere hâiz olmuştur.

Bu azîz ve az tâifenin içerisinde yer alan mümtaz şahsiyetlerden biri de Rabbâni kutup, Yüce Allah'ın ipine (İslam dinine) sınıksız sarılan, Resûlullah'a aşık, müridlerinin efendisi, senedi, dayanağı, iftihârı, istimdâd kaynağı Nakşbendî tarikatının büyük şeyhlerinden biri olan Şeyh Abdurrahman Aktepe hazretleridir. Yüce Allah sırrını pâk eylesin. Bizleri ve tüm Müslümanları feyzine nâil eylesin.

Şeyh Abdurrahman hazretleri yaşamış olduğu köye nisbetle, “Aktepe”olarak anılmıştır.² Şeyh Abdurrahman; yaşamış olduğu dönemde bir medresesi olan, devrinin önde gelen ilim adamlarından biri ve Nakşbendî Tarikatı mürşidlerinden biri olan Şeyh Hasan-ı Nûrânî 'nin oğludur.

Şeyh Abdurrahman kendi eserinde kendisi hakkında şu bilgilere ulaşmaktayız: şeyh Abdurrahman; isminin Abdurrahman, mahlasının “Rûhi” olduğunu, birçok şiirlerinde bu mahlası kullandığını, bazende “Rûhiyâ” (Ey Ruhi) şeklinde telaffuz ettiğini, “Şemsüddîn” ismini çok sevdiğinden bu ismide kendisine lakab olarak kullandığını ifade etmektedir. Beyitlerin devamında ise, mezhep imamının Şafii, akide imamının Eş'arî, tarikat olarakta Nakşî-Hâlidî olduğunu beyan etmektedir. Bu beyitleri burada zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz:

¹ Ahzab Suresi, 22. Ayet

² “Aktepe” Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı bir köyün adıdır. Bu köy daha önceleri Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı idi. Daha sonra Bismilden alınarak, Çınar ilçesine bağlanmıştır. Aktepe köyü, Çınar ve Bismil'in ortasında şirin bir yerleşim beldesidir.

Şu zayıf ve güçsüz kul Abdurrahman'dır.

Lakabı Şemsüddin, kendisi zâlim ve câhildir.³

Ciğeri pâre pâre, Şafî, Rûhî.

Yüzü kara, vatan olarak Aktepî.

Îtikattaki imamı Eş'arî.

Bilki tarîkat olarak Nakşî-Hâlidî.

Nakşîlerin seccadesini kendine kemer edinen.

O velîlerin sadık hizmetkarlarından biridir.⁴

Şeyh Abdurrahman, bambaşka şahsiyet sahibi bir insandı. Girdiği her mekanda ve her yerde hiç çekinmeden Yüce Allah yoluna davet ederdi. İnsanları, büyük bir dehâ ve genel bir çağrı ile yol göstererek irşâd ederdi. Öyle ki onun çağrısı şümûlü erkeği, kadını, büyüğü, küçüğü, amiri, memuru, fakiri, Arabı ve Acemi içine almaktaydı.

Şeyh hazretlerinde, güzel ahlâk, insani olgunluklar kemâli ile mevcut idi. Güçlü bir imana, yüksek bir hizmete, salih bir amele, yılmaz bir iradeye, keskin bir

³ Şeyh hazretlerinin burada zâlim ve câhil ifadelerini kullanma sebebi şudur: Burada her iki kelimenin manasına göre yorumlamamak gerekmektedir, mana mecâzidir. Şeyh, kendi nefsinin isteklerini karşıladığı için, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını gerçekleştirme bağlamında ve nefsinin azgın isteklerini dizginleme noktasında zayıf kaldığını ve bunları layıkıyla yerine getirmediği için, kulluk bağlamında gerçek manada Allah'a layık bir kul olamamanın üzüntüsüyle kendisini bu hususta son derece zâlim olarak nitelemektedir. Aynı şekilde câhil kelimesinde de anlatılmak istenen şudur: Şeyh, kulluk bağlamında, Cenab-ı Mevla'nın sonsuz ve ezel-ebed olan ilmi karşısında kendisinin ne kadar çaresiz, zayıf ve yetersiz olduğunu belirtmek ve yerine getirilmesi gereken hususlar konusundaki bilgisizliğini ve acziyetini ifade edebilmek için kendisini câhil olarak niteler. Her iki kelimedede de şeyh hazretleri büyük bir tevazu göstererek kendi nefsinin ayaklar altına sermiştir. İşte; Allah dostlarının tamamının sergilemiş olduğu bu davranış, tam anlamıyla açık bir beyanla Kur'an ve Peygamber ahlakından başka bir şey değildir.

⁴ Abdurrahman Aktepe, Dîvân-ı Rûhî, ss. 3-4.

akla, görür bir basîrete sahip idi. Bu meziyetleri ve bunlara benzer yeteneklerinin kaynağı ise üstün takvâsı, mükemmel ihlâsı, haramlardan sakınma, iyilik dolu, halis ve güzel niyetli oluşunda gizli idi.

Şeyh hazretleri iman için, parlayan bir güneş, fişkırان bir kaynak gibiydi. Dergâhından ayrılmayı istemeyen seçkin, ilmi ile âmil bir şahsiyetti. Yüksek ilmi sayesinde âlimleri terbiye eder bu şekilde âriflerin bayrağını yükseltirdi. Tarikatı Nakşbendiyye'nin âşığı, Yüce Allah'ın dininin güvenilir bekçisi idi.

Şeyh Abdurrahman hazretleri, insanlara gayet açık, sade ve anlaşılır bir dille hitap eder ve onları şu şuura erdirirdi: *“Mutluluk ve insan için gerçek ve ebedî hayat, ancak Allah'a bağlanmakla ve dosdoğru tarikat yürümek ile tamam olabilir. Böyle bir şuûru vermekteki asıl gaye şudur. Bu devirde insanoğlu, izzet ve onurunu, saadet ve mutluluğunu Allah'ın dininden uzak kalmakta ve harama girmenin gölgesinde gerçekleşebileceğini hayal etmekte olduğu için, yukarıda zikredilen hususlarla bilinçlendirmek ve yönlendirmek adeta bir farzîyet mesabesindedir.”* buyurmuştur.

Şüphesiz bu övülür hasletler ve güzel menkîbelerin bir şahısta toplanması eşine az rastlanır hadiselerdendir. Fakat görüldüğü gibi tüm bu güzel hasletler ve meziyetler, Cenab-ı Mevlâ'nın inayetiyle büyük kutup ve mürşid Şeyh Abdurrahman hazretlerinin şahsında yerleşmiştir. Bundan dolayıdır ki, ümmet daima bu şahsiyetin güzelliklerini anmaktadır. Şeyhin örnek hayatından anlamlar çıkararak ilham almaktadırlar. Şeyhin hayat tarzı, Kur'an ve sünnete bağlılığı, takvâsı, ihlâsı ve doğruluğu ve sadâkati gibi meziyetleri kendisinden sonrakiler birer örnek olmuştur. Bu hasletlerinden dolayı, sevgisi gönüllerin tamamını celbetmiş, onun bu güzellikleri ruhları ve nefisleri esir eylemiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretlerinde ki bu güzelliklerin bir yansıması olarak devrin Osmanlı hükümdarı sultan Abdülmecit Han ziyaretine gelmiş, şeyhe olan teveccühünün bir nişanesi olarak Aktepe köyü ve çevresindeki geniş bir araziye, irşad vazifesinde ve tekkenin faaliyetlerini daha iyi yürütmek adına şeyhe hibe

bağlamında, hediye etmiş, hatta gönderdiği bir fermanla da bu işi adeta resmileştirmiştir.⁵

Şeyh Abdurrahman hazretleri kendine örnek olarak, başta Resûlullah Efendimizi seçmiş, ardından Hulefâ-i Râşidini, seçkin sahabeleri ve onların yolundan giden müctehid ve imamların ve tarikat büyüklerinin sıkı takipçisi olmuş ve onların hayatındaki güzellikleri ve üstün meziyetleri hayatında uygulamayı başaraabilmiş büyük bir mürşid-i kamildir.

Yukarıda zikrettiğimiz hususlar sebebiyle, insanlar gruplar halinde, cemaat, cemaat, ona bey'at ederler, intisâb ederlerdi. Daha önce hiç benzeri bulunmayan bir şevk, bir yönelme ve büyük bir sevgi ile tarikatına bağlanmak isterlerdi. Bu sevginin bir alâmeti olarak, şeyhin vefat yıldönümünde her yıl yaklaşık 100.000 kişi türbesini ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerde insanın aklına hemen şeyhin bu kerametli sözü gelmektedir: *“Dostlarım, emri Hakk tecelli edince insanlar ölürlere ve zaman ilerledikçe bir süre sonra insanlar artık unutulur ve akla hayale gelmez olurlar. Ancak ben fakir Abdurrahman Cenab-ı Mevlâ'nın sonsuz inâyet ve rahmetiyle inşallah unutulmayacağım ve ölümümünden sonra yıllar geçtikçe, zaman ilerledikçe daha da yenileneceğim ve hatırlanacağım.”* bu sözün alameti olarak her yıl gittikçe katlanarak artan sayıda ziyaretçi akınıyla karşılaşmaktadır.⁶

⁵ Şeyh Abdurrahman'ın torunu Şeyh Şafii Efendiyle yaptığımız görüşmede, zaman içerisinde yaşanan sıkıntılar ve yağmalama olayları arasında birçok kıymetli eserle birlikte bu fermanında yok olduğu bilgisine ulaştık. Birçok kıymetli eserin bir kısmı, medreseye gelenler tarafından çalınmış bir kısımda yakılmak suretiyle ortadan yok olmuştur. Muhtemeldir ki zikredilen fermanda bu olaylar sırasında yok olup gitmiştir. Böyle bir belgenin varlığına delil olarak şu anda ailenin elinde bulunan araziler en sağlam kanıt niteliğindedir. Hala o belgede geniş bir arazi aile adına kayıtlıdır. Her yıl ekilmekte, ürün kaldırılmakta ve geçimi sağlama yönünde bir kaynak olarak aile için büyük bir önem taşımaktadır.

⁶ Şeyh hazretlerinin bu keramet dolu sözleri kendisinin manevi büyüklüğünü bir kez daha gözler önüne sermektedir. Şeyhin vefatından yaklaşık yüz yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen her yıl şeyhin doğum yıldönümü olan 20 Mayıs tarihinde giderek artan sayıda 100.000'lere ulaşan bir sayıda ziyaretçi türbeye akın etmektedir. Türbeye gelen araç sayısı karakol kayıtlarında 7000'den fazladır. Bu bilgileri Aktepe köyü girişinde yer alan karakoldaki resmi kayıtlardan naklettik. Her yıl türbeye giden ziyaretçiler, halkın şeyhe olan teveccühü, orada yaşanan izdiham, trafik yoğunluğu ve coşkunluk medyada da geniş bir yankı bulmakta ve haberlere konu olmaktadır.

Şeyh hazretleri, irşâd, tarîkat, sülûk, ibadet, takvâ, cömertlik, fazîlet, atılganlık, cihad, sadelik, velîlik, yumuşamayı bilmeyen Hakk kelâmı, haramlardan ve şüphelilerden sakınma ve zühd hayatı itibariyle takipçisi olduğu büyükleri andırmış ve hayatının son anına kadar bu çizgisinden ayrılmamış ve bu prensiplerinden asla taviz vermemiştir.

Şeyh hazretleri, Resûlullah aşkının bir eseri olarak, her yönüyle onun varlığına tam bir örnek teşkil etmekteydi. Sûretçe, sîretçe, sülûkça, terbiyece, cihadça, ilim ve amelce kâmil, mükemmel ve münevver bir insandı.

Bütün bu bol ve üstün manalar onun şahsiyetinde toplanmış durumdaydı. Şeyh hazretleri ümmet bilincine sahip, nadide bir şahsiyetti.

Şeyhin vefatından sonra dahi, vefatının üzüntüsüyle dolu gönüller, hüznün ve hasrete ğark olmuş, fakat müridlerinin ve sevenlerinin bağrında kalplerinin derinliklerinde şeyhin manevi hayatı onlar için en büyük teselli kaynağı olmuştur.

Şeyh Abdurrahman hazretlerinin kutupluk makamına yükselmesi ve halkı irşad etmesi, İslam tarihi açısından son derece olumlu ve faydalı bir iz, hak manada bir tasavvuf içinde sağlam bir fikir oluşturmıştır. Çünkü şeyh hazretleri o pâk ve parlak tarîkatı Nakşbendiyye'nin âdâbında Selef-i Sâlihîn yolunu takip etmiş, çizgisinden asla taviz vermemiş, yaşadığı sürece sapasağlam bir şekilde değişmeler, katlamalar ve atamalar olmaksızın tarîkatı canıyla, malıyla layıkıyla korumasını bilmiş, muhafaza etmiş ve kendisinden sonrakilere şerefle takdim etmiştir.

I. DİYARBAKIR HAKKINDA GENEL BİLGİ

Diyarbakır, İslam tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bunun sebebi şudur; Diyarbakır, Resûlullah Efendimizin 632 yılında vefat etmesinden yaklaşık 6 yıl sonra, halife Hz. Ömer zamanında, 638-639 yılları arasında fethedilmiştir. Diyarbakır'ın fethedilmesiyle birlikte, Anadolu topraklarına İslamiyet girmeye başlamıştır. Dolayısıyla Diyarbakır, İslam dininin bu topraklara girip yayılmasına bir köprü görevi üstlenmiştir. Fetih sonrasında birçok sahabe Diyarbakır'a yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar bu topraklarda yaşamıştır. Fetih oldukça zor şartlarda ve uzun bir süreç sonunda nasib olmuştur. Bu kısa açıklamadan sonra, fethin nasıl ve ve şartlarda, kimlerin katılımıyla gerçekleştiğini sizlere anahatlarıyla anlatmaya çalışacağız.

Hazreti Ömer'in halifeliği 634-644 sırasında Bizans İmparatorluğunda Heraklius (610-641) bulunmaktaydı. İslam orduları 15/636 yılında yapılan Yermuk savaşında Heraklius'un ordusunu yenerek, 16/637 yılında Suriye'yi feth etti. Artık sıra Kuzey Mezopotamya bölgesinin fethine gelmişti. Halife Hz. Ömer bu görevi İyaz bin Ganem'e verdi. İyaz, sekiz bin kişilik bir kuvvetle harekete geçti. Ordusunda bine yakın sahabe vardı.⁷

⁷ Vâkıdî, *Kitabu'l-Fütuh*, Mısır 1302, c. II, ss. 138-154; Said Paşa, *Diyarbakir Tarihi*, Diyarbakir 1302, s. 26. v.d; Basri Konyar, *Diyarbakir Tarihi*, Ankara 1936, s. 147, v.d; Bedri Günkut, *Diyarbakir Tarihi*, Diyarbakir 1936, s. 72, v.d.; Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Ankara 1996, DBBY., c. I, s. 154; Mustafa Celaledin, *Meyyafakirin Veya Silvan Tarihi*, İstanbul 1926, s. 4, v.d; Bkz. Ayrıca konu ile ilgili diğer kaynaklar; *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, "Diyarbakır" maddesi, İstanbul 1994, ss. 464-472; Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, İstanbul 1962; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar*, Ankara 1985; Şevket Beysanoğlu, *Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri*, İstanbul 1963; Şevket Beysanoğlu, *Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır İl Yıllığı*, Ankara 1973; İbn-i Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1987, IX, s. 21; Yakut el-Hamevi, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut h. 1388, c. I, s. 56; Guy le Strange, *Buldanu'l Hilâfet-u eş-Şarkiyyetu*, Beyrut 1985, s. 140; *Meydan Larousse*, c. V, s. 404; *Ana Britannica*, "Diyarbakır" mad, c. X, s. 216; Ebu'l-Fida, *Takvimu'l-Buldan*, Beyrut 1988, c. II, s. 56; M. Fahreddin Kırzioğlu, *Kara Amid*, s. 241; İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s. 2; Türkiye İş Bankası, *Kültür Sanat Dergisi*, Aralık 1995, s. 6; Said Paşa, "Cezîre ve Diyarbakir Tarihi", *Diyarbakir Salnameleri*, İstanbul 1999, c. III, s. 376; Nejat Göyünç, "Diyarbakır", *DİA*, c. IX, ss. 465-469; Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, (Diyanet Vakfi Yayınları), Ankara 1993, c. I, s. 221; Martin Van, *Evliya Çelebi In Diyarbakir*, Leiden, Newyork, s.

Ordu yol boyunca bulunan mevcut tüm kaleleri fethederek ve bazılarını da barış yoluyla almak suretiyle Amid (Diyarbakır) kalesi önüne geldi. İyaz, Tell (şimdiki Mardin) kapısını, Said bin Zeyd, Rum (Urfa) kapısını, Muaz bin Cebel, Ermen (Harput, Dağ) kapısını, Halid bin Velid, Babü'l Ma (Su, Dicle, Yenikapı) tarafını kuşattılar. Vakidi'ye göre o tarihte şehir Meryem-i Dara adında bir kadının yönetimi altında idi.⁸

Sait Paşa ise, bu sırada Antak isminde bir Rum emirinin Amid ve Meyyafakirin (Silvan) vali ve muhafızlığına atanmış olduğunu ve İslam orduları bölgeye gelmekte iken Amid'de mevcut askeri ve tahkimatı savunma için yeterli bulduğundan kendisinin Meyyafakirin'i müdafa etmeye gittiğini ileri sürer.⁹

Diyarbakır'ın kuşatması uzun sürer. Bütün saldırılar, şehri baştan başa kuşatan muhkem ve muhteşem surlar karşısında neticesiz kalmaktaydı. Araplar, beş ay kadar bu kale duvarları dibinde beklemeye katlandılar. Bu arada İyaz, hakem bin Hişam'ı bir miktar kuvvetle Meyyafakirin'e göndererek orayı fethetti.

Nihayet, Hâlid bin Velid, sur dibinde sık sık yaptığı keşiflerden birinde, surun doğu (Dicle vadisine bakan) yönünde, şimdiki Adalet dairesinin (eski hükümet

114; *Diyarbakır Salnameleri* (1319-1321), s. 186; Aziz Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, Diyarbakır 1970; s. 422; Adnan Çevik, *XI. XIII: Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2002, s. 30; Mükrimin, H. Yınanç, “*Diyarbakır*”, *İA*. c. III, s. 606.; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Ankara 1993, s. 9; Şemsettin Sami, “*Diyarbakır*”, *Kâmusu'l-Alâm*, c. III, s. 2202.; M. Mehdi İlhan, “*Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Amid Sancağı ve Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar*”, *Belleten*, c. IV, sy. 209, 1990, ss. 213-222.; Nejat Göyünç, *Mardin Sancağı*, s. 264; M. Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadârilîğe Kufe*, Ankara, 2001, s. 143; El-Hemedâni, Buldan, Beyrut 1996, s. 179.

⁸ Vâkıdî, a.g.e, c. 2, sf. 144; Vâkıdî, *Tarîhu Futûhi'l-Cezîre ve'l-Hâbûr ve Diyarbakır ve'l-İrâk*, Dimeşk 1996, s. 176 (Bu eser Vâkıdî'nin Futûhu's-Şam adlı eserinin bir bölümüdür.); Belâzûrî, *Futûhu'l-Buldan*, Beyrut 1991, s. 178; Abdurrahman Acar, “*Amid (Diyarbakır) Şehrinin Fethi (Vâkıdî'ye göre)*”, *DÜİF. Dergisi*, Diyarbakır 1999, c. I, s. 195.

⁹ Said Paşa, a.g.e, s. 30, v.d.; Bkz. Şevket Beysanoğlu, *Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri*, İstanbul 1973, s. 43; Şevket Beysanoğlu, “*Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi*”, *Müze Şehir*, İstanbul 1999, s. 49; Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, s. 166; Belâzûrî, a.g.e, s. 178.

konağı) bahçeler cihetindeki sur duvarında gördüğü gizli bir su deliğini genişleterek oradan içeri girebileceğini tespit etti.¹⁰

Durumu komutan İyaz'a anlattı. Hâlid bin Velîd, bir gece yanına yüz kadar iyi savaşı ve çoğu sahabeden oluşan erleri alarak bu delikten içeri girdiler. Bu yere yakın bulunan ve şehrin fethinden sonra Fetih Kapısı (İçkale'den hastanelere çıkan yol üzerindeki kapı) ismini alacak olan kapıyı açarak Arap ordularının şehre girişini sağladılar. Bu kapıyı açmak için nöbetçilerle yapılan mücadele esnasında en az yirmi beş sahabenin şehit olduğu anlaşılmaktadır. Bu şehitler, İçkale Camii bitişiğindeki meşhede Halid bin Velid'in oğlu Hazreti Süleyman ile birlikte defnedilmişlerdir.

Vâkıdî, Hâlid bin Velîd'in bulduğu gizli deliğin tesbitini şu şekilde detaylı olarak anlatır:

“Amid'in sarılışı sırasında çadırını su kapısında (bugünkü Kıtırbil ve Yeniköy de karargah kurmuş olsa gerek) kurmuş olan Hâlid bin Velîd, her gün yanındaki askerlerle şehrin o yanlarında gözcülük ediyordu. Human adında bir kölesi vardı. Bu köle her gün arpa unundan yapılmakta olan birkaç ekmeği iftar için Halid bin Velid'in çadırına bırakırdı. İki üç gün ekmek bulamayan Hâlid bin Velîd kölesine; Azık mı tükendi nedir? üç akşamdır ekmek yok? diye sordu. Kölesi de her akşam ekmek bıraktığını söyledi ve bu olayın üzerine çadırı gözetlemeye koyuldu. Kale duvarının dibinden bir köpeğin gelerek çadıra girip ekmeği kaçırdığını gördü. Köpeği takip etti, köpeğin kale duvarı dibindeki bir sel çukuru yolundan içeri girdiğini tespit etti. Koşup Hâlid bin Velîd'e haber verdi. Halid de gidip baktı ve sevindi. Maiyetine dönerek, “Su yolundan şehre girmek için Allah uğruna kendimi adadım. Benimle içeri girmek için sizden yüz kişi isterim.” dedi. Öne çıkan yüz kişi ile doğruca İyaz'ın yanına gidip durumu bildirdi. O da ordusuna, kale içinden tek bir sedalarını iştirir iştirmez hemen harekete geçmelerini buyurdu. Hâlid bin Velîd, gece yarısı yüz kişiyi alıp su yoluna gitti. İlkin Hâlid bin Velîd, ikinci olarak Amr bin Ahvâs, üçüncü olarak Huzeyfe bin Sâbit, dördüncü olarak Amr bin Beşîr ve sırasıyla diğer sahabeler içeri girdiler. Doğruca şehrin orta yerine vardılar ve orada yüksek bir sesle tekbir

¹⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Futûh*, c. II, s. 146; Abdurrahman Acar, a. m. s. 197; Vâkıdî, *Futûhu'sh-Şam*, s.166; Belâzûrî, a.g.e., s. 178; Asri Çubukçu, “İyaz Bin Ganem” *DİA*., c. XXIII, s. 498; İbn-i Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1987, c. IX, s. 21; Bkz. El-Bekrî, *Mu'cem Muste'cem*, c. I, s. 93.

getirmeye başladılar. Uykuda olanlar uyandı. Uyanık olanlarda korkularından titremeye başladılar. Halid bin Velid, icab eden yerleri tutturdu ve on kişiyi gönderip surun kapısını açtırdı.....¹¹

Meryem, İslam askerlerinin şehre girdiğini anlayınca kıymetli eşyaları ve maiyeti ile birlikte kendi sarayında bulunan azim ve vasi gizli yolla Ermen kapısından taşraya çıkıp bilad-ı Rum’a gitti.”¹²

Yeraltından giden bu gizli yolun İçkale’den Seyrantepe’ye çıkmakta olduğu bugün bile halk arasında söylenmekte ve bazı izlerine rastlanmaktadır.¹³

Hâlid bin Velîd’in savaşçılık ve kahramanlık dehasını bir neticesi olarak, Diyarbakır, 18/639 tarihinde fethedildi.¹⁴ Halkın silahları toplatıldı, herkese iyi muamele edildi. İslam dinine zorlanmadılar. Buna rağmen halkın büyük bir kısmı kendi rızalarıyla Hak dini kabul ettiler. İlk iş olarak şehrin ortasındaki Mar-Toma

¹¹ Vâkıdî, a.g.e, c. II, s, 146; Acar, a.g. m. s. 196; Bkz. Ayrıca konu ile ilgili kaynaklar; Said Paşa, “Cezire ve Diyarbekirin Fethi” *Diyarbakır Salnameleri*, c. III, ss. 380-381; Sadık Eraslan, *Sosyo-Politik Açısından Asr-ı Saadet Fetihleri Hz. Ömer Dönemi*, Ankara 1999, s. 139; İbnu’l-Esir, *el-Kamil fi’t-Tarih*, çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul 1985, c. II, ss. 489-553-554; Necati Akyon, *Anadolu’da Gerçekleştirilen İlk İslam Fetihleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları, Ana Bilim Dalı, Konya 1994, s. 55.; Taberî, *Tarihu’l-Taberî*, çev. M. Faruk Gürtuna, İstanbul, c. II, s. 447; Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960, s. 61; İbn-i A’sen el-Kûfî, *Kitâb el-Futûh*, Beyrut, c. I, s. 149; İbn-i Kesir, *İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1994, c. VII, s. 76; Ernest Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 36; Taberî, *Târîhu’r-Rusûl ve’l-Mulûk*, Beyrut 1988, c. II, s. 509; Van Berchem, Max-Strzygowski, J, “Amida”, Heidelberg, Paris 1910; Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1963, s. 63.; Ekrem Cemil Paşa, *Kürdistan Kısa Tarihi*, İstanbul 1998, ss. 99-105; Cuma Karan, *Diyyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2003, ss. 1-13; Belâzûrî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, tah. İhsan Abbas, Beyrut 1979, s. 109; el-Mebsût, c. X, s. 2; Ebu’l A’lâ Mevdûdî, “Cihâd”, İstanbul 1986, s. 14; Ahmed Özel, “Cihâd”, *DİA*, c. XII, ss. 529-530; Mustafa Fayda “Fetih”, *DİA*, c. XII, s. 467.

¹² Vâkıdî, a.e, c. II, s. 147, Beysanoğlu, a.g.e. c. I, s. 155.

¹³ Vâkıdî, a.g.e, c. II, s. 148.

¹⁴ Vâkıdî, a.g.e, c. II, s. 147; Ayrıca, Vâkıdî şehrin h. 7 Cemâziyelevvel 17 (m. 27 Mayıs 638)’de alındığını belirtir., Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 159.

(Saint-Thoma) kilisesinin bir kısmı (sonradan tamamı) camiye (bugünkü Ulu Camii'ne) çevrilerek Müslümanların ibadetlerine tahsis edildi.¹⁵

Diyarbakır'ın fethi sırasında şehit olan Hâlid bin Velîd'in oğlu Hazreti Süleyman ve beraberindeki sahabeler, İçkale bitişiğindeki meşhed'e defnedilmişlerdir. Meşhedin, 550/1156-1179 tarihleri arasında İnaloğulları'nın vezirliğini yapan ve Cemâlüddevle ünvanıyla anılan Nisanoğlu Kemaleddin Ebu'l-Kasım tarafından yaptırıldığı veya esaslı bir onarım gördüğü, caminin doğu penceresinde yer alan "Ey insanların ilâhı, Kemaleddin Ebu'l-Kasım için iyi dost ol. Nasıl ki bu meşhedin binasını teşyid etti (yükseltip sağlamlaştırdı). Nebiyyi mürsel hürmetine sende kendisinden razı ol." dizeleriyle yazılmış kitâbeden anlaşılmaktadır.¹⁶

Meşhed, 1631-1633 tarihleri arasında Diyarbakır valiliği yapan silahtar Murtazâ Paşa (ö.1636) tarafından restore edilip onarılmıştır.¹⁷ Buna dair manzum kitabede şehitlerin isimleri de yazılıdır:¹⁸

"Hâlid oğlu fâtih-i Âmid Süleyman hazretî
Kim yirmi dört sahabeyle olup bunda şehîd
Kubbenin altında medfundur sahâbe cümlesî
Bu müşerref yerde mesken kıldılar vakt-ı medîd
Murtazâ Paşa silahdâra Hudâ ihsân edüb
Bir müzehheb perde astı üstüne ânın cedîd
Kıldı ihyâ zîb û ziynetle der û dîvârını
Kim okursa Fâtiha rûz-i cezâ ola Saîd
Meşhed'de ki ashâb-ı kirâm'ın isimleri de şunlardır:¹⁹

¹⁵ Vâkîdî, "Amida", s. 51, Şevket Beysanoğlu, a.g.e. c. I, s. 159.

¹⁶ Beysanoğlu, a.g.e. c. I, s. 156.

¹⁷ Beysanoğlu, a.g.e. c. I, s. 157.

¹⁸ Beysanoğlu, a.g.e. c. I, Bir önceki dipnotla aynı yer.

¹⁹ Beysanoğlu, a.g.e. c. I, s. 158; Bkz; Daha geniş bilgi için; Mükrimim, H. Yınanç, "Diyarbakır", *DİA*. c. III, s. 600; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid bin Velid*, İstanbul 1992, s. 414; Zehebî,

Reîs-i cümledir Sultan Süleyman

Rıdvan, kardeşi Mes'ud ey can

Beşîr u Hamza, Amr u Şa'be, Sâbit

İki Zeyd, iki Hâlid, biri Nu'man

Muhammed iki, Abdullah üçtür

Hasan nam, iki, bir Ka'b-i Zîşân

Fudayl u Mâlik u Fahr u Ebu'l-Hamd

Ebû Nasr u Muğîre eyle iz'ân

İç kale, Hazreti Süleyman Camîl'nin şehitliğe bakan penceresinin yanına
Mustafa Âsım'ın şu manzumesi asılmıştır:²⁰

Ey şehîdânın Süleyman-ı muazzam mefharî

Hazret-i Seyf-i Hudâ'nın necl-i a'zam serverî

Kahraman fâtihi sensin bu şehir-i Âmid'in

Ceyş-i pâki evliyânın müntehâb seraskerî

Böyle bir sûr-i metin içre yapılmış beldeyi

Zabt-u teshîr eyledin bir günde ey din rehberi

Hazret-i Haydar misali kal'a-i Hayber gibi

Bir cihâd ettin ki dilşâd eyledin Peygamberî

Bahtiyardır belde halkı minnetinle serteser

Mazhar-ı gufrân-ı Rahmân oldu kabrin makberî

Ravza-i Gülşen makamındır ey pak zât

Zâhirine bahşeder envâr-ı misk u anberî

Siyer-u A'lami'n-Nübelâ, Beyrut 1990, c. I, s. 378; Taberî, *Târîhu'l-Umemî ve'l-Mulûk*, Beyrut 1990, c. II, s. 491; Adnan Çevik, *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, İstanbul 2002, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 18; İbn-i Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1985, c. III, s. 385; İbn-i Âsem, *el-Futûh*, Beyrut, c. I, s. 258.

²⁰ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 158.

Ya ilâhi gazi-i Sultan Süleyman aşkına
Bahşkıl müştâkına uhrâda âb-ı Kevserî
Her gelen züvare minnet eylerim âdâb ile
Fatiha, ihlâsı takdim eylesinler her biri
Bu mukaddes mescid içre farzını ifâ eden
Âbidine müjdeler olsun cinandır yerleri
Ey sipehdâr-ı gaza senden tazarru' eylerim
Kıl şefaât Âsım-ı şeydâya rûz-i mahşerî

Vâkıdî'ye göre, Angil (Eğil) nam belde İyaz'ın görevlendirdiği Numan bin Ma'rife tarafından fethedilmiştir.²¹

İbnü'l Esîr, Amid'in kuşatıldığını, sonradan Ruha (Urfa) barış şartları uyarınca antlaşma yapıldığını, Meyyafakirinde bu şartlarla ele geçirildiğini ifade ettikten sonra şu açıklamayı yapar:

“Bir rivayete göre, Hâlid bin Velid'de İyaz ile beraber Cizre-Mezopotamyanın fethine katılmıştır. Hâlid, Amid'de iken bir hamama girer, rakı karışmış bir madde ile sürünür, halife Hz. Ömer (r.a.) bu hareketinden dolayı Hâlid'i vazifeden azleder.”²²

Belâzurî, Ruha barış şartlarını şöyle anlatır:

“İyaz, heykeller ve onun etrafındaki nesneler kendilerine ait olmak, mevcut kiliselerden başka kilise bina etmemek, düşmanlarına karşı müslümanlara yardım etmek, bunlardan birine riayet etmedikleri takdirde, müslümanların himayesinden mahrum olmak şartıyla, Ruha ahalisiyle uzlaştı.”²³

İyaz tarafından sahabeden Sa'sa şehre amil (vali) tayin edildi. Fetih sırasında aldığı yaralardan dolayı, Sultan Sa'sa Hazretleri bir süre sonra (bazı kaynaklara göre

²¹ Vâkıdî, *Amida*, s. 54; Beysanoğlu, a.e, c. 1, sf. 160.; Cuma Karan, a.g.e, s. 7.

²² İbnü'l-Esir, *El-Kâmil-Fi't-Târih*, c. II, sf. 525, Bedri Günkut, *Diyyarbakir Tarihi*, Diyyarbakir 1936, s. 72, v.d; Mustafa Fayda, “*Allah'ın Kılıcı Halid bin Velid*”, İstanbul 1992, s. 442-444; Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1963, ss. 45-55-63.

²³ Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldan*, c. I, ss. 248-252-283.

altı ay sonra) vefat etti. Türbesi (Belediye bahçesi olan yerde) kendi adını taşıyan Cami’de idi. Ancak bu türbe cami ile birlikte, 1926 yılında belediye reisi Nazım Önen tarafından yıktırılarak bahçe haline getirilmiştir.²⁴

Sultan Sa’sa’dan sonra Diyarbakır ve Cezire valiliği, Halife Hz. Ömer tarafından bizzat İyaz’a verildi.²⁵ İyaz’ın 20/641 vefat etmesi üzerine, yerine Said bin Hişam tayin edildi. Memuriyetini müteakip oda vefat edince, Dimeşk, Humus, Diyarbakır ve Cezire vilayetleri birleştirilerek hepsinin valiliğine Amir bin Sa’dullah-i Ensari getirildi. İki yıl sonra Cezire ve Diyarbakır vilayetleri ayrılarak valiliğine Ömer bin Süreka nasbolundu. Az bir süre sonra bu da Bab havalisini fethe memur edildiğinden yerine Zeyd bin Hanzele tayin edildi.²⁶

İlk emîru’l-Mü’minîn olan Hazreti Ömer 3 Kasım 644 (26/Zilhicce 23)’te Muğire bin Şu’be’nin Ebu Lu’lu adlı kölesi tarafından kama ile vurularak şehid edildi. Onun yerine Hazreti Osman halife oldu.²⁷

Hiz. Osman zamanında ayrı bir vilayet haline konan el-Cezîre bölgesi, Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Rabia, Diyâr-ı Bekr isimleriyle üç âmilliğe ayrıldı. Diyarbakır amilliğine 24/645 Velid bin Ukbe getirildi.²⁸ İki yıl sonra Diyarbakır, Velid’in elinden alınarak Humus ve Kansirin vilayetine ilhaken Amir bin Sadullah-i Ensari uhdesine verildi. Beş sene sonra Humus, Kansirin, Cezire ve Diyarbakır vilayetleri Şam valisi Muaviye bin Ebusüfyan’a ek memuriyet olmak üzere tevcih edildi. 32/653’te Cezire ve Diyarbakır tekrar ayırt edilerek Cerir bin Abdullah’a verildi. Halife Hz. Osman 17 Haziran 656 (35/ Zilhicce 18) Cuma günü evinde şehid edildi. Bunun üzerine 24 Haziran 656 (35/ Zilhicce 25) günü Hazreti Ali halîfe oldu. Cemel

²⁴ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 160.

²⁵ Vâkıdî, *Târîh-u Futûhi’l-Cezîre ve’l-Hâbûr ve Diyarbekr ve’l-İrâk*, s. 176; Belâzûrî, s. 178; Abdurrahman Acar, a.g.m. c. I, s. 195; Şevket Beysanoğlu, “Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi”, Müze Şehir, İstanbul 1999, s. 49; Asri Çubukçu, “İyaz bin Ganem”, *DİA*. c. XXIII, s. 498; İbn-i Kesir, *El-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. IX, s. 21.

²⁶ Vâkıdî, a.g.e, s. 187; Şevket Beysanoğlu, c. I, s. 160; Bkz. Konu ile ilgili Kaynaklar; Cuma Karan, “Diyar-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi”, s. 15; C. Brockelman, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara 1964, s. 50; T. W. Arnold, *İntişâr-ı İslam*, 1982, s. 63.

²⁷ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 161.

²⁸ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 162.

vakasından sonra hilâfet merkezi Kufe'ye nakledildi. Cezîre ve Diyarbakır vilayetine 36/657 yılında Mâlik el-Eşter tayin edildi. Sonradan bu zat Mısır'a gönderildi ve yerine 38/ 659 yılında Şebîb bin Âmir getirildi.²⁹

Hazreti Ali'nin 24 Ocak 661 (40/ Ramazan 17) tarihinde Abdurrahman bin Mülcem tarafından hançerlenmesi ve olayın akabinde üç gün sonra şehid olması üzerine, hilâfet ve iktidar Emeviler'e geçti.³⁰

Emeviler döneminde Diyarbakır ve çevresi alabildiğince soyulmuştur. Arap vali veya amilleri mütemadiyen Şam saraylarındaki sefahat alemlerine para yetiştirmek için ceziye toplamakla uğraşmışlardır. Bu sebeptendir ki Diyarbakır'da, Emeviler dönemine ait hiçbir esere rastlamak mümkün olmamıştır.³¹

Abbassiler döneminde Diyarbakır'da pek çok vali görev yapmıştır. Bu dönemde kayda değer gelişme olarak Bizanslılar tarafından yapılan kuşatma girişimi dikkat çekicidir. Miladi 856 yılında Bizanslılar bölgeye akınlar yaparak Diyarbakır önlerine kadar gelmişler, fakat muhasaraya cesaret edemedi geri çekilmişler, sadece Diyarbakır çevresinde birçok soygunlar yaparak ve çok sayıda esir alarak geri çekilmişlerdir. Bu yağma olaylarından telaşa düşen Bağdat yönetimi Diyarbakır bölgesi kalelerini savunmak için pek çok mücahid göndermiştir.³²

Diyarbakır tarih boyunca birçok medeniyetlere beşiklik yapmıştır. Bunları sırasıyla kısaca başlıklar halinde vermemizin faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Diyarbakır'da 869- 899 yılları arasında Şeyh oğulları egemenlik kurmuştur.³³

899-930 yılları arasında Halife Mu'tezid'in girişimiyle yönetim ve himaye tekrar Abbassiler'e geçmiştir.³⁴

²⁹ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 161.

³⁰ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

³¹ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 162; Said Paşa, *Diyarbakir Tarihi*, Diyarbakir 1302, s. 38 v.d.; Basri Konyar, *Diyarbakir Tarihi*, s. 152.

³² Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 163; Said Paşa, a.g.e, s. 38 v.d.; Mükrimin, H. Ymanç, "*Diyarbakir*" *DİA*. c. III, s. 607.

³³ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 166; Said Paşa, a.g.e, s. 59; Konyar, *Diyarbakir Tarihi*, s. 162.

³⁴ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 168; Said Paşa, a.g.e, s. 60; Konyar, a.g.e, s. 165.

930- 980 yılları arasında Hamdaniler, Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.³⁵

980- 984 yılları arasında Büveyhoğulları Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.³⁶

984- 1085 yılları arasında Mervaniler Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.³⁷

1085- 1093 yılları arasında Büyük Selçuklular Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.³⁸

³⁵ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 173; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar*, ss. 31-34; Bkz. Daha geniş bilgi için; İbnu'l-Ezrak, s. 118a, v.d; İbn-i Zafir, *Ahbâru'z-Zaman fî Tarîhu'l-Benil Abbas*, c. I, s. 17, v.d. British Museum, Or. 3685; Halil Ethem, *Düvel-i İslâmiyye*, ss. 153-155; Marius Canard, *Histoire de la Dynstie des H'amdaniides de Jazira et de Syrie*, c. I, ss. 548-553, 634-645, 659-663, 770-773, 823-826, 787-796, 797-804, 838-849; İA. "Hamdaniler" maddesi; Ebu'l-Farac, c. I, ss. 259-265, 268-270; Ernest Hognigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, ter. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, ss. 96-97.

³⁶ Beysanoğlu, a.e, c. I, s. 176; İbnu'l-Ezrak, s. 127 a v.d; Halil Ethem, *Düvel-i İslâmiyye*, s. 186 v.d.; DİA. "Büveyhiler" maddesi, c. 2, s. 843 v.d; Büveyhoğulları maddesi, c. X, s. 36. v.d.

³⁷ Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 178; İbnu'l-Esir, *El-Kâmil-Fi't-Târih*, c. IX. s. 51; Bkz. Daha geniş bilgi için; Ali Sevim, *Târih-u Meyyâfakirin ve Amid'in Mervanlılar Bölümü'nün Yayını Münasebetiyle*, VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, TTK. Yayını, Ankara 1967, s. 173; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 161; İbnu'l-Ezrak, *Târih-u Meyyâfakirin ve Amid*. Bu yazma eserin "Mervâniler" bölümü 129b-169a, Bedevi Abdullatif Avad tarafından 1959'da Kahire'de yayınlanmıştır. (*Ed-Devletu'l-Mervaniyye*, Kahire 1959, s. 47-62-355), Kitap, M. Emin Bozarslan tarafından dilimize çevrilmiştir. (Koral Yayınları. 6, İstanbul 1975); İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. IX, s. 25; K. V. Zettersteen, "Mervâniler", DİA. c. VII, s. 780 v.d.; İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zaman*, s. 134.; İbn-i Halikan, *Vefayât-u'l A'yân ve Enbâ-u Ebnâi'z-Zaman*, c. I, s. 160; Mükrimin H. Yınanç, "Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I. Anadolu'nun Fethi", İstanbul 1944, ss. 40-41.

³⁸ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 236; İbnu'l-Esir, a.g.e c. X, s. 49; Bkz. Daha geniş bilgi için; İbrahim Kafesoğlu, "Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu", s. 46 v.d; Ali Sevim, "Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, sy. 101, s. 130 v.d; Aynı yazar, "Diyarbakir Bölgesinin Büyük Selçuklu İmparatorluğuna Katılması", Atatürk Konferansları, 1971-1972, TTK. Yayını, Ankara 1975, s. 299 v.d; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 145 v.d; Bedrüddin Aynî, "İkdu'l-Cumân", VI, s. 62a; Sıbt, İbnu'l-Cevzi, "Mir'âtu'z-Zaman", XII, s. 55 a-b; Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi* (İbnu'l-Adim, *Bugyetu't-Taleb fî Tarihi Haleb'ten Seçmeler*), TTK. Yayını, Ankara 1982, ss. 75-76.

1093 -1097 yılları arasında Suriye Selçukluları Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.³⁹

1097- 1142 yılları arasında İnaloğulları Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴⁰

1142- 1183 yılları arasında Nîsanoğulları Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴¹

1183- 1232 yılları arasında Artukoğulları Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴²

1232- 1240 yılları arasında Şam Eyyûbileri Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴³

³⁹ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 248; Bkz. Daha geniş bilgi için; Ali Sevim, *Haleb Selçuklu Melikliği, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, s. II, 1970, s. 3; Aynı yazar, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi*, s. 176.

⁴⁰ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 257; İbnu'l-Esir, a.g.e, c. X, s. 215, Said Paşa, a.g.e, s. 73; Bkz. Daha geniş bilgi için; Ali Sevim, *Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri, Belleten*, c. XXVI, s. 103, Temmuz 1962, ss. 510-511; *Mir'âtu'l-İber*, c. VIII, s. 53-60; Said Paşa, a.g.e; s. 72; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 148; Ali Sevim, *Artukoğlu İlgazi, Belleten*, c. XXVI, s. 104, Ekim 1962, ss. 688-689; Ebu'l-Farac, c. II, s. 361; Azîmi, s. 412, İbn-i Kalanâsi, s. 260 v.d.

⁴¹ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 262; Bkz. Daha geniş bilgi için; Süleyman Savcı, Kazım Baykal, *Diyarbakır Şehri*, s. 22; Ebu'l-Farac, c. II, s. 405; Bedri Günkut, *Diyarbakır Tarihi*, ss. 93-94; İbnu'l-Ezrak, s. 196a v.d; Said Paşa, *Diyarbakır Tarihi*, ss. 72-74; *Mir'âtu'l-İber*, c. VIII, ss. 53-60; Halil Ethem, *Düvel-i İslâmiyye*, ss. 265-267; İbrahim Artuk, *Mardin Artukoğulları Tarihi*, s. 72 v.d, 81 v.d; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. VI, s. 122; Zuhûri, Danışman Yayını.; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, ter. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1962, s. 257.

⁴² Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 293; İbnu'l-Esir, a.g.e, c. XII, s. 194; Bkz. Daha geniş bilgi için; Ramazan Şeşen, “*Selahaddin Devrinde Eyyûbiler*”, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 411; Aynı yazar, *İmâd al-Din al-Kâtib al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle ilgili Bahisler*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, s. III, Ss. 293-295; İA. “*Eyyûbiler*” maddesi, c. IV, s. 424; İbn-i Havkal, *Kitâb-u Sûretu'l-Arz*, s. 223; İbn-i Şeddâd, *Kitâb-u Sîret-u Salahaddînu'l-Eyyûbi*, Kahire 1317, s. 37; İbn-i Ebi Şâmmme, *Kitâbu'r-Ravzateyn fî Ahbâru'd-Devleteyn*, c. II, s. 39.

⁴³ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 352; Bkz. Daha geniş bilgi için; Osman Turan, “*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*”, s. 79; DİA. “*Artukoğulları*” maddesi, c. I, s. 106; *Türk İslam Ansiklopedisi*, “*Artukoğulları*” maddesi, c. III, s. 416 v.d; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 106; İbn-i Bibî, s. 180; Ebu'l-Farac Tarihi, c. II, ss. 535-536.

1240- 1302 yılları arasında Anadolu Selçukluları Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴⁴

1302- 1394 yılları arasında Mardin Artukluları Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴⁵

1394- 1401 yılları arasında Timur Yönetimi Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴⁶

1401- 1507 yılları arasında Akkoyunlular Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴⁷

1507- 1515 yılları arasında Şah İsmail yönetimi Diyarbakır'da egemenlik kurmuşlardır.⁴⁸

⁴⁴ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 361; İbn-i Bîbî, a.g.e, ss. 210-212; Ebu'l-Farac, a.g.e, c. II, s. 541; Bkz. Daha geniş bilgi için; Osman Turan, *Keykâvus II, Keykübâd II, Kılıç Arslan IV. Maddeleri*; İA. c. VI, ss. 642-661-703; V. Minorsky, "Meyyafakirin" maddesi.; Bertold, *İran Moğolları*, ss. 111-351-381-384; İdris-i, *Nüzhetu'l-Müştak*, ter. Jaubert, s. 153.; İmâdeddin İsfehâni, *el-Barku's-Şâmi*, s. 64a-65a; İbn-i Said, *Coğrafya*, s. 86a.

⁴⁵ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 375; Bkz. Daha geniş bilgi için; Faruk Sümer, "Kara Koyunlular", c. I, s. 33; Aynı Yazar, "Anadolu'da Moğollar" Selçuklu Araştırmaları Dergisi, c. I, s. 84; Ebu'l-Fidâ c. IV, s. 84; DİA. c. III, 619; Mükrimin H. Yınanç, *Diyarbakir maddesi*, ss. 64-65, Said Paşa, a.g.e, s. 109; Katip Ferdi, *Mardin Mülûk-i Artukiyyesi*, 1939, ss. 21-22; M. Fuat Köprülü, "Artukoğulları", c. I, s. 617.

⁴⁶ Beysanoğlu, a.g.e, c. I, s. 379; Bkz. Daha geniş bilgi için; M. Fahrettin Kırzioğlu, "Atak'ta Artuklu Vali Melik Âdil'in Kitabesi ve Atak/ Lice Ocaklı Beyleri Zırkiler, Lice Kitâbeleri, Kara-Amid, Dergisi, sy. 2-4, s. 371; *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, s. 182; Nizamüddin Şâmi, *Zafernâme*, ss. 183-184; *Zafernâme*, Kalküta, 1887, c. I, s. 782; Aziz Esterâbâdî, "Bezm-u Rezm", İstanbul 1928, s. 454.

⁴⁷ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 397; Bkz; daha geniş bilgi için; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 40, Şubat 1986, s. 2; Ebûbekr-i Tihriâni, *Kitâb-ı Diyarbakriyya*, Yayınlayanlar, Necati Lugal-Faruk Sümer, TTK. Yayınları, Ankara 1962, ss. 14-15, Tahsin Yazıcı, *Kitâb-ı Diyarbakriyye'ye Göre Akkoyunlu Hükümdarlarının Şeceresi*, Kara-Amid Dergisi, s. I, Eylül 1956, s. 259; Panaretos, *Chronique de Trebisonde*, Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, c. XX, ss. 483-486; W. Miller, *Trebizond, The Last Grek Empire*, London 1926, ss. 48-49-51; Aziz Esterâbâdî, *Bezm-u Rezm*, Yay. K. Rifat, İstanbul 1928, s. 163; İbn-i Arapşah, *Acâibu'l-Makdûr*, Kahire 1305, s. 118; Kâtip Ferdi, *Mardin Mülûk-i Artukiyyesi*, 1939, s. 27.

⁴⁸ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 484; Bkz. Daha detaylı bilgi için; Ali Emîri, *Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyyesi*, s. 58; Şeref Han, *Şeref-Nâme*, çev. M. Emin Bozarslan, c. I, ss. 204-205; Fritz, *Kürtler*, ss. 182-183.

1515- 1922 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu Diyarbakır’da egemenlik kurmuşlardır.⁴⁹

1923 yılından itibaren Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurulan Türkiye Cumhuriyetiyle birlikte Diyarbakır ili Güneydoğu Anadolu bölgesinin Türkiye için büyük önem taşıyan, manevi değerlere ve stratejik öneme sahip bir vilayeti olarak günümüze kadar gelen süreçte tarih sahnesindeki yerini almıştır.

II. OSMANLI İDARESİNDE DİYARBAKIR

Yavuz Sultan Selim Han ile, Şah İsmail arasında 23 Ağustos 1514 (920/Recep 2) tarihinde Çaldıran’da yapılan savaşta Şah İsmail’in ordusu büyük bir yenilgiye uğradı. Bu savaşa Amid (Diyarbakır) valisi Ustaclı Muhammed Han’da katılmıştı. Ordusu perişan olmuş, kendisi de öldürülmüştü. Bunu fırsat bilen Amid Halkı ayaklandı. Safevilerin şehirde kalan yöneticileri yok edildi. Kadın ve çocuklar kale dışına atıldılar. İsyanı yönetenler ve şehrin ileri gelenleri, Mevlana İdris-i Bitlisi (ö. 1520)’ye haber göndererek, Sultan Selim’e bağlanmak ve Osmanlı birliğine katılmak istediklerini, bu konuda kendilerine yardımcı olmasını istediler.⁵⁰

Bölgede çok nüfuzlu ve saygın bir şeyhin (Şeyh Hüsameddin’in) oğlu olan İdris-i Bitlisi, Akkoyunlu sultanı, Sultan Yakub’un hizmetinde bulunmuş, Şah İsmail’in bölgede görünmesi üzerine Osmanlı devletine sığınmış ve burada önemli görevlere getirilmiş bir kişiydi. İdris-i Bitlisi aynı zamanda “Heşt-Behişt” adlı eserinde sahibi olan iyi bir tarihçiydi.⁵¹

Yavuz Sultan Selim’de, Diyarbakır bölgesini ve Doğu Anadolu’yu ülkesine katmayı düşünmekteydi. Tebriz’in 6 Eylül 1514 (920/Recep 16) tarihinde fethiyle sona eren İran seferinden Amasya’ya dönüldüğü zaman, Yavuz Sultan Selim Han, yanında bulunan İdris-i Bitlisi’yi Urmiye gölünden Malatya’ya kadar uzanan bölgeyi, Şah İsmail’e karşı ayaklandırıp Osmanlı İmparatorluğu’na bağlamaya teşvik

⁴⁹ Beysanoğlu, a.g.e, c. II s. 492.

⁵⁰ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 493.

⁵¹ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, Bir önceki dipnotta zikredilen yer; Hoca Sa’dettin Efendi, *Tâcu’t-Tevârih*, c. IV, ss. 246-248; Hammer, Joseph Von, “*Devleti Osmaniye Tarihi*”, çev. Mehmet Ata, İstanbul 1329-1337, ss. 153-155; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, ss. 15-16; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ss. 76-78; Âlî, *Künhu’l-Ahbar*, Nuruosmaniye Ktp. no. 3406, s. 247.

için, gerekenleri yapmak üzere görevlendirdi. Yavuz Sultan Selim'den Kürt beylerine hitaben yazılmış emirnameler alarak bölgeye hareket eden İdrîs-i Bitlîsi, Doğu Anadolu'ya gelmekte iken Amid halkının isyanını ve dileklerini öğrendi. Daha sonra, Kürt beylerinin de aynı arzuyu taşıdıklarının haberini aldı.

İdrîs-i Bitlîsi, Diyarbakır, Bitlis, Sason, Hizan, İmadiye vs. gibi bölgeleri dolaşarak yerli beylerin itaatlarını sağladı..

Hasankeyf ve Siirt Eyyubi meliki II. Halil, Bitlis emiri IV. Şerefhan, Hizan emiri Davud, Sason emiri Ali, İmadiye hakimi Emir Seyfeddin, Nirman hakimi Abdal, Zırki hakimi Ahmed, Eğil hakimi Kasım bey gibi önemli kişiler dahil olmak üzere yirmi beş emir yaptıkları toplantıda: “Sultan Selim’e biat etmeye, fakat kendilerinden hangisi reis olursa diğerleri çekemeyeceğinden taraf-ı devlet-i aliyyeden bir serdar talep edip” onun reisliğinde İranlılarla savaşıp vatanlarını kurtarmaya ve Amid şehrine yardıma ittifakla karar verdiler. Bu antlaşmanın tatbikatından hareketle, Zırki Beyi Ahmed Bey, Meyyafakirin kalesine, Kasım Bey, Eğil kalesine, Cimşit Bey Palu kalesine, Sultan Selim adına saldırarak ele geçirdiler. Bunun ardından Soran hakimi Seyyid Bey'de Erdebil ve Kerkük'ü zaptetti.

Amid halkının isyanını, Kürt beylerinin bu tutumunu ve İdris-i Bitlisi'nin faaliyetlerini haber alan Şah İsmail'de bir takım önlemler aldı. İlk iş olarak, Ustacı Muhammed Han'ın kardeşi Karahan'ı, Urfa hakimi Durmuş Bey ile birlikte Amid'i kuşatıp geri almakla görevlendirdi. Mardin, Hasankeyf, Harput ve Ergani'de bulunan Safevi kuvvetlerine de Karahan'a katılma buyruğu verildi. Cabakcur yoluyla Amid'e hareket eden Karahan'ın ordusu, katılan bu kuvvetlerle beş bin kişiye ulaşmış durumdaydı.⁵²

Amid'i kuşatan Karahan teslim olmaları halinde halkın affedileceğine, Şah'ın yardımlarına mazhar olacaklarına dair birçok vaadlerde bulundu, beyannameler attırdı. Fakat halk, şehir kapılarını kapayarak silaha sarıldı ve yılmadan savaştı. Bir taraftan da İdris-i Bitlisi aracılığıyla, Sultan Selim'den yardım istediklerini tekrarladılar. Bunun üzerine padişah Selim Han, Dergah-ı Ali müteferrikalarından

⁵² Hoca Sa'dettin Efendi, *Tâcu't-Tevârih*, c. IV, ss, 246-248; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ss 76-78; Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 493.

Diyarbakır'lı Yiğit Ahmed'i⁵³, bir miktar askerle yardıma gönderdi. İdris-i Bitlisi'ye ve Kürt beyleri'ne Yavuz'un mektuplarını da getiren Yiğit Ahmed, Amasya'dan hareketle Amid önlerine geldi. Karanlık bir gecede Karahan'ın kuvvetlerine bir baskın yaparak Rum (Urfa) kapısından şehre girmeyi başardı.⁵⁴ Halka, padişah'ın yardım göndereceğini müjdeledi. Bu haber, şehri savunanları çok sevindirdi. Padişah'ın, amacı zaferler olan sancaklarıyla hisarın burç ve kulelerini⁵⁵ bezediler. Kuşatmayı sürdüren yabanların yüreklerine korku salıp, harmanlarını savurdular.⁵⁶

Şah İsmail ise, Amid'in -stratejik konumu itibariyle- ayrılmasının bütün bölgenin kaybına münker olacağını biliyor, bir an evvel şehrin zaptı için Karahan'a mütemadiyen yardım gönderiyordu.

Bu arada İdris-i Bitlisi de boş durmuyordu. Yavuz Sultan Selim'den Kürt beylerine hitaben yazılmış emirnameleri alarak, bölgeyi dolaşıyordu. Kısa bir zaman içinde kızılbaşlara karşı ayaklanmalar başladı. Diyarbakır ve yöresindeki Zırki Ahmed Bey, seyyidlik ve şereflik şanıyla başlar üstünde tutulur bir kimseydi. Atak kalesini ve Meyyafakirin kentini çevresiyle, Kasım Bey'de Eğil kalesini yöresiyle ele geçirip devletin düşmanlarını kırıngılığa uğrattılar. Her ikisinin de Diyarbakır'a yardımda beğenilen yararlılıkları ve övülen çabaları görülmüştür.⁵⁷ Fakat, Karahan'ın kuvveti pek ziyade ve mükemmel olduğundan bu ayaklanmaların ve yardımların Amid kuşatmasına bir yararı olmadı.

⁵³ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 493; Bazı kaynaklarda bu zat Hacı Yekta Ahmet olarak geçer. Yiğit Ahmet Bey Diyarbakır'da bir mescid yaptırmıştır. Mescidin bulunduğu mahallede yiğit Ahmet adı taşımaktadır.

⁵⁴ Hoca Sa'dettin Efendi, a.g.e, c. IV. s. 253; Selahattin Tansel, a.g.e, s. 79.

⁵⁵ Hoca Sa'dettin Efendi, a.g.e, c. IV. Aynı yer.

⁵⁶ Hoca Sa'dettin Efendi, a.g.e, c. IV. s. 254; Bkz. Daha detaylı bilgi için; Şevket Beysanoğlu, "Diyarbakırım", c. II, s. 46, Ankara 1982-1986.; Aynı yazar, "Basın ve Yayın Dünyamızda Diyarbakır", Ankara 1970, "Diyarbakır Vilayet Salnâmeleri; Gaffarî, Târih-i Cihan-ârâ, Tahran 1343; Nâimâ, Mustafa, Nâimâ Tarihi, c. I-VI, İstanbul 1281-1283; Ârifî Paşa, Diyarbakır Seyahatnâmesi, (Millet Ktp. Ali Emiri Bölümü), Tarih Kısmı, no. 883; İbrahim Artuk, Yavuz Sultan Selim'in Güneydoğu Anadolu'nun Fethi ile İlgili Sikkeleri, Fifth International Congress of Turkish Art, Edite By G. Feher, Akadeia Kaido, Budapest, ss. 79-89; Ahmed Cemil Asena, Diyarbakır Tarihi ve Meşâhiri, s. 13; İsmail Hâmi Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. II, İstanbul 1948.

⁵⁷ Hoca Sa'dettin Efendi, a.g.e, c. IV. s. 250; Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 492.

Şah İsmail, neye mal olursa olsun, şehrin mutlaka zaptını istiyor ve mütemadiyen yardımcı kuvvetler gönderiyordu. Bu kuvvetlerin Şah İsmail yanlısı hizan ve Bitlis emirlerinden Kird-Bey vasıtasıyla gönderildiği ve yeniden oluşturulan bir ordunun yardım için yola çıkarıldığı anlaşılınca, İdris-i Bitlisi, bunu önlemek amacıyla faaliyete geçti. Hizan, Mukus, Sason emirleriyle haberleşti ve kendisine Ahlat'ta katılmalarını bildirdi. Bitlis hakimi Şeref Han'la birlikte Ahlat'a gitti. Diğer emirlerde geldiler. Kird-Bey ordusunun Erciş yolunda olduğunu tesbit edip takibe koyuldular. Erciş civarında, Sarı-Su üstünde ansızın yaptıkları bir baskınla Kird-Bey ordusunu darmadağın ettiler ve mühim bir kısmı telef oldu.⁵⁸

Amid kuşatması ise bütün şiddetiyle devam ediyordu. Karahan sur dışındaki bütün bağ ve bahçeleri yaktırmış, halkın yazlık mesire yerleri olan köşk ve binaları yıktırmıştı.

Sultan Selim Han, kuşatmanın çok uzaması, halkın sürekli olarak yardım istekleri üzerine, şehri kurtarmak ve sonra İran'ı fethetmek niyetiyle İlkbahar'da harekete geçeceğini İdris vasıtasıyla tüm halka ve kale beylerine bildirdi. Bu haber, halkın maneviyatını düzeltti, azmini ve direnme gücünü arttırdı. Karahan ise, şehri bir an önce almak için mütemadiyen saldırıyor, surlar dövülüyor, gedikler açmaya çalışıyordu. Halk büyük bir azimle bu saldırılara dayanıyor, direniyor, surların zedelenen bölümleri gece sabaha kadar çalışarak onarılıyordu.

Yavuz Sultan Selim Han'ın orduları ilkbaharda harekete geçti. Kemah'ta iken, Maraş ve Elbistan bölgesi hâkimi Dulkadiroğlu Alaüddевle'nin, Diyarbakır bölgesinin Osmanlılara geçişini kendi bekası için tehlikeli görerek isyana kalktığını

⁵⁸Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 494; Bkz. Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için; İlhan Akbulut, "Diyarbakır", İzmir 1996, Ali Emîri, "Tezkire-i Şuarây-ı Amid", İstanbul 1328; Aynı yazar, "Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyyesi" Diyarbakır, İstanbul 1918; Aynı yazar, "Diyarbakırlı bazı zevatın tercüme-i Halleri", Yazma eser, (Millet Ktp. Tarih kısmı), no. 750; Aynı yazar, "Esâmi-i Şuarây-ı Amid", Yazma eser, (Millet Ktp. Tarih Bölümü), no. 781-1.; Ömer Lütfü Barkan, "Diyarbakır Vilâyet-i Kanunu", ss. 130-136; Aynı yazar, "Kanunnâme-i Livâ-i Amid", ss. 136-139, Aynı yazar, "Defter-i Yasahâ-i Vilâyet-i Diyarbakır", ss. 145-148. c. I, İstanbul 1943; Belâzûrî, *Futûhu'l-Buldan*, c. II, s. 57; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Coğrafyası*, Diyarbakır Tanıtma Derneği Yayını, İstanbul 1962; Aynı yazar, "Bütün Cepheleriyle Diyarbakır", Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, İstanbul 1963; Aynı yazar, "Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri", Diyarbakır Tanıtma Derneği Yayını, Ankara 1966; Aynı yazar, "Diyarbakır İl Yıllığı", Ankara 1967, s. 47.

haberini aldı. Ordu, Dulkadiroğlu'nun te'dibi için o tarafa yöneldi. Bu haber Amid halkını ve bölge beylerini çok üzdü. Bu durum "Tacu't-Tevarih"te detaylı olarak anlatılmaktadır.⁵⁹

Amid'de sıkıntılar artınca, kendisine yapılan ısrarlara rağmen Bıyıklı Mehmet Paşa, padişahın emri olmadan hiçbir şey yapamayacağını bildirmesi üzerine, Timar defterdarı, Hoca Nizameddin'i son hızla ve resmi ulak sıfatıyla, yavuz Sultan selim han'a gönderdi. Padişah'tan gelen ferman üzerine, Bıyıklı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Diyarbakır'a yardım için harekete geçti. Şadi Paşa da ferman gereğince beş sancak beyi ve beş bin atlıyla, Mehmet Paşa kuvvetlerine katılmak üzere yola çıktı. Bu kuvvetler beş gün içinde Karaköprü'de birleştiler.

Karahan, Osmanlı ordusu gelmeden şehri mutlaka ele geçirmek azmiyle bütün cephelerde taarruza geçti. Mancınıklarla şehre binlerce gülle yağdırdı. Şehrin mühim bir kısmı harap, birçok kişi şehid olmalarına rağmen, metanetle dayandılar. Nihayet, Karahan bizzat ordunun başına geçerek 12 koldan şehrin üzerine yürüdü. Ordunun hareket sırasında derinliği bir saatlik mesafeyi tutuyordu. Surların dövülmesiyle birçok gedikler açıldı. Müthiş bir çarpışma oluyordu. Her iki tarafta oldukça azimliydiler. Amid halkı büyük bir sabır ve azimle ve imanla saldırılara karşı duruyor, açılan gedikler dolduruluyor, örülüyor, birçok kişi ölüyor, fakat düşman kuvvetlerinin içeriye sızmalarına izin verilmiyordu. Birkaç gün üst üste süren bütün bu çetin saldırılar netice vermeyince, Osmanlı ordusunun da yaklaşmakta olduğu haberi gelince, Karahan, iki ateş arasında kalmamak için, kuşatmayı bırakarak Safevilerin hakimiyetinde bulunan Mardin'e doğru çekildi. Bir süre sonra Osmanlı ordusu görüldü. Halk büyük bir sevinç içindeydi. Bir yılı aşan zorlu bir savaş ve kuşatmanın bütün acıları unutulmuştu. Surlar Osmanlı bayrak ve sancaklarıyla süslenerek şehrin kapıları açıldı.⁶⁰

⁵⁹ Hoca Sa'dettin Efendi, a.g.e, c. IV. ss. 256-258; Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 495.

⁶⁰ Hoca Sa'dettin Efendi, a.g.e, c. IV. ss. 256-258; Ali Emîri, *Osmanlı Vilâyât-ı Şarkiyesi (Diyarbakır)*, İstanbul 1918, ss. 59-72; Selahattin Tansel, a.g.e, s. 82; Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 496; Bkz. Daha detaylı bilgi için; Ebu'l-Fazl Mehmet Efendi, Zeyli "Heşt-Behişt", (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Kısım), no. 2447, vr. 67 a-b, 74b. Ve 75b, 84a-b; Âlî, a.g.e, ss. 257-258; Solakzâde, "Târih-i Solakzâde", İstanbul 1297, s. 378; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II. ss. 273-275; N. Göyünç, a.g.e, s. 18; S. Tansel, a.g.e, s. 82; Mehdi İlhan, *Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı*

Böylece Diyarbakır, Eylül 1515'te 33 Osmanlı birliğine katılmış oldu.⁶¹

Haydar Çelebi Ruznâmesine göre, fetih haberi 14 Ramazan 921 (m. 22 Ekim 1515) tarihinde Dîvân-ı Humâyûn'a ulaşmış ve Bıyıklı Mehmet Paşa 27 Ramazan 921 (4 Kasım 1515) tarihinde Diyarbakır beylerbeyliğine atanmıştır.⁶²

Diyarbakır Beylerbeyliğine atanan Bıyıklı Mehmet Paşa, bazı kaynaklara göre Diyarbakır kökenlidir.⁶³ İdris-i Bitlisi, Yavuz Sultan Selim'den Diyarbakır bölgesine Kürt beylerinin itaat edecekleri birinin atanmasını dilediğinde, padişah Selim Han, Bıyıklı Mehmet Paşa'yı uygun görmüş ve zaman gelince de onu atamıştır.⁶⁴ Bıyıklı Mehmet Paşa, bölgede otoriteyi sağlamış, halkın sevgi ve saygısını kazanmış bir insandı. Halk tarafından bölgeyi ve şehri şii Safevilerden kurtardığı için "Fatih Paşa" olarak anılmıştır. Yaptırdığı cami ve ve caminin

Mehmet Paşa, Atatürk ve Diyarbakır Kitabından ayrı basım, s. 140; Aynı yazar, "Bıyıklı Mehmet Paşa'nın Doğu Anadolu'daki Askeri Faaliyetleri, IX, Türk Tarih Kongresinden ayrı Basım", s. 180.

⁶¹ Bazı kaynaklarda şehrin 19 Eylül 1515 Çarşamba günü alındığı yönünde kayıtlar mevcuttur. Mesela bkz. İ. H. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi* c. II, s. 22; Bazı kaynaklarda şehrin 10 Eylül 1515 Pazartesi günü alındığı yazılıdır. Mesela bkz. M. Fahreddin Kırzioğlu, "Millî İbrahim Paşa'ya Karşı Ayaklanma ve Sonucu", *Kara-Amid Dergisi*, sy. 2-4, s. 350; Mehdi İlhan "Diyarbakır Fatih ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa", s. 140, Aynı yazar, "Bıyıklı Mehmet Paşa'nın Doğu Anadolu'daki Askeri Faaliyetleri", c. IX, s. 180; Bazı kaynaklarda ise 921 Şabanının "Evâylinde" yani Eylül 1515'te; Mesela, Hoca Sa'dettin Efendi, c. IV, s. 258; Selahattin Tansel, a.g.e, s. 258; Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s.497; Aynı yazar, "Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Âbideleri", s. 34; N. Göyünç, "Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarsında Diyarbakır", s. 18. Bu yazarlarımız 15 Eylül 1515 tarihini kabul etmiştir. Yaptığımız geniş değerlendirme sonucunda kaynaklar göz önüne alındığı zaman en uygun ve kesinlik ifade eden tarih olarak 15 Eylül 1515 tarihi kesinlik kazanmaktadır.

⁶² Hoca Sa'dettin Efendi, c. IV, s. 258; Selahattin Tansel, a.g.e, s. 258; Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. II s. 497; Bkz. Daha geniş bilgi için; Müneccimbaşı, "Sahâifu'l-Ahbâr", c. III, s. 468; Selimnâme, vr. 110b-111a; Sucûti, "Selimnâme", vr. 99b.

⁶³ M. Mehdi İlhan, "Diyarbakır Fatih ve Beylerbeti Bıyıklı Mehmet Paşa", Diyarbakır Üniversitesi Basımevi 1981, s. 143; Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 520; Bkz. Daha geniş bilgi için; Aynî, "Ali Efendi, Kavânîn-i Âl-i Osman-i Der Hulasâ-i Mazâmin-i Defter-i Dîvan, İstanbul 1280; Mithat Sertoğlu, "Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi", İstanbul 1958, ss. 81-82.

⁶⁴ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 520; M. Mehdi İlhan, a.g.e, s. 141.

bulunduğu mahalle bugün de “Fatih Paşa” adını taşır. Dasitan-ı (veya Tarih-i) Sultan Selim” adlı eserde, cesur, hakkı gözetir ve müşfik bir kişi olduğu belirtilmiştir.⁶⁵

Bir yıldan fazla süren kuşatma sonucu harab olan şehri imar için, Bıyıklı Mehmet Paşa hızlı bir şekilde imar faaliyetlerine girmiş, kendisi de bir cami ve hamam yaptırmak suretiyle bu girişime katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde atanan valilerde bu imar faaliyetlerini sürdürmüşler, Kanuni’nin buyruk ve katkılarıyla şehir adeta yeniden inşa edilmiştir.

Evliyâ Çelebi seyahatnamesinde “Bıyıklı Mehmet Paşa hamamı eski tarz üzerine yapılmış eski bir hamamdır. Ama duvarlarından ve baş aşağı kubbelerinden bir damla ter damlamak ihtimali yoktur. Duvarlarını koklasan misk ve amber gibi kokar”⁶⁶ dediği bu hamam XX. Yüzyıl başlarında harap olmuştur. Maalesef bugün bu hamamın kalıntısı bile yoktur.

Diyarbakır’ın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra, Cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreç içinde sırasıyla, Yavuz Sultan Selim Han, Kanuni Sultan Süleyman Han, IV. Murad Han, II. Selim Han ve birçok adı tarihe geçmiş meşhur paşalar Diyarbakır’da valilikler yapmış, birçok hizmete öncülük yapmış birbirinden kıymetli, camiler, hanlar, hamamlar ve medreseler yaparak bölge halkına hizmetten kaçınmamışlardır.⁶⁷

⁶⁵ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 496; Bkz. Daha geniş bilgi için; Abbas el-Azzavî, “*Târîhu’l-Irak Beyne İhtilâleyn*”, c. III, Bağdat 1939, s. 356; Mem’î, “*Murûcu’z-Zeheb*”, Britisk Museum Add. 18547, vr. 119b; Mustafa bin Celal, a.g.e, s. 164a; Bayram Kodaman, Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdari Durumu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sy. 25, Mart 1987, ss. 35-35; Sedat Çetintaş, “*Anadolu’da Sanat Tetkikleri*”, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1937, s. 5; Bahattin Yediyıldız, “*Azınlık Meselesi Açısından Tahrir Defterleri*”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, s. 15; N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, ss. 151-170.

⁶⁶ Evliyâ Çelebi, “*Seyahatnâme*”, c. VI, s. 131.

⁶⁷ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 670; Ali Emîri, a.g.e, s. 258; Selahattin Tansel, a.g.e, s. 258, Hoca Sa’dettin Efendi, a.g.e, c. IV, s. 258; Bkz. Daha geniş bilgi için; İsmail Hami Danişmend, “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*”, c. II, s İstanbul 1948, ss. 180-188-259-261; (İskit Yayınevi); “*Mufasssal Osmanlı Tarihi*”, c. II, İstanbul 1958, ss. 885-895-897-903; M. H. Yınanç, “*Diyarbakir*” Maddesi, *DİA*. c. III, s. 624; M. Tayyip Gökbilgin, “*Süleyman I*” *DİA*. c. XI, ss. 132,133; Basri Konyar, “*Diyarbakır Yıllığı*”, Ankara 1936, ss. 207-211-212; *İslam Ansiklopedisi*, c. III, s. 604; *Türk Ansiklopedisi*, c. XIII, s. 385;

III. ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE DÖNEMİNE TOPLU BİR BAKIŞ

Siyasi ve ekonomik durum

Osmanlı dönemi Diyarbakır valilerinin 221'incisi olan Karslı Hatunoğlu Kurt İsmail Paşa,⁶⁸ 28 Mayıs 1868 tarihinde göreve başlamış ve 7 yıl 9 ay bu görevde kalarak Diyarbakır'a unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur. Ziya Gökalp'ın bir yazısında belirtildiği gibi, "Memleketimizde, halk sevdiği kimselere birer lakap takar. Kurt İsmail Paşaya da "Kurt" lakabını veren halktır. Diyarbakır'a gelmiş geçmiş valilerin ekserisini halk tanımaz. Yalnız çok sevdiği muhterem bir sima vardır ki onu pekiyi tanır ve aradan birçok batınlar geçtiği halde bir türlü unutamamışlardır. Bu şanlı sima Kurt İsmail Paşa'dır."⁶⁹

Kurt İsmail Paşa'nın hizmetlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

Kurt İsmail paşa Cami: Kurt İsmail Paşa bu camiyi, kardeşi Meded Bey adına yaptırmıştır. Sur dışında yapılmış ilk camidir. 1869- 1875 yılları arasında yapılmıştır.⁷⁰

Geç devir Osmanlı Mimarisi'nin değişik planlı bu yapısıyla hemen hemen cami minaresinde denenen bütün planlar bir kez de Diyarbakır'da ele alınmış olmaktadır.⁷¹

Kurt İsmail Paşa o tarihlerde Diyarbakır'a bağlı bir sancak merkezi olan Harput'un "Mezra" denilen düzlüğünde başlattığı yeni şehrin (şimdiki Elazığ'ın kurulduğu alan) bir benzerinin Diyarbakır'da sur dışında kurulmasına ön ayak olmak

Mehmed Süreyya, "*Sicilli Osmâni*", c. III, s. 332; Tayyip Gökbilgin, *İA. "Ali Paşa"* maddesi, c. I, s. 332; R. M. Meriç, "*Mimar Sinan, Hayatı, Eseri*", Ankara 1965, s. 27.

⁶⁸ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 691; Bu dönemde görev yapan vali adedi 270 olarak belirlenmiştir. Ancak, bu valiler arasında bu göreve, 2-3 ve 4-5 defa atanmış olanlar bulunmaktadır. Bu husus göz önüne alınarak yapılan hesaplamada Kurt İsmail Paşa 221.ci vali olarak tarih sayfasındaki yerini almaktadır.

⁶⁹ Ziya Gökalp, "*Kurt İsmail Paşa Camii*", Küçük Mecmua, ss. 10-14, 20 Temmuz 1922

⁷⁰ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 692.

⁷¹ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 694; Bkz. Daha geniş bilgi için; Mimar Sinan Çetintaş, "*Anadolu'da Sanat Tetkikleri*", Cumhuriyet, 28 Mayıs 1937, s. 34; Basri Konyar, "*Diyarbakır Yıllığı*", s. 186-187; Mustafa Akif Tüten, "*Diyarbakır'ın Son 60 Yıllık Vakaları*", Kara-Amid Dergisi, sy. I, ss. 313-314; Şevket Beysanoğlu, "*Bir Kooperatifin Örnek Çalışmaları, Diyarbakır*", c. I, ss. 111-113.

için, şehirden yarım saat mesafede güzel bir mevkide bir hükümet konağı, bir kışla, yukarıda adı geçen cami ile bir vali konağı yaptırdı. Burada ev yaptıracaklara çok ucuza arsalar sağladı. Ancak halk buna rağbet göstermedi. Vali Mehmed İzzet Paşa zamanında 1295- 1298/1878- 1881 yapılan müracaatlar ve şikayetler sonucunda, yeniden şehir içine dönüldü. Kurt İsmail Paşa'nın hayalini kurduğu şehir modeli ancak 1952 yılından sonra hayata geçirilmiştir.⁷²

Kültür ve eğitim alanındaki hizmetler

Kurt İsmail Hakkı Paşa, göreve başlar başlamaz ele aldığı işlerden biri de şehirde bir matbaa kurmak ve bir vilayet gazetesinin çıkarılmasına çalışmak olmuştur. 1869 yılı Haziranında matbaanın hurufat ve makinaları getirtilmiş ve İçkale'de Cezaevi yanındaki küçük binada resmi vilayet matbaası olarak faaliyete geçmiştir.⁷³ Aynı yıl çıkarılan ilk “Diyarbakır Vilayeti Salnamesi” bu matbaada basılmıştır. Kurt İsmail Paşa zamanında çıkan yıllık adedi yedidir.⁷⁴ resmi vilayet gazetesi olan “DİYARBEKİR” gazetesi de bu dönemde yayınlanmaya başlanmıştır. Bu matbaada basılan gazetenin ilk sayısı 24 Rebiülahir 1286/ 22 Temmuz 1285 (m. 3 Ağustos 1869) tarihini taşır. Gazete haftada bir Salı günleri (5. sayısından itibaren Perşembe günleri) çıkmakta idi. Genellikle 4 büyük sayfeden oluşuyordu. Bazen sekiz sahife olarak çıktığı da oluyordu. Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayınlanan 2 sayfalık bir ekinin bulunduğunu 21 sayılı nüshasından öğrenmekteyiz.⁷⁵ Gazetenin 150 numaralı sayısında ise : “Şimdiye kadar matbaamızda biri Türki ve diğeri Ermenice çıkarılan gazetenin sürümü olmayıp bu yolda ihtiyar olunan masraf beyhude gitmekte ve Hristiyanlar dahi Türkçesini okuyup Ermenice gazete almamakta olduklarından Ermenice gazete çıkarılmayacağı” açıklanmaktadır. Gazete ve matbaa 1931 yılında Tahsin Cahit Çubukçu ve Zekai Arman beylere satılmıştır.⁷⁶

⁷² Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 695, Basri Konyar, “Diyarbakır Yıllığı”, ss. 186-187.

⁷³ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 696; Bkz. Daha geniş bilgi için; Abdülgani Bulduk, “El-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi”, yazma eser, vr. 375-376, (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinde)

⁷⁴ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 696; Aynı yazar, “Diyarbakır İl Yıllığı”, Ankara 1967, ss 18-20; Aynı yazar, “Basın ve Yayın Dünyamızda Diyarbakır”, Ankara 1970, ss. 50-53.

⁷⁵ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 696; Aynı yazar, a.g.e, s. 21; Aynı yazar, a.g.e, c. II, ss 5-12.

⁷⁶ Beysanoğlu, “Basın ve Yayın Dünyamızda Diyarbakır”, ss. 5-12; Aynı yazar, “Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır, İl Yıllığı”, s. 263.

Diyarbakir (1937 senesi 16 Kasımdan itibaren “Diyarbakır”) gazetesi 2 Eylül 1963 tarihli sayısı ile yayınına son vermiştir. Türkiye’nin en eski ve uzun ömürlü gazetelerinden biri olma şerefine erişmiş gazetelerden biri olarak tarih sayfasındaki yerini almıştır.

Matbaanın kurulması ve gazetenin çıkarılması Diyarbakırlı aydınları çok sevindirmiştir. Bazı şairlerimiz buna manzum tarihler yazmışlardır. Bunlardan, Said Paşa’nın yazdığı beyti örnek olarak sunmak istiyoruz.⁷⁷

Mühmelâtı olur atîdeki beytin târîh

Gazeteyle anı ilan edelim her cihete

Bâdemâ bildire âsâr-ı Diyarbekr’i

Sâye-i hazret-i şâhânede çıktı gazete

Said Paşa gibi Lüzûmî’de tarihler yazmıştır.⁷⁸ Diyarbakır’da ilk Rüştîye mektebini açan bu zattır. Ayrıca, kimsesiz çocukları barındırmak ve onlara bazı sanatları öğretmek için bir “İslahhane” yaptırmış, 700 öğrencisi bulunan bu ıslahhanede üç yıllık bir ilkokul öğrenimi uygulandıktan sonra dökümcülük, boyacılık, marangozculuk vs. gibi sanatlar öğretilmeye başlanmıştır. Bir süre sonra bu ıslahhane “Diyarbakir Sanayi Mektebi” ne çevrilmiş, usta ve öğretmenlerin bir kısmı Avrupa’dan getirtilmiştir.⁷⁹ Okulu iyi derece de bitirip iş hayatına atılan öğrencilere bir miktar sermaye verilerek dükkan açmalara yardım edilmiş ve özendirilmiştir.

Kurt İsmail Hakkı Paşa’nın buradan ayrılmasından sonra yerine atanan vali Ahmet Tevfik Paşa zamanında (1292- 1293/m. 1875- 1877) okul ihmal edilmiş, öğrenciler dağılmış ve ne yazık ki binada harab olmuştur.⁸⁰

⁷⁷ Beysanoğlu, “Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi”, c. II, s. 697.

⁷⁸ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 697; Şevket Beysanoğlu, “Basın ve Yayın Dünyamızda Diyarbakır”, c. II, ss. 75-79.

⁷⁹ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 697; Konyar, a.g.e, s. 187; Günkut, a.g.e, s. 127; Beysanoğlu, “Cumhuriyet’in 50.ci Yılında Diyarbakır İl Yıllığı”, 1973, s. 263.

⁸⁰ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 698; Konyar, a.g.e, s. 188; Günkut, a.g.e, s. 128; Beysanoğlu, “Cumhuriyet’in 50. ci Yılında Diyarbakır İl Yıllığı”, 1973, s. 264.

Diğer hizmetler: Kurt İsmail Paşa, gece uyumamış gündüz oturmamış, bulunduğu, yüklendiği görevi vatan ve millete hizmet edebilmek için uygun bir fırsat sayarak bölgeyi baştanbaşa şose yollarla donatmış; Diyarbakır- Elazığ yolunu açmış, halkın “demiryolu” dediği şoseyi Sivas’tan Cizre’ye, Siverek’ten Diyarbakır’a kadar uzatmıştır. Yeni iş sahaları açmak girişiminde bulunmuş, şehirde bir cam ve büyük demir döküm atölyesi yaptırmıştır. Dicle nehrinin Mamoşek mevkiinde bir baraj yaptırmayı planlamış, etüdler yaptırmış, ancak buradan nakli yüzünden bu teşebbüsünü gerçekleştirememiştir. Ayrıca, İçkale Camisindeki Sahabeler türbesini, hamravat suyu kemerlerini ve yollarını, tütün kaçakçılığına engel olmak amacıyla surlarda açılan gedikleri onartmıştır. Jandarma ve polisler için koğuşlar, bir evrak mahzeni, beş adet çeşme inşa ettirmiştir. Telgraf şebekesini, İstanbul, Bağdat ve Halep gibi önemli merkezlerle muhabere edilecek bir duruma sokmuştur.⁸¹

Bu yüzyıl içerisinde Diyarbakır’da meydana gelen iki tane önemli vaka vardır. Birincisi 1895’te patlak veren I. Ermeni olayı, ikincisi de 1898 yılında patlak veren Vali Halit Bey olayıdır.⁸²

IV. DİYARBAKIR KÜLTÜR TARİHİNE TOPLU BİR BAKIŞ

Diyarbakır kültür tarihi, İslam’a girişinden bu ana kadar tasavvuf ağırlıklı olmuş, hayatın her safhasında, bunun eserleri ortaya çıkmıştır. Osmanlı dönemi kültürel hayatı daha has bir tasavvufî özellik arz eder. Kanuni Sultan Süleyman (m.1520-1566) devrindeki tapu tahriri defterlerinde yapılan incelemeler, birçok şehirde olduğu gibi Diyarbakır’da da o dönemde tam 57 tekkenin var olması, tekke

⁸¹ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 697; Konyar, a.g.e, s. 187; Günkut, a.g.e, s. 127.

⁸² Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 699; Aynı yazar, “*Ziya Gökalp’in İlk Yazı Hayatı*”, İstanbul, 1956, ss. 164-165; Yeni Gün Gazetesinin 19-20 Ağustos 1931 tarihli sayılarında yayımlanan Nazım Paşa’nın hatıratında “21 Teşrinievvel 1311 Diyarbekir Ermeni hadisesi sırasında Türklerden 70 şehid ve 80 yaralı, Ermenilerden 300 ölü ve 120 yaralı düştüğü belirtilmiş, bu işte Rusya’dan kaçıp gelen komiteci Ermenilerin rol oynadıkları anlaşılmış ve anlatılmıştır; Ayrıca daha detaylı bilgi için bkz; Şevket Beysanoğlu, a.g.e. c. II, s. 718; Ziya Gökalp, Küçük Mecmua, “*Pirimin Vasiyeti*”, A. Cemil Asena, “*Arkadaşım Ziya Gökalp*”, Ziya Gökalp Dergisi, ss. 16-21, ss 92-93, 124-125, 152-154, 191-192, 219-220, 283; Günkut, a.g.e, s. 129.

ve zaviyelerin Diyarbakır tasavvuf tarihi içinde oynadıkları rolün büyüklüğüne işaret eder.⁸³

Bu belirttiğimiz hususun paralelinde İslam tarihi içinde yer bulmuş ve kurulmuş olan birçok tarikatın zaman içinde Diyarbakır'da da yer aldığını ve icraatlarını yürüttüğünü görmekteyiz.

Diyarbakır'da tarih sahnesine çıkan ve faaliyetleriyle adından söz ettirerek toplumda bir denetim mekanizması oluşturan tarikatların isimlerini zikredecek olursak, bu tarikatlar sırasıyla; Nakşibendilik, Kadirilik, Rûfâilîk, Gülşenîlik, Yesevîlik, Mevlevîlik, Kalenderîlik, Bektaşîlik, Evhadiyye tarikatı ve Ahîlik'tir.⁸⁴ Saymış olduğumuz bu meşhur tarikatlar Diyarbakır'da özelde tasavvuf, genelde ise kültür tarihi içinde şehrin tariki açısından ve toplumsal konum itibarıyla ayrı bir edinmesini sağlamış ve bunu gerçekleştirmek adına üzerine düşün görev ve sorumlulukları son ana kadar, büyük bir azim, sadakat ve sorumluluk anlayışıyla bil-fiil yerine getirmişlerdir.

Bu manevi zenginlik ve coşkulu bir atmosferde Diyarbakır'ımızda birbirinden kıymetli ve mübarek birçok gönül ehli ve Allah (c.c.) dostu nadide şahsiyetler yetişmiştir.

⁸³ Ömer Lütfî Barkan, “*Kolonizatör Türk Dervişleri*”, Vakıflar Dergisi, 1942, s. II, s. 301.

⁸⁴ M. Şefîk Korkusuz, “*Tezkire-i Meşâyih-i Âmid (Diyarbakır Velileri)*”, İstanbul 1997, s. 12; **Kâdirî Tarîkatı**: Kâdirîlik, Hazreti Muhammed'in soyundan geldiğine inanılan, Hazar Denizi'nin güneyindeki Neyf köyünde 1078 yılında doğan ve Bağdat'ta 1167'de ölen Abdülkadir Geylani'nin yolundan gidenlerin tarîkatıdır. 'Kadiri' sözü, tarikatın kurucusunun adı olan 'Abdülkadir' isminin kısaltılmış şeklinden gelir. Tarîkatın inanç temelinde az yemek, az uyumak ve Allah'ın adlarını hiç durmadan anmak, yani 'zikir' yoluyla Allah'a ulaşma düşüncesi ve uygulaması yatar. İslam dünyasının en yaygın tarikatlarından olan Kâdirîlik, Arap ülkelerinde bazı güçlü kabile ve aşiret liderlerinin aynı zamanda 'tarikat şeyhi' olmaları sayesinde siyasi bir kimlik aldı ama Türkiye'de daha ziyade bir inanç ve kültür sistemi olarak varoldu. Kâdirîler, Nakşibendiliğin aksine siyasete karışmadıkları için Osmanlı döneminde devlet tarafından Mevlevîler ile beraber müsâmahe ile karşılanan tarikatların ilk sıralarında yer almışlardır.

V. DİYARBAKIR TASAVVUF TARİHİNDE TARİKATLAR

Sistemli ve dikkatli bir araştırma yapıldığı takdirde, her tarikatın Diyarbakır'da belirli bir zamanda gelip topluma yerleşerek, belirli bir yer edinerek ve kendini yopluma kabul ettirerek tarikat faaliyetlerini icra ettiği görülür. Buna ilk örnek olarak Mevlevîliğin, Akkoyunlular döneminde Kasım Padişah'ın yeğeni İbrahim bey tarafından kendilerine yapılan bir tekke vasıtasıyla Diyarbakır'da yerleşip faaliyetlerine başladığını ve bunun etkilerinin 1900'lere kadar devam ettiğini kaynaklarda görmekteyiz.⁸⁵

Bunun ardından 13.cü yüzyıl ortalarına doğru Kalenderîlik ve zâviyelerinin Diyarbakır havalisinde bulunduğunu⁸⁶, hicri 10.cu asırda Yeseviyye tarikatının halife ve müntesiplerinin Diyarbakır'da bulunduğunu yine kaynaklardan görmekteyiz.⁸⁷

⁸⁵ Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 467; **Mevleviyye Tarikatı:** Mevlevîlik büyük ve ünlü sufi tarikatlarından biridir. Adını kurucusu Sultan Veled'in babası ve tarikatın ilkelerini oluşturan Mevlâna Celaleddîn-i Rûmî'den (Mevlana)'dan almıştır.

Mevlâna bir tarikat kurmamış olsa da bunun temellerini atmıştır. Dostlarıyla birlikte sohbet toplantıları düzenler, bu toplantılarda dini konuşmalar yapılır, müzik dinlenir ve sema yapılır ve zikredilirdi. Zamanla Mevlana'nın fikirleri yayıldı ve toplantılarına katılmak isteyenlerin sayısı arttı. Bu kişilerin bazıları İran ve Arabistan gibi yabancı ülkelerden geliyorlardı. Mevlâna, toplantılara düzen vermek için bazı kurallar koydu. Bu düzen, Mevlevîlik tarikatı ritüellerinin kökenini oluşturmuştur.

Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled postnişin (şeyh) olduktan sonra bir tarikat merkezi (tekke) inşa edildi. Bu tekkede Kur'an ve Mesnevî okunuyor, sema yapılıyordu. Zamanla tarikat diğer illere, hatta komşu İslam ülkelerine de yayıldı. Böylece Mevlevîlik en yaygın sünnî tarikatlardan biri haline geldi. Mevlâna'nın, yakınları ve dostlarının defnedilmiş olduğu Konya'daki Yeşilkubbe (Kubbe-i Hadre), tarikatın manevî merkezi halini aldı. Bugün de pek çok müslüman bu türbeyi ve yanındaki tekkeyi ziyaret etmektedir.

⁸⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “*Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik*”, TTKY. Ankara 1992, s. 185; **Kalenderîlik:** Kalenderîlik kaynaklarda mahrem yerleri dışında genellikle yaz-kış tamamen çıplak olan ya da sırtlarında kurutulmuş koyun veya keçi postu taşıdıkları belirtilen ve resmedilen marjinal bir sûfî tarikattır. Kalenderîliğin Moğol istilasından kaçıp Dımaşk'a sığınan Cemâlû'd-Din-i Sâvî tarafından XIII. yüzyıllarda teşkilatlandırıldığı ve bu yüzyıldan sonra Suriye ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya ilk Kalenderî göçlerinin gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Belli başlı kaynaklar dışında Avrupalı seyyahların yazmaları da Osmanlı İmparatorluğundaki Kalenderî zümreler hakkındaki malumatın kaynağını oluşturmaktadır. Kalenderîlerden söz eden bilinen en eski kaynak Baba Tâhir-i Uryan'ın eserleridir. Aynı çerçevede Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin

Osmanlı dönemine geldiğimizde 1635 tarihinde 4. Murad'ın emriyle meydana gelen Şeyh Aziz Mahmud Urmevî hazretlerinin öldürülmesiyle vuku bulan üzücü hadiseyle Diyarbakır'da Nakşbendîliğin bulunduğunu⁸⁸, ayrıca 9. asır'da

Farsça *Risâle-i Kalendernâme'si*, Hâtib-i Fârisî'nin *Menâkıb-ı Cemâlü'd-Din-i Sâvî* adlı eseri, Otman Baba ve etrafındakileri anlatan Küçük Abdal'ın *Velayetnâme-i Otman Baba'sı*, Bektaşî menakıbnâmeleri, Abdurrahman Cami'nin *Nefahât* ı gibi sufi tabakat kitapları, İbn Batuta gibi Arap seyyahların eserleri, onbeşinci yüzyıldan itibaren Clavijo'nun *Kadiz'den Semerkand'a Seyahat*, Nicolas de Nicolay'ın *Les Navigations et Peregrinations*, Salomon Schweigener'in *Constantinopel* , Antonio Menavino'nun *I Costumi et La Vita Turchi* gibi Avrupalı seyyahların eserlerinde Kalenderiler ile ilgili malzeme bulmak mümkündür.

⁸⁷ Selçuk Eraydın, “*Tasavvuf ve Tarikatlar*”, Mar. Üniv. İlah. Fak. Yay., İstanbul 1994, s. 333

Yeseviyye Tarîkatı: Hoca Ahmet Yesevî (ö. 1165)'nin , amcası Arslan Baba'dan ve onun ölümünden sonra Yusuf Hemedânî'nin yanında tasavvufî eğitimini tamamlayarak Türkistan'da faaliyetlerini sürdüren Ahmet Yesevinin yolu zamanla Yesevîlik adını aldı. “*Horasan Okulu*” olarakta adlandırılan bu tasavvuf akımının en önemli temsilcisi olan Ahmet Yesevi'den adını alan Yesevilik yolu, İslam inancı ile Türk geleneklerini, inanç ve yaşam tarzlarını bir sentez haline getirmiştir.

⁸⁸ Şevket Beysanoğlu, a.g.e, c. II, s. 632; **Nakşbendî Tarîkatı:** Nakşbendî terbiye okulu, hicri: 791, miladi: 1389 tarihinde vefat eden Hacı Muhammed Bahâuddin Nakşbend Hz.lerinin temel usullerini belirlediği bir manevi terbiye sistemidir. Onun adına nispet edilerek “Nakşibendîlik” diye anılmaktadır.

Bu terbiye yolu ve usûlü, Şâh-ı Nakşbend Hazretleri ile başlamış değildir. Kendisi bu yolun usûl, adap ve feyzini önceki büyüklerden almıştır. Bu terbiye yolunun usûl ve âdabı, silsile yolu ile Hz. Ebu Bekir Sıddık'a ve ondan Hz. Resûlullah Efendimize ulaşmaktadır. Terbiyenin başında ve merkezinde alemlere rahmet olan Hz. Resûlullah (s.a.v) Efendimiz bulunmaktadır. Bu terbiye yolunun temel özelliği gizli zikir ve ilahi muhabbettir. Bu zikir ve terbiye yolu, tarih içinde gelen müridlerin ismiyle farklı adlarla anılmıştır.

Hız. Ebûbekir Sıddık'tan sonra bu yola “*Sıddikiyye*” ismi verildi. Hız. Beyazid-i Bistamî'ye kadar bu isimle anıldı. Ondan sonra “*Tayfuriyye*” ismi verildi. Tayfur, Beyazid-i Bistamî'nin bir diğer adıdır. Hâce Abdulhâlik Gücdevanî Hz.lerine kadar bu isimle anıldı. Ondan sonra, “*Hâcegâniyye*” ismi verildi. Şâh-ı Nakşbend Hz.lerine kadar bu isimle anıldı. Şâh-ı Nakşbend Hz.lerinden sonra, “*Nakşbendiyye*” ismi verildi. Bu yol bu isimle İslam âlemine yayıldı, meşhur oldu. Diğer kollardaki isimler zamanla unutuldu. Bu yol, Mevlana Halid-i Bağdâdî'den sonra “*Nakşbendî Hâlidîyye*” ismiyle de anılıp yayıldı. Bu gün Anadolumuzda yaygın olan kol “*Hâlidîyye*” koludur. Bu yol, günümüzde Şâh-ı Nakşbend Hz.lerine nispet edilen meşhur isimle “*Nakşbendîlik*” şeklinde anılmaktadır. Bkz. Daha geniş bilgi için günümüz çalışmalarından; Necdet Tosun, “*Bahâeddin Nakşibend*”, İnsan Yayınları, İstanbul, Mart 2004; Aynı yazar, “*İmam-ı Rabbânî Ahmed Serhendî, Hayatı, Eserleri*,

İbrahim Gülşeni hazretleri tarafından kurulan Gülşeniyye tarikatının izlerini 1950'li⁸⁹ yıllara kadar görmekteyiz.

Yine IV. Murad devrinde Diyarbakır'da Âhiliğin bulunduğunu⁹⁰, ve son olarak Evhadüddin Kirmani'nin 13.cü yüzyılda Bağdat'tan Anadolu'ya gelirken, Diyarbakır'dan da geçtiğini ve burada bir müddet kalarak sohbetler ettiğini ve bu sohbetlerin sonucunda, Diyarbakır'lı gayri Müslimlerden bir grubun iman ederek kendisine mürid olduğunu ve bir kısım müridlerin amel ederek hilafet mertebesine ulaştıkları rivayet edilir.⁹¹

Tasavvufî Görüşleri, İnsan Yayınları, İstanbul, Nisan 2005; Hamid Algar, “*Nakşbandilik*”, çev. Cüneyd Köksal, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

⁸⁹ Beysanoğlu, “*Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*”, İstanbul 1959, c. II, s. 91.

Gülşenî Tarikatı: İbrahim Gülşenî, içinde yaşadığı bölgedeki siyasî istikrarsızlıktan büyük ölçüde etkilenmesine rağmen, kendi adına nisbet edilen Gülşeniyye adlı şubeyi kurmuş ve pek çok eser kaleme alan mühim bir mutasavvıftır. Gülşenî'nin hayatı, Akkoyunlu, Memluk ve Osmanlı devletlerinin tasavvuf ricaliyle ilişkileri konusunda önemli bilgiler de sunmaktadır. Ayrıca Gülşenî'nin hayatı, toplumda siyasetin dışında bir rol üstlenen tasavvuf ricalinin, siyasetle doğrudan uğraşmasının veya uğraşıyor görüntüsü taşımasının doğurduğu problemleri de gözler önüne sermektedir; daha detaylı bilgi için; Himmet Konur, “*İbrahim Gülşeni Hayatı, Eserleri, Tarikatı*”, İnsan Yayınları Düşünürler Serisi, İstanbul 2000.

⁹⁰ M. Şefik Korkusuz, a.g.e, s. 13; Diyarbakır'lı meşhur Tarihçi Abdüsettar Hayati Avşar Bey tarafından Ahilikle ilgili bir şecere M. Şefik Korkusuz Bey'e verilmiştir. Bu şecereden hareketle Diyarbakır'da Ahilik faaliyetlerinin bulunduğu tescillenmiştir. **Âhi Tarikatı:** Ahilik; Anadolu Selçukluları Devrinde XIII yüz yılda başlayıp, bazı kuralları günümüze dek gelen, bir tarikatır. Esnaf, zanaatçı, işçi.. gibi, çalışma kollarını içine alan bu tarikat, iş alanında adam yetiştirmek, çalışma sevgisi ve yapım ile üretimi çoğaltmak amaçlarını güder; genel yaşayışta ise yardımlaşma, zayıf ve yoksulları koruma.. gibi insancıl duygulan ve müzik, binicilik, silâh kullanma yeteneklerini geliştirmeye önem verirdi. Bu kuruluşa bir sanat sahibi olanlar girebilirlerdi, Bir dinî görüşü, yolu, yordamı, töresi vardı. İş yaşamında kardeşlik ve dayanışma üstüne kurulmuştu, aynı zamanda bir askersel kuruluşa bağlı olurdu. . Ahi'lerin geceleri pek neşeli geçerdi. Saz çalarlar, raks eder, kendi aralarında eğlendirici oyunlar çıkarırlardı. Özellikle konuklarına karşı pek cömert idiler, elleri açıktı. Başlarına “*Ahi Baba*” denirdi. Babalık oğula geçmez, esnafların yaşlıları toplanır, lâıyık olanı seçerlerdi.

⁹¹ Korkusuz, a.g.e. s. 11; “*Şeyh Evhadüddin Kirmânî*”, nşr. B. Firûzanfer, Tahran 1969, Bölüm. 62; **Evhâdiyye Tarikatı:** Anadolu Selçukluları döneminde en güçlü ve yaygın fikir hareketlerinden birisi Evhadüddin Kirmânî'nin kurmuş olduğu Evhâdiyye tarikatıdır. Mikail Bayram'a göre o devirde Ahiler ve Türkmenler bu hareketin içindeydiler. Bu tarikat silsilesi, Rükneddin Sücâsi, Kutbeddin

Bu olayın tasavvuf açısından ve Diyarbakır tarihi açısından önemine binaen bu mevzuu zikretmeyi uygun bulduk.

Hazreti Şeyh Evâaduddin Kirmânî , Birgün Diyarbakır'a gelir, misafir olduğu yerde büyük bir gürültü duyar, sorduğunda kendisine cevaben; o günün gayri müslimler için bir bayram günü olup, herkesin ibadethanede toplanarak kurban kesip, mum yakarak kendilerine uygun ibadet ettikleri bilgisi verilir.

Bunun üzerine Şeyh Hazretleri beraberinde kalabalık bir grupla kiliseye doğru gider, kilisenin içinde büyük bir kalabalık ve onların ortasında oturmakta olan bir rahibin olduğu mekana girince, şeyh hazretleri onlara nazar ederek selam verir. Bunun üzerine başrahip Şeyh'e dönerek sorar;

-Şeyh misin?

Şeyh hazretleri;

-Evet, der.

Ebherî, Zeynüddin Ebu Necib Sühreverdi-.....silsilesiyle Cüneyd-i Bağdâdi'ye ulaşır. Bir tarikat kurucusu olması itibariyle tarikatının kendine özgü hususiyetleri vardır.

Şeyh Evhadüddin Kirmânî, Anadolu'da hızla teşkilatlanan fütüvvet örgütünün lideri olmuştur. Mikâil Bayram'ın ilim çevrelerinde biraz ihtiyatla karşılanan tezine göre, E. Kirmani, Ahi Evren'in kayınpederi ve Ahi Evren'in eşi olan kızı Fatma Hatun ise, Anadolu Bacıları (Bacıyân-ı Rum) örgütünün başkanıdır. E.Kirmani, bazı seyahatlar dışında uzun süre Anadolu'da kaldıktan sonra 1235 yılında vefat eden Ş.Sühreverdi'nin makamına geçmek üzere Bağdat'a gitmiş, 1238 senesinde vefat etmiştir. Mikail Bayram, E.Kirmani'nin menakıbnamesi'ne dayanarak bu zatın Evhadiyye adıyla bir tarikatı olduğunu ve Anadolu'nun hemen her beldesinde halifelerinin bulunduğunu belirtmektedir. Selçuklu Sultanlarının fütüvvet şeyhlerine çok büyük destek vermeleri, bu teşkilatın ve ondan neşet eden Ahilik örgütünün olağanüstü bir hızla gelişmesine yol açmıştır. Öyle ki, Ahi Evren'in (ö.1261) ölümünden 70 yıl sonra 1333'te Anadolu'yu baştan başa dolaşan ünlü Seyyah İbni Batuta, her yörede sayısız Ahi hânîkah ve zâviyeleri ile karşılaşmıştır. İbni Batuta, şunları da kaydetmiştir: "Ahiler, Anadolu'da yerleşmiş bulunan Türkmenlerin (Oğuzların) yaşadıkları her şehir, kasaba ve köyde bulunmaktadır. Memleketlerine gelen yabancılara yakın ilgi gösterir, her türlü ihtiyaçlarını karşılarlar. Öte yandan bulundukları yerlerdeki zorbalara yola getirirler. Orada bekar ve sanat sahibi gençlerle diğerlerinin bir cemiyet kurarak içlerinden seçtikleri başkana Ahi derler. Bu cemiyete de "Fütüvve (Gençlik)" denir. Reis seçilen bir zaviye yaptırarak içini halı, kilim, kandil ve diğer lüzumlu eşyalarla donatır. Bkz. Daha detaylı bilgi için günümüz çalışmalarından; Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el Kirmâani ve Evhadiyye Tarîkatı*, Damla Matbaacılık, Konya 1993.

Rahip;

-Sana bir sorum var, cevaplarsan hepimiz iman edip Müslüman olacağız, der.

Şeyh hazretleri;

-Allah (c.c.)’ın inayetiyle inşallah cevaplarız. Buyur, sor bakalım, der.

Rahip;

-Şu an kalabalıktır, halvet olduğunda sizi çağırırız, der.

Şeyh hazretleri;

-Olur, diyerek dışarı çıkar, kalabalık dağıltıktan sonra rahip şeyhi çağırır, şeyh huzura gelir ve rahip sorar.

Rahip;

-Bir hadis gördüm, bilmiyorum doğru mu?, batıl mı?, der.

Şeyh hazretleri;

-Söyle bakalım, der.

Rahip;

-“Kim, affedilmiş biri ile yemek yerse o da affedilir.”, doğru mudur? der.

Şeyh hazretleri;

-Hadis, şüphesiz doğrudur, der.

Rahip;

-Madem doğrudur diyorsun, o halde neden “Utbe, Şeybe, Ebu Cehil, Ebu Leheb” bunlar peygamber’in akrabaları olmasına ve onunla birlikte birçok defa yemek yemiş olmalarına rağmen neden affedilmediler? diye sorar.

-Şeyh hazretleri bu soru karşısında hayrete düşer ve murakabe haline geçerek, münacaatta bulunur. Şöyle zikreder; “İlahi, bu iş sana malumdur, birçok insanda vereceğim cevaba bakıyor.”diyerek manevi işareti bekler, o anda İlhamı Rabbani tecelli ederek, şu cevabı vermesini emreder; “De ki, evet doğrudur, yemek yemişler ancak, peygamber’i hak ve mürsel tanıyıp inanmış olsalardı, onlarda affedileceklerdi. Ama tanımayıp tasdik etmedikleri için affedilmediler.”

-Şeyh hazretleri bu cevabı kelimesi kelimesine aynen rahibe iletir. Bunun üzerine rahip hemen kalkıp iman getirir, rahibin Müslüman oluşunu gören diğer gayri müslimlerde onunla birlikte Müslüman olurlar.

Rahip;

-Bu soru 30 yıldır kalbimde idi, kim bana böyle bir cevap verseydi Müslüman olurum. Birçok ulema, fukaha ve meşayihden sordum, fakat istediğim cevabı alamadım.

Rahip, şeyhe teslim olup müridi olur ve sırasıyla makamları bir bir geçer. Ayrıca rahip, kendisinin birçok vakıf yerleri yaptırdığını ve hizmetler verdiğini şeyhe anlatır ve şeyhin buralarda da irşad faaliyetlerinde bulunduğu takdirde çok faydalı olacağını dile getirir, şeyhte rahibin bu isteğini uygun bulup kabul ederek, İslam ve iman esaslarını anlatmak suretiyle irşad'a başlar.

Şeyh hazretleri, özellikle iki vakitte Yüce Allah (c.c.)'ı çok çok zikretmeyi telkin eder ve der ki "Halvetin ve irşadın özü budur ki, sahip olduğunuz helal bir lokmanızı, hiçbir mahluktan esirgemeyiniz, zarar vermeyiniz." Yine bir başka uzun sohbetin sonunda da "Taassub etmeyiniz, bu durum nifakı ve küfrü getirir, hangi şey taate daha yakınsa onunla iştigal edin. Bu sözlere sarılın." diyerek rahibe bakar ve rahipte bu sözleri aklına ve kalbine nakşederek, bunlarla amel ederek, gelişip mana aleminde yükselir.

Şeyh, beldeden ayrıldıktan bir müddet sonra geri geldiğinde rahibin durumunu görünce şöyle der; "Batınından safa kokusu geliyor" ayrıca bu durumdan çokta memnun olduğunda belirterek rahibe irşad izni verir, daha sonra bu rahib hilafet makamına yükselir ve birçok insanın hidayetine vesile olur.⁹²

Tüm bunlar gösteriyor ki Diyarbakır'da Evhadiyye Tarikatı'nda geniş bir yelpazede tarikatını icra etmiş ve mürşid ve mürid sahibi olmuştur.

VI. DİYARBAKIR TEKKELERİ

Daha önceki ifadelerimizde belirttiğimiz gibi Diyarbakır'da birçok tarikat tarih sahnesindeki yerini almış, faaliyetlerini yürütmüş, toplumun her kesimine hitap

⁹² M. Şefik Korkusuz, a.g.e, ss. 12-13, "Şeyh Evhadiüddin Kirrânî", Nşr. B. Firuzanfer, Tahran 1969, Bölüm. 62.

etmeye çalışmış, doğal olarak yürütmekte olduğu tüm faaliyetleri de tekkeleri vasıtasıyla yapmıştır. Daha önce Diyarbakır'da varlığını hissettiren tarikatları zikretmiştik. Ancak burada şöyle bir sıkıntıyla karşı karşıya olmaktan büyük bir üzüntü duymaktayız. Diyarbakır'da kurulmuş olan çok sayıda tekkeden söz ettik. Ancak bu tekkelerin tam olarak hangi tarihte, kim tarafından, nasıl ve nerede kurulmuş? Bu tekkelerde günümüze gelene kadar hangi müşhidler postnişin olmuş ve kimleri yetiştirmiş? Bu tekkeler zaman içerisinde diğer tarikat ehlinin eline geçmiş mi? Birliktelikler yaşanmış mı?

İşte sorulan bu önemli sorulara kaynaklardan ulaşamayıp, elle tutulur sağlam bir kayda rastlayamamanın ve olumlu bir cevap verememenin üzüntüsünü yaşıyoruz. Ancak eksikliklere ve kesikliklere rağmen bazı tekke isimleri ve yerleri hakkında azda olsa bazı bilgilere ulaşmış olmak tek teselli kaynağımız oldu.

1. MEVLEVÎ TEKKESİ

Diğer adı “İbrahim Bey Tekkesi” olan bu tekke, Akkoyunlular döneminde hükümdar olan kasım padişah'ın yeğeni İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Bu tekkeye İbrahim Bey, Diyarbakır'ın Sa'di ve Erman köylerinden bazı arazileri vakıf olarak bağışlamıştır.⁹³ Bu arazilerden gelen yıllık gelir; 1750 akçe idi.⁹⁴

⁹³ Korkusuz, a.g.e, s. 17; Bkz. Daha geniş bilgi için Mevlevîlikle ilgili kaynaklar; Mevlevîlik üzerine yazılmış eserler; Abdülbaki Gölpınarlı, “*Mevlâna'dan sonra Mevlevîlik*, (İnkılap ve Aka Kitabevleri), İstanbul 1953; Aynı yazar, “*Mevlânâ Celâleddin*”, 3. Baskı, (İnkılab Kitabevi), İstanbul 1959; Aynı yazar “*Mevlevî Albümü*”, (İnkılab Kitabevi), İstanbul 1989; İsmet Kayaoğlu, “*Mevlânâ ve Mevlevîlik*”, Konya Valiliği, Kültür Müdürlüğü, Yayınları, 2002; Mehmet Önder, “*Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*”, Dönmez Yayınları, Ankara 1992; Annamaria Schimmel, “*Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin Şark ve Garpta Tesirleri*”, (Gutenberg Matbaası), Ankara 1963; A. Süheyl Ünver, “*Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve son Şeyhleri*”, Türkiye Yayınları, 1973; Hilmi Yücebaş, “*Edebiyatımızda Mevlâna*”, İst, 1959, s. 10; Fuad Köprülü, “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*”, 4. Basım., Ankara, 1981, s. 231; Veled İzbudak, “*Mesnevî (Tercümesi)*”, İst., 1942; A. Gölpınarlı tarafından yazılmış olan mukaddime. A. Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, 4. bs, İst., 2001, ss. 28-29; Yakup Şafak, “*Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hz. Mevlâna ve Eserleri Üzerine Çalışma Yapanlar*”, Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik, Konya, 2002, ss. 249-268.

⁹⁴ M. Mehdi İlhan “*1518 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerine göre Amid sancağından Timar Dağılımı*”, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1982, s. XII, ss. 85-100.

Bu tekke sonradan (belki de Mevlevi şeyhi bulunmadığından ve ya gelen şeyhin hem Gülşeni, hem de Mevlevi hilafeti almış olmasından dolayı) 4 Aralık 1813 tarihli bir arşiv belgesinde tekke tevliyetinin Gülşeni halifelerinden Şeyh Ahmet üzerinde olduğu ve mahlulundan iki oğluna tevcih edildiği anlaşılmaktadır.⁹⁵

Dolayısıyla bu tekkenin zaman içerisinde Mevlevilikle çok sıkı bir ilişki içinde olan Gülşeniliğin eline geçtiği ve onlar tarafından kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.⁹⁶

1782-1783 yılları arasında burada görevli bir katip, duagu ve mütevellî beratlarından, bu tekkenin 19.cu yüzyılda Diyarbakır'da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.⁹⁷

Tekkenin yeri; Dağkapı dışında şimdilerde vali konağı olarak kullanılan yerde olduğu belirtilmektedir. 1900'lere doğru gelindiğinde tekke harap olduğundan arazisi satılıp yerine Alman mezarlığı yapılmış, sonradan da mezarlık kaldırılınca yerine vali konağı yapılmıştır.⁹⁸

Ancak en önemli nokta şudur ki, tekkenin ister Mevleviliğe, ister *Gülşeniliğe* hizmet verdiği dönemlerde olsun, postnişinlerinin sırası, isim ve hayatları, yetiştirdikleri talebeleri ve yapmış oldukları faaliyetleriyle ilgili kayıtlı hiçbir şey yoktur.

2. GÜLŞENÎ TEKKESİ

Tarîkatın kurucusu olan İbrahim Gülşenî Hazretlerine atfen “Gülşeniyye” olarak isimlenen bu tekke, Diyarbakır'da yapılan araştırmalara göre (Bir dönem Mevlevi tekkesi olma özelliğine sahip olmakla beraber) bu tekkelerin sayısı 4 idi.⁹⁹

⁹⁵ İbrahim Yılmazçelik, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır”, TTK. Yayınları, Ankara 1995, s. 79.

⁹⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 18.

⁹⁷ Yılmazçelik, a.g.e, s. 79.

⁹⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 19.

⁹⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, “Mevlana'dan sonra Mevlevilik”, (İnkılap Kitabevi), İstanbul 1953, s. 326; Bkz, Gülşenilikle ilgili yapılan çalışmalar ve yazışılan eserler; İbrâhim Gülşenî, “Dîvan”, (Millet Ktp., Manzum Eserler Bölümü), no. 379; Aynı yazar, “Tahkîkât-ı Gülşenî”, (Süleymâniye Ktp., Esad Efendi Bölümü), no. 3543; Aynı yazar, “Pend-nâme”, (Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi

A) Dağkapı dışındaki aslı Mevlevi Tekkesi olup, sonradan Gülşenîler tarafından icra faaliyetlerinde kullanılan tekke¹⁰⁰

B) Gülşeni Tekkesi; Melikahmet caddesinde, şimdiki Kıbrıs pasajı'nın yanında bulunan yerdeki tekkedir.¹⁰¹

Hicri 1011 yılında camiye dönüştürüldüğü, mihrabındaki çinilerde yazılıdır. Kara cami diye isimlenen bu tekke, Cami'ye dönüştürüldükten sonra bile tekke görevini icraya devam etmiştir.

Cami yıkılmadan evvel, mihrabı ve mihrabının yanında müridana sohbet eden son Gülşeni Şeyhi; Gülşenizade Ahmed Efendi'nin 1904 yılında bir Alman gezgin

Bölümü), No. 1042; Aynı yazar, “Çoban-nâme”, (Süleymâniye Ktp., Uşşâki Tekkesi Bölümü), no. 26; Himmet Konur, “İbrahim Gülşeni, Hayatı, Eserleri, Tarikatı”, İnsan Yayınları, Düşünürler Serisi, İstanbul 2000; Muhyî, “Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî”, haz. Tahsin Yazıcı, TTK. Yayınları, Ankara 1982; Sadık Vicdânî, “Tomâr-ı Turûku Âliyye”, Halvetiyye Bölümü, (Enderun Kitabevi), İstanbul, s. 197-199; Aynı yazar, “Tarikatlar ve Silsileleri”, haz. İrfan Gündüz, (Enderun Kitabevi), İstanbul 1995, s. 45; Tahsin Yazıcı, “Şeyh İbrahim-i Gülşenî, Hayatı, Eserleri ve Tarikatı”, DTCF. Doktora Tezi, Ankara 1951, (I-IV+115), Aynı yazar, “İbrahim Gülşenî ve Tarikatı”, (Türkoloji Zümresi Mezuniyet Travayı), İstanbul 1945; Aynı yazar, “Gulshanı”, El, E. J. Brill 1965; Mustafa Uzun, “Dede Ömer Rüşenî, hayatı, Eserleri ve Miskinlik-nâme Mesnevîsi (Edisyon Kritik), M. Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1994; Aynı yazar, “Dede Ömer Rüşenî”, DİA, c.IX, İstanbul 1994; Aynı yazar, “İbrahim Gülşenî”, Sahabeden Günümüze Allah Dostları, c. VIII, İstanbul 1996; Hüseyin Vassaf, “Sefînetü'l-Evliyâ, c. III, 117/1, Yazma eser, (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar), no. 2307; M. Baha Tanman, “Gülşenîlik”, Düinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. III, İstanbul 1994; Necdet Tosun, “İbn-i Arabî Öncesi Tasavvufu Halvet ve Uzlet”, MÜSBE. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995; Mehmet Süreyya, “Sicilli Osmanî”, c. I-IV, İstanbul 1307; İsmail Ali Sarar, “Hasan Sezâi Üzerine Bir Araştırma ve Gülşenîyye”, Eskişehir 1984; Eliyar G. Seferli ve Xelil H. Yusifli, “Şeyx İbrâhim Gülşenî”, “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Azerbaycan Türk Edebiyatı”, c. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993; Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatında İlk Mutsavvıflar”, DİB. Yayınları, Ankara 1981; Ömer Tuğrul İnançer, “Gülşenîlik-Zikir, Usûlü ve Mûsîkî”, Düinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. III, İstanbul 1994; Ahmet Hilmi Hocaîade, “İbrahim Gülşenî”, İstanbul 1322; İbrahim Nazir Gülşenî, “Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî”, (Millet Ktp., Ali Emîri Bölümü), No. 888.

¹⁰⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 18.

¹⁰¹ Korkusuz, a.g.e, s. 19.

tarafından çekilmiş olan resmi konumuza resmiyet kazandırma bakımından elimizde bulunan tek vesikadır.¹⁰²

C) Sarı Sâdık Tekkesi: İbrahim Gülşenî Hazretleri'nin Diyarbakır'daki halifelerinin ilki olan "Sâdık Ali" tarafından kurulan bu tekke; Urfa kapı yanındadır. Tekkenin bir kısmı halen mescid olarak kullanılmaktadır. Ayrıca tekkenin çeşmesi de halen ayakta kalan meşrutasındandır. Diğer müstemilat ve yakın zamanda yol açmak için ortadan kaldırılan tarikat meşayihinin mezarları maalesef yok olmuştur. Günümüze sadece tekkenin yıkılmadan önceki durumunu belgeleyen, tekkenin iki ayrı cepheden çekilmiş olan 1920 yılına ait bir resim dışında hiçbir şey kalmamıştır.¹⁰³

D) Dördüncü Gülşenî tekkesi'nin yeri tam olarak belli olmamakla birlikte, Mardin kapı dışında olduğu tahmin edilmektedir. Burada İbrahim Gülşenî Hazretleri'nin babasının mezarı bulunmaktadır. Bu mekan Diyarbakır'da İbrahim Gülşenî hazretleri'nin babasının adına nisbetle "Şeyh Muhammed Düzlüğü" diye meşhur olmuş ve halk tarafından oldukça rağbet gören ve ziyaret edilen bir yer olması sebebiyle de ayrı bir öneme sahiptir.¹⁰⁴

3. NAKŞBENDÎ TEKKESİ

Diğer adı Azizoğlu tekkesi olan bu tekke meşhur Rumiye Şeyhi Aziz Mahmut Urmevi tarafından yaptırılmıştır. Yıllarca hizmette kullanılmış, değişik devirlerde diğer tarikat pirleri tarafından da kendi hizmetleri icra etme yönünde kullanılmış ve faaliyetlerde bulunulmuştur.

Bu tekkenin yeri Diyarbakır Hanzade Caminin yapışığında bulunan yalı bahçesini yan tarafında bulunan mekandır.¹⁰⁵

¹⁰² Korkusuz, a.g.e, s. 19.

¹⁰³ Korkusuz, a.g.e, aynı yer.

¹⁰⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 20; Beysanoğlu, "Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları", c. II, s. 96.

¹⁰⁵ Abdülgani Fahri Bulduk, "Muhtasar Tarihçe-i El-Cezîre", Tekkeler Bölümü, Yazma Eser; Korkusuz, a.g.e, s. 22; Nakşbendilik kaynakları ve Nakşbendiliğin muhtevası hakkında ileride geniş ve kapsamlı bilgi verilmiştir. İlgili yerlere müracaat ederek istenilen sonuca ve bilgilere ulaşabilirsiniz.

4. ÖRFİZÂDE TEKKESİ

Önceleri Örfî zade Şeyh Yunus Efendi'nin şeyhlik yapmasından dolayı, önceleri ismi Yunus baba tekkesi olarak anılan, daha sonra Şeyh Yunus Efendi'nin oğlu, Örfî zade Şeyh Ömer Efendi'nin burada postnişin olup sonraki devirlerde evlatlarına da geçince, tekkenin ismi; Örfî zade Tekke olarak anıla gelmiştir. Günümüze gelindiğinde ne acıdır ki tekkenin yalnızca çeşmesi kalabilmiştir.¹⁰⁶

Tekkenin yeri Ulu Cami'nin batısında yer alan bölgede arsasına İsmet Paşa İlkokulu'nun yapıldığı mekandır. Bu tekkede uzun yıllar Rufai tarikatının ayinleri icra edilmekteydi.

5. BALIKLI TEKKESİ

Akkoyunlu Tekkesi ve Uzun hasan tekkesi olarak ta anılan bu tekke, en fazla Balıklı tekkesi olarak tanınmıştır. Önceleri hangi tarikatın elinde bulunduğu bilinmemekle birlikte, bir dönem Bektaşî Tekkesi olarak görev yaptığı sanılmaktadır.¹⁰⁷

Ancak daha sonraları tekrar el değiştirip Nakşibendi tarikatına geçmiştir. 30 Eylül 1985 tarihindeki kayıtlara göre, Şeyh Abdullah Efendi adındaki Nakşibendi

¹⁰⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 22.

¹⁰⁷ Yılmazçelik, a.g.e, s. 7; **Bektâşilik:** Hacı Bektaş-ı Velî 1201/1271'nin adına kurulmuş olan bir tarîkattir. Bu tarîkata mensup kişilere (el alarak ya da diğer bir deyişle nasip alarak bu örgütlenmeye katılan kişilere) Bektaşî denir. Bektaşilik hümanist esaslı bir öğretilir. Öğretinin odağında "insan" vardır. Amacı, İnsan-ı Kamil olarak tanımlanan, olgun, yetkin insana ulaşmaktır. Bu ise bir eğitim sürecini gerekli kılar. Hacı Bektaş'ın Türk dünyasının felsefesine çok büyük katkıları olmuştur. En önemli ve tasavvufu kısaca anlatan özlü sözü, "*Eline, beline, diline hâkim ol*" sözüdür. Hacı Bektâş-ı Velî'nin halen yaygın olarak kullanılan birçok özlü sözü bulunmaktadır. Öncelik yol kurallarındadır. "Hatır kalsın, yol kalmasın" diyerek bunu açıklarlar. Bkz. Konu ile ilgili kaynaklar; Hacı Bektâş-ı Velî, "*Makâlât*"; Yemîni, "*Fazîletnâme*"; Kaygusuz Abdal, "*Budalanâme*"; Dursun Gümüşişoğlu, Rıza Yıldırım, "*Bektaşî Erkannâmesi (1313 tarihli Bektaşî Ayin-i Cem metni)*" Horasan Yayınları; Nejat Birdoğan, "*Alevî Kaynakları*", İstanbul, Kasım 1999; Şeyh Safî, "*Tezkire-i Şeyh Safî*", Buyruk, Ankara 2006; Abdülkadir Karahan, "*Fuzûlî, Muhîti Hayatı ve Şahsiyeti*"; Abdurrahman Güzel, "*Hacı Bektaş-ı Velî Hayatı Eserleri ve Fikirleri*"; Aynı yazar, "*Kaygusuz Abdal*"; A. Celalettin Ulusoy, "*Yedi Ulu Işık*", İstanbul.

şeyhi ve zayiye sorumlusu olan bu zat sayesinde tekkenin Nakşibendiler tarafından kullanılmakta olduğunun resmi kayıttır.¹⁰⁸

1518 tarihli tahrir defteri kayıtlarına göre; vakfın gelirleri, gayri menkul gelirleri, kiraları ve bazı köy (Sati, Kendi Ve Hüseyini köyleri.) mahsullerinden sağlanmakta olup büyük bir kısmı 15 kişiden oluşan personelin maaşları ve levazımat masrafları için sarfedilmekte, az bir miktarı da fazla kalmaktadır.¹⁵

6. MAZENDERÂNİ TEKKESİ

Bu tekke İran'ın mazenderan bölgesinden gelen ve adı Şeyh Muhammed Mazenderani olan Sünni bir zat tarafından kurulmuştur. Kendisi ve tarikatı hakkında fazla ve detaylı bir bilgi bulunmamakla beraber, son yüzyılda tekkenin Rufailerin elinde olduğu ve tekkenin son şeyhi'nin Zeki-i Amidi olduğu bilinmektedir.¹⁰⁹

Diğer adı; Rufai Tekkesi de olan bu tekke Sur içi semtinde, Dağkapı'nın sağ tarafındaki boşlukta yer almaktaydı. Tekkenin kurucusu olan Şeyh Muhammed Mazenderani Efendi'nin türbesi de tekke'nin yan tarafında yer almaktadır.¹¹⁰

7. İPÂRİYE TEKKESİ

Tekke hakkında yazılı hiçbir kayıt olmamakla birlikte sadece tekkenin bulunduğu yer ile ilgili bilgi mevcuttur. Tekkenin yeri günümüzde faaliyetine cami olarak devam eden Palu Cami'nin yan tarafındaki bölgedir.¹¹¹

8. İMAM-I MURAT ALİ ZÂVİYESİ

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi bu ve benzeri birçok tekkenin sadece isimleri kalmış haklarında en ufak bir malumat veya kayıda rastlanamamıştır.¹¹²

¹⁰⁸ Yılmazçelik, a.g.e, s. 7.

¹⁰⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 23.

¹¹⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 24.

¹¹¹ Korkusuz, a.g.e, aynı yer.

¹¹² Korkusuz, a.g.e, s. 25; Yılmazçelik, a.g.e, s. 7. Belirtilen kaynaklarda sadece tekkelerin isimleri mevcuttur. Detaylı bir bilgi ve belge bulunmamaktadır.

9. İMAM-I HACI HALİL ZÂVİYESİ

Bu tekkenin ismi var olamsına karşılık, kaynaklarda tekke ili ilgili hiçbir kayıtlı belge ve bilgi bulunmamaktadır. Faaliyetleri hakkında da hiçbir malumat yoktur.¹¹³

10. MAHMUD BEY ZÂVİYESİ

Bu tekke hakkında da, tekkenin ismi var olamsına karşılık, kaynaklarda tekke ili ilgili hiçbir kayıtlı belge ve bilgi bulunmamaktadır. Faaliyetleri hakkında da hiçbir malumat yoktur.¹¹⁴

11. ŞEYH ŞÜKRÜ EFENDİ TEKKESİ

Rufai tarikatına ait olan ve bu tarikatın her türlü hizmet faaliyetlerini yürütüldüğü bu tekke, Ulu Cami mahallesinde yer almakta olan bu tekke, özellikle bu kesimde yaşamakta olan halka hizmet etmeyi gaye edinmiş ve hizmetlerini, bu çerçevede yürütmüştür.¹¹⁵

12. ERCİŞLİ ŞEYH ŞÜKRÜ EFENDİ TEKKESİ

Rufailer tarafından kullanılmakta olan bu tekke şehrin İbrahim Bey mahallesinde bulunuyordu. Bu tekkenin şeyhliğini eski Muş Müftüsü ve şeyh Fehmi Baba'nın halifesi olan Ercişli Şeyh Şükrü Efendi yürütmekte ve tüm faaliyetleri bizzat kendisi icra etmekteydi.¹¹⁶

13. MERCİMEK TEKKESİ

Rufailer tarafından kullanılmakta olan bu tekkede aynı zamanda mescid olarak ta kullanıldığından, bir başka ismi de Mercimek mescididir. Bu tekkede genelde mercimek çorbası dağıtıldığından yukarıda zikrettiğimiz ismi almıştır. Mercimek tekkesi faaliyet gösterdiği zamanlarda büyük bir öneme sahiptir.

¹¹³ Korkusuz, a.g.e, s. 25; Yılmazçelik, a.g.e, s. 7.

¹¹⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 25; Yılmazçelik, a.g.e, s. 7.

¹¹⁵ Konyar, “*Diyairebekir Yıllığı*”, Ankara 1936, c. III, ss. 201-202.

¹¹⁶ Konyar, a.g.e, s. 202.

Tekkenin faaliyetleri içerisinde tedrisat ayrı bir öneme sahiptir. Tekkede görev yapan en son müderris Pamukçu zadelere Rasim Hoca Efendi'dir.¹¹⁷

14. DİLÂVERPAŞA TEKKESİ

Rıfâiler tarafından kullanılmakta olan bu tekke hakkında da kayıtlı bir belge ve bilgi olmamakla beraber, sadece tekkenin bulunduğu yer hakkında bilgi mevcuttur.

¹¹⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 25. Tarihçi Hasan Tütenk'te konu ile ilgili bilgiler vermiştir.; **Rıfâî Tarîkatı:** Ahmet Ali er-Rıfâî 1119/1182'nin 1148 yılında kurduğu insanın bütün nefis baskılarından, geçici eğilimlerinden arınmasını sağlayan Sünnî bir tarîkattır. Bu tarîkata göre insan bir bütündür. Dünyadaki yaptıklarından kendisi sorumludur. İradenin beden üzerindeki egemenliğini rıfâî tekkelerindeki ayinlerde ateş üzerinde çıplak ayakla yürümek, vücudu şişlemekle gösterirler. Hz. Pîr'in nasihat ve irşadlarını ihtiva eden hitâbeleri ve bir çoğu gerek hâli hayat-ı dünyevilerinde gerek irtihallerinden sonra toplanan nutukları kitab ve risale haline getirilerek neşredilmiştir. Bunlardan en meşhurları: “*el-Burhânül-Müeyyed*” Şerafeddin ibn Abdüssemi el-Hâşimî tarafından, Mecâlis-i Ahmediyye Abdülazîm el-Vâsîtî tarafından, ve Kitâbu'l-Hikem halîfelerinden Abdüssemi el-Hâşimî tarafından kaleme alınmıştır. Yirmiye yakın eser rivayet edilmiştir: 1. *el-Hikemür-Rufâiyye*. (Türkçeye son çevirisi: “*Hak Yolcusunun Düsturları*” adlı kitab içinde, Yaman Arıkan tarafından, İstanbul, 1985. s. 39-100) 2. *en-Nizâmül-Hâs li-ehlil-İhtisâs* (Hak Yolcusunun Düsturları içinde Türkçeye çevrilmiştir. İstanbul, 1985. s. 103-189) 3. *Hadîs-i Erbâin Şerhi*. (Hak Yolcusunun Düsturları içinde Türkçeye çevrilmiştir. İstanbul, 1985. s. 9-36) 4. *el-Burhânül-Müeyyed* (Son olarak H. Kâmil Yılmaz tarafından “*Delilleriyle Marifet Yolu*” adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. İstanbul, 1985) 5. *el-Mecâlisü's-Seniyye Hâletü ehli-Hakika maAllah* (Abdülkadir Akçiçek) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. İstanbul, 1964. 6. *el-Eşâr* (Kenan Rıfâî Hz. bu şiirleri Ahmed Rıfâî adlı eserinde yayımlamıştır, İstanbul, 1340), 7. *el-Ahzab vel-Evrâd* (Bu eser de Kenan Rıfâî Hz. nin ;Ahmed Rıfâî adlı eserinin ekinde sunulmuştur. İstanbul, 1340. s. 1-103), 8. *Mecâlis-i Ahmediyye*, 9. *Kitâbul-Hikem*. 10. *Ahzâbur-Rufâiyye*; kayıp. 11. *es-Sırâtul-Müstakîm fî Tefsîri Maânî bismillahirrahmânirrahîm*; kayıp. 12. *er-Rivâye*; kayıp. 13. *et-Tarîk ilallah*; kayıp. 14. *el-Akâidür-Rufâiyye*; yazma. 15. *Tefsîr-u sûreti'l-Kadir*; kayıp. 16. *Şerh-u Tenbîh* (Şirâzî'nin Şâfiî fikhına şerh), 17. *Rahîkul-Kevser*, 18. *El-Behçe fil-Fıkıh*; Bkz. Diğer eserler; Kenan Rıfâî, “*Ahmed er-Rifâî*”, İstanbul 1340; Aynı yazar, “*Muktezâ-yı Hayat*”, İstanbul 1308; Aynı yazar, “*Rehber-i Sâlikîn*” İstanbul 1327; Ahmed Rıfâî, “*el-Burhânü'l-Müeyyed (Kurtuluşa Çağrı)*”, çev. Şerafettin Şenaslan, Medine Yayıncılık; İbrahim ed-Desûkî, “*Dört Kutubun Gizemli Dünyaları*”, Ocak yayıncılık, 2003; Hasan Kamil Yılmaz, “*Marifet Yolu*”, Ahmed er-Rıfâî, Erkam Yayınları, 2007.

Tekkenin yeri şehrin Mardin kapı semtinde yer alan tarihi Deliller Hanı'nın karşısında yer alan bölgedir.¹¹⁸

15. SA'DEDDİN CİBÂVİ TEKKESİ

Sa'düddin Cibavi tarafından kurulan bu tekkenin varlığına Osmanlı arşivinde yer alan bilgiler çerçevesinde ulaşılmıştır. Bu belgede yer alan bilgiye göre zâviye'nin 20. zilkade. 1318 tarihinde dahi halen sağlam olduğu ve görev yapar vaziyette olduğu faaliyetlerine devam etmekte olduğu kaydı düşürülmüştür.¹¹⁹

Tekkenin yeri tam olarak bilinmemekle, gelen rivayetler ışığında tekke bugünkü Melik Ahmet caddesine çok yakın bir mesafe de yer alan şimdilerde Taceddin Mescidi olarak kullanılan yeredir.

16. BIYIKLI MEHMET PAŞA TEKKESİ

Diyarbakır'da Fatih Mehmet Paşa vakfı arasında böyle bir tekkenin varlığını yine arşiv belgelerinden anlamaktayız.¹²⁰

Ancak tekkenin yeri, kuruluş tarihi, hangi tarikata hizmet verdiği ve ne zaman yıkıldığı hakkında herhangi bir bilgi, kayıt ve belge bulunmamaktadır.

¹¹⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 26; Tarihçi Hasan Tütenk'ten bilgi alınmıştır.

¹¹⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 27.

¹²⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 28.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE HAZRETLERİNİN HAYATI

Şeyh Abdurrahman hazretleri 1270/1854¹²¹ yılında Diyarbakır iline bağlı Çınar ilçesinin Aktepe köyünde dünyaya gelmiş ve 29 Mart 1910¹²² tarihinde burada vefat etmiş ve aynı köye defnedilmiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri, şeyh Hasan-i Nûrânî hazretlerinin en büyük oğludur. Aslen Hakkarili olan Nûrânî hazretleri Hakkari'den ayrılıp Diyarbakır'a gelerek, burada yakın civarlarda bulunan medreselerde eğitim görmeye başlar. Şeyhlik makamına ulaştıktan sonra Aktepe köyüne yerleşir. Burada kısa bir zaman sonra Aktepe medresesini açar ve öğrencilerin eğitimine başlar, çok kısa bir süre sonra medrese genişleyerek bölgeye hitap etmeye başlar, çok sayıda öğrenci yetiştirilir. Bölgede meydana gelen gelişmeler, İstanbul'da saraya kadar ulaşır ve o devrin Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecit Han (1823/1861) hazretleri bizzat bölgeyi ziyarete gelir, güzel bir şekilde ağırlanır, padişah ziyadesiyle memnun olarak bölgeden ayrılırken, medreseye bir hediye olması adına Aktepe köyü ve çevresinde hayli fazla ve geniş bir araziyi şeyh hazretlerinin şahsında hibe eder ve hediye olarak hizmette kullanmaları adına kabul etmelerini ister.¹²³ Şeyh hazretleri de hizmet adına bu hediye kabul eder. Arazinin hibe edildiğine dair ferman ve berat yaşanan yağmalama olaylarında maalesef kaybolmuştur.

¹²¹ Başbakanlık Devlet Arşivlerinde Osmanlı Devleti nüfus kayıt defterlerinden alınan belgeden doğum tarihinin 1854 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Şeyh Hasan Nûrânî'de kendi eliyle yazmış olduğu bir vesikada, tüm çocuklarının isimlerini ve doğum tarihlerini yazmış, bu belge günümüze kadar ulaşmıştır. Zikrettiğimiz belgelerin asılları çalışmamızın ekler bölümünde mevcuttur; ayrıca, M. Şefik Korkusuz, a.g.e, s. 38.

¹²² Korkusuz, a.g.e, s. 39.

¹²³ Şeyh Abdurrahman hazretlerinin torunu olan ve şu anda vekili bulunan Şeyh Şafî Efendi'den aldığımız bilgilere göre, Abdülmecid Han bölge ziyaretinden sonra, yaşadıklarından çok etkilenmiş, büyük bir feyz almış ve memnuniyetinin bir hatırası ve bir hediye olması münasebetiyle yazdığı bir fermanla bölgede Aktepe köyü ve çevresindeki geniş bir araziyi hibe etmiştir, bu belge uzun yıllar muhafaza edilmiş ancak, tarih sahnesinde meydana gelen yağmalama olayları sonucunda birçok kıymetli eserle birlikte bu belgede yok olmuştur. Bugün hala o yörede kullanılan ve bu aile tarafından işletilen araziler padişah hazretleri tarafından verilmiş arazilerdir. Bu da anlattıklarımıza bir delil teşkil etmekte ve desteklemektedir.

Şeyh Hasan hazretlerinin şeyh Abdurrahman başta olmak üzere, şeyh Muhammed Can, şeyh Muhammed Sirac ve şeyh Muhammed Nur olmak üzere dört oğlu vardır. Şeyh Abdurrahman hazretleri diğer üç kardeşi gibi ilk eğitimine babasının yanında başlar. Ancak şeyh Abdurrahman hazretleri diğer üç kardeşinden farklı olarak eğitimini tamamlamak için, Irak ve Suriye başta olmak üzere bölgedeki birçok medresede eğitim görür ve eğitimin başarıyla tamamladıktan sonra Aktepe'ye geri dönerek, babası Şeyh Hasan-i Nurani hazretlerinin vefatından sonra bir süreliğine medresenin eğitim sorumluluğunu üstlenir. Ancak şeyh hazretlerinin medrese eğitimliği de tıpkı buradaki öğrenciliği kadar uzun sürmez, kısa vadeli olur. Bunun sebebine gelince, şeyh hazretleri kendini başka alanlara yönlendirerek, kitap ve makale yazmaya ağırlık verir. Sürekli babasının kütüphanesinde bulunan şeyh hazretleri bilimle ve kültürle iç içe bir yaşam sürdürür. Yaşamının büyük bir kısmını bu kütüphane de geçiren şeyh hazretleri, kendisini sürekli araştırmaya ve bu araştırmaların bir sonucu olarak bilim dünyasına ve İslam alemine nitelikli eser, makaleler ve çeviriler kazandırmıştır. Bu yönü kendisini ziyarete gelen herkesin dikkatini çekmektedir. Şeyh hazretleri müderrisliğin eğitimini “Leyl-u Mecnun” adlı eserin sahibi şeyh Muhammed Can’a devretmiştir. Şeyh Muhammed Can’da bu görevi yaşamının son anına kadar başarıyla icra etmiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri birçok eser kaleme almış, ancak bu eserlerden birçoğu çeşitli sebeplerden ötürü kaybolmuş, günümüze ulaşamamıştır. Şeyh hazretlerinin şu anda sağlam olarak 13 eseri mevcuttur. Bu on iki eserinin dışındaki eserleri, ya bakımsızlıktan ya da alimlerin kütüphaneden alıp geri getirmeyişlerinden ve bir takım sebeplerden dolayı günümüze ulaşamamıştır. Bu duruma en güzel örnek, şu an Konya il müzesinde Aktepe’ye ait yazma eser¹²⁴ ve Diyarbakır kültür müdürlüğünde kayıtlı bulunan yaklaşık 250 kadar yazma eserdir.

¹²⁴ Bu bilgiyi Şeyh Şafii Efendi’den aldık. Kendileri, ilk olarak İzmir Emniyet Müdürlüğünde Başkomiser olarak görev yapan bir aile dostlarının şeyhin torunlarından Necat Efendi’yi aradığını ve burada şeyh Abdurrahman hazretlerine ait bir eser bulunduğunu bildirmiş, müracaat ederek bu eseri kendilerine verilmek üzere müracaat etmelerini istemiş, ancak Necat Efendi Şeyh Şafii Efendi’yi biraz geç haberdar etmiş, yapılan müracaat sonucunda eserin İzmir’den Konya Kütüphanesine gönderildiğine dair bir bilgi verilmiştir. Şeyh Şafii Efendi daha sonra Konya Kütüphanesiyle görüştiklerini ilk önce olumlu bir yanıt aldıkları ancak daha sonra müdürün değişmesi sebebiyle

Şeyh hazretlerinin eserlerinin başlıcaları, Ravdu'n-Naim, Divana Ruhi, Kitabu'l-İbriz, Keşfu'z-Zelam, Diyarbakır'a Özgü Takvim, Astronomi Kitabı, Astronomi Kitabı çevirisi, Fıkıh üzerine bir eser, Arapça Gramer üzerine bir çalışma, Hastalıklar için şifa kitabıdır.

a) DOĞUMU

Şeyh Abdurrahman Aktepe hazretleri Osmanlı Devleti kayıtlarına göre 20 Mayıs (1270/1854) yılında Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde dünyaya geldi.¹²⁵ Şeref, takva, üstün ahlak, ilim ve salahiyyet sahibi köklü bir aileye mensub olan şeyh Hazretleri aynı zamanda, şeyh Hâlid-i Cezerî hazretlerinin halifesi olan Şeyh Hasan-i Nûrânî hazretlerinin oğludur.

Şeyh hazretleri babasının elinde büyümüş, manevi terbiyesini almış ve eğitimini başarıyla değişik yerlerde tamamlamıştır.

b) ÖĞRENİMİ

Büyük kutup şeyh Abdurrahman hazretleri babası Şeyh Hasan-i Nûrânî'nin medresesinde şer'î ve İslâmî öğrenimini başarıyla tamamladı. Daha küçük yaşlardan itibaren, Kur'an-ı Kerim okuduktan hemen sonra medresedeki hocalarla birlikte, İslami İlimlerin yanısıra Nahiv, Sarf, Belağat, Mantık, Felsefe, Astronomi ve diğer alet ilimlerinin tahsiline iştiağ dolu bir istekle devam ediyor ve kısa zamanda büyük ilerlemeler sağlıyordu. Şeyh hazretleri kendisini fıkıh ilminde de oldukça geliştirdi.

girişimlerinin sonuçsuz kaldığını belirttiler. Bu bilgilere ulaştıktan sonra bizzat kendim Konya Kütüphaneleriyle irtibata geçtim. Kütüphanelerinde böyle bir eserin mevcut olup olmadığını sordum. Ancak kütüphane yetkilileri yazılı olan eserlerde böyle bir bilgiye ulaşamadılar. Ancak ellerinde açılmamış ve kayıtları yapılmamış 2000'den fazla eser bulunduğunu bunlar hakkında da bir bilgileri olmadığını dile getirdiler. Şeyh Şafii Efendi eserin muhtevası hakkındaki bilgileri de tarafıma iletiler. Şeyhin ifadesine göre, eser “*Tıbb-ı Nevevî*” şeklinde kaleme alınmış. Eserde tabiatta bulunan bitkilerin hangi hastalığa faydalı olduğu ve bir çok hastalıkların tedavisiyle ilgili açıklamaların yapıldığı önemli bir eser olduğu hakkında bilgiler verdiler, ancak ellerine ulaşamamanın derin üzüntüsünü yaşadıklarını da açık bir ifadeyle dile getirdiler.

¹²⁵ Devlet arşivi belgesi, belgenin aslı çalışmamızın ekler bölümünde mevcuttur; Korkusuz, a.g.e, s. 37; Şeyh Abdurrahman hazretlerinin doğum kaydının dışında eserleri başta olmak üzere hiçbir resmi kayıt bulunmamaktadır. Bizler, uzun çalışmalar sonucunda başta torunu Şeyh Şafii Efendi olmak üzere şeyhin diğer yakınlarından ve çevresinden bilgileri toparlayarak kaleme aldık.

Akide de bağılı bulunduğu İmamı Şafi hazretlerinin fikhî meselelerini en ince ayrıntısına kadar ziyadesiyle inceledi. Bu konuda ki becerisinin bir eseri olarak fıkıh ilminde ve şeriatın ince meselelerinde kendisinin verdiği hükümler alimler ve faziller arasında adeta bir meşale görevi gördü.¹²⁶

Şeyh hazretlerinin tasavvufa büyük bir merakı vardı. Tasavvufla ilgili kitapları oldukça sık mütalaa ediyordu. Tasavvufi düşünce bağlamında, parmakla gösterilebilecek, zamanın harikaları arasında sayılabilecek geniş ufuklu basiretli bir âlimdi.¹²⁷

Şeyh hazretleri son anına kadar, okumaya ve araştırmaya sabırsızlıkla ve büyük bir azimle devam etti. İlim ve irfanda hayli ileriye gitti. Gece gündüz demeden kitapları karıştırarak, diğer ilimlerde de maharet kazandı. Bu hususta, Astronomi üzerine yaptığı çalışmalar, ceviz ağacından yapmış olduğu, dünya şekli, dünya yörüngesi, gezegen sistemleri, bölgesel takvim çalışmaları birer örnek teşkil etmekte ve kendisini birçok alanda yetiştirmiş olduğunun en sağlam kanıtları olma özelliğini de içermektedir.

c) EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI

Şeyh Abdurrahman hazretleri Resûlullah Efendimiz'in faziletli sünnetlerinden biri olan evlilik hadisesini, Cenab-ı Hakk'ın bir lutfu olması hasebiyle değişik zamanlarda 4 defa gerçekleştirmiştir. Şeyh hazretlerinin ilk hanımı, şeyh Yusuf efendi'nin kızı, Ayşen Hanımdır. Ayşen hanımın vefatından sonra, şeyh hazretleri, ikinci defa Şeyh Kasım Efendinin kızı Rabia hanımla evlenmiştir. Rabia hanımın vefatından sonra, şeyh hazretleri üçüncü olarak Esmâ Hanımla evlenmişlerdir. Esmâ hanımın vefatından sonra da şeyh hazretleri dördüncü olarak Kerim'e Hanımla evlenmişlerdir. Şeyh hazretleri hayatını Kerim'e hanımla noktalamışlardır.

¹²⁶ Bilgiler Şeyh Abdurrahman'ın torunu Şeyh Şafii Efendi'den nakledilmiştir.

¹²⁷ Bilgiler Şeyh Abdurrahman'ın torunu Şeyh Şafii Efendi'den, Molla Recep Efendi'den, Molla Zeynel Abidin'den, Molla Muhammed Efendi'den ve Molla Süheyb Efendi'den nakledilmiştir.

Şeyh hazretleri'nin yapmış olduğu evliliklerden sırasıyla 3 oğlu ve 3 kızı olmuştur. Oğullarının isimleri; Muhammed Şevket, Muhammed Kerbela ve Muhammed Askeri'dir. Kızlarının isimleri; Rukiye Şah-i Nebat ve Piroshan'dır.¹²⁸

d) İLİM TAHSİLİNDE ÇEKTİĞİ MEŞAKKATLER

Şeyh hazretleri, ceddine layık olmak ve onların yolundan yürümek için ciddi manada ilim tahsiline koyulmuştu. Çoğu zaman akşamdan sabaha kadar, mütalaaya daldardı. Ders vermek için hazırlık yapardı. Bazen uykunun galip gelmesiyle, başı yastığın üzerine düşerdi. Talebeler sabah namazına uyandıkları vakit, şeyhin lambasının sönmüş ve sönmeye yakın bir konumda loş bir şekilde yandığını görürlerdi.

İçinde ders okunan ve okutulan medrese toprak bir bina idi. Duvarlarının deliklerinden çeşitli haşereler çıkmaktaydı. Altlarında yalnız hasır vardı. üzerinde ders okunan rahleler, içi saman dolu yastıklardı. Şeyh hazretleri tüm bu zorluklara rağmen geceyi gündüze, gündüzü geceye katarak, bıkmadan, usanmadan, yılmadan ve acizlik göstermeden, ilim tahsilinde ve ilmi ulaştırma yönünde hiçbir fedâkarlıktan çekinmedi.

Şeyh hazretleri ilim tahsilinde hep şunları söylerdi: *“Allah’a şükürler olsun. İlim ağacının bol meyvesine nâil olduğumuz gibi, elimiz ile yetiştirdiğimiz talebe fidanları da meyve verdiler. Müslümanlara ve Müslümanlığa faydalı bir hale geldiler.*

Dünyevî ve maddî bir gayemiz olmamakla beraber, ey ilim peşinde koşan hocalar ve talebeler; niyetiniz sade, hedefiniz Yüce Allah'ın rızasına ulaşmak olsun.

Âlim olmak için, şöhret ve servete kavuşmak için, insan saflarında yükselmek için, yüksek makamlarda oturmak için, okuyacağım ve okutacağım diye tasavvur etmeyin. Çünkü bu niyetler insanı karanlığa ve bulanıklığa götüreceği gibi, insanın göstermiş olduğu çabayı da kısır ve verimsiz kılar.”¹²⁹ diye güzelce nasihatte bulunurdu.

¹²⁸ Bilgiler Şeyh Abdurrahman'ın torunu Şeyh Şafii Efendi'den nakledilmiştir.

¹²⁹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Recep Efendi.

e) İLİM İCÂZESİ

Şeyh Abdurrahman hazretleri ilim icazesini babası şeyh Hasan-i Nûrânî'den aldı. İlim icâzesi, üstünlüğünü gösteren, babasının mübarek eli ile yazılmış, pek kıymetli ve anlamlı bir icâze idi. Şeyh hazretlerinin bundan sonra yıldızı parladı, şansı işledi, Yüce Allah'ın ihsanına kavuştu. İcazesinde şeyh birbirinden kıymetli vasıflarla övülüyordu. İcazesinde makamının yükseleceğine işaret ediliyordu. Gerçektende öyle oldu. Şeyh hazretlerinin çağrısı gönüllerde kabul gördü. Güzel sesi ufuklara kavuştu. Şeyh hazretlerinin keskin zekası, berrak himmeti ve geçerli irşadı ile tarikat geniş bir alana yayıldı.¹³⁰

Onun çağrı alanı Müslümanlar arasında ve uzak yerlerde oldukça genişledi. Onun tarikatı Arap ve Acem diyarında kabul ve revaç buldu, şeyh hazretleri tarikatını Şeriat-ı Ğarra'ya uygun bir biçimde istek ile yayma ve çoğaltma yönünde büyük çaba sarf etti.

İcâze de yer alan ifadeler: Ne acıdır ki zaman içerisinde cereyan etmiş olan olayların bir sonucu olarak, yağmalanma sonucunda şeyh hazretlerinin ilim icâzesi de ortadan kaybolmuştur. İcaze de yer alan ifadelere gelince nakil yoluyla hangi ifadelerin kullanıldığı bilgisine erişmemiz mümkün oldu. İcaze, Yüce Allah'a hamd-u senâ ve Resûlullah Efendimize salât ve selamla başlamaktadır. Daha sonra Şeyh Hasan-i Nûrânî'nin, Şeyh Abdurrahman hazretleriyle ilgili ifadelerini içermektedir. İcâze'de kullanılan ifadelerden akılda kalanlar şunlardır; “Oğlum Abdurrahman kitaplarını yanımda okuyunca, üstünlüğü yanımda gerçekleşince, meziyetlerini sezince, mevhibeleri, Yüce Allah'ın kendisine verdiklerini ve övülür güzel Peygamber ahlakını kendisinde görünce, kabiliyetli, gayet yetenekli, talimi erkan, babasının ve hocalarının inci ipine dizilmeye layık, herkese yardımcı, Rabb'inin lutfuna muhtaç, şerefli ve faziletli, dinin yükselmesine değerlenmesine çalışan, görmediğini görür gibi tanıyan, zan-ı yakın anlamında olan, pek zeki olan Abdurrahman'a genel bir (yani bütün ilimlerde) icâze verdim. Umumi olarak onu, ilim, irfan, babalarına, ceddine (yani ehline) ilhak ettim. İcaze vermek orada dursun, icaze verilmeye ehil olmadığım halde Kerim olan Yüce Allah'ın ihsanı ve inayetiyle ders vermesine ve ilim peşinde koşanları yararlandırmasına izin verdim. Yüce Allah

¹³⁰ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

dilediğine verir. Yüce Allah büyük kerem sahibidir. Salât-u selam bütün peygamberlerin ve Resullerin üzerine olsun”¹³¹ diyerek icâzesini sonlandırmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi icâzenin aslı kaybolmuştur, bu bilgiler yakınlarından ve vekillerinden derlenmiştir.

B. ŞEYH ABDURRAHMAN HAZRETLERİNİN ŞAHSİYETİ

Şeyh Abdurrahman hazretleri, Allah’a layıkıyla kul olmaya gayret etmiş, bid’atlardan uzak, Kur’an ve sünnete dayalı bir hayata yaşamış, mensubu ve temsilcisi olduğu tarîkatını bid’atlardan ve hurâfelerden elden geldiğince uzak tutmaya büyük çaba göstermiş, tarîkatının gayesinin, kulun Allah’a yaklaşması için riyâzatlar ve mücahedelerle dolu olduğunu bilmiş ve bu prensipleri bizzat hayatında tatbik etmiş ve özendirmiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretlerinin, hayatını, yaşadığı dönemi, çekmiş olduğu sıkıntıları, hilmini, tevâzusunu, takvâsını, cömertliğini, sadâkatini, insanlara karşı olan muhabbet ve şefkatini, hayvanata ve tabiata karşı göstermiş olduğu şefkat ve merhametini anlamak ve bilmek ve bunları kendine düstûr edinmek, bu yola talib olan bizimi gibi salıklere şîâr edinilmesi gereken önemli bir husustur.

Şeyh Abdurrahman hazretlerini yüceltmek, büyütme, büyüklüğünü bilmek birkaç yönden mecburiyet arz etmektedir.

Öncelikle, Şeyh Abdurrahman hazretleri bir Resûlullah aşığıdır. Tam bağlılık ile Resûlullah’ın sünnetine göstermiş olduğu riâyet, kalkışında, oturuşunda, tavrında, halinde, sözünde, filinde her türlü münasebetlerinde sünnetten hiç ayrılmadığı kendisinden sonra gelen veliler tarafından teyid edilmiştir. Bu hususta, şeyh Abdurrahman hazretleri tarafından kaleme alınan “*Ravdu’n-Naîm*” isimli “*Mi’râciye*”si buna en büyük delildir. Sünneti seniyye’ye ittiba’ eden bir insana hürmet, O’nun yaşadığı sünnete hürmettir. Sünnete hürmette Resûlullah’a hürmettir.

¹³¹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi.

Onu tanıyanlar, onu bilenler, onun hakkında araştırma yapanlar şu hususları daha detaylı olarak görme fırsatı bulacaklardır;¹³²

Ender rastlanan bir meziyet olarak, velilerde az rastlanan zillet, boynu büküklük, tevâzu, takvâ, cömertlik, nefsinin görmezlik, başkasını kendinden üstün bilmek ve bunlara benzer birçok Ahlak-ı Muhammediyye kendisinde cem' olmuş ve bunarı insanlara anlatmada lisan yoluyla birlikte daha ziyade hal yolunu seçmiş bir velidir. Yani söylediklerini evvela kendisi yaşar, temsil eder, daha sonra da tebliğ ederlerdi. Bu meziyet iki cihan serveri, fahri kainat Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa Efendimizin en büyük vasıflarından biridir. Bu vasıfların şeyh Abdurrahman hazretlerinde bu kadar açık bir şekilde tezâhur etmesi, kendisinde var olan peygamber sevgisinden kaynaklanmaktadır.

Şeyh Abdurrahman hazretlerinin diğer bir meziyeti şudur; şeyh hazretleri o kadar şefkatli bir insandı ki, Allah'ın yaratmış olduğu bütün mahlukata aynı nazarla bakar, onları yaratan, onları var eden kudrete karşı hürmet ve muhabbetinden dolayı onları o kudretin eseri olarak görür ve o şekilde onlara ihtiramda bulunurdu.

Birçok defa mübarek dergahını terk eder, gider odun toplar, kendi sırtında taşır, getirir fakirlerin, miskinlerin evlerine dağıtır, onlara yemek hazırlar, gider çeşmelerden onlara su getirir ve Müslüman, Yahudi, Hristiyan ayırımı yapmadan bütün sakatlara, felçlilere, yaşlılara aynı özen, itina ve hizmeti göstermeye büyük önem verirdi. Birçok kişinin kendisinin bu gayretleri karşısında Müslüman olduğu ve birçok müslümanında tevbe ederek dinini kemâle erdirme yönünde büyük gayretlere giriştiği yönünde rivayetler pek çoktur.¹³³

Asil insanlar asaletleri gereği, taşıdıkları değerleri herkesle paylaşmak isterler. Şeyh Abdurrahman hazretlerinin ahlaktan tevâzuya kadar birçok meziyetleri mevcuttur. Bunlara zikretmeye devam edelim.

Şeyh Abdurrahman hazretleri yollarda bekler, caddelere çıkar ve yoldan gelecek âmâları beklerdi. Onları gidecekleri yerlere götürür, yüklerini taşır, hizmet

¹³² Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

¹³³ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

eder, ulaşmak istedikleri yere ulaştıktan sonra da her türlü hizmetleri ve ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, büyük bit tevazu örneği göstererek eğilir ellerini öper, onlardan dua isterdi. Kendisine eziyet eden, kendisine karşı edepsizce, davranan kimselere karşı edebini bozmaz, hilm ve tevâzu ile alçalmadan, içinde korku olmayan bir tevâzu ile izzetini muhafaza eyleyerek tebessümünü gösterir ve asla kötülüğü kötülükle savmazdı.¹³⁴

Şeyh hazretleri, tam aksine; kötülüğe karşı iyilik yapar ve O, kötülere ve kötülük yapanlara iyilik yaparak onları utandırır. Bunu yaparken de hiçbir şey ummaz, hiç kimseden bir karşılık beklemez, onlara Ahlâk-ı Muhammediyye'yi hâl ile öğretmeye çalışır. Bu da kendisinin ne kadar izzetli ve ne derece tevâzu sahibi olduğuna önemli bir delildir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri hiçbir güzelliği kendisine mal etmez, hiçbir vasfı kendisine hamletmez, kendisinde var olan bütün güzelliklerin tamamının ma'sûk'u olduğu fahri kainat Efendimiz'e ait olduğunu ve onun bereketi ile kendisinin bereketlendiğini ifade eder ve her sohbet meclisinde:

“Rabbim, beni kibirli ve kibirli olmaktan muhafaza eylesin. Eğer kendimi şeyh addediyorsam, eğer kendimi müşid olarak görüyorsam, Firavunla, Karunla, Hamanla haşrolayım. Rabbim'den tek dileğim; beni ümmeti Muhammed ile beraber haşretmesi ve Resûlullah Eefendimizin nurlu yolundan beni ayırmamasıdır.” diye dua ederdi.¹³⁵

Şeyh Abdurrahman hazretleri son derece cömert idi. Mübarek gecelerde, Cuma gecelerinde, zikir gecelerinde yüzlerce insan dergaha toplanır, şeyh hazretleri kendi mübarek eliyle tek tek sofralara hizmet eder, misafirlerini ağırlar, misafirlerine güzel davranır, onları en güzel şekilde ağırlar, misafirlerinin memnuniyeti ile memnun olur, onların sofrada bıraktıkları kırıntıları bereketlenme ve hayır kazanmak

¹³⁴ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

¹³⁵ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

adına kendi eliyle toplayarak yer ve bunları yemek en güzel yemektir, misafirlerin artığını yemek, insan gönlünü Allah’a yaklaştırır buyururlardı.¹³⁶

Şeyh Abdurrahman hazretlerinin bir diğer faziletli yönü de şu idi. Şeyhin hayatında uygulamaya soktuğu, toplum ve insan ilişkilerinde uygulamakta olduğu prensipleri vardı. Şeyh hazretleri, hayatı boyunca ifrattan ve tefritten uzak, alçaklıktan ve kibirden beri, insanların anlayamayacağı sözlerden ve akıllara durgunluk verecek, akılları karıştıracak tavrılardan uzak olmaya son derece özen göstermiş, insanlara yük yüklerken anlayabilecekleri şekilde ve yüklerini taşıyabilecekleri nisbette vermeyi prensip edinmiş ve insanları Allah’a yaklaştırırken onları, Kur’an’ın emir ve yasaklarından ve Resûlullah’ın yolundan ayırmamak üzere ilkelerini yerleştirmiş, bunu uygularken de oldukça başarılı olmuştur.¹³⁷

Şeyh Abdurrahman hazretleri, her tavrında orta yolu seçmiştir. Birisini överken ifrata gitmez, eğer kötülenecek bir yönü varsa, haddinden fazla kötülemezdi. Şatahat sözlerinden oldukça uzak durmaya özen gösterirdi. Kendisinin zikrettiği en anlaşılabilir sözleri dahi herkes rahatlıkla anlar, ve büyük bir tevâzu göstererek terbiye ettiği dervişlerinin kendisinden daha iyi olmaları için büyük bir çaba gösterir ve halk lisanı kullanırdı.

Şeyh Abdurrahman hazretleri lisan dili olarak, kendisine büyük bir aşk ve sevgi ile bağlı olduğu Resulullah Efendimizin lisan üslubunu kullanırdı. Nefsine olduğu ve hak ettiği dereceyi göstermezdi. Oldukça mütevazı ve bir o kadar da boynu bükük davranır, Allah’a karşı “hiç”lik elbisesini giyer, batıl felsefeden, safsatadan uzak, ayet ve hadise dayalı, mezhep imamlarının görüşleri ile müeyyed üslûbu tercih ederdi. Allah’ın yarattıklarının her tabakasına layık oldukları değeri verir ve asla kendi kendine yaptığı iyiliklerden bir pay çıkarmazdı.¹³⁸

¹³⁶ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

¹³⁷ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

¹³⁸ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

Şeyh hazretleri değişik ortamlarda ve sohbet halkalarında; nimetlendiren Allah'tır. Bizler sadece o nimetleri ulaştırmada birer vasıttan ibaretiz. Bundan dolayı teşekkürler bizlere değil, nimeti verene karşı yapılmalıdır şeklinde tevazu gösterir ve Cenab-ı Hakk'a daha çok şükredilmesi yönünde vurgu yapardı. Her hal ve hareketinde Allah'ı hatırlatır, her tavrında Resûlullah'ı anlatır ve onun hayatını kendimize örnek almamız gerektiği, onun yaşantısı gibi bir yaşantıyla ömür sermayesini tüketmek gerektiği yönünde sık sık telkinlerde bulunurdu.

a)TARİKATTAKİ DURUMU

Şeyh hazretleri daha küçük yaşta Tarikat-ı Nakşbendiyye'yi babasından devraldı. Babasının gölgesinde ve gözetiminde manevi bir terbiye gördü. Daha sonra babasının yanında tarikatla ilgili seyr-u sülukunu tamamladı. Babasının vefatından sonra, babasının halifelerinden olan Kurmuşlu köyünde Molla Muhammed Efendi'nin yaynında amel ederek, hilafet aldı.¹³⁹

Şeyh hazretleri seyrine başladığı andan itibaren, insanların irşad için süluka girmeleri gerektiğini beyan etti. Yüz binlerce avam tabakasının yanında, uzaktan ve yakından birçok âlim kendisine yöneldiler. Özellikle bahar mevsiminde çoğu zaman yüzlerce âlim ve faziletli insanlar ziyaretine gider ve onun terbiyesinde sülûka girerlerdi.

Hatta bazıları, manevi ilimleri şeyh hazretlerinden almak ve gerçek terbiyeyi görmek, seyr-u sülûk yaparak, melekût aleminin makamlarına yücelmek için iki üç ay kadar bir zaman dergahında ikamet ederlerdi.

b) AHLÂKİ VE SIFATLARI

Şeyh Abdurrahman hazretleri, üstün ahlâka ve yüce edeplere sahip bir insandı. Bu öyle bir ahlâk ve edepti ki, şanınin yükselmesini, makamının üstünlüğünü, selef-i salih'in yoluna bağlı kalmakla elde edildiğini belirtecek derecede mütevazi bir kişiliğe sahipti.

Şeyh hazretleri zaman içerisinde emsali az bulunan bir mürşid ve davet sahibi idi. Bütün zamanını, insanları Yüce Allah'ın yoluna davet etmekle, onları irşad etmekle, Hak yolu, doğru yolu onlara göstermekle geçirirdi. Son derece sabırlı,

¹³⁹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

mükafatını ancak Yüce Allah'tan bekleyen ve dileyen, cömert, aziz ve temiz bir nefis sahibi, daima ileriye doğru atılan, atılgan ve gözü pek bir şahsiyetti.¹⁴⁰

Şeyh hazretlerinde çeşitli faziletler birikmişti. Biriken bu faziletler üstün ahlak ve bedensel güzelliklerle bezenmiş ve süslenmiş olarak oldukça güzel bir bütünlük oluşturmuştu.

c) İSTİKÂMET VE DOĞRULUĞU

Şeyh hazretleri dosdoğru ve müstakim bir insandı. Kur'an'ı Kerim'e ve Sünnet-i Seniyye'ye sımsıkı sarılmış, en güzel yolu tutmuş ve bid'atten çok uzaktı. insanların ihmal ettikleri, sünnet-i seniyye'leri ihmal etmelerine çok kızıyor, sünnetin ihyası edilmesine büyük önem veriyor ve bu yönde de büyük çaba sarf ediyordu. Terkedilmiş sünnetleri ihya için bizzat kendisi uyguluyor ve ardından yapılması için teşvik ve telkinde bulunuyordu. Çirkin gördüğü bid'atleri öldürür ve hemen iptaline çalışırdı.¹⁴¹

Şeyh hazretleri asla kendi nefsi için kızmazdı. Kızması sadece Allah içindi. Yüce Allah'ın haram kıldığı bir şeye girildiği vakit veyahut Şariat-ı Ğarra'nın hudutları aşıldığı zaman şeyh kıyametler koparırdı. Öfkesi son haddine ulaşırdı. Mümkün oluncaya kadar, münkeri kaldırmadıkça öfkesi dinmez ve saldırısı durmazdı. Ancak Yüce Allah'ın gücünün dışında olan ile abdinin yükümlülük altına almayacağını sırrına binaen, Allah yanında sorumluluğunu görmeyince sakinleşir ve yumuşardı.

Şeyh hazretleri nefsani arzulardan uzak, heva ve hevesten arınmış bir incelikteydi. Hiçbir zaman makamları istemez ve dünyaya hizmet etmezdi. Aksine dünyayı kendi amacına yönelik olarak kullanır ve bu şekilde kullanmaya da son derece özen gösterirdi.

Şeyh hazretleri taifeciliği kabul etmezdi. Ancak vatan birliğin çalışırdı. Hiç kimseyi kötülükle anmaz, hiç kimseyi yaralayıp rencide etmezdi.

Şeyh hazretleri Şariat-ı Ğarra'nın nüktelerini ve ince meselelerini büyük bir titizlikle çok araştırırdı. Azimetle amel ederdi. Bid'at ve ruhsattan son derece

¹⁴⁰ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁴¹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

sakınırdı. Öyle ki birçok Allah dostu onun erdiği bu dereceye imrenir ve hayranlık duyarlardı.¹⁴²

Şeyh hazretleri'nin sıfatlarından biri dedin ve tarikatı dünyaya alet etmemesi idi. Şeyh hazretleri, tarikatın devamlı kalmasına, bid'atten ve maddi menfaatten uzak olmasına çok düşkün ve tarikatın bu şekilde kalması için istek ile korunmasına çalışır ve büyük bir çaba sarf ederdi. Şeyh her zaman şunları söylerdi:

*“Şüphesiz tarikat, tarikatı yürüten mürşidler, âlimler ve müridler Şeriat-ı Garra'nın hükümlerini uygulayıp takip ederlerse, bid'atlardan, şeriata ters düşen işlerden sakınırlarsa, şahsi menfaatlerden, maddi makam ve gayelerden temiz olmaya devam ederlerse, şüphelerden ve haramlardan uzak dururlarsa, sünnet-i seniyye'yi ve Ahlak-ı Muhammediyye'yi kendilerine örnek alıp, onlara bağlı kalırlarsa, makbul ve kıymetli bir şekilde kalır.”*¹⁴³ diyerek tarikatın bu çizgiler vasıtasıyla muhafaza edileceğine dikkat çekmiş, her fırsatta bu hususlara vurgu yapmış ve müridlere telkin etmiştir.

d) ALÇAKGÖNÜLLÜLÜĞÜ

Şeyh hazretleri iç ve dış görünümü durgun mütevâzi, daima korku ve düşünce hali kendisine hakim idi. Hiçbir zaman iyiliklerden bir iyilik, faziletlerden bir fazilet asla kendi nefesine tanımazdı. Bilakis kendini suçlu ve mukassir, vazifelerini tam olarak yerine getirmeyen aciz bir kişi olarak nitelerdi.

Şeyh hazretleri ilim meclislerinde daima “Kendinizi hiç kimseden üstün görmeyiniz. Bilakis bütün insanları kendinizden üstün biliniz.” şeklinde nasihatte bulunurdu.¹⁴⁴

Şeyh hazretleri gerçek manada kulluk şuuruna ermişti ve bunun gereklerini de fazlasıyla yerine getirmekteydi. Şeyh hazretleri daima “Vallahi, billahi, tallahi içinizde kendimden daha hor, daha hakir kimseyi görmüyorum.” diyerek nefsinin küçültüyor, büyük bir tevâzu örneği sergiliyordu.¹⁴⁵

¹⁴² Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁴³ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁴⁴ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁴⁵ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin/ Molla Süheyb Efendi.

Şeyh hazretlerinin müridlerinden birisi, şeyh hakkında güzel bir rüya görse, veyahut herhangi bir olayda kendisinden bir keramet sezseydi, veyahut duasının ve teveccühünün bereketi ile kendisine bir menfaat dokunsaydı bu tür olaylar şeyh hazretlerine ulaşır ulaşmaz, kendisinden, babasından ve Selef-i Salihin’e nisbet ederek “Bunların tümü Yüce Allah’ın izni ile ceddimizin bereketi ile meydana geldi.” diye cevaplandırırır.¹⁴⁶

e) DİN VE TARİKAT EDEPLERİ ÜZERİNDE ŞİDDETLE DURMASI

Şeyh hazretlerinin en çok rahatsız olduğu ve üzerinde titizlikle durduğu en önemli hususlar, din ve tarîkattı. Şeyh, bu konuda konuşmaktan artık acizlik derecesine ulaşmıştı. Şeyh hazretleri çoğu zaman müridleri ve irşadda hazır olan cemaate şu tembihlerde bulunurdu.

“Salah ve hayır yoluna kavuşmak ancak, iş ve söz irşadı ile tamamlanır. Eğer amel, dünyadan, şahsi menfaatlerden, nefsânî tamahlardan uzak, Allah rızası için olursa ve tarîkat edeplerine sıkı sıkıya bağlanılır ve sapa sağlam bir şekilde yayılırsa bu durumda umulur ki beklenen meyveyi verir.

Doğru ve ihlaslı mürîd, takvâsında, sülûkunda ve bütün davranışlarında güzel ve tertemiz olandır. Müride lazım gelen hidayet ve doğruluğa gidişinde, başkalarına açık numune ve canlı bir örnek olmasıdır.

Şüphesiz doğru mürid odur ki, gücünü harcamış, çok çalışmış, şeyh hazretleri’nin edeplerinin bereketiyle nefesine hakim olmuş, sözlerinde ve işlerinde başkalarının hidayetine ve kurtuluşuna delil olmuştur.” sözleriyle gerçek manada mürid olabilmenin inceliklerini gözler önüne sermiştir.¹⁴⁷

f) İBADETİ VE TAKVÂSI

Şeyh hazretleri’nin bu yönünü kelimelerle anlatmak, adeta tarifi imkansız gibiydi. Şeyh hazretleri, gerçek ve dosdoğru amel üzerine devam etmekle meşhur idi. Onun ki öyle bir haldi ki, Rabb’ine karşı ibadetinde hiç usanmayı bilmezdi. Kendi

¹⁴⁶ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁴⁷ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin/Molla Süheyb Efendi.

başına kaldığı vakitlerde ya zikirle, ya kitap mütalaasıyla, ya etrafındakilere yol göstermekle, ya da onları terbiye etmekle meşgul olurlardı.

Şeyh hazretleri ihlâs, sabır ve istikâmet ile tanınırdı. Öyle ki onun iradesine usanma ve yorulma nüfûz etmezdi.

Ümit ruhuyla, muamelelerinde ve uygulamalarında ayrı bir inceliğe sahip idi. Gerçek bir abid gibi yaşamaya gayret ederdi. Nefsi büyüten ve geliştiren arzulara kendini kaptırmamaya özen gösterirdi. Resulullah Efendimizin “Belini doğrultacak bir lokmacık insanoğluna yeterlidir.”¹⁴⁸ hadisini kendine prensip edinmişti. İbadetlerinde Allah’tan son derece korkar, nefsine haz vermekten ve onu tatmin etmekten yine Allah’a sığınırdı.¹⁴⁹

Şeyh hazretleri zühde düşküdü, şüphelilerden de elden geldiğince uzak durmaya gayret ederdi. Şeyh dünyayı iki ayağının altına alırdı. Dünyaya hizmet etmez ama, onu son derece yararlı bir şekilde kullanırdı. Onun en güzel prensip ve uygulamalarından biri de buydu.¹⁵⁰ Ona en yakın ve en uzak olan insanlar, onun dünyaperest ve makam sevdalıları olmadığını bilirlerdi. Bütün bu yaptıklarını Yüce Allah’ın “Ey Dünya bana hizmet edene hizmetçi ol, sana hizmetçi olanı, hizmetçi olarak kullan.”¹⁵¹ Kuts-i hadisinin sırrına inandığı için, temel prensip edinmiş ve hayatının her anında uygulamaya sokmuştu.

¹⁴⁸ Tirmizî, *Zühde*, 47, h. 2381; İbn-i Mâce, *Et’ime*, 50, h. 3349.

¹⁴⁹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁵⁰ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁵¹ Ebu Nuaym, Muhammed Hâdimî; Hadis-i Şerif’te anlatılmak istenen şudur; Allah-u Teâla sana mal verir; sen de Allah’ı unuttur malla uğraşırsın, o malı sana kara bir perde yapar. Dünyayı, ahireti göremez olursun. Yalnız malı bilirsin. Çok kerre de malı alır, seni değiştirir. Fakir eder, zelim eder. Çünkü sen, asıl nimeti vereni unuttun, nimetle meşgul oldun. Eğer, o mülk seni meşgul etmez de, ibadetinle de uğraşırsan, sana hediye olarak verilmiş olur, bir tanesi bile eksilmez. Mal sana hizmetçi olur. Sen de yaratana ibadet edersin. Böylece dünyada rahat, güzel geçinirsin. Ahirette ise sıddıklar, şehitler, salihlerle beraber olursun...

Şeyh hazretleri daima “Allah’ım! ahireti kalplerimizde büyük, dünyayı da gözlerimizde küçük kıl.” diye dua ederdi.¹⁵²

Şeyh hazretleri, şiddetle şüpheli şeylerden sakınırdı. Günaha girme endişesiyle, günah olmayan birçok şeyleri de terk ederdi.

Şeyh hazretleri, şüpheli ve hilaf’i evla olan şeylerden sakınırdı. Haramlar konusunda ise haddinden fazla katı ve sıkı bir prensip ve dikkat sahibi idi. Hatta bazen mübah olan birçok şeyleri, iyi niyet, sünnete ittiba ve tarikat adabına aykırı düşmemek sebeplerine binaen uygulamaz, vazgeçerdi.¹⁵³

Şeyh hazretleri, şüpheli şeyleri yapmamak için, helalini iyice araştırır ve bu çerçevede olmasına özen gösterirdi. Eğer hayırlı bir proje uygulamak isteseydi (Cami, tekke, medrese, çeşme, okul, hac yolculuğu v.s.) en helal malını ve en iyisini seçerek kullanırdı. Hatta paralarını bile ayrı ayrı tutar ve yeni ve çok az kullanılmış paranın şüphesi daha hafiftir derdi.

g) ATILGANLIĞI

Şeyh hazretleri’nin Hakk için cesareti ve ender alışkanlığı, şeyhe ayrı bir kimlik kazandıran temel sıfatlardandı. Nerede olursa olsun, nasıl olursa olsun, Hakk’a dönerdi ve açık bir şekilde hakkı konuşurdu. Bu meyanda üstün cesaret gösterirdi. Kalbinde Allah’tan başka kimsenin korkusuna yer vermediği için, hangi durumda olursa olsun, hakkı söylemeyi adet haline getirmişti. Allah için kınayanın kınaması onu etkilemezdi. Başı ancak, egemen ve hüküm sahibi Yüce Allah’a eğilirdi. Alnı ancak, mağfiret sahibi ve aziz olan Yüce Allah’a karşı buruşurdu.¹⁵⁴ Bu saydığımız ve bunlara benzer daha sayamadığımız ve zikredemediğimiz birçok sıfat ve meziyetler, şeyh hazretlerini sufi büyüklerinin en üst tabakasına çıkarmıştır.

Bu üstün meziyetlerine rağmen şeyh hazretleri, sebatlı, güvenilir, alçakgönüllü, mütevazı, hakkı görür gibi hakikatleri bilen, azimetten ve doğru sözden ayrılmayan sıfatlara sahip örnek bir şahsiyetti. Şeyh hazretleri meydanda fetva

¹⁵² Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁵³ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁵⁴ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi.

verecek bir kişi bulsaydı, fetva vermekten hicap duyar, hemen oradan kaçar gibi uzaklaşırđı.

Şeyh hazretleri gezmeyi, yürümeyi hareket etmeyi yani bir anlamda spor yapmayı severdi. İnsanları çalışmaya, bir işle meşgul olmaya sevk ederdi.

h) ÇAĞRISI VE DİNÇLİĞİ

Şeyh hazretleri Allah yoluna davet eden hakiki bir mürşid-i kamil idi. Şeyh zamanındaki emsallerine nispetle çok cömertlik yapar, aynı zamanda üstün, büyük ve güzel ahlak sahibi bir insandı. Yüce Allah'ın rızasını irşah ve cihada görürdü. O'nun rızasını sağlamanın yolunun ancak cihad ve irşadla gerçekleşebileceğini söylerdi. Bu yüzden çağrı ve irşad meydanında birçok sıkıntı ve meşakatlere katlanır, en ufak bir acizlik belirtisi göstermezdi. Bu inceliklerden ötürü, şeyh hazretleri zamanının çoğunu insanları hakka çağrıda, irşadda, hak ve doğru yolu insanlara göstermekle harcardı.¹⁵⁵

Şeyh hazretlerinin çağrısı, yalnız kendi yaşadığı ortamda, çevresinde, beldesinde ve kendisini çevreleyen insanlarla sınırlı değildi. Çağrısı geneldi, herkese hitap ederdi.

Şeyh hazretleri minberleri kullanarak, insanlara İslâm'ın ve dinin güzelliklerini anlatırdı. Müslümanın meziyetlerini, güzelliklerini, yüceliğini ve gerekliliğini anlatır bu vasıflarla bezenmeye teşvik ederdi. Hz. Muhammed Mustafa Efendimizin üstün, güzel ve örnek ahlâkını anlatır, hayatımızı buna göre şekillendirmemiz gerektiği noktasında sık sık vurgu yapardı.

Şeyh hazretleri sözüyle, davranışlarıyla, bütün ve hal ve hareketlerinde, sünnet-i seniyye'ye temessükü ile insanları Yüce Allah'ın dinine davet ederdi. Çevresinde olan insanlar onun davranışlarından sünnet-i seniyye'yi öğrenip hayatlarında tatbik etmeye başladılar. İlimle iştigali ve tasavvuftaki almış olduğu manevi feyiz ve yücelikle, irşadı ile Arap, Acem ve geniş bir yelpazede Müslüman şehirlerinde, köylerinde ve beldelerinde insanlar arasında gezerek onları irşad ediyor,

¹⁵⁵ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Tayyib Efendi/ Molla Faruk Efendi.

Hakk'a layıkıyla kul ve teslim olamaya ve tevbeyi Nasuh ile tevbe etmeye davet ediyordu.¹⁵⁶

Şeyh hazretleri kendi tarikatının yayılması ve edeplerini uygulanması ve ihya edilmesi hususunda gerçekten müceddid idi. Değişik tarikat guruplarından, ve değişik beldelerden birçok insan şeyhin vaazlarını ve sohbetlerini, derslerini ve hikmetli sözlerini dinlemek için sık sık Aktepe'ye gelirlerdi.

Şeyh hazretleri, haftalık olarak her Cuma gecesinde medresenin talebeleriyle ve hocalarıyla bir arada olurdu. Şeyh hazretleri, onları hüsn-ü niyete, ilim tahsili için çaba harcamaya, meşakatlere katlanmaya ve sabretmeye davet ederdi.

Şeyh hazretleri çok güçlü bir gayret sahibi idi. Bu yüzden devamlı olarak Müslümanların işini düşünürdü. Onları Allah yoluna davet eder, Yüce Allah 'ın kelimesini yükseltmek için bütün imkanlarıyla dine hizmet ediyordu. Dinin ve tarikatın hizmeti için azı, çoğu ne varsa hepsini feda etmekten bir an tereddüt etmezdi.

Şeyh hazretlerinin, dine ve tarıkata davette uyguladığı özellik şudur; şeyh irşadında Peygamber Efendimizin ve âl ve ashâbının yolunu, metodunu ve programını harfîyen uygulamaktaydı.

Şeyh hazretlerinin dine davette iki önemli ana nokta vardır ki, bunlar onun irşadına bambaşka bir özellik kazandırmıştır. Bu iki önemli husus; dünya malını asla kabul etmeme ve siyasetle hiçbir şekilde uğraşmamaydı.

Şeyh hazretleri'nin mübarek bedeni fazla kilolu olmamasına ve zayıf olmasına rağmen, cihad yolunda, irşad yolunda yorulmayı ve usanmayı bilmez bir kuvvete sahipti. Şeyh hazretleri, bir köyden bir köye, bir kazadan bir kazaya, bir vilayetten bir vilayete, daima ulema ve faziletli insanlardan oluşmuş insanlardan bir heyetle gidip, irşadını ve tebliğini büyük bir şevkle gerçekleştirirdi.

Şeyh hazretleri nereye gitse, vaazlarını ve irşadını dinlemek için geniş bir kalabalık tarafından etrafı sarılırdı. Saygı ve sıcaklık ile karşılanırdı. Girdiği her

¹⁵⁶ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

beldede adeta bir bayram havası eserdi. Hatta tarikat mensubu ve onun müridi olmayanlar dahi, bu esintinin feyzini yüreklerinde hissederlerdi.¹⁵⁷

Değişik beldelerden insanlar ziyaretine gelerek kendisinden feyz alarak tarikatına girer, ona intisab ederler, mübarek ellerinden bey'at alırlardı. Gittiği beldede irşad için kendisine gelen cemaat camiye sığmazdı, bu sebeple çeşitli camilerde zikir için halkalar bağlanır ve tevbe almak için uygun zemin hazırlanırdı.

Şeyh hazretleri yorulmadan, usanmadan, Yüce Allah'ın dinini neşretmek için, çalışma, çaba sarf etme ve canlılıkta korkunç bir güç idi. Ortam ne kadar karanlık olsaydı, izdiham ne kadar fazla olsaydı, şeyhin şevki o kadar artar ve yenilik kazanırdı.

Melekler gıdalarını ve güçlerini Yüce Allah'a ibadet etmekle temin ettikleri gibi, şeyh hazretleri de kıvamını ve kuvvetini Allah'ın dinini yaymakla ve insanları irşad etmek suretiyle alıyordu.

Şeyh hazretleri medresesinde bulunan yüzlerce talebeyi, senede birkaç sefer, dinin güzelliklerini anlatmak, insanları tarikata ve hakikate davet için etraftaki beldelere gönderirdi. Tebliğ esnasında tüm talebelerin masraflarını da kendi öz malından karşılar kimseden bir şey talep ve kabul etmezdi.

ı) SABIR VE AZMİ

Şeyh hazretlerinin en büyük özelliklerinden biri de sıkıntılar ve musibetler karşısında sabır ve sebat etmesiydi. Şeyh hazretleri sabır ve sebat meydanında bilinen bir insan ve görünen bir nişandı. Şeyh hazretleri ince hisli, çok şefkatli olmakla beraber, sıkıntılar karşısında azimli, güçlü ve sert olarak durmaktaydı. Onun sertlik ve sebatına karşılık, Allah'ın inayetiyle dağlar eğilir, demirler yumuşar ve musibetler hezimete uğrardı.

Şeyh hazretleri din kardeşlerine ve öğrencilerine numune ve uyulması gereken örnek bir şahsiyetti. Onun ahlakı, onun seyri etrafındakilere büyük bir dersti.

¹⁵⁷ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Tayyib Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

Sabır, sebat, istikâmet ve tahammül meydanlarında etrafındakilere birçok faydalı ve hikmetli bilgileri kazandırmaya muvaffak oldu.

Şeyh hazretleri başına gelen musibet ve sıkıntılı durumlarda, sinirlerine ve nefesine hakim olur, sarsılmamadan dimdik durur, böylesi durumlarda Selef-i Salih'in nasıl hareket etmişse kendisinde o çizgide onlar gibi davranmaya son derece dikkat eder ve titizlik gösterirdi.¹⁵⁸

Şeyh hazretlerinin diğer bir önemli meziyeti de şudur; ortamı bulandıran olaylar ne kadar katı, karanlık, büyük ve bulanık olsa da, onu vazifesinden, irşadından ve insanları Allah'ın dinine çağırma faaliyetlerinden alıkoyamazdı. O, insanların sorumluluğunu tamamen üzerine almıştı. Müşkülleri çözer, zulümleri kaldırır, insanlara hizmet sunardı.¹⁵⁹

j) HİLMİ

Şeyh hazretleri geniş ahlaklı ve büyük bir hilim sahibi idi. Bu sıfatıyla o kadar ileri gitmişti ki, ancak belirli bir dereceye ermiş zatlar onun gibi olabilirdi. Şeyh, Yüce Allah'ın kullarına çok şefkatli ve merhametli davranırdı. Bir baba evladına nasıl sevgi ve şefkat gösterirse kendisi de sevenlerini bir baba gibi kucaklar, sevgi, şefkat ve merhametiyle onları kucaklardı. Medrese de yanında ders okuyan öğrencileriyle her zaman iftihar eder, onları över, bunlar benim evlatlarımdır, derdi.

Şeyh hazretleri de bir beşer olması sebebiyle diğer tüm insanlarda olduğu onuda çekemeyenler ve iftiraya kalkışanlar bulunmaktaydı. Din ve tarikat edepleri üzerine yaptığı faaliyetler gelişme ve yayılma gösterince, kendisini sevenler ziyadesiyle mutluluğa boğarken, çekemeyenleri de, hased, gayret ve öfkeye sevk ediyordu. Ancak şeyh hazretleri bunlara karşı son derece yumuşak, sabırla, tahammülle, sırt çevirmeyerek, onlara iyilik yaparak ve onlara hayır ve selamet duasıyla karşılık verirlerdi.

¹⁵⁸ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi.

¹⁵⁹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

Şeyh hazretlerinin hilmi ve sabrı sadece yakınlarıyla sınırlı değildi. Bilakis şeyh, bütün insanlara karşı sabırlı, yumuşak ve olgun olurdu. Çünkü insanın derecesi olaylar karşısındaki sabır ve sebatına göre kendini belli eder. Dolayısıyla şeyhin olumsuz durumlarda dahi karşıdakini rencide etmeyerek bir nebze de olsa onu kazanabilmek adına atığı bu adımlar takdire şayan ve manevi büyüklüğünün ne kadar ileri bir seviyede olduğunun en sağlam kanıtıdır.

Şeyh hazretleri, oldukça müsamahakar idi. Kendi nefsi için hiç kimseden öç almazdı, intikam hırsı taşımazdı. Her zaman gülümserdi. Tebessümü eksik etmez, öfkesini yutardı. Kendisine kötülük yapana sevgi ve tevazu gösterirdi. Ancak kendi aile efradına onları yanlışla düşmemeleri adına sık sık uyarır, çok katı kurallar koyar, bazen sert davranırdı. Yüce Allah'ın haram kıldığı bir iş işlenirse son derece kızardı, öyle ki öfkesinin karşısında kimse durmaya cesaret edemezdi. Aile efradına ve yanındakilere: *“Eğer sizlere karşı katı olmasam, edebinizle yakından ilgilenmesem, daima sizi gözetmesem ve sorguya çekmesem bu zamanda haddini aşar ve Allah muhafaza eylesin helak olursunuz, haddini bilipte, Allah'ın yanında yer tutan kimseye Allah rahmet eylesin.”* diye dua ederdi.¹⁶⁰

K) KEREM VE İNFÂKİ

Şeyh hazretleri şerefli, cömert ve mala kıyar bir karakter sahibi idi. Aktepe'de dergaha belirli mübarek gün ve gecelerde, hatırı sayılır, kıymetli misafirler gelir, bizzat kendisi onlara ikramda bulunur ve onları ağırlardı. Fakat şeyh hazretlerinin cömertliği sayısız insanlara ve özellikle her zaman devam ederdi. Şeyhin medresesinde çok sayıda öğrenci okumaktaydı. Çevre illerden ve beldelerden gelenler çoğunlukta idi. Dışardan gelenlerin tüm nafakalarını, masraflarını ve kendilerine gereken bütün ihtiyaçlarını, şeyh hazretleri kendi öz malından karşıları. Dergahında misafir hiçbir zaman eksik olmazdı. Sabah akşam, onların yiyeceklerini, içeceklerini, geceleyin yataklarını ve yatacak yerlerini hiç sıkıntı sekmeden temin eder, durumu sevk ve idare ederdi. Bayram günlerinde, mübarek gecelerde, Perşembe ve Cuma gecelerinde binlerce kişi ziyaretine gelirlerdi. Gelen tüm misafirlerin günlük ihtiyaçları temin edilir ve en güzel şekilde ağırlanır ve misafir

¹⁶⁰ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

edilirlerdi. Şeyh hazretleri tüm bunları, minnetsiz olarak, bir mükafat, bir teşekkür ve bir karşılık beklemeden, sırf Allah rızasını gözeterek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak için yaparlardı.¹⁶¹

Şeyh hazretleri, daima hayır konusunda dulları ve öksüzleri çokça gözetirdi. Sayıları fazla olan dul ve öksüzleri kendi koruması altına alırlardı. Hepsine kefil olur ve ihtiyaçlarını kendisi karşılardı.

Şeyh hazretleri, misafirlerin çoğalması ve yığılmalarını gördüğü vakit, rengi açılır güzelliği artar, içini sevinç ve huzur kaplardı. Misafirlere ve müridlere çok önem verirdi. Şeyh hazretleri: *“Allah’a yakın olmak ve onun teveccühünü kazanmak isteyen, misafirlerinin, yiyeceklerine, içeceklerine, yatacak yerlerine ve her türlü ihtiyaçlarının giderilmesine son derece önem vermelidir.”* derdi.¹⁶²

Şeyh hazretleri bizzat misafirlerinin yemeği ile kendisi ilgilenirdi. Bir eksil olmamasını gözlemler, ekmeklerine kadar kontrol eder, yemek misafirlere sunulduğu zamanda başında dururdu. Bir noksanlık fark ettiği zamanda çok sinirlenirdi. Müridlerine, hazır edilen yemekleri mümtaz bir şekilde ve misafirlere yakışır bir biçimde sunulmasına özen göstermelerini isterdi.

Şeyh hazretleri, yüksek yerlere, tepelere çıkmayı adet edinmişti. Oradan dünyanın lezzetlerine, aldatan nimetlerine, geçici değerlerine ve güzel manzarasına bakardı. Nasıl ki uçağa binmiş bir insana dünya ve içindeki, şehirler, köyler ve yüksek apartmanlar büyüklüklerine rağmen küçücük bir kutu gibi görünüyorsa, şeyh hazretlerinin gözünde de dünya o kadar küçük, değersiz ve kıymetsizdi. Yükseklerden zevk almanın en büyük hikmeti buydu. Dünyanın ne kadar değersiz olduğu hiçbir zaman hatırdan çıkarmamak gerektiği idi.¹⁶³

Şeyh hazretleri gerek irşad seferlerindeki, gerekse dergahında mübarek günlerde ve diğer tüm zamanlarda, yapılan tüm masrafları dergahtan karşılamaya büyük özen gösterirdi.

¹⁶¹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

¹⁶² Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

¹⁶³ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

1) MÜRİDLERİ EĞİTMESİ

Şeyh hazretleri, üstün hikmet ve ali himmet sahibi idi. Zamanının Nakşibendi kutbu ve meydanların süvarisi idi. Müridleri ve salikleri irşad ederken mahir bir doktor gibi onlarla ilgilenirdi. Hatta çoğu vakitleri onlara emir yerine işaretle tebliğ ederdi. Eğer müridlerden birine bir görev vermek isteseydi ve o görevin yerine getirilmesinden bir endişesi olsa, direk olarak o emri müride söylemezdi. Çocuklarından birine derdi ki, falan kişiye falan işi yapmasını söyleyin, ancak bu işin yapılmasını benim istediğimin farkına varmasın. Çünkü eğer mürid, şeyhin emrine açıktan muhalefet ederse şüphesiz o mürid, hem edepsizlik yapmış olur, hem de ahiretine nakısa ve zarar getirmiş olur.

Hatta eğer şeyh birine bir işin yapılmasını emretseydi ve o iş sağlam yapılsaydı, müridin nefsinin kabarmaması, amelinin boşa gitmemesi, riya ve gösterişe kapılmaması için işi yapan kişiye kızar ve sert davranırdı. Aksi durumda mürid, şeyh işi yaptığımı gördü, benden razı olur ve bana dua eder gibi bir hisse kapılıp ta tüm amelini zayi etmiş olurdu. Bunlara meydan vermemek için şeyh hazretleri bu konularda asla taviz vermez, terbiyenin sağlam alınmasına dikkat ederdi.¹⁶⁴

Şeyh hazretlerinin yetiştirdiği halifeler ve talebeler, yüreklerinin derinliklerinden bağlandılar, bildiler, tanıdılar ve şuurlandılar. Her şeyi yapıp yönetenin, sevk ve idare edenin Allah olduğunu bildiler.¹⁶⁵ Bu yolda yürüyüp, şeyhin feyiz süzgecinden geçenler; Eğer gönüllerde bir dağınıklık varsa onu ancak Yüce Allah'a yönelmenin kaldıracı olduğunu; gönülde bir yabancıklık ve vahşet varsa, onu ancak Yüce Allah'a ünsiyet etmeyle giderilebileceğini; gönülde derin bir hüznün varsa, bunu gönül meydanından süpürüp, silip, temizleyecek olanın ancak, Yüce Allah'a karşı yapılan muamelelerin doğruluğuyla mümkün olabileceğini; gönülde büyük bir yangın ve kızgın ateşler varsa, bunları söndürecek olanın ancak Yüce Allah'ın sevgisi ve Yüce Allah'a yönelmek, zikrine devam etmek, nasuhi bir tevbe,

¹⁶⁴ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

¹⁶⁵ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

ona karşı ihlaslı ve samimi ibadetlerle ve doğru olmakla mümkün olabileceğini bilmelidirler.

Şeyh hazretleri, müridi yüksek derecelere yükselten faziletleri ve güzel ahlâkı zikrederdi. Yalnız dili ile konuşmazdı. Söylediklerinin uygulaması, sözünde, halinde, işinde ve bütün alışverişinde bariz bir şekilde görülmekteydi.¹⁶⁶

Şeyh hazretlerinin içinde yaşamakta olduğu bu uygulama hayatı, kendilerin bambaşka bir üstünlük verir ve derecesinin yüksekliğine önemli bir delil teşkil ederdi.

Şeyh Abdurrahman hazretleri, asrın müceddidi, Müslümanların meşalesi, zamanında İslam dininin odak noktası ve irşad aleminin en berrak güneşi idi. Yüce Allah kendilerinden razı olsun ve Cenab-ı Mevlâ bizlere onların yolundan yürümeyi ve edepleri ile edeplenmeyi ve feyizleri ile feyizlenmeyi, onların sözlerinin gereğine göre yaşamayı nasib ederek ve bizleri onların sevabından mahrum eylemeyerek, ahirette onların şefaathleriyle şefaetlenmeyi nasib ve müyesser kılsın. Amin.

C. ŞEYH ABDURRAHMAN HAZRETLERİNİN VEFATI

Kur'an ve sünnet çizigisinde dolu dolu bir yaşam süren, hayatının her anını Allah sevgisi ve Resûlullah aşkıyla zenginleştiren, attığı her adımda ve yaptığı her amelde Allah vücudunun tüm azalarında derinden hisseden, kalp kırmaktan çekinen, son derece mütevazı ve ilim, irfan, takva ve maneviyat dolu bir ömür süren Şeyh Abdurrahman Aktepe hazretleri 29 Mart 1910¹⁶⁷ günü Diyarbakır'da ikamet ettiği evinde geçirmiş olduğu kalp krizi sonucunda vefat ederek, Hakk'a yürümüştür. Şeyhin vefatı müridlerini derin üzüntüye boğmuş, Diyarbakır'dan Aktepe köyüne kadar kırk beş km.lik yol boyunca, yaklaşık yirmi beş köyden ve yerleşim beldesinden on binlerce müridi cenazesine iştirak eylemiş, cenaze Dicle nehri kıyısına geldiği vakit, su çok derin karşıya nasıl geçeceğiz endişesi hakim olmuş, bu durumda Şeyh Abdurrahman'ın mübarek tabutu sarsılmış ve ardından tüm müridler

¹⁶⁶ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

¹⁶⁷ Başbakanlık Devlet Arşivi Belgesi. Belge kitabın sonundaki ekler bölümündedir; Korkusuz, a.g.e, s. 39; Beysanoğlu, “Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamaları”, c. IV, s. 9; Aynı yazar, “Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar”, s. 54; Mehmet Uzun, “Antolojiye Kürdî”, s. 65.

sadece dizlerine kadar suya batmak suretiyle cenazeyi karşıya geçirmiş oldukça geniş bir katılımla ve büyük bir saygı çerçevesinde şeyh hazretleri babası Şeyh Hasan-i Nûrânî ve kardeşi Şeyh Muhammed Can'ın mezarlarının bulunduğu türbede, şeyhin müridlerinden, Molla Selim Efendi tarafından kabre indirilmiş, telkini de yine aynı kişi tarafından okunmuş ve Şeyh Abdurrahman babasının yanına defnedilerek, ebedi yolculuğuna uğurlanmıştır.¹⁶⁸

D. ŞEYH ABDURRAHMAN HAZRETLERİNİN ESERLERİ

1) Ravdu'n-Naîm: Şeyh hazretlerinin öne çıkan Ravdu'n-Naim adlı eserinde peygamberimizin özellikleri ve Mi'raca çıkışı konu edinilmiştir. Hicri 1207 yılında kaleme alınan bu kitap, manzum dizeler halinde yaklaşık 540 sayfadan oluşmaktadır.¹⁶⁹

Bu eserde, Osmanlı Türkçesi, Farsça, Kürtçe ve Arapça dil zenginliği kullanılarak mesnevî tarzında kaleme alınmıştır. Eser kendi içerisinde 39 bölüme ayrılmaktadır. Her bölümde değişik konular işlenmekte ve ele alınan konular beyitler halinde vecîz ifadelerle anlatılmaktadır.

Eserin 31 beyitten oluşan birinci bölümünde; “Besmele” konusu ele alınmış, O'nun fazîleti ve önemi geniş bir biçimde anlatılmıştır.¹⁷⁰

Eserin 31 beyitten oluşan ikinci bölümünde; Allah'a hamd etme ve onun rızasına uygun bir kul olabilmek için yapılması gerekenler anlatılmıştır.¹⁷¹

Eserin 65 beyitten oluşan üçüncü bölümünde; “Tevhîd ve İman” konuları ele alınmış ve bunların îcablarının neler oldukları özlü ifadelerle anlatılmıştır.¹⁷²

¹⁶⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Tayyib Efendi/Molla Muhammed Efendi.

¹⁶⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Şevket Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Mehmet Uzun, a.g.e. s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

¹⁷⁰ Abdurrahman Aktepe, *Ravdu 'n-Naîm*, ss. 12-16.

¹⁷¹ Aktepe, a.g.e, ss. 16-20.

¹⁷² Aktepe, a.g.e, ss. 20-27.

Eserin 101 beyitten oluşan dördüncü bölümünde; “Salât ve Selam” konuları ele alınmış ve bu yönde açıklamalar yapılmıştır.¹⁷³

Eserin 75 beyitten oluşan beşinci bölümünde; eserin yazılma sebebi güzel bir biçimde anlatılmıştır.¹⁷⁴

Eserin 138 beyitten oluşan altıncı bölümünde; “İstimdâd” konusu ele alınmış ve detaylı bir biçimde anlatılmıştır.¹⁷⁵

Eserin 251 beyitten oluşan yedinci bölümünde; Peygamberimiz’in şemâili çok vecîz, anlamlı ve özel ifadeler kullanılarak anlatılmaktadır.¹⁷⁶

Eserin 47 beyitten oluşan sekizinci bölümünde; Peygamberimiz’in Nübüvveti özlü ifadelerle anlatılmaktadır.¹⁷⁷

Eserin 37 beyitten oluşan dokuzuncu bölümünde; Peygamberimiz hakkında genel bir anlatım mevcuttur.¹⁷⁸

Eserin 37 beyitten oluşan onuncu bölümünde; Peygamberimiz’in siması hakkında bilgiler mevcuttur.¹⁷⁹

Eserin 26 beyitten oluşan on birinci bölümünde; Peygamberimiz’in sıfatları hakkında bilgiler işlenmektedir.¹⁸⁰

Eserin 45 beyitten oluşan on ikinci bölümünde; Peygamberimiz’in sıfatları güzel tasvirlerle anlatılmaktadır.¹⁸¹

Eserin 103 beyitten oluşan on üçüncü bölümünde; Peygamberimiz’in kılıçları hakkında bilgiler verilmekte ve özlü ifadelerle değişik şekillerde anlatılmaktadır.¹⁸²

¹⁷³ Aktepe, a.g.e, ss. 27-37.

¹⁷⁴ Aktepe, a.g.e, ss. 37-45.

¹⁷⁵ Aktepe, a.g.e, ss. 45-58.

¹⁷⁶ Aktepe, a.g.e, ss. 58-81.

¹⁷⁷ Aktepe, a.g.e, ss. 81-86.

¹⁷⁸ Aktepe, a.g.e, ss. 86-90.

¹⁷⁹ Aktepe, a.g.e, ss. 90-94.

¹⁸⁰ Aktepe, a.g.e, ss. 94-97.

¹⁸¹ Aktepe, a.g.e, ss. 97-102.

¹⁸² Aktepe, a.g.e, ss. 102-112.

Eserin 40 beyitten oluşan on dördüncü bölümünde; Peygamberimiz'in sıfatları hakkında izahatlar yer almaktadır.¹⁸³

Eserin 31 beyitten oluşan on beşinci bölümünde; Peygamberimiz'in sıfatları hakkında izahatlar örneklerle anlatılmaktadır.¹⁸⁴

Eserin 27 beyitten oluşan on altıncı bölümünde; Peygamberimiz'in sıfatları ve şahsiyeti hakkında örneklemelerle ve tasvirlerle anlatılmaktadır.¹⁸⁵

Eserin 27 beyitten oluşan on yedinci bölümünde; Peygamberimiz'in sıfatları mevzusu işlenmeye devam etmektedir.¹⁸⁶

Eserin 33 beyitten oluşan on sekizinci bölümünde; Peygamberimiz'in ibadet şekilleri hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁸⁷

Eserin 29 beyitten oluşan on dokuzuncu bölümünde; Peygamberimiz'in üstün ve güzel ahlakından bahsedilmektedir.¹⁸⁸

Eserin 15 beyitten oluşan yirminci bölümünde; Peygamberimiz'in hayâsından bahsedilmektedir.¹⁸⁹

Eserin 65 beyitten oluşan yirmi birinci bölümünde; Peygamberimiz'in nesebinden genişçe bahsedilmektedir.¹⁹⁰

Eserin 208 beyitten oluşan yirmi ikinci bölümünde; Peygamberimiz'in Mi'racı ayet ve hadisler ışığında, vecîz ifadelerle geniş bir biçimde anlatılmaktadır.¹⁹¹

Eserin 152 beyitten oluşan yirmi üçüncü bölümünde; Alemlerin yaratılması ve alemler hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.¹⁹²

¹⁸³ Aktepe, a.g.e, ss. 112-116.

¹⁸⁴ Aktepe, a.g.e, ss. 116-119.

¹⁸⁵ Aktepe, a.g.e, ss. 119-122.

¹⁸⁶ Aktepe, a.g.e, ss. 122-125.

¹⁸⁷ Aktepe, a.g.e, ss. 125-129.

¹⁸⁸ Aktepe, a.g.e, ss. 129-132.

¹⁸⁹ Aktepe, a.g.e, ss. 132-134.

¹⁹⁰ Aktepe, a.g.e, ss. 134-141.

¹⁹¹ Aktepe, a.g.e, ss. 141-160.

Eserin 87 beyitten oluşan yirmi dördüncü bölümünde; Peygamberimiz'in Mescid-i Aksâ'ya gidişi ve orada yaşananlar anlatılmaktadır.¹⁹³

Eserin 184 beyitten oluşan yirmi beşinci bölümünde; Peygamberimiz'in göğesi yükselişi anlatılmaktadır.¹⁹⁴

Eserin 113 beyitten oluşan yirmi altıncı bölümünde; Peygamberimiz'in semada neler gördüğü anlatılmaktadır.¹⁹⁵

Eserin 43 beyitten oluşan yirmi yedinci bölümünde; Peygamberimiz'in Beytü'l-Ma'mur'a gidişi ve orada yaşadıkları anlatılmaktadır.¹⁹⁶

Eserin 152 beyitten oluşan yirmi sekizinci bölümünde; Peygamberimiz'in Hz. Cebrâil ile yaşadıkları anlatılmaktadır.¹⁹⁷

Eserin 50 beyitten oluşan yirmi dokuzuncu bölümünde; Peygamberimiz'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in mersiyeleri ve onlar hakkında anlatımlarla dolu dolu işlenmiştir.¹⁹⁸

Eserin 253 beyitten oluşan otuzuncu bölümünde; Peygamberimiz'le ilgili kıssaların anlatımıyla şekillenmiştir.¹⁹⁹

Eserin 224 beyitten oluşan otuz birinci bölümünde; Peygamberimiz'in Sidretü'l-Münteha'ya varışı ve orada yaşadıkları anlatılmaktadır.²⁰⁰

Eserin 25 beyitten oluşan otuz ikinci bölümünde; Peygamberimiz'in "Kürsi" de yaşadıkları anlatılmaktadır.²⁰¹

¹⁹² Aktepe, a.g.e, ss. 160-174.

¹⁹³ Aktepe, a.g.e, ss. 174-182.

¹⁹⁴ Aktepe, a.g.e, ss. 182-198.

¹⁹⁵ Aktepe, a.g.e, ss. 198-200.

¹⁹⁶ Aktepe, a.g.e, ss. 200-217.

¹⁹⁷ Aktepe, a.g.e, ss. 217-221.

¹⁹⁸ Aktepe, a.g.e, ss. 221-235.

¹⁹⁹ Aktepe, a.g.e, ss. 235-240.

²⁰⁰ Aktepe, a.g.e, ss. 240-262.

²⁰¹ Aktepe, a.g.e, ss. 262-282.

Eserin 238 beyitten oluşan otuz üçüncü bölümünde; Peygamberimiz'in "Arş-ı Azîm" de yaşadıkları geniş bir nîr biçimde özlü ifadelerle anlatılmaktadır.²⁰²

Eserin 665 beyitten oluşan otuz dördüncü bölümünde; Peygamberimiz'in refref'le olan yolculuğu, onunla sidretü'l-münteha'ya gidişi ve orada birlikte yaşananlar, vecîz ifadelerle geniş bir biçimde anlatılmaktadır.²⁰³

Eserin 369 beyitten oluşan otuz beşinci bölümünde; Peygamberimiz'in Mi'racı'nın geniş bir izahı ve Mi'rac'ın tasdiki konusunda geniş bir anlatım mevcuttur.²⁰⁴

Eserin 410 beyitten oluşan otuz altıncı ve son bölümünde; eserin yazılması, konuların derlenip bir araya getirilmesi, beyitlerin çokluğu, ifadelerin zenginliği, anlatımın kuvvetli ve sonuçta güzel bir eserin vücûda gelmiş olmasının Cenab-ı Mevla'nın bir lutfu olduğuna dikkat çekilmiş ve Allah-u Teala'ya böyle bir nimeti bahşettiği için hamd ve şükür dolu ifadelerle ve methiyeler bölümüyle eser sonlandırılmıştır.²⁰⁵

2) Dîvân-ı Rûhi: Rûhi kelimesi, şeyh Abdurrahman hazretlerinin kullanmış olduğu mahlasıdır. Şeyh hazretlerinin divanı 471 beyit ve 50 sayfadan oluşmaktadır. Bu eserde beyitler halinde ilahi aşk konusu ve çeşitli tasavvufi meseleler dile getirilmiştir. Eserde, Osmanlı Türkçesi, Kürtçe, Arapça ve Farsça, olmak üzere 4 dilin kullanılma zenginliği dikkat çekmektedir.²⁰⁶

Eser mesnevî tarzında beyitler halinde yazılmıştır. Eserde ana tema ilâhi aşk üzerinedir. Eserde dil zenginliğinin bir yansıması olarak; tesbir edebildiğimiz Farsça

²⁰² Aktepe, a.g.e, ss. 282-285.

²⁰³ Aktepe, a.g.e, ss. 285-306.

²⁰⁴ Aktepe, a.g.e, ss. 306-364.

²⁰⁵ Aktepe, a.g.e, ss. 364-434.

²⁰⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Mehmet Uzun, a.g.e, s. 67; Şeyh Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

237, Arapça 350 ve Osmanlı Türkçe'si 250 kelime ve bunlara paralel olarakta Kürtçe kelimelerin yoğun kullanımı dikkat çekmektedir.²⁰⁷

3) Kitâbu'l-İbrîz: Arapça olarak kaleme alınmış olan bu eser, 81 sayfadan oluşmaktadır. El yazmasıdır. Kur'an-ı Kerime yönelik olarak yazılmıştır. Bu eserde, Kur'an'ın “*Kelâmullah*” olduğu hususu çok güzel bir şekilde açıklanarak, izah edilmiştir.²⁰⁸

4) Keşfu'z-Zulâm fi Akâidi Farkî'l-İslam: Arapça olan kaleme alınan bu eser, 25 sayfadan oluşmaktadır. El yazmasıdır. Mezhepler üzerine yazılmıştır. Bu eserde, Mâturîdî ve Eş'arî başta olmak üzere mezhepler konusu işlenmiş aralarındaki farklar ve benzerlikler dile getirilerek, kafalardaki soru işaretlerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak güzel bir şekilde izah edilmeye çalışılmıştır.²⁰⁹

5) Minhâcu'l-Usûl: Arapça olarak kaleme alınan bu eser, elli sayfadan oluşmaktadır. El yazmasıdır. Fıkıh üzerine yazılmıştır. Bu eserde, çeşitli fıkhi meseleler delilleriyle birlikte izah edilerek açıklanmaya çalışılmıştır.²¹⁰

6) Astronomi üzerine yazılmış eser: Bu eserde şeyh Abdurrahman hazretleri, tıpkı İsmail Fakîrullah hazretleri gibi kendisi de Astronomiyle ilgilenmiş, Diyarbakır ve çevresindeki ay, güneş, yıldız ve gezegen hareketlerini takip etmiş, ceviz kabuğundan bir küre şeklinde dünya şekli ortaya çıkararak tüm gezegenlerin adlarını bu küre üzerinde isimleriyle yerleştirmek suretiyle bunu eserinde kullanmış, buna ilave olarak astronomi üzerine yazılan bir eserinde çevirmenliğini yapmıştır.²¹¹

²⁰⁷ Dîvân üzerine yapmış olduğumuz inceleme sonucunda Şeyh Şafî Efendi, Molla Sadık Efendi ve Doç. Dr. Kadri YILDIRIM Bey'le bu tespitlere ulaştık. Şeyh Abdurrahman'ın Dîvân-ı Rûhî adlı eseri Kürt Enstitüsü tarafından Latin harfleriyle İstanbul'da Berdan Matbaacılık'ta 2002 yılında basılmıştır.

²⁰⁸ Korkusuz, a.g.e, sf. 39; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a.g.e. s. 67; Şeyh Şafî Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²⁰⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Beysanoğlu, a. g. e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafî Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²¹⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafî Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²¹¹ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafî Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

7) Takvim: Şeyh Abdurrahman hazretleri, İsmail Fakîrullah hazretlerinin çizgisinde, Astromoni bilimine yönelik birikimlerinin bir sonucu olarak, Aktepe köyü, Diyarbakır ili ve çevresine ait, bir yıllık namaz vakitlerini belirtir 18 sayfalık mükemmel bir takvim hazırlamıştır.²¹²

8) Kitâbu's-Sarf ve'n-Nahv: Arapça dilbilgisine yönelik olarak yazılan bu eser, el yazmasıdır ve yaklaşık elli sayfadır. Bu eserde, çeşitli sarf ve nahiv konusunda gramer bilgileri açıklanarak, çeşitli örneklerle daha rahat izah edilmeye ve pekiştirilmeye çalışılmıştır.²¹³

9) Kitâbu't-Tıb: Tıp üzerine kaleme alınan bu eserde, aynen “Tıbbi Nevevi” kitabındaki gibi hangi tür hastalığa nelerin şifa geldiği belirtilmektedir. Ayrıca bu kitapta şeyh hazretleri tarafından yazılmış olan, bir takım hastalık ve sıkıntılara karşı fayda verecek çeşitli dualarda zikredilmektedir.²¹⁴

10) Risâle: Şeyh Abdurrahman hazretleri tarafından, 1894 yılında yazılmış bulunan bir manzumesi mevcuttur. Buna ilaveten, 17. yüzyıl şairlerinden Nabi'nin bir gazeline üç mısra eklemek suretiyle yazmış olduğu Türkçe bir muhammesi de mevcuttur.²¹⁵

11) Kitâbu'l Mantık: Şeyh Abdurrahman hazretleri, mantık üzerine her biri yaklaşık 90 sayfa civarında iki eser yazmış, bu eserlerinde mantıkla ilgili açılımlara yer vermiş, ayrıca felsefî konulara da değinmiş ve bazı hususlarda isabetli yorumlar yapmıştır.²¹⁶

12) Risâle-i Râbitâ: Şeyh Abdurrahman hazretleri, günümüzde de üzerinde oldukça konuşulan ve şirk olarak nitelendirilen Râbitâ hususunda, Tarîkat

²¹² Korkusuz, a.g.e, s. 39; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²¹³ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²¹⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 40; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²¹⁵ Korkusuz, a.g.e s. 40; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²¹⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 40; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

silisilesindeki ceddi, Mevlâna Hâlid-i Bağdâdi (k.s.) hazretlerinin çizgisinde, rabitanın caiz olduğuna dair deliller getirmek suretiye güzel bir risale kaleme almıştır.²¹⁷

13) Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb: Şeyh Abdurrahman hazretleri bu eserinde özellikle tarîkat erbabının uygulaması gereken prensipleri ve faziletli amelleri izaha yönelik yazmış olduğu bu eser bir nevî Nakşibendî Tarîkatı mürşidlerinin bir el kitabı niteliğindedir.²¹⁸

Şeyh hazretlerinin daha çok eser yazmış olduğu yönünde bilgiler bulunmasına rağmen elimizde olan ve günümüze kadar ulaşmış bulunan eserlerini zikretmeyi uygun bulduk.

²¹⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 40; Beysanoğlu, a.g e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

²¹⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 40; Beysanoğlu, a.g.e, s. 10; Uzun, a. g. e, s. 67; Şeyh Şafii Efendi. Kitap el yazmasıdır. Asıl olan nüsha kendilerinin yanındadır.

İKİNCİ BÖLÜM

NAKŞBENDİLİK

Nakşbendî tarîkatı, Hâce Muhammed b. Muhammed el-Buhârî (ö. 791/1389) tarafından kurulmuş, ve Nakşbendiyye tarîkatının ismiyle meşhur olmuştur.²¹⁹

Hace Muhammed Buhârî hazretleri, 718'de (1318) Buhâra yakınlarında daha sonra Kasr-ı Ârifân adını alacak olan Kasr-ı Hinduvan köyünde doğdu.²²⁰ Bahâeddin Hazretleri uzunca boylu, buğday benizli, büyükçe sakallı, güler yüzlüydü. Boynu nur gibi parlar, herkesi istikamete zorlar ve cümlelerin irşadını kollardı. Zâhiren halk, bâtinen Hakk (c.c.) ileydi. Müridlerine aid huccet almıştı. Neseben seyyiddi.²²¹

Bahâeddin Hazretleri üç günlük bebek iken o sırada doğduğu köyde bulunan dedesinin mürşidi Baba Muhammed Semmâsî tarafından manevî evlât olarak kabul edildi. Semmâsî, beraberinde bulunan müridi Emîr Külâl'i Bahâeddin Hazretleri'nin tasavvuf terbiyesi için görevlendirdi.²²²

²¹⁹ Nakşibendî Tarîkatının ilk kaynağı “*Raşâhat Aynu'l-Hayât*” adlı kitaptır. Bu kitap, İstanbul’un fethinden 10 yıl kadar sonra, Afganistan’ın Herat kentinde yazılmıştır. Kitabın yazarı Ali b. Hüseyin el-Vâiz el-Kâşifî el-Beyhâkî’dir. (1462-1533) yılları arasında yaşayan yazar, bu kitabı Farsça kaleme almıştır. Yazar, Ünlü Afganlı bilgin, Molla Câmi’nin bacanağıdır. Kitapta, Nakşi rûhânilerinin biyografilerine yer vermektedir. Raşâhat, İzmir Kadısı, Trabzonlu Muhammed Ma’ruf b. Muhammed eş-Şerif el-Abbâsî tarafından III. Sultan Murad zamanında (1585 yılında) Türkçe’ye çevrilmiş, Cumhuriyet dönemimde Nakşibendîlerin ünlü şair ve yazarı Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilmiştir. Bu kitabın yaygın nüshaları, 1874 milâdî tarihinde İstanbul’da Sarıgez Taş matbaasında basılmıştır. Bu eserin önemine binâen Nakşibendî Türk yazarların tarikatla ilgili çalışmalarında bu kitaptan birçok alıntı bulunur. Raşâhat’tan sonra, Nakşibendîlere ait önemli yazılı kaynakların adları da şöyledir: “*İmâm-ı Rabbânî’nin Mektupları ve Risâleleri*” (hemen hepsi de Farsçadır; Hâlid-i Bağdâdî’nin “*Râbitâ*” risâlesi, “*Dîvânı ve Mektupları*”; Muhammed bin Abdillâh el-Hânî’nin “*El-Behcetü’s-Seniyye*” adlı kitabı; Onun torunu Abdülmecid Efendi’nin, “*El-Hadâiku’l-Verdiyye*” adlı kitabı; Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî’nin “*El-Hadîkatu’n-Nediyye*” adlı kitabıdır.

²²⁰ *DİA*, Tahsin Yazıcı, “*nakşbendî*” maddesi, c. IX, s. 52.

²²¹ Mehmet Zahid Kotku, *Tasavvufî Ahlâk*, Seha Neşriyat, c. II, s. 190, İstanbul, 1991.

²²² *DİA*, ilgili madde, c. IX, s. 53.

Bahâeddin Hazretleri, onsekiz yaşında iken, ailesi kendisini evlendirmeyi, evlenirken Baba Muhammed Semmâsî'nin de hazır bulunmasını arzu ettiklerini söyleyerek Semmas'a gönderdiler. Orada bir müddet Semmâsî Hazretleri'nin hizmetinde bulundu.

Semmâsî'nin vefatından sonra Emir Külal, Kasr-ı Ârifân'a gelerek Semmâsî'nin vasiyetini hatırlattı ve memleketi Nese'fe döndü. Nakşibend Hazretleri uzun yıllar, Nese'fe giderek Emir Külal'ın hizmetinde bulundu ve ondan tarikat adabını öğrendi.²²³

Tarîkat âdâb ve erkânını öğrendiği bu dönemde kendisinin doğumundan yaklaşık bir asır önce vefat etmiş olan Abdülhâlik-ı Gücdüvânî'nin (v. 617/1220) ruhaniyetine intisap etti.²²⁴ Bahâeddin Nakşibend her ne kadar Emir Külal'e intisab etmiş ise de en fazla Abdülhâlik-ı Gücdüvânî'nin manevi tesiri altında kaldığını kendisi söylemektedir.

²²³ Büyük İslam ve Tasavvuf Önderleri, Vefa Yayıncılık, s. 85-86, İstanbul, 1993.

²²⁴ Bkz. Şah-ı Nakşibend ve Nakşibendilik ile ilgili günümüz çalışmaları; Doç. Dr. Necdet Tosun; *Tasavvufta Hâcegân Ekolü (XII-XVII. Asırlar)* (Doktora tezi, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Ens. İstanbul 2002). Bu tez, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)* adıyla yayınlanmıştır. (İstanbul, İnsan Yayınları, 2002). Eserde Orta Asya'da kurulan Hâcegân tarikatı ile onun devâmı olan Nakşibendiliğin XII-XVII. asırlar arasındaki târihi ve doktrinleri ele alınmıştır. Bu kitabın içindeki “Bahâeddin Nakşibend” bölümü bazı ilâve ve değişiklikler ile “Bahâeddin Nakşibend” adıyla küçük boy olarak tekrar yayınlanmıştır (İstanbul, İnsan Yayınları, 2004); *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul, İnsan Yayınları 2005. Eserde Hindistan'da yaşamış olan ve İmâm-ı Rabbânî lakabı ile anılan Ahmed Sirhindî'nin hayatı, tasavvufî görüşleri, getirdiği yenilikler ve tesirleri ele alınmıştır. Tercüme Kitaplar; Yusuf Hemedânî, “Hayat Nedir”, İstanbul, İnsan Yayınları, 1998. Miladî XII. yüzyılda yaşayan Yusuf Hemedânî'nin “Rûtbetü'l-Hayât” isimli tasavvufî eseri ile, Abdülhâlik Gücdüvânî'ye nisbet edilen “Makâmât-ı Yûsuf-i Hemedânî” isimli Farsça eserlerin Türkçe tercümesidir; Muhammed Pârsâ, “Risâle-i Kudsiyye Tercümesi”, İstanbul, Erkam yayınları, 1998. Muhammed Pârsâ'nın *Risâle-i Kudsiyye* isimli Farsça eserinin *Risâle-i Kudsiyye: Muhammed Bahâeddin Hazretlerinin Sohbetleri* adıyla yapılmış Türkçe tercümesidir; İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, *Rabbânî İlhamlar: Mebde' ve Meâd*, İstanbul, Sufi Kitap 2005; “Veliler Başbuğu Şah-ı Nakşibend”, Nasrullah Efendi, Buhara Yayınları, 2003; “Muhammed Bahâeddin Hazretleri Sohbetleri”, Hâce Muhammed Parsa, çev. Doç. Dr. Necdet Tosun, Erkam Yayınları; Athar Abbas Rizvi, *A History of Sufism In India*, Delhi 1983; Halil İbrahim Şimşek, “Osmanlı'da Müceddidilik”, İstanbul 2004; *DİA*, Tahsin Yazıcı, “nakşibend” maddesi, c. IX, s. 53.

Tasavvufta bu usûle üveysîlik ismi verilir.²²⁵ Onun ayrıca uzun yıllar Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) rûhaniyetinden faydalanması da üveysîliği ile ilgilidir.²²⁶

Abdülhâlik-ı Ğucdevânî Hazretleri, Nakşî Tarîkatı'nın asıl pîridir. Nakşîlik ile arasında beş şeyh geçmiştir. O beş şeyh, bu Abdülhâlik-ı Ğucdevânî'den intikal eden Nakşîliği meydana koyamamışlardır. Ancak bu nasib, Nakşibend Muhammed Bahâeddin Hazretleri'ne nasib olmuş. O, Abdülhâlik-ı Ğucdevânî'yi de görmemiştir. Görmediği halde ruhen, mânen ona bu dersi telkin etmiş..

Kendisine de telkin eden Hızır Aleyhisselâm... Kendisini havuza sokmuş, suyun içine batırmış. "Şimdi, Allah de bakayım!" demiş. Suyun içinde, tabiatıyla ses çıkmaz. Ses çıkmayınca içinden diyecek tabiatıyla... "Ha, işte bunu dışarda da böyle yap!" demiş. Bu şekilde zikir, beş şeyh arkasından Nakşibend Muhammed

²²⁵ Ahmed Yaşar Ocak, *Üveysîlik; Büyük İslam ve Tasavvuf Önderleri*, s. 86, İstanbul, 1993; Üveysîlik nedir?; Peygamber Efendimiz veya evliyanın ruhları ile terbiye edilene üveysî denir. Kitaplardaki bilgiler şöyle: Evliyâdan birine üveysî olmak için her gün تنها bir yerde iki rekat namaz kılıp, bir Fatiha okuyup, sevaplarını onun mübarek ruhuna göndermeli, bir müddet onun ruhunu düşünmeli. Birkaç gün sonra onun üveysisi olunur. (*Durru'l-Meârif*); Evliyâdan birinin üveysîsi olmak için تنها bir yerde iki rekat namaz kılıp, sevabını o velinin ruhuna gönderip ruhunu düşünerek beklemelidir. (*Makâmât-ı Mazhariyye*); Üveysî olmak için itikadın düzgün olması ve dinimizin emirlerine uyulması gerekir. Ayrıca, çok sevmek de şarttır. Böyle bir kimse, istediği velinin üveysisi olabilir. Üveysî olan da, o veli tarafından terbiye edilerek yükselir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri gibi Resûlullah Efendimizin vârislerinden birine üveysî olan, aynı zamanda Resûlullaha da üveysî olmuş olur. Peygamber Efendimiz veya evliyanın ruhları ile rabîta (hal) veya rüya yoluyla terbiye edilene üveysi denir. Tasavvufta buna üveysîlik yolu denir. Hazreti Peygamber Efendimizi gözleri ile görmediği halde müthiş bir aşkla bağlı olan Veysel Karani (k.s) bu aşk ve bağlılığıyla ulvi makamlara ulaşmıştır.. Üveysîlik denince şu dört zümre anlaşılır. 1- Peygamber Efendimizin ruhaniyetinden feyz almak 2- Veysel Karani Hazretlerinin ruhaniyetinden feyz almak 3- Mürşid-i Kâmilin ruhaniyetinden feyz almak 4- Birde Hızır (a.s) aracılığı ile irşad olanlar. Bu meselenin kısa izahı tasavvufta bir mürşide ulaşmayıp onun ruhaniyetinden feyz alanlara "Üveysî" denmesine yol açmıştır. Yani görmediği bir şeyh tarafından yetiştirilen Sûfiye, "Üveysî" bu yoldaki yetiştirme tarzına "Üveysîlik" denmektedir.

²²⁶ DİA, Tahsin Yazıcı "nakşibend" maddesi, c. IX s. 52.

Bahaeddin Hazretleri'ne nasib olmuş. O da, bu nasibi talim etmiş bizlere... Bugüne kadar da elhamdülillâh cârî olmaktadır.²²⁷

Bir gün Buhara'da mezarları dolaşırken yakın zamanda vefat eden Semmâsî'den Ğucduvânî'ye kadar ulaşan sûfileri manâ âleminde müşahede etti. Bu sırada Ğucduvânî kendisine dinin emir ve yasaklarına uymasını, ruhsatlara ilgi göstermemesini, azimet'lere sadık kalmasını, Hazret-i Peygamber ve ashabının yolundan gitmesini tavsiye etmiştir. Bu olay Bahâeddin Hazretleri'nin ruhî hayatında büyük bir değişiklik yaparak cehri zikirden hafî zikre yönelmesine yol açtı.

Bahâeddin Hazretleri'nin bu olaydan sonra Emir Külâl'in mürid halkasından ayrılarak kendisini yalnız hafî zikre vermeye başlaması dervişler arasında tartışmalara ve memnuniyetsizliklere sebep oldu. Fakat şeyhi Emir Külâl'e gösterdiği saygıda bir değişiklik olmadı ve onun gittikçe artan iltifatını kazandı. Emir Külâl de müridlerine Bahâeddin Hazretleri'ne karşı olan bu tutumlarının yanlış olduğunu söyleyerek onu savundu. Emîr Külâl, doğduğu Suhâri köyünde yapılan bir camiye tuğla taşımakta olan Bahâeddin Hazretleri'ni çağırarak sülûkünü tamamladığını, artık Türk ve Tacik bütün şeyhlerden faydalanabileceğini söyledi.

Bundan sonra Hâce Bahâeddin, şeyhinin bir diğer müridi Mevlânâ Arif Dikgerânî'nin sohbetlerine katıldı. Daha sonra Yusuf el-Hemedânî'nin neslinden Yeseviyye tarikatı mensubu iki Türk şeyh ile ilgi kurdu. Bunlardan Kusem Şeyh ile ilişkisi kısa sürdü; Halil Ata'nın yanında ise on iki yıl kaldı. İlgili kaynaklarda görülen bütün karışıklıklara rağmen Halil Ata'nın, 748 (1347) yılına kadar Çağatay Hanlığında hüküm süren Kazan (Gazan) Han ile aynı kişi olabileceği ileri sürülmektedir.²²⁸

Menâkıb-ı Emir Külâl'e göre Bahâeddin Hazretleri bu zalim hükümdar bir isyanla devrilinceye kadar onun yanında bulunmuştur. Bu ilişki tarikat ehlinin yöneticileri ikaz etmesi şeklinde yorumlanmış ise de²²⁹ söz konusu dönemi onun manevî hayatı açısından bir duraklama devri olarak değerlendirmek daha doğru olur.

²²⁷ Mehmet Zâhid Kotku, a.g.e, ss. 364-365.

²²⁸ Togan, *Umûmî Türk Tarihine Giriş*, s. 63.

²²⁹ Togan, “Gazan-Han Halil ve Hoca Bahâeddin Nakşibend”, Necati Lugal Armağanı, ss. 775-784.

Uzun süren çok yönlü müridlik devresini tamamladıktan sonra doğum yeri Kasr-ı Hindûvân'a dönerek müridlerini yetiştirmeye başlayan Bahâeddin Hazretleri daha sonra ikisi hac için olmak üzere üç defa Buhara'yı terk etti. İkinci hac yolculuğunda üç gün kaldığı Herat'ta Zeyniyye tarikatının kurucusu Zeynüddin el-Hâfî'yi ziyaret etti. Bir müddet sonra Hükümdar Muizzüddin Hüseyin'in davetlisi olarak yine Herat'a bir defa daha giderek bu ziyaret esnasında tasavvuf anlayışını ve tarikatının esaslarını hükümdara anlattı.²³⁰

Emir Külal Hazretleri'nin vefat etmeden kısa bir süre önce müridlerine “Bahâeddin'e uyun” demesi üzerine etrafında büyük bir kalabalık toplandı ve irşad faaliyetlerini bundan sonra hızlandırdı.²³¹

Nakşbend Hazretleri'nin en önemli tefrik edici husûsiyeti şeriat karşısındaki tavrı, yabancı tesir ve unsurlardan uzaklığı, İslam âlemini etkisi altına alan batınî ve felsefî hareketlere karşı sedd oluşu oldu. İslâm tasavvufu onunla en mükemmel şekle ulaştı. Gönülden gönüle iş gören, tamamen Allah'a yönelen bir hayatın gerekliliği üzerinde ısrarla durdu. O'nun için, hayatı Allah'ın huzurundaymış gibi sürdürmek, Allah aşkıyla dolu olmak, dikkati başka tarafa yöneltmemek, araya bir şey sokmadan; dünyevi bir mükafat, hatta bir insan tarafından methedilmeyi beklemeden sırf Allah'a ibadet etmek asıldır. Müridlerini sohbetle yetiştirerek "Bizim yolumuz sohbet yoludur. Halvette şöhret ve musîbet vardır." derdi.

Benliğin, insanlardan ayrılarak inzivaya çekilmek suretiyle güçlendirilmesi yerine sosyal hayata aktif olarak katılmak ve buna rağmen Allah'a kullukta kusur etmemek suretiyle hayata iştirak etmek mânâsına gelen "Halvet der Encümen"i temel prensip edindi.

Bahâeddin Nakşbend “Sufî Muhaddis değil, Muhaddis Sufî” esprisini yaymaya çalıştı. Şer’î kaidelere ve Ehl-i Sünnet Akidesine sıkı sıkıya bağlı kalarak batıl bir takım hareketlere karşı durdu. Müridlerine hayatta iken kendisi ve söyledikleri hakkında bir şey yazmalarını yasakladı.

Nakşbend Hazretleri, fikrî temayülünü Hakim Tirmizî (v. 320/932)'nin başta *Kûtu'l-Kulûb* olmak üzere diğer eserlerine borçludur. Nitekim kendisi de

²³⁰ *DİA*, ilgili madde. c. IX, s. 53

²³¹ Câmî, *Nefehâtu'l-Üns*, s. 386.

789/1387'de yirmi iki yıldan beri Hakim Tirmizî Tarîki'ne bağlı olduğunu söylemektedir.²³²

3 Rebûlevvel 791 (2 Mart 1389) tarihinde doğduğu köyde vefat eden Bahâeddin Hazretleri cenaze merasiminde şu beytin okunmasını istemiştir:

Büyük müflisleriz kûyunda ey şâh,

Cemâlinden kılarız şey'en lillâh.

²³²; Bkz. Daha detaylı bilgi için Bahâuddin Nakşbend ile ilgili kaynaklar; Muhammed Parsa, *Kudsiyye* (nşr. Muhammed Tâhir Irâkî), Tahran, 1345/1975; a.e. (trc. Abdullah Salâhi'yi Uşşâkî), İstanbul, 1323; Aynı yazar, *Tevhîde Giriş*, Faslu'l-Hitâb Tercümesi, (trc. Ali Hüsrevoğlu), İstanbul. 1989, s. 597; Selahaddin el-Buhârî, *Enîsu't-Tâlibin*, Bodleian Library (Oxford), nr. Persian e. 37; a.e., *Makâmât-ı Şâh-ı Nakşibend*, (trc. Süleyman İzzî), İstanbul 1328; Câmi, *Nefehâtü'l-Üns*, ss. 381-384-388-426; *Reşâhât Tercümesi*, ss. 78-84; Lâmî, *Nefehât Tercümesi*, ss. 418-428; Fahreddin Ali Sâfi, *Reşâhât*, ss. 54-58, Taşkent 1329; Ebu'l-Hasan Muhammed Bâkır bin Muhammed Ali, *Makâmât-ı Şâh-ı Nakşibend*, Buhâra 1327; Muhammed er-Rehâvî, *el-Envâru'l-Kudsiyye*, ss. 126-142, Kahire 1344; Mevlâna Şehâbeddin, *Menâkıb-ı Emir Külâl-ı Sühârî*, Zeytinoğlu Ktp. (Tavşanlı), nr. 169, vr. 40a-49a; *Keşfu'z-Zünûn*, c. II, s. 2042; *Zebîdî*, *İkd*, s. 106; Harîrizâde, *Tibyân*, c. III, s. 1956; Gulam Server Lâhûrî, *Hazînetu'l-Asfîyâ*, c. I, s. 545, Bombay 1290; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâiku'l-Verdiyye*, s. 9, Kahire 1308; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Mecmûatu'l-Ahzâb*, c. II, ss. 2-14, İstanbul 1311; Muhammed bin Süleyman el-Bağdâdî, *el-Hadîkatu'n-Nediyye fî Tarîkati'n-Nakşbendiyye*, s. 22, Bağdat; Hediyyetu'l-Ârifin, c. II, s. 173; Seyyid Emînüddin, *Sûfiyâ-yı Nakşibend*, ss. 136-143, Lahor 1982; V. A. Gordlevskii, "*Bakhaudîn Nakshbend Bukharskii*" İzbrannye Sochineniya, c. III, s. 369-386, Moskova 1962; Fuat Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 93; Aziz Ahmad, *An Intellectual History of İslam on İndia*, s. 40, Edinburgh 1969; Zeki Velidî Togan, *Umûmî Türk tarihine Giriş*, s. 63, İstanbul 1970; Aynı yazar, "*Yesevîliğe Dair bazı Yeni Mâlumat*", *Fuad Köprülü Armağanı*, s. 523, İstanbul 1953; Aynı yazar, *Gazan-Han Halil ve Hoca Bahâeddin Nakşbend*, Necati Lugal Armağanı, ss. 775-784, Ankara 1968; A. M. Schimmel, *Mystical Dimensions of İslam*, s. 364-365-374; Hüseyin Vassaf, *Sefîne*, c. II, ss. 8-18; Hamid Algar, "*A Brief History of the Naqshbandi Order*", *Naqshbandis; Cheminement et Situation actuelle d'un ordre mystique musulman*, (nşr. M. Gabarieau- A. Popovic- T. Zarcone), ss. 3-44, İstanbul-Paris 1990; Aynı yazar, "*The Naqshbandi Order; a. Preliminary Survey of its History and Significance*", St. I, XLIV, ss. 123-152, 1976; Aynı yazar, "*Baha ad-Din Naqshband and the Turkish Shaykhs*", *Central Asian Journal*, 1991; Aynı yazar, "*Baha al-Din Nagsband*", *Elr.*, c. III, ss. 433-435; Marjian Mole, "*Autour du Dare Mansour: l'apprentissage Mistique de Baha al-Din Naqshband*" s. 35-66, REI, 1959; Tahsin Yazıcı, "*Nakşbend*", *DİA*, c. IX, ss. 52-54; İ. B. A, c. I, s. 302-306.

Kasr-ı Ârifân daha sonraki yıllarda Bahâeddin (Buharalıların telaffuzuna göre Baveddin) adını almış, Nakşbendiyye tarîkatı kuruluşunu tamamlayıp yayıldıkça mezarın etrafında geniş bir külliye oluşmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında bu külliyenin aylık kira gelirleri binlerce ruble tutuyordu.²³³ Buhara ile Bahâeddin Nakşibend arasında kurulan manevî bağ o kadar kuvvetli olmuştur ki; Buharalılar onu "Hâce-i belâ-gerdân" (belayı defeden hâce) diye anmışlar²³⁴ ve şehrin manevî koruyucusu saymışlardır. Bahâeddin Hazretleri'nin manevî varlığı Buhara'nın bütün Orta Asya müslümanları için bir ilim ve kutsiyet merkezi haline gelmesinde önemli bir faktör olmuştur.

Bahâeddin Hazretleri kurduğu tarikatın mensuplarınca özellikle Türkiye'de Şah-ı Nakşibend unvanıyla tanınır. Nakşibend unvanının taşıdığı mâna ve bu unvanın ona ne zaman ve nasıl verildiği konusunda ilk Nakşibendî kaynaklarında bilgi yoktur. Sonraları bu unvanın devamlı yapılan hafî zikrin kalpte bıraktığı "nakş"a (iz) bir işaret olduğu söylenmiş ve bu yorum genel kabul görmüştür.²³⁵

Bahâeddin Nakşibend'in tasavvufî görüşlerini ihtiva eden herhangi bir eseri bugüne ulaşmadığı için bu konuda ancak kendisi hakkında telif edilen eserlerde nakledilen menkıbelerden hareketle bazı sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır.

Döneminin sûfîleri yanında müderrisler de kendisine saygı duymuş, o da devrinin âlimlerine hürmet etmiştir. Nitekim Mevlânâ Hamîdüddin'e tasavvufî görüşlerini arz ederek yanlışı varsa düzeltilmesini istemişti. Çünkü Bahâeddin Hazretleri'ne göre, "Bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz."²³⁶ ayeti ilim adamlarına danışmayı emretmektedir.²³⁷

Bahâeddin Hazretleri'nin başlıca eserleri: *Evrâd-ı Bahâiyye*, *Tuhfe* ve *Silkü'l-Envâr Hediye'tü's-Salikîn*'dir.²³⁸ Bahâeddin Hazretleri'nin sözleri başkalarının telif ettiği eserler yoluyla günümüze intikal etmiştir. Bunların başlıcaları Fahreddin Ali

²³³ Tahsin Yazıcı, "Nakşibend", *DİA*, IX, s. 53.

²³⁴ Câmî, a.g.e, s. 385.

²³⁵ El-Hâni, *Kitâbu'l-Âdab*, s. 9.

²³⁶ Enbiyâ Sûresi, a. 7.

²³⁷ *DİA*, c. IX, s. 54; Câmî, a.g.e, s. 426.

²³⁸ *Büyük İslam Ve Tasavvuf Önderleri*, ss. 86- 87.

Safî'nin *Reşehât*'ı, Abdurrahman-ı Câmî'nin *Nefehât*'ı, Selâhaddîn-i Buhârî'nin *Enîsü't-Tâlibîn*'i ve en önemlisi Hâce Muhammed Pârsâ'nın *Risâle-i Kudsiyye*'sidir. Muhammed Parsa (ö.822/1419) Buhara'nın önemli âlimlerinden biri olup Bahâeddin Hazretleri'nin önde gelen halifelerindendir. Nakşibendî silsilesinin sürdürülmesini sağlaması bakımından en önemli halifesi Mevlânâ Yâkub Çerhî'dir (ö.851/1448). Çerhî'nin yetiştirdiği Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490), Nakşibendî tarikatının Orta Asya'da en önemli tarikat olmasını ve bütün İslâm dünyasına yayılmasını sağlamıştır.

Nakşibendî silsilesinin Bahâeddin Hazretleri'nden önceki devirleri hakkında bilgi veren kaynaklara göre tarikat, Yusuf el-Hemedânî zamanından Bahâeddin zamanına kadar, Hemedânî ve ardından gelenlerin taşıdığı "hâce" lakâbına işaret olarak "Tarîk-i Hâcegân" diye anılmakta iken Bahâeddin Hazretlerinden itibaren "Tarîk-i Nakşibendî" adıyla tanınmıştır.²³⁹ Öte yandan Bahâeddin Hazretleri'nin ölümünden bir asırdan fazla bir zaman geçtikten sonra Abdurrahman-ı Câmî tarikatın usullerini anlatan risalesine *Ser-rişte-i Tarîk-i Hâcegân*²⁴⁰ adını vermiştir. Nakşibendiyye tarikatının başlangıcı, tarikatın prensiplerini "kelimât-ı kudsiyye" olarak bilinen Farsça sekiz terimle özetleyen ve kendisinden hâcegân silsilesinin ilk halkası olarak bahsedilen Abdülhâlik-ı Ğucduvânî'ye kadar götürülebilir. Nitekim Bahâeddin Hazretleri'nin Ğucduvânî'nin rûhâniyetine intisâbı onun silsiledeki önemini ortaya koymaktadır. Bahâeddin Hazretleri'nin, silsilenin daha önceki mensuplarınca zaman zaman uygulanan hafî zikir üzerindeki ısrarı onun adını taşıyan tarikatın hüviyetini tayin edici bir rol oynamıştır.²⁴¹

²³⁹ Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî, s. 22.

²⁴⁰ Câmî, *Ser-rişte-i Tarîk-i Hâcegân*, Nşr. Abdulhay Habîbi, Kâbil 1343 hş.

²⁴¹ Dört büyük halifenin ayrı ayrı meziyetleri ve kabiliyetleri vardı. Hz. Ebûbekir Sıddık'da teslimiyet, Ömer'de heybet, Hz. Osman'da yumuşaklık ve Hz. Ali' de coşkunluk hâkimdi. Peygamberimiz bu yüzden, her birine bir başka sulûk (yol) göstermiştir. O vakit dördüne de ayrı ayrı tar'ikat öğretmişti. Resûlullah darül bekaya intikal edince Hz. Ebubekir irşâda başladı. Sakî'fe de Hz. Ebubekir'e biât edilmiştir ve kendisine "elini uzat" deyip, o uzattığında, ilk defa biat eden Hz. Ömer olmuş, daha sonra da bütün Ashap biat etti. Hz. Peygamber sahabeleri arasında zikri hafiyi (gizli zikir), Sıddık-ı Ekber'e has kılmıştır. Hz. Ebubekir, öyle içten Allah'ı zikredermiş ki, öyle ki bir gün evinin önünden geçenler bir koku hissedelerler, öyle ki; et kokusu diye algılamışlar ve bu durum derhal Resûlullah'a intikâl ettirilir: Ya Resûlullah! Ebubekir evinde et pişiriyor da komşulara dağıtmıyor. Bunun üzerine

Daha sonra gelen İmâm-ı Rabbânî 1034/1624 ve Hâlid-i Bağdadî 1242/1827 gibi Nakşbendî müceddidleri yeni ve müstakil tarikat kurucuları değil Nakşbendiyye tarikatının muhtelif kollarının kurucuları olarak görülürler. Bahâeddin Hazretleri'nin manevî gelişmesinde Yeseviyye vasıtasıyla Türk tesirinin de göz ardı edilmemesi lazımdır. Nakşibendîlik Bahâeddin Hazretleri'nin ölümünden üç nesil sonra Orta Asya Türk kavimleri arasında yayılmaya ve giderek evrensel bir çekicilik kazanmaya başlamıştır.²⁴²

Bahâeddin Nakşbend'in vefat etmesinden sonra, onun halîfeleri Alâeddin Attar, Hâce Muhammed Parsa ve Mevlâna Ya'kub-i Çerhî tarafından çok geniş bir alana yayıldı. Bu yayılmada Mevlâna Yakub-i Çerhî'nin müridi olan Hâce Ubeydullah-i Ahrar (v. 845/1489)'ın payı ve hizmeti büyük olmuştur. Nakşibendî Tarîkatı Fatih Sultan Mehmed zamanında, Ubeydullah-i Ahrâr'ın halîfelerinden Molla Abdullah-ı İlahî 896/1490-91 vasıtasıyla Osmanlı'ya girdi.²⁴³

Ubeydullâh-i Ahrâr'ın diğer bir halifesi Baba Haydar Semerkandî de İstanbul'a gelip yerleşmiş ve Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin kabrinin yakınına bir cami ve bir tekke inşa ettirmiştir. Nakşbendî Tarîkatı, İmam-ı Rabbânî (v. 1034) ile Hindistan ve havalisinde yayıldı.²⁴⁴

Mevlânâ Diyâuddin Bağdâdî ile, Osmanlılar'da hem genişledi, hem de istikrar kazandı. Osmanlı'nın son dönemlerinde bir takım Bektaşî tekkelerinin amaçları dışında kullanılmaya başlamasıyla birlikte adı geçen tekkelere Nakşbendî şeyhleri yerleştirildi. İstanbul'da 65 Nakşî dergâhının bulunması da, bu tarikatın son zamanlarda çok yaygın bir durumda olduğunu göstermektedir.

Allah Resûlu: “Hayır o et kokusu değil. O, Hz. Ebubekir'in zikreden kalbinin kokusudur.” der. İşte Hz. Ebubekir bu özellikleriyle, “Sıddikiyyet” makamına ulaşmıştır. Sıddık-ı Ekber, Allah Resûlünden öğrendiği bu hafî zikir metoduyla, gizli zikir yapan tarikatların önderi (Pîri) olmuştur.

²⁴² *DİA*, c. IX, s. 53.

²⁴³ *Büyük İslam Ve Tasavvuf Önderleri*, s. 87.

²⁴⁴ *DİA*, c. IV, s. 459.

Şu anda Fas'dan Endonezya'ya ve Çin'den Doğu Afrika'ya kadar bütün İslâm âleminde Nakşibendî gruplar mevcuttur.²⁴⁵

Şâh-ı Nakşibend (k.s.) Hazretlerinin Sözlerinden;

* Müslümanlık; ahkâma bağlılık, takvâya riâyet ve azîmet ile ameldir.

²⁴⁵ Bkz. Ayrıca, Nakşibendîlik ile ilgili kaynaklar; Câmî, *Nefehât*, *Abdullah Nidâi-yi Kaşgârî ve Hakkıyye Risâlesi*, (haz. Güler Nuhoğlu), İstanbul 2004; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *el-İntibâh fî Selâsili Evliyâillâh*, Delhi 1311; Harîrizâde, *Tibyân*, c. I, vr. 128a, 171b; Hamid Algar, “*Bibliographical Notes on the Naqshbandi Tariqat*”, Aynı yazar, *Essays on Islamic Philosophy and Science* (ed. G. F. Hourani), Albany 1975, ss. 245-259; Aynı yazar, “*Reflectionsof Ibn Arabi in Early Naqshbandi Tradition*”, *Journal of the Muhyiddin İbn Arabi Society*, X, ss. 1-20, Oxford 1991; Aynı yazar, “*The Naqshbandi Order in Republican Turkey*”, *İslamic World Report*, c. I, s. 51-67, London 1996; Aynı yazar, “*The Naqshbandi-Khalidis of Talish*”, c. V, s. 40, 2006; Aynı yazar, “*al-Kurdi, Muhammed Amin*”, El, (ing.), c. V, s. 486, 2006; “*Nakshband*”, a. e., c. VII, ss. 933-934; Aynı yazar, “*Nakshbandiyya, 1 in Persia*”, a. e., c. VII, ss. 934-936; Aynı yazar, “*Nakshbandiyya, 2 in Turkey*”i a. e., c. VII, ss. 936-937; Aynı yazar, “*Sa’d al-Din Kashgari*”, a. e., VIII, s. 704; Aynı yazar, “*Ahrar, Khwadja Ubayd Allah*”, El, Suppl. (İng.), s. 50-52; Aynı yazar, “*Abu Yaqub Hamadâni*”, Elr., c. I, ss. 395-396; Aynı yazar, “*Baba Sammâsi*”, a. e., c. III, ss. 294-295; Aynı yazar, “*Bağhdâdi, Kâled Zia al-Din*”, a. e., c. III, s. 410-412; Aynı yazar, “*Baraqi, Khwaja Abd-Allah*”, a. e., c. III, ss. 755-756; Aynı yazar, “*Bokari, Amir Ahmed*”, a. e., c. IV, s. 329; Aynı yazar, “*Bokari, Ala al-Din*”, a. e., c. IV, s. 330; Aynı yazar, “*Carkhi, Mawlana Yaqub*”, a. e., c. IV, ss. 819-820; Aynı yazar, “*Dahbidiya*”, a. e., c. VI, ss. 585-586; Aynı yazar, “*Alâeddin Atâr*”, *DİA.*, c. II, ss. 319-320; Aynı yazar, “*Baba Haydar*”, a. e., c. IV, s. 367; Aynı yazar, “*Bahâddin Nakşibend*”, a. e., c. IV, s. 458-460; Aynı yazar, “*Bâki-Billah*”, a. e., c. IV, ss. 542-543; Aynı yazar, “*Bedahşi, Şeyh Muhammed*”, a. e., c. V, s. 293; Aynı yazar, “*Bedâûni, Nur Muhammed*”, a. e., c. V, s. 296; Aynı yazar, “*Benûri*”, a. e., c. V, ss. 466-467; Aynı yazar, “*Emir Külal*”, a. e., c. XI, ss. 137-138; Aynı yazar, “*Fağnevî*”, a. e., c. XII, s. 73; Aynı yazar, “*Gucduvâni Abdülhalik*”, a. e., c. XIV, s. 169-171; Aynı yazar, “*Hâcegân*”, a. e., c. XIV, s. 431; Aynı yazar, “*Hâlid el-Bağdâdi*”, a. e., c. XV, s. 283-285; Aynı yazar, “*İmâm-ı Rabbâni*”, a. e., c. XXII, s. 194-199; Aynı yazar, “*Naghsbandiyah*”, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), c. III, s. 226-229, Oxford 1995; Mustafa Kara, “*Abdullah-ı İlâhi*”, *D. İ. A.*, c. I, s. 110-112; Nurbahşi Tevekkülî, *Tezkire-i Meşâyihî Nakşibendiyye*, Lahor 1976; Athar Abbas Rizvî, *A History of Sufism In İndia*, c. II, s. 174-263, Delhi 1983; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (XVIII. Yüzyıl), s. 229-309, İstanbul 2003; Metin İzeti, *Balkanlar’da Tasavvuf*, s. 139-158, İstanbul 2004; Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı’da Müceddidilik*, İstanbul 2004; Hamid Algar, *Nakşibendîlik*, (çev. Cüneyt Köksal), İnsan Yay. İstanbul 2007. *Büyük İslam Ve Tasavvuf Önderleri*, ss. 87-88.

* Sordular: "Bu makâma nasıl eriştiniz?" Dedi: "Hz. Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'e tabi olmakla."

* 'Tarîkat edebden ibarettir" hükmü ile bu yüce tarîkata salık ve talib olan Allah (c.c.)'ın kullarına tam bir edeb şarttır.

* Mum gibi ol ve mum gibi olma!.. Mum gibi ol ki, ışığın başkalarını aydınlatsın. Mum gibi olma ki, kendini karanlıkta korsun.

* Herkes koşmakla avı tutamaz. Avı, sürekli kovalayan kimse tutar.

* Kendisinden bir keramet istendi. Cevabı: "Bunca günah yükünün altında, dimdik durabildiğimize göre, kerametimiz ortada" oldu.

* Biz ilk başta kendimizi matlub başkalarını tâlib bilirdik, şimdi o yoldan vazgeçtik. Mürşid, mutlak olarak Hakk Teâlâ (c.c.)'dır. Bu yüce tarîkata girme yolunda her kimde bir taleb davası peydâ olursa, Hakk Teâlâ onu bizim sohbetimize gönderir ve onun nasîbi her ne ise kendisine erişir. Öyleyse, hakîkatte taleb davası veren ve şeyhe gitmeye sevk eden Hakk Teâlâ (c.c.) olduğundan "O hem tâlib, hem de matlubdur" mefhumu zâhir olur.²⁴⁶

* Bahâeddin Nakşibend Hazretleri'ne keramet göster demişler. Üç adım ileri atmış, "İşte size keramet!" demiş.²⁴⁷

HÂLİDİLİK

Hâlidîlik, Nakşbendiyye Tarîkatı'nın önemli bir koludur. Bu kolun nasıl bir temelde yükseldiğini anlayabilmek için Nakşibendiyye Tarîkatı'nın doğuşunu ve tarihi gelişimini bilmek gerekir.

Nakşbendiyye'nin, Buhara'ya 9 km mesafede yer alan Kasr-ı Arifan köyünde dünyaya gelen Bahâuddin Nakşibend Muhammed el-Buhârî (718-791/1218-1389) adına nisbet edilen bir tarikat olduğunu daha önce zikretmiştik. Muhammed Bahâuddin zâhirde tarîkatı Muhammed Baba Semmâsi (v. 740/1239)'den almış, sonra Onun talebesi Seyyid Emir Külâl'e öğrencilik yapmıştır. Gerçekte ise O bir "Üveysî"dir. Yani eğitimini manevi yolla Abdulhalik-i Ğucduvânî'den almıştır.

²⁴⁶ *Büyük İslam Ve Tasavvuf Önderleri*, s. 88.

²⁴⁷ Prof. Dr. M. Es'ad Coşan, *İman'ın ve İslam'ın Korunması*, s. 109, İstanbul 1998.

Bahâuddin Nakşibend vefatından bir gün önce, yetiştirdiği müritlerine Muhammed Parsa (v. 822/1419)'ya tabi olmalarını vasiyet etmiş, Muhammed Parsa ve diğer halifeler vasıtasıyla Nakşibendiyye Tarîkatı geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

İmâm-ı Rabbânî (v.1035/1626)'nin etkisiyle Nakşibendilik önce Hindistan'da ardından ise Batı'ya doğru uzanan geniş bir bölgede etkili olmuştur. İmâm-ı Rabbânî'nin tarîkata kazandırdığı yeni boyut bilâhare onun "Müceddidiyye" diye de anılmasına zemin hazırlamıştır.

Nakşibendiyye Tarîkatı'nın Müceddidiyye koluna mensup olan Hâlid el-Bağdâdî Nakşibendiliğin özellikle Osmanlı topraklarında yayılmasında etkili olmuştur.

Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî, on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başında Irak ve Şam'da yetişmiş büyük velilerden, insanlara Hakk yolu göstererek, hakîki saâdete, kurtuluşa kavuşturan ve Silsile-i âliyye adı verilen alimler ve veliler zincirinin yirmi dokuzuncusudur. Bağdâdî, 1192/1778 yılında Bağdat'ın kuzeyindeki Şehrûzar kasabasında doğmuş, 1242/1826 yılında Şam'da vefat etmiştir.²⁴⁸ Kabri Şam'dadır.

Hâlid el-Bağdâdî halife ve müritlerine ümmet bilincini aşıladı. Osmanlı topraklarına dağılan yüzlerce halifesi emperyalizme karşı hilafetin müdafaasını yaptı. Dağıstan'dan Sumatra'ya kadar yayılan talebeleri bulundukları bölgelerde Osmanlı Devleti'nin gönüllü neferleri olarak çalıştılar.²⁴⁹

Hâlid el-Bağdâdî siyasi faaliyetlerin yanı sıra akîde alanında da yoğun bir gayret içerisinde yer aldı. Halifeleri bulundukları bölgelerde kurdukları medreselerde Ehl-i Sünnet akidesinin temel kitaplarını okuttu. Kendisi ise bir çok defa şîî alimlerle münazara yaptı. Onun irşadı neticesinde Şia'nın Anadolu ve Irak'taki nüfuzu etkisiz

²⁴⁸ Hüseyin el-Vâiz, *Reşâhat Aynu'l-Hayât*, s. 160, Mekke 1300; *Hadâiku'l Verdiyye*, s. 223; *Hadîkatu'l-Evliyâ*, s. 155; *Sefînetu'l Evliyâ*, c. II, s. 162; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 66; *Asfa'l-Mevârid min Selsâl-i Ahvâl-i İmam-ı Hâlid*; Süleymaniye Ktp.hanesi, Abdülğani Ağa Kısmı; Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 13

²⁴⁹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e, c. I, s. 66; *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 200, (Süleymaniye Ktp. Hanesi, Esad Efendi kısmı), no. 2516.

hale getirildi.²⁵⁰ El-Bağdâdî'nin Osmanlı sevgisi ve Şia karşıtlığı o derece içtendi ki halifelerinden Tâha el-Hakkarî, gördüğü bir rüya neticesinde Ehl-i Sünnet akidesini benimseyen İran hükümdarı Mehmed Şah'ın gönderdiği hediye Osmanlı Devleti'ni incitmemek için geri çevirdi. El-Bağdâdî yaşadığı dönemdeki alimlerden büyük saygı gördü. Muhammed Emin adıyla bilinen İbn Abidin, Ruhu'l-Meani adlı tefisirin sahibi Mahmud el-Alusi, II. Mahmud'un Şeyhulislâmı Mekkizade Mustafa Asım Efendi onun müritleri arasında yer aldı.²⁵¹

El-Bağdâdî'nin itibarı ulema nezdinde o derece kabul görmüştür ki, muasırları tarafından kendisine yöneltilen tenkitlere cevap bizzat söz konusu alimler tarafından verilmiştir. Nitekim Abdulvahhab es-Sûsî'nin Hâlid el-Bağdâdî aleyhindeki ifadelerine dönemin büyük fakihi İbn-i âbidin tarafından yazılan “Sellü'l-Husami'l-Hindi li-Nusrat-ı Mevlâna Şeyh Hâlid en-Nakşibendi” adlı eser meşhurdur.²⁵² El-Bağdâdî ile birlikte tarikat Nakşibendiyye-Hâlidîyye diye anılmaya başlamıştır. Hâlidîyye yeni bir tarikat olmaktan ziyade bir kolbaşı işlevi görmüştür. El-Bağdâdî Nakşibendîlik içerisinde İmâm-ı Rabbânî'den sonra en etkin olan ikinci adam olmuştur.²⁵³ Onun vesilesiyle Osmanlı topraklarında, özellikle de İstanbul'da farklı tarikatlar ve değişik Nakşibendi kolları ciddi anlamda nüfuz kaybına uğramış ve 1826 yılında kapatılan Bektâşi tekkeleri Hâlidî şeyhlere verilmiştir.²⁵⁴

²⁵⁰ *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 192; *İrgâmu'l-Merîd*, s. 78; Bir önceki dipnotta zikredilen kaynaklar.

²⁵¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e, c. I, s. 66; *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 198.

²⁵² Yukarıda zikredilen kaynaklar, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi kısmı, No. 2516.

²⁵³ Bir önceki dipnotta zikredilen kaynaklar.

²⁵⁴ Hüseyin el-Vâiz, a.g.e, s. 160, *Hadîkatu'l-Evliyâ*, s. 155, *Sefînetu'l Evliyâ*, c. II, s. 162; Bkz. Daha detaylı bilgi için Hâlid-i Bağdâdî ile ilgili kaynaklar; İbrahim Fasîh el-Hayderî, *el-Mecdu't-Tâlid fî Menâkıbi'ş-Şeyh Hâlid*, s. 33, İstanbul 1292; Abdulmecid el-Hânî, *el-Hedâiku'l-Verdiyye*, s. 224-228, Kahire 1306; A. Hourani, “*Skaikh Khalid and the Naqshbandi Order*”, *Islamic Philosophy and the Classical Tradition* (ed. S. M. Sten v. dğr.), ss. 89-103, Oxford 1972; M. Van Bruinessen, *Agha, Skaikh and State*, s. 281-296, Utrecht 1978; Abdülkerîm-i Müderris, *Dânişmendân-i Kürd der Hidmet-i İlm-u Din*, hş., s. 142-145, Tahran 1369; Halkawt Hakim, “*Mawlâna Khâlid et les Pouvoirs*”, *Naqshbandis* (ed. M. Gaborieau v. dğr.), ss. 361-370, İstanbul 1990; M. Mutî el-Hâfiz-Nizar Abâza, *Ulemâ-u Dimaşk ve A'yânuhâ*, c. I, ss. 298-335, Dimaşk 1412; Nizar Abâza, eş-Şeyh Hâlid en-Nakşibendî, Dimaşk 1994; M. Raûf Tevekkülî, *Târih-i Tasavvuf der Kürdistan*, ts. s. 196-225, Tahran; Abbas el-Azzâvî, “*Mevlâna Hâlid en-Nakşibendî*”, *Mecelletu'l-Mecmâi'l-İlmiyyi'l-*

Hâlidîyye'nin İslami esaslara uygun olması ve mürşitlerinin ulema sınıfından gelmesi tarikatın İstanbul Uleması tarafından kabul görmesinde etkili olmuştur. Kısa zamanda Nakşibendilik ilim ve devlet adamları nezdinde ciddi bir saygınlığa ulaşmıştır. Tarikatın İstanbul halifesi İzmirli Ahmed Eğribozi'nin faaliyetleri neticesinde Şeyhulislam Mekkizade Mustafa Asım ve Mehmed Refik Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Said, Davud, Gürcü Necip, Namık Paşalar ve Musa Saffeti Hâlidîyye'ye intisap etmiştir.²⁵⁵ El-Bağdâdî'nin Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Suriye'de ikamet etmesi ve halifelerinin Osmanlı Devleti'ne bağlılıkları devlet adamlarının tarîkate ilgisini arttırmıştır.

El-Bağdâdî'nin yaşadığı Süleymaniye, Bağdat, Şam bölgelerindeki farklı tarikatlar müntesiplerinin Nakşibendi olmaları üzerine yöresel ağırlıklarını kaybettiler. Kadirilerin yoğunlukta olduğu Kuzey Irak bölgesi Halidiyye'nin doğusuyla yerini Nakşibendiliğe bıraktı. Berzenci ve Sadat-ı Nehri gibi şeyh ailelerinin çoğu Kadiriyye'den Nakşibendiliğe geçti. Zamanla Kürt kimliği bir dereceye kadar Hâlidîyye ile bütünleşti.²⁵⁶

Hâlidîyye'nin siyasi açıdan etkin olduğu bölgeler arasında Kuzey Kafkasya'nın ayrı bir yeri vardır. Hâlid el-Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden İsmail Şîrvânî XIX. yüzyılın ilk on yılında Hâlidîyye'nin Kuzey Kafkasya'da yayılmasını sağladı. İsmail Şîrvânî'nin silsilesi Has Muhammed Şîrvânî, Muhammed Yeraği, Cemaleddin Gazi-Gümüki ve onun müridi Şeyh Şamil'le bölgede en etkin tarikat haline geldi. Şeyh Şamil önderliğinde yürütülen bağımsızlık mücadelesi Ruslara karşı önemli zaferler kazandı. Kuzey Kafkasyalı Halidi şeyhler siyasi ve tasavvufi faaliyetlerin yanı sıra yargı ve eğitim alanında da etkili oldular. Örf ve adetlerin yerine şer'i hükümlerin uygulanması ve açılan medreselerde İslami ilimlerin okutulması noktasında önemli başarılar elde ettiler.²⁵⁷

Kürdî, c. I, ss. 669-727, Bağdad 1973; Aynı yazar, *Hulefâ-i Mevlâna Hâlid*, c. II, ss. 182-221, Bağdad 1974.

²⁵⁵ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e, c. I, s. 66, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, c. XVIII, ss. 77-125; Bir önceki dipnotta zikredilen kaynaklar.

²⁵⁶ *Şemsu's-Şumûs Tercümesi*; *Mecdu't-Tâlid Tercümesi*; Yukarıda zikredilen kaynaklar.

²⁵⁷ *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 196, *Hadîkatu'l Evliyâ*, s. 155, *Sefînetu'l Evliyâ*, c. II, s. 162. *Şemsu's-Şumûs Tercümesi*; Süleymaniye Ktp. Hanesi, Abdülgani Ağa Kısım.

Hâlidîyye'nin Arap dünyasında en yaygın olduğu ülke ise Suriye'dir. Hâlid el-Bağdâdî'nin hayatının önemli bir bölümünü Şam'da geçirmesi ve orada vefat etmesi tarikatın Suriye'deki nüfuzunun başlıca nedenidir. Bu bölgede ikamet eden Hani ailesi Halidiyye'nin Halid el-Bağdadi sonrasında Suriye'de kök salmasında önemli rol üstlenmiştir. Tarikatın temel kitapları “el-Behcetü's-Seniyye fî âdâbi't-Tarîkati'l-Âliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye”nin yazarı Şeyh Muhammed b. Abdullah el-Hani (v. 1862) ile “el-Hadâiku'l-verdiyye fî Ecillei's-Sâdâti'n-Nakşibendiyye”nin müellifi Şeyh Abdulmecid b. Muhammed el-Hânî (v. 1900) bu ailenin önemli simalarındandır.²⁵⁸ Hâlid el-Bağdâdî'nin Mekke'ye gönderdiği halifelerinden Abdullah Mekki (Erzincâni) vasıtasıyla Hâlidîyye İslam coğrafyasının en ucra köşelerine kadar ulaşmıştır. Onun müritleri arasında Türkler, Kırım ve Kazan Tatarları'nın yanı sıra Güneydoğu Asyalı Müslümanlar da vardı. Sumatralı Şeyh İsmail Minangkabavi Singapur, Malezya ve Riausaltanatının merkezi Penyangat adasında oldukça etkili olmuştur. Minangkabavi'nin irşat faaliyetleri neticesinde Riau sultanı Muhammed Yusuf Halidiyye'ye intisap etmiştir.²⁵⁹

Abdullah Mekki'nin Anadolu'daki başlıca halifeleri “Terzi Baba” olarak bilinen Muhammed Vehbi Efendi (v. 1848), Mustafa Hüdavendi ve Yanyalı Mustafa

²⁵⁸ Bir önceki dipnotta zikredilen kaynaklar; Bkz. Ayrıca Hâlidîlik ile ilgili daha detaylı bilgi için; Abdülmecîd el-Hânî, *el-Hadâiku'l-Verdiyye*, Kahire 1308; M. Murad el-Menzilevî, *Zeyl Reşâhat Ayni'l-Hayat*, Mekke 1300; M. Ahmed Durnîka *et-Turûku's-Sûfiyye ve meşâyihuhâ fî Trâblus*, s. 195-223, Beyrut; M. Raûf Tevekkülî, *Târîh-i Tasavvuf der Kürdistan*, Tahran; Abdülhamîd Mahmud Tahmaz, *el-Allâmetu'l-Mücâhid eş-Şeyh Muhammed el-Hâmid*, Beyrut 1391/1971; F. de Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, s. 81-141-142, Leiden 1978; H. W. Muhd, Shaghir Abdullah, *Syeikh Ismail al-Minangkabawi, Penyar Tharigat Nagsyabandiyah Khalidiyah*, Solo 1985; Haj Suleyman bin Haj Muhamad Nur, *Perjuangan Hidup Seorang Hamba Allah: Tuan Shaykh al-Hajj Ma'ruf bin Ya'kub*; A. Bennigsen-Ch. Lemerrier-Quelquejay, *Le Soufi el le Commissaire*, Paris 1986; W. Kraus, “Some Notes on the Introduction of the Naqshbandiyya-Khalidiyya into Indonesia”, Naqshbandis (ed. M. Gaborieau v. dğr.), s. 691-706, Paris 1990; M. Osman Sirâceddin, *Sirâcu'l-Kulûb*, İstanbul 1991; Harun Şefiki, *Ulemâ ve Urefâ-yı Anbarân*; M. van Bruinessen, *Agha, Skaikh and State, Utrecht*; Aynı yazar, *Tarekat Nagsyabandiyah di Indonesia*, Bandung 1992; Hamdi Algar, “*Shaykh Zaynillah Rasulev: The Last Great Naqshbandi Shaykh of the Volga-Urals Region*”, Muslims in Central Asia (ed. Jo-Ann Gross), s. 112-133, Durham 1992.

²⁵⁹ *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 196, *Hadîkatu'l Evliyâ*, s. 155, *Sefînetu'l Evliyâ*, c. II, s. 162; Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Kısmı, 1659.

İsmet Efendi'dir (v. 1872). Mustafa İsmet Efendi'nin tekkesi İstanbul'da kurulan en eski Hâlidî tekkesidir. Hâlidî şeyhler hilafetin merkezi İstanbul'da devlet ve siyaset çevreleriyle girdikleri yakın ilişkiler sayesinde ıslahat hareketlerinin gündemde olduğu yıllarda İslami değerlerin korunması noktasında önemli başarılarla imza attılar. Jön Türklere karşı II. Abdulhamid'i desteklediler.²⁶⁰

Hâlidî şeyhler bütün bu hizmetlerinin yanında eğitim faaliyetlerinde bulundular. Özellikle 1924 yılında medreselerin kapatılmasından sonra İstanbul, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde İslami ilimlerin tedrisatı Halidi Şeyhler eliyle yürütüldü. Hâlidî Tekkeleri'nde İslami ilimleri okuyan birçok kişi Cumhuriyet dönemi dini hayatında müftü, vaiz ve imam olarak vazife aldı.²⁶¹

1946 yılında demokrasiye geçilince Hâlidîler Türk siyasi hayatında yeniden etkin oldular. Siyasi partiler, halkın oylarını alabilmek için Halidi Şeyhlerin çocuk ya da torunlarını listelerinden meclise taşıdılar. Kasım Kufralı, Şeyh Salahaddin'in oğulları, Kamran İnan, Abidin İnan, Şeyh Muhammed Masum'un oğlu Muhittin Mutlu, Şeyh Said'in torunu Abdulmelik Fırat, Şeyh Fethullah'ın torunu Gıyaseddin Emre, Şeyh Ali es-Sebti'nin torunu Ali Rıza Septioğlu gibi isimler çeşitli dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yaptılar.²⁶²

Türk siyasi hayatında en etkili olan Hâlidî şeyh ise Ahmed Ziyâuddin Gümüşhanevi (v. 1893) ve Ahmed el-Ervâdi (v. 1857) yoluyla Hâlid el-Bağdâdi'ye ulaşan Mehmet Zahit Kotku'dur (1980). Kotku'nun tekkesinde 1 cumhurbaşkanı, 2 başbakan, çok sayıda bakan ve bürokrat yetişmiştir.²⁶³

²⁶⁰ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e, c. I, s. 66; Hadâiku'l-Verdiyye, s. 223.

²⁶¹ Evliyâlar Ansiklopedisi, c. VII, s. 197; Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e, c. I, s. 66, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, c. XVIII, s. 88.

²⁶² Bölgede halen şeyhlik müessesesi ve tekke faaliyetleri yürütülmektedir. Halk son derece saygılı ve büyük bir muhabbetle onlara teveccüh göstermekte ve sık sık ziyaret etmektedir.

²⁶³ *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 209; Bkz. Hâlidîlikle ilgili daha detaylı bilgi için; Osman bin Sened, *Asfa'l-Mevârid*, Kahire 1313; İbrahim Fasih el-Haydari, *el-Mecdu't-Tâlid fî Menâkıb-i Şeyh Hâlid*, Kahire 1292, Es'ad Sâhib, *en-Nûru'l-Hidâye*, Kahire 1311; Aynı yazar, *el-Füyuzâtü'l-Hâlidîyye*, Kahire 1311; Aynı yazar, "Mektûbât-ı Mevlâna Hâlid" (haz. Dilaver Selvi-Kemal Yıldız), İstanbul 1993; Mustafa Fevzi, *Hediyyetu'l-Hâlidîn*, İstanbul 1313; Abdülmecid el-Hâni, *el-Hadâiku'l-Verdiyye*, s. 258-272, Kahire 1308; Lutfî, *Târih*, c. I, ss. 285-286; Hüseyin Vassaf, *Sefînetü'l-Evliyâ*,

Hâlidî Şeyhler Cumhuriyet dönemi fikir hayatında da etkin oldular. Hareket Dergisi ve ekolünün kurucusu Nureddin Topçu Gümüşhanevi Tekkesi şeyhlerinden Abdulaziz Bekkine'nin (v. 1952) müritlerindendir. Yine yakın dönem fikir ve sanat dünyasının etkin siması Necip Fazıl Kısakürek de Seyyid Taha-i Hakkari vasıtasıyla silsilesi Halid el-Bağdadi'ye ulaşan Abdulkhakim Arvasi'ye (v. 1943) intisap etmiştir.²⁶⁴ Halid el-Bağdadi yaşamında olduğu gibi öldükten sonra da Osmanlı Devleti tarafından saygıyla yad edilmiştir. Sultan Abdülmecid, Necip Paşa'ya emir vererek el-Bağdâdî'nin Şam'daki kabrine masrafları kendi özel bütçesinden karşılanmak üzere türbe yapılmasını emretmiştir.²⁶⁵

Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî'nin Duası:

Ey Rabbim! Ey daima diri olan ve kâinatı ayakta tutan! Ey semaları ve arzı bütün güzellikleriyle yaratan! Ey celâl ve ikram sahibi Allah! Bizi, sana lâayık bir ibadete muvaffak eyle! Bizi istikametten ayırma! Sâdât-ı kiram hazarâtının zahirî ve bâtinî amelleriyle bizi faydalandır. Dünya ve ahirette onların şefaathlerinden bizi mahrum eyleme. Bizi onlarla ve sâdik ihvanımızla haşreyle. Onların tarîkat ve muhabbetinde bizi sabit kıl.

c. II, s. 161; A. Haurani, "Skaikh Khalid and the Naqshbandi Order", Islamic Philosophy and the Classical Tradition (ed. S. M. Sten v. dğr.), s. 89-103, Oxford 1972; İrfan Gündüz, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddîn*, s. 231-294, İstanbul 1984; Nakşî ez-Mevlâna: *Hâlid-i Nakşibendî ve Peyrevân-ı* (nşr. M. Mu'temedî), Tahran 1368; Butrus Abu Manneh, "Khalwa and Râbita in the Khalid Suborder", Naqshbandis (ed. M. Gaborieau v. dğr.), s. 299-302, Paris 1990; Aynı yazar, "Gülhane Hatt-ı Hümayun'un İslâmi Kaynakları-I" (trc. Şaban Bıyıklı), Dergah Yay, c. VII/73, ss. 16-19, İstanbul 1996; Müfid Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, s. 82-189, Ankara 1993; M. Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conguest of Chechnia and Daghestan*, ss. 39-46, London 1994; M. van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet* (trc. Remziye Arslan), s. 240-325; İsmail Kara, *İslamcıların Siyâsi Görüşleri*, ss. 74-76, İstanbul 1994, Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

²⁶⁴ Aynı eser, c. VII, s. 210.

²⁶⁵ Hüseyin el-Vaiz, a.g.e, sf. 160; *Hadâiku'l Verdiyye*, s. 223; *Hadikatu'l-Evliyâ*, s. 155; *Sefînetu'l Evliyâ*, c. II, s. 162; Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e, c. I, s. 66; *Asfâ'l-Mevârid min Selsâl-i Ahvâl-i İmam-ı Hâlid*; Süleymaniye Ktp.hanesi, Abdülğani Ağa Kısım; *Herkese lazım olan İman; İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, c. XVIII, s. 120.

Onların sîretlerinden bizi ayırma. Allah'ım, senden, kalbimi daima hidayette kılacak, perişanlığımı toplayacak, dini hayatımı ıslah edecek, kaybettiğimi tekrar kazandıracak, şu anımı değerlendirecek, amelimi tertemiz kılacak, yüzümü ağartacak, beni rüşde erdirecek, her türlü kötülükten kurtaracak rahmetini istiyorum.

Allah'ım, bana sadık iman nasib et. Beni bir yakîne erdir ki küfürden korunmuş kıl. Bir rahmet verip dünya ve ahirette aziz et. Allah'ım, kaza anında kurtuluş ver. Şehidler menziline erdir. Saidlerin hayatını bildir. Düşmanlarımıza karşı bize yardım et. Peygamberlerini imdada gönder. Allah'ım, hacetimi sana söylerim. Görüşüm ne kadar kusurludur. Rahmetine olan ihtiyacım sonsuzdur. Ey bütün işleri çekip çeviren! Ey sâdıklara şifa veren! Ey azgın denizlerin dalgalarında boğulmak üzere olan zayıf kullarını selamete çıkaran Rabbim! Beni cehennem azabından koru.

Kıyamette âh-u efgân ettirme! Kabir azabından muhafaza eyle. Allah'ım, hatalarımı görüşlerimin kusuruna, takatimin azlığına, niyetimin çürüklüğüne, kuruntumun bana ağır basmasına bağışla. Aczimi itiraf ederek senin rahmetine sığınıyorum. Allah'ım, bizi hidayete erdir. İnsanların hidayete ermesine bizi vesile kıl. Bizi saptırma. İnsanların sapmalarına bizi vesile kılma. Düşmanlarına karşı harb ederken bizi muzaffer eyle.

Dostlarınla dost eyle. Sevdiklerini sevdire, düşmanlarına düşmanlık ettir. Sana karşı gelenle cihad edelim. Allah'ım, kusurlarımızla beraber bu kadar dua edebildik. Sen kabul eyle. Kuvvet ve kudretimiz ancak seninledir. Kopmayan ipin sahibi sensin. Ceza gününün dehşetinden sana sığmıyorum. Senin cennetini ümid ediyorum. Sözlerine sâdık olan mukarrebunla bana rahmet etmeni diliyorum. Kullarına merhamet eden, onları seven ancak sensin. Sen dilediğini yaparsın. Allah'ım, kalbimi nurlandır. Kulağımı nurlandır. Gözümü nurlandır. Saçımı nurlandır. Yüzümü nurlandır.

Etimi, kanımı, kemiklerimi, önümü, arkamı, sağımı, solumu, altımı, üstümü nurlandır. Nurumu artır. Beni nur eyle. Allah'ım, Müslümanlara yardım et. Hak sözün söylenip dinin kuvvetlenmesi için bize kuvvet ver. Senin huzurunda başını secdeye koyan mü'min kullarına devlet ihsan edip askerlerini muzaffer et. İki cihanda aziz et! Amin.

E. ŞEYH ABDURRAHMAN HAZRETLERİNİN ŞEYHLERİ VE HALÎFELERİ

A. ŞEYHLERİ

1) ŞEYH HÂLİD-İ CEZERÎ

İnsanları Hakk'a davet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakiki saadete kavuşturan ve kendilerine “Silsile-i Âliyye” denilen büyük âlim ve velilerin 31. cisidir.²⁶⁶

Anadolu'nun manevi zenginliği olan Allah dostlarındandır. Cizre'de doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. 1255/1839 yılında vefat etti. Türbesi, Şimas'ın Basret köyünün karşısındaki kabristandadır.²⁶⁷

Tasavvufda büyük velilerden Mevlâna Hâlid-i Bağdâdi Hazretleri'nin sohbetlerinde kemale erdi. İlim tahsiline Cizre'de başladı. Sonra Irak'ta Mevlâna Hâlid-i Bağdâdi Hazretlerinde zahir ve batın ilimlerini tahsil etti. Aynı zattan icazet alıp, irşad için memleketine döndü. Bir müddet Cizre'de ilim ve irşad hizmetleriyle meşgul oldu. Sonra Buhtan Dağı köylerinden Basret'e gitti.²⁶⁸

O sırada buhtan aşiretlerinden iki aşiret arasında büyük çatışma çıkmıştı. Bu kabileleri barıştırmaya gitti. Onları barıştırdı ve o yörede irşad hizmetlerinde bulundu bu köyde bir cami ve birde tekke yaptırdı, aynı köye yerleşti.

Bulunduğu bölgede, ayrıca Siirt ve Mardin yörelerinde adı duyulup, pek çok insan sohbetine geldi. Devrin ve bölgenin meşayih Molla Halid Siirdî de merkebine binip onun bulunduğu Basret köyüne kadar gider, sohbetinde bulunurdu.

Şeyh Seyyid Sibğettullâh-i Arvâsi Hazretleri, Hâlid-i Cezerî Hazretlerini yanında zahiri ve batini ilimleri tamamlamak üzere “Bende nasibin yok” diyerek amcası

²⁶⁶ Korkusuz, a.g.e s. 65; *Kitâb-u Ahvâlu'd-Dürriyye fî silsile-i Zibâriyye; İstanbul ve Anadolu Evliyaları Ansiklopedisi*, Pamuk yayıncılık, s. 776; *Türkiye Gazetesi Eviyalar Ansiklopedisi*, c. XI, s. 330; *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, Hâlidilik maddesi, Cezerî Bölümü*, s. 298.

²⁶⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 65; yukarıda zikredilen kaynaklar.

²⁶⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 66; yukarıda zikredilen kaynaklar.

Seyyid Tâha Hazretlerinin yanına göndererek Seyyid Tâha'dan icazet almasını söyledi.²⁶⁹

Şeyh Hâlid-i Cezerî Hazretleri'nin en büyük kerameti, şer'i şerîfe uyması idi. Pek çok insanın saadete kavuşmasına vesile olmuştur. Bunlardan biri Şeyh Hamid Mardinîdir. Bu zat Mardin ve yöresinde irşad ile görevlendirildi. Diğer halifesi de Şeyh Salih-i Sıbkî'dir.²⁷⁰

Şeyh Hâlid-i Cezerînin halifelerinden Şeyh Salih-i Sıbkî Hazretlerinin talebelerinden hilâfete hak kazanan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin damadı Şeyh İbrahim, Şeyh Hasan-i Nûrânî ve Şeyh Hâmid-i Mardini'ye der ki; “Siz hilâfete hak kazandınız ancak edeben gidin üstadım olan Şeyh Hâlid-i Cezerî'den hilafeti alınız.” demiştir ve bu üç zat da gelip Şeyh Hâlid-i Cezerî'den hilâfet almışlar.²⁷¹

Yüce Allah sırrını mukaddes ve mübarek kılsın.

2) ŞEYH SALİH SIBKÎ

İnsanları Hakk (c.c.)'a davet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakîki saadete kavuşturan ve kendilerine “Silsile-i Âliyye” denilen büyük alim ve velilerin 32. cisidir.²⁷² Bitlis velilerindendir. Aslen Bitlislidir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Şeyh Salih Sıbkî (k.s.) hazretleri, (h.1269/m. 1852) senesinde Cizre'nin Buhtan Dağı köylerinden Basret'te vefat etti. Türbesi bu köydedir. Evliyânın büyüklerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin sohbetinde kemale erdi. Bu hocasının ikamet ettiği Basret köyüne gidip ondan zahiri ve batını ilimleri öğrenip hilafetle şereflenerek icazet aldı. Hocasının vasiyeti üzerine vefatından sonra Basret köyünde insanları irşad ile meşgul oldu ve bölgenin halkını irşad etti.²⁷³

²⁶⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 66; Aynı kaynaklar.

²⁷⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 67; Aynı kaynaklar.

²⁷¹ Korkusuz, a.g.e, s. 68; Aynı kaynaklar.

²⁷² Korkusuz, a.g.e, s. 75; “*Kitâb-u Ahvâlü'd-Dürriyye fî Silsileti'î Zibâriyye; İstanbul ve Anadolu Evliyaları Ansiklopedisi*, Pamuk yayıncılık, s. 774; *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, c. X, s. 330.

²⁷³ Korkusuz, a.g.e, s. 76; Aynı kaynaklar.

Kerametleri pek çoktur. Cinler de onun sohbetinden istifade etmek için huzurunda toplanırdı. Buhtan emiri Bedir Hanın oğullarından biri ölmüştü. Talebelerinden bir kısmı ile birlikte Bedir Hana taziye gittiler. Talebeleri yolda, Emire; “Allah ecrini artırsın, sabır versin.” gibi şeyler söylenmesi için aralarında konuştular. Bedir Han onların geldiğini duyunca adamlarıyla birlikte karşılamaya çıktı. Şehir dışında karşılayıp Şeyh Salih Sıbkî hazretlerinin elini öptü. Atının üzengisinden tutup arkasından yürüdü. Şehre girince oturdukları mecliste emirler, alimler ve halk toplandı. Saygı ile huzurunda oturdular. Bedir Hana oğlunun vefatından dolayı başın sağolsun derken Emire sanki bir talebesine hitap eder gibi; “Allah ecrini arttırsın. Ey Emir! Oğlunun vefatını duyunca çok sevindim! İnşallah diğer oğullarının büyüğü, küçüğü de ölür! Yaşarlarsa senin gibi zalim olurlar!” Bu sözleri söyleyince; meclisinde bulunanlar ve talebeleri Emir Bedir Hanın zalim bir kimse olduğunu bildikleri için kızıp ona zarar vermesinden çok korktular. Emir çok kızmasına rağmen birşey diyemedi. Ancak kendi kendine, ben bu zatı bir tecrübe edeyim. Eğer gerçekten veli bir zat ise ona talebe olurum. Öyle değilse şiddetli bir ceza vereyim!” dedi.

Şeyh Salih Sıbkî köyüne döndükten sonra, Emir, adamlarından birine helal malından kırk mecdiye para verdi. Bu paraların arasına da haram bir para karıştırdı. Eğer bu haram parayı ayırmadan hepsini alırsa o veli değildir, diyerek gönderdi. Emir adamı Basret köyüne varıp paraları Şeyh Salih Sıbkî hazretlerine verip; “Bunlar size, Emir Bedir Hanın hediyesidir, diyerek kırk mecdiyeyi önüne koydu. Emir helal paralar arasına karıştırdığı haram parayı göstererek; “Bunu emire götür. Bu para haramdır. Onun helal malından değildir!” diyerek gelen kimseye geri verdi. Emir adamı gelip durumu anlatınca, Emir Bedir Han onun veli bir zat olduğunu anlayıp ona aşık oldu. Huzuruna gidip elini öptü ve sadık talebelerinden olup, adil, tebeasını gözetan, haktan ayrılmayan bir emir oldu. O kadar adil ve güzel ahlâklı bir emir oldu ki, adaleti ve güzel ahlakı, alimler ve halk arasında darb-ı mesel halini aldı.²⁷⁴

Şeyh Salih Sıbkî hazretlerinin Şeyh Yahya isminde bir oğlu vardır. Talebesi Şeyh Kasım El-Toğari tarikata girer amel etmeye başlar. İlimde de büyük yol kat

²⁷⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 77; Aynı kaynaklar.

ederek mecuzi olur. Şeyh Salih-i Sıbkî vefatına yakın Şeyh Kasım'ı Şeyh Hasan-i Nûrânî'ye gönderir. İcâzetini Şeyh Hasan-i Nûrânî'den alması gerektiğini söyler.²⁷⁵

Şeyh Salih-i Sıbkî Hazretlerinin halifeleri şunlardır: Şeyh İbrahim, Şeyh Hâmid-i Mardini, Şeyh-ül-Hazin lakabıyla meşhur Şeyh Muhammed Fersafî, Şeyh Muhammed Aynî, Şeyh Muhammed Ahtâbî, Şeyh Hasan El-Nûrânî'dir.²⁷⁶ Vefatına yakın halifelerinden Şeyh Muhammed Aynî'nin makamına geçip, Basret de kendine vekâlet etmesini vasiyet etti. Şeyh Hasan El-Nûrânî'yi Diyarbakır'ın Bismil ilçesi Aktepe Köyüne irşat ile vazifelendirmiştir.²⁷⁷ Şeyh Salih-i Sıbkî Hazretleri; talebelerinden hilafete hak kazanan Şeyh İbrahim, Şeyh Hasan-i Nurani ve Şeyh Hamid-i Mardini'ye der ki; “Siz hilafete hak kazandınız ancak edeben gidin üstadım olan Şeyh Hâlid-i Cezerî'den hilâfeti alınız! demiştir ve bu üç zat da gidip Şeyh Hâlid-i Cezerî'den hilâfet almışlar.²⁷⁸ Basret köyündeki türbesi ziyaret mahallidir. Türbesine ziyarete gelenlerden gereken edebi göstermeden içeri giren kimselerin, bir belaya tutulduğu halk arasında meşhurdur.²⁷⁹

3) ŞEYH KASIM EL-HÂDÎ (ALTUN AKARLI)

Aslen Şırnak'ın Derviş köyünden olan Şeyh Kasım, yörenin tanınmış bey ailelerinden olan “Bedirhaniler” den olup, resmi ilim görevlisi payesine sahip olan Hasan Efendi'nin oğlu ve sırasıyla nam yapmış olan; Sefer, Şibli ve Ömer Efendinin de torunudur.²⁸⁰

Şeyh Kasım Efendi, daha küçükken ilim tahsili için tedrisata gönderilir ve uğurlama esnasında annesi kendisine “Oğlum sakın ağaların ve beylerin yemeğini yeme, parasını alma. Çünkü çoğunun mülkünde haram vardır, ben seni, elimden geldiğince kimseye muhtaç bırakmadan okutacağım” der ve uğurlar.

²⁷⁵ Korkusuz, a.g.e, s. 77; Aynı eserler.

²⁷⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 78; Aynı eserler.

²⁷⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 65; Aynı eserler.

²⁷⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 66; Aynı eserler.

²⁷⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 67; Aynı eserler.

²⁸⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 140; Bilgiler, torunu Şeyh Veysi Efendi'den ve Osmanlı Arşivlerinden derlenmiştir.

Şeyhin annesi gerçekten bu uğurda evinde neyi varsa, çanak, çömlek cinsinden ne varsa onların hepsini satarak oğluna harcamış ve işte böyle daima helal yoldan beslenen paralarla büyüyen bu çocuk güzel bir şekilde yetişerek layık olduğu şeyhlik makamına ulaşmıştır.

Şeyh Kasım ilim tahsilini Muş'un köylerinden birinde bitirerek icazet alır, şeyh aynı zamanda ilim tahsili sırasında Şeyh Salih Sibki'nin yanında tarikata girer ve müridi olup amel etmeye başlar.²⁸¹

Şeyh verir, ve onları Diyarbakır'da yakalar, görüşür ve helallik isteyerek ayrılırlar.

Şeyh Kasım buradan geri dönerken, yolunun üstündeki "Aktepe" köyünde bulunan ve aynı zamanda şeyhinin halifesi olan Şeyh Hasan Nurani'nin yanında birkaç gün misafir kalır, ardından izin alıp memleketine geri döner. Bir müddet sonra akrabalarını görmek için tekrar Diyarbakır'a gelir ve yine dönüşte Şeyh Hasan-i Nurani'nin misafiri olur. Şeyh Hasan Efendi misafirindeki üstün zeka ve ilim kabiliyetini hisseder ancak hiç konuşmaz, birkaç gün geçtikten sonra Şeyh Kasım evine gitmek ister ancak, Şeyh Efendi bir türlü "gidebilirsin" diye izin vermez.²⁸²

Tam bu sıralarda İstanbul'dan Diyarbakır'a, bir konuda Şeyh'ül İslamın bir fetvası gelir. Diyarbakır uleması, bu fetvayı beğenmeyip yanlış olduğuna kanaatle kabul etmezler, valilikte kargaşa çıkar, çözüm için fetvanın bir nüshası incelemesi için, iyi bir alim olan şeyh Hasan-i Nurani'ye gönderilir, şeyh Hasan fetvayı inceler ve yanında bulunan (o dönemde henüz Molla Kasım) diye çağırılan Şeyh Kasım efendi'ye verir ve "Şuna bir bak bakalım. Diyarbakır uleması haklı mıdır?" der.

Şeyh Kasım Efendi fetvayı iyice inceledikten sonra; "Efendim bana göre Diyarbakır uleması yanılıyor, fetva doğrudur." der. Şeyh Hasan; "Diyarbakır'a gidip bunu ispat ettirebilir misin?" der. Şeyh Kasım'ın cevabı "evet" olur. Şeyh Kasım Diyarbakır'a gelince doğrudan Fatih Paşa Camisine (Kurşunlu Camii) gider ve orada yerleşir. Ulema kesimi buraya gelir ve tartışma başlar, Şeyh Kasım Efendi fetvanın doğru olduğunu delilleri ile bir güzel izah edip ulemanın takdirlerini kazanır, o

²⁸¹ Korkusuz, a.g.e, s. 141.

²⁸² Korkusuz, a.g.e, s. 142.

mecliste Şeyh Kasım’a Vali tarafından; kalması ve Reis-ul Ulema makamı ile tedrisat yapması teklif edilmesine rağmen, şeyh Kasım bu teklifi kabul etmeyip memleketine geri döneceğini beyan eder ve geri döner. Şeyh Kasım’ın Diyarbakır’da kalması için vali tarafından gizlice Şeyh Hasan-i Nurani’ye haber gönderilir ve ikna etmesi istenir ancak bir sonuç alınmaz.²⁸³

Şeyh Kasım Aktepe’ye gelir ve birkaç gün daha kalır, ancak bir türlü Şeyh Efendi’den “Evine gidebilirsin.” diye bir çıt yok, dayanamayıp sorar.²⁸⁴ ve daha sonra belirli bir süre geçince gitme izni verilir

4) ŞEYH HASAN-İ NÛRÂNÎ

Adı Hasan, lakabı Nûrânî’dir. Şeyh Hasan (k.s.) hazretleri, Garzan bölgesinin Koh köyünde (Bu köy, Veysel Karani’ye yakın bir köydür). 1201/1786) tarihinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı İshak, dedesinin adı, Suvar’dır.²⁸⁵

Şeyh Hasan’ın ailesi önceleri Hakkari taraflarında yaşarken, çeşitli olaylar sebebiyle dedelerinden birinin memleketi terk ederek Garzan bölgesine yerleşir, Şeyh Hasan’da burada dünyaya gelir.²⁸⁶

Şeyh Hasan ilim tahsilini yörede meşhur olan alimlerden, Molla Halil-i Siirti ve Salih Sibki’nin yanında yapar. İlim hocalarından olan Salih Sibki, aynı zamanda Nakşibendi Meşayihinden Şeyh Halid-i Cezerî’nin halifesi olduğundan, Şeyh Hasan, tasavvufi amelini de onu yanında yapar ve bu şekilde hem ilim ve hem de tarikat icazesini Şeyh Salih Sibki’den alma şerefine ulaşır. Şeyh Hasan yaklaşık 35 yaşlarında iken Şeyh Salih Sibki’nin halifesi olur.²⁸⁷

Şeyh Hasan’ın üstün kabiliyetini bilen hocası Şeyh Salih Efendi, o dönemde Osmanlı tahtında bulunan ve kendisi ile arası çok iyi olan Sultan Abdülmecid Han’a yazdığı bir mektup vasıtasıyla talebesinden bahseder, bunun üzerine Abdülmecid Han, Diyarbakır iline bağlı çok eski ve tarihi bir köy olan Aktepe köyü arazisinden 52 parselin tapusunu şeyhe hibe eder ve ayrıca bir tekke ve medrese kurmaları içinde

²⁸³ Korkusuz, a.g.e, s. 144; Uzun, a. g. e, s. 87; Aynı kaynaklar.

²⁸⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 65; Aynı eserler.

²⁸⁵ Korkusuz, a.g.e, s. 250; Bilgiler Torunlarından Şeyh Şafî Efendi’den derlenmiştir.

²⁸⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 250; Aynı kaynak.

²⁸⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 251; Aynı kaynak.

emir verir, her türlü imkanı seferber eder, bu gelişmelerden sonra Şeyh Hasan Efendi Aktepe'ye yerleşir ve irşada başlar.²⁸⁸

Halk arasında bu rivayet meşhurdur. Denilir ki; o dönemlerde Aktepe köyü ve civarındaki köyler İslami açıdan gayet cahil olduklarından ve Şeyh Hasan Efendi'nin oraya yerleşip mükemmel bir eğitim ve irşad vazifesinin ardından adeta orasının nurlanması ve ayrı bir güzelliğe bürünmesi ile kendilerine “Nurani” lakabı verilmiştir.²⁸⁹

Aslında bu rivayet yabana atılır ve gerçeklerden uzak, hayal ürünü bir anlatım olmaktan çok uzak ve gerçeklerle örtüşen bir mana içermektedir. Çünkü Şeyh Hasan Efendi, bizzat şeyhi, şeyh Salih Sibki'nin emir ve telkinleriyle bu bölgeye gelmiş irşad ve eğitim faaliyetlerine başlamıştır.

Şeyh Hasan Efendi, kendi geçimini, tekke ve medresenin her türlü ihtiyacını kendilerine sultan tarafından verilen arazileri ekerek temin etmekteydi.

Şeyh Hasan Efendi'ye yaptığı ilmi ve manevi hizmetlerine karşılık olarak, Sultan Abdülmecid Han tarafından bir sancak ve çeşitli hediyeler gönderilir.²⁹⁰

Şeyh Hasan Efendi, iki evlilik yapar ve bu evlilikleri sonucunda ilk hanımı halime hanımdan çocuğu olmaz, ikinci hanımı Şerife hanımdan, 4 erkek, 2 kız çocuğu olmuştur.²⁹¹

Çocuklarının isimleri;

-Abdurrahman (Meşhur Şeyh Abdurrahman Aktepe bu zattır.)

-Muhammed Can

-Muhammed Nur

-Muhammed Sirac

-Rukiyye

-Çağı Nebat (genç yaşta vefat etmiştir.)

²⁸⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 251; Aynı kaynaklar.

²⁸⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 252; Aynı kaynaklar.

²⁹⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 253; Aynı kaynaklar.

²⁹¹ Korkusuz, a.g.e, s. 254; Aynı kaynaklar.

Şeyh Hasan Efendi, orta boylu, kumral, sakalı tamamıyla beyazlanmamış ve sireten de çok halîm ve selim bir zattı. Şeyh hayatında bir defa da hac yapmıştır.²⁹²

Şeyh Hasan Efendi birçok eser kaleme aldığı halde, bunların birçoğu zaman içersinde çeşitli olaylardan dolayı kaybolmuş veya başkaları tarafından zayi edilmiş bu sebeple de günümüze ulaşamamıştır. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda torunlarının yanında, yalnızca kendisi tarafından istinsah edilmiş olan; Şeyh Abdülgani en-Nablusi tarafından kaleme alınmış olan “*El Miftâhu'l Mâiyye. Fi't-Tarikat'in-Nakşibendiyye*” adlı eserdir. Bu eser şeyh Hasan tarafından (1265/1848) yılında istinsah edilmiştir.²⁹³

Şeyh Hasan Efendi, vefat tarihi kesin olmamakla beraber, Suriye de Nakşibendilik üzerine hazırlanmış bir doktora tezinde, şeyh Hasan hazretlerinin (1280/1863) yılında vefat ettiği kaydı düşünülmüştür.²⁹⁴

Şeyh Hasan Efendi hayatını ilme adanmış, birçok insan yetiştirmiştir, halifelerinden tesbit edebildiklerimiz şunlardır;²⁹⁵

-Şeyh Abdurrahman-i Aktepe (Şeyh Hasan-i Nurani'nin oğludur.)

-Molla Hasan-i Bare. (Bare Çınar'ın bir köyüdür.)

-Şeyh Kasım-i Altunakar.(Altunakar Çınar'ın bir köyüdür.)

-Şeyh Eyyüb-i Cırnık. (Cırnık Terkan'ın bir köyüdür.)

-Şeyh Ahmed-i Hânevî. (şeyh Hasan teberrüken hilafet vermiştir.)

-Şeyh Muhammed-i Zilan

-Şeyh Muhammed Emîn-i Şeyh Selameta

²⁹² Korkusuz, a.g.e, s. 252; Aynı kaynaklar.

²⁹³ Korkusuz, a.g.e, s. 253; Aynı kaynaklar.

²⁹⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 254; Aynı kaynaklar.

²⁹⁵ Korkusuz, a.g.e, s. 253; Aynı kaynaklar.

B. HALİFELERİ

1) ŞEYH MUHAMMED CÂN-İ AKTEPE

Şeyh Hasan-i Nurani'nin oğlu olan şeyh Muhammed Can, (h. 1274/m.1857) yılında Diyarbakır'a bağlı Aktepe köyünde dünyaya gelmiştir. Mahlası "Hakî" dir. Halk arasında da "Şeyh Şame" diye meşhur olmuştur.²⁹⁶

Şeyh Muhammed Can, ilim tahsilini önce babasının yanında, basınının vefatından sonra ise abisi ve mürşidi olan Şeyh Abdurrahman-i Aktepe'nin yanında tamamlar.²⁹⁷

Şeyh Muhammed Can, ilimden sonra, tasavvufi amelinin de abisinin yanında tamamlayarak hilafet alır. Ancak abisi Şeyh Abdurrahman kendisine; "Her ne kadar sana hilafet veriyorsam da, halkın arasında dedikodu çıkmasına mahal vermemek için sen Şam'a git ve Mevlana Halitgillerden icazeni al, bu daha iyi ve isabetli olur." buyurmuştur.²⁹⁸ Bunun üzerine Şam'a giden Şeyh Muhammed Can, kısa bir zaman içinde oradan da hilafeti layıkıyla alarak geri döner. Bu hadiseden dolayı Şeyh Muhammed'e halk arasında "Şeyh Şame" diye hitap edilirdi.²⁹⁹

Şeyh Muhammed Can, abisi ve şeyhi Şeyh Abdurrahman'ın vefatından sonra, Aktepe'de mederesedeki öğrencilere ders vermeye başlar ve tüm sorumlulukları üzerine alır. Şeyh Muhammed Can hayatında bir evlilik yapar ve bu evlilikten 3 erkek 4 kız çocuğu olur, hanımının adı Halime, çocuklarının isimleri ise sırasıyla; Muhammed Hasib, Zübeyde, Belkıs, Sümbülazar ve Amber'dir.³⁰⁰

Şeyh Muhammed Can, ömründe bir kez hacca gitmiş ve ardından 4 halife ve 2 eser bırakmıştır.

Şeyhin halifelerinin isimleri şunlardır;³⁰¹

²⁹⁶ Korkusuz, a.g.e. s. 274; Aynı kaynak; Uzun, "Antolojiya Edebiyata Kürdî", İstanbul 1995, Tüm Zamanlar Yayıncılık, ss. 136-140.

²⁹⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 275; Aynı kaynaklar.

²⁹⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 274; Aynı kaynaklar.

²⁹⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 276; Aynı kaynaklar.

³⁰⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 275; Aynı kaynaklar.

³⁰¹ Korkusuz, a.g.e, s. 276; Aynı kaynaklar.

- 1) Şeyh Hasib (Şeyh Muhammed Can'ın oğludur.)
- 2) Muhammed Reşid-i Şeyh Selameta
- 3) Hani'li Şeyh Fettah
- 4) Şeyh Mustafa (Terkan'ın Cırnık köyündendir.)

Eserlerine gelince;

1) Leyla-u Mecnûn: Bu eser Kürtçe olarak kaleme alınmış, 1308 tarihli bir eser olup, Mesnevi tarzında yazılmış 200 küsür sayfadan oluşan bir eserdir. Eser aynı zamanda Avrupa'da basılmıştır.³⁰²

2) Sarf ve Nahiv: Arap Dili ve Belağatı hakkında malumatlar veren dilin incelikleri anlatan bir eserdir.³⁰³

2) ŞEYH KERBELÂ

Şeyh Muhammed Kerbela, şeyh Abdurrahman Aktepe'nin oğlu, Şeyh Hasan-i Nurani'nin torunudur. Şeyh Kerbela, 1313/1896 tarihinde Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde dünyaya gelmiştir.³⁰⁴

Şeyh Muhammed Kerbela, hem ilim hem de tasavvufi amelini babası Şeyh Abdurrahman'ın yanında tamamlar, ancak tasavvufi amelinin nihayetinde güçlü bir cezbe ve istiğrak'a girdiğinden şeyhlik yapmaz bu hali vefatına kadar sürer.³⁰⁵

Şeyh Kerbela, amcası Şeyh Muhammed Can'dan sonra, köydeki medreselerinde kendisi ders vermeye başlar. Şeyh Kerbela, ilme duyduğu yoğun iştiaak sebebiyle babası şeyh Abdurrahman'ın vefatından sonra bırakmış olduğu, tüm emlak ve akar'ı kardeşlerine ve bacılarına bırakmış, bunlara el sürmemiş, yalnızca babasını ve dedesinin kitaplarını kendisine miras olarak kabul etmiş ve bunları sahiplenmiştir.³⁰⁶

³⁰² Korkusuz, a.g.e, s. 276; Aynı kaynaklar.

³⁰³ Korkusuz, a.g.e, s. 277; Aynı kaynaklar.

³⁰⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 146; Aynı kaynaklar; Uzun, a.g.e, ss. 112-117.

³⁰⁵ Korkusuz, a.g.e, s. 147; Aynı kaynaklar; Bedri Yorulmaz.

³⁰⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 148; Aynı kaynaklar.

Şeyh Kerbelâ, engin bir kültüre sahip olup, aynı zamanda mükemmel bir Arapça ve Farsçaya sahipti. Şeyh Kerbela, Şeyh Sait olayları sırasında kendisi içinde “Dahli var” suçlamasıyla tutuklanarak, Uşak ve Adana’ya sürgün edilir, iki yıl sürgünde kalır ancak suçsuzluğu anlaşıldıktan sonra hemen serbest bırakılır.³⁰⁷

Bu olaydan sonra Şeyh Kerbela, yine merkeze bağlı “Çule” köyüne yerleşir. Bu köyde hem sürgünde çektiği zorluklar sonunda düşer olduğu onulmaz hastalıktan ve hem de dönemin akıl almaz nahoş özelliklerinden dolayı tam 12 yıl dışarılara çıkmadan tüm zamanına okuyup yazmayla geçirir. Bu dönemde birçok eser kaleme alır, ancak ne acıdır ki gelişen süreçte yağmalama olaylarından bu kitaplarda nasibini fazlasıyla almış ve günümüze bir şey ulaşamamıştır.³⁰⁸

Şeyh Kerbela, yukarı da zikrettiğimiz özelliklerini kendisi vefatı esnasında bir dizeyle şöyle ifade etmiştir. “ Ben ağzı kapalı bir sandık olarak geldim, ağzı kapalı olarak gidiyorum.” Bu dizeler gerçekte çok şeyi ifade etmektedir. Şeyh Kerbela 1939 yılında “Çule” köyünde vefat etmiştir.³⁰⁹

Şeyh Kerbela hayatı boyunca hiç evlenmemiş olduğundan çocukları yoktur. Ayrıca şeyh kerbela kimseye amel ettirmedikten halife de bırakmamıştır.

Şeyhin günümüze ulaşan eserleri şunlardır.

1) Dîvân: Bu eser, bitiş tarihi olarak, 1333 tarihlidir. Kürtçe, Arapça, Farsça, Türkçe olarak yazılmış olup, sonradan babasının divanıyla birlikte basılmıştır.³¹⁰

2) Mirsâdu’l-Etfâl: (Çocukların gözetleme yeri) isimli bu eser 1334 tarihli olup, manzum , Kürtçe ve Farsça bir sözlüktür. 1350 kelimedir.³¹¹

3) Edebî bir mektup: Bu mektup Şeyh Kasım’ın torunu, Şeyh Muhammed Neytullah’ın oğlu, Muhammed Sıddık’a yazılmış olan tahkir amaçlı bir mektuptur. Bu tür mektuplar tüm dünyada genellikle ilim ve tasavvuf ehlinde, çeşitli ilmi

³⁰⁷ Korkusuz, a.g.e. s. 147; Aynı kaynaklar; Mehmet Manisali, Osmanlı Döneminde Yazılan Kürtçe Eserler Üzerine, Tarih ve Toplum Dergisi, Haziran 1988, sy. 54, s. 59.

³⁰⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 148; Aynı kaynaklar.

³⁰⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 149; Aynı kaynaklar.

³¹⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 148; Aynı kaynaklar. Bu eser Kürt Enstitüsü tarafından 2002 yılında İstanbul’da Berdan Matbaacılık tarafından basılmıştır.

³¹¹ Korkusuz, a.g.e, s. 149; Aynı kaynaklar.

konulardan dolayı zaman zaman yazıldığı varıddır. Bu mektupta yine böyle bir mevzuda ortaya çıkan fikir ayrılığını bertaraf etmek için yazılmıştır.³¹²

3) ŞEYH VEYSİ EKİNCİ

Meşhur Şeyh Kasım Altunakar'ın neslinden olan Şeyh Veysi Ekinci 1337/1919 yılında Diyarbakır'a bağlı Ta'vik köyünde dünyaya gelmiştir. İlim tahsilini meşhur alim Molla Hasan-i Ta'vik'inin yanında, ameli eğitimini de babasının vasiyeti üzerine yörece meşhur şeyhlerden biri olan Cizreli Şeyh Seyda'nın yanında yapar.³¹³

Şeyh Veysi 1954 yılında Şeyh Seyda'nın yanına gider ve tam üç yıl ameli eğitime kesintisiz 3 yıl süreyle devam ettikten sonra 40 günlük riyazata girer ve sonunda tam bir izin ile 12 Mayıs 1954'te hilâfet alır.³¹⁴

Şeyh Veysi Efendi 2 defa evlenmiş, bu evliliklerden beş'i kız, sekiz'i erkek toplam on üç çocuğu olmuştur. Çocuklarının hepsi halen hayattadır ve yaşamlarını Diyarbakır'da sürdürmektedirler.³¹⁵

Şeyh Veysi'nin yazılı bir eseri bulunmamaktadır. Şeyh yaşamı boyunca sadece bir halife yetiştirmiştir. Bu halifesi de Bingöl'de ikamet etmektedir.

4) ŞEYH ABDURRAHMAN'İ ŞEYH SELÂMETA

Şeyh Abdurrahman Diyarbakır'ın Hani ilçesine bağlı Şeyh Selameta köyünde 1335/1917 yılında dünyaya gelmiştir.³¹⁶

Şeyh Abdurrahman, meşhur Nakşi şeyhi, Şeyh Muhyiddin Efendi'nin oğludur. Şeyh Abdurrahman ilim tahsilini babasının yanında yapmış, tasavvufi eğitimi ve hilafetini de, 1952 yılında yanında amel ettiği Tılhoran'lı Şeyh Abdülhadi'den almıştır.³¹⁷

³¹² Korkusuz, a.g.e, s. 148; Aynı kaynaklar.

³¹³ Korkusuz, a.g.e, s. 207; Bilgiler Şeyh Veysi Efendi'den derlenmiştir.

³¹⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 207; Aynı kaynak.

³¹⁵ Korkusuz, a.g.e, s. 208; Aynı kaynak.

³¹⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 220.

³¹⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 221.

Tarîkat silsilesi şöyledir;³¹⁸

-Şeyh Abdurrahman

-Şeyh Abdülhadi

-Şeyh Muhammed Can

-Şeyh Abdırhman-i Aktepe

-Şeyh Hasan Nurani

-Şeyh Salih Sibki

Şeyh Halid-i Cezerî..... Bu silsile yukarı doğru devam etmektedir.

5) ŞEYH HASİB EFENDİ

Asıl adı Muhammed Hasib, lakabı Hasbi'dir. Aktepe köyünde 1301/1884) yılında dünyaya gelen Şeyh Hasib Efendi, Şeyh Muhammed Can'ın oğlu, Şeyh Hasan-i Nurani'nin torunudur.³¹⁹

Şeyh Hasib Efendi, daha küçük yaşlardan itibaren, babasının yanında hem ilim, hem de tasavvufi amelini yapmaya başlamış ve ilim icazetini de babasından almıştır.³²⁰

Şeyh Hasib Efendi, ilim okumayı sevdiği kadar çalışmaktan da büyük zevk alan birisiydi. Bu sebeple, arazi ekimi ve hayvancılık işleriyle de uğraşır, iâşesini ve geçimini bu şekilde sağlardı.

Şeyh Muhammed Hasib, dört evlilik yapmış, bu evlilikleri sonucunda üç erkek ve üç kız çocuğu olmuştur. Erkek çocuklarının isimleri, Salih, Abdullah Haydar ve Muhammed'dir.³²¹

Şeyh Hasib Efendi de babaları gibi “Velud” bir müellif olduğundan kendisi de eserler yazmıştır. Eserleri şunlardır;³²²

³¹⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 221.

³¹⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 253.

³²⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 254.

³²¹ Korkusuz, a.g.e, s. 253.

³²² Korkusuz, a.g.e, s. 254.

-Sümbül : “Firdevsi” türünde yazılmış mükemmel bir kürt tarihidir.

-Divan : Bu eserde Kürtçe olup, çeşitli nedenlerden dolayı imha edilmiştir.

Şeyh Hasib Efendi, 1947 yılında Çınar’da vefat etmiş ve cenazesi Aktepe’ye getirilmiş ve buraya defnedilmiştir.³²³

6) ŞEYH MUHAMMED NEYTULLAH

Bir Nakşibendî-Hâlidî şeyhi olan, şeyh Muhammed Neytullah Efendi, (1284/1868) tarihinde Diyarbakır’ın Çınar ilçesine bağlı Altunakar köyünde dünyaya gelmiştir.³²⁴

Babası meşhur ulemadan, aynı zamanda Şeyh Hasan-i Nûrânî’nin halifesi olan Şeyh Kasım Altunakar’dır.³²⁵

Şeyh Muhammed, ilim ve tarîkat tahsilini babasının yanında yaparak hem ilim, hem de tarîkat icâzesini alarak babasının halifesi olur.³²⁶

Şeyh Muhammed, babası vefat ettiğinde 21 yaşında genç, dinamik, hırslı ve azimli olduğu için hemen medresede tedrisata ve tekkede de irşada başlar. Bu üstün gayretlerinin sonucu olarak, birçok ulema ve meşayih yetiştirir. Bunlardan meşhur birkaçını burada zikretmemiz uygun olur,³²⁷

-Molla Hasani Ta’vikî

-Molla Muhammed Emîni Boti

-Molla Muhammedî Kopekli

-Molla Abdurrahman Basiyâtî

-Molla İbrahimi Botî

Zikrettiğimiz bu beş şahıs, yörede oldukça meşhur olmuş ve oldukça ses getirmiş ve adlarından söz ettirmişlerdir.

³²³ Korkusuz, a.g.e, s. 254.

³²⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 288; Bilgiler Mahmut Altunakar’dan derlenmiştir.

³²⁵ Korkusuz, a.g.e, s. 289; Aynı kaynaklar.

³²⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 288; Aynı kaynaklar.

³²⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 289; Aynı kaynaklar.

Şeyh Muhammed Neytullah, ömründe 2 evlilik yapmıştır, hanımlarının isimleri, Ayşe ve Fatma'dır. Bu iki eşinin dışında, şeyh bir dönem İstanbul'a gittiği vakit, ismi Refia olan bir Çerkez cariye getirir, bu cariyeden Muhammed isminde bir oğlu olur ancak gençken vefat etmesi sebebiyle bu cariyeden nesli kesilir.

Osmanlı arşiv kayıtlarında, medrese de eğitim gören talebelerin ve tekkeye gelen misafirlerin çokluğundan bunlara bakacak gücünün kalmadığına ve dolayısıyla medrese ve tekke için Ta'amiye (aylık yiyecek ücreti) bağlanması için yazılmış yazışma belgeleri tarihi bir vesika olarak mevcuttur.³²⁸

Bir başka belgede, arazi meselesi hakkında yapılmış şikayet üzerine Şeyh Muhammed Neytullah'ın, Diyarbakır valisinin yaptıklarından dolayı İstanbul'a yaptığı konu ile ilgili şikayet mektuplarını içeren vesikalardır.

Şeyh Muhammed Neytullah, henüz çok genç denebilecek bir yaşta, 48 yaşında 1916 yılında vefat etmiş, cenazesi Altınakar köyüne defnedilmiştir.³²⁹

Şeyh Muhammed'in halifelerinin çok olduğu rivayetine rağmen biz burada isimlerine ulaşabildiğimiz iki halifesini zikretmekle yetineceğiz. Şeyhin bilinen iki halifesinin isimleri şunlardır;³³⁰

-Şeyh Ahmed-i Kûri

-Şeyh Muhammed Celaledin (Şeyh Muhammed Neytullah'ın oğludur.)

Şeyh Neytullah Efendi'nin eserlerine gelince; Şeyhin, babasından kalma kitaplar dahil olmak üzere 20.000'ni aşkın zengin bir kütüphaneye sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak ne acı ve üzüntü vericidir ki, bu eserlerden hiçbirisi meydana gelen yağmalama olaylarında nasibini fazlasıyla almış ve üzülerek söylüyoruz ki bu eserlerden hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır.³³¹ Buna paralel olarak Şeyh Neytullah Efendi'ye ait her şey imha edildiği için yazmış olduğu bir eserinin bulunup bulunmadığı sorusu da bu çerçevede cevapsız kalmıştır.

³²⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 290; Aynı kaynaklar.

³²⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 288; Aynı kaynaklar.

³³⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 289; Aynı kaynaklar.

³³¹ Korkusuz, a.g.e, s. 290; Aynı kaynaklar.

7) ŞEYH MUHAMMED RÂŞİD (RİŞTÎ)

Asıl adı Muhammed Raşid olan bu zat, Şeyh Selameta köyünde dünyaya gelmiş ve doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Şeyh Muhammed Raşid aynı zamanda yöredeki meşhur şeyhlerden, Şeyh Emine Şeyh Selameta'nın oğludur.³³²

Şeyh Raşid, ilim tahsiline babasının yanında başlar ancak babasının kendisi küçük yaşta vefat etmesi sebebiyle, yöredeki meşhur alimlerden Molla Abbas isimli zatın yanına gider ve bu zatın yanında ilim tahsiline devam ederek, onun yanında ilim icazetini alır.³³³

Şeyh Raşid, tasavvufi terbiyesini de, yöredeki meşhur şeyhlerden Akteveli şeyh Muhammed Can'ın yanında tamamlar ve onun halifesi olur.³³⁴

Şeyh Raşid, aynen babası gibi, Mayıs aylarında dağlara, yaylalara irşada çıkar ve Eylül ayının sonlarına kadar inmezdi. Bu dönemlerde yaptığı tek faaliyet irşad idi. Tekkesinde daima hatm-i Hâcegan kurar ve çokçok Allah (c.c.)'ı zikrederdi.

Şeyh Raşid'in en önemli vasıfların birisi şudur. Şeyh hilafet aldıktan sonra yüzüne bir peçe örtmüş, dışardan yabancılara asla göstermemiş ve vefatına kadar arık hiç kimse onun yüzünü görmemiştir.³³⁵

Şeyh Raşid, ömründe iki evlilik yapmıştır. Birinci hanımı, Lice'nin Firdevs köyünden Ayşe hanım, ikincisi ise Akteveli Halime hanımdır. Şeyhin bu iki evlilikten yedi erkek ve beş kız çocuğu olmuştur. İsimleri şöyledir; Aziz, Tefik, Nezir (1889-1971), Askeri (1904-1946), Muhammed Nüzhet (1904-1946)' tir.³³⁶

Kız çocuklara gelince Şeyhin birinci kızı, Akteveli Şeyh Muhammed Can'ın oğlu Hasib Efendi ile evlendirilmiş, ikinci kızı, Comekan şeyhi, Şeyh Şerif Efendi ile evlendirilmiş, üçüncü kızı, meşhur Seydayi Alipari (Molla İbrahim) Efendi ile

³³² Korkusuz, a.g.e, s. 296; Bilgiler Enver Teyfûri Efendi'den derlenmiştir.

³³³ Korkusuz, a.g.e, s. 297; Aynı kaynaklar.

³³⁴ Korkusuz, a.g.e, s. 298; Aynı kaynaklar.

³³⁵ Korkusuz, a.g.e, s. 299; Aynı kaynaklar.

³³⁶ Korkusuz, a.g.e, s. 298; Aynı kaynaklar.

evlendirilmiş, dördüncü kızı, eydayi Alipari'nin kardeşi, Molla Reşit Efendi ile evlendirilmiş, beşinci kızı Eğil beylerinden, Aziz Bey ile evlendirilmiştir.³³⁷

Şeyh Muhammed Raşid Efendi, rivayet edilirken o sıralarda vuku bulan I. Dünya savaşı'na ma'nen katılmış ve orada yaralanmış, daha sonra almış olduğu yaranın azması sonucunda 1917 yılında vefat etmiştir.³³⁸

8) ŞEYH MUHYİDDİN-İ ŞEYH SELÂMETA

Asıl adı Muhyiddin Teyfûri olan bu zat 1304/1887 yılında Şeyh Selameta köyünde dünyaya gelmiştir. Şeyh Muhammed Raşid-i Rîştî (Bir köyün ismidir.)'nin oğludur. Lakabı “Şeyhu’ş-Şeriatî”dir.³³⁹

Şeyh Muhyiddin Efendi, daha küçük yaşta Şeyh Abdurrahman-i Aktepe'nin nazarı dikkatini çekmiş ve ailesi içinde çıkmış en büyük alim olarak bilinir.

Şeyh Muhyiddin, tarikatta Şeyh Abdurrahman-i Aktepe'ye intisab ederek ondan hilafet alır. Şeyhin almış olduğu tarikat icazesi, babasının icazesi ve evindeki tüm kitapları, 1925'teki olaylardan dolayı evlerinin yakılması sonucunda hepsi yok olup gitmiştir.³⁴⁰

Şeyh Muhyiddin Efendi, ilmi ile temayüz ettiğinden, civarda olan herhangi bir şer'i müvazaada hemen kendilerine gelinip fetva alınırdı. İlmi ile amil bir insandı.

Şeyh Muhyiddin ömründe 3 evlilik yapmıştır. Birinci hanımı, akteveli şeyh Muhammed can'ın kızı Sünbül hanımdır. İkincisi, Gülanlı, Kudret hanım, üçüncüsü de teyzesinin kızı Emine hanımdır.³⁴¹

Şeyh Muhyiddin'in ilk hanımından üç erkek çocuğu olmuştur. Bunların isimleri şunlardır; Abdurrahman, Muhammed (1920-1976), Şafii (1927-1942)³⁴²

Şeyh Muhyiddin Efendi, 1950 yılı, 22 Eylülünde Cuma gecesi, (aynı zamanda kurban bayramı gecesi) Hakk'a yürümüş ve Şeyh Selameta köyüne

³³⁷ Korkusuz, a.g.e, s. 298; Aynı kaynaklar.

³³⁸ Korkusuz, a.g.e, s. 299; Aynı kaynaklar.

³³⁹ Korkusuz, a.g.e, s. 310; Aynı kaynaklar.

³⁴⁰ Korkusuz, a.g.e, s. 311; Aynı kaynaklar.

³⁴¹ Korkusuz, a.g.e, s. 312; Aynı kaynaklar.

³⁴² Korkusuz, a.g.e, s. 313; Aynı kaynaklar.

defnedilmiştir. Şeyhin birçok kerametlerinden bahsedilir ve bu kerametler ağızdan ağıza dolaşır.³⁴³

F. SİLSİLE VE İCÂZET

Tasavvufî terbiye, bir arada bulunma (sohbet) ve in'ikas yoluyla gerçekleştiği, hal ve duyguların yansıma ve transferi demek olduğu için mürşid ve rehber ihtiyacı göstermektedir. Bu ilmin, Hz. Peygamber(s.a.v.)'in manevi ve ruhani otoritesinin devamı şeklinde bir özelliğe sahip olması, bu yolun rehberlerinde ma'nevi bir silsile aranması sonucunu doğurmuştur. Silsile, tarikat şeyhlerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kadar uzanan üstadlar zincirine verilen addır. Aslında ilk hicrî asırlarda tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslami ilimlerde genel olarak bir rivayet zinciri zorunluluğu vardı. Bilhassa hadis ve tefsir ilmine dair fikir ve görüş nakledenler, bu fikir ve görüşlerini genelde ashab yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'e isnada önem verirlerdi.

Ancak hicri III. Asırdan itibaren İslami ilimler yazılıp kayda geçmeye başlayınca, silsile zorunluluğu da zaman içinde terkedildi. Hicri VI. asırdan itibaren tefsir, hadis ve fıkıh konusunda silsile, pek aranmaz oldu. Tasavvuf ricali ise ilimlerinin özelliği gereği, silsile ananesini hiç terketmediler. Hatta ilk asırlarda şifahi olarak nakledilen silsile geleneğini zamanla yazılı hale getirdiler. Silsile cetvellerinin yazılı olduğu evraka "tomar" denir. Diğer ilim mensuplarının zamanla terkettiği silsile geleneğine sufiler, ilimlerinin özelliği gereği biraz daha fazla önem verdiler. Sufilerin verdiği bu önem sebebiyle bazıları silsilenin muhdes yani sonradan düzenlenmiş bir şey olduğuna iddiaya kalkıştılar. Oysaki silsile baştan beri, bütün İslamî ilimlerde olduğu gibi tasavvufta da vardır.

Hz. Peygamber'den günümüze kadar devam eden iki silsile vardır. Bunlardan biri Hz. Ebubekir, diğeri de Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşır. Diğer sahabelere aid silsileler, zaman içinde münkariz olmuştur. Silsile Cenab-ı Hakk'tan Resul-u Kibriya vasıtasıyla gelen feyz-i ilahi kanalı olduğundan bu tür feyze "Feyz-i İsnadi" veya "Füyuzât-i Silsile-i Celîle" adı verilir. Silsile, manevi bir neseb sayılır.

Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber'in hanımlarını, "Ümmetin anneleri"³⁴⁴ sayan ayetle, "Mü'minlerin kardeş"³⁴⁵ olduklarını bildiren ayet ve Hz. Peygamber'in

³⁴³ Korkusuz, a.g.e, s. 312; Aynı kaynak.

³⁴⁴ Ahzab Sûresi, âyet, 6.

“Ben sizin babanız makamındayım”³⁴⁶ hadis-i şerifi İslam ümmetini büyük bir aileye benzetmiştir. Bu aile anlayışı tarikatlarda da vardır. Şeyh baba, eşi anne, müridler (ihvan) kardeşlerdir. Bu manevi ailenin soy ağacı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşan silsilenamelerdir. Bu yüzden silsilesini bilmeyen tarikat mensupları, şeceresini bilmeyen kimselere benzetilmiştir. Böyle bir titizlik tarikat bağlarında mensubiyet duygusunu pekiştirmektedir. Müridin kendisini manevi olarak şeyhinin soyundan bilmesi ve onun manevi evladı sayması; şeyhin de kendisini onun manevi babası bilmesi ve onu manevi evladı görmesi, duyguları yükseltmekte ve iletişimi kolaylaştırmaktadır.

Tasavvufta biri tabii, diğeri manevi doğum olmak üzere iki doğum vardır. Tabii doğum, çocuğun ebeveynin mahsulü olarak dünyaya gelmesidir. Ma'nevi doğum mürşide intisapla başlayan süreçtir. Bu doğumla mürid, doğan bir çocuğun, babasının bir parçası olması gibi, adeta şeyhinin bir parçası olur. O'nun ahlak ve özelliklerini taşır. Tabii ve ilk doğum, insanın alem-i mülkle irtibatını sağlar, ikinci ve manevi doğum ise insanın melekût alemiyle alakasını sağlar. Nitekim Hakk Teala: “Böylece biz, İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (büyük ve muhteşem varlıklarını) gösteriyorduk ki (kudret ve azametimize) kesin inananlardan olsun.”³⁴⁷ ayetinde geçen “kesin inananlardan olma” özelliği, ancak bu manevi doğumla kazanılabilir. Manevî doğumu gerçekleştirmeyen kimse peygamberin mirasçısı olmaya layık değildir. Kişi ne kadar anlayışlı ve zeki de olsa ikinci doğumu, manevi nisbeti yoksa peygamber mirasçılığına ehil olamaz. Çünkü anlayış ve zeka, aklın neticesidir. Halbuki akıl, şeriatın nûrundan mahrum ve kuru olursa mülk aleminde ne kadar dolaşırsa da Melekût alemine giremez. Bu yüzden sufiler: “Alimler peygamberlerin varisleridir.”³⁴⁸ Hadîs-i şerifini Resûlullah'tan itibaren manevi nesebin varlığına delil sayarlar. Resûlullah mirasına sahip alimliğin, gönül imarıyla gerçekleşen bir irfan olduğunu söylerler.

Tabii doğumda babanın sulbüne tevdi edilen çocuğa aid özellikler, bu suretle çocuğa intikal eder. Manevi doğumla da şeyhten müride manevi hal ve ahlâki

³⁴⁵ Hucûrat Sûresi, âyet, 10.

³⁴⁶ Ebû Dâvud, *Tahâre*, 4.

³⁴⁷ En'am Sûresi, âyet, 75.

³⁴⁸ Buhârî, *İlim*, 10; Ebû Dâvud, *İlim*, 3.

özellikler intikal eder. Bu ilim ve haller, şeyhlere sohbet yoluyla Hz. Peygamber'den itibaren nasıl ulaştı ise müridlere de öyle yansır. Böylece manevi neseb devam etmiş olur. Sühreverdî'ye göre bu etkileşim, Allah'ın sohbet edenle sohbet edilen, sevenle sevilenin arasını telif etmesi sonucu olarak meydana gelmektedir.³⁴⁹

Bütün tarîkatlarda “*silsile*” vardır. Ancak silsilede, birbirleriyle görüşmesi tarihen mümkün olmayanlar da bulunabilmektedir. Bunların feyzleri “*Üveysî*” yolladır. Üveysîlik cismani olarak görüşmeleri mümkün olmayan kişilerin rüya yoluyla manen görüşmeleridir. Tasavvufta zikir telkininin sırrı, Resûl-u Ekrem’e varıncaya kadar bütün kalblerin irtibatını sağlamaktır. Mürid, kendi silsilesini teşkil eden zevât-ı kirâmın ruhaniyetlerinden şeyhi vasıtasıyla istifade eder. Bu yüzden silsilede yer alan ricalin muhtelif zamanlarda nazım, ya da nesir şeklinde isimleri yad edilerek feyz yolu aranır. Bütün tarîkatlarda buna ayrı bir önem verilir. Özellikle Nakşebendîler, tarîkat ayinlerine bile bu adı verirler: Hatm-i Hâcegan.

Hatm-i Hâcegân tarîkat silsilesinde yer alan ricalin isimlerinin saygı ile okunup yad edilmeleri demektir. Bu arada bazı sureler ve Kur'an ayetleriyle dua ve salavat, tevhîd ve lafza-İ celâl zikri de icra olunur. İsimlerin anılmasının, rabıtada gönlü şeyh vasıtasıyla Hz Peygamber'e bağlamada büyük yararı vardır. Ayrıca “Tefekkür-i mevt” ve “Râbitâ” sırasında tarîkat ricalinin Hz Peygamber'den şeyhine gelinceye kadar “Yarımay” (hilal) şeklinde oturduklarının tahayyül edilmesi manevi bir mülakat sayılır. Bu durum feyz-ı isnadi yoluyla salikin gönlünü açar, manevi yükselişlere medar olur. Tarikatların silsilelerini tesbit eden bazı eserler kaleme alınmış ve bunlara silsile-name adı verilmiştir. İçerisinde ehl-i beytten birisinin yer aldığı silsilelere “Silsiletü'z-Zeheb (Altın silsile) adı verilmiştir.

Sûfîler, şeyhin müridine söylediklerini ve silsilesini yazdırmasına delil olarak şu hadis-i şerifî öne sürmektedir. Peygamberimiz, Mekke fethinde bir hutbe irad buyurmuştu. Ebu Şah isimli biri bu hutbenin kendisi için yazılmasını istedi. Hz Peygamber “*Ebu Şah için bu hutbeyi yazın buyurdu.*”³⁵⁰ Manevi nisbetin alameti için de delil şudur: İbni Mes'ud'un rivayetine göre Allah Resulü “*Allah kimin*

³⁴⁹ Sühreverdî, “*Avârifü'l Meârif Tercümesi*”, ss. 106-108, Daha geniş ve detaylı bilgi için buraya bakılabilir.

³⁵⁰ Buhârî, *Lukâtâ*, 7; Müslim, *Hacc*, 447, Ebû Dâvud, *İlim*, 3.

*hidayete ermesini isterse onun göğsünü İslam'a açar*³⁵¹ ayetini okuyunca şöyle buyurdu. “Nur göğse girince göğüs genişler. Bunun alameti dünyayı bırakıp ahirete yönelmek, ölüm gelmeden hazırlıklı olmaktır.”³⁵² Batını nisbetin alâmetinin biri de hadiste belirtildiği gibi ahirete yönelmek ve ölüme hazırlıklı olmaktır.

Tarîkat şeyhleri ve tasavvuf mensupları, zaman içerisinde liyakati olmayan ve seyrü süluk görmemiş nâehil kişilerin şeyhlik iddiasına kalkışmasını önlemek için, bir icâzet şartı getirmişlerdir. İcâzet, şeyhlerin mürid yetiştirmek üzere ehliyetini ispatlamış ve seyr-u sülûkunu tamamlamış olan mensuplarına verdikleri yazılı veya şifahi izindir. Eğer verilen irşad izni, yazılı belge ise onun adı icâzetnâmedir. XVII. Yüzyıldan sonra şeyhliklerin babadan oğula geçmesi sebebiyle tasavvufi eğitimin belli bir düşüş kaydetmesi, tekke şeyhlikleri için icazetnâme aranması sonucunu doğurmuştur. Şeyhten icazet alan sâlik, “halîfe” sayılır ve tekke açmasına izin verilirdi. Ancak tekkesi ve faaliyetleri mensûbu bulunduğu tarikatın merkez tekkesi (âsitane) tarafından denetlenirdi. Müstakil ve sorumsuz hareketine izin verilmezdi.

Hilâfet icâzetnâmeleri iki türlü olurdu. Birisi şeyhin hayatıyla sınırlı olmak üzere verilen hilâfet-i nâkısadır. Bu icazetin hükmü, şeyhinin vefatıyla sona erer. İcazet sahibi şeyhinden sonra müstakil hareket imkanına sahip değildir. Aksine asitane denilen merkez tekkenin, ya da şeyhinin yerine post-nişin olan ser-halifenin işaretine uyar. Çünkü ser-halîfe hilâfet-i kâmile sahibi kişidir. Hilafet-i tamme veya hilafet-i kâmile, şeyhinden sonra da müstakil hareket imkanı sağlayan ve sahibinin seyr-u sülûkunu ikmal ettiğini gösteren vesikalardır. İrşad için icazete, icazet için de kesiksiz bir silsileye sahip mürşidden seyr u sülûk görmeye ihtiyaç, hatta mecburiyet vardır.

Bir şeyhin sağlığında pek çok hulefası bulunabilir. Bunlar şeyhlerinin vefatını müteakip hemen yeni bir kol açmak yerine, merkez tekkenin hükmüne ve şeyhin baş halifesinin işaretine uymalıdır. Tasavvufta şeyh ve mürşid, fıkıhta müftü (fetva makamı) konumundadır. Halife ise vaiz; gibidir. Vaiz müftüye bağlı olduğu gibi halife de şeyhe bağlıdır. Tarîkat pirleri de mezhep imamları ve müctehidler

³⁵¹ En'am Suresi, âyet, 125.

³⁵² Beyhâki, *Şuâbu'l İman*, 352, Hadis no. 105/52; “*Hadislerle Tasavvuf*”, Trc. Zaferillah Dâvudî, İstanbul 1995, s. 157, 226 v.d.

konumundadır. Bu itibarla herkesten bulunduğu konumdaki hiyerarşiye uygun hareket etmesi beklenir.

G. ALTIN SİLSİLE

- * Mevlâna Seyyidunâ ve Senedunâ ve Hâcetenâ Resûl-u Kibriya Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v)
- * Mevlâna Ebû Bekir-i Sıddîk (r. a.)
- * Mevlâna Selman-i Fârisî (r. a.)
- * Mevlâna Kasım bin Muhammed bin Ebu Bekir-i Sıddîk (r.a.)
- * Mevlâna Cafer-i Sadık bin Muhammed Sadık (r.a.)
- * Mevlâna Ebâyezîd-i Bestamî (k.s.)
- * Mevlâna Ebu'l Hasan-ı Harkani
- * Mevlâna Ebu Ali el-Farmedî (k.s.)
- * Mevlâna Yusuf-u Hemedanî (k.s.)
- * Mevlâna Abdülhakîm-i Gucduvânî (k.s.)
- * Mevlâna Arif-i Rivegerî (k.s.)
- * Mevlâna Mahmud-i Encîr-i Fağnevî (k.s.)
- * Mevlâna Ali Râmitemî (k.s.)
- * Mevlâna Muhammed Baba Semmâsi (k.s.)
- * Mevlâna Seyyid Emir Külâl (k.s.)
- * Mevlâna Muhammed Bahâuudîn Şâh-i Nakşibend el-Buhârî (k.s.)
- * Mevlâna Alauddîn-i Attâr (k.s.)
- * Mevlâna Ya'kub-i Çerhî (k.s.)
- * Mevlâna Ubeydullah-i Ahrâr Semerkandi (k.s.)
- * Mevlâna Muhammed Zâhid (k.s.)
- * Mevlâna Derviş Muhammed (k.s.)
- * Mevlâna Hâce Semerkandâ (k.s.)
- * Mevlâna Muhammed Bâki Billah (k.s.)
- * Mevlâna Ahmed Fâruk-i Serhendî el-Ma'ruf bi'l-İmâm-i Rabbânî Müceddid-i Elfî's-Sânî (k.s.)
- * Mevlâna Muhammed Masum (k.s.)
- * Mevlâna Seyfüddîn-i Ebu'l Berekât Ahmed (k.s.)
- * Mevlâna Muhammed Bedâvunî Seyyid Nûr (k.s.)

- * Mevlâna Habîbullah Cân-i Cânân el-Mazhar (k.s.)
- * Mevlâna Abdullah Dehlevî (k.s.)
- * Mevlâna Muhammed Hâlid Ziyâuddîn (kuddise sirruh)
- * Mevlâna Hâlid-i Cezerî (k.s.)
- * Mevlâna Şeyh Salih Sibkî (k.s.)
- * Mevlâna Şeyh Hasan-i Nûrânî (k.s.)
- * Mevlâna Şeyh Abdurrahman Aktepe (k.s.)

Şeyh Abdurrahman hazretlerine kadar gelen silsile bu şekildedir. Silsilemizde yer alan kişileri, Resûlullah Efendimizden başlayarak kısaca tanıtacağız;

1) Mevlâna Seyyidunâ ve Senedunâ ve Hâcetenâ Resûl-u Kibriyâ Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v): İmâmu'l Haremeyn, Resûlu's-Sakaleyn, Seyyidu'l Kevneyn, peygamberlik zincirinin son halkası olan sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa Efendimiz, m. 571 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Cenab-ı Hakk'ın "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."³⁵³ diye buyurduğu sevgili Peygamberimiz insanlığa bir huzur ve kurtuluş reçetesi sunmuş ve 117/632 yılında Medine'de âlem-i bekâ'ya irtihal eylemiştir. Medine-i Müevverede Mescid-i Nebevî'deki hazîresinde medfundur.

2) Mevlâna Ebu Bekir-i Sıddik (radiyallahu anh): Altın silsilenin Resulullah (s.a.v.) Efendimizden sonraki ikinci isim olan Hz. Ebubekir-i Sıddîk Efendimiz, herkesçe malum olan Peygamberimiz'e olan sadakati ile dillere destan olmuştur. Kendileri hakkında Peygamberimiz: "Kimi İslam'a çağırdımsa reddetti.

³⁵³ Enbiyâ Sûresi, âyet, 107; Konu ile ilgili diğer ayetler; Âl-i İmran Sûresi, âyet, 164; Ahzab Sûresi, âyet, 21; Sebe' Sûresi, âyet, 28; Altın Silsileden bahseden meşhur kaynaklar şunlardır; Molla Câmi, "Nefahâtu'l-Üns", Tahran, 1917; Dehlevî, Abdullah, "Makâmât-ı Mazhariyye", Hindistan 1299, İst. 1990; Kevserî, ez-Zâhid, "el-Nazmu'l-Atîd İrgâmu'l-Merîd ve ed-Dureru'n-Nedîd", Kahire 1976; el-Hâni, Muhammed, "el-Hedâiku'l-Verdiyye", İst. 1986; Hasan en-Nedvî, "el-İmâm-u Serhindî", Kuveyt 1985; el-Hâni, Muhammed, "el-Behcetü's-Seniyye", 1301, çev. İst 1980; Hüseyin, el-Vâiz, el-Kâşif, "Reşâhat Aynu'l-Hayat", Hocasâde, Ahmet Hilmi, "Hadîkatu'l-Evliyâ", İst. 1318. Zikrettiğimiz bu sekiz kaynak, altın silsilenin oluşumundaki temel kaynaklar olma özelliğine sahiptirler..

Fakat Ebubekir (r.a.) hiç tereddüt etmeden çağırımı kabul etti.”³⁵⁴ buyurmuşlardır. Hafî zikri Peygamberimiz’den Sevr mağarasında bizzat talim etmiştir. Sâdık bir peygamber dostu ve aşığı olan Sıddık-ı A’zam Hz. Ebubekir Efendimiz 673 yılında doğmuş, hicretin XIII. Yılında 13/634 Resûlullah’ın vefatından iki yıl sonra, dar-ı beka’ya irtihal etmiştir.

3) Mevlâna Selmân-i Fârisi (r. a.):

4) Mevlâna Kasım bin Muhammed bin Ebûbekir-i Sıddîk (r. a.):³⁵⁵

5) Mevlâna Câfer-i Sâdık bin Muhammed Sâdık (r. a.):³⁵⁶

6) Mevlâna Ebâyezîd-i Bestâmi (k. s.):³⁵⁷

7) Mevlâna Ebu’l Hasan-i Harkânî (k. s.):³⁵⁸

8) Mevlâna Ebû Ali el-Farmedî (k. s.):³⁵⁹

9) Mevlâna Yusuf-u Hemedânî (k. s.):³⁶⁰

³⁵⁴ Bkz. Aynı kaynaklar, Hafî zikri tercih edenlerin çıkış noktası ve kolbaşıdır.

³⁵⁵ Aynı Kaynaklar; Aslen İran’lı olan Selmân-i Fârisi hazretleri sıkıntı ve meşakkat dolu uzun bir arayıştan sonra Resulullah Efendimizi bulmuş ve alemlerin Peygamberi’ne “Ehli Beyt” olma şerefiyle müşerref olmuştur. Altın silsile’nin Peygamber Efendimiz’den sonraki ikinci altın yıldızı olan Selman-i Farisi hicretin 35 yılında 35/ 655 vefat etmiştir.

³⁵⁶ Aynı Kaynaklar; Resul-u Ekrem Efendimiz’in mübarek neseb-i âlilerinden İmam Hüseyin Efendimizin torunu olan Câfer-i Sadık hazretleri 83/702 yılında Medine-i Müevvere de doğmuştur. Kur’an-ı Kerim’in feyzini ve manevi hükümlerini otuz dört yıl boyunca yılmadan ümmeti Muhammed’in kalplerine yerleştirmiş olan Cafer-i Sadık hazretleri 148/765 yılında vefat etmiştir.

³⁵⁷ Aynı Kaynaklar; Asıl ismi Tayfur bin İsa bin Adem Süruşan’dır. 188/702 yılında İran’ın Bistam şehrinde doğmuştur. Tasavvuf tarihinde sekr, fenâ, melâmet, tevhîd, muhabbet gibi konulardaki sözleriyle tanınan Ebâyezîd-i Bistâmi hazretleri 261/874 yılında devamlı zikir ve Lafza-i Celâl söyleyerek ruhunu teslim etmiştir. Kabri Bistam’dadır.

³⁵⁸ Aynı Kaynaklar; Bistam yakınlarında Harakan denilen köyde 352/963 yılında doğmuştur. Bayezid-i Bistami’nin ruhaniyetinden feyz alarak yüksek makamlara terfi etmiştir. 425/1033 yılında bir rivayete göre harakan’da, diğer bir rivayete göre dehars’ta şehid olarak irtihal buyurmuşlardır. Manevi ilimlerin yanı sıra tıp ve felsefe ilimlerinde zirveye çıkmıştır.

³⁵⁹ Aynı Kaynaklar; Horasan’ın Tus şehri yakınlarındaki Farmed’de 407/1016 yılında doğan hazretin asıl adı Fazl bin Muhammed, künyesi Ebû Ali’dir. İrşad ve nasihat üslubundaki incelik, hal ve tavırlarındaki mükemmellik sebebiyle devrinde büyük bir sevgiye mazhar olan Aliyyu’l Farmedi Hazretleri 477/1084 yılında vefat etmiştir.

10) Mevlâna Abdülhâlik-i Ğucduvânî (k. s.):³⁶¹

11) Mevlâna Ârif-i Rivgerî (k. s.):³⁶²

12) Mevlâna Mahmud-i Encîr-i Fağnevî (k. s.):³⁶³

13) Mevlâna Aliy-yî Râmitenî (k. s.):³⁶⁴

14) Mevlâna Muhammed Baba Semmâsi (k. s.):³⁶⁵

15) Mevlâna Seyyid Emir Külâl (k. s.):³⁶⁶

16) Mevlâna Muhammed Bahâuddîn Şâh-i Nakşibend el-Buhârî (k. s.):³⁶⁷

³⁶⁰ Aynı Kaynaklar; Kendisinden sonra gelenlerinde intisab etmekle övündükleri bu büyük mürşid 440/1048 yılında doğmuştur. Tasavvufu “Aşk bizim yolumuzdur.” diye özetleyen: Kendisinden sonra gelenlerinde intisab etmekle övündükleri bu büyük mürşid 440/1048 yılında doğmuştur. Tasavvufu “Aşk bizim yolumuzdur.” diye özetleyen Yusuf-u Hemedani hazretleri 534/1139 yılında Merv şehrinde vefat etmiştir.

³⁶¹ Aynı Kaynaklar; Nakşbendî Tarikatının bânisi sayılan Abdülhâlik-i Ğucduvânî hazretleri Buhara’ya yakın Ğocdevan köyünde dünyaya gelmiştir. Emaneti Yusuf-u Hemedânî’den devralan Abdülhâlik-i Ğucduvânî hazretleri, hafî zikri esas almış ve tarikatın on bir prensibini va’z etmiş, Ğucduvan hazretleri 596/1199 yılında vefat etmiştir.

³⁶² Aynı Kaynaklar; Ğucduvânî hazretleri’nin dördüncü halîfesi olan Ârif-i Rivgerî 560/1164 yılında Rivger’de doğmuştur. Zâhiri ilimlerine ait eğitiminden sonra genç yaşta mürşidine intisab eden Rivgerî hazretleri kısa bir süre sonrada mezun olmuştur. Rivgerî hazretlerinin 660/1261 yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.

³⁶³ Aynı Kaynaklar; Ârif-i Rivgerî hazretlerinin yerine irşad makamına geçen Fağnevî hazretlerinin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Zikir ve gönül ehli bir kişiliğe sahip olmakla birlikte, ilim meclislerini de seven Fağnevî hazretleri, 717/1317 yılında vefat etmiştir.

³⁶⁴ Aynı Kaynaklar; Azîzan lakabıyla anılan Ali Râmitenî hazretleri, 591 yılında Buhâra’ya yakın Râmiten kasabasında doğmuştur. Hâcegan yolunu Şâh-ı Nakşibend Hazretlerine taşıyan kolun başıdır. Yüksek mâneviyatı ve ulvî şahsiyetiyle bâtın alemine damgasını vuran Ali Râmitenî hazretleri 721/1321 yılında vefat etmiştir.

³⁶⁵ Aynı Kaynaklar; Buhara yakınlarında ki Semmas köyünde dünyaya gelmiş ve doğduğu köyde yaşantısını devam ettirmiştir. Aşklı, cezbeli ve coşkulu bir mürşid olan Baba Semmâsi hazretleri dervişliğe ve müridliğe uygun olan insanları arar ve kendisi bulurdu. Semmâsi hazretleri 755/1354 yılında yaşantısını sürdürdüğü Semmas köyünde vefat etmiştir.

³⁶⁶ Aynı Kaynaklar; Peygamber Efendimiz’in neseb-i âlilerinden olan Emir Külâl hazretleri, Buhâra’ya iki fersah uzaklıktaki Suhar köyünde doğmuştur. Güreş sporuyla da meşgul olduğu rivâyet edilmektedir. Altın Silsile’de kol başı olan tarîkata adını verecek olan Şâh-ı Nakşbenb Muhammed Bahâuddin Hazretleri onun talebesidir. Emir Külâl hazretleri 772/1370 yılında vefat etmiştir.

17) Mevlâna Alâeddîn-i Attâr (k. s.):³⁶⁸

18) Mevlâna Ya'kub-i Çerhî (k. s.):³⁶⁹

19) Mevlâna Ubeydullâh-i Ahrâr-i Semerkandî (k. s.):³⁷⁰

20) Mevlâna Muhammed Zâhid (k. s.):³⁷¹

21) Mevlâna Muhammed Dervîş (k. s.):³⁷²

22) Mevlâna Hâce Emkenegî Semerkandî (k. s.):³⁷³

³⁶⁷ Aynı Kaynaklar; Asıl adı Muhammed Bahâuddin bin Muhammed, nisbesi “El-Buhârî” olan Şâh-ı Nakşbend hazretleri kendisine kadar “Hâcegân Yolu” olarak anılan tarîkatı, “Nakşbendî” yapan kol başı, veliler serdari bir uludur. Bahâuddin hazretleri, 718/1318) yılında Kasr-ı Ârifan’da doğmuştur. Daima, ileri ufuklara bakmayı öğütleyen bir mana sultanı olan Şâh-ı Nakşbend hazretleri 791/1388 yılında âlem-i bekâyâ irtihâl etmiştir.

³⁶⁸ Aynı Kaynaklar; Hâce Alâeddîn-i Attâr hazretleri, milâdî XIV. hicri VIII. yüzyılın hemen başlarında dünyaya gelmiştir. Hocası Şâh-ı Nakşbend hazretleridir. Medresedeki zâhidâne yaşayışı, ahlak ve olgunluğu ile hocası Şâh-ı Nakşbend hazretlerinin dikkatini çeker ve ona damat olur. Attâr hazretleri 802/1399 yılında Recep ayında Hakk’a vasil olmuştur.

³⁶⁹ Aynı Kaynaklar; Tam adı Ya'kub bin Osman bin Mahmud’dur. Gazne yakınlarındaki Çerh köyünde doğmuştur. Alâeddîn-i Attâr hazretlerinin büyük halifelerinden olup, kadri yüce bir zattır. Şâh-ı Nakşbend hazretlerinin sohbetiyle şereflenmiştir. Zamanın allamesi ve ferîd-i asr olan Ya'kub-i Çerhî hazretleri 85/1447 yılında vefat etmiştir.

³⁷⁰ Aynı Kaynaklar; Ramazan ayında 806/1404 yılında Taşkente bağlı Bağistan’da doğmuştur. Hz. Ömer neslinden, ilim ve irfân ehli bir ailedendir. Himmeti hakla hizmette arayanlardandı. Tasavvufu “Başkalarının yükünü taşımak, kendi yükünü taşıtmamak.” olarak anlardı. Ubeydullâh-i Ahrâr hazretleri, 893/1487 yılında Semerkant’da vefat etmiştir.

³⁷¹ Aynı Kaynaklar; Muhammed Zâhid Semerkandî hazretleri, silsile-i âliyye büyüklerinden olan Ya'kub-i Çerhî hazretlerinin kızının oğlu, yani torunudur. Hocası, her ilimde söz sahibi olan Ubeydâllâh-i Ahrâr hazretleridir. Ömrünü İslam dininin esaslarının öğrenmek ve öğretmek için sarf etmiştir. Muhammed zahid hazretleri, 936/1529 yılında vefat etmiştir.

³⁷² Aynı Kaynaklar; Muhammed Zâhid hazretlerinin büyük halîfelerinden biridir. Çok cezbeli, genellikle istiğrak halinde bulunan kâmil bir mürşiddir. Tarîkat-ı Âliyye’ye intisablarından evvel on beş yıl riyâzat ve zühd üzere amel etmiştir. Muhammed Dervîş hazretleri, 970/1562 yılında vefat etmiştir.

³⁷³ Aynı Kaynaklar; 918/1512 yılında Semerkant’a bağlı Emkeneg kasabasında doğmuştur. Muhterem babaları Muhammed Dervîş hazretlerinin büyük halifelerinden biridir. Hakk’ı, hakikatı kendi şahsında müşahade etmek en büyük özelliklerinden biridir. Yetiştirdiği veli zatlardan en başta gelen talebesi,

23) Mevlâna Muhammed Bâkibillâh (k. s.):³⁷⁴

24) Mevlâna Ahmed-i Fâruk-i Serhendî el-Ma'ruf bi'l-Îmâm-i Rabbânî Muceddid-i Elfi's-Sâni (k. s.):³⁷⁵

25) Mevlâna Muhammed Ma'sum (k. s.):³⁷⁶

26) Mevlâna Seyfüddîn-i Ebu'l Berekât Ahmed-i Serhendî (k. s.):³⁷⁷

27) Mevlâna Muhammed Bedvânî Seyyid Nûr (k. s.):³⁷⁸

28) Mevlâna Habîbullah Cân-i Canan el-Mazhar (k. s.):³⁷⁹

Îmâm-ı Rabbânî hazretlerini yetiştiren, Muhammed Bâkibillah hazretleridir. Emkenegî hazretleri, 1008/1599 yılında doksan yaşında dâr-ı bekâ'ya irtihâl etmiştir.

³⁷⁴ Aynı Kaynaklar; Muhammed Bakibillah hazretleri, 971/1563 yılında Afganistan'ın başkenti Kabil'de dünyaya gelmiştir. Bakibillah hazretleri, nazarla ve sohbetle insan yetiştirme konusunda oldukça mahir idi. Bâkibillah hazretleri Delhi'ye yakın Cihanâbâd şehrine yerleşmiş ve orada irşad nurlarını yaymaya başlamıştır. Başta Îmâm-ı Rabbânî olmak üzere çok sayıda insan yetiştiren Bâkibillah hazretleri, 1012/1603 yılında Mevlâsına kavuşmuştur.

³⁷⁵ Aynı Kaynaklar; Altın silsilenin 24. halkası "Îmâm-ı Rabbânî" lakabıyla anılan mürşidimizin asıl adı, Ahmed bin Abdullâh el-Fârukî'dir. Fârukî nisbesi, Hz. Ömerü'l Faruk'un soyundan olmasından ileri gelmektedir. "Muceddid-i Elfi's-Sâni" şöhreti ikinci bin yılın başında gelen muceddid sayılmasındandır. Îmâm-ı Rabbânî, 971/1563 yılında Hindistan'da Serhend şehrinde doğmuştur. İrşad, tebliğ ve mücadelelerle geçen ömrü, Sevgili Peygamberimiz gibi 63 yaşında noktalanmıştır. Îmâm-ı Rabbânî hazretleri, 1034/1625 yılında Serhend şehrinde dâr-ı bekâ'ya irtihâl etmiştir.

³⁷⁶ Aynı Kaynaklar; Îmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yedi oğlundan üçüncüsüdür. Ne güzel bir tevafuktur ki, doğumları, 1009/1600 senesinde, Îmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Muhammed Bâkibillâh hazretlerine teslim olduğu gündür. Ahlâk-ı Muhammedî ile muttasıf olan Muhammed Ma'sum hazretleri, babalarının vefatından sonra irşâda başlamış ve bir milyon müridinden, yüzünü aşkın veli yetiştirmiştir. Muhammed Ma'sum hazretleri, 1080/1669 yılında 71 yaşında vefat etmiştir.

³⁷⁷ Aynı Kaynaklar; Îmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu Urvetü'l-Vuskâ, Muhammed Ma'sum hazretlerinin 5. oğlu olan Muhammed Seyfeddin hazretleri, 1049/1639 yılında Serhend'de doğmuştur. Îmâm-ı Rabbânî hazretlerinin terbiyesinden nasibini alarak, hemen hemen bütün Asya'yı tenvir etmiştir. Peygamber Efendimiz'in sünnetlerine o kadar riâyet etmiştir ki, bu vasfından dolayı kendilerine sünnetin ihya edicisi lakabı verilmiştir. Muhammed Seyfeddin hazretleri, 1098/1686 yılında ebediyete irtihâl eylemiştir.

³⁷⁸ Aynı Kaynaklar; Doğum tarihi bilinmeyen bu muhterem zat, seyyid olup Altın Silsile'nin mübarek halkalarından 27. cisidir. Sarf, nahiv, mantık, tefsir, hadis ve tasavvuf sahasında zamanın en iyi âlimlerinden biri olan Muhammed Bedvânî hazretleri, 1135/1722 yılında dar-ı beka'ya irtihâl eylemiştir.

29) Mevlâna Şâh Abdullâh-i Dehlevî (k. s.):³⁸⁰

30) Mevlâna Muhammed Hâlid-i Bağdâdi (k.s.): Asıl adı Hâlid bin Ahmed, lakabı ise “Mevlâna”dır. Ömrünün bir kısmını Bağdat’ta geçirdiğinden ve bu şehirde şöhret bulduğundan “Bağdâdi” nisbesi ile anılmıştır. Bağdâdi hazretleri, 1192/1778 yılında doğmuştur. Bağdâdi hazretlerinin nesebi âlileri Osmân-i Zinnûreyn Efendimiz’e dayanır. Anne tarafı Hz. Ali Efendimiz’e ulaşır. Üstün zekası ve yüksek ilmi kabiliyeti sayesinde çevresinde ilgi odağı olmuştur. Yetiştirdiği birçok halifesini İskam memleketlerine göndererek, neşr-i tarikat eylemişlerdir. Bağdâdi hazretleri, 1242/ 1826 yılında dâr-ı bekâ’ya irtihâl eylemiştir.³⁸¹

31) Mevlâna Hâlid-i Cezerî (k. s.):³⁸²

32) Mevlâna Şeyh Salih Sibkî (k. s (k.s.)³⁸³

³⁷⁹ Aynı Kaynaklar; Asıl adı Mirzâ olup, “Şemseddin” ve “Habîbullah” lakaplarıyla anılan bu zat, belki de çok arzuladığı şehitlik makamıyla Rabb’ine kavuştuğu için “Mazhar-ı Cân-ı Canan” adıyla meşhur olmuştur. Soyu Resulullah Efendimiz’e dayanan Cân-ı Cânan hazretleri doğuştan veli idi. 1111/1699 yılında doğan Şemseddin Mazhar-ı Cânan hazretleri, dört sene gibi kısa bir zamanda, Pir Bedvânî hazretlerinin sohbetleriyle müşerref olup, 22 yaşında irşâd’a muktedir olmuştur. Mazhar-ı Cânan hazretleri, 1195/1780 yılında Muharrem ayının 7. gecesi bulundukları diyarı istila eden Moğol askerleri tarafından hançerlenen pir hazretleri, üç gün sonra, yani Muharrem ayının 10. cu günü (Aşure Günü) ecdadı Hz. Hüseyin ve Hz. Ali gibi ebedi âleme irtihâl eylemişlerdir.

³⁸⁰ Aynı Kaynaklar; Mübarek nesepleri, ana tarafından Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine, baba tarafından da Hz. Ali hazretlerine ulaşan Abdullâh-i Dehlevî hazretleri 1158/1745 yılında Hindistan’ın Pencap eyaletinde doğmuştur. Abdullâh-i Dehlevî hazretlerinde, aşk derecesinde Peygamber sevgisi vardı. Onun adını duyduğunda heyecanlanır, vücudu titrerdi. O, İslâm dinini en iyi bilen bir kaynak, irfan madeni, iyilik ve ihsan memba-ı idi. Abdullâh-i Dehlevî hazretleri, 1240/1824 yılında dâr-ı bekâ’ya irtihâl eylemiştir.

³⁸¹ Aynı Kaynaklar. Buradan itibaren Tarîkatta kollar ayrılmaya başlamaktadır. Bağdâdi hazretlerini “Hâlidîlik” olmakla birlikte, bu noktadan itibaren her mürşid bundaki sonraki sıralamada kendi icâzet aldığı mürşidleri zikretmektedir. Silsile bu noktaya kadar her kolda aynıdır, buradan sonra değişimler başlamaktadır.

³⁸² Korkusuz, a.g.e. s. 66; Hâlid-i Cezerî hazretleri, Hâlid-i Bağdâdi Hazretlerinin halîfesidir. Anadolu’nun manevi zenginliği olan Allah dostlarındandır. Cizre’de doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Tasavvufta büyük velîlerden Mevlâna Hâlid-i Bağdâdi Hazretleri’nin sohbetlerinde kemâle erdi. Hâlid-i Cezerî hazretleri, 1255/1839 yılında vefat etti. Türbesi, Şimas’ın Basret köyünün karşısındaki kabristanındadır.

33) Mevlâna Şeyh Hasan-i Nûrânî (k. s.):³⁸⁴

34) Mevlâna Şeyh Abdurrahman Aktepe (k. s.):³⁸⁵

H. KERÂMETLERİ

Arapça, “menkâbe” kelimesinin çoğulu olan “menâkıb” kelimesi, bir insanın fazîlet, hüner ve meziyet gibi öğünülecek vasıflarını ifade eder.³⁸⁶ Terim çoğul şekliyle ve bu anlamda daha ilk dönemlerde derlenmeye ve yazılmaya başlayan hadis külliyyâtında göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Hz. Peygamber’in ashâbının tarihen sabit meziyet ve faziletlerinden bahseden hadislerin toplandığı bölümlerin

³⁸³ Aynı kaynaklar; Bitlis velîlerinden. Aslen Bitlislidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Salih Sibki hazretleri, Hâlid-i Cezerî’nin halîfesidir. Evliyânın büyüklerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî’nin sohbetinde kemâle erdi. Bu hocasının ikâmet ettiği Basret köyüne gidip ondan zâhiri ve bâtını ilimleri öğrenip hilâfetle şereflenerek icâzet aldı. Hocasının vasiyeti üzerine vefatından sonra Basret köyünde insanları irşâd ile meşgul oldu ve bölgenin halkını irşâd etti. Salih Sibki Hazretleri 1269/1852 senesinde Cizre’nin Buhtan Dağı köylerinden Basret’te vefat etti. Türbesi bu köydedir.

³⁸⁴ Aynı Kaynaklar; Adı Hasan, lakabı Nûrânî’dir. Şeyh Hasan hazretleri, Garzan bölgesinin Koh köyünde (Bu köy, Veysel Karânî’ye yakın bir köydür.)1201/1854 tarihinde dünyaya gelmiştir. Şeyh Hasan ilim tahsilini yörede meşhur olan alimlerden, Molla Halîl-i Siirtî ve Salih Sibki’nin yanında yapar. Şeyh Hasan hazretleri, tasavvufi amelinin de onun yanında yapar ve bu şekilde hem ilim ve hem de tarîkat icâzesini Şeyh Salih Sibki’den alma şerefine ulaşır. Şeyh Hasan yaklaşık 35 yaşlarında iken Şeyh Salih Sibki’nin halifesi olur. Hasan-i Nûrânî hazretleri 1280/1863 yılında dâr-ı bekâ’ya irtihal eylemiştir.

³⁸⁵ Aynı Kaynaklar, Şeyh Abdurrahman’ın silsilesi ve manevi yolda irşadlarına eriştiği sadatların isimlerinin yer aldığı şecere, şeyh ailesinin yanında muhafaza edilmektedir. Bu belge eserimizin sonunda ekler bölümünde yer almaktadır. Şeyh Hasan-i Nûrânî hazretlerinin oğlu olan, Şeyh Abdurrahman Aktepe hazretleri 1270/1854 yılında Diyarbakır’a bağlı Aktepe köyünde doğmuştur. İlim icâzesini ve hilâfeti babası Hasan-i Nûrânî hazretlerinden almıştır. Şeyh Abdurrahman hazretleri 1328/1910 yılında Diyarbakır’da dâr-ı bekâ’ya irtihal eylemiştir.

³⁸⁶ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, “nkb” maddesi, c. I, s. 513. Menkâbe kelimesi dilimizde çok yaygın bir şekilde “menkîbe” şeklinde söylenmekte, bir çok eserde de dikkat edilmeden böyle yazılmaktadır. Kelime bu şekliyle sözlüklerde mevcut değildir ve doğrusu “menkâbe”, çoğulu “menâkıb” olmalıdır. Ancak yaygın kullanım “menkîbe” şeklindedir.

isimlerinde çoğunlukla “menâkıb” kelimesine rastlanır.³⁸⁷ Daha sonra sadece mutasavvıflar hakkında değil sahâbe ve İslam büyükleri hakkında yazılmış menâkıbnâmelere rastlanmaktadır.³⁸⁸ Tasavvuf alanının uzmanları, İslam dünyasında temayuz etmiş insanlar hakkında yazılan, batılıların “*hagiographique*” dedikleri kitapları, dinî kahramanların hayat ve maceralarının ele alındığı Danişmendnâme ve Battalnâmeler, zühd ve takvasıyla birlikte tarikat kurucuları şeyhlerin menâkıbnâmeleri olmak üzere iki kısma ayrılabilceği görüşündedirler.³⁸⁹

İşte burada zikredeceğimiz evliyâ’nın menâkıbı, bu ikinci kategoriye teşkil eden menâkıbnâmelerden olacaktır. Diğer taraftan tasavvuf literatüründe genel anlamda bu ifade kullanılırken, menâkıbnâme’nin konusu Hacı Bektâş-ı Velî’nin hayatı ve kerâmetleri veya genel olarak Bektâşilikle ilgili olduğu zaman Velâyetnâme (Vilâyetnâme) adını aldığını görmekteyiz.³⁹⁰

Bilindiği gibi tasavvuf tarihi açısından menâkıbnâmelerin önemi oldukça büyüktür. Menâkıbnâmeler, genellikle tasavvuf tarihinde sûfîlerin izhar ettikleri kerâmetleri anlatan eserler olmakla beraber, bu tür eserlerde ele aldıkları sufinin hayatıyla ilgili bol malzeme bulmak mümkündür.³⁹¹ Sûfîlerin, menkabevî, destanî ve

³⁸⁷ Ahmet Ateş, “*Menâkıb*” *DİA*, c. VII, (MEB yayınları) İstanbul 1972, s. 701. Ayrıca bu tür bir örnek için Sahîh-i Buhârî’nin *Bâbu Menâkibi’l-Muhâcirîn* ve *Bâbu Menâkibi’l-Ensâr*, başlıkları altında Hz. Ömer, Hz. Ali ve Zübeyr bin Avvam gibi zevât hakkında anlatılan fazilet ve meziyetler için bkz. Muhammed bin İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, c. V, (Dâru’t-Turâsî’l-Arabî) Beyrut trz., ss. 2-47.

³⁸⁸ Örnek olarak bkz. Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çeharyâr-i Güzîn*, (Takvimhâne-i Âmira) İstanbul 1278, 550 s.; Yusuf Ziya Kırımlî, *Menâkıb-ı Çehar Yâr-i Güzîn*, Dersaadet 1325, 485+10 s.; İbrahim Lütfî el-Beypazarî, *el-Âsârü’l-Mecîdiyyefi Menâkıbı’l-Hâlidîyye*, İstanbul 1257, 158 s.; Abdülhâfız bin Osman el-Kârî, *Cilâu’l-Kulûb ve Keşfu’l-Kurûb bi Menâkıb-i Ebî Eyyûb*, (Mihran Matbaası) İstanbul 1298, 61 s.

³⁸⁹ Ahmet Eflakî, *Âriflerin Menkibeleri*, c. I, çev. Tahsin Yazıcı, (MEB Yayınları) (Yazıcı’nın bu esere yazdığı girişten), Ankara 1995, s. 17. Yazıcı bu sınıflandırmaya, zühd ve takvâ perdesi altında siyasî cereyan müdafilerinin hayatlarını anlatan menâkıbnâmeler sınıfını da ekleyerek üçe çıkarır. Ancak bu üçüncü sınıfın fazla bir yekûn teşkil etmeyeceği için bu sınıflandırmanın iki ana kategoriye ayrılmasının daha doğru olacağı görüşündeyiz.

³⁹⁰ Bkz. Esat Coşan, *Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, (KB Yayınları) Ankara 1996, (Sadeleştirenin takdiminden), s. XVII.

³⁹¹ Evliyâ menâkıbnâmelerinin tarih açısından önemi için bkz. Fuad Köprülü, “*Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları*”, Belleten, c. VII (1943), ss. 421-425; Orhan Köprülü, *Tarihi*

efsanevî mehiyetteki şahsiyetleri ile tarihî ve hakikî şahsiyetleri arasında tabîî olarak farklar ortaya çıkmaktadır. Ancak, tasavvufunkendine has bir mantığı ve düşünme tarzı olduğu da unutulmamalıdır. Mistik muhayyile, mutasavvıfların kimliklerini çoğunlukla olduğundan farklı bir şekilde takdim eder. Ancak, aklın prensipleri, insan psikolojisi, sosyal psikoloji, tarih şuuru cemiyete hakim olan kanunlar gibi esaslardan yola çıkanlar, bu tür menâkıbnâmelerine dayanarak, yazıldığı döneme ait tarihî, içtimâî, dinî ve insanî gerçekleri tesbit ve teşhis edebilirler. Bununla birlikte nihaî ve doğru tesbitlere ulaşmak için, olayların mistik muhayyile ve tasavvufun kendi mantığına göre değerlendirilmesinin şart olduğu unutulmamalıdır.³⁹²

Gerçekten çoğu kere olağan üstü ve manevî olayları inandırıcı bir şekilde anlatmak gayesiyle telif edilen bu eserleri, tarihî hatalar olarak değerlendirip atırmak, değerli bilgilerden mahrum kalmak demektir.³⁹³

Son dönemin meşhur edebiyat tarihçisi Fuad Köprülü'nün bu konudaki değerlendirmeleri, menâkıbnâmelerin tarihî önemi hakkında yol göstermektedir. Fuad Köprülü, batı tarihçilerinin kendileri için önemli bir yer tutan *Legende hagiographique* denilen menkabelerden çok istifade ettiklerini, ancak bizim, Anadolu evliyâsına ait menâkıb türü kitaplardan bugüne kadar layıkıyla istifade edemediğimizi belirtir.³⁹⁴ Bu hususta Tahsin Yazıcı'nın görüşü de aynı minvaldedir. Yazıcı, yazıldıkları devrin bir nev'i dinî, içtimâî, ruhî ve siyasî panoraması mahiyetinde olan menâkıbnâmelerin, batı edebiyatında önemli bir yer işgal ettiğini belirtir. Ayrıca Yazıcı, batıların XIX. asırdan itibaren Avrupalı bilginler ve Hristiyan velilerine dair yazılan bu gibi eserleri ilmî bir tetkik ve tahlile tabi tutarak onların dinî, tarihî ve sosyolojik bakımdan arz ettikleri önemi gösterdikleri halde, İslâm velîlerine dair yazılan menâkıbnâmelerin gereği gibi tetkik edilemediğini vurgular.³⁹⁵

Kaynak Olarak XIV. Ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri, İstanbul 1953, İÜEF Tarih Semineri Kütüphanesi, no: 512.

³⁹² Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, (KB Yayınları) Kültür Eserleri Dizisi, Ankara 2001, s. 157.

³⁹³ Hayrani Altıntaş, “*Tasavvuf*” AÜİF Dergisi, c. XXXI, Ankara 1989, s. 82.

³⁹⁴ Köprülü, “*Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları*”, s. 421.

³⁹⁵ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri-I*, çev. Tahsin Yazıcı (Tahsin Yazıcı'nın esere yazdığı Tahlil ve tenkitten), s. 19.

Diğer taraftan Köprülü, sıkı bir tenkit süzgecinden geçirmek şartıyla, tarihî mahiyetten çok uzak, adeta halk romanı mahiyetindeki menâkıb kitaplarından fkrî ve içtimaî tarih yönüyle faydalanmanın ilmî açıdan hiç bir sakıncası olmadığını söyler.³⁹⁶ Orhan Köprülü de, tarihî kaynak olarak ele aldığı bazı menâkıbnâmelerle ilgili akademik düzeydeki çalışmasında, özellikle siyasî tarikle ilgili kaynakların az olduğu dönemler için menâkıbnâmelerin birinci derecede öneme haiz olduklarını belirtir.³⁹⁷

İslâm Ansiklopedisi'nin “Menâkıb” maddesini yazan Ahmet Ateş, özetle menâkıbnâmelerin gelişimi ve tarih açısından önemini şöyle belirtir: “*Tasavvufî fikirlerin İslâm âleminde geniş bir şekilde yayılmasından ve tarikatların kuvvetle teşkilatlanıp, yerleşmesinden sonra, yani V. (XI.) asırdan itibaren, Arapça ve sonraları Farsça ve Türkçe büyük bir menâkıb edebiyatı gelişti. Evliyâ menâkıbına dair bu eserler, bir tarih menbaı olarak, ekseriya şüphe ile karşılanmakta ise de, bunların asıl tarihî kaynaklar ile mukayesesinin neticesinde bir takım hurâfât ve hârikulâdelikler arasında, gayet mevsuk bilgiler verdikleri de görülür. Bundan başka bu gibi eserlerde, asıl tarihî kaynaklarda hemen hiç bahsedilmeyen, devrin ictimâî ve iktisadî hayatı ile örf ve âdetlerine dâir bilgilere de bazen çok miktarda tesadüf olunur. Elhâsıl, ciddî ve esaslı bir tarihî tenkide tâbî tutmak şartı ile menâkıba dair eserlerden, tarih ve edebiyat kaynağı olarak, çok semereli bir şekilde istifade etmek kâbilirdir.*³⁹⁸ Bütün bunlardan anlaşılıyor ki: Menâkıbnâmeler, asıl konuları mutasavvıfların hayatı ve tasavvuf tarihi açısından vazgeçilmez birer kaynaktır.

Yine tarih metodolojisi üzerine etüdleri bulunan Zeki Velidî Togan, Tarih İlminin Kaynakları başlığı altında menâkıbnâmelere yer verir ve doğrudan şu görüşleri serdedir. “....Menkîbelerde, yukarıda zikrettiğimiz destanlar gibi, tarihî tetkikât için mühim menbâ olabilirler. Bu nev'i menkibeleri yazarların zayıf cihetleri, yani saygı duydukları aziz, evliyâ ve meşâyîhe ait uydurmaları bilhassa hangi merkezlerde döndüğü tesbit edilebiliyor; bu tesbit edildikten sonra uydurmalar sahasının dışında kalan haberler, intikad esaslarına tabi tutularak, istifade edilirler. Bundan kat'i nazar bu menkibeler bu nevi azizlerin ve şeyhlerin muayyen

³⁹⁶ Köprülü, a.g.m, s. 424.

³⁹⁷ Orhan Köprülü, Tarihî Kaynak Olarak XIV. -XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri, s. 7.

³⁹⁸ Ateş, “Menâkıb”, *DİA*, c. VII, s. 702.

memleketlerin ahalisinin efkârı üzerindeki tesirlerini gösteren vesikalardır. Azizlerin ve şeyhlerin hayatlarına ait teferruatta, onların kerâmetlerine ait hikayelerde tarihî hâdiselere temas ediliyor.³⁹⁹ Görüldüğü gibi Togan, menâkıbnâmelerden gerekli tetkik ve tahlillerden sonra elde edilecek tarihî bilgileri kullanmanın hiçbir mahzuru olmayacağını açıkça belirtmektedir.

Bu alanın uzmanlarından Tahsin Yazıcı'nın menâkıbnâmeler hakkındaki başka bir değerlendirmesini burada zikretmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Yazıcı, tercümesini yaptığı *Menâkıbu'l-Ârifin* müellifi Eflâkî'nin, şeyhini her şeyin üstünde tutan bir tarikat mensubu onun şeyhi hakkında yazdığı bir menâkıbnâmede hakikatı olduğu gibi yansıtmamasının mümkün olamayacağını ifade ettikten sonra, şunları söyler: *“Bu hale, velîlere dair menâkıbnâme yazan müelliflerin hemen hepsinde –ki bunların çoğu menâkıbı yazılan şeyhe ve onun tarikatına mensubtur- rastlanır. Bu itibarla menâkıbnâmelerin daima müsbet bir bilgi ve mantığın ışığı altında okunması lazımdır. Bir menâkıbnâmenin değeri ancak bu şekilde anlaşılabilir. Bir menâkıbnâmede, hakikatla hemen hemen hiç bağdaşmayan malûmat ise, çok defa müellifin bahsettiği velilerin olağanüstü halleri yani kerametleridir. Menâkıbnâme müellifleri, tıpkı peygamberler hakkında eser yazan bir çok eski müellifler gibi, bahsedecekleri şahsiyetlerin, kuvvet ve kudret bakımından diğer insanlardan farklı bir varlık olduklarını göstermek için, ya normal sayılacak hallerini abartır veya daha önce yaşamış velilerin kerâmetlerini onlara izafe ederler.”*⁴⁰⁰ Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, bu alanda eserler ortaya koymuş, son dönem ve günümüz bilim adamları, menâkıbnâmelerin belli ilmî kriterlere tabi tutmak kaydıyla tasavvuf tarihi açısından ele almanın sakıncası olmayacağı görüşünde hemfikirdirler.⁴⁰¹

Bu şekilde bir değerlendirmeden sonra, menâkıbnâmelerin muhteva açısından; birinci olarak baştan itibaren sadece bir şeyhin hayatını ve kerâmetlerini ele alan, ikincisi olarakta, bir tarıkata mensup ve genelde silsilesinde yer alan tüm mutasavvıfları ihtiva eden menâkıbnâmeler olarak iki kategori de ele alabiliriz.

³⁹⁹ A. Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, (Enderun Kitabevi) İstanbul 1985, s. 49.

⁴⁰⁰ Eflâkî, a.g.e, (Tahsin Yazıcı'nın giriş kısmı), s. 61.

⁴⁰¹ Aşkar, a.g.e, s. 159.

Bizim burada tüm tasavvuf tarihi boyunca yazılmış olan menâkıbnâmeleri konumuzun sınırları ve pratik açıdan ele almamız mümkün değildir. Ancak belli başlı kaynakları zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Bunlardan ilki; En yaygın ve uzmanları tarafından bir menâkıbnâmeden çok ciddî bir tarih kaynağı olarak nitelenen ve bir şeyhin ailesinin menkabevî tarihi olan ve XIV. Yüzyılda yaşamış Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâkıbi'l-Ünsiyye*'sidir.⁴⁰² Yine matbû olan bir diğer menâkıbnâme de, Anadolu'ya Seydişehir'i kurmak göreviyle Horasan'dan geldiği söylenen Seyyid Harun Velî'nin hayatı, faaliyetleri ve kerametlerini anlatan Abdülkerim bin Şeyh Musa tarafından kaleme alınmış olan *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*'dur.⁴⁰³ Osmanlı dönemi mutasavvıflarından Akşemseddin (ö. 864/1459) hakkında Enisî tarafından yazılmış *Menâkıb-ı Akşemseddin* de günümüze kazandırılmış menâkıbnâmelerdendir.⁴⁰⁴ Benzer küçük bir menâkıbnâme de Hayrullah Nedim'in *Menâkıb-ı Eşref Rûmî*'sidir.⁴⁰⁵

Bunlardan bir diğeri de, Hindistan bölgesi, Nakşbendiyye şeyhlerinden Ahmed Saîd Farukî en-Nakşbendî (ö. 1278/1861) hakkında genişçe yazılmış olan el-*Menâkıbu'l-Ahmediyye ve'l-Makâmâtü's-Saîdiyye*'dir.⁴⁰⁶ Nakşbendî şeyhlerinin anlatıldığı bir diğer menâkıbnâme de, Mehmed Emin el-Kürdî'nin el-*Mevâhibu's-Sermediyye fî Menâkıbi'n-Nakşbendiyye*'sidir.⁴⁰⁷ Bir diğeri *Menâkıb-ı Hâce Ubeydullah Ahrâr*'dır.⁴⁰⁸ Bir diğeri, Kalenderîlerin piri kabul edilen Cemâleddin Sâvî

⁴⁰² Bkz. Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâkıbi'l-Ünsiyye*, haz. A. Yaşar Ocak-İsmail Erünsal, (TTK Yayınları) Ankara 1995, 179+Tıpkı basım.

⁴⁰³ Bkz. Abdülkerim bin Şeyh Musa, *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, haz. Cemal Kurnaz, (TTK Basımevi) Ankara 1991 (İnceleme+Transkripsiyon+Tıpkıbasım), 126 s.

⁴⁰⁴ Bkz. Enisî, *Menâkıb-ı Akşemseddin*, neşr. A. İhsan Yurd, (Şeyh Akşemseddin, Hayatı, Eserleri içinde), İstanbul 1972.

⁴⁰⁵ Bkz. Hayrullah Nedim, *Menâkıb-ı Eşref Rûmî*, (Matbaa-i Emîrî) İstanbul 1315, 13 s.

⁴⁰⁶ Bkz. Muhammed Mazhar el-Medenî, *Menâkıbu'l-Ahmediyye ve'l-Makâmâtü's-Saîdiyye*, (Kazan Üniversitesi Tabhânesi) St. Petersburg: kazan Üniversitesi, Kazan 1314 (1896), 346 s.

⁴⁰⁷ Bkz. Mehmed Emin el-Kürdî, *el-Mevâhibu's-Sermediyye fî Menâkıbi'n-Nakşbendiyye*, (Matbaatu's-Saade) Kahire 1329, 336 s.

⁴⁰⁸ Bkz. Mevlâna Şeyh, *Menâkıb-ı Hâce Ubeydullah Ahrâr*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, (Beyazıt Kitaplığı) no. 3624, vv. 1b-81b.

(ö. 630/1232) hakkında yazılan Menâkıb-ı Cemâleddin Sâvî'dir.⁴⁰⁹ Bu türdeki bir diğer menâkıbnâme de, Senâî Mehmet Çelebi'nin yazdığı matbû, Menâkıb-ı Emir Sultan adlı eserdir.⁴¹⁰

Osmanlı dönemi mutasavvıflarından Şemseddin Sivasî (ö. 1006/1597) hakkında Receb bin İbrahim es-Sivasî tarafından yazılmış Necmu'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemseddîn Ebu's-Senâ mühim bir menâkıbnâmedir.⁴¹¹ Günümüze kazandırılmış bir diğer menâkıbnâme de, Menâkıb-ı Üftâde'dir.⁴¹²

Buraya kadar yapmış olduğumuz menâkıbnâlelerle ilgili yapmış olduğumuz izahatlardan sonra tezimizin konusu olan Şeyh Abdurrahman hazretlerinin bizlere nasihat ve ibretlerle dolu bazı kerametlerini zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

* Şeyh hazretleri bir gün Diyarbakır'ın meşhur asil ailelerinden biri olan Nakiplerin evinde yemek davetine icabet eder. Yemekten sonra namaz kılınır, ibadetler yerine getirilir daha sonra sohbet faslına geçilir. Hayli kalabalık bir cemaat vardır. Gecenin ilerleyen saatlerinde bir anda kapı çalar. Postacı ev sahibi Hacı Niyazi Bey'i çağırır. Niyazi Bey kapıya gelir ve postacı ona bir mektup verir. Niyazi Bey mektubu alıp içeri girer. Niyazi beye gelen mektup Fransa'dan gelmiştir.

⁴⁰⁹ Bkz. Hatîb-i Farisî, *Menâkıb-ı Cemâleddin Sâvî*, haz. Tahsin Yazıcı, (TTK Yayınları) Ankara 1972, XXVII+94+XXVIII s.

⁴¹⁰ Bkz. Senâî Mehmet Çelebi, *Menâkıb-ı Emir Sultan*, (Çenberlitaş-İzzet Efendi Matbaası) İstanbul 1293, 104 s. Bu menâkıbnâme ile ilgili yapılmış bir doktora tezi için bkz. M. Okan Baba, *Menâkıb-ı Emir Sultan*, (Metin-İnceleme-Gramer-İndeks), (Dr. Tezi), dan. Mehmet Akalın, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1991, 504 s.

⁴¹¹ Bkz. Receb bin İbrahim es-Sivasî, *Necmu'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemseddîn Ebu's-Senâ*, Süleymaniye Kütüphanesi (Lala İsmail Kiyaplığı), no. 964/2. Ayrıca eser, sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Bkz. Şeyh Recebu's-Sivasî, *Necmu'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemseddîn Ebu's-Senâ*, (Hidayet Yıldızı şemseddin-i Sivasî Hz. lerinin Menkıbeleri) ter. Hüseyin Güneren, İstanbul 2000, 136 s. Günümüzde Abdülmecid Sivasî ile ilgili yapılmış bir doktora tezinde bu menâkıbnâme değerlendirilmiş ve referens olarak olarak kullanılmıştır. Bkz. Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (KB Yayınları) Ankara 2000, ss. 30-31.

⁴¹² Abdürrezzak bin Abdülganî, *Menâkıb-ı Emir Buhari*, Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi Bölümü), no. 3622, vv. 173a-177a; *Menâkıb-ı Molla İlahî*, Süleymaniye Kütüphanesi (Pertev Paşa Bölümü), no. 616, vv. 218b-220a; *Menâkıb-ı Üftâde*, haz. A. Yüenal, (Celvet Yayınları) Bursa 1996, 177 s.

Cemaatte hazır bulunanlar şaşkın şaşkın bakarlar. Birkaç kişi mektubu eline alır, fakat hiçbir şey çözemezler, zor okuyamıyoruz derler. Şeyh bir yandan sohbetine devam ederken bir yandan da olan biteni takip etmektedir. Şeyh sözlerini bitirince, Niyazi bey'e dönerek; Niyazi efendi, mektup ne oldu, bize bir şey bahsetmedin, ve niye okumadınız diye sorar. Niyazi Efendi Seyda önemli değil, Fransızca olduğu için okuyamadık, ben bir hal çaresine bakarım diyor. Bunun üzerine şeyh hazretleri hele mektubu ver bir bakalım der. Niyazi Efendi, Seyda kurban olayım. Sen Fransızcadan ne anlarsın kendini rahatsız etme der. Şeyh hazretleri gayet mütevazı ve hafif bir tebessümle hele ver bir bakalım der. Niyazi Efendi mektubu şeyhe takdim eder. Herkesin hayret ve şaşkın bakışları arasında şeyh hazretleri bütün mektubu baştan sona, tane tane adeta bir tercüman gibi tercüme ederek okur. Niyazi Efendi seydaya; şeyhim affına sığınıyorum. Saygısızlığımı bağışla der ve ayrıca şu soruyu da sormadan edemez. Şeyhim maşallah tane tane tercüme ettin. Peki sen bu dili nereden öğrendin, der. Şeyh hazretleri de ben bu ilmi Aktepe'de tahsil ettim, der.⁴¹³

* Bir gün şeyh hazretleri Kurt Hacı köyüne ziyarete gidiyor. Köy bayağı kalabalıktır. Köyde düğün vardır. Şeyh hazretleri direk camiye gider. İmamın camide olmadığını görür ve imam nerde diye sorar. Köylüler davul çalındığı için, kaçıp başka köye gitmiş olduğunu söylerler. Şeyh hazretleri bu defa Hacı Muhammed ve Hacı Hasan ve Sofi Ahmed'i sorar. Köylüler, hepsinin davul yüzünden köyü terk ettiklerini ve köy dışına çıktıklarını söylüyor. Bunun üzerine şeyh hazretleri bunların hepsini bulun ve camiye çağırın, şeyh sizi camide bekliyor diye, haber yollayın der. Yakın bir köyde oldukları için, şeyhin çağırısına hemen icabet ediyorlar ve tüm gidenler geri geliyorlar. Şeyhin huzuruna geliyorlar, şeyh hazretleri arkama düşün, bir yere gideceğiz diyor. Tüm cemaat sorgusuz, sualsiz arkasına düşüyorlar. Nereye gittiklerini bilmeden, şeyhin emri üzerine arkasında yürüyerek gidiyorlar. Bir süre sonra düğünün yapıldığı yere ulaşırlar. Şeyh hazretlerine herkes büyük hürmet gösteriyor. Şeyh hazretleri mendili eline alıyor. Bir iki dakika düğüne iştirak ediyor. Daha sonra cemaate dönerek şu anlamlı ifadeleri kullanıyor. Ey cemaat diyor; Allah'ın ism-i A'zamına yemin ederim ki, babam şeyh Hasan-i Nûrânî'nin hakkı için, vallahi ve billahi çalınan davulun sesini duymadım. İşitmedim. Ben başka bir alemdeydim. Burada olmanız önemli değil, yeter ki kalbiniz temiz ve Allah'la

⁴¹³ Şeyh Şafii Efendi.

birlikte olsun. Dostlarım, buradan kaçıp gitmeniz çare değil, önemli olan kalbinizi Allah (c.c.)’tan ayıracak şeylerden uzak tutabilmenizdir. Buraya gelmeseniz de eğer kalbinizde bir bozukluk varsa, asıl sıkıntı ve huzursuzluk verecek olan odur, maneviyatınızı düzeltin ve buna gayret edin, diyerek özellikle kalp temizliğine vurgu yaparak, tüm cemaate bir ders mahiyetinde nasihatte bulunuyor.⁴¹⁴

* Molla Nasreddin anlatıyor. Şeyh hazretleri zamanında, şeyhin hücresinde divana açılan bir kapı vardı. Şeyh hazretleri daima burada otururdu. Şeyh, divanın bir köşesine fakîlerin isimlerini, görevlerini ve görev saatlerini belirten bir çizelge hazırlayıp asmıştı. Herkesin derse geliş saatleri de belliydi. Bir gün divanda Molla Cebrâil’in dersi vardı. Saat 9.00’da derse gelecekti. Ders saati gelince şeyh hazretleri Molla Cebrâil’i divana çağırır. Molla Cebrâil içeri girer ve içeri girdiği anda şeyh hazretleri gibi 4 kişinin daha divanda hazır bulunduğunu görünce şaşkınlık ve korku içinde dışarı fırlar. Korkudan titremeye başlar. Eve gitmek istiyor, ancak korkudan eli ayağı tutmaz oluyor. Bir süre sonra şeyh hazretleri Cebrail nerede niye derse gelmedi, çabuk gelsin, onu bekliyorum diye haber gönderiyor, ardından Cebrail oğlum, gel, gel, korkma kimse yok, rahatça içeri gir diyor. Cebrail daha çok dehşete düşüyor. Çünkü kendisi kapının önünde ve içerden çıkan yok, bu nasıl olur diyor. Şeyh hazretleri tekrar sesleniyor, evladım içeri gel diyor. Cebrail divana giriyor. Şeyh niye zamanında gelmedin diyor, Cebrail cevap vermiyor. Şeyh hazretleri başka bir dilde yazılmış olan bir kitabı Cebrail’e uzatıyor. Al evladım bu kitabı oku diyor. Cebrail başka bir dille yazılmış olduğunu söyleyince, şeyh ona evladım oku, dil öğrenmek iyidir. Bu kitabı bana senin içeride görüp de kaçtığın ve girmeye cesaret edemediğin o dört kişi getirdi, diyerek molla Cebrail’i teselli ederek rahatlatıyor. Şeyh hazretleri İngilizce ve Fransızca’yı mükemmel bir şekilde bilirdi.⁴¹⁵

* Aktepe köyü imamı Molla Muhammed, Medine de yaşamış olduğu sel felaketinden dolayı, şeyhin daveti üzerine Aktepe’ye gelmiş oraya yerleşmişti. Camide imamlık görevini yürütüyordu. Şeyhin sohbetlerinde bulunuyor, kendisini çok seviyor ve gerektiği yerde hizmetlerini yapmaktan büyük zevk alıyordu. Zaman içerisinde bir gün Molla Muhammed, oğlu Molla Hüseyin’i evlendirmeye niyet etti.

⁴¹⁴ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

⁴¹⁵ Şeyh Şafii Efendi’den derlenmiştir.

Şeyhin rehberliğinde kız istendi, düğün kuruldu, davet sona erdi. Ancak aradan kaç gün geçmesine rağmen Molla Hüseyin evlenememişti. Bu durum kendisini çok rahatsız ediyordu. Kimseye de bir şey söyleyemiyordu. Durumu, babasına ilettil. Babası da, oğlum, bu benlik bir şey değil, sen kısır olmayasın, kusur belki sendedir. Bu durumu şeyhe iletelim mi, bunu Allah'ın inayetiyle ancak şeyh hazretleri çözer, der. Yolda giderken kendi kendine belki de kusur oğlumdadır. Niye şeyhi rahatsız edeyim. Diye kendi kendine söylenir. Öğlen namazından sonra, şeyh hazretleri Molla Muhammed'e dönerek, Molla Hüseyin oğlumuz nasıl, inşallah afiyettedir. der. Molla Muhammed elhamdülillah Seyda diye karşılık verir. Şeyh hazretleri, tekrar Molla Muhammed'e döner ve Seyda oğluna haksızlık ettin, onda hiçbir kusur yok, Allah'ın inayetiyle bu gece iş selametle sonuçlanacak deyince, Molla Muhammed çok şaşırır, eğilir seydam, affına sığınıyorum. Allah senden razı olsun diye dua eder. Şeyh hazretleri Molla Hüseyine de ki kalbini ferah tutsun, besmeleyle odasına girsin, Allah'ın yardımı onunla beraberdir, gerisi bana aittir, der. O gece Molla Hüseyin muradına erer ve sabah şeyhin huzuruna gelerek, hayır duasını alır.⁴¹⁶

* Necmeddin Okumuş anlatıyor: O zamanlar Diyarbakır'da birçok Hristiyan yaşamaktaydı. Kâbi köyünün de büyük bir çoğunluğu Hristiyan'dı. Hristiyan birisi vefat ediyor. Cenazeyi kaldıracak bir papaz bulamıyorlar, şeyh hazretlerinden yardım istiyorlar. Şeyh hazretleri cenazeyi kaldırmalarına yardım ediyor. Cenazeyi defnederken İsevîlere göre telkin okuyor, bu esnada papazın biri yetişiyor. Şeyh geldiğini fark edince buyurun gelin siz devam edin, eğer bir yanlışım varsa da lütfen düzeltin diyor. Definden sonra papaz çok memnun oluyor ve şeyhe mahcubiyetini bildiriyor. Şeyhe para teklif ediyorlar. Şeyh hazretleri kabul etmiyor ve kafirin parasını kafiye verin, kendi din adamlarına dağıtsınlar diyor. Papaz şeyhe bizim dini bilgilerimizi nasıl oluyor da bu kadar mükemmel bir şekilde telaffuz edip, harfiyen yerine getirebiliyor diyor. Şeyh hazretleri hafif bir tebessümle, her şey Yüce Allah'ın izniyledir. Bana Rabbim'den hediye olarak, insan ve hayvanlara ait seksen sekiz ilim verildi, diyor. O gün yaşananların sonrasında, şeyhe olan teveccühün bir yansıması olarak birçok Hristiyan din değiştirerek Müslüman oluyorlar.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

⁴¹⁷ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

* Diyarbakır'da Hristiyanların başpapazı olarak Hoca Yusuf Efendi görev yapmaktaydı. Çok ünlü bir şahsiyetti. Günlerden bir gün Hoca Yusuf evinde bir davet verir. Davete başta Vali olmak üzere birçok şehrin önde gelen kişilerini davet eder. Bu davete kendisini çok sevip, saygı da hürmette kusur etmediği şeyh hazretlerini de davet eder. Yusuf Efendi misafirlerini kilisede güzel bir biçimde ağırlar. Şeyhe o gece onun misafiri olmasını, bu teklifini kabul ederse onu ziyadesiyle memnun edeceğini bildirir. Şeyhte onu kırmayarak bu nazik daveti kabul eder. Yusuf Efendi, şeyhe bu gece yarısı sana bir sözüm var, der. Gece vakit ilerleyip herkes çekildikten sonra, Yusuf Efendi, şeyhin huzuruna gelir. Şeyh hazretleri: “Evet Yusuf efendi seni dinliyorum” der. Yusuf Efendi: “Şeyhim benim bir kızım var. Çok güzel, çok kibar ve çok beceriklidir, diye kızını methetmeye başlar. Valiler, tüccarlar, papazlar ve nice zenginler istedi de vermedim. Eğer senin böyle bir niyetin olursa ben dünyanın en mutlu insanı edersin, sana vermeye hazırım” der. Şeyh hazretleri kendisine: “Kızın sana mübarek olsun. Unutma Yusuf Efendi sen kızını kendine alsan bu senin Hristiyan olarak kalmadan çok daha hafiftir”, der. Bu söze Yusuf Efendi çok şaşırır. Şeyhim der, Hristiyanlık bu kadar kötümüdür, diye sorar. Şeyh hazretleri, Hz. İsa'nın getirmiş olduğu dini geçerliliği sürecinde kalben tasdik ederiz. Ancak bugün bu din hem tahrif edilmiş, hem de bir geçerliliği kalmamıştır. Son din ve geçerli olan Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa Efendimizin getirmiş olduğu İslamiyettir. Kutsal kitabımızda Kur'an dır, şeklinde izahatta bulunur, gece sabaha kadar Yusuf Efendi adeta büyülenmiş bir şekilde şeyh hazretlerini dinler, ve sabah olunca kelime-i şهادet getirerek Müslüman olur. Böylesi ünlü bir kişiyi Müslüman olma şerefine erıştirdiği için, şeyhin muhabbeti gönüllerde daha da artar, Yusuf efendinin Müslüman oluşuyla birlikte, daha birçokları şeyhe gelip istifade ederek Müslüman olurlar.⁴¹⁸

* Bir gün şeyh hazretleri Aktepe'de divanda oturmuş sohbet etmekteydi. Kalabalık bir gurup da sohbeti feyiz alarak can kulağıyla dinlemekteydi. Şeyh hazretleri Allah dostlarının vasıflarını anlatıyordu. Cenab-ı Mevla'nın onları çeşitli sıfatlarla süslediğini, onlara bazı vasıflar yüklediğini, kalp gözlerini açtığını ve onlara kendi rızası doğrultusunda hadiseleri gösterdiğini beyan ediyordu. Sohbetini

⁴¹⁸ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi.

velilerin kıssalarını zikrederek tamamladı. Sohbetin ardından cemaat daha henüz dağılmamışken Sait isminde biri, şeyh hazretlerine dönerek, şeyhim; az önce Allah dostlarının sıfatlarını zikrettiniz ve bu sıfatların içinde kerametten de bahsettiniz, ben açıkçası böyle bir şeyi kabulde oldukça zorlanıyorum, der. Bu soru üzerine cemaat içerisinde bir dalgalanma olur. Kimileri çok sinirlenir, sesler yükselir. Şeyh hazretleri bu duruma karşılık gayet sakin bir şekilde genci yanına çağırır ve evladım gel yanıma otur, der. Gence anlatmaya başlar, evladım bildiğin gibi Yüce Mevla insanları hak dine çağırmada, insanların kendilerinden etkilenmeleri için peygamberlerine mucizeler bahşetmiştir. Bu mucizelerin tesiriyle insanlar ikna olmuş ve Hak dini kabul etmişlerdir. Dolayısıyla peygamberlerin varisleri olan velilerde Allah tarafından mucizeyle değil, bir nevi onun bir alt derecesi olan kerametle desteklenmiştir. Bu kerametler sayesinde veliler insanları irşad eder, yanlışlarını düzeltir, hakikati görmelerini sağlar ve sırat-ı mustakime ulaştırmada büyük ölçüde istifade ederler. Her velide keramet olur, ancak bu kerametlerin hepsi Cenab-ı Mevla'nın kudreti ve izniyledir. O, izin vermediği sürece veli keramet izhar edemez. Bu konuşmalar sonucunda kalbi biraz yumuşayan genç, şeyhe dönüp şınları söyler. Peki şeyhim çok güzel anlattın, seni güzelce dinledim, biraz ikna oldum, ancak hala bazı şüphelerim var, sana son bir soru soracağım, bana bunun cevabını verebilirsen, herkesin huzurunda elini öpüp tevbe alıp müridin olacağım, der. Şeyh hazretleri buyur evladım, der. Allah'ın inayetiyle inşallah üstesinden geliriz, der. Genç şöyle der: Şeyhim, az önce buyurdunuz ki her velîde kerâmet vardır. Bu da izinle gerçekleşir. Çevrenizde bu kadar insan sizden hangi kerâmetleri gördü, ya da onlara neyi gösterdiniz de ikna olup sizin kapınızda kul olmaya azmettiler, der. Şeyh hazretleri sorun bitti mi, der. Genç, evet, der. Şeyh hazretleri evladım, senin sıkıntını anlıyorum, sen kendi kalbinde acaba bu kişi gerçek manada bir Allah dostu mudur, yoksa insanları kandıran bir düzenbaz mıdır şeklinde bir düşünce var, daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse bu kişi de keramet var mı yok mu bunun merakı içindesin, benden keramet göstermemi istiyorsun. Genç, evet karşılığını verir. Şeyh hazretleri yavaşça yerden bir ağızlık alır ve gence dönerek şöyle, der. Allah'ın ism-i A'zamına yemin ederim ki bu Aktepe arazisinden Arş-ı Ala'ya kadar ne kadar mesafe olduğu hepsi hıfzımdadır, hesabını biliyorum, desem ikna olurmusun. Bu kadar izahat senin kalbini yumuşatır mı, yoksa başka şeylerde istiyormusun, der.

Genç, şeyhin eline sarılır ve derki, affınıza sığınıyorum, az önce ifadeleri kullandığınız andaki tavrınız ve bakışlarındaki cezbeden ifade beni ziyadesiyle etkiledi. Allah sizden razı olsun, der. Bu hadiseden sonra Sait isimli genç, şeyhin sadık müridleri arasında yer alır ve Sufi Sait diye meşhur olur.⁴¹⁹

* Şeyh hazretleri gayet mütevaziydi. Herkese karşı güler yüzlü davranır, kırıcı olmaz, insanları kazanmak için büyük bir çaba gösterirdi. Bir gün şeyh hazretleri, bir belde de bulunan şeyh dostunu ziyarete gider. Divan oldukça kalabalıktır. Otururlar. Bir süre sonra divana birisi sürünerek girer, şeyh hazretleri bunu felçli biri olarak düşünür ve bu kişi o hal üzere şeyhin huzuruna gelenek dek sürünmeye devam eder. Huzurda el öptükten sonra ayağı kalkar ve geçip bir kenarda oturur. Şeyh hazretleri misafir olarak bulunduğu ev sahibinden izin isteyerek söze başlar. Kardeşlerim, der. Az önce hepiniz duruma şahit oldunuz, sizlerin huzurunda bu kardeşinize neden böyle bir şey yaptığını soruyorum, der. O kişi söz alarak şöyle cevap verir. Şeyhimize olan sevginin bir ifadesi olarak huzura sürünerek girdim, der. Şeyh hazretleri bu cevaba karşılık şöyle cevap verir. Kardeşlerim; bu yapmış olduğunuz şeyhinize sevgi ve hürmet değil, bilakis en büyük saygısızlıktır. Şeyhinize sevginizi, onun dediklerini yaparak, Allah (c.c.)'ın emirlerine sıkı sarılarak, emirlerine uyup, nehyettiklerinden sakınarak, ihlaslı ve takvalı ameller işleyerek, Hakk (c.c.)'ın esmasının zikrine devam ederek, ilim meclislerinde bulunarak, ibadetlerinizi, gösteriş ve riyadan uzak bir şekilde yaparak, kibirden sakınarak, haramın her türlüşünden sakınarak ve zinaya yaklaşmayarak gösterin, der. Asıl müridlik, asıl sevgi bu dediklerimi yapmanızda gizlidir. Bunları yapmadıktan sonra kuru kuruya yerde sürünmenizin nefsinizin sizi aldatmasından başka hiçbir işinize faydası yoktur. Bilakis, hüsrandır, ziyandır ve büyük bir kayıptır.⁴²⁰

* Şeyh Abdurrahman hazretleri bir gün köyde ders sonrası bahçelere doğru gezintiye çıkar. Bu gezinti esnasında elinde yılanlarla dolaşan birine rastlar. Selamlaşırlar, şeyh kendisine dönerek kim olduğunu ve yılanlarla ne yaptığını sorar. Karşısındaki şahıs kadiri tarikatına mensub bir derviş olduğunu belirtir. Şeyh bir şey söylemez ve yoluna devam ederek, oradan ayrılır. Kısa bir süre sonra köy halkından

⁴¹⁹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

⁴²⁰ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Faruk Efendi.

bir gurup şeyh hazretlerinin yanına gelerek, seydam kısa bir süre önce rastladığınız kişi köyümüzde ve çevre köylerde insanlara huzursuzluk vermekte, onların kadın ve çocuklarını boynunda taşımakta olduğu yılanlarıyla korkutarak onlardan erzak ve çeşitli malları onları korkutmak suretiyle ellerinden alarak mallarını gasp etmekte, diyerek şeyh hazretlerine sıkıntılarını iletirler. Bunun üzerine şeyh hazretleri adamın gittiği istikamete doğru harekete geçer, bir süre sonra o kişiye ulaşır. Derviş olduğunu söyleyen şahıs şeyh hazretlerinin ardından gelmekte olduğunu görünce çok şaşırır. Efendim hayırdır, der. Şeyh hazretleri yine her zaman olduğu gibi tevazu ve merhameti elden bırakmayarak son derece samimi ve tebessüm dolu bir ifadeyle sizinle sohbete geldim, der. Derviş kılıklı memnun olurum, der. Karşılıklı sohbete başlarlar, şeyh hazretleri sohbetin koyulaştığı bir ortamda dervişe dönerek, bu yılanlarla insanları neden korkuttuğunu sorar. Derviş kılıklı, efendim, bu bize büyüklerimizden verilmiş bir keramettir, bu bizim sanatımızdır, diye karşılık verir. Bunun üzerine şeyh hazretleri bu kerameti bize de verir misin, der. Derviş kılıklı, bu öyle kolay değil, bunun için belirli bir süre ve meziyetler gerekir, diyerek aklınca şeyh hazretlerine ders vermeye kalkışır. Şeyh hazretleri gayet sakince konuşmaları dinler, son olarak derviş kılıklıya ben bu işin sırrına ermek istiyorum bu keramet bana da gelsin diyorum, diyince; derviş kılıklı bir hal çaresine bakalım, der. Ancak derviş kılıklı, şeyh hazretlerine, size bu işin sırrını öğreteceğim fakat şunu iyi bilin ki yılanlar benim emrimdedir, benim emrim olmadan hareket edemez, yemek yiyemez, hiçbir fonksiyon icra edemezler, dolayısıyla sana öğreteceklerimde de sende benim iznim doğrultusunda eylemde bulunabilirsin, der. Şeyh hazretleri tebessüm ederek, Mevlam bakalım nasıl tecelli eyleyecek, der ve dervişe harekete geçmesini söyler. Derviş yılanları getirir, kendince bir şeyler okumaya çalışır. Tam bu esnada şeyh hazretleri ayağa kalkarak, be hey Allah'tan korkmaz, peygamber'den utanmaz, senin hükmün buraya kadar, der ve yılanları tutarak “Bismillahirrahmanirrahim” Allah adına buna haddini bildirir, der. Bunun üzerine yılanlar bir anda ejderha gibi sesler çıkararak adama saldırırlar, derviş kılıklı yalancı köy meydanında deliler gibi korku içinde yılanlar arkasında koşup kaçmaya, bir yandan da feryatlar içinde şeyh hazretlerine seslenerek, şeyhim ne olur ben ettim sen etme, yaptıklarımдан utanıyorum, Allah'tan haya ediyor, O'na sığınıyor, seninde beni affetmeni istiyorum diyerek serzenişte bulunur. Bu sözleri duyan şeyh hazretleri derviş kılıklının

pişmanlığına kani olur ve yılanlara seslenerek, Allah adına durun, der. Yılanlar sakinleşir, şeyh hazretleri derviş kılıklının yanına gelerek, yaptığın her harekette dikkatli ol, unutma ki her şeyi görüp, gözeten, işleri sevk ve idare eden, sana şah damarından daha yakın olan ve bir karıncanın dahi ayak sesini duyan Cenab-ı Hakk var. Bunu daima düşün ve buna göre kendine çeki düzen ver diye nasihat eder. Derviş kılıklı da şeyhin eline sarılarak Allah senden razı olsun, beni müridin olarak kabul et der, bunun üzerine şeyh hazretleri kapımız ve gönlümüz Hakk'a yönelen herkese açıktır, Allah sana mübarek kılsın, der, bu şekilde derviş kılıklı şeyhin hayır duasını alarak ve kendine çeki düzen vererek, Cenab-ı Hakk'a layık bir kul olmaya azmeder ve hayatını bu çizgide devam ettirmeye Allah adına yemin eder.⁴²¹

* Şeyh hazretleri irşad sırasında Çilli köyüne gidiyor. Mevsim sonbahardır. Köyde oldukça kalabalık bir gurup şeyh hazretlerini karşılıyor, şeyh'le birlikte öğlen namazı eda ediliyor, ardından sofralar seriliyor. Yemek yendikten sonra şeyh hazretleri sohbete başlıyor. Sohbetin bir yerinde şeyh hazretleri rabita durumuna geçiyor. Uzunca bir süre konuşmadan bekliyor, orada bulunan cemaatte hiç ses çıkarmadan bir saygı ve edep çerçevesinde şeyhin durumunu gözlüyorlar. Şeyh hazretleri bir süre sonra gözlerini açıyor, kardeşlerim, Allah (c.c.)'ın emriyle bu yıl kış çok sert geçecek, erzakınızı ve nevalenizi, kışlık ihtiyaçlarınızı şimdiden temin edin ki, o gün geldiğinde sıkıntıya düşmeyesiniz ve darda kalmayasınız, diye işaret eder. Cemaatte bulunan bir kısım kimseler der ki, bu nasıl oluyor da gelecekte haber veriyor diye kendi aralarında konuşurlar, bunun üzerine şeyh hazretleri yine her zamanki tevazusunu sergileyerek, dostlarım, bizim elimizde bir şey yok, her şeyin sahibi ve yöneteni Cenab-ı Hak'tır. Size anlattıklarımı ve işaret ettiklerime gelince, yürümekte olan kaplumbağayı işaret ederek der ki, kardeşlerim kışın sert olmasının alameti bu hayvandır, bu hayvan bu mevsimde sayısı artarsa ve araziye doğru meylederse kış sert olacak manasındadır, diyerek kerametini bir kaplumbağada gizlemeyi tercih eder. Gerçektende o yıl kış, her yıl başladığı zamandan çok daha önce başlar, çok daha fazla sert ve çok çetin geçer, insanlar çaresizlik içinde kalır, erzak ve yakacak sıkıntısıyla uzun bir süre mücadele etmek zorunda kalır, ancak şeyhin işaretini dinleyenler ve ona gönülden bağlı olanlar bu sıkıntılı süreci oldukça

⁴²¹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi.

rahat bir şekilde atlatırlar ve diğer sıkıntılı olanlara yardımda bulunurlar. Şeyhin büyüklüğünü kabul etmeyenler bu hadiseden sonra büyük bir utançla huzuruna gelirler ve affını talep ederek, hayır duasını almaya gayret gösterirler. Şeyh hazretleri de onlara Allah'ın ipine sıkı sıkı sarılmalarını ve hak yoldan ayrılmamaları hususunda nasihatlerde bulunarak, onları uyarır ve hayır yönünde onları yönlendirir.⁴²²

* Şeyh hazretleri her Cuma akşamı divanda büyük bir sohbet halkası kurar, önce davetlilere güzel bir sofraya kurulur, ikramda kusur edilmez. Şeyh hazretleri yemek hususuyla ve ikramlarla bizzat ilgilenirdi. Yemekten sonra akşam namazı eda edilir, akşam namazından sonra yatsı için beklenir, yatsıdan sonra, Hatm-i Hâcegân yapılır, onun ardından sohbe geçilirdi. Bir sohbet haftasında sohbetin bitiminde şeyh hazretleri, bugünümüze ve içine düştüğümüz çıkmaza işaret edecek tarzda çok güzel açıklamalarda bulunur. Şeyh hazretlerine bir gurup, tarâkatın gereksiz olduğu, bu tür eylemlerin anlamsız olduğu şeklinde ifadeler kullanır. Şeyh hazretleri, her zaman olduğu gibi yine tevâzuyu ve tebessümü elden bırakmayarak söze başlar. Kardeşlerim, dostlarım, gönül ehli insanlar, hepinizin malumdur ki, hakîkate ulaştırıcı yol birdir, ancak ondan uzaklaştıran yollar binlercedir, bizim tarîkimizde, şeriat çizgisinde Kur'an ve sünnet çizgisinde şekillenmiş olan Nakşebendiyye tarikatıdır. Tarikatımızın sâdatları hayatları boyunca bu çizgiden ayrılmamışlar, daima Hakk'ı söylemişler, dünyalık peşinde koşmamışlar ve tevâzuyu, takvâyı, ihlası, samimiyeti ve ibadetlerde devamlılığı asla elden bırakmamışlardır. Kul her ne yaparsa yapsın, ister gizli, ister âşikâr, ister kalpte ister dilde olsun, hepsini Cenab-ı Hakk görüp bilmekte ve işitmektedir. Ancak öyleleri vardır ki, tarikat adı altında insanlara meylederler, insanların hisleriyle oynarlar, onlara menfaatleri için yanaşırlar, onları sömürürler, işte dostlarım, bunlar kezzaptırlar, onların huzûr-u ilâhî de işleri zordur. Cenab-ı Hakk'a nasıl cevap verecekler endişe etmekteyim. Ey gönül dostlarım; Allah yoluna giren, şeyhlik iddiasında bulunan, Hakk yolunun yolcusuyum diyen insanda dünya sevgisi olmaz, o kişi dünyalık biriktirmez, malla, mülkle, zenginlikle ve zenginlerle işi olmaz, bu ölçülere dikkat edin ve şunu da unutmayın ki her kimi şeyh ve gönül ehli olarak adlandırırırsanız veya öyle bir şey

⁴²² Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi.

duyarsanız şahsı Kur'an ve sünnet süzgecinden geçirin, yaşantısı, amelleri, söylemleri, fiilleri, davranışları ve ibadetleri, bu iki süzgeçten geçiyorsa, o kişi sağlamdır, hak3ikat çizgisindedir, onun ardından gidilir, eğer bu süzgece takılıyorsa, o kişi dürüst ve samimi değildir, diyerek sözlerini tamamlar. Bunun üzerine o cemaatte yer alan gurup hemen şeyhin eline sarılarak, kalbimizdeki şüpheyi giderdiğin için, bize doğru olanı gösterdiğin için Allah senden razı olsun, derler, şeyh hazretleri de onlara dua eder ve huzur içinde rahatlamış olarak, dergahtan ayrılırlar.⁴²³

* Şeyh hazretlerinin fazîlet ve büyüklüğü o beldede ve çevrede büyük bir etki yaratmıştı. Herkes uzaktan, yakından sık sık Aktepe'ye gelir şeyh hazretlerini ziyaret ederlerdi. Yurt içinden ve yurt dışından bir çok meşhur âlimler ve Allah (c.c.) dostları şeyhi ziyarete gelirlerdi. Şeyh hazretlerini ziyarete gelenler arasında o zamanın meşhur âlim ve velîlerinden biri de Bedfuzzaman Saîd-i Nursî hazretleriydi. Üstad hazretleri, şeyh hazretlerine karşı büyük bit teveccüh beslemekteydi. Sık sık Aktepe'ye şeyhin ziyarete gelir, sohbet meclislerinde bulunur, beraberce çeşitli konularda istişâre eder, fikir mütalaasında bulunurlardı. Üstad hazretleri günlerden bir gün, yine Aktepe'ye şeyh hazretlerini ziyarete gelmişti. Şeyh hazretleri de üstâdı aynı teveccühle seviyor, geldiği zaman son derece mutlu oluyor, sevinci her halinden belli oluyordu. Şeyh hazretleri almış olduğu terbiye icabınca, üstad hazretlerinin yanında müridlerine ders vermez, onlara nasihatte bulunmaz ve sohbet makamına geçmezdi, Üstad hazretleri geldiği vakit, tüm söz hakkını ve yetkiyi ona devrederdi, şeyh hazretleri daima Üstad'a güzel sözlerle hitap ederdi, aynı şekilde Üstad'da ona karşılık verirdi. Şeyh hazretleri ona, sizler birer okyanussunuz, bizler ise o okyanusta birer damlayız, derdi. Üstad hazretleri de bizler birer yıldızız sizler ise bir güneş, sizlerin varlığı karşısında bizler yok mesabesindeyiz diyerek karşılık verirdi. Aralarında bu dostluğa ve yakınlaşmaya herkes imrenirdi. Üstad hazretleri şeyh hazretlerinin yanında birkaç gün kaldıktan sonra ayrılmak için izin istedi. Köyün dışına kadar üstad hazretlerine şeyh hazretlerinin müderrislerinden Molla Selim iştirak etti. Üstad hazretleri yolda ayrılma esnasında şu veciz sözleri kullandı; Selim Efendi, elinizdeki hazinenin kıymetini bilin, şeyh Abdurrahman hazretleri sizlere,

⁴²³ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Recep Efendi.

bizlere ve bu belde halkına Cenab-ı Mevlâ'nın bir lutfudur. Kendisine verilen bu büyüklük ve bu yüce makam; Allah'ın ipine sımsıkı sarılma, sadâkat, ihlâs, takvâ, tevâzu, Kur'an ve sünnete bağlılık, fedakarlık, samimiyet, güzel ahlak ve Cenab-ı Hakk'a layık bir kul olma yönünde verilen azimli, kararlı ve şerefli bir mücadelenin sonucudur. Cenab-ı Hakk katında hiç bir şey boşa değildir, her şey bir sebeple bitişiktir, şeyh hazretlerinin bu dereceye ulaşmasının sebebi şudur: Şeyh Abdurrahman hazretleri Cenab-ı Hakk'a tam teslim olmuş, Kur'an ve peygamber ahlakıyla ahlaklanmış, Allah dostlarının sıfatlarıyla bezenmiş, tam bir velî, kutup ve âlimdir. Allah kendisinden razı olsun. Bu sebeple onun kıymetini bilin, ona hiçbir zaman saygıda kusur etmeyin, dediklerine son derece riâyet edin, ondan azamî seviyede istifade etmeye gayret edin diyerek, Molla Selim'in yanından ayrılır. Ayrıldıktan sonra Molla Selim yolda kendi kendine düşünür ve der ki, Yarabbi sana sonsuz hamd u senâlar olsun. Demek ki şeyhimiz o kadar mübarek bir insan ve senin katında o kadar kıymetli ki Üstad hazretleri dahi kendisi hakkında bu kadar güzel şeyler söyledi. Yarabbi biliyorum söyleten sensin, bizleri senin yolundan ve şeyhimizin himmetinden mahrum eyleme diyerek, dergaha geri döner ve Üstadın anlattıklarını tüm müridlere anlatır, böylece şeyh hazretlerinin manevi büyüklüğü bir kez daha perçinlenmiş olur.⁴²⁴

* Şeyh Abdurrahman hazretleri divanda, sürekli ders okutur, ilmi mevzuları tartışır ve sıkıntılı durumları çözüme kavuştururdu. İlmi mevzuların işlendiği meclislere herkes alınmazdı, belli bir birikim gerekiyordu. Şeyh hazretleri, bu toplantılarda, ders okuttuğu kişileri her yönden eğitir, mütevâzi olmalarını öğütler, nefislerini kontrol altına almalarını sağlardı. Şeyh hazretlerinin meclisinde birçok mürîdi bulunurdu. Şeyh, bütün müridleriyle bir bir ilgilenir, onların eksik yönlerini çabucak fark eder, bir an düzeltmeleri için büyük çaba sarf ederdi. Şeyh hazretlerinin faki Ahmet adında sadık bir müridi vardı. Uzun yıllardır şeyhin yanında bulunuyor, şeyhin hizmetinde kusur etmiyor ve hiçbir zaman yanından ayrılmıyordu. Kendisini her yönden geliştirmişti, şeyh hazretleri de ona diğer müridlerinden farklı davranıyordu. Şeyhin vermiş olduğu tüm bilgileri hafızasına nakşetmek ve verdiği nasihatleri elden geldiğince yerine getirme hususunda takdire şayandı. Ancak faki

⁴²⁴ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi.

Ahmedin bir kusuru vardı, kendisini her yönden gelişirmiş olduğundan ve ilmî tüm mevzuları çabucak cevapladığından dolayı, tarîkat prensipleri uyarınca kendisini manevi anlamda tam yetiştiremediği için, meydana gelen bir sorun sürecinde çözümde katkısı olduktan sonra, bu işi ben başardım, benim sayemde oldu, gibi düşünceleri dile getirirdi. Bu durum şeyh hazretlerine iletildiğinde, şeyh hazretleri duruma vâkıf olduğunu, bu durumdan çok büyük rahatsızlık duymakta olduğunu, ancak Allah'ın inâyetiyle bu sorunun kısa sürede giderileceğinin müjdesini müridlerine verdi.

Bu olaydan kısa bir süre sonra, bir gün medresede şeyh hazretleri ders vermekteydi. Ders esnasında mevzuyla alakalı bir sorun ortaya çıktı, mevzuyla ilgili fikhî bir hüküm gerekliydi. Şeyh hazretleri müridlerine dönerek, bana bu mevzudaki hükmün ne olduğunu kim açıklayacak, diye müridlerine sordu. Bu sorunun akabinde hemen faki Ahmet söze atıldı. Şeyhim, bu sorunun cevabını benden başka kim size verebilir, elbette ki ben vereceğim, diyerek öne atılır. Şeyh hazretleri bu tavır karşısında çok huzursuz olur, ancak yumuşak davranarak ve tevazuyu da elden bırakmayarak faki Ahmede bir ders vermek ister. Şeyh hazretleri evet faki Ahmet seni dinliyoruz, cevabın nedir söyle bakalım, der. Faki Ahmet oldukça kapsamlı bir şekilde delilleriyle birlikte konuyu açıklar, ancak şeyh hazretleri nefsinin terbiye etmesi amacıyla, faki Ahmede cevabının yanlış olduğunu beyan eder. Bunun üzerine faki Ahmet bu cevap karşısında oldukça etkilenir, şeyhim nasıl olur, hüküm bu, çözüm bu diye defalarca açıklama yapar, fakat şeyh hazretleri en ufak bir işaret ve taviz vermeden faki Ahmedi reddeder. Bunun üzerine faki Ahmet der ki vallahi Seyda ben bunu sana ispat edeceğim, gerekirse sina çölünü geçip dünyanın her tarafını dolaşacağım ve sana haklılığımı ispat edeceğim. Oldukça etkilenen faki Ahmet; Eğer bunu sana ispatlayamazsam senden bana şeyh bendende sana mürid olmaz diyerek divandan ayrılır. Şeyh hazretleri de, hafif bir tebessümle uğurlar olsun, faki Ahmet der. Faki Ahmet, Aktepe den Diyarbakır'a gelir, oradan da Şanlıurfa'ya geçer, burada bir kervana katılır ve kervan eşliğinde Suriye'ye geçer, yol boyunca kervandakilere Kur'an dersi çeşitli konuları açıklar ve bunun karşılığında da kendisine bir ücret verilir. Faki Ahmet, Suriye de kaldığı sürede bir medreseye yerleşir, aradan iki ay geçer, orada araştırma yapar, o beldede ki en yetkili ve meşhur alimin kim olduğunun tesbitini yapar, bu tesbitten sonra o alimi ziyarete

gider, ziyaretin sebebini soran alime, şeyhiyle aralarındaki fıkhî ihtilafı anlatır, mevzuyu dinleyen alim zat, Ahmet kardeş sen yanlışsın mevzu şeyh Abdurrahman dediği gibidir, der. Bu duruma faki Ahmet çok kızar, siz bir şey bilmiyorsunuz, ben Mısır’a gidecem, der ve oradan ayrılır. Mısır’a ulaşan faki Ahmet burada da üç, dört aylık bir zaman sürecinden sonra o bölgedeki en meşhur ve yetkili âlimin kim olduğunu tesbit eder ve huzuruna çıkar, ziyaretin sebebini soran âlime, faki Ahmet aralarında geçen mevzuyu anlatır ve hükmü sorar, bu âlimde kendisine sen büyük hata yapmışsın, mevzu şeyh Abdurrahman’ın anlattığı gibidir, der, fak Ahmet iyice bunalmış bir durumda oradan da ayrılır ve Sina çölüne doğru yola çıkar, yolda kum fırtınasına yakalanır, ancak yol boyunca hep endişelidir, mevzuyla ilgili sürekli yorum yapmakta ve sonuçta hep aynı noktaya ulaşmaktadır, mevzunun yorumu kendi yaptığı gibidir, fakat niye kendisini tasdik eden yok diye kafasını kurcalamaktadır. Tam bu düşünceyle çölde ilerlerken bir ses işitir, “Faki Ahmet, faki Ahmet nereye gidiyorsun, gel bu inadından vazgeç, hala hakikati kavrayamadın mı, mevzunun aslı senin anlattığın gibidir, ancak, sen nefesine hükmedemiyor, her mevzuda nefisini ön plana çıkarıyorsun, işte bu yüzden şeyhin seni terbiye için sana böyle bir ders vermek istedi, gel inadını kır, tevbeni et, şeyhine söz ver, göreceksin bak, seni tasdik edecek.” Faki Ahmet neye uğradığını şaşırır, çünkü kimseyi göremez, bu olayın akabinde bir nefis muhasebesi yapan faki Ahmet kendisinin hatalı olduğunu anlar ve geri dönmeye karar verir, ne garip bir tecellidir ki faki Ahmet dönüş yolculuğunu da yine aynı kervanla yapar, Aktepe’ye döndüğü vakit şeyhin nerede olduğunu sorar, şeyh hazretlerinin divanda kendi hücrelerine çekildiğini, çıkmasını bekleyip onu rahatsız etmemesini söylerler, ancak faki Ahmet tahammülünün kalmadığını bir an önce şeyhinin huzuruna çıkması gerektiğini söyleyerek, izin isteyerek hücreye girer. Şeyh hazretleri minderin üzerinde derin bir tefekkür halindedir, bir süre sonra şeyh hazretleri faki Ahmede döner ve hoş geldin faki Ahmet, hoş geldin, hakikati sina çölünde duymayana kadar inadından vazgeçmedin, deyince, faki Ahmet, şeyhim demek ki o seslenen sendin, diyerek şeyhin eline sarılır, tevbe istiğfar eder ve yapmış olduğu yanlışları bir daha yapmamak üzere, Allah adına yemin eder ve şeyhine söz verir. Bu olaydan sonra faki Ahmet, şeyhin en sadık müridi olma şerefine erişir ve şeyh hazretlerinin yaşamı boyunca asla hiçbir surette yanından

ayrılmaz ve her anını birlikte şeyhiyle birlikte onun feyzinden manevi bereketinden istifade etmek suretiyle dolu dolu yaşar.⁴²⁵

* Şeyh hazretleri tüm müridleriyle ayrı ayrı ilgilenir, manevî derecelerine göre onlara yaklaşır, nasihatte bulunur ve yön verirdi. Şeyh hazretlerinin teveccühüne mazhar olup, gönlünü kazanan müridlerinden biri de faki Ahmet'ti. Şeyh hazretleri ders ve sohbetin dışındaki tüm zamanlarda faki Ahmet'i yanından hiç ayırmazdı. Sürekli bir arada bulunur, şeyh tüm mevzuları sürekli kendisiyle istişare eder ve yapacağı tüm faaliyetlerin bilgisini onunla paylaşırdı. Her gece sohbet ve zikir meclislerinin akabinde şeyh hazretleri faki Ahmet'le birlikte kendi hücresinde halvete çekilirdi. Bu birliktelik gecenin ilerleyen saatlerine kadar sürerdi. Çoğu zaman şeyh hazretleriyle birlikte sabahlar ve teheccüd namazının birlikte eda ederlerdi. Günlerden bir gün, sohbetin ardından, şeyh hazretleri, faki Ahmet'i hücresinde davet etti. Faki Ahmet Seyda emrinizdeyim, diyerek hücreye geldi. Şeyh hazretleri faki Ahmet, gel otur sana bir şeyler öğreteceğim, dedi. Faki Ahmet, seydam sizin emir buyurup öğrettiğiniz şeyler beni ziyadesiyle memnun eder ve bana sonsuz mutluluk verir, dedi. Bu konuşmanın akabinde, şeyh hazretleri, faki Ahmet kağıt ve kalem al ve yanıma otur, dedi. Faki Ahmet, kağıt ve kalem alarak şeyhin yanında diz çöktü, şeyh hazretleri, faki Ahmet söyleyeceğim şeyleri benimle birlikte yaz dedi. Faki Ahmet, emriniz olur seydam, dedi. Şeyh hazretleri başladı söze “ Defter al, kalem getir, Ahmet tut, buraya koş, oraya git.....” bu sözleri bir yandan yazıp, bir yandan söylemeye devam etti. Şeyh hazretleri söyledikçe, faki Ahmet daha çok şaşırırmaktaydı, faki Ahmetin nutku tutulmuştu, bir şey söyleyemiyor, fakat şaşkınlığını da gizleyemiyordu. Bir süre sonra, şeyh hazretleri, faki Ahmet bu yazdıklarını iyice belle ve kafana hıfz et, dedi. Bunun üzerine seydam emir buyurduğunuz gibi bunları öğreneceğim ve ezberleyeceğim, fakat affınıza sığınarak sormak istiyorum, bunlar benim ne işime yarayacak, dedi. Bunun üzerine şeyh hazretleri, hafif bir tebessümle şu cevabı verdi. Faki Ahmet Yüce Allah'ın inayet v keremiyle bana, insan ve hayvanlara ait olmak üzere seksen sekiz lisan öğretildi. Sen bu öğrettiklerimi unutmamaya özen göster, bak göreceksin yakın bir

⁴²⁵ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Necmeddin Efendi.

zamanda bu öğrendiklerin senin çok işine yarayacak, der. Faki Ahmet, olan bitene bir anam veremez fakat şeyhinin nasihatini tutarak o gece öğrendiklerini zihnine iyice yerleştirir. Aradan epey bir zaman geçer, şeyh Abdurrahman hazretleri vefat eder, zaman ilerledikçe faki Ahmet şeyhinin bu sözündeki sırrın tecelli edeceği zamanı merakla bekler. Nihayet harf devrimi olur ve Türkçe öğrenimi zorunlu hale gelir. Faki Ahmet, Türkçe öğretilmenin mecburiyetinden habersizdir. Bir gün Aktepe'den Diyarbakır'a gelir, işlerini tamamladıktan sonra, kışla'da bir kalabalık gözüne çarpar, yanaşır ve izler. Komutan askerleri oturtmuş ve onlara bir şeyler söylemektedir. Bilemeyen ve söyleyemeyen askerler cezalandırılmaktadır. Faki Ahmet, askerlerin azarlanmalarına çok üzülür ve usulca askerlere yanaşır. Onların bilemediği ve takıldığı yerlerde sessizce onlara sorulanların ne olduğunu söyler. Bir süre sonra kumandan faki Ahmet'in Türkçeyi çok güzel bildiğini fark eder ve dönüp askerlere yazıklar olsun size, bakın hocam bile azmetmiş Türkçeyi öğrenmiş fakat siz daha öğrenememişsiniz, der. Ardından dönüp faki Ahmete hocam beni çok sevindirdiniz, bu bölgede Türkçeyi bilenlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyor, daha yeni yeni insanlarımıza öğretmenlerin telaşı içindeyiz, siz nasıl bu kadar güzel ve çabuk, hiç takılmadan kısa bir sürede bu kadar mükemmel bir şekilde Türkçeyi öğrendiniz diye sorar. Faki Ahmet tebessüm eder ve kumandanım, der. Bana bu lisanı yıllar önce şeyhim, seydam, pirim, şeyh Abdurrahman hazretleri öğretti. İşte bu yüzden ben bugün çok mutluyum. Bana bu lisanı öğrettiği zaman ben çok şaşırılmış ve kendisine bunun ne demek olduğunu, ne işime yarayacağını kendisine sorduğum vakit, Allah derecesini âli etsin, o bana bu zamanı gelince senin çok işine yarayacak diye, keramet izhar etmişti. İşte bugün o kerametın sırrı tecelli ettiği için ve bendeki bu meraklı bekleyiş sona erdiği için çok huzurluyum. Bu vesileyle şeyhimi bir kez daha rahmetle, hayırla yad ediyor, Cenab-ı Mevlâ'dan bizleri onların şefaatından, feyzinden ve bereketinden mahrum eylememesini kalpten niyaz ediyorum, diyerek sözlerini tamamlar. Bu açıklamanın ardından kumandan, böyle insanlar hala var mıdır diyerek şaşkınlığı ifade etmekten kendini alıkoyamaz.⁴²⁶

* Şeyh hazretlerinin kardeşi şeyh Muhammed Can, ilim ve manevi icâzetini ağabeyi şeyh Abdurrahman hazretlerinden almıştı. Şeyh hazretleri, kendisini çok

⁴²⁶ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

seviyordu. İlmi mevzularda sürekli onunda görüşlerine başvuruyor ve dikkate alıyordu. Şeyh Muhammed can'da şeyh hazretlerine karşı, oldukça saygılı ve edepli idi. Her zaman emrinde hareket eder, bir dediğini iki etmez, dergahın her türlü sorunlarıyla ağabeyinin emirleri doğrultusunda bizzat ilgilenirdi. Şeyh hazretlerinin bir anlamda sağ kolu durumundaydı. Çok güzel bir birliktelikleri ve dayanışmaları vardı, yiyip, içtikleri dahi ayrı gitmezdi. Ancak bu birliktelik ve dayanışma fazla uzun sürmedi. Emri hak tecelli edince, hiç beklenmedik bir anda şeyh Muhammed Can ani bir kalp kriziyle vefat etti. Şeyh Muhammed Can'ın vefatı, Aktepe'de, Diyarbakır'da ve çevre illerde soğuk düş etkisi yaptı ve büyük bir üzüntüye sebep oldu. Çünkü, herkes onu şeyh hazretlerinin manevi mirasçısı olarak görmekteydi. Bu sebeple ölümü çok acı verdi. Bu duruma en çok üzülen ve müteessir olan kişi, şeyh hazretleriydi. Şeyh hazretleri cenazenin yıkanması ve kefenlenmesiyle bizzat ilgilendi. Cenaze yıkandıktan ve kefenlendikten sonra, cenazenin başında onlarca hatim okundu, daha sonra bizzat şeyh hazretleri tarafından cenaze namazı kılındı. Cenaze namazının akabinde, kabristana doğru hareket edilmek üzere cenaze omuzlara alındı. Mezara gelindiği vakit, şeyh hazretleri, şeyh Muhammed Can'ın mezarının yan tarafına eliyle önce toprağa, sonra şeyh Muhammed Can'ın cenazesine hafifçe dokunarak, Muhammed Can, merak etme Allah'ın izni ve keremiyle kırk güne kalmaz, senin yanıdayım ve burada seninle birlikteyim, diye seslendi. O anda orada hazır bulunan cemaatteki şeyhin müridleri ve kalabalık halk topluluğu hep beraber ağlamaya başladılar ve hep bir ağızdan dua ettiler. “Yarabbi ne olur, sen şeyhimize uzun ömür ver. Birinin yokluğu bağrımızı yaktı, sen diğeriyle de bizleri üzme, onu hayırlı uzun ömür ve bizleri onunla teselli eyle, bizim daha eksiklerimiz çok, ona her açıdan çok muhtacız, ondan daha alacağımız, ibretler, nasihatlar, dersler, ödevler, güzel ahlak ve faziletler var” diye dua ve niyazda bulundular. Ancak, korkulan şey başa geldi. Şeyh Muhammed Can'ın vefatından tam otuz sekiz gün sonra, gösterilen manevi işaretin bir sonucu olarak, şeyh Abdurrahman hazretleri, ani bir şekilde tıpkı kardeşi gibi kalp krizinden vefat etti. Bir anlamda şeyh hazretlerinin kerameti tecelli etmiş oldu. Şeyh hazretleri aynen kardeşinin cenazesinde gösterdiği ve işaret buyurduğu yere, babasıyla, kardeşinin yanına defnedildi.⁴²⁷

⁴²⁷ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. ŞEYH ABDURRAHMANIN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Ömrünü Hakk adamı, Allah dostu ve Resûlullah aşkıyla yanıp tutuşmuş bir gönülle dolu dolu yaşamış olan Şeyh Abdurrahman hazretleri, kendinden önceki Allah dostlarının çizgisinden hiçbir şekilde ayrılmamaya gayret göstermiş, kendi üstadlarının ve müridlerinin görüşlerine paralel bir şekilde kendisinde tasavvufî açıdan geniş manada istifade edebileceğimiz görüşler beyan etmiştir. Bizler, burada elimizden geldiği ölçüde şeyhin görüşlerini anahatlarıyla sizlerin istifadesine sunacağız.

ŞEYH ABDURRAHMAN HAZRETLERİNDE TASAVVUF TARİFİ

Din, Yüce Allah'ın kullarını terbiyesinden ibarettir. Bu terbiye üç temel alanda gerçekleşmektedir. Birincisi inanç, ikincisi ibadet, üçüncüsü de ahlaktır. Din inanmakla başlar; ibadet ve taatle yaşanır. Edeb, güzel ahlak, ilahi sevgi, kalp temizliği, nefis terbiyesi ile Allah'a dostluğun tadına varılır. Şu halde kâmil bir mümin olmak, dîni kâmil olarak yaşamaya bağlıdır.

Dinimizin bu üç temel esasa dayandığını şu meşhur hadis-i şerif ortaya koymaktadır.

“Bir gün Allah Resulü Efendimiz, mescitte Sahabe-i Kiram ile oturuyordu. O esnada cemaatin içinden birisi çıkageldi. Gelen kimse, beyaz elbiseli, siyah saçlı, güzel kokulu, üzerinde yol izi bulunmayan, kimsenin de tanımadığı birisi idi. Resûlullah Efendimizin huzuruna kadar geldi, selam verdi, edeple önüne oturdu, ellerini dizlerinin üzerine koydu ve kendisine sorular sormaya başladı. Önce:

“Ya Muhammed! Bana İslam'ın ne olduğunu haber verir misiniz? diye sordu. Resulullah Efendimiz: “İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun peygamberi olduğuna şehadet etmendir. Ayrıca namaz kılmandır, zekat vermendir, oruç tutmandır ve gücün yetiyorsa Allah'ın evini ziyaret edip hac yapmandır,” diye cevap verdi. Bu zat tekrar:

“Bana imanın ne olduğunu haber verir misiniz?” diye sordu; Resulullah Efendimiz: “İman, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, bütün iyilik ve kötülüğün bir kaderle meydana geldiğine inanmandır,” diye cevap verdi. Gelen zat, tekrar:

“İhsan nedir, bana ihsanı haber verir misin?” diye sordu; Resulullah Efendimiz: “İhsan, Yüce Allah'ı görüyor gibi O'na ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görmektedir, bunu kesin olarak bilmendir,” buyurdular. Gelen zat:

“Bana kıyametin ne zaman kopacağını haber verir misiniz?” diye sordu; Resûlullah Efendimiz:

“Bu konuda soru sorulan kimse, sorandan daha bilgili değildir, ben bu konuda kesin bir saat söyleyemem,” buyurdular.

Fakat bu zatın sorusu üzerine kıyametin bazı alametlerinden haber verdiler. Bu soruları soran zat izin isteyip kalktı, cemaatin içine daldı, bir anda gözden kayboldu. Sahabe-i kiram dikkatini Resulullah Efendimiz'e çevirmişlerdi. Bir ara Efendimiz: “Şu soru soranı bulup bana getirin!” buyurdular; Sahabe geleni aradı, fakat bulamadı. Resulullah Efendimiz: “O Cibril'di; size dininizi öğretmeye geldi,”⁴²⁸ buyurdular.

⁴²⁸ Buhâri, *İman*, 37; Müslim, *İman*, 10; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *İman*, 4; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, 9; İbn-i Abbas Allah Resûlü'nün Şanı Yüce Rabbinden rivayet ettiği bir kudsi hadiste şöyle buyurduğunu anlatmıştır: “Allah, iyi ve kötü şeyleri tayin etmiştir. Sonra da bunları açıklamıştır. Kim bir iyilik yapmaya niyetlenir de yapamaz ise, Allah o kişi adına tam yapılmış bir iyilik yazdırır. Eğer niyetlendiği bu iyiliği yapabilirse, Şanı Yüce olan Allah, o kişi adına on iyilikten başlayarak yediyüz katı ve hatta daha çok kat iyilik yazdırır. Kim de bir kötülük yapmaya niyetlenir de yapmazsa, Allah (c.c.) o kişi adına tam yapılmış bir iyilik yazdırır. Eğer o kişi bir kötülük yapmaya niyetlenir de yaparsa, Allah onun adına tek bir kötülük yazdırır. Sahih-i Müslim'deki hadis No. 187; İmanla ilgili diğer haidislerin yer ve numaraları şöyledir. Bkz; Sahih-i Müslim, *İman*; Hadis No. 10- 12-13-14-16-19-23-27-29-30-33-35-41-43-47-48-50-52-53-56-57-59-60-62-64-67-69-70-72-73-83-86-88-89-91-93-94-95-87-98-104-108-110-114-118-119-120-124-126-127-129-130-134-137-139-140-143-145-148-151-157-158-159-162-163-164-166-170-171-174-175-178-181-183-187-190-195-197-202-203-206-207-210-213-214-216-217-219-220-229, nolu hadis-i şeriflerdir.

Demek ki Cebrâil, kendisi bir şey öğrenmeye değil, bu yolla insanlara dini öğretmeye gelmişti. Onu, Peygamber Efendimiz'e Yüce Allah göndermiş, onunla dinin aslını bizlere öğretmiş ayrıca Sahabe-i Kiram'a onu bu şeklide görme şerefini bahşetmiştir.

Bu hadiste belirtildiği gibi, din üç temel üzerine bina edilmektedir. Bunlar: İman, ibadet, ahlak.

İman, inanç esaslarıdır. Bunu akide ve kelam alimleri inceler. İbadetleri fıkıh alimleri işler. Ahlâk ise, insanın iç terbiyesidir. Ahlâk terbiyesi, ilim ve ahlâk konusunda kamil insanların rehberliğinde olur. Bu kâmil insanlar daha çok bir mürşid nezaretinde tasavvuf mekteplerinde yetişir.

Bu hadis-i şerifte belirtilen ihsan, asıl hedefi iç temizliği olan tasavvuf terbiyesinin temelini oluşturmakta ve bu terbiyenin önemini ortaya koymaktadır.

Her mümine, sahih iman ve düzgün ibadet farz olduğu gibi; kalp temizliği, nefis terbiyesi ve güzel ahlak da farzdır. Bu farzları yapmaya vesile olan şeyler de onlar kadar önemlidir. Hiçbir mümin, ben imanı ve ibadeti öğrenirim, yaparım fakat bana ihlas lazım değildir; ilahi sevgi gerekmez, benim Marifetullahı ihtiyacım yok, ben kalp temizliği istemem, nefis terbiyesi ile uğraşamam diyemez. Derse hak yolda gidemez, dinini hakkıyla yaşayamaz, Yüce Allah'ın rızasını kazanamaz, hakiki huzuru bulamaz. Bitmeyen huzur ilahi sevgiye ve zikrullahı bağlanmıştır. Hiçbir zaman değişmeyecek bu kesin hüküm Kur'an-ı Hakim'de şöyle ferman buyrulmuştur:

“Allah kendisine yönelen kulunu hidayete, rızasına giden yola erdirir. Onlar iman edenler ve kalplerini Allah'ın zikriyle huzura erdirenlerdir. Dikkat edin, kalpler ancak Allah'ın zikriyle huzur bulur.”⁴²⁹

⁴²⁹ Ra'd Sûresi, âyet, 27-28; Konu ile ilgili Resûlullah şöyle buyurmuştur; *Sa'd İb-ni Ebû Vakkâs radyallahu anh'in rivayet ettiğine göre, kendisi bir gün Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber, önündeki hurma çekirdekleriyle veya çakıl taşlarıyla tesbih çeken bir kadının yanına girdi. Peygamber aleyhisselâm kadına: "Bundan daha kolayını -veya daha faziletlisini- sana haber vereyim mi?" diye sorduktan sonra şöyle buyurdu: "Sübhânallahi adede mâ halaka fi's-semâi ve sübhânallahi adede mâ halaka fi'l-ard ve sübhânallahi adede mâ beyne zâlike ve sübhânallahi adede mâ hüve hâlik: Ben Allah'ı gökyüzünde yarattıkları sayısınca ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan tenzih ederim. Ben Allah'ı yeryüzünde yarattıkları sayısınca ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan tenzih*

İşte tasavvuf, kalbi Allah ile tanıştırap huzura kavuşturma yollarını öğreten ve bunu bizzat gerçekleştiren bir terbiye sistemidir. Tasavvuf, güzel ahlâk okuludur. Kalp temizliği ve güzel ahlâk, dinin bâtinî fıkıdır. Buna Kur'an'da takva denir. Takvâya ulaşmak için yapılan mücahedeye tezkiye denir. Tezkiye, kalbi inkar, şirk, isyan ve gaflet kirlerinden temizlemek, ruhu arındırmak, nefsi çirkin huylarından kurtarıp güzel sıfatlarla bezemektir. Bütün bunlarla hedef, Yüce Allah'ın rızasına ve dostluğuna ulaşmaktır. Hedefi Allah rızası olan bir terbiyenin elbette bütün usul ve adabı da Allah rızasına uymalıdır.

Allah-u Teala, ilahi terbiyenin ve dostluğun merkezine Resulü Hz. Muhammed Efendimizi koymuştur. Ona uymadan kimse Yüce Allah'a gidemez, O'na dostluk yapamaz.

Allah-u Teâla bu konuda bütün insanlığın önüne şu ilahi ölçüyü koymuştur: “Resûlüm! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olunuz/ uyunuz ki Allah'da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok affedici ve esirgeyicidir.”⁴³⁰

ederim. Ben Allah'ı yerle gök arasında yarattıkları sayısınca ulûhiyetine yakışmayan sıfatlardan tenzîh ederim. Ben Allah'ı bundan sonra yaratacakları sayısınca ulûhiyetine yakışmayan sıfatlardan tenzîh ederim, de. Allahü ekber'i de böyle, elhamdülillâh'ı da böyle, lâ ilâhe illallah'ı da böyle, lâ havle velâ kuvvete illâ billâh'ı da böyle söylersin. Kaynak: Tirmizî, Daavât 113. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vitir 24; Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana hitâben: “Cennet hazinelerinden bir hazineyi sana bildireyim mi?” buyurdu. Ben de: Evet, Yâ Resûlallah, bildir, dedim. Şöyle buyurdu: “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh: Gûnahtan kaçacak güç, ibadet edecek kuvvet ancak Allah'ın yardımıyla kazanılabilir. Kaynak: Buhârî, Megâzî 38, Daavât 50, Kader 7, Tevhîd 9; Müslim, Zikir 44-46. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vitir 26; Tirmizî, Daavât 3, 58; İbni Mâce, Edeb 59.

⁴³⁰ Âl-i İmrân Sûresi, âyet, 31. Konu ile ilgili bir hadis-i şerif'te Resûlullah Ubade İbnu's-Samit'in rivayetiyle şöyle buyurmaktadır; Resulullah buyurdu ki: “Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz!” Hz. Aişe): “Biz ölmekten hoşlanmayız” dedi. Aleyhissalatu vesselam: “Kasdimiz bu değil. Lakin, mü'mine ölüm gelince, Allah'ın rızası ve ikramıyla müjdelenir. Ona, önünde (ölümden sonra kendisini bekleyen) şeyden daha sevgili birşey yoktur. Böylece o, Allah'a kavuşmayı sever, Allah da ona kavuşmayı sever. Kafir ise, ölüm kendisine gelince Allah'ın azabı ve cezasıyla müjdelenir. Bu sebeple ona önünde (kendini bekleyenlerden) daha menfur bir şey yoktur. Bu sebeple Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.” Kaynak: Buhari, Rikak 41; Müslim, Zikir 14, (2683); Tirmizî, Cenâiz 67, (1066); Nesâî, Cenâiz 10, (4, 10)

Alimlerin belirttiği gibi, bu ayette geçen “Tâbi olmak”, sıradan bir tabi olmak değildir. Buradaki ittiba, Hz. Peygamber'e gerçek manada duyulan bir sevgiyi içine almaktadır. Bu sevgi, Fahr-i Kâinat Efendimiz'e kalple, dille, özle, sözle, hâl ve ahlak ile tam bir teslimiyetle uymayı gerektirir. Mümin, içi ve dışıyla, inanış ve yaşantısı ile sünnet uyduğu ve buna ölene kadar sınıksız sarıldığı zaman, Yüce Allah'a itaatini gerçekleştirmiş ve O'nun sevgisini kazanmış olur. Efendimiz, Ashab-ı Kiram'a dini, iman, ibadet ve ihsan boyutuyla öğretmiş, göstermiş, yaşatmış ve böylece ahireti şereflendirmiştir.

Sahabe-i Kiram da kendilerinden sonra gelenlere dini, iman, ibadet ve ihsan boyutu ile bir bütün olarak aktarmıştır. Din, ilk iki nesilde bir bütün olarak ele alınıyor, zahiri ve batini yönü aynı hassasiyetle korunuyor ve yaşanmaya çalışılıyordu.

A. RÂBİTÂ

Râbitâ lugatta, iki şeyi birbirine bağlayan bağ, ip, ilişki gibi manalara gelen Arapça bir kelimedir. “Râbitâ” Arapça bağlayan, rapteden ve ilgili demektir. Tasavvufî olarak, müridin zihni planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle “beraberlik” halinde olmasını ifade eder.⁴³¹ Bir başka deyişle “müridin, ruhaniyetinden feyz alacağına inanarak, kâmil olan mürşidinin sûretini zihninde tasavvur etmesidir.”⁴³² Aynı kökten türeyen ve Kur'an-ı kerim'de yer alan “Ribât” ve “Murâbata”⁴³³ ise, sınırlarda düşmanı gözetlemek nöbet tutmak, verilen emrin eksiksiz olarak yerine gibi anlamları ifade eder.⁴³⁴ Beden ile nefsin irtibatını sağlaması sebebiyle kalbe de, “Ribât” denilmiştir. Çünkü tasavvufta “Nazargâh-i

⁴³¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, s. 507, İstanbul 2005; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (thk. Müsterek Komisyon), “Râbitâ” mad., c. III, ss. 1560-1561, Kahire 1979; *El-Mu'cemu'l-Vasît*, “Râbitâ” mad., c. II, Kahire 1960; Fîruzâbâdi, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, (thk. M. Ali en-Neccar), c. III, ss. 31-32, Kahire 1406/1986; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, c. III, ss. 53-56; İstanbul 1305; İbrahim Hilmi el-Kâdiri, *Medâricu'l-Hakîka fi'r-Râbitâ*, c. II, ss. 17-18, İskenderiye 1381/1963; Muhammed eş-Şergâvi, *Elfâzu's-Süfîyye*, ss. 168-169, İskenderiye.

⁴³² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Mârifet Yayınları, s. 387, Ankara 1950; İrfân Gündüz, *Bir Tasavvufî Terim olarak Râbitâ*, MÜİF. Dergisi, sy. V, İstanbul 1985, ss. 245-275.

⁴³³ Âl-i İmran Sûresi, âyet, 200; Enfâl Sûresi, sr. 8, a. 60.

⁴³⁴ Uludağ, a.g.e, s. 398.

ilâhî” kabul edilen ve mâsivânın girmemesi için her şeyden önce gözetlenmesi gereken yer kalptir.⁴³⁵

Kur’an-ı kerim’de “Râbitu” şeklinde geçen emir, insanın yalnızca düşmanlarına karşı değil, aynı zamanda “kötülüğü emredici” sıfatı ile tanımlanan⁴³⁶ ve insanı içten içe vuran nefsin ve şeytanın hilelerine karşı da kalbi gözetlemesini ifade ettiği kabul edilmiştir.⁴³⁷

Râbita’yı kabul etmeyenler, bu uygulamanın Allah ile kul arasına girmek olduğunu söylemişler; ancak bu bu görüş mutasavvıflar tarafından kabul edilmemiştir. Râbitâ, Allah ile kul arasına girmek değil, kulu Allah’a götürme, ilerde olanın, geride olanı çekip götürmesi olarak kabul edilmiş ve kendisine râbitâ edilen kâmil mürşidin vesile olmaktan daha üstün bir güce sahip görülmemesi şartıyla, İslam’a aykırı olmadığı, Allah katında mertebesi büyük zatların vesile edinilmesinin, Kur’an-ı Kerim’de tavsiye edildiği Mâide suresinde⁴³⁸ savunulmuştur.

Tasavvufta râbitanın amacı “râbita-i huzur”dur. Yani salikin daima huzur-u ilahi de bulunduğu duygusunu sağlamaktır. Her an Allah’ı karşımızda görür gibi yaşamaktır. Bunu sağlamak ise çok zor, hatta imkansızdır. Çünkü Allah müşahhas bir varlık değildir. Öyleyse kulun yoğunlaşmasını sağlayacak, teksifini kolaylaştıracak müşahhas bir objeye ihtiyaç vardır. Tasavvufta bu obje Allah’ın en mükemmel tecellilerinin mazharı olan insan-ı kamil suretindeki mürşiddir. Salik önce bu insan-ı kâmile, ardından Hz. Resulullah (s.a.v.)’e ardından da Rabb-ı Müteal’e kalbini rabt etmeli ve bu suretle huzur-u kalbe ermeli, fena fillah’a varmalıdır.

Tasavvufta râbitâ, kâmil ahlak sahibi kişilerle kurulması istenen sevgi bağıdır. Seven ile sevilenin bir olmasıdır. İnsan karakteri, başkalarının yaptıklarını aynen

⁴³⁵ Kuşeyrî, a.g.e, ss. 263-265; Bkz. Daha geniş bilgi için; İrfan Gündüz “Râbitâ”, MÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi Yay, ss. 245-275; Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, (ter. H.K.Yılmaz, İrfan Gündüz,) Vefa Yay. İstanbul 1990, ss. 134-135; es-Serrâc, *el-Luma'*, (ter. H. Kâmil Yılmaz), ss. 418-419; Gazzâlî, *İhyâ*, c. III, ss. 17-46; Kelâbâzî, *et-Taarruf*, ss. 109-181; Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, ss. 459-467.

⁴³⁶ Yusuf Sûresi, âyet, 52.

⁴³⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst. 1979, c. II, ss. 1265-1266.

⁴³⁸ Mâide Sûresi, âyet, 35.

yapmak suretiyle, farkına varmadan bir biçim kazanır. Kişiyi sevdiğinin tavırları, şahsiyetinin dokunmasında önemli bir fonksiyon icra eder. Çünkü insan, sevdiklerini ön yargısız benimser ve onlarla bütünleşir.⁴³⁹

Ulema, bu konuda, “Her an Allah’ı karşında görüyormuşsun gibi yaşamak hemen hemen imkansızdır. Çünkü Allah somut bir varlık değildir, mekandan münezzehtir. O halde onun yerini alacak ve konsantrasyonumuzu korumada bize rehberlik edecek somut bir obje lazımdır. Tasavvufta bu obje, mürşidin yani Allah’ın en mükemmel tecellisi olan “insan-ı kâmil”in suretidir. İnsan-ı kamil’in yüzünü göz önünde tutmak, kainatın ruhuyla temas halinde olmak anlamı taşır ki işte bu, sürekli zikir dediğimiz, sürekli biriliğin bizce mümkün olabilecek en ileri mertebesidir.⁴⁴⁰ diyerek akli olarak rabitanın önemini ve gerekliliğini açıklamaktadırlar. Ancak sufilerin büyük çoğunluğu kendisine rabita yapılacak kişinin mutlaka kamil bir insan olması gerektiğini, aksi takdirde kendisine rabita yapılan mürşidin, şeytan ve nefsin yanında üçüncü bir musibet olacağını ısrarla vurgulamışlardır.⁴⁴¹

Râbita hakkında Kur’an-ı kerim’den delil olarak, “*Ey iman edenler, Allah’tan korkun. O’na yaklaşmakya vesileler (yollar) arayın ve Allah yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.*”⁴⁴² ve “*De ki; Eğer Allah (c.c.)’ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah)’da sizi sevsin ve bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*”⁴⁴³ ayeti delil olarak gösterilmektedir.

Birçok mutasavvıfa göre en üstün vesile, Hz. Peygamber ve onun nâibleri olan ümmetin büyükleridir. Aynı zamanda, özellikle Nakşbendiyye tarikatının mürşidlerinin Hanîfî alimleri olması ve bu mürşidlerin rabıtayı genel bir kabul ile, Allah(c.c.)’ fani olmanın başlangıcı ve mürşide fani olma sırrına eriştirici sebeplerin

⁴³⁹ Gündüz, a.g.e, ss. 247

⁴⁴⁰ Gündüz., a.g.e, s. 254.

⁴⁴¹ Gündüz, a.g.e, s. 262.

⁴⁴² Mâide Sûresi, âyet, 35; Ayrıca bkz; Arvâsi, *Râbitâ-i Şerîfe*, s. 9; Said Seydâ el-Cezerî, *ed-Dâbitâ fi’r-Râbitâ*, 1377/1957; İbrahim el-Kâdiri, a.g.e, s. 35, Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c. I, ss. 560-561, İstanbul 1306.

⁴⁴³ Âl-i İmran Sûresi, âyet, 31.

en kuvvetlisi olarak kabul etmelerini, Hanefi ulemasının “Fiil icması” olarak kabul etmişlerdir.⁴⁴⁴

Mutasavvıflara göre râbitâ; “Vesileye yapışınız”⁴⁴⁵ ayetine uyularak, ilahi ve zâti sıfatlarla muttasıf ve müşahede makamına varmış bir kâmil ve mükemmile kalp bağlayıp, huzur ve gıyabında o zatın suretini hayal hazinesinde muhafaza etmektir.⁴⁴⁶ Rabîta, bir saatin en az dörtte biri kadar yapılmalıdır. Zira rabitasız zikir erdirici değil; ancak zikirsiz râbitâ erdiricidir.⁴⁴⁷ Râbitâ mutlaka kâmil bir Allah (c.c.) dostuna yapılmalıdır. Bu bir “îtikâdî” zorunluluktur.⁴⁴⁸ Râbitâ yapılırken, yani mürşid sûretinin hayal hazinesinde muhafazasından, bir kendinden geçme ve manevi sarhoşluk hali doğunca, derhal o surete bağlı kalmak; yani rabıtayı kesip yeni gelen hale yönelmek, kendini ona bırakmak icab eder.⁴⁴⁹

Yapılışı yönünden rabîta üç türlüdür;

1) Salık tarafından kâmil mürşidin suretini karşısında tasavvur edip hayal yoluyla, iki kaşı arasına bakmak ve suretteki ruhaniyete yönelmek, bu bakışta kendinden geçme, kaybolma hali başlayıncaya kadar rabıtayı sürdürmek, eğer kendinden geçme hali zuhur ederse, rabıtayı kesmek ve yeni hal üzerinde kalmaktır.⁴⁵⁰

2) Salık’ın kendisini mürşid kıyafet ve heyetinde görmesidir. Salık, yine kendisinden geçinceye kadar bu hali muhafaza eder. Mürşid’in suretiyle giyimli olmak bakımından bu rabıtaya “rabîta-i telebbüs” ismi verilir. Bu halde salık, zatını, mürşidin zatında ve sıfatlarını da, mürşidin ruhaniyetini kemalleriyle birlikte onun suretinde bulmak mevkisindedir.⁴⁵¹

3) Salık, mürşid’in suretini, karşısında görerek, onu kalbinin ortasına indirmesi, kalbini geniş bir dehliz farz ederek mürşidi, o dehlizde yürüyor ve

⁴⁴⁴ Abdülhakîm Arvâsi, *Râbita-i Şerîfe*, İstanbul. 1342, s. 31.

⁴⁴⁵ Mâide, Sûresi, âyet, 35.

⁴⁴⁶ Arvâsi, a.g.e, s. 6.

⁴⁴⁷ Arvâsi, a.g.e, s. 7.

⁴⁴⁸ Arvâsi, a.g.e, s. 19.

⁴⁴⁹ Arvâsi, a.g.e, s. 15.

⁴⁵⁰ Arvâsi, a.g.e, s. 18.

⁴⁵¹ Arvâsi, a.g.e, s. 19.

kendisine doğru geliyor, kabul etmesidir. Bu rabîta, salık bakımından en faydalı olanıdır.⁴⁵² Bu rabîta ile kalb'e gelen "havâtır"⁴⁵³ kesilir.

Rûhi terbiye için bu mana beraberliğine ihtiyaç olduğu kaydedilir. Nakşibendilikte râbîtâ önemli bir yer işgal etmekle birlikte asıl değildir. Zira murakabe derslerine ulaşıncı "Râbîtâ" artık terk edilir. Ancak ihtiyaç duyulunca yapılır. Diğer tasavvuf okullarında da, ismen olmasa bile, mana olarak rabîta vardır. Rabîta'ya sevgi anlamı da yüklenmiştir. Mesela, sevgi rabîtası için şu tarif verilir: "Mürşidin şeyhini severek yad etmesi ve suretini zihninde canlandırmasıdır".⁴⁵⁴ Kalbi rabîta diye verilen bir tarifte şöyledir: "Müridin, kalben şeyhi ile beraber olmasıdır".⁴⁵⁵ Bu mana birliğinin, müridi şeyhinde fani olmaya yani onun hali ile hallenmeye götürdüğü söylenir. Râbîtâ için sufiler " Sadıklarla beraber olunuz"⁴⁵⁶ ayetini ölçü alırlar. Kişinin sevdiği ile birlikte olduğunu bildiren hadis-i şerifler, rabîtadaki muhabbet keyfiyetini açıklayıcı olarak düşünülmektedir. Şeyh Abdülhakim Arvasi (k.s.), namaz esnasında rabîtanın sakıncalı olduğunu ve bu sebeple, namazda sadece Allah (c.c.)'a rabîta yapılması gerektiğini söyler. Râbîtâ, her şeyden önce, psikolojik muhtevasıyla insani bir olaydır. Kundaktaki çocuğun duyduğu aşırı sevgiyi, annesine süt ve gıda ihtiyacını hafif bir göğüs sızısı ile hissettirmesi, rabîtanın insani, fitri ve tabii bir olay olduğu hususunu te'yid eden en çarpıcı örneklerden biridir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁴⁵⁷

Şeyh Abdurrahman hazretleri, râbîtâ konusunda tarîkat silsilesinde kendi ceddinden olan Mevlâna Hâlid-i Bağdâdi Hazretlerinin râbîtâ konusunda zikretmiş olduğu altın cümleleri kendine rehber edinmiş, râbîtâ üzerine girdiği her tartışma ortamında Allah (c.c.)'ın inâyeti ve sadatların manevi bereketiyle her ortamdan zaferle ayrılmasını bilmiştir. Biz burada râbîtâ konusunda kendisine rehber ve adeta bir

⁴⁵² Arvasi, a.g.e, s. 20.

⁴⁵³ Havâtır: Hatırın çoğuludur. Kişinin iç alemine havale edilen manevi bir sesleniş ve doğuştur. (Bkz. Gümüşhanevî, Ahmed Ziyâeddin, *Câmiu'l-Usûl* (ter. Rahmi Serin) Pamuk yay. İst. 1977, ss. 141-145; Cebecioğlu, a.g.e, s. 257.

⁴⁵⁴ Cebecioğlu, a.g.e, s. 507.

⁴⁵⁵ Cebecioğlu, a.g.e, aynı yer.

⁴⁵⁶ Tevbe Sûresi, âyet, 119.

⁴⁵⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 507.

kalkan ediniz, sık sık zikrettiği sözlerinin bir kısmını zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz.⁴⁵⁸

Şeyh hazretleri der ki; Hakk’el yakînin esrarından gafil bazı kimselerin râbitayı tarîkatı bid’attan saydıkları ve rabitanın bir aslı ve hakikatının bulunmadığını iddia ettikleri bu fakirin kulağına gelmiştir. Hayır! O Râbitâ Tarîkat-ı Âliyye-i Nakşibendiyyemizin temel asıllarından büyük bir asıldır. Hatta kitab-ı aziz ve Resûl’ün sünnetinden sonra vusûl’un en büyük sebeplerindendir. Sadatımızdan kimi sülukta sadece onunla yetinmiştir. Kimi de başka şeyleri de emretmekle beraber, fenafillah’ın mukaddimesi durumundaki fenafişşeyh’e ulaştıran en yakın yolun râbitâ olduğuna dikkat çekmiştir. Kimisi de onu “Ey iman edenler Allah’tan sakının ve sadıklarla beraber olun”⁴⁵⁹ ayetiyle ispat etmiştir. Mesela Hocayı Ahrar diye meşhur olan büyük sadatlardan şeyh Ubeydullah “Rabb’ul Âleminin kelimasında emredilen sadıklarla beraber olma birliktelik sûrî (fiziki) veya manevi olabilir, dedikten sonra manevi birlikteliği râbit ile tefsir etmiş (açıklamıştır).⁴⁶⁰

Şeyh der ki; Râbitâ, ehli katında meşhur bir kavram olup, “*Reşâhat*”⁴⁶¹ kitabında tafsilatıyla yazılıdır. Sanki bunlar (münkirler) rabitanın terimsel manasını tasavvur edememişlerdir. Yoksa onu inkar edemezlerdi. Zira râbitâ tarîkatta; müridin kâmil ve fenifillah olan şeyhinin ruhaniyetinden istimdâd etmesi ve suretine çokça riayet göstermesinden ibarettir ki böylece mürid teeddüb eder, şeyhinin huzurunda olduğu gibi gıyabında da ondan feyizlenir, şeyhin suretini anımsamakla huzuru ve nuru tam olur; ve kötü şeylerden (hal ve hareketlerden) imtina’eder. Bunları da ancak Allah’ın alnında hüsrân yazdığı ve –Allah’a sığınırız- buğz ve hurman (mahrumiyet) yolunu seçenler dışında hiç kimsenin inkar edeceği tasavvur edilemez. Zira o kişi eğer evliya’ya itikad ediyorsa (zaten) onların kutsî sözlerini araştıran ve ünsî feyizlerini

⁴⁵⁸ Abdurrahman Aktepe, *Risâletü’r-Râbitâ*, Diyarbakır 1890, ss. 1-5.

⁴⁵⁹ Tevbe Sûresi, âyet, 119.

⁴⁶⁰ Aktepe, a.g.e, s. 2.

⁴⁶¹ Mevlâna Ali bin Hüseyin eş-Şeyh Sâfiyüdîn, *Reşâhat*, (çev. Mustafa Özsaray), Semerkand Yayıncılık, İstanbul 2006, Ayrıca aynı eser, Necip fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilmiş, eser 1999 yılında Büyük Doğu Yayınları tarafından basılmıştır.; Bu eserde râbitaya geniş bir yer verilmiş, tüm tafsilatıyla bu terim açıklanmıştır.

koklayan herkese gizli kalmayacağı gibi, evliyalar râbıtânın güzelliğinden ve menfaatinin çokluğundan açıkça söz etmişler hatta bunda ittifak etmişlerdir.

Yok eğer evliya'ya îtikad etmiyorsa, şeriatın imamları, usûl ve furû' ilimlerinin direkleri mesabesindeki alimlerin sözlerine inanmak zorundadır. Zira her dört mezhepten bazı imamlar açıktan veya işareten rabıtadan bahsetmişlerdir. İşte ben yerlerini de göstererek onların zikrettiklerinden bir kısmını burada zikredeceğim ki kalbinde hastalık bulunmayanlar oralara müracaat etsinler ve sırf heva ve garazlarına uyup evliya'ya karşı inkara kalkışmasınlar. Doğru yola ileten Allah (c.c.)'tan yardım dileyerek diyorum ki "Eğer Rabbi'nin burhanını görmeseydi." Ayetinin tefsirinde i'tidal (doğruluk)'den sapıp inkara ve i'tizal (mutezilecikle)'la vasıflanmasına rağmen "Keşşâf"ın sahibi Zemahşerî (1075/1143) dahil cumhur müfessirler tasarruftan ve ruhaniyyenin imdadından açıkça bahsetmişlerdir. Zemahşerî'nin bu konudaki sözleri şöyledir. "Burhan" şu şekilde tefsir edilmiştir. Yusuf bir ses duymuştur. "Aman ha ona (Züleyha)'ya yaklaşma! Yusuf bu sesi dikkate almamış, ikinci kez duymuş yine dikkate almamış, üçüncü kez "Dön ondan!" diye duymuş yine etki etmemiştir. Ta ki Ya'kub parmak ucunu ısırır vaziyette ona temessül edene (görünene) dek. Bazı alimlerde Ya'kub'un eliyle Yusuf'un göğsüne vurduğunu söylemişlerdir....."⁴⁶²

Şeyh der ki; Hanifi imamlardan Eş-şeyh el-İmam Ekmelüddin (v.786), kitabında "Kim beni (rüyasında) görürse beni uyanıkken görmüştür." hadisini açıklarken şöyle söylemiştir. Kişinin başkasıyla uyanıkken ve/veya rüyada görüşmesi aralarındaki ittihadın (ortak noktaların) husulüne (oluşuna) göredir. Onunda beş külli asılları vardır.

- a) Zatta iştirâk
- b) Sıfatlar ve ötesinde iştirâk
- c) Hal ve ötesinde iştirâk
- d) Fiil (eylem)'lerde iştirâk
- e) Mertebelerde iştirâk

⁴⁶² Aktepe, a.g.e, s. 2.

İki veya daha çok şey arasındaki münasebet (ilişki/ortak nokta) bu beşin dışına çıkmaz. Ortak yönlerin ihtilaf yönleri üzerindeki gücü (baskısı) oranında bu birliktelik çoğalır ve azalır. Bazen zıddı (karşı taraf) kuvvetli olur, muhabette kuvvetlenir, öyle olur ki iki şahıs neredeyse birbirlerinden ayrılmazlar. Bazen de tersi olur. Bu beş esasın tümü kimde hasıl olsa ve onunla kemale ermiş geçmişlerin ruhları arasında münasebet kurulsa (artık o) istediği zaman onlarla (ruhlarla) bir araya gelebilir.⁴⁶³

Şeyh der ki el-Eşbâhu's-Şerîf'in muhassisi olan Ahmed bin Muhammed el-Hamevî (1455/1505) "*Nefehâtu'l kurbi vel ittisal bi isbatı't-tasarrufi li evliyailahi teala vel-kerameti ba'del intikal*" isimli kitabında özetle şunları söylemektedir; Ruhlarının cisimlerine galebe çalmasından ötürü evliya değişik suretlerde tezahür ederler. Bazı sahih hadis rivayetlerindeki şu hadiste buna hamledilmiştir. Zira Allah Resul'u şöyle buyurmuştur; "*Cennetin her bir kapısından bir kısım cennet ehli çağırılır. Bunun üzerine Hz. Ebubekir: Bütün o kapılardan kimse girer mi? diye sorunca Allah Resûl'u; Evet, seninde onlardan olacağını umarım.*" diye cevap vermiştir.⁴⁶⁴

Şeyh der ki; Ruh, külli olduğu zaman bazen yetmiş bin ayrı surette tezahür edebilir ortaya çıkabilir. Ruhun daha şiddetli bir özgürlüğe, istiklale sahip olması hasebiyle berzahta öncelikle gerçekleşir.

Şeyh der ki; Şafii imamlardan İmam-ı Gazzâlî (505/1111) *İhyâ*'da namazın her bir rûknünde kalpte hazır olması gereken duyguların tafsilatını yaparken şöyle der; peygamber'i ve kerim şahsını kalbinde hazır et ve "Esselamu aleyke eyyuhennebiyyu" (ey nebî sana selam olsun) de. Bunu söylerken de selamının O'na ulaştığına ve O'nun da daha güzel bir selamla karşılık verdiği, selamını aldığına dair emelin umudun sadık olsun.⁴⁶⁵

Şeyh der ki; Şafililerden, Şeyh Şihâb el-Hafacî'nin şeyhi olan Allame Şihâb İbn-i Hacer el-Mekkî, *Şerhu'l-Ubâb* adlı eserinde teşehhüd kelimelerinin manalarını açıklarken şöyle der; Resulullah'a (sana selam olsun derken) hitap edilmiş, sanki bunda şöyle bir işaret vardır. Allah-u Teala ümmetinden namaz kılanlardan Resûlullah

⁴⁶³ Aktepe, a.g.e, s. 2.

⁴⁶⁴ Aktepe, a.g.e, s. 3.

⁴⁶⁵ Aktepe, a.g.e., aynı yer.

ile onların aralarındaki perdeleri kaldırır, adeta ümmetin en faziletli amellerine (namaza) şahit olmak için yanında hazırmış gibi olur. Ayrıca O'nun hazır oluşunu anımsamak daha fazla huşu' ve huzura sebep olur. Daha sonra yazar “*İhyâ*”dan nakledilenlerle görüşünü te'yid eder.⁴⁶⁶

Şeyh der ki; Şeyhlerin şeyhi el-İmam el-Ârif es-Sühreverdî (1145/1234) eserinde, ehl-i kurb Allah'a yakın olanlar'ın namazları babında aynısını söyler. Bazı ibareleri şöyledir; Nebî'ye selam eder ve O'nu kalp gözünün önünde temessül eder (şahsının önünde olduğunu düşünür).⁴⁶⁷

Şeyh der ki; *Tenvîru'l-halâk fî ru'yeti'n-Nebîyyi ve'l-Melek* isimli kitabında el-Hâfız Celâleddîn es-Suyûtî (916/1505)'ye muvafaken uygun olarak Allâme Şihâb İbn-i Hacer “*Şerhu'l Şemâil*” kitabının sonunda tasrih eder ki; Rivayet edildiğine göre; “İbn-i Abbas Allah Resûlu'nu rüyasında görmüş, müminlerin annelerinden birisine gitmiş, müminlerin annesi ona Resûlullah'ın aynasını çıkarmış, İbn-i Abbas (r.a.) aynaya baktığında kendinin değil Resulullah'ın suretini görmüş.”

Şeyh der ki; Tasavvuf ehlinin ıstılahında buna “Fena fî'r-Râbitâ” denir. “Sözümüz Resûlullah'ın sureti hakkında değildir.” denemez, zira diyoruz ki; bu râbita peygamberlere mahsus değildir. Öyle olunca da onlarla evliyâ arasında müşterektir. Bu konuda ehli katında bir şüphe söz konusu değildir.⁴⁶⁸

Evet! Namaz içerisinde Resulullah'tan başkasına hitap etmek namazı bozar. Namazda suretini hazır temek ve (suretin) sahibine selam vermek Makam-ı Mahmud'un sahibi varlığın (mevcudatın) ruhu'nun hususiyatındandır. O'na ehline ve ashabına Kerim-i Vedud'dan selat-u selam olsun. Konumuzdan murad o değildir.⁴⁶⁹

Şeyh der ki; Şafii ulemasından el-Hafız el-Celâleddin es-Suyûtî meşhur eserinde bu tür konulara geniş bir yer ayırdığı dopdolu risalesinde, el-İmam es-Subkî eş-Şafii'nin eserinden naklen naklen, kerametler birkaç çeşittir dedikten sonra şöyle devam eder; yirmi ikincisi, sufilerin “Misal alemi” ismini verdikleri değişik hallere, durumlara girmektir. Ruhların tecessüd etmesi (ceset haline girmesi) ve misal

⁴⁶⁶ Aktepe, a.g.e, s. 3.

⁴⁶⁷ Sühreverdî, Avârifü'l-Meârif, s. 520.

⁴⁶⁸ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁴⁶⁹ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

aleminde (görünen alemde) değişik suretlerde tezahür etmesi (görünmesi)’ni buna bina etmişler ve “Cebrâil o’na Meryem’e tam bir insan şeklinde göründü.” ayeti kerimesinden de istinas etmişlerdir. Bunda yeterli delil olsa da başka delillerde zikretmiştir.⁴⁷⁰

Şeyh der ki; Şafiilerden el-İmam el-Arif eş-Şa’rani (1492/1565) “*en-Nefehâtu’l-Kudsiyye*” kitabında zikrin adabını sayarken şöyle der; yedincisi şeyhinin şahsını gözünün önünde hayal etmesidir. Bu da tasavvuf ehli’nin katında en önemli adaptır.⁴⁷¹

Şeyh der ki; Şafiilerden el-Allame es-Sefîr el-Halebî (v.1549), eserinde “Sonra O’na, Efendimiz’e yalnızlık sevdirdi.” cümlesinin açıklamasında şöyle der; Şüphesiz ki şeytan Peygamberimiz’in suretinde temessül edemediği gibi kâmil veli’nin suretinde de temessül edemez. Bunu için şartlarında gerekli olduğunu belirtir.⁴⁷²

Yine Hanefî imamlardan Allame eş-Şerîf el-Cürcânî (1339/1413) eserinin girişinde İslam fırkalarından bahsetmeden evvel evliyanın suretlerinin müridlerine (temessül) etmesinin ve müridlerin onlardan feyizlenmesinin sıhhatinden söz eder.⁴⁷³

Yine Hanefilerden el-İmam el-Arif billah eş-Şeyh Tacüdî (v. 1050) el-Hanefî en-Nakşbendî el-Osmânî “*Tâciye*” diye bilinen risalesinde Allah’a ulaşmanın yolları bahsinde şöyle der; üçüncü yol müşahede makamına ermiş ve sıfatı sıfat-ı zatiye’yi tahakkuk etmiş olan şeyhin rabıtasıdır. Zira böyle bir şeyhi (rabita halinde) görmek “Onlar ki görüldüklerinde Allah (c.c.) hatırlanır.” hadisi gereğince zikir faidesi verir ve o şeyhin sohbeti Allah (c.c.)’ın celisleri (beraber/sohbetinde) olmaları mucibince Allah(c.c.)’ın sohbetinde (beraberinde) olmayı sağlar.... O’nun suretini hayalinde tutman ve senevberi kalbini O’na teveccüh etmen gerekir ki nefisten fena gaybet (kaybolma) hasıl olsun. Eğer terakkîden duraksamışsan şeyhin suretini sağ omzunda tasavvur etmen ve omuzundan kalbine doğru uzanan bir emr(çizgi) tahayyül etmen ve

⁴⁷⁰ Aktepe, a.g.e, s. 4.

⁴⁷¹ İmam Şa’rani, *En-Nefehatu’l-Kudsiyye*, s. 90

⁴⁷² Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁴⁷³ Aktepe, a.g.e, s. 5.

ve şeyhin o çizgi üzerinden kalbine girdiğini düşünmen lazımdır ki böylece gaybet (nefisten kaybolma)’nın hasıl olması umulur.⁴⁷⁴

Şeyh der ki; Muhakkiklerin önderi müteahhirinin zübdesi (hası) eş-Şeyh el-Arif Abdülğani en-Nablûsî (1641/1731) el-Hanefî de aynı yolda yürümüş (onun görüşünü paylaşmış) ve yaptığı “*Tâciye*” nin şerhinde yazılanları takrir edip şöyle demiştir; Hanbeli imamlardan en büyük Gavs ve imam seyidim Şeyh Abdülkadir el-Geylânî (v. 1166) hülâsa olarak şöyle buyurmuştur; “Kavmin (tasavvuf ehlinin) yoluna giren salikin (fakirin) evliya’ya rabita-i kalb yapması gerektir. Ki rabıtayı yapmayan yabancının aksine bu kişi zahiren bir ikrama ermese bile rabıtası sebebiyle (mutlaka) istifade eder. Bu bölümü İmam Sühreverdi’nin “Avarıf” kitabında yer alan müridün şeyhi ile olan adabı konusundan nakletmiştir.⁴⁷⁵

Yine Hanbeli’lerden Allame Şemsüddîn İbn-i Kayyim (691/751) “*er-Rûh*” isimli kitabında şöyle der; Ruhun bedende bulunmayan bazı durumları (özellikleri) vardır. Zira ölenin bedeniyle ilintili olduğu halde Refîk-i Alâ’da bulunabilir. Öyle ki bedene (mezara) selam verenin selamını oradaki mekanından alabilir. Bu bölümü el-Hafız es-Suyûtî’nin “*el-Müncelî*” kitabından nakletmiştir.⁴⁷⁶

Maliki imamlardan büyük imam meşhur eş-Şeyh Halil (rahimehullah) şöyle der; veli velayetinde tahakkuk edince (derinleşince) ruhaniyetinde tasavvur imkanını elde eder ve değişik şekillerde görünme gücü ona verilir. Bu durum muhal (imkansız) değildir. Çünkü taaddud eden (değişik şekillerde görünen) ruhaniyetin suretidir. Ârîfî billah katında bu durum meşhurdur. Bunu İmam Suyuti kitabında en güzel açıklamış ve ifade etmiştir. Yine Suyuti kitabına paralel olarak Malikilerden himmetli imamlardan eş-şeyh ebul Abbas el-Mersi ve öğrencisi İbn-i Ataullah (k.s.) Suyuti’nin görüşlerine yakın sözler naklederler.⁴⁷⁷

Şeyh der ki, mutemed kitaplarından da anlaşıldığı gibi bütün Nakşibendilerin katındaki râbitâ bundan başka bir şey değildir. Bu anlamda sayılamayacak kadar nas, ulema yazıları ve sözleri vardır, ki evliyanın ölümden sonra tasarruf sahibi olduklarına

⁴⁷⁴ Aktepe, a.g.e, s. 5.

⁴⁷⁵ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁴⁷⁶ Aktepe, a.g.e, s. 4.

⁴⁷⁷ Aktepe, a.g.e, s. 5.

açıkça delalet eder. Birçok muhakkik konuyla ilgili açıklayıcı risaleler telif etmişlerdir. Bunun inkarından sakınmak gerekir. Zira bu inkar helake götüren sebepler arasında önemli bir yer tutar.⁴⁷⁸

Şeyh Abdurrahman hazretleri Allah dostlarından deliller göstermek suretiyle kuvvetli delillerle beslediği risalesini “râbitâ” hakkında görüşlerini ifade ederken sürdürür. Biz burada şeyhin risâlesinden faydalı olabileceğine inandığımız bazı bölümleri sizlere aktarmak istedik. Her yönden zengin ifadelerin kullanıldığı bu risalede râbitânın kaynağı, dayanağı, faydası, uygulanış biçimi ve fazileteri hakkında çok özlü ve faydalı ifadeler kullanıldığı gözden kaçmamaktadır.

Şeyh der ki; Dinimizde râbitâ, tefekkürün bir çeşididir. Tefekkür, varlıkları ve olayları düşünüp onlarda gizlenen ilâhi rahmeti, hikmeti, kudreti fark etmek ve bu vesile ile kalbi zikre geçirmektir. Tefekkür farzdır. Kalbin en önemli vazifesi tefekkür yoluyla uyanmak ve Yüce Allah’a bağlanmaktır. Allah-u Teala’nın zatından başka her varlık tefekkür edilebilir, hayale alınıp üzerinde derin derin düşünülebilir.⁴⁷⁹

Râbita yapmak insana ait bir özelliktir. Kalbi ve gönlü olan herkes bir çeşit rabita yapar. Ancak her rabita şekli kalbi uyandırıp Allah’a ve ahirete bağlamaz. Tasavvufta tavsiye edilen rabita, kendisine bakılınca Yüce Allah’ı zikrettiren bir kâmil insanı düşünmekten ibarettir. Kâmil insanın kalbi Allah-u Teala’nın en fazla nazar ve tecelli ettiği bir mahaldir. Bu kalb, ilahi aşk ve zikirle mamur olmuştur. Ona bağlanan kalb de o aşk ve zikirden nasiplenir, beslenir, kuvvetlenir, mamur olur.⁴⁸⁰

Râbitâ, müridin kâmil mürşidini hayal ederek kalbini onun kalbine bağlamasıdır. Rabita, birbirini seven ruhların kaynaşmasıdır. Rabita, kalbin kalpten nur ve feyiz almasıdır. Rabita, gönlün gönle bakışı ve birinden diğerine sevgi akışıdır. Rabita, müridin terbiyesi için en mühim bir vasıtaadır. Rabita namaz gibi şekli, zamanı ve usulü dinimizce belirlenmiş bir ibadet değildir; kalbi uyandırıp huşu ve huzur içinde ibadete hazırlamaktır. Rabita, manevi terbiye aracıdır. Rabita, azgın nefis için en güzel ıslah ilacıdır. Rabita, gafil kalbin uyanık kalbe bağlanıp

⁴⁷⁸ Aktepe, a.g.e, s. 5.

⁴⁷⁹ Aktepe, a.g.e, s. 6.

⁴⁸⁰ Aktepe, a.g.e, s. 7.

uyanmasıdır. Rabıta, üzerine devamlı ilahi feyzin aktığı kalbe bağlanıp ondaki sevgi ve feyzi çekmektir.⁴⁸¹

Büyükler, rabitanın özü itibariyle şu ayetlere dayandığını belirtmişlerdir: Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor. *“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve sadık kullarımla beraber olun.”*⁴⁸² *“Ey iman edenler! Allah’tan korkun, O’na yaklaşmaya vesile arayın. Onun yolunda mücadele edin ki kurtuluşa eresiniz.”*⁴⁸³

Bütün gaye Allah’tan gerçek manada korkmaktır. Bu korku, Yüce Yaratıcı’yı sevmek ve O’na koştaktan ibarettir. Buna haşyet denir. Haşyet, sevgiliyi üzerim korkusu ile titremektir. Haşyet, gizli ve açık her halde hayalî olmaktır. Buna kısaca takva denir. Her iki ayet-i kerime de takvayı emretmektedir. Takvayı elde etmek için birinci ayeti-kerimede Allah’ın sadık kulları ile beraberlik emredilmiş, ikinci ayeti-kerimede ise takva yoluna sevk edecek bir vesileye yapışılması ve nefsi terbiye için bütün yolların denenmesi istenmiştir.⁴⁸⁴

İşte râbitâ, Allah-u Teala’nın sadık kulu ve kâmil dostu olan mürşid ile beraber olmanın bir şeklidir. Mürşide el verip intisap eden herkes onunla Allah yolundaki beraberliğine ilk adımı atmış olur. Sonra onun terbiyesine giren kimsenin zahiri beraberliği başlamıştır. Bu işte asıl hedef kalp ve gönül beraberliğidir. Kendisine gönül bağlanan kamil mürşid Allah’a ulaşmada en güzel bir vesiledir. Bütün bunların sonucu zikir ve edebtir, kısaca takvadır. Mürşidin Allah’a ulaşmada bir vesile ve vasıta olmaktan başka bir görevi yoktur.⁴⁸⁵

Râbitanın aslı muhabbete dayanır. Muhabbet râbitası, müridin mürşide olan ileri seviyede sevgisi ve edep ile gerçekleşir. Bu râbitaya devam eden mürid, yavaş yavaş mürşidinin boyasına boyanır, onun halleri ile hallenir, ahlakına bürünür, sevgisi ile tatlanır, güzelleşir ve kâmil bir insan olur. Çünkü muhabbet râbitası seveni, sevilenin sıfatlarına sokar. Bilinmelidir ki kulun tek başına mukarrebun makamına çıkması, yakın ve müşahede halini elde etmesi çok zordur. Bunun için bu

⁴⁸¹ Aktepe, a.g.e, s. 8.

⁴⁸² Tevbe Sûresi, âyet, 119.

⁴⁸³ Mâide Sûresi, âyet, 35.

⁴⁸⁴ Aktepe, a.g.e, s. 9.

⁴⁸⁵ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

güzel hallere ulaşmak isteyen kimseye, o halleri elde etmiş, yolu bilen kâmil bir mürşid gereklidir. Böyle bir mürşidi bulan müridin, onun ruhaniyetini vasıta yapıp ilahi feyiz ve nurlarından bolca nasiplenmesi gerekir. Bunun en kısa yolu muhabbet rabıtasıdır. Müridin, mürşidinin huzurunda feyiz alması kolaydır. Huzurunda olduğu gibi gıyabında da edep ve feyiz alabilmesi için mürşidinin kalbine yönelerek onun suretini çokça hayal etmesi lazımdır.⁴⁸⁶

Şeyh der ki; Mürid, sanki üstadı daima kendisiyle berabermiş gibi düşünür. Bir şey yediği, dostlarıyla konuştuğu, başkalarıyla karşılaştığı zaman onu hatırlardan çıkarmaz. Yatacağı ve uykudan kalktığı vakitte onun başucunda bulunduğunu düşünür. Talebeye ders verirken, dersi bitirirken, namaza ilk kalkarken, namazı bitirirken mürşidini yanında, önünde hayal eder. Mümkün olduğu kadar bu düşünceye devam edip, nefsin sevdiği şeye iltifat edilmemesi gerekir.⁴⁸⁷

Kâmil mürşidi düşünürken onun kulluk sıfatını unutmamak ve kendisine ait olmayan sıfatları düşünmemek gerekir. Bir sevgi haddi aşınca sevgiliye ihanete dönüşür. Müride düşen mürşidini yüceltmek değil, ondaki yüksek sıfat ve ahlaklardan nasiplenmektir. İş-güç esnasında kısaca mürşidimin huzurundayım diye düşünmek kâfidir. Yine Namaz ve Kur'an okurken namazını ve okuyuşunu karıştıracak şekilde rabıta yapmaktan sakınarak kısaca: “Mürşidimin huzurunda Kur'an okuyorum, yanında namaz kılıyorum” diye düşünüp okunacak şeylerin güzel yapılmasına, mânâlarının düşünülmesine dikkat edilmelidir. İşte devamlı rabıta böyledir. Bu kısmı, kulun gayretine bağlıdır. Gelecek manevi zuhurat ve zevkler ise vehbîdir. Onlar, Allah vergisi olup, bunlara kulun müdahalesi söz konusu değildir.⁴⁸⁸

Şeyh der ki; “Râbitâ”, müşâhede makamına ulaşmış, ilahi huzurda kabul görmüş, Allah'ın nuru ve edebiyatla süslenmiş kâmil bir mürşide kalbi bağlamaktan ibarettir. Çünkü kâmil mürşidin kalbi ilahi nur, feyiz, sevgi ve ilimler için bir merkez yapılmıştır. Ona yönelen ve sevgiyle bağlanan bir kalbe, oradan nur, feyiz, sevgi ve ilim akar. Bu kuvvetli kalp müridin zayıf kalbini besler. Kendisine râbita yapılacak mürşid, nefsini ıslah etmiş, huzur makamına ulaşmış, Allah-u Teala'ya tam teslim

⁴⁸⁶ Aktepe, a.g.e, s. 9.

⁴⁸⁷ Aktepe, a.g.e, s. 10.

⁴⁸⁸ Aktepe, a.g.e, s. 11.

olma halini elde etmiş ve en önemlisi insanları terbiye için görevlendirilmiş olmalıdır. İrşat izni ve ehliyeti olmayan kimseye yapılan rabıta, hem yapana hem de yapıłana zarar verir.⁴⁸⁹

Sonuç olarak; karar ve sorun çözme ehli olan evliyaı kiram ve büyük âlimlerim açık beyanlarından sonra avamın bu tür hükümleri inkar etmesi caiz mi dir? Bu evliyadan öylesi var ki vasıtasız, uyumayan Hayy olan Allah(c.c.)’tan ledünnî ilimler alır. Uzun ve sıkıcı olmasın diye bu kadarıyla yetindim. Yoksa nimet sahibi Allah’ın yardımıyla dopdolu bir mücelled telif edebilirdim. Evliyanın inkarı tehlikesine düşmüş olan din kardeşlerime olan şefkatimden olmasaydı bazı bu esrarı izhar etmeye girişmezdim. Lakin iki şey beni buna mecbur kıldı. Birincisi tarîkatı savunmaktır ki, tarîkat; Vusûl’un Allah’a varışın kulpu, Allah’ın rızasına ulaşmanın merdiveni ve Resûlullah’a ittiba’ (uymak)dır. Tarîkatın temeli Fırka-ı Nâciye (kurtulan fırka) olan ehl-i sünnet akâidine temessük etmek, ruhsatları bırakıp, azîmetlere sarılmak, dünya ziynetinden hatta mâsivâdan i’raz edip (yüz çevirip) Mevla’ya yönelmek, Allah’ı görüyormuşsun gibi O’na ibadet etmen, “Sen O’nu görmüyorsan O seni görüyor.”⁴⁹⁰ mealindeki hadisi şerifte “iḥsan” diye tabir edilen “huzur” melekesini tahsil etmek (elde etmek), halkla beraberken halvette olmak, dini ilimlerden istifade ve ifade (öğrenip, öğretmek) ile süslenmek, avam mü’minlerin giyimiyle giyinmek, zikretmek, Allah’tan gafil olarak bir nefes alıp vermemek şeklinde nefesleri muhafaza etmek ve büyük ahlâk sahibinin ahlâkıyla ahlaklanmaktır.⁴⁹¹

Kısacası bu tarîkat eksiksiz, artısız üstün (necib) sahabenin yolunun ta kendisidir. Bu yol kitap ve sünnetin azimetlerinden ibarettir. Onun için Şâh-ı Nakşbend diye ma’ruf olan, tarîkatın imamı, mahlûkatın gavsı, eş-Şeyh Bahâu’l Hakki ve’d-dîn Muhammed el-Buhârî“*Tarîkatımızdan yüz çevirenin dini tehlikededir.*” buyurmuştur.⁴⁹²

⁴⁸⁹ Aktepe, a.g.e, s. 12.

⁴⁹⁰ Buhâri, *İman*, 37; Müslim, *İman*, 1; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *İman*, 4; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, 9.

⁴⁹¹ Aktepe, a.g.e, s. 13.

⁴⁹² Aktepe, a.g.e, s. 5.

İkincisi; gafillerin yalan ve yanlışlarından sakındırmaktır. Ta ki bu taifenin inkarına ve (zihinleri) bulamalarına sebebiyet vermesin ve sadık fakirlerin takviyesi, bekası ve kıskançların fitnesinden ve düşmanların hilelerinden muhafaza etmesi için Yüce Allah’a tazarru’ ede geldikleri kapıya bir uğursuzlukları sirayet etmesin.⁴⁹³

Şeyh der ki; Nakşî tarikatında muhabbet rabıtası dört ayrı şekilde düşünülmüştür:

Râbıtanın birinci şekli: Salık, mürşidinin şeklini (suretini) sevgi yoluyla kalbinde şekillendirir ve bu arada kendisini yok eder. Aşık’ın Ma’şukunun şeklini düşünüp, kendi şeklini onun şeklinde erittiği gibi eritir. Bu rabıta ile şeyhin ruhaniyeti, salikin manevi varlığında hazır olup, salikin varlığı mürşidin ruhaniyetinin nurları ile nurlanıp onun bazı mükemmellikleri, o mükemmelliklerin rengine boyanmak suretiyle salikte meydana gelir. Böyle bir rabıtaya usulüne uygun olarak ve aralıksız devam eden salık, giderek mürşidi gibi mükemmelleşir, kemale ulaşır. Çünkü muhabbet rabıtası, seveni sevdiğinin halleriyle hallendirir, onun gibi yapar. Nitekim “Sevginin, karşılığı, seveni sevdiğinin hali ile hallendirmektir.” denilmiştir.⁴⁹⁴

Râbıtanın ikinci şekli: Salık, mürşidinin ruhaniyetine muhabbet yoluyla teveccüh eder, o derece de teveccüh eder ki, bu teveccühte adeta kendisini kaybeder, kendi kişiliği aradan çıkar, mürşidin ruhaniyeti o kişilikte hükümran olup, salikin kişiliğine kendi kişiliğini giydirir, giderek salikin kişilik özellikleri, mürşidin kişilik özelliklerine dönüşmeye başlar. Bu şekildeki rabıtayı muhabbetle yürüten salık, mürşidinden bedel olarak kemale erer.⁴⁹⁵

Râbıtanın üçüncü şekli: Salık, mürşidin ruhaniyetini dairevi bir nuraniyet şeklinde düşünüp, kendisini de o nur dairesinin ortasında tasavvur eder. Bu tasavvurda o derece ileriye gider ki, adeta kendisini eritip yok eder. Mürşidin dairevi nuraniyetinde eriyen salikin yok olan varlığına, mürşidin ruhaniyet nuru yansıma

⁴⁹³ Aktepe, a.g.e, s. 12.

⁴⁹⁴ Aktepe, a.g.e, s. 13.

⁴⁹⁵ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

yapar. O derece ki, o nur salikin kalbinde nakış meydana getirir ve giderek bu nakış ile nakışlanır. Böylece mürşidinden bedel, kamil ve vasıl bir kimse olur.⁴⁹⁶

Râbitanın dördüncü şekli: Salik, mürşidin şeklinin ruhaniyetini normal zamanda olduğu gibi edeple karşısına alır, canlı varlığı karşısındaymış gibi huzurla ve edeple teveccüh eder ve bu teveccühünde devamlı olur. Giderek hayal ettiği bu suretten kendisine nurlu bir feyiz akışı başlar. O dereceye gelir ki, canlısından ne kadar görerek ve işiterek faydalanıyorsa suretinden de aynı şekilde faydalanır. Salik her zaman şuna inanmalıdır ki, mürşidin görünümünden ruhaniyeti asla ayrılmaz. Maddeten veya manen görüldüğü her yerde onun tasarrufu vardır. Mürşid, tasavvur edildiği her yerde ruhani varlığı ile salikin yardımına yetişir ve ihtiyacına karşılık verir. Zaten, mürşid denildiği zaman, çağırıldığı yerde salikin imdadına yetişen, sıkıntısını gideren kamil bir zat akla gelir.⁴⁹⁷

Eğer salik, şeyhine huzurunda (yani bulunduğu yerde) rabıta ederse, nefsinin şeyhinde yok eder. Salik için vuslata ermenin en kestirme yolu, mürşide huzurunda rabıta etmektir.

Rabitanın salike beklediğini kazandırması, mürşide olan sevgisine bağlıdır. Sevgi bağı olmayan bir rabıta, fayda yerine zarar verir. Sevgi ise bir Allah vergisidir. Çalışarak elde edilecek bir şey değildir. Sevgide güçlük çekenler, zındıklaşıp ve giderek maneviyattan uzaklaşıp helak olurlar.

Bu fakir; “Yukarıda sayılan adabın tümünü size vasiyet eder. Peygamber (s.a.v.) ve sahabenin hidayetine tabi’ olmayıp sünnete ve kitaba muhalefet eden herkesten beri olduğunu size haber verir. İslam’ın medarı olan Devlet-i Aliyye’yi Osmaniye’nin devamı mel’unların yardımcıları ve mürted olan acemlerden (müteşekkil) din düşmanlarına karşı nusreti için sabah akşam salih dua etmenizi emreder. Başta ve sonda da Allah (c.c.)’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”⁴⁹⁸ diyerek sözlerine son vermektedir.

⁴⁹⁶ Aktepe, a.g.e, s. 13.

⁴⁹⁷ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁴⁹⁸ Aktepe, a.g.e, s. 14.

B. PEYGAMBER SEVGİSİ

Allah-u Teala hazretleri, Peygamber’e hitaben; “*De ki; Ey insanlar, ben sizin hepinize gönderilmiş bir peygamberim.*”⁴⁹⁹ buyurmaktadır. Bu ayetten biz, O’nun bütün insanlığa gönderildiğini öğrenmekteyiz. Yine Allah-u Teala: “*Şüphesiz sen doğru yola götürüyorsun. Göklerde ve yerlerde bulunan her şeyin sahibi olan Allah’ın yoluna*”⁵⁰⁰ ayetiyle birlikte, Cenab-ı Hak Peygamber’ini şu şekilde vasfediyor. “O Allah ki ümmilere kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir. O peygamber, onlara Allah’ın ayetlerini okur, onları tezkiye eder, onlara kitabı ve hikmeti öğretir.”⁵⁰¹ ayetten anlaşıldığı üzere peygamber bize, ayetleri okuyor, kitab-ı yani Kur’an-ı öğretiyor. Hikmet, isabettir; yani Hz. Peygamber’in sünneti, adabı, ahlakı, halleri ve öğrettiği gerçeklerdir. Allah-u Teala topyekün insanlığa, kendisine itaat etmelerini emretmiştir. Allah ve Resul’üne itaat edin”⁵⁰² Resûl’e itaat eden, Allah’a itaat etmiş olur.”⁵⁰³ Allah-u Teala, ayrıca Hz. Peygamber’in getirdiğini kabuş etmeyi de emretmiştir. Peygamber’in yasakladığından kaçınmakta yine aynı şekilde Cenab-ı Hakk’ın buyruğudur.

Cenab-ı Hak ayrıca mü’minleri, Peygamber’in yüce ahlakına uymaya çağırmakta ve şöyle buyurmaktadır. “Allah’ın Resul’un de sizin için güzel bir örnek vardır.”⁵⁰⁴

Şimdiye kadar zikretmiş olduğumuz tüm bu ayetlere göre, Resulullah’ı örnek almak, O’na tabi olmak, O’nun emrine itaat etmek, O’nu görsün, görmesin O’nu sevmek, kıyamete kadar gelecek bütün insanların görevidir.

Allah’ın Resûl’unu sevmek, onun söylediklerine, getirdiklerine ve yaptıklarına uymakla mümkündür. Mutasavvıflar, hayatları boyunca bu konuda en ufak bir taviz vermemişler, titizlik göstermişler ve harfiyyen uymaya gayret göstermişlerdir. Buna güzel bir örnek verelim:

⁴⁹⁹ A’raf Sûresi, âyet, 158.

⁵⁰⁰ Şuâra Sûresi, âyet, 52-53.

⁵⁰¹ Cum’a Sûresi, âyet, 2.

⁵⁰² Nur Sûresi, âyet, 54.

⁵⁰³ Nîsâ Sûresi, âyet, 80.

⁵⁰⁴ Ahzab Suresi, âyet, 21.

“Tayfur Bistâmi’den Umeyy diye tanınan Musa bin İsa’nın kendisine şu olayı naklettiğini dinlemiştim. “Ebâyezîd-i Bistâmi, bir gün arkadaşlarına: “Haydi gelin, sizinle birlikte veli diye meşhur olan bir zatın ziyaretine gidelim dedi. O zat, şehrin kenar semtlerinden birinde oturan zühd ve ibadetle tanınan biri idi. Hatta Tayfur, onun adını da söylemişti, fakat ben unutmuştum. Gittik, o zat, tam evinden çıkmış camiye girerken kıble tarafına tükürdü. Ebâ Yezid, hemen dönelim, dedi ve selam bile vermeden o adamın yanından ayrıldı. Sonra, şöyle konuştu: Allah Resul’unun adabından birine saygı göstermeyen böyle bir adam, iddia edildiği gibi nasıl veliler ve sıdıklar makamına riayet gösterebilir ve buna layık olabilir” dedi.⁵⁰⁵

Şeyh Abdurrahman hazretleri der ki; Hz. Peygamber’i sevmek ve ona itaat etmek, her Müslüman için kaçınılmaz bir görevdir. Peygamber sevgisi ile ilgili hadislerin, hadis külliyyatımız içinde “Kitabu’l İman” başlıklı bölümde ele alınıp, nakledilip işlenmesi de bu sevginin imani boyutunu ortaya koymaktadır.

Bu sebeple, iyi bir Müslüman olabilmek ve Allah’ın sevgisini kazanabilmek için, Kur’an da en güzel örnek “Usve-i Hasene” olarak takdim edilen Hz. Muhammed Efendimizi iyi tanımalı ve onu canımız dahil dünyadaki her şeyden çok sevmeliyiz.

İşte bunun içindir ki, İslamiyet’in Hz. Peygamber’in konumu ile ilgili mesajını iyi anlamış olan ve İslam dinini takva ölçüsünde yaşamayı kendisine şîâr edinen ve samimi bir Müslüman olan, Abdurrahman Aktepe hazretleri, Mi’râciyesinde ve Dîvân’ında yer alan şiirlerinde Hz. Muhammed Efendimize olan sevgi ve bağlılığını samimi bir üslup ve büyük bir coşku içinde dile getirmiştir.

Şeyh hazretleri, o kadar peygamber sevgisi ile doluydu ki kelime-i şehadetini dahi “Eşhedu ella ilahe illallah Celle Celâluhû, ve eşhedu enne Muhammederresûlullah. Ah. Ah. Ah.” şeklinde dile getirirdi. Bu üslubu eserlerinde dahi kendini göstermiş, kendi el yazması eserlerinde, peygamberin adının geçtiği yerlerde, bu şekilde esere işlemiştir.

Şeyh hazretleri Resûlullah aşığıydı. Sünneti Resulullah’a o kadar bağlıydı ki, O’nun ismin dahi abdestsiz anmamaya gayret gösterirdi.

⁵⁰⁵ Şeyh Alâaddîn, *Âdâb-ı Fethullah*, s. 44.

Şeyhin Resulullah'a olan bu büyük sevgisi kendisini eserlerinde derinden ve açık bir şekilde hissettirmiştir. Şeyh, “*Ravdu'n-Naîm*” adlı eserinde özellikle peygamber'in Mi'râcını konu edinmiş, peygamberimizi tüm özellikleriyle anlatmıştır.

Şeyh hazretleri eserini yazma gayesinin Allah'ın rızasını kazanmak ve Resulullah'ın şefaatine layık olmak olduğunu belirtir.⁵⁰⁶ Daha sonra Peygamber'i anlatmaya başlar. Şeceresini zikreder. Efendimiz'in soyunun Adnan'dan İbrahim'e kadar, oradan Sam ve Nuh'a, oradan İdris'e ve Adem'e kadar ulaştırsa da Adnan'dan sonrasının sıhhati konusunda çekingelerini de dile getirmeyi ihmal etmez.⁵⁰⁷ Silsilesinin pak ve temiz olduğunu, hepsini Hak din üzere olduğunu ve Allah'ın inayetiyle hepsinin cennette olduklarını zikreder.⁵⁰⁸

Şeyh Abdurrahman, sırasıyla Resûlullah'ın mucizelerini zikreder. Ayın bölünmesi,⁵⁰⁹ parmaklarının arasından suyun çıkması,⁵¹⁰ bulutun onu gölgelendirmesi⁵¹¹, devenin onunla konuşması,⁵¹² taşların ona selam vermesi,⁵¹³ geyiğin onunla konuşması,⁵¹⁴ Peygamberimiz'in nübüvvet mührü,⁵¹⁵ saç, sakalını kına yapması,⁵¹⁶ elbiseleri hakkında,⁵¹⁷ mestî ve ayakkabısı hakkında⁵¹⁸ özellikle peygamberimiz'in ayakkabısını arkadaşlarıyla birlikte gördüğünü, öptüğünü ve yüzüne gözüne sürdüğünü ve kıyamette Allah'tan onun hatırı için affetmeyi umut ettiğini söyler.⁵¹⁹

⁵⁰⁶ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, s. 514.

⁵⁰⁷ Aktepe, a.g.e, s. 146.

⁵⁰⁸ Aktepe, a.g.e, s. 149.

⁵⁰⁹ Aktepe, a.g.e, s. 72.

⁵¹⁰ Aktepe, a.g.e, s. 73.

⁵¹¹ Aktepe, a.g.e, s. 81.

⁵¹² Aktepe, a.g.e, s. 82.

⁵¹³ Aktepe, a.g.e, s. 83.

⁵¹⁴ Aktepe, a.g.e, s. 84.

⁵¹⁵ Aktepe, a.g.e, s. 86.

⁵¹⁶ Aktepe, a.g.e, s. 92.

⁵¹⁷ Aktepe, a.g.e, s. 96.

⁵¹⁸ Aktepe, a.g.e, s. 100.

⁵¹⁹ Aktepe, a.g.e, s. 102.

Şeyh Resulullah'ı anlatmaya devam eder. Efendimiz'in yüzüğü hakkında,⁵²⁰ kılıcı hakkında,⁵²¹ kılıçların gümüşle tezyin edilmesi ve altın ile nakışlanmasının hükmü,⁵²² uhud savaşında Resulullah'ın dışının şehadeti,⁵²³ Yazarın Resulullah'a karşı aşkı kendini kuvvetlice göstermektedir.⁵²⁴

Şeyh hazretleri Resulullah'ın mütevazî yaşantısını ve takvasını anlatıyor. Efendimiz'in ekmek, yemek ve fakr u zarureti hakkında,⁵²⁵ Efendimiz'in yatağı hakkında⁵²⁶ ve Efendimiz'in konuşma tarzı hakkında⁵²⁷ örnekler verir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri bu faziletleri anlattıktan sonra Mi'rac konusuna giriş yapar. Mi'rac'ın ruh ve cesetle oluştuğuna kesinlikle inanmak gerektiğini ifade eder. Bu ifadelerini de uzunca bir şekilde aklî ve naklî delillerle ispat eder.⁵²⁸ Res^lullah'ın Yüce Allah'ı gözleriyle de gördüğünü ifade eder.⁵²⁹

Mi'rac konusunda şeyh Abdurrahman hazretleri şöyle buyurur: Yüce Allah lamekan da Resul'u ile 90.000 kelime konuştu. Cenab-ı Mevla bu konuştukların üç'e böldü. Resul'une 30.000'ini herkese tebliğ etmesini istedi. Zira bu 30.000 kelime şeriatın temelleri idi. Kitap ve sünnet bu kısımdan müteşekkildir. Bu izahata bağlı olarak, eğer bir insan şeriattan ayrılrsa, o havada da uça, denizde de yürüse çok iyi bilinmelidir ki o kişi sahtekardır.⁵³⁰

Diğer 30.000'i de tarikat ve hakikattir. Cenab-ı Mevla bunları istediklerine söyleyip, istemediklerinden saklayıp söylememe hususunda, Resulum sen bu 30.000 de serbestsin. Kendilerine güvendiğin insanlara söyleyebilirsin diyerek habibini

⁵²⁰ Aktepe, a.g.e, s. 104.

⁵²¹ Aktepe, a.g.e, s. 109.

⁵²² Aktepe, a.g.e, s. 112; Burada özellikle Şeyh Abdurrahman hazretlerinin fikhî yönü kendini göstermektedir. Fıkıh konusunda ne kadar ehil olduğunu buradaki görüşleri kanıtlamaktadır.

⁵²³ Aktepe, a.g.e, s. 116.

⁵²⁴ Aktepe, a.g.e, s. 120.

⁵²⁵ Aktepe, a.g.e, s. 121.

⁵²⁶ Aktepe, a.g.e, s. 126.

⁵²⁷ Aktepe, a.g.e, s. 129.

⁵²⁸ Aktepe, a.g.e, s. 380.

⁵²⁹ Aktepe, a.g.e, s. 390.

⁵³⁰ Aktepe, a.g.e, s. 427.

serbest bıraktı. Zira tarikat ve hakikat çok derin mevzulardır, kabiliyeti olmayanlara söyleme.⁵³¹

Gönül erleri, şeriat bir deryadır. Hakikat ise o deryanın dibindeki cevherlerdir. Tarikat ise insanı o cevherleri almaya ulaştıracak bir gemi mesabesindedir. Hiç kimse kendi aklı ile şeriat denizini aşıp, o hakikat cevherlerine erişemez. Hakikat cevherine ulaşmak ancak ve ancak tarikat gemisine binmek suretiyle gerçekleşebilir. Şeriat, hakikat ve tarikat birbirini tamamlayan mefhumlardır. Yekdiğerinden asla ayrılmaz. Allah Resul’u bu 30.000’i sahabeden on iki kişiye söylemiş ve onlara da güvenmedikleri kişilere söylememeleri hususunda sıkı sıkıya tembihlemiştir. Fakat ne acıdır ki günümüzde tarikat layık olmayanların eline geçmiştir. Tarikat yoluyla dünya malı toplanmaya çalışılmaktadır. Yalan dolan suretiyle bu dünyada ki işlerini güzellikle yürütmektedirler, ancak ahirette Yüce Mevla’nın huzurunda rezil rüsva olacakları zamanki hallerini düşünmek dahi istemiyorum.⁵³²

Kalan 30.000 kelime de Allah ile habibi zışanı Resulullah Efendimiz arasında gizlidir. Resulullah Efendimiz bu 30.000 den hiç kimseye söz etmemiştir. Bu kalanlar iki dost arasındaki sırlardır. Allah ve Resul’u arasındaki bu muhabbeti *“Benim Allah ile öyle anlarım var ki ne mukarrebin melekler ne de peygamberler o anlara iştirak edebilirler.* Hadisi şerifi bu gizliliği en açık şekilde desteklemekte ve güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁵³³

Şeyh hazretleri Resulullah aşkının bir yansıması olarak eserinin birçok yerinde kendisini bir şair ve Allah Resul’unun na’tını söyleyen ve yazan bir meddah olarak tanıtır ve şeref olarak bu bana yeter diyerek tevazuyu da elden bırakmaz.⁵³⁴

Bir diğer önemli hususta şudur: Şeyh Abdurrahman, eserinde büyük bir tevazu örneği sergileyerek, kendini Allah Resulu’nun kapısında bir Kelb (haşa cenabından köpek) olarak niteler.⁵³⁵

⁵³¹ Aktepe, a.g.e, s. 428.

⁵³² Aktepe, a.g.e, s. 429.

⁵³³ Aktepe, a.g.e, s. 430.

⁵³⁴ Aktepe, a.g.e, s. 479.

⁵³⁵ Aktepe, a.g.e, s. 397.

Şeyh Abdurrahman Resulullah'ı genişçe anlattıktan sonra, eserinde uzunca bir dua eder. O duanın bir bölümünü burada zikretmemizin oldukça faydalı olacağı kanaatindeyiz.

“Allah Resul’üne seslenerek *“Ayağının tozuna anam babam sana feda olsun ey Nebi (s.a.v.), eshab-ı kehf’in kelbi dahi cennete girecekken, senin meddahın olan ve de sana iman etmiş biri olarak cehenneme girmem senin lutfuna uzaktır. Her ne kadar çok günahlarım varsa da, yalnız senin vasfında güzel sözlerde bulundum.”*⁵³⁶ diyerek şefaât diler.

C. VAHDET-İ VÜCÛD

Tasavvuf tarihine, İbn-i Arabî 1165/1240⁵³⁷ ile girmiş, lehte ve aleyhte fikirler beyan edilerek büyük tartışmalara konu olmuş olan “Vahdet-i Vücûd” özellikle İmâm-ı Rabbânî tarafından eleştirilmiştir.⁵³⁸

“Vahdet” kelimesi Arapça bir kelimedir. “Tek kalmak, tek başına kılmak” anlamlarına gelen “vâhide” fiilinin mastarıdır.⁵³⁹ “Vücûd” kelimesi de, vahdet kelimesi gibi, Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça da bulmak, bulunmak, varlık anlamına gelen “vecede” fiilinin mastarıdır.⁵⁴⁰ Türkçe de ki karşılığı “varlık” kelimesidir.

Vahdet-i vücûd, Arapça, varlığın birliği demektir. Allah (c.c.)’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmektir.⁵⁴¹ Şuhud-i tevhiddeki salikin her şeyi görmesi geçicidir; birlik bilgide değil, görmededir. Vahdet-i vücud da ise, bu birlik bilgidedir. Vahdet-i vücud zevk ile elde edilir, yaşanarak bilinir. Kitap

⁵³⁶ Aktepe, a.g.e, s. 470.

⁵³⁷ İbrahim Agah Çubukçu, *İslam Düşünürleri*, AÜİFY. 2. Baskı, Ankara 1983, ss. 84-94; Muhyiddîn İbn-i Arabî: 1165 tarihinde Endülüs’ün Mürsiye şehrinde doğmuş ve 1240 yılında Şam’da vefat etmiştir. Tasavvuf erbabı arasında “Şeyh-i Ekber” lakabıyla meşhur olmuştur.

⁵³⁸ Ensârî, Muhammed Abdulhak, *Şeriat ve Tasavvuf*, (çev. Yusuf Yazar) Ankara 1991, ss. 151-162 (İmâm-ı Rabbânî’nin eleştirileri bu eserde geniş bir şekilde yer almaktadır.)

⁵³⁹ İbn-i Manzûr, *Lisânu’l Arab*, Beyrut 1955, c. III, s 448; Tehânevî, Keşşâfu’l-İstılâhâtı’l-Fünûn, İstanbul 1984, c.III, s. 1458.

⁵⁴⁰ İbn-i Manzûr, a.g.e, s. 445; Kam, Ferit, Vahdet-i Vücud (Sadeleştiren: Ethem Cebecioğlu), DİB. Yayınları Ankara 1994, ss. 68-75.

⁵⁴¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 683.

okunarak öğrenilen bir felsefe sistemi değildir. Vahdet-i vücud'u zevkten eden salık, gerçek varlığın bir olduğunu, bununda Hakk'ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hakk ve O'nun tecellilerinden başka hiçbir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o Bir'in çeşitli şe'nlerinden, görüşlerinden, tecellilerinden ibarettir.⁵⁴²

“Lâ mevcûde illa Hû” cümlesiyle özetlenen vahdet-i vücûd,⁵⁴³ tasavvuf tarihimize her ne kadar İbn-i Arabî ile girmiş olduğu kabul edilse de, ondan önceki sufilerde vahdet-i vücûd'un temel konuları olan “Allah” ve “varlık” hakkında birtakım görüşler ileri sürmüşlerdir. Hâris el-Muhâsibi 243/857, Ebâyezîd-i Bistâmî 261/874, Cüneyd-i Bağdâdî 297/909 gibi sufileri bunlar arasında sayabiliriz.⁵⁴⁴ Ayrıca, Allah'ın varlığını, varlığın birliği açısından ilk inceleyen düşünürün, meşhur mutasavvıflardan Hakim Tirmizi 244/858'nin olduğu ileri sürülmektedir.⁵⁴⁵ Böyle bir rivayette bulunmaktadır.

Vahdet-i vücûd'un, lafızları farklı olmakla birlikte özü itibariyle aynı olan birçok tanımı yapılmıştır.⁵⁴⁶ Tariflerden biri şu şekildedir: “Bütün mevcudat mutlak vücudun, yani, zat-ı ehadiyyetin esma ve evsafı olduğu ve onda müstehlik bulunduğu nazariyesine dayanan, felsefî, yahut diğer tabirle tasavvufî meslek hakkında kullanılan bir tabirdir.”⁵⁴⁷

⁵⁴² Cebecioğlu, a.g.e, aynı yer.

⁵⁴³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İst. 1990, s. 319.

⁵⁴⁴ Hüsamettin Erdem, *Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi*, KB. Yayınları, Ank. 1990, ss. 34-35.

⁵⁴⁵ Mehmet Bayraktar, “İbn-i Arabî’de Varlığın Birliği’nin Onto-Linguistik Analizi”, AÜİFD. sy. XXV, Ankara 1991, s. 361.

⁵⁴⁶ Şemsettin Günaltay, *Felsefe-i Üla*, İst. 1339, s. 409; Ertuğrul, İ. Fenni, *Vahdet-i Vücûd ve İbn-i Arabî* (Haz. Mustafa Kara); Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M. E. B. Yayınları, İst. 1993, c. III, s. 563; Ayrıca, bkz; Mustafa Aşkar, *Molla Fenâri ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, s. 82; Muhyiddîn-i Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, c. I, s. 2; A. E. Afifi, *The Mystical Philosophy of Muhyiddin Ibnu'l-Arabi*, Cambridge 1939i ss. 18-19; Aynı yazar, *Muhyiddin Ibnu'l-Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi*, (çev. Mehmet Dağ), Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 34-35, Ankara 1975; Niyâzi-i Mısırî, *Risâle-i Vahdet-i Vücûd*, Millet Kütüphanesi, (Ali Emiri Şer'iyye Bölümü), no. 868, v. 52b.

⁵⁴⁷ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, AÜİFY. Ankara. 1986, s. 102.

Vahdet-i vücûd, çeşitli devirlerde tenkid edilmiş olmakla birlikte,⁵⁴⁸en ciddi eleştiri ve tenkitler İmam-ı Rabbâni tarafından yapılmış ve “salikin her şeyi Allah (c.c.)’ın tecellileri olarak görmesi” şeklinde tanımlanan “vahdet-i şuhûd” fikri savunulmuştur. Vahdet-i şuhûd, “La meşhûde illallah” cümlesiyle ifade edilmiş ve daha ziyade Nakşbendiyye tarikatı bu görüşü beğenmiş ve savunmuştur.⁵⁴⁹

Nakşbendiyye mürşidi olan Abdurrahman Aktepe Hazretleri de eserlerinde; varlık ve yokluk felsefesi üzerinde çokça durmuştur. Bu felsefi fikrin çıkışında da vahdet-i vücûd felsefesi ile kurulmuş bir tasavvufi anlayış hakimdir. Şâh-ı Nakşbend Bahâu’d-dîn Hazretlerinin “*Risâle fî Vahdeti’l-Vücûd*” eseri bu tarikatın ekseri mürşidleri üzerinde bu fikirlerin tesirini vücûda getirmiştir. Dolayısıyla Şeyh Abdurrahman’da bu etkileşimden ziyâdesiyle nasibini almıştır. Tarikatın esaslarından biri olan “Muhabbet”, Allah’ın yarattıklarına karşı, bir salikte zuhur etmesi ve bunun tesisi için sevginin oluşması, had safhaya ulaştığında Yunus Emre’nin dediği gibi “Yaratılanı severim, Yaratan’dan ötürü” mikyasınca her şeyde Hakk(c.c.)’ı görme hali zuhur eder. Muhabbetin sonucunda, her şeyde Hakk görülür ve müşâhede edilir.⁵⁵⁰

Şeyh Abdurrahman der ki; sağlam ve gerçekçi bir vahdet-i vücûd’dan söz edebilmek için öncelikle sağlam bir kur’an bilgisine sahip olmak gerekir. Kur’an’a tam anlamıyla vakıf olan bir kişi, ayetlerin inceliklerini kavrar, ne gibi hususları kapsadığını tam anlamıyla idrak eder ve mükemmelliğe doğru giden yolda kendini geliştirip yetiştirdikten sonra, vahdet-i vücûd’un bilgisine ulaşabilir.⁵⁵¹

Şeyh der ki; Var olan da, var eden de Hazret-i Allah’tır. Vahdet-i vücûd bundan sonra başlar. Bu hiçlikten sonra Allah-u Teâla dilerse kendi varlığından onu kendi dilediği kadar haberdar eder. Varlık (vücûd) birdir. âlem, onun tecellî ve zuhur mahallidir. Bu meydana çıkma (tecellî ve zuhur), bir takım taayyün dereceleri ve iniş (tenezzül) mertebelerinden geçer. Yani, yaratılış bir meydana çıkıştır ve iniş

⁵⁴⁸ Kara, a.g.e, ss. 342-344.

⁵⁴⁹ Kara, a.g.e, s. 506.

⁵⁵⁰ Aktepe, Dîvân-ı Rûhi, s. 33.

⁵⁵¹ Aktepe, a.g.e, s. 36.

mertebeleri de sıfatlarda bil-kuvve mevcut olan istidatların derece derece görüşünden başka bir şey değildir.

Şeyh der ki; Tasavvufsuz Vahdet-i vücûd olamaz. İyi bilinmelidir ki tasavvufun en son merhalesi, Vahdet-i vücûd'un bidâyetidir. Hiç olduğunu bilen, zerre hakir olduğunu gören kişi ancak Hakk'ı görür, Vahdet-i vücûd'dan ancak böyleleri bahsedebilir. Allah-u Teâlâ dilerse esrarını onlara açar. Bunlar da dünya yüzünde yok denecek kadar nadirdir. Bu nükteyi ve inceliği anlamak her velinin işi değildir.

Şeyh der ki; Mürşid-i hakiki Hazret-i Allah'tır. Bunlar Hazret-i Allah'ın talebesi olduğu için Hazret-i Allah'ı bunlar bilir. Hazret-i Allah onlara ne öğrettiyse ve ne gösterdiyse onu bilir ve görürler, o esrarı ancak onlar çözer ve çözdürmeye çalışırlar. Ancak onlar hazreti Allaha ulaştırır. Onlar Vahdet-i vücûd'dan bahsedeceği zaman, açık olarak ifade etmek gerekirse, Hazret-i Allah'ı görürler. Bu görüşün akabinde de, içte de O'ndan başka bir vücûd, bir mevcut olmadığını görürler. Allah-u Teâlâ'nın onlara göstermesiyle, O'nun izin verdiği ölçüde ve kaldırılabilecekleri ölçüde kendilerine nasib eder ve bu dereceye ulaşan kişiler vahdet-i vücûd'u O'nun dilediği kadar bilirler.⁵⁵²

D. TEVHÎD

Tevhid, Arapça, birleştirmek demektir.⁵⁵³ Vahdet kelimesi, köken olarak Arapça bir kelimedir. “tek kalmak, tek başına kalmak” anlamlarına gelen “vâhide” fiilinin mastar halidir.⁵⁵⁴ Ayrıca bir şeyin bölünemezlik durumuna ve tekliğine “vahdet” denir.⁵⁵⁵ Bu kelime, aynı zamanda Arap dilinde çokluk anlamına gelen “kesret” kelimesinin zıddı olarak kullanılır.⁵⁵⁶ “Vahdetu'l-bâri” şeklinde, Allah (c.c.)

⁵⁵² Aktepe, a.g.e, s. 44; Ayrıca Şeyh Abdurrahman'ın bu konu ile ilgili görüşleri şeyh Şafî Efendiden, Molla Hüseyin Efendi'den, Molla Zeynel Abidin Efendi'den, Molla Faruk Efendi'den ve Molla Süheyb Efendi'den nakledilmiştir.

⁵⁵³ Cebecioğlu, a.g.e, s. 659; *Mu'cemu'l-Vasît*, “Tevhîd” maddesi, c. I, s. 490, Kahire 1960,; Âsım Efendi, a.g.e., “Tevhîd” maddesi, c. II, s. 323; Cürcânî, a.g.e., s. 146.

⁵⁵⁴ İbn-i Manzur, a.g.e, c. III, s. 448; el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ, *Külliyât-ı Ebi'l-Bekâ*, Bulak 1253, s. 240.

⁵⁵⁵ Vahdet: Arapça, birlik demektir. Gerçek manada bir olan Cenab-ı Hakk (c.c.)'tır.

⁵⁵⁶ Et-Tehânevî, Muhammed Ali bin Ali, *Keşşâf-u Istulâhâtı'l-Fünûn*, İst. 1984, c. II, s. 1464.

hakkında kullanıldığı zaman “zatının birliği” anlamına gelir. Bu anlamda vahdet, bölünemeyen, parçalanamayan hakiki birliktir. Kâinatta Güneş, Ay, Dünya gibi mevcudattan tek olanlar varsa da, onların birliğinin bölünüp, parçalanma imkanı olduğu için, hakiki anlamda vahdet denemez.⁵⁵⁷

Cürcânî, Allah’ın zatını, akılla tasavvur olunan, zihni olarak hayal edilebilen her şeyden uzak tutmak diye tarif eder. Cürcânî’ye göre, tevhid üç şeyde olur.⁵⁵⁸

- 1) Allah’ı rubûbiyetle tanımak.
- 2) Vahdâniyetle ikrar etmek.
- 3) Eş ve benzer olanları ondan nefyetmektir.

Allah-u Teala hazretleri, hem zatı itibariyle, hem de benzeri olmaması itibariyle tektir.⁵⁵⁹ Müteal (aşkın) bir varlık olmasından dolayı, bizatihi kendisi ile vardır. Var olmak ve varlığını sürdürmek için dışarıdan bir sebebe muhtaç değildir. Aksine, tüm varlıklar, varlıkları hususunda O’na muhtaçtır. Ayrıca tarife de sığmaz, çünkü mürekkeb bir varlık değildir. Her türlü noksanlıktan uzaktır, münezzehtir ve her türlü “kemal” sıfatı ile muttasıftır.⁵⁶⁰

Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayetinde, Allah’ın bir tek oluşu, benzersiz oluşu, ortağının bulunmayışı vurgulanmaktadır. “İlahınız bir olan Allah’tır”.⁵⁶¹ “De ki, o tek olan Allah’tır.”⁵⁶², “İki ilah edinmeyin, çünkü O, sadece bir tek ilahtır.”⁵⁶³ ayetleri bunlardan bazılarıdır.⁵⁶⁴

Tevhid’le alakalı bir Hadis-i Şerif’te, Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: “Sizden evvelki ümmetler içinde bir adam vardı. Tevhid hariç, işe yarar hayırlı bir

⁵⁵⁷ El-Kefevî, *Ebu’l-Bekâ*, a.g.e, s. 270.

⁵⁵⁸ Cebecioğlu, a.g.e, s. 659.

⁵⁵⁹ Hayrani Altıntaş, a.g.e, s. 14

⁵⁶⁰ Altıntaş, a.g.e, aynı yer.

⁵⁶¹ Bakara, Sûresi, âyet, 163.

⁵⁶² İhlas Sûresi, âyet, 1

⁵⁶³ Nahl Sûresi, âyet, 51.

⁵⁶⁴ Kur’an-ı Kerim’de yer alan Tevhid’le alakalı diğer ayetler şunlardır. Âl-i İmran, âyet, 2-6-18; Nîsâ, âyet, 87-171; En’am, âyet, 19-102; Tevbe, âyet, 31; Hûd, âyet, 14; Ra’d, âyet, 16-30, ayet-i Celîleleridir.

ameli yoktu. Bir gün ailesine dedi ki; “Ben öldüğüm zaman naşımı yakınız, kemiklerimi havanda döverek toz ediniz, sonra rüzgarlı bir günde bu tozun yarısını karaya, yarısını denize atınız.” vasiyet yerine getirildi. Aziz ve celil olan Allah rüzgara; ‘Dağıttığın tozları topla’, buyurdu. Rüzgar tozları topladı, huzur-u ilahiye getirdi. Hakk Teala adama, ‘Neden böyle hareket ettin’ diye sordu. Adam da senden haya ettiğim için Ya Rabb diye cevap verdi.”⁵⁶⁵

Mutasavvıfların ileri gelenlerinden Cüneyd-i Bağdâdi 297/909 tevhiidi, kıdemi hadesten (ezeli olanı, fani ve yaratılmış olandan) ayırmak ve ferd haline getirmektir, diye tanımlamaktadır.⁵⁶⁶ Tehânevi de aynı tanımı vermektedir.⁵⁶⁷ Hucviri ise, bir şeyin (yeganeliğine, vahdaniyetine) ve birliğine, o şeyin birliği hakkındaki sıhhatli bir ilimle hükmetmektir, diye açıklar.⁵⁶⁸ Hakk Teâla, zat ve sıfatlarında bölümsüz, fiillerinde delilsiz ve şeriksiz olarak vahid olduğu için, muvahhidler ve tevhid ehli O’nu bu sıfatta tanımışlar, birliği hakkındaki bilgilerine de “Tevhid” adını vermişlerdir.⁵⁶⁹

Allah-u Teâla, kendisini hangi sıfatlarla vasıflandırmışsa o sıfatlara; hangi isimlerle isimlendirmişse o isimlere sahiptir.⁵⁷⁰ Kelabâzi, sufilerin, Allah’ın Vahid, Ahad, Ferd, Samed, Kadim, Alim, Kadir, Hayy, Semi’, Basir, Aziz, Azim, Celil, Kebir, Cevad, Rauf, Mütekebbir, Cebbar, Baki, İlah, Seyyid, Malik, Rab, Rahman, Rahim, Mürid, Hakim, Mutekellim, Halık, Razık, Evvel, Ahir, Zahir ve Batın,⁵⁷¹ olduğu, gözlerin O’nu idrak edemeyeceği, zanların O’na yetişemeyeceği, sıfatların

⁵⁶⁵ Buhârî, *Enbiyâ*, 54; Müslim, *Tevbe*, 4; İnb-i Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 4.

⁵⁶⁶ Kuşeyrî, a.g.e, s. 3, Hucvîri, a.g.e, s. 521.

⁵⁶⁷ Et-Tehânevî, a.g.e, c. II, s. 1469.

⁵⁶⁸ Hucvîri, a.g.e, s. 519.

⁵⁶⁹ Hucvîri, a.g.e, aynı yer; Kuşeyrî, a.g.e, ss. 148-150.

⁵⁷⁰ Kelâbâzi, *et-Taarruf li Mezhebi ehli’t-Tasavvuf*, Mısır 1933, s. 13.

⁵⁷¹ Cenab- Hakk’ın bu sıfatlarının manaları kısaca şöyledir; Allah, bir, tek, ikincisi olmayan, kimseye ihtiyacı bulunmayan, ezeli, bilici, kudret ve hayat sahibi, işitici , görücü, izzetli, ulu, yüce, büyük, cömert, şefkatli, kibirli, cebredici, ebedi, ilahi, sahip, malik, hakim, rahmetli, merhametli, irade, hikmet ve kalem sahibi, yaratıcı ve rızık verici, başlangıcı ve sonu olmayan, -ilk ve son- açık ve gizlidir.

başkalaşmayacağı, isimlerin değişmeyeceği konusunda ittifak ettiklerini, nakletmektedir.⁵⁷²

Sufilerin, tevhid-i tadarak ve yaşayarak bilmelerine de “Tevhid-i Hali” denir. İki eşit tevhid vardır.

1) Kusûd-i Tevhîd: Sadece Allah’ı kastetmek, istemek, veya Allah’ın istediğini istemek. Yani kulun ve Allah’ın iradesinin bir noktada birleşmesine Kusud-i Tevhid denir. Bu, kulun iradesinin Hakk’ın iradesinde erimesi şeklinde de tanımlanır.

2) Şuhûd-i Tevhîd: Salikin, vecd halinde masivayı terk ederek sadece Hakk (c.c.)’ı görmesidir. Buna vicdani ve zevki tevhid de denilir.⁵⁷³

Mutasavvıflara göre de üç çeşit tevhid vardır.

1) Hakk’ın Hakk için tevhidi ki, Allah’ın kendi vahdaniyetini bilmesinden ibarettir.

2) Hakk’ın halk için tevhididir. Bu Hakk’ın, “kul muvahhiddir” diye hükmetmesi ve onun kalbinde tevhidi yaratmasıdır.

3) Halkın, Hakk için olan tevhididir. Bu da kulların, ulu ve yüce olan Allah (c.c.)’ın vahdaniyeti hakkındaki bilgilerden ibarettir.⁵⁷⁴

Şeyh Abdurrahman hazretleri: “*Kaygılarını tek’e indirenin, diğer kaygılarına Allah-u Teala (c.c.)’nın kefil oluşu*”⁵⁷⁵na dair hadis-i şerifini kendine ilke edinmiş bu çizgide tevhîd inancını sağlam bir çizgiye oturtmuştur.

Şeyh Abdurrahman hazretleri, nefsin heva, heves ve isteklerinden kurtulup selamete ermenin yolunun tevhidden geçtiğini ve meselenin kökten çözümünün tek çaresinin tevhîd olduğunu eserlerinde açıkça dile getirmiştir.

Şeyh hazretleri, eserinde Kuşeyri’nin: “Sufiler, işlerinin ve tasavvuf anlayışlarının temellerini tevhid konusunda çok sağlam esaslar üzerine kurmuşlar,

⁵⁷² Kelabâzi, a.g.e, ss. 13-14.

⁵⁷³ Cebecioğlu, a.g.e, s. 659.

⁵⁷⁴ Kuşeyrî, a.g.e, s. 148, Hucvîri, a.g.e, s. 519.

⁵⁷⁵ İbn-i Mâce, *Sünen*, Mukaddime, s. 23.

böylece akidelerini bid'atlardan koruyup, tevhid anlayışını kendi dinleri (veya yolları) olarak kabul etmişlerdir.”⁵⁷⁶ beyânı doğrultusunda şekillendirmiş, ehli tasavvuf çizgisinden ayrılmayarak, tevhîdi seçmede asıl gayenin riyâdan uzak durmak olduğunu belirtmiş ve bu şekilde sağlam bir tevhîd anlayışına sahip olma yönünde sağlam bir temel atmıştır. Şeyh derki, temeli sağlam olmayan bir bina eninde sonunda zarar görmeye, hatta yıkılmaya nasıl mahkumsa, tevhîd temeli sağlam olmayan bir anlayış ve düşünce de aynı şekilde, Allah’ın hak yolundan sapmaya açık olacaktır. Şeyhe göre, ehli tasavvufta tevhîd asıldır, hiçbir şekilde taviz verilemez, tevhîdi sağlam olan, kalesini her türlü saldırıdan emin kılmış sayılır.⁵⁷⁷

Son olarak, İmam-ı Gazzâlî hazretlerinin, “Onlar için tevhid asıldır.” düsturunu daima hatırd tutmasını bilmiş ve tevhid inancının kendilerinde ne kadar sağlam bir temele oturduğunu ve Allah’ın inayetiyle hiçbir saldırı ve şüpheden sarsılmayacak kadar sağlam bir kale konumunda olduğunu açıkça dile getirmiştir.

E. MÜRŞİD

Mürşid kelimesi,”irşad” kelimesinden türemiş ism-i fâildir. Lugat olarak rehber, delil, kılavuz, yol gösteren, uyaran, irşad eden demektir.⁵⁷⁸

Gerçek mürşid, Hz. Muhammed’dir. Diğer mürşidler onun manevi mirasını elde etmeye muvaffak olan kişilerdir. Cürcâni, mürşidi; doğru yolu gösteren, sapıklıktan önce hak yola ileten kişi olarak tanımlar.⁵⁷⁹

Tasavvufi terim olarak, tarikat lideri anlamına da gelir. Aynı anlamda olmak üzere postnişin, şeyh, seccadenişin ifadeleri de kullanılır. Tasavvuf terminolojisinde bu kelimeye eş anlamda olmak üzere, şeyh ve pir ifadeleri de kullanılmıştır.

Şeyh kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de dört yerde geçmektedir. Bunların hepsi de ihtiyarlık çağında bulunan kişi manasında kullanılmaktadır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ Kuşeyrî, a.g.e, s. 3.

⁵⁷⁷ Aktepe, *Ravdu’n-Naîm*, ss. 34-42-84-88-96-14-132-147-223-2265-287-312; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, ss. 22-28-33-42-48-54; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi’den ve Molla Hüseyin Efendi’den ve Molla Zeynel Abidin Efendi’den istifade edilmiştir.

⁵⁷⁸ Uludağ, a.g.e, s. 389; Cebecioğlu, a.g.e, s. 455; İbn-i Manzûr, a.g.e, “*Mürşîd*” maddesi; Râgıb el-İsfahânî, “*Mürşîd*” maddesi, Âsım Efendi, a.g.e, c. III, s. 232.

⁵⁷⁹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 455; Cürcâni, *Ta’rifat*, s. 211.

Mürşid (yahut şeyh), Hakk’a ulaşan yola girip, o yolun tehlikeli ve korkulacak yerlerini bilen; müridi fayda ve zarar durumuna göre yönlendiren; uyaran, din ve şeriatı müridin kalbine yerleştiren; kullara Allah’ı, Allah’a kulları sevdiren kişi olarak ta tanımı yapılmaktadır. Hacı Bayram-ı Veli’nin halifesi Akşemseddin Hazretleri de buna yakın bir tarifile mürşidi; kavmi içinde iyiliği emreden, kötülükten sakındıran peygambere benzetir.⁵⁸¹

Ayrıca mürşid, şöyle de tanımlanmaktadır: Tarîkatın başında bulunan; sözü tartışılmadan kabul edilen veli; emir veya babanın çocuklarını terbiye etmesi gibi, müridlerini terbiye eden ve onlar üzerinde mutlak bir yetkiye sahip olan mürşid; insanlarihlaken yetiştiren ve edeplendiren zattır.

Mürşid olan kişinin, Allah’ın ahlakını tahakkuk ettirmiş olması yani en azından fena makamına ulaşması şarttır. Her mürşid, kamil olmayabilir. Bu yüzden her mürşid kamildir demek mümkün değildir. Mürşidin en makbûlü, hem “kâmil” (kendi olgun), hem de “mükemmil” (başkasını olgunlaştıran) olanıdır.⁵⁸²

Şeyh Abdurrahman hazretleri Mürşid-i kamiller için çok güzel ifadeler kullanmış, onların faziletlerine ve toplum üzerinde ne kadar gerekli olduklarına ve Allah katındaki sorumluluklarının ne kadar ağır olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur.⁵⁸³

Şeyh der ki: Her mümin ziyaret için gittiği mürşid-i kâmilî, Allah ve Resulü’nün bir emaneti olarak görmelidir. Ona karşı yapacağı hürmetin, aslında Allah ve Resulü’ne yapılan bir hürmet çeşidi olduğuna inanmalıdır.

Herkes kalbindeki Allah ve Peygamber sevgisini, kendisindeki edeb ve hürmet anlayışını, velilere karşı tavrıyla ölçebilir. Çünkü veli yeryüzünde Allah-u Teala’nın şahidi ve halifesidir. Hz. Resulullah Efendimizin varisidir. Bir insan kendi

⁵⁸⁰ Ayetlerin geçtiği sûreler şunlardır; Hûd Sûresi, âyet, 72; Yusuf Sûresi, âyet, 78; Kasas Sûresi, âyet 23; Mü’min Sûresi, âyet, 72.

⁵⁸¹ Heyet, *Mu’cemu’l-Vasît*, İstanbul. 1986, s. 346.

⁵⁸² Cebecioğlu, a.g.e, s. 455.

⁵⁸³ Şeyh Abdurrahman hazretleri mürşid ve mürid konusuna ayrı bir önem vermiş, bu sebeple mürşidin vasıflarını ve müridin yerine getirmesi gereken tüm prensipleri, tüm kaideleri tafsiletlı bir şekilde, Risâletü’l-Edeb ve’l-Âdab adlı risalesinde detaylı olarak izah etmiştir.

zamanında yaşayan kâmil mürşidlere ve Rabbani alimlere ne derece hürmet ve edep gösterebiliyorsa, onun Hz. Peygamber'e karşı yapabileceği hürmet de ancak o kadardır. Bu bir ölçüdür.

Kamil mürşide gitmenin asıl hedefi, kâmil insan olmaktır. Kâmil olmak zordur. Onun için ilk işimiz kâmil ve salih insanlarla beraber bulunmaktır. Allah-u Teâla ayetinde: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sadık kullarımla beraber olun!"*⁵⁸⁴ emrini vermiştir. Demek ki Allah'tan korkmanın en güzel yolu Allah-u Teala'nın sadık ve salih dostları ile beraber olmaktır.⁵⁸⁵

Şeyh Abdurrahman der ki: Şeyh mürşiddir, ruh ile meşgul olur, mürebbîdir. Kendisine intisâb eden müridin bütün hususiyetlerini, kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak, herkese ayrı ayrı yol gösterir.

Manevi terbiye için sık sık ziyaretine gidilip, sohbetlerinden ve tavsiyelerinden istifade edilen mürşidi kamiller, etraflarına ışık saçan, sevenlerine kucak açan manevi önderlerdir.

Zahirdeki bu sevgi ve beraberlik sonuçta insanı: "Kişi sevdiği ile beraberdir."⁵⁸⁶ hadisinin müjdesine ulaştırır. Dünyada Allah dostlarını seven, hayatının sonuna kadar peşlerinden giden kimse -inşaallah- ahirette de onlarla beraber olur.

Efendimiz'in şu müjdesini duyup da sevinmemek elde değil: "Bir kimse sevdiği bir topluluğun amelini yapmamış olsa bile kıyamet günü onlarla birlikte mahşer yerine getirilir ve beraberce hesaba çekilir."⁵⁸⁷

Şeyh der ki; Peygamberimiz'in sünneti ve Kur'an-ı Kerim'in buyurduğu emir ve yasakları takip eden "Sufiyyun" yolu İslamiyetle beraber başlamış ve zamanımıza kadarda devam etmiştir. Bu yol, Allah'a ibadetin korkudan değil de, sevgiden

⁵⁸⁴ Tevbe Suresi, âyet, 119.

⁵⁸⁵ Âlusî, Rûhu'l-Meânî, Cilt. VI, Cüz. XI, s. 56.

⁵⁸⁶ Buhârî, *Edeb*, 96; Müslim, *Birr*, 50; Ebû Dâvud, *Edeb*, 113.

⁵⁸⁷ Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummal*, IX, s. 21; Hatîb, *Tarih*, c. V, s. 196.

yapılmasını prensip edinmiştir. Bu yolun ilk yolcuları, Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Selman-i Fârisi ve diğer bazı kıymetli sahabelerdir. Allah hepsinden razı olsun.⁵⁸⁸

Şeyh der ki, Bu seçkin, çok büyük ve kıymetli, Peygamberimiz'in çok kıymetli arkadaşları, koruyucuları olan Sahâbe-i Kiram, bu yolun ilk talimatını Efendimiz'den almışlardır. Bu talimat, bu yolu arzulayanlara nakledilmiş ve zamanımıza kadar böylece kalpten kalbe, bu manevi yolun talimatı devam ede gelmiştir. Bu yolun yolcuları, dinde verilmiş müsaadelerden ziyade, en efdal, Allah katında en kıymetli olanı tercih ederler. Bütün dünya ve ahiret işlerinde hepsi “Sünnet” dediğimiz, Peygamberimiz'in hareketlerini, adetlerini, ahlakını taklit ve tatbik etmişlerdir. Hepsi de evvela, Kur'an-ı rehber edinmişler ve din ilimlerine çok büyük önem vermişlerdir. Bilinen bütün müşidler, yetişme çağlarında başka bir müşidin elini öpmüş, ona imkan nispetinde beden ve ruhen hizmet etmişler ve zamanı gelipte manevi olgunluğa erişince izin verilmiş sekçin kimselerdir. Bu izin, müşidin kendi arzusuna bağlı değildir. Allah tarafından manevi bir işarettir. Zaten, Allah tarafından verilmiş bir işaretle izin verilmeyen kimse, Allah'ın memuru olamaz. Hakiki izin sahibinin yardımcısı Allah olduğu için ondan istifade edilir. Allah ancak izin verdiklerine yardım eder. Allah'ın memurları da yetişme, akıl, firâset ve takvâ derecelerine göre, değişik tarzda büyüklük ve salâhiyette oldukları için, onların yanındaki istifade nisbeti değişir. Bazılarından daha çok, bazılarından daha az istifade edilir.⁵⁸⁹

Her müşid kendi mezhebini takip eder. Geçirmiş oldukları manevi yetişmelerine bağlı olarak, onların ellerinde bulunan imkanlarını Yakın (gözle görür inanma) derecesine çıkarır. Onların iç alemlerine insanın aklı ermez.

Şeyh der ki; Müşidler şöyle tarif edilir; “Zâhiruhû meal halk, bâtinuhû meal Hakk” Zahiri dış halleri halkla, dünya ile; iç alemleri ise Allah'la birlikte olmaktır. Müşidlerin yanında dünya işleri görüşülür. Onlarda bu işlere iştirak ederler, ancak kalpleri ise Allah'la beraberdir. Onların yanında dünyanın sevgisinin bir sinek kadar değeri yoktur. Dünyayı, ahireti kazanmak için vasıta olarak kullanırlar. Onun için

⁵⁸⁸ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdâb*, s. 7.

⁵⁸⁹ Aktepe, a.g.e, s. 7; Ayrıca Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

dünya işlerine de bizler gibi çalışırlar. Fakat, niyetleri yalnız ve yalnız ahiretin ve Allah'ın rızasının kazanılmasıdır. Yoksa, dünya malı toplamak değildir.⁵⁹⁰

Allah sevgisi onların kalbini tamamen doldurduğu için, dünya malının sevgisine yer kalmamıştır. Nasıl ki Mecnun yalnız Leyla'sını düşünürse, severse, müşidlerin Leyla'sı da Allah-u Teala hazretleridir.⁵⁹¹

Şeyh der ki: Peygamberimiz'in getirdiği dini esaslara ve sünnetine aykırı hareket edenler müşid değildirler. Velew ki onlardan binlerce keramet görülse bile itibar edilmez. Böyle kimselerin hali buzun üzerine kurulan temele benzer ki, kışın sert ve sağlam gözükse de, yazın sıcakları bastırdığında o buz eriyip gider ve üzerine yapılmış olan duvarı da beraberinde götürür. Peygamberimiz'in şeriatına ve sünnetine aykırı hareket eden ve kendini müşid sanan kimsenin kendine bir faydası olamayacağı gibi onun elinden bir başkasına da fayda gelmez. Çünkü kendisi hidayete gelmemiş ki başkasının hidayetini vasıta olsun, ona fayda versin.⁵⁹²

Şeyh der ki; Müşidler, Allah'ın yeryüzündeki askerleridirler. İnsanları, doğru yola çevirme memurlarıdır. Peygamberimiz'in varisleridirler. Bu sebepten dolayı, onun vazifesini devam ettirmeye memurdurlar. Bu vazifelerini ise tevbe suretiyle, hidayete kavuşulmasıyla yaparlar. İnsanlara, Allah'ın rahmetini tattırarak, Allah'ı sevdirebilirler. Buna paralel olarak da Allah'a da kullarını sevdirebilirler.⁵⁹³

Müşidlerin yetiştikleri bu yoldan günümüzde, imanı kurtarmak için faydalanılmaktadır. Bugün, dinin getirmiş olduğu emir ve yasaklara uymayanların hepsi vahil kimseler değildir. İçlerinde dini okullarda tahsil yapmış olanlarda bulunmaktadır. Günümüzün derdi, dinin emir ve yasaklarını yapamamaktır. Okuduğumuz kitap, makale ve risaleler bu hastalığı tam tedavi etmekte yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, yazılmış olan eserleri okumak ve anlamak içinde zamanımızın insanına göre, çok uzun sayılabilecek bir talebelik devresi lazımdır. Halbuki, müşidler vasıtasıyla bu zaman dilimi çok kısaltılmıştır. Ziyarete gelip, gideceği

⁵⁹⁰ Aktepe, a.g.e, aynı yer; Ayrıca Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

⁵⁹¹ Aktepe, a.g.e, s. 8.

⁵⁹² Aktepe, a.g.e, s. 9.

⁵⁹³ Aktepe, a.g.e, aynı yer; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

yolun dışında bu zaman dilimi, en fazla bir gündür. Mürşidin yanında samimiyet ve ihlasla geçireceği bir gün bu derdinin iyileşmesine yetmektedir.

F. MÜRİD

Mürîd, Arapça isteyen demektir. Allah’a ulaşmayı arzu eden, bir başka deyişle, Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe (veya mürşide) bağlanan (öğrenci olarak kaydını yaptıran, bey’at eden) kişiye mürid denir.⁵⁹⁴

Mürid kelimesi, çeşitli kalıplarda olmak üzere Kur’an-ı Kerim’de 143 yerde geçmekte olup, irade etmek, istemek, dilemek, meyletmek (cansız varlıklar için), bir olayın vukuuna hazırlanmak, yaklaşmak gibi manaları ihtiva eder.

Tasavvuf ıstılâhında bu kelime, sâlik kelimesiyle aynı manada kullanılır. “Sâlik” kelimesi “giren” lugat anlamına karşılık, terim olarak, bir tarîkata girip ilimle değil, hâli ile tasavvufî makamlarda yürüyen kişi manasına gelmektedir. Mürid de, buna yakın bir manada olmak üzere; nazar, istibsar ve iradesini sırf Allah (c.c.)’a yönelten, bağlandığı mürşid vasıtasıyla edeplenen kişidir. Eğer kendisinin bir öğretmeni yoksa, kurtuluşa eremez.⁵⁹⁵

Tasavvufi anlamdaki olgunlaşmada dört merhale vardır:

⁵⁹⁴ Cebecioğlu, a.g.e, s. 454; İbn-i Manzûr, a.g.e, “Mürîd” maddesi, c. III, s. 235; Âsım Efendi, a.g.e, “Mürîd” maddesi, c. III, 321; Ayrıca mürid ile ilgi bkz; Tehânevî, *Keşşâf*, c. I, s. 612; Muhâsibi, *er-Riâye li Hukûkillâh*, ss. 607-627, Kahire 1970; Serrâc, *el-Luma’*, ss. 275-276-417-418; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, c. I, s. 194, Kahire 1961; Kelâbâzi, *Taarruf*, (çev. S. Uludağ), ss. 200-202; Kuşeyrî, a.g.e., ss. 433-439-731-752; Herevî, *Menâzilu’s-Sâirin*, s. 433 vd; Gazzâlî, *İhyâ*, c. III, ss. 72-77; c. IV, s. 255; Ahmed-i Câmî, *Ünsü’t-Tâlibîn*, (nşr. Ali Fâzıl), ss. 77-80, Tahran 1367; Abdülkadir-i Geylânî, *el-Gunye li-Tâlibi Tarîki’l-Hak*, c. II, ss. 62-64-280-289; İbnu’l-Arabî, *el-Futûhât*, c. II, ss. 689-692, Kahire 1293; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdu’l-İbâd*, (nşr. M. Emin Riyahî), hş., ss. 250-266, Tahran 1365; Abdülkerim el-Cîlî, *el-İnsanu’l-Kâmil*, c. I, s. 67, İstanbul 1300; Ankaravî, *Minhâcu’l-Fukarâ*, Bulak, ss 34-197-199, 1256/1840.

⁵⁹⁵ Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Felsefesi*, Altındağ. Bld. K. Yay. Ankara 2002, s. 122.

1) Talib. 2) Mürid. 3) Mutasavvıf. 4) Sufi. Mürid, bu tekamülü oluşumda ikinci sırayı işgal etmektedir. Son sırada bulunan sufiye, “Vâsıl” denir.⁵⁹⁶ Mürid, üç guruba ayrılır:

1) Mutlak mürid: Şeyhine “Niçin?” sorusu sorarak dili ve kalbiyle itirazda bulunmayan, şeyhinin sözlerine karşı delil istemeyen müride, mutlak mürid denir. Böylesi mürid, kibrit-i ahmer gibi az bulunur.

2) Mecaz mürid: iç ve dışa ait her hususta, şeyhinin rey ve iradesi altında bulunan müride denir.

3) Mürted mürid: Şeyhine, emrettiği, yasakladığı konularda karşı çıkan müriddir ki makbul değildir ve özellikle zamanımızda bu türden olanlar pek çoktur. İlk iki gurup mürid makbuldür ancak onların sayısı da azdır. Müridin her şeyden önce şeriata sınıksız yapışması (takva), edeb ve sıdk (doğruluk) üzere olması gerekir.

Kur’an-ı Kerim’de müridle alakalı ayetlerden bazıları burada zikretmemiz faydalı olacaktır: Bakara (1), 233; Ahzab (33), 50; Yasin (36), 82; Zümer (39), 4; Feth (48), 11; Cin (72), 10; Müddessir (74), 31 ayetleridir.

Şeyh Abdurrahmander ki; Tasavvuf yolundaki mürîd, Allah’a yaklaşmayı arzu edip, kendisine o yönde bir vesile arayan ve o vesileyi de mürşidi kamil olarak bilip ona teslim olan ve ondan alacağı terbiye ile irşad olan süluk ehlidir. Başka bir deyişle salıktır. Sadece Allah ’ın rızasına taliptir. Müridin en büyük sıfatı yokluktur. Yani üzerinde taşıdığı varlığa ait mevcudatın cümlesinden vazgeçip, mürşid kapısından girerek o yokluğuyla Allah’a ulaşarak O’nunla var olmasıdır. Bunun dışında arayıcı, arzu edici veya murad ediciler hedefleri doğrultusunda birer yolcudan veya birer meşakkat ehlinden öteye gidemezler. Çünkü Allah’ın rızasının dışındaki her şey gerçek mürid için “hiç” ölçüsündedir. Kendi isteğini şeyhinin isteğinde eriten, fani kılan kişiye mürid denir ki, bu eğitim, kulu Allah’ın iradesine teslim olmaya götürür.⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ Vâsıl: Arapça, ulaşan, varan anlamına gelmektedir. Tasavvufi açıdan vâsıl, Allah’ı bilen, emirlerini yerine getiren ve yasaklarından sakınan kişi anlamına gelmektedir.

⁵⁹⁷ Şeyh Abdurrahman hazretlerinin konu ile ilgili görüşleri, kendisi tarafından kaleme alınan tarikat ve zikir adabını anlattığı “Risâletü’l-Edeb ve’l-Âdab adlı risalesinde detaylı olarak verilmiştir.

Mürîd topluca şu edeplere uymalıdır:

Şeyh Abdurrahman hazretleri, bir mürîdin özellikle günlük hayatta ve dünyalıklar bağlamında uygulaması ve dikkat etmesi gereken hususları risâlesinde “Mürîd” bölümünde detaylı bir biçimde zikretmiş ve dikkat çekmiştir.⁵⁹⁸

Şeyh der ki, Mal, çoluk- çocuk, rütbe, makam ve baş olma sevdasından vazgeçmelidir. Yemeğe ve giymeye düşkün olmamalıdır. Bulduğunu yemeli, eline geçeni giymeli; içini, dışını bir tutmalıdır. Gerçek dahi olsa hal sahibi olduğunu söylememelidir. Olayların gerçek yaratıcısı olan Allah’u Teala’ya tüm işlerinde güvenmek gerekir. Böylece yaratıkların aracılığıyla kalbini bağlamamış olur.⁵⁹⁹

Allah için sevmeli ve nefret etmeli; Sünnet-i Muhammediye’ye uymalı kerametinin olması veya olmaması yanında aynı olmalıdır. Sevinçli halinde kalbi hüzünlü, üzüntülü halinde kalbi rahat olmalıdır. Bunu sağlamak için Cenab-ı Hakk’ın buyurduğu kudsi hadisi düşünmelidir.” Ben kalbi kırıklarla beraberim.”⁶⁰⁰

Şeyh der ki, Hangi tarikattan olursa olsun temiz ve takva sahibi müritlerin hepsini sevmelidir. Meczup’larla tartışmamalı ve onlarla alay etmemeli ve iyilikleri için Allah-u Teala’ya dua etmelidir.⁶⁰¹

Şeyh der ki: Mürşidine, mürit kardeşlerine ve tüm Müslümanlara özellikle Cuma günü, Ramazan ayında, arife gününde, seher vakitlerinde, hac sırasında, Allah yolunda savaşırken, yağmur yaparken, ezan ile kamet arasında, secdede, iki hutbe arasında dua etmelidir. Duayı yalvararak ve huşuyla yapmalı; korku ve ümit duygularını dengelemeli ve kabul edileceğini ummalıdır. Duanın başında Allah-u Teala’ya hamd etmeli, Peygamberimize salat ve selam getirmeli ve yine duayı aynı şekilde bitirmelidir.⁶⁰²

Şeyh der ki; Tüm işlerinde Allah-u Teala’yı unutmamak; alış- veriş sırasında Allah’ın takdirini kabullenmeli; öldükten sonra sevap defterini kabartacak iyi işler

⁵⁹⁸ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 13.

⁵⁹⁹ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁶⁰⁰ Aktepe, a.g.e, s. 13.

⁶⁰¹ Aktepe, a.g.e, s. 14.

⁶⁰² Aktepe, a.g.e, aynı yer.

yapmalıdır. Allah’u Teala’nın kendisine bağışlamış olduğu nimetlerine tüm bedeniyle ve hareketleriyle şükretmelidir.⁶⁰³

Şeyh der ki; Kalbinin hastalıklarını iyileştirmeye uğraşmalı ve aşağılık duygusuna kapılmayarak ruhunu yüce duygularla süslemelidir. Görevlerini titizlikle yapmalı, onların değerini azaltacak davranışlardan kaçınarak gerçek bir çabayla Allah-u Teala’ya yönelmelidir. Zenginliği önemsememeli; yanında toprak ile altın eşit olmalıdır. Zevk ve eğlenceye düşkün olmamalı; olayların kendisini etkilemesine izin vermemeli; aksine olumsuzlukları gidermeye çalışmalıdır.⁶⁰⁴

Şeyh der ki; Yapacağı işleri en güzel biçimde yapmalı; dünyada olan bitenden ders almalı; her zaman Allah-u Teala’ya ihtiyacımız olduğunu hatırlamalıdır. Allah-u Teala’nın hoşnutluğunu kazanamama korkusundan çocuğunu yitirmiş annenin ağlaması gibi ağlamalıdır. Üzerine gübre döküldüğünden güzel bitkilerle karşılık veren toprak gibi olmaya çalışmalıdır.⁶⁰⁵

Yemeği çabuk ve iştahlı değil; hastanın yemesi gibi yavaş e isteksizce yemelidir. Mürid bu sayılan edepi bırakmamalı ve halini devamlı kontrol etmelidir. İnsan bedenindeki maddi hastalıkları tedavi ettirmezse yok. Aynı şekilde ruhundaki kibir, riya, haset gibi manevi hastalıkla tedavi ettirmezse ahireti yok eder. Maddi doktorlar olduğu gibi manevi hekimler de vardır.⁶⁰⁶

Bunlar Allah-u Teala’nın onlara manevi hastalıkların tedavi yöntemlerini ve ilacını bildirdiği Kamil-i Mükemmil Mürşit velilerdir. Sahte ve yalancı şeyhlerin amacı mal toplamak ve dünya çıkarları sağlamaktır. Bundan dolayı onların sözünü şifa değil, zehirdir; onlarla beraber bulunmak ise felaket ve uğursuzluktur.⁶⁰⁷

G. MUHABBETULLAH

Tasavvuf ıstılahında, muhabbetullah üzerine pek çok söz söylenmiştir. Ayrıca ilm-i kelam’da da muhabbet konusuyla ciddi olarak ilgilenilmiş, konuya geniş yer

⁶⁰³ Aktepe, a.g.e, s. 13.

⁶⁰⁴ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁶⁰⁵ Aktepe, a.g.e, s. 15.

⁶⁰⁶ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁶⁰⁷ Aktepe, a.g.e, s. 16; Ayrıca, şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Muhammed Efendi.

ayırılmış, tanımlar ve açıklamalar yapılmıştır. Bazıları muhabbeti, kalbin hayret ve devamlı bir arzu içinde olması; bazıları, bütün sevilesi şeylerin üzerinde bir sevgili tercih etmek; bazıları da, görünür görünmez her halde sevgiliye muvafakat şeklinde tarif ve ifade etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de “*Allah onları sever, onlar da Allah 'ı severler*”⁶⁰⁸ şeklinde ifade edilen muhabbet, Allah'a vuslat yolunda salikin elde etmesi gereken makamlardan biridir.⁶⁰⁹

Kelâbâzî, muhabbeti akla alternatif teşkil eden bir kuvvet olarak görür ve Allah'a vâsıl olma konusunda akıldan bir şey beklemeyi, kuyuya daldırılan kalburdan su beklemeye benzetir.⁶¹⁰

Gazzâlî, tasavvufu Allah'a giden yol olarak görüp, bu yolun ma'rifeti hedef aldığını ve ma'rifetin en yüksek noktasının da muhabbette bulunduğunu söyler.⁶¹¹

Mutasavvıflar, muhabbetin nerede bulunduğunu da belirlemişler ve “Muhabbette mahallinin kalp olduğu”⁶¹² yönünde ortak görüş bildirmişlerdir.

Allah (c.c.)'ı sevmek, mâsivâ (Allah'tan gayrı her şey)'yı sevmeye göre farklılık arz eder. Bu açıdan aşk ikiye ayrılır: Birincisi, Allah'ı sevmeyi ifade eden mutlak aşk; ikincisi ise, O'ndan gayrı şeylere duyulan sevgidir ki buna mecazi aşk denilmektedir.

Mecazi olan aşk, yok olucu özelliğe sahip mahlukla alakasından dolayı, sevmenin obje sinin fena bulması ile sona erer, yani geçicidir. Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi, Allah'ın vechi hariç her şey yok olucudur, yani fanidir. Allah'ın haricindeki her şeyin hadis (sonradan olma) ve fani (yok olucu) özelliklere sahip olması münasebetiyle bunlara duyulan ilginin aynı özellikleri taşıması da mantıklıdır. Yani sonuç olarak diyebiliriz ki, masivaya duyulan sevgi, mecazi olup geçicidir

⁶⁰⁸ Mâide Sûresi, âyet, 54.

⁶⁰⁹ Vicdâni, Sadık, *Tomâr-ı Turîk-u Âliyye'den Halvetiyye Bölümü*, s. 35.

⁶¹⁰ Kelâbâzî, *et-Taarruf li Mezhebi ehli't-Tasavvuf*, Mısır 1933, (çev. Süleyman Uludağ), “*Doğuş Devrinde Tasavvuf*”, Dergah Yayınları İstanbul 1992, s. 221.

⁶¹¹ Gazzâlî, İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn, Çev. Mehmet Serdaroğlu, İst. 1973, c. I, s. 545.

⁶¹² İbrahim Hakkı, Erzurumlu, *Ma'rifetnâme*, 1170/1756, ss. 227-286, (sad. M. Fuad Başer), İstanbul, Alem Yayıncılık.

Bu aşkın karşıtı da mutlak aşktır. Mutlak aşkın objesi ezeli ve ebedî vasıflara sahip olan Allah'tır. Allah hâdis ve fâni bir varlık olmadığı için, zaman ve mekan gibi kayıtların üzerindedir; yani, Allah mâsivâ gibi geçici bir varlık değildir. İşte bu sebeple Allah'ı sevmekte, zaman ve mekan gibi kayıtlara mukayyed değildir, kalıcıdır, devamlıdır, sonsuzdur.

Kur'an-ı Kerim'de Muhabbetullah hakkındaki şu ayet-i kerimeyi burada zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz;

*“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçakgönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah (c.c.)'ın dilediğine verdiği lutfudur. Allah'ın lutfu ve ilmi geniştir.”*⁶¹³ şeklinde ifade edilen muhabbet, Allah'a vuslat yolunda salikin elde etmesi gereken makamlardan en önemlisidir.

Konu ile ilgili hadis-i şeriflerde bulunmaktadır. Resûlullah Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır;

*“Bir kimse Allah'a kavuşmayı arzu ederse, Allah'da ona kavuşmayı arzu eder; tersine bir kimse Allah'a kavuşmak arzusunda olmazsa, Allah'da ona kavuşmak arzusunda olmaz.”*⁶¹⁴

Bir başka hadis-i şeriflerinde de Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuşlardır;

*“Allah bir kulunu sevdiği zaman Cebrâil'e; 'Ey Cebrâil, ben falanca kulumu seviyorum, onu sende sev', buyurur. Cebrâil, o kulu sever ve sema halkına; 'Allah-u Teala, falan kulunu seviyor, onu siz de seviniz', diye nida eder. Bundan sonra semadakiler de o kulu severler. Sonra Allah o kulun yeryüzünde de hüsnü kabul görmesini sağlar, herkes ona teveccüh eder.”*⁶¹⁵ Bu hadisi rivayet eden Mâlik diyor ki

⁶¹³ Mâide Sûresi, âyet, 54.

⁶¹⁴ Buhâri, *Rikak*, 21; Müslim, *Zikir*, 5.

⁶¹⁵ Buhâri, *Edeb*, 41; Müslim, *Birr*, 48.

“Allah bir kuluna buğz edince sevdiği kul için söylediğinin zıddını söyleyeceği kanaatindeyim.”⁶¹⁶

Kulun, Allah hakkındaki muhabbeti, bu kulun kalbinde bulduğu ve duyduğu bir şey olup, ibare ile ifade edilmeyecek kadar latif (ve rakik bir his)’tir. Bu hal ve his, insanı Allah-u Teala’ya ta’zim etmeye; O’nun rızasını her şeye tercih etmeye; O’ndan ayrı kalınca sabırsızlanmaya; O’nsuz edememeye; O’nsuz kalınca da kararsız hale gelmeye; ünsiyet ve ülfetini devamlı surette kalbi ile O’nu zikrederek bulmaya ve O’na karşı içinde bir heyecan duymaya sevkeder.

Kulun, Allah-u Teala’yı sevmesi meyil, hudut ve ihata gibi şeyler ihtiva etmez. Bu nasıl bahis konusu edilebilir ki, zât-ı samadiyyet, ilhak, idrak ve ihâta gibi şeylerden müznezzehtir. Aşık (muhib) bir çizgi ile ihata edilme tarzında vafedilmekten ziyade, ma’şukta (mahbub) helak olma şeklinde vafedilir. Aşk (muhabbet) bir vasıfla vafedilemez, bir hudutla tahdit edilemez. (Aşk tarif edilemez). Bununla beraber, idrak için aşktan daha vâzıh ve daha yakın bir şey yoktur. İfade ve ibarede bir mübhemlik ve muğlaklık hasıl olduğu zaman sözü şerh ve izah etmeye başlama ihtiyacı doğar. Mübhemlik ve muğlaklık zâil olunca (aşk meselesini ve) sözünü şerh ve izah etmeye dalma ihtiyacı ortadan kalkar.⁶¹⁷

Sevgilinin, yani Allah’ın kalbe yerleşmesi, ona sığması ile ilgili olarak hemen şu hadis-i şerif akla gelmektedir. “Yere, göğe sığmadım, lakin mü’min kulumun kalbine sığdım.”⁶¹⁸

Allah’ın insanın kalbine gelip yerleşmesi, orayı kendisine ev edinmesi hususu, akla ister istemez, hulûl konusunu getirmektedir. Hulûl, Allah’ın bir insanın vücûduna girip yerleşmesi demektir.⁶¹⁹ Burada kastedilen manadan anlaşılması gereken nokta şu olmalıdır. “Allah’ın mü’min kulun kalbine girmesi ve orayı yurt edinmesinden kastedilen mana, Allah’a iman ve onu sevmenin kalpte yerleşmesi şeklinde anlaşılmalıdır.”⁶²⁰

⁶¹⁶ Bir önceki dipnotta zikredilen aynı kaynaklar.

⁶¹⁷ Uludağ, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 497.

⁶¹⁸ Aliyyu’l-Kâri, *el-Masnu’*, s. 164.

⁶¹⁹ Çubukçu, a.g.e, s. 135.

⁶²⁰ Aliyyu’l-Kâri, a.g.e, s. 164.

Cüneyd-i Bağdâdi'ye muhabbetten sorulunca; "Aşkın, kendi sıfatlarını terk etmesi ve bunun yerine sevgilisini sıfatlarına girmesidir." demiştir.⁶²¹

Cüneyd , bu sözü ile şuna işaret etmiştir: sevgilinin zikri, aşkı o derece istila edecek ki, onun sıfatlarını zikretmek, kendi sıfatlarından tamamen gafil olmak ve kendini bile hissetmemek onda galip bir hal olacaktır.

İmâm-ı Şiblî'ye muhabbetten sorulunca: "Kalpten sevgiliden başka ne varsa hepsini mahvettiği için muhabbete, muhabbet ismi verilmiştir."⁶²² şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Şeyh Abdurrahman der ki, Muhabbetullah, Kulun, ilâhi aşkın ateşi ile yanıp kavrulup, başka bütün sevdiği her şeyden el çekmesi, Allah'tan gayrı olan her şeyden yüz çevirmesi ve O'nu kayıtsız, şartsız, ve koşulsuz delicesine sevmesidir.⁶²³

Şeyh der ki: Gerçek muhabbet, sevgilinin arzu ve isteklerini, kendi nefsinin arzu ve isteklerine tercih etmektir. Kâmil mürşide gösterilen bu muhabbet, esasında Yüce Allah içindir. Bu muhabbet derecesine tasavvufta "fena fiş'-şeyh" denir. Manası, şeyhin muhabbetinde fani olmak demektir. Bu hâli elde eden insanın bütün arzusu, mürşidinin sevdiği şeyleri yapmak ve devamlı onun istekleri doğrultusunda yaşamak olur.⁶²⁴

Kamil bir mürşidin Allah rızasından başka bir arzusu yoktur. Hakk yolunda ona tabi olmak Allah ve Resulü'ne tabi olmak demektir. Bunun için samimiyet ve çok safî bir sevgi gerekir. Bu muhabbetin devamı ve bir ileri derecesi Hz. Resulullah Efendimizi bütün benliği ile sevmek ve bütün davranışlarında sünnetine uygun hareket etmektir. Buna tasavvufta "Fena fi'r-Resûl" denir.⁶²⁵

Resulullah Efendimiz, kendisinin ne derece sevilmesi gerektiğini şöyle belirtmiştir:

"Allah'a yemin ederek söylüyorum ki, ben bir kimseye ailesinden, çoluk

⁶²¹ Kuşeyrî, a.g.e, s. 45.

⁶²² Uludağ, a.g.e, s. 499.

⁶²³ Aktepe, Dîvân-ı Rûhi, s. 43.

⁶²⁴ Aktepe, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb*, s. 17.

⁶²⁵ Aktepe, a. g. e, s. 18.

*çocuğundan, anne-babasından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça, o kimse gerçek manada iman etmiş olmaz.*⁶²⁶

Muhabbetin en üst derecesi, kalbi Allah-u Teala'ya bağlamak ve O'na hakkıyla kulluk yapmaktır. Bütün zikir, fikir, ibadet ve hizmetlerin hedefi Allah sevgisidir. Bu doyumsuz ve ölümsüz sevgiye ulaşma hâline arifler "Fena fillah" mertebesi demişlerdir. Manası, kendi iradesini Yüce Allah'ın iradesine tabi etmek, O'nun emirlerini noksansız yerine getirmek, hep O'nun sevdiğini sevmek, ilahi sevgi içinde kendini kaybetmektir.⁶²⁷

Allah'ın aşkı ile dolu olanlar, o yağmurda ıslananlar ve o ateşle yananlar bu ilahi aşkın rengine boyanırlar. Sevgi yolunda, insanın yaratılışındaki güzellik ve varlığın temeli olan muhabbetin bir sonucu olarak aşık ma'şukunu arar ve ona ulaşır. Ma'şukun nurunun tecellisine ve güzelliğine ermek için dünyadaki her şeyden ferâgat edilir. Hak yoluna aşık kişinin elindeki geçerli olan nakdi, o sevgilinin gönlünü kazanabilmek için elindeki candır. Gerekirse aşık, Hakk'ın tecellilerine ve teveccühüne ulaşmak için gerekirse canından olur, ama sonuçta sevgilinin gönlünü de elde etmiş olur.⁶²⁸

Dünya varlığından sıyrılan ve dünyevi tüm şeylerle alakasını kesen aşığın kalbinde Hakk ile baki olarak hiçbir şey kalmaz. Kişi öyle bir fena makamına erer ki, Hakk'tan başka hiçbir şey müşahade etmez olur. Kendi benliğinden sıyrılır, kendi yok olur, Hakk ile bütünleşmiş olur. Bunun sonucu olarak kişi, her türlü tasarrufun yegane sahibi "Hâkim-i mutlak"ın emrinde ve O'nun vasıfları ile görür ve görünür. Dolayısıyla her gördüğü sevgiliye muhabbet nazarıyla baktığı için Hakk'ın tecellisini görür.⁶²⁹

⁶²⁶ Buhârî, *İman*, 8; Müslim, *İman*, 69-70; Nesâî, *İman*, 19; İbn-i Mâce; *Sünne*, 9.

⁶²⁷ Aktepe, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb*, s. 18.

⁶²⁸ Aktepe, a.g.e, s. 38.

⁶²⁹ Aktepe, a.g.e, ss. 42-46-52; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

H. FAKR

Arapça, fakirlik, yoksulluk, ihtiyaçlılık gibi manaları ifade eder. Varlıktan kurtulup, Allah'ta fani olmaktır. Fakr, şerefli bir makamdır.⁶³⁰

İhtiyaç duyulan şeyin yokluğu, bulunmaması,⁶³¹ ihtiyaç, noksanlık⁶³² gibi manalara gelen bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de on dört yerde geçerken, bunların ikisi muhtaç,⁶³³ on ikisi fakir, fakirlik,⁶³⁴ biri de bel kemiği manasına karşılık kullanılmıştır.⁶³⁵

Lugat manası itibariyle, malı getirmek, fakir olmak,⁶³⁶ yoksulluk muhtaçlık, Cenab-ı Hakk'a karşı ihtiyacını hissetmek, ihtiyaç duyulan şeyin yokluğu bulunmaması, noksanlık anlamlarına gelen⁶³⁷ fakr; tasavvufta ise genel olarak şu başlıklar altındaki manaları kapsar.

a) Dervişlik, salikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığının şuurunda olması, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesi.

b) Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavraması.

c) Salik'in Hakk'ta fani olması ve kendini O'na muhtaç bilmesi. "Ey insanlar sizler fakirsiniz, Allah'a muhtaçsınız."⁶³⁸ ayeti konuya delildir.

Fakr iki türdür;

1) Fakr-ı sûri: Kişinin malı mülkü olmaması.

2) Fakr-ı mânevî: Kişinin kendini mutlak suretle Hakk (c.c.)'a muhtaç bilmesi; katında varlıklı olma ile yoksul olan hallerinin bir ve eşit olması; olunca şımarmaması, olmayınca üzülmemesidir.

⁶³⁰ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 20; İbn-i Manzûr, a.g.e, "Fakr" maddesi.

⁶³¹ Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfat*, (thk. Abdurrahman Umeyru), s. 216, Beyrut 1987,

⁶³² El-Cerr, Halil, *Larus*, Paris, 1973, s. 914; et-Tehânevî, *el-Keşşâfu Istılâhâtî'l-Funûn*, c. II, s. 1118.

⁶³³ Kasas Sûresi, âyet, 24; Fâtır Sûresi, âyet, 15.

⁶³⁴ Bakara Sûresi, âyet, 268-271; Âl-i İmran Sûresi, âyet, 181; Nîsâ Sûresi, âyet, 6-135, v.d.

⁶³⁵ Kiyâme Sûresi, âyet, 25.

⁶³⁶ Mevlüt Sarı, *Mevârid*, s. 171.

⁶³⁷ Abdullah Yeğin, *Yeni Lugat*, İst. 1991, Hizmet Vakfı Yay. İlgili madde.

⁶³⁸ Fâtır Sûresi, âyet, 15.

Tasavvufta, ehli sufilerde önemli ve değerli olan manevi fakırdır.

Fakr, Kur'an-ı Kerim'de şu manalara gelmektedir.

a) Fakr, mastar olarak fakirlik anlamında kullanılmıştır. Örnek olarak, “Şeytan, sizi fakirlikle korkutur ve size çirkin şeyleri telkin eder. Allah (c.c.) size katından bir mağfiret ve bir lütuf va'd eder. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.”⁶³⁹ ayetini örnek verebiliriz.

b) Fakr, fakirliğin Cem'isi olarak fukara anlamında kullanılmıştır. Örnek olarak “Eğer sadakaları (zekat ve benzeri hayırları) açıktan verirsiniz ne ala! Eğer onu fakirlere gizlice verirsiniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah'ta bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.”⁶⁴⁰ ayetini örnek verebiliriz.

c) Fakr, bela, musibet, felaket anlamlarında kullanılmıştır. Örnek olarak “Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacağını sezeceklerdir.”⁶⁴¹

Tasavvufî planda fakr, şu şekilde mütâlaa edilmektedir. Sühreverdî, fakrı önce üçe ayırır. Birincisi avamın fakırdır ki, malı olmamaktır. İkincisi havassın fakırdır. Bu da kendi sıfatlarından fâni olmaktır. Üçüncüsü havassu'l-havassın fakırdır ki kendi vücudundan fâni olmaktır.

Hz. Peygamber'in “Fakirliğimle iftihar ederim” veya “Fakirlik benim medâr-ı iftiharımdır.”⁶⁴² hadisi bu son fakirliğe işarettir.

Bu tarife göre fakirliğin iki kısma ayrıldığını söyleyebiliriz. Sûrî fakirlik, mânevî fakirlik. Tasavvuf erbabı, ikinci kastedilen manadaki fakirliğe yapışmışlardır. Bu takdirde, tasavvufî açıdan fakirliği kısasa şöyle tanımlayabiliriz: Dünyadan, topyekün masivadan hiçbir şeye gönülde yer vermeyerek, sahip olunan her şeyi Allah'a vermek, bütün varlığıyla Allah'a yönelmektir.

⁶³⁹ Bakara Sûresi, âyet, 268.

⁶⁴⁰ Bakara Sûresi, âyet, 271, Ayrıca konu ile ilgili diğer ayetler, bkz. Âl-i İmran, âyet, 81, Kasas, âyet, 24; Hac, âyet, 28; Nisâ, âyet, 125.

⁶⁴¹ Kiyâme Sûresi, âyet, 25.

⁶⁴² Aliyyu'l-Kâri, *el-Masnu'*, s. 128.

Mevlâna Celâleddîn-i Rumî hazretleri, yapılan bu tarifi şu şekilde açıklar. Hz. Süleyman mal ve mülkü gönlünden çıkarmış olduğu için, kendisine fakir demiştir. Yani fakirlik, malın elde değil, gönülde bulunmaması demektir.⁶⁴³

Kur'an-ı Kerim'de geçen; "Allah (ganidir) siz ise Allah'a karşı fakirsiniz (muhtaçsınız),⁶⁴⁴ ve Muhammed suresinin 38. ayetinde geçen fakirden kasıt yoksulluk değil, Allah'a muhtaç olan anlamındadır. Aynı ayetteki Allah ganîdir ifadesi de Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığına izah şeklidir.⁶⁴⁵

Hiçbir şeye muhtaç olmayan yüce Allah'ın kulları elbette ki ondan gelecek her şeye razıdır.

Şeyh Abdurrahman der ki, Allah dostları fakrı kendilerine bir manevi işaret, bir huzur beklentisi, bir fazilet ve şeref nişanı olarak görmelidirler ki, Cenab-ı Hakk'ın sayısız ihsanlarına ve nimetlerine kavuşabilsinler.

Şeyh Abdurrahman tasavvuf felsefesinde temel prensipleri ortaya konmuş olan fakrı her haliyle bizzat yaşamış ve bunu tüm müridlerine ve çevresindekilere aşlamış ve tavsiye etmiştir. Şeyh derki; gönül sultanlığının, manevi huzur ve mutluluğun fakrı, bir fazilet ve şeref olarak görüldüğü sürece gerçekleşir, aksi durumda hiçbir fayda sağlamaz ve bundan hiçbir feyiz alınmaz.⁶⁴⁶

Şeyh Abdurrahman der ki; Mülk aleminde zengin olmak, para kazanmak gibi meyillere zemin hazırlayan mülkiyet duygusu, aslında insanın fakrını hissetmesi için verilmiştir. Mülk boyutu ile, farâzî şekilde yaşanan mülkiyet ve bunun uzantısındaki farazî zenginlik, şeriatın zahirine binaen yaşantısı yönüyle gerçek fakrın hissedilmesine sahip olunan tek şeyin Yüce Yaradan'ın bahşettiği "cüzî irâde" olduğu sonucuna ulaştırmalıdır. Bu ruhi ve zihni yolculuğun temeli ergenlik çağına kadar gelişen benlik duygusu ile atılmaktadır. İnsan ruhunun gelişme safhalarından ilki bir şeylerin kendisine ait olduğunu hissetmesi, vehmetmesidir. Sonra bu mülkiyet için gerekli şartları, bulunması gereken

⁶⁴³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Konya 1967, c. II, s. 558.

⁶⁴⁴ Fatır Sûresi, âyet, 15.

⁶⁴⁵ Mahir İz, *Tasavvuf*, s. 154.

⁶⁴⁶ Aktepe, a.g.e, s. 48.

özellikleri anlar. Bir sonraki basamakta, kendi mülkiyeti ve özellikleri arasındaki özelliklerden kainatın ve bütün varlıkların bir sahibinin olması gereğine ve bunun için gereken tüm özelliklere ulaşır. Bu özellikler sonsuz ilim, kudret, sonsuz irade, gerçek ve sonsuz zenginliktir. Bu öyle bir zenginliktir ki, bir toz parçası, bir zerre bile, hazinesinin dışında kalsa bu sonsuz ve gerçek zenginlik sıfatı ortadan kalkar.⁶⁴⁷

Buradan şöyle bir sonuç çıkmaktadır; Öyle ise her şey O'nundur, başka varlık gerçek anlamda hiçbir şeye sahip değildir. İşte bu noktada insanın, varlık ve mahlûkat sıfatı olan her şeyin sonsuz fakrı âşikâr olur. Sonsuz fakr, sonsuz zenginliğin anlaşılabilmesi zeminidir. Aslında gerçek fakr, gerçek zenginliktir. Farâzî, gelip geçici bir zenginliğin terk edilmesi, benliğin mülkten elini çekmesi, kur'an ve sünnete uygun yaşama gayretinin sonucunda insandaki ene duygusunun tamamen ortadan kalkması ve tabiatın silinerek berraklaşması sonucunda bunların arkasına gizlenmiş esmâ açığa çıkar. Bu seviyeye ulaşarak bu güzellikleri yaşayan insanın zenginlikten nasibi, toprak altında altın küpü bulmuş bir insanın yaşadığı sevinçle ile mukayese bile edilemez.⁶⁴⁸

İşte bu yüzden, kur'an ve sünnet ışığında Yüce Mevla'yla ile sıkı bir bağ kurmaya çalışan Nakşibendî yolunun büyükleri tarîkat yolculuğunda bu yola giren kişilere yönelik olarak fakrı özellikle sürekli va'z etmiş ve sevdirmişler, kendileri de bizzat bu prensibin uygulayıcıları olmuşlardır.

I. HALVET

Halvet kelimesi, uzlet, inziva, yalnızlık, boş yer, nikahlısı ile kapalı yerde bulunma, تنها, boş olma, boşaltma, şenliksiz yere uğrama, yalnız başına bir yere uğrama gibi manalara gelir. Halvet, tasavvufi hayata yeni başlayan kimsenin hemcinslerinden ayrılmasıdır.⁶⁴⁹

⁶⁴⁷ Aktepe, a.g.e, s. 52; Ayrıca, Şeyh Şafî Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

⁶⁴⁸ Aktepe, a.g.e, s. 54; Ayrıca bir üst kısımda zikrettiğimiz şahıslara ilaveten Molla Abdullah ve Molla Celaleddin Efendilerden'de istifade edilmiştir.

⁶⁴⁹ Mahir İz, a.g.e, s. 168.

Halvet, Arapça, “yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek” demektir. Tasavvufta, zihni konsantrasyonu gerçekleştirmek için ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini karanlık bir yere, belirli bir süreliğine koyması işlemidir.⁶⁵⁰

Halvet, vuslat alametidir.⁶⁵¹ İstılahta; “Hakk ile gizli konuşma” demek olan halvet “Tarîkâta intisab eden bir müridin muayyen bir zaman sonra mürşidinin isteği ile insanlardan uzaklaşarak, yalnızca bir yerde inzivaya çekilip bir süre devamlı Hakk’ı zikretmesidir.”⁶⁵² Halvet, “çile” olarak isimlendirildiği gibi “erbain” çıkarmak diye de adlandırılır. Halvet’in ilk kez XI. yüzyıl sonlarında metod olarak kullanıldığı kabul edilir.⁶⁵³

Halvet’in Hz. Musa’nın Tur dağında 40 günlük çile devresinden alındığını veya Peygamberimiz’in Hira mağarasındaki bir aylık itikafından haerikle oluşturulduğunu söyleyenler bu durumları kendilerine delil olarak almışlardır.⁶⁵⁴

Bu metot, Halvetîlikte çok yaygındır ama diğer tarikatlarda da mevcuttur. Fakat her tarikatta farklılıklar arz eder. Halvet, itikaftan ayrı bir yöntemdir, çünkü itikaf mescid de yapılır.

Halvet, saffet ehlinin bir alameti, uzlet ise; vuslat ehlinin alametidir. Aradaki fark ise şudur; halvette kalbin Allah’a yakınlığı, uzlette ise, maddi varlığın diğer insanlardan uzaklaşmasıdır.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 249; Âsım Efendi, a.g.e, c. III, s. 805; Ayrıca bkz; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, (TTK. Basımevi), c. I, s. 603, Ankara 1988; Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, (Dersaadet), s. 587, İstanbul 1317; Pakalın, *OTDTS*, c. I, s.712; Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s. 382, Ankara 1988; H. Landolt, “*Khalwa*”, el, Leiden 1978, c. IV, s. 990; Muhyiddîn-i Arabî, *Mu’cem-u Istilâhâtü’s-Sûfiyye*, (tah. Bessam Abdulvehhab el-Cabî), *Dâru’l-İmâmî Müslim*, s. 69, Lübnan 1990; Cürcânî, *Ta’rifat*, Matbaa-i Âmire, s. 41, İstanbul 1275; Abdürrezzak Kâşânî, *Istilâhâtü’s-Sûfiyye*, (tah. Abdul’âl Şahin, s. 180, Kahire 1992; Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî, *Câmi-u Usûli’l-Evliyâ*, (Matbaatu’l-Vehbiyye), 83, Kahire 1298; Ebî Enver Fuad Azam, *Mu’cemu Istilâhâtü’s-Sûfiyye*, s. 82, Lübnan 1993; İbn-i Manzur, *Lisânu’l-Arab*, c. XIV, ss. 397-403; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 132.

⁶⁵¹ Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik*, İst. 1984, s. 68.

⁶⁵² Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî Ve Tasavvuf Felsefesi*, s. 150.

⁶⁵³ Selçuk Eraydın, a.g.e, s. 61.

⁶⁵⁴ Eraydın, a.g.e, s. 62.

Konu ile ilgili bir hadis-i şeriflerinde Resulullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Bütün insanların maişetlerini sağladıkları kaynakların en hayırlıları şunlardır: Bir adam ki, Allah yolunda cihad için atının dizginini tutmuş, düşman tarafından korku ve dehşet verici bir sesin geldiğini işitince atın sırtına atlayarak ölmek ve öldürmek, ya şehit ya gazi olmak için düşmanın bulunduğunu zannettiği cihete koşmuştur; veya bir adam ki şu tepelerden birinin üzerinde, dağ başında veyahut şu vadilerden bir vadinin içinde sürüsü ile yaşarken namaz kılmış, zekat vermiş, Rabb’ına kavuşuncaya kadar Allah’ına ibadet etmiştir. İnsanlar içinde hayır üzere bulunan kimse, işte bu zattır (En iyi hayat tarzı cihad ve uzlettir.)”⁶⁵⁶

Bir kısım mürşidler, halvetgahlarda müridleri yalnız bırakmakla, bir kısmı ise halkın içinde büyük sıkıntılara maruz bırakmakla halveti uygularlar.⁶⁵⁷

Halvet hakkında en geniş bilgiyi, Sühreverdî “Avârifü’l-Meârif” adlı eserinde verir. Sufiler, hallerine ters düşen yasak arzuları bastırınca hallerini halvet ile sıkı sıkıya bağlamak isterler. Bunu halvet halinde olduğu gibi hayatlarında da olabildiğince yapmaya çalışırlar.⁶⁵⁸

Ebu Osman Mağribi: “Halveti, sohbe tercih eden bir kimsenin Rabb’inin zikri müstesna, bütün zikirleri, Rabb’inin rızası hariç bütün irade ve arzuları terk etmesi lazımdır. Nefsin istediği sebeplerden hiçbirini istememesi ve onun arzularına sırt çevirmesi icab eder. Sıfat haiz olamayan halvetin onu fitneye ve belaya sürükleyeceğini belirtir.”⁶⁵⁹

Eşrefoğlu Rûmi, halvetin mutlaka bir mürşidin kontrolünde yapılmasını şart koşar.⁶⁶⁰

Sehl, “Halvetin sıhhatli olabilmesi için helal yemek, helal yemenin sıhhatli olması için de Allah’ın hakkını eda etmek icab eder.”⁶⁶¹ demiştir.

⁶⁵⁵ Serin, a.g.e, s. 68.

⁶⁵⁶ Müslim, *İmâret*, 33; İbn-i Mâce, *Fiten*, 13; İbn-i Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 443.

⁶⁵⁷ Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, (trc. Gerçek Tasavvuf, H. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz), Vefa Yayınları, İstanbul 1990, s. 263.

⁶⁵⁸ Aclûni, *Keşfu’l-Hafâ*, s. 224.

⁶⁵⁹ Uludağ, a.g.e, s. 241.

⁶⁶⁰ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekkin Nüfûs*, İst. 1976, s. 636.

Halvette, vücûd çokluğu, uzlette ise, vücûd azlığı vardır. Genellikle halvette toplumdan maddi bir ayrılış, uzlette ise manevi ve şuuri bir ayrılış vardır.⁶⁶²

Şeyh Abdurrahman der ki, halvetten asıl maksat şudur; Halvet sevgiliyle baş başa kalmaktır. Her türlü halvetin eriştiği yegâne merci Cenab-ı Hakk'tır. Aşk ile dolu gönüller, sadece sevgiliyle hemhâl olurlar. Onunla baş başa kalıp, onun sırlarına ererler.⁶⁶³

Şeyh Abdurrahman der ki, halvet olgunlaşmak ve ilerlemek için belli bir müddet tenhâda yalnız kalmak halidir. Halvet, vuslat (kavuşma) alâmetidir. Bu prensip seyr-u sulûk mesabesine ulaşmış kabiliyetli dervişler ve mürşid-i kâmiller tarafından tatbik ettirilir. Bu prensipleri uygulamadaki asıl amaç; ibadet, dua, riyâzet, mücâhade, çile, halvet ve tefekkür neticesinde ruhun derece derece saflaşması ve ilâhi hakikatları kavramasına engel olan perdelerin kalkarak aslî berraklığını kazanmasına imkan sağlamaktır.⁶⁶⁴

Şeyh der ki, tarîkatımızda asıl maksat, kalbin çeşitli hastalıklardan temizlenerek şifa bulmasını te'min etmek, onu güzel sıfatlarla süslemektir. Allah-u Teala'ya ulaşmanın yolları, tevbe, muhasebe, havf ve recâ gibi kalbî makamlarla;

⁶⁶¹ Uludağ, a.g.e, s. 241.

⁶⁶² Sühreverdî, a.g.e, s. 461.

⁶⁶³ Aktepe, Dîvân-ı Rûhi, s. 48.

⁶⁶⁴ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, s. 234; Çile: Farsça, kırk anlamına gelen “*çihil*”den düzenlenmiş bir terimdir. Bir şeyh nezaretinde derviş, karanlık bir hücrede yalnız başına kırk gün süre ile az uyumak, az yemek, az içmek ve mümkün mertebe sürekli ibadetle meşgul olur ki bu olaya, çile denir. Bu, nefsi eğitmek için belirli bir süre halktan uzak kalıp olgunlaşmayı elde etmek için yapılır. Tasavvuftaki çile, ömür boyu değildir, sadece kırk gündür. Zira tasavvufta esas olan, “*el kârda, gönül yârda*” yani “*el günlük mâişet teminiyle meşgul iken, kalben Allah ile beraber olmaktır*”. Nitekim, Nûr Sûresinin 37'nci âyetinde bu husus, şöyle desteklenir; “*Bunları ne ticaret ve ne de alışveriş Allah (c.c.)'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoyar. Bunlar, gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar.*” buyurulmaktadır.

sıdk, ihlâs, sabır gibi güzel hasletlerdir. Salik bu vasıflarıyla Hakk'a yaklaşır, ma'rifet ehlinde olur ve bu suretle en yüce manevî derecelere ulaşır.⁶⁶⁵

Son olarak şeyh şunları söyler; Allah-u Teâla'ya ulaşan yollarda seyretmek, salih mü'minlerin sıfatıdır. Bu yolu Peygamberler göstermiş, onların varisleri olan âlim ve müridler de insanlara bu yolda kılavuzluk yapmışlardır. İslam'da esas olan tebliğ vazifesinin büyük bir kısmı, tarikat büyüklerimiz tarafından yerine getirilmiştir. Bütün tarikatların olduğu gibi, bizim tarikatımız olan Tarikat-ı Nakşendiyye'nin de amacı, insanları tek olan "Tarikat-i Muhammediyye"ye, ebedî saâdete ulaştırmak ve bu yolda ilerlemek adına elinden gelen bütün gayreti samimiyetle yerine getirmektir.⁶⁶⁶

J. SOHBET

Arapça da, arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak vs. gibi anlamları olan bir kelimedir. Allah'a ulaştıran tasavvuf okullarının her biri "hizmet ve "sohbet" gibi iki temele dayanır.⁶⁶⁷

İnsan ictimâî bir varlıktır. Beşerin birbiriyle olan münasebetleri son derece önemlidir. Kötü huylu kimselerle düşüp kalkan insanların kurtuluşa ereceklerine inanmak hayal olur. İnsanın ahiret selameti, kalp selametine bağlıdır. Mü'min kalbi hastalıklardan kurtularak hedefine varır. Kemal sahibi kimselerle beraber olanların, ahlaki olgunluğa ermesi mümkündür.

Tehânevî'nin yapmış olduğu tarife göre, likâ (buluşmak), beraber oturmak, beraber yürümek, konuşmalar bile birinin diğerine kavuşması veya görmesi gibi manalar ihtiva eder.⁶⁶⁸

Ashâb-ı Kirâm, cehalet karanlıklarından yüce makamlara, Resûlullah'ın sohbetlerine devam ederek ulaşmışlardır. Onlardan sonra gelen tabiinde, bu sohbetleri dinleyenlerin meclisinde ve yanında bulundukları nisbette yüce mertebelere nail olmuşlardır.

⁶⁶⁵ Aktepe, a.g.e, ss. 246-263-312-325, Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 45.

⁶⁶⁶ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi.

⁶⁶⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 577.

⁶⁶⁸ Tehânevî, a.g.e, s. 88.

Peygamberler, insanlara; ilim, güzel huy, iman ve takvayı miras olarak bırakmışlardır. İrşad ve tebliğ her müslümanın vazifesidir. Bugün bile dinler ve çeşitli ideolojiler, fikir ve düşüncelerini dünyaya yaymak gayesi ile avuç dolusu para harcıyorlar. Uğrunda fedakarlık yapılan bir fikir batıda olsa taraftar toplar ve amacına ulaşır.

İşte, irşad ve tebliğin en önemli kaynaklarından biri de, hiç şüphesiz, Asr-ı Saadetten bu yana devam ede gelen sohbetlerdir.

Tasavvufî açıdan ise, sohbette, mürşid-i kâmil'in ruhundaki kabiliyetlerin müride yansması (in'ikas), yani kabiliyet aktarımı söz konusudur. Mürşidlerin sohbetleri, gönüllere şifa sunan manevi bir ilaçtır. İnsan, af ve berrak bir aynaya bakmadan, yüzündeki bir lekeyi göremediği gibi, ahlaki olgunluğa erişmiş kişilerle düşüp kalkmadan da, kusurlarını görüp düzeltemezler.

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde "Mü'min, mü'minin aynasıdır."⁶⁶⁹ buyurmuşlardır. Bu yüzden Allah dostları, sohbete çok önem verirler, kalbin tezkiyesi ve nefsin terbiyesi için birçok yol ve yöntemi kullanmışlardır. Bunlardan bazıları her dönemde önemini ve geçerliliğini korumaktadır. Bunlardan biri de sohbet olup, insanın ruhi terbiyesindeki yeri ve ahlaki şekillenmesindeki önemi büyüktür.

Tasavvufî açıdan sohbet müridin, bağlandığı şeyhin halini kazanabilmesi için önemli bir vasıta. Sohbet vasıtasıyla şeyhin sözü müridin kalbine yerleşir. Şeyhte var olan manevi coşkunluk ve manevi emanet, müride sohbet vasıtası ile intikal eder.⁶⁷⁰

Sufiler, sohbet üzerinde çok durmuşlardır. Öyle ki Hz. Peygamber'in dini, bir yönüyle nasihatten ibaret gösterdiği gibi,⁶⁷¹ bütün tarikat disiplininin, sohbet üzerine kurulduğunu söyleyen mürşidler de mevcuttur. Nitekim Nakşî tarikatının piri Şâh-ı Nakşbend'in 791/1383: "*Bizim tarikatımız (esas itibariyle) sohbettir. Halvette şöhret, şöhrette afet vardır. Hayır, Hakk için olan cemiyettir. Sohbete devam ede*

⁶⁶⁹ Ebû Dâvud, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Aclûni, İsmail bin Muhammed, a.g.e, c. II, s. 294.

⁶⁷⁰ Eş-Şeybî Kâmil Mustafa, *es-Sılât-u Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu*, Kahire, s. 434.

⁶⁷¹ Kadı İyâz, *eş-Şifâ*, Beyrut 1988, c. II, s. 32.

ede hakiki iman nasib olur.”⁶⁷² sözü, sohbetin tasavvuftaki yerini ve hedefini ortaya koyacak niteliktedir.

Sufiler, sohbet deyince sadece karşılıklı konuşmayı değil; daha çok, kâmil bir insanla beraber bulunmayı; onunla hemhal olmayı ve aynı atmosferde yaşamayı anlamışlar; bunun, Salih kimselerle sadık bir niyetle yapıldığında ilahi rızaya ve cennete vesile olacağını; ehl-i şerle olması durumunda ise, ilahi gazaba ve cehenneme kapı açacağını belirtmişlerdir.⁶⁷³

Sufiler, Salihlerin sohbetinin gereği ve hedefi konusunda birçok nassı delil olarak kullanmışlar; ehl-i hayırla beraberliği ve kötülüklerden uzak durmayı emreden şu ayet-i kerimeleri, konunun esası olarak zikretmişlerdir.

Sohbet kelimesi, çeşitli kalıplarda Kur’an-ı Kerim’de doksan üç yerde geçer. On dört yerde arkadaş,⁶⁷⁴ beş yerde eş, hanım,⁶⁷⁵ yetmiş dört yerde de yanında bulunmak, mensubiyet, bir yere bağlı halk, cemaat gibi manalar ifade etmektedir.⁶⁷⁶

Şimdi bu ayetlerden birkaçını zikrederim;

*“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve sadıklarla beraber olun.”*⁶⁷⁷

*“(Resûl’üm), Rabb’lerinin rızasını isteyerek, sabah, akşam O’na dua (ve ibadet) edenlerle (beraber olmaya) candan sabret. Dünya hayatının süsünü isteyerek sakın onlardan gözünü (ve gönlünü) çevirme. Bizim zikrimizden kalbini gafil kıldığımız, hevsına tabi olan ve işi devamlı aşırılık olan kimseye itaat etme.”*⁶⁷⁸

⁶⁷² Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s. 533; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat*, (ter. A. Kadir Akçiçek, Mektûbat-ı Rabbânî), İstanbul 1977, c. II, s. 1466.

⁶⁷³ Sühreverdî, a.g.e, ss. 556-557.

⁶⁷⁴ Kehf Sûresi, âyet, 34-37-76; Enbiyâ Sûresi, âyet, 43; Kalem Sûresi, âyet, 48; Yusuf Sûresi, âyet, 39-41; Tevbe Sûresi, âyet, 40; A’raf Sûresi, âyet, 184; Kamer Sûresi, âyet, 29; Necm Sûresi, âyet, 2, v.d.

⁶⁷⁵ Nisâ Sûresi, âyet, 36; En’am Sûresi, âyet, 101; Cin Sûresi, âyet, 3; Meâric Sûresi, âyet, 12; Abese Sûresi, âyet, 36.

⁶⁷⁶ Şuâra Sûresi, âyet, 61; Bakara Sûresi, âyet, 39-82-119-217-257-275; Fil Sûresi, âyet, 1, v.d

⁶⁷⁷ Tevbe Sûresi, âyet, 119.

⁶⁷⁸ Kehf Sûresi, âyet, 113.

“Sakın zalimlere meyletmeyin, yoksa size de ateş dokunur (Cehenneme girersiniz). Sizin için Allah’tan başka dost yoktur. Sonra, (eğer başkasına meyl ve muhabbet ederseniz, O’ndan da) yardım göremezsiniz.”⁶⁷⁹

Sûfiler, Allah için birbirini sevmeyi; salihlerle aynı mecliste bulunmayı, onlara ibretle bakmayı; onlara ikram ve hürmete koşmayı; güzel hallerini örnek almayı tavsiye eden ve bunları teşvik eden birçok hadis-i şerifi, eserlerinin ilgili bölümlerinde zikredip bu konudaki amellerine delil olarak kullanmışlardır. Bunlardan birkaç örnek zikretmemiz yararlı olacaktır:

“İyi arkadaş yalnızlıktan, yalnızlıkta kötü arkadaştan hayırlıdır. İyilerle dost olan, misk satanla beraber olan gibidir.; onun güzel kokusundan alıp sürünmezse bile, ondan yayılan koku ona da bulaşır. Kötülerle beraber olanda demirci körüğünün yanında oturan kimse gibidir. Bizzat körüğün kiri bulaşmasa bile, onun isi ve pis kokusu üzerine siner.”⁶⁸⁰

Allah-u Teala “Benim için birbirini seven, birbirini ayırıp soran, birbirini ziyaret eden, birbirine infak ve ikramda bulunanlara muhabbetim hak olmuştur.”⁶⁸¹ buyurmaktadır.

“Muttakîler (insanların en) efendisidir. Alimler ve fakihler (kendilerine uyulacak) önder kimselerdir. Allah-u Teala onlardan ilmin gereğini yerine getirme (ve onu tebliğ etme) sözü almıştır. Onlarla oturmak bereket, kendilerine (ve güzel hallerine) bakmak nurdur.”⁶⁸²

“(Dostlarım) zikrimle mescidleri ma’mur ederler. İnsanlara hayrı öğretirler. Onları benim taatime çağırırlar. Onlar (kıyamette) arşımın gölgesinde gölgelendireceğim dostlarımdır. Onları yakınımda oturtur, azabımdan emin ederim. Kendilerini diğer insanlardan beş yüz sene önce Cennete dahil ederim. Orada nimetler içinde ebedi kalırlar.”⁶⁸³ Resulullah daha sonra şu ayeti okudu:

⁶⁷⁹ Hud Sûresi, âyet, 113.

⁶⁸⁰ Buhârî, *Zehâib*, s. 31 (Ba’bul Misk), Müslim, *Birr*, s. 146, Hadis No: 2628.

⁶⁸¹ Müslim, *Birr*, s. 12, Hadis No: 37.

⁶⁸² Ali el-Muttakî, *Kenzu’l-Ummal*, c. III, s. 93, No: 5653.

⁶⁸³ Rivâyet, Suyûti, *ed-Durru’l-Mensûr*, c. IV, s. 372 (İbn-i Merdüvey Tahriciyye).

*“Dikkat edin, Allah’ın velilerine hiçbir korku ve hüüzün yoktur.”*⁶⁸⁴

Ebu Zerr anlatıyor: “Resulullah’a; ‘Ya Resulallah! Bir adam (güzide) bir topluluğu seviyor, fakat onların ameline gücü yetmiyor, bunun durumu nedir? diye sordum. Resulullah:

“Sen ya Eba Zerr , sevdiklerinle berabersin.” buyurdu. Ben:

“Ben Allah ve Resul’unu seviyorum.” Dedim. Resulullah:

“Şüphesiz sen sevdiklerinle berabersin.” buyurdu. Ben, sözü üç defa tekrar ettim. Efendimiz’de aynısını tekrar etti.⁶⁸⁵

Bu konuda pek çok hadis mevcuttur. Hepsinin ortaya koyduğu sonuç; salahın salihlerle, kemalatın kamillerle hasıl olacağı ve Allah için sevenin, saadet bulacağıdır.

Sufiler, mürşidle sohbeti çok geniş manada anlamakta ve samimi bir niyetle girilen sohbetin, oluşturulan ruhi beraberliğin, bütün hayırların başı olduğunu söylemektedirler.

Sufilere göre, Hz. Peygamber’in Ashab-ı Kiram’la olan beraberliği, onları nurani nazarları ile olgunlaştırması ve en alt mertebedeki sahabeyi bile kendilerinden sonra gelecek en büyük velilerden üstün bir manevi dereceye ulaştırması,⁶⁸⁶ hal ve kabiliyet itibariyle, nakıs olanların, kamil bir insandan istifade etmesi konusunda en açık delil, en güzel örnek, en canlı şahiddir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bir görevi de “tezkiye”dir ve bu kelime, esasında kalbe nur intikali ile manevi temizliği ifade eder.⁶⁸⁷

Ömer b. Abdülaziz 110/720 gibi bir zatın “Ubeydullah⁶⁸⁸ ile bir mecliste bulunmuş olmam, benim için bütün dünyadan daha sevimli ve daha karlıdır. Onun

⁶⁸⁴ Yunus Sûresi, âyet, 62.

⁶⁸⁵ Ebû Dâvud, *Edeb*, s. 113, No: 5126.

⁶⁸⁶ İmâm-ı Rabbâni, a.g.e, c. I, s. 58 ve 207 Mektup.

⁶⁸⁷ Sühreverdî, a.g.e, ss. 83-84, terc. ss. 102-104.

⁶⁸⁸ Bahsi geçen zatın tam adı, Ubeydullah bin Abdullah bin Ukbe b. Mes’ud’dur. Medne’nin yedi fakirinden biridir. Salih ve âlim bir zat olup, h. 99’da vefat etmiştir. Bkz. İbn-i Hallikan, *Vefeyâtu’l-Ayân*, c. III, s. 116.

gibilerle oturup kalkmakla akıl nurlanır, kalp rahatlar, sıkıntı kalkar, edeb elde edilir.”⁶⁸⁹ sözü, kendisindeki yüksek tevazuyu gösterdiği gibi, kali ve haliyle hakikatlere ayna olan insanlarla beraberliğin karını da ortaya koymaktadır.

Sohbetten gaye, sohbetine girilen kamil insanın güzel edeb ve halinin, kabiliyeti nisbetinde sohbe katılanlara sirayet etmesi ve böylece manevi tehzib ve terakkinin elde edilmesidir. Bu faydanın temini, “Ruhlar, saf halinde dizilmiş ordular gibidir. Orada tanışanlar, (dünyada da) tanışıp kaynaşırlar. Orada anlaşımayanlar, (burada da) birbiriyle zıtlaşıp dururlar.”⁶⁹⁰ hadisinde belirtildiği gibi, iki tarafın ruhen ve halen ortak yönlerinin bulunmasına bağlanmış olup, fitratları birbirine uymayanların bir arada duramayacakları ifade edilmiştir.

Mürşid Ebu Ail ed-Dekkak’ın; “Bir ağaç kendisini diken ve bakını olmaksızın kendi başına büyüdüğü zaman yaprak verir; fakat (güzel) meyve vermez. Aynı şekilde, bir müridin, kendisinden yüz yüze, an be an edeb alacağı bir mürşidi olmazsa, o hevasına kulluk etmeye mahkum olur ve bir kurtuluş yolu da bulamaz.”⁶⁹¹ kanaatini nakleden el-Kuşeyrî, bu işte, ilk ve temel esasın, sadakat olduğunu belirtmiştir.⁶⁹²

İmam-ı Gazzâlî, 505/1111, peygamberler hariç, diğer bütün insanların az çok kalbi marazlara mübtela olduğunu ve bunlardan temizlenmenin farz-ı ayn olduğunu, bunun için, bütün hedefi kalb-i selimi elde etmek olan tasavvuf terbiyesinin aynı derecede gerekli olduğunu savunmaktadır.⁶⁹³

Sadık ve samimi bir müridin, mürşidinin irade ve hükmü altına girip, sohbetiyle şereflenerek onun edebiyatı edeplendiğinde lambanın, kandilinden ışık aldığı gibi, mürşidin batınından manevi hal ve feyz aldığını belirten Sühreverdî, sadık müridle mürşid arasında ilahi kaynaşma ile ruhi bir bağ oluştuğunu, müridin, mürşidinin nezaret ve beraberliğinde edeplenerek Allah-u Teala’nın huzuruna

⁶⁸⁹ Ahmet bin Hanbel, *Kitâbu'l-İlâ ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, İst. 1987, c. I, s. 360.

⁶⁹⁰ Buhârî, *Enbiya*, 2; Müslim, *Birr*, 157.

⁶⁹¹ Kuşeyrî, a.g.e, c. II, s. 737

⁶⁹² Kuşeyrî, a.g.e, Aynı yer.

⁶⁹³ İbn-i Âcîde, *Îkâzu'l-Himen fî Şerhi'l-Hirkem*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, s. 391.

girmeye ve manevi hitapları bizzat duymaya ehil duruma geldiğini, bütün bunların oluşması için ihlas, samimiyet ve teslimiyetin şart olduğunu zikretmiştir.⁶⁹⁴

İmâm-ı Rabbâni 1034/1625, “Onlar öyle bir topluluktur ki, onlarla oturan şaki (rahmetten mahrum) olmaz.”⁶⁹⁵ hadis-i kudsîsinin, velilerle beraber bulunanlar için büyük bir müjde taşıdığını, onlarla oturup kalkanların ilahi muhabbeti elde edeceklerini, ilahi muhabbetin kişiyi taate, taatin ilahi yakınlığa, ilahi yakınlığın fena fillah’a ve devamlı beka billah’a ulaştıracağını, bunun ilk kademesinin de kamil mürşidin hal ve ahlakında fani olmakla (yani fena fi’ş-şeyh haline ulaşmakla) hasıl olacağını belirtmiştir.⁶⁹⁶

Nakşbendî tarîkatında sohbetin ayrı bir yeri vardır. Bu tarîkatta sohbet, sûfinin manevi tekamülünde büyük öneme hâizdir. Bu tarîkat “tasavvuf sohbetleridir.”⁶⁹⁷ ifadesi ile sohbetin önemine vurgu yapılır. Yine bu tarîkatın diğer bir prensibine göre “sohbeti terk eden, tarîkatı terk etmiş”⁶⁹⁸ sayılır.

Şeyh Abdurrahman hazretleri tasavvuf terbiyesinde sohbeğe ayrı bir önem vermiştir. Çünkü manevi terbiyesi gerçekleştirilecek olan müridleri geliştirmenin yolu, doğrudan birebir iletişim özelliğine sahip olan yapılacak ciddi sohbetlerden geçmektedir.

Şeyh Abdurrahman der ki: Sahabe-i Kiram, Allah Resulü ile sohbet ve beraberlikleri ile bu fazileti ele geçirmişler, kendilerinden sonra gelen en büyük alim ve arifleri fazilette öne geçmiştirlerdir. Onlar bu fazileti çok amelleri ve yüksek ilimleri ile değil, alemlere rahmet olan Yüce Peygamberimiz’in saadetli sohbet ve nazarlarıyla şereflenerek elde etmişlerdir. Kendilerinde sonra gelenler, ne kadar salih amel yapsalar, ilim elde etseler, onların elde ettiği bu fazileti ele geçiremezler. Manevi nazar böyledir. Hz. Resulullah Efendimizin ilim ve manevi hallerine varis olan kâmil mürşidler, rabbani alimler ve arifler de, Efendimizin kalplere nazar etme, feyiz akıtma, onları sevgi ile olgunlaştırma, uyandırma sıfatına

⁶⁹⁴ Sühreverdî, a.g.e, ss. 96-97, ter. ss. 119-120.

⁶⁹⁵ Buhârî, *Deâvat*, s. 67; Müslim, *Zikr*, s. 35.

⁶⁹⁶ İmâm-ı Rabbâni, a.g.e, c. II, s. 1208, Mektup 391.

⁶⁹⁷ Hânî, Muhammed bin Abdullah, a.g.e, s. 81.

⁶⁹⁸ Hânî, a.g.e, Aynı yer.

derece derece varis olmuşlardır. İşte bu nuru taşıyan zatlar ile aynı meclisi paylaşan, onların sohbet halkasına ve feyiz dairesine girenler de, amelle elde edilemeyen nice feyze, şuura, nura, sevgiye ve kalp uyanıklığına ulaşırlar. Sadatların terbiyesi ve feyiz vermesi daha çok nazarla olmaktadır. Bunun binlerce örneği vardır. Onlar hiç konuşmadan, doğrudan kalbe yönelerek ve oraya ilah feyiz akıtarak insanları tövbeye sevk etmişler, Allah yoluna ısındırmışlar, kötü sıfatlarını değiştirmişler ve onlara pek çok güzel haller kazandırmışlardır.⁶⁹⁹

Bu yolun büyükleri: "Kâmil müminin ferasetinden sakının; şüphesiz o, Yüce Allah'ın nuru ile bakar."⁷⁰⁰ hadis-i şerifiyle övülen kimselerdir. Lokman oğluna demiştir ki: "Oğlum! Alimlerle beraber otur, onların meclisinden ayrılma. Şüphesiz Allah, gökten indirdiği yağmurla kuru toprağı canlandırdığı gibi, nur ve hikmetle de ölü kalpleri diriltir."⁷⁰¹

Resûlullah buyurmuştur ki: "Sizin hayırlılarınız, görülmeleri size Allah'ı hatırlatan, sözleri ilminizi çoğaltan, ameli ahirete rağbetinizi artıran kimselerdir."⁷⁰² Mürşidin nazarı müride güzel haller ve edep kazandırır. Bu nazarın müridin kalbindeki hastalığa göre bir etkisi olur. Müridin kalbini ya Allah korkusu veya ilahi muhabbet ile doldurur. Bazen de nazar cezbe halinde ortaya çıkar

Şeyh Abdurrahman der ki, sohbette güzelliği ve gönül parlaklığını yakalayabilmek için, bütün dünya nimetlerinden ve maddi varlıklardan vazgeçmek gerekir. Çünkü gönül parlaklığı ancak, mürşidin iştiraki ve feyizli bir ortamda cereyan eder. Gerçek manada, samimi bir sevgiyle Peygamber'e, al ve ashabına bağlanılmadığı sürece oluşan sohbet halkalarından bir feyiz alınması mümkün olmaz.⁷⁰³

Sohbette edepli olunmalıdır. Çünkü, en güzel huylar ve alışkanlıklar bu meclislerde öğrenilir. Akıllıca düşünen insanları, kamil sıfatlarla bezeyip, insani

⁶⁹⁹ Aktepe, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 14; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Tayyib Efendi.

⁷⁰⁰ Tirmizi, *Tefsîru's-Sûre*, 16, (No:3127); Taberani, *el-Kebîr*, No: 7496.

⁷⁰¹ İbnu Abdi'l-Berr, *Câmi-u Beyani'l-İlim*, c. I, 106.

⁷⁰² Ebu Ya'lâ, *Müsne'd*, No: 2437; Suyûti, *el-Câmiu's Sağîr*, No: 3995.

⁷⁰³ Aktepe, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 14; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

yüceliklere eriştiren yegane yol sohbettir. Aşab-ı Kırâm, Resulullah'ın manevi terbiyesine onun sohbetlerine iştirak ederek öğrenmişlerdir. Aynı zamanda sohbet, Resulullah'ın bir sünnetidir.

Cenab-ı Hakk'ın dışındaki her şey heva ve nefsidir. Bu yüzden sohbet meclislerinde Allah'a ulaşmak, ve nimetlerine vasıl olmak için, Hakk'tan gayrı her şeyi ret etmek gerekir. Nefsimizi beşeri pisliklerden ve kirliliklerden arındıran, nefsimizi tezkiye eden ve geliştiren en hayırlı varlık muhakkak ki Cenab-ı Hakk'tır. Nefsimizi gözetleyen, terbiye eden ve kurtuluşa erdiren de yine O'dur. Nefislerini terbiye edip, kurtuluşa erip, can zevkine ermek isteyenlerin tek talepleri Hakk'tır. İşte, bu türlü gönül dertlilerinin dermanı, sohbet meclisleridir. Bu tür dertli salıkların ızdırabı bu meclislerdeki feyiz ilacıyla dindirilebilir.⁷⁰⁴

Sohbetler, müridi kötülüklerden uzaklaştırır, kulu günahlardan, nefse haz veren davranışlardan alıkoyar ve ruhu güçlendirir. Ayrıca, sohbetler kalp ilimlerinin kaynağıdır. Bu yönüyle mü'minler, kardeşlerine ayna olurlar. İnsanlar tek başlarına yaptıkları ibadetlerde çoğu zaman şeytana mağlup olurlar. Bu tür tehlikeli durumlara düşmeleri, Allah ve Resulullah'ın ahlakıyla ahlaklanmış olan mürşid-i kamiller ve Allah (c.c.) dostları vasıtasıyla en asgari seviyeye indirilebilir.⁷⁰⁵

Yapılan sohbetlerin sadece Allah rızasını sağlamaya yönelik olarak yapılmasına son derece dikkat edilmelidir. Çünkü sohbetlerde, ilim edep, kardeşlik, hürmet, sevgi, yardımlaşma, birbirini hayra sevk etme, kusurları giderme, hazır tecrübelerden istifade etme, nefis ve şeytana karşı birbirini destekleme, manevi tad ve neşe, rahmet, inayet, bereket, sekinet gibi ilahi, dini ve dünyevi daha birçok faydalar mevcuttur.⁷⁰⁶

K. ZİKİR

Arapça, unutmanın zıddı olan hatırlamayı ifade eden bir kelimedir. Zikir, lügatta, anma hatırlama, zihinde tutma, yâd etme unutmama, ağızına alma, açıklama manasında Kur'an kaynaklı bir tasavvuf kavramıdır. Zikir, diğer bir ifade ile, korku

⁷⁰⁴ Aktepe, a. g. e, s. 15.

⁷⁰⁵ Aktepe, a. g. e, aynı yer; Ayrıca, şeyh şâfi Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Tayyib Efendi.

⁷⁰⁶ Abdurrahman Aktepe, Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab, s. 17.

(havf) veya sevginin çokluğun sebebiyle, gaflet meydanından müşâhede alanına çıkıştır. Zikir, âriflerin yaygısı, muhiblerin sağlama bastığı yer, aşıkların şarabıdır. Kısaca zikir, zikredilenden (Allah'tan) başkasını unutmaktır.⁷⁰⁷

Tasavvuf ıstılâhında ise zikir; din ve dünya saadetini elde etmek için Hakk'ın zat ismini zikrederek, vaktini ma'mur etmek maksadıyla, ya kâmil bir mürşidden alınarak, ya da şerîat, tarîkat ölçü ve adabına bağlı kalınarak, gerçek me'zunlarından usûlü ve şekliyle öğrenilerek, tesbih ile muhtelif esmâ-ı hüsnâyı söylemektir.⁷⁰⁸ Bu söyleyişte Hakk'ı anmanın sadece dile değil, kalp ve zihninde Allah'la meşgul olması gerektiği kelimenin lügat manasında gizlidir.

Manasında anlaşılacağı gibi, zikirde asıl olan, diğer varlıklarla ilgili duygu ve düşünceleri kalpten atarak Allah'ı anmaktır. Bu şekilde yapılan zikre “zikr-i muttasıl”, başka düşüncelerle karışık olarak yapılan zikre de “Zikr-i munkatı” denir.

Bütün tasavvuf büyükleri ve tarikat ricali, bu kavramı yolların “temel esası” saymışlardır. Bu görüşlerinde pekte haksız sayılmazlar. Çünkü bu kavram, Kur'an-ı Kerim de türevleriyle birlikte 250'den fazla yerde geçmektedir, Kur'an daki zikir kavramı bazen bizzat Kur'an manasında,⁷⁰⁹ bazen de namaz manasında⁷¹⁰ kullanılmışsa da bu kullanımlarda zikrin mutlak ve genel kavramı içine girmektedir. Zira Kur'an kendisi bizzat Allah ile ilişkimizi hatırlatan ve O'nunla Elest Bezmi'nde yaptığımız sözleşmeyi önümüze koyan bir uyarıcı mesaj ve zikirdir. Bu yüzden sufilerden bir kısmı zikri, Elest Bezmi'ndeki ahdi hatırlamak, “sema” yı da o ilahi sesi duymak olarak yorumlarlar. Gerçi bu hitab-ı ilahi sürekli bize “Elestu birabbikum”, “Ben sizin Rabb'iniz değilmiyim?” diye sormaya devam ediyor. Biz, o sesi duyar (sema) ve “Bela”, “Evet, Rabb'imizsin” diyebilirsek, işte zikir odur. Allah

⁷⁰⁷ Ethem Cebecioğlu, a.g.e, s. 728; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (haz. Yusuf Hayât-Nedim Maraşlı), (Dâr-u Sadr), “zikir” maddesi, c. I, s. 1071, Beyrut; Asım Efendi, a.g.e. “zikir “ maddesi, c. II, s. 346; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, “zikir” maddesi, c. II, s. 545.; Cürcânî, a.g.e, s. 301.

⁷⁰⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 34; Ayrıca, bkz; *Kuşeyrî Risâlesi*, ss. 301-303; Muhyiddîn-i Arabî, *Mu'cem-u Istılâhâtü's-Sûfiyye*, s. 87; Abdürrezzak Kâşânî, *Istılâhâtü's-Sûfiyye*, (tah. Abdül'al Şahin, s. 189, Kahire 1992.

⁷⁰⁹ Hicr Sûresi, âyet, 9; Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de “zikir” kelimesi 300'den fazla yerde zikredilmektedir.

⁷¹⁰ Ankebut Sûresi, âyet, 45; Cuma Sûresi, âyet, 9.

ile yapılan bu mukaveleyi unutan insanoğlu, önce Kur'an'la uyarılmakta; sonra onun özel emirleriyle ahdine bağlı kalmaya çağırılmaktadır. Kur'an zikir olduğu gibi namaz da zikirdir. Çünkü namazda insan, zikrin en mükemmelini icra etmekle kulluğa yakışan en uygun bir biçimde Rabb'i önünde arz-ı ubudiyet etmektedir.

Mutasavvıflara göre gerçek zikir, Allah'ı şiddetle sevmek, O'ndan tam anlamıyla korkarak gaflet meydanından müşahede semasına yükselmektir. Ya da bir başka ifadeyle mezkur'dan; yani Allah'tan başkasını unutmaktır. Çünkü, "Unuttuğun zaman Rabb'ini zikret"⁷¹¹ ayetinin anlamı, Allah'tan başkasını unuttuğun zaman, O'nu zikretmiş olursun demektir.

Zikrin en önemli hususiyetlerinden ve onun tasavvuf yolunda temel esas olmasını sağlayan özelliklerinden biri, belli bir vaktinin olmayışıdır. Kur'an'da herhangi bir tahdid yapılmaksızın bütün vakitlerde zikredilmesi emredilmektedir. Oysa ki ibadetlerin en şerefli olan namazın belli vakitlerde kılınması caiz görülmüş; zikir için ise böyle bir kısıtlama söz konusu olmamıştır. Bu da zikrin devamlılık ilkesini gösterir. Nitekim: "Onlar ki ayakta, oturarak ve yanları üzere yatarken Allah'ı zikrederler."⁷¹² ayeti bu devamlılığın sınırsızlığını ifade etmektedir. Al-i İmran 41, Ahzab 41 ve Cuma 10. ayetlerindeki "zıkr-i kesir" emri de bunun bir başka te'yidi olduğu gibi, "zıkr-i daim" esasını hedef göstermektedir.

Sufiler göre, ilk defa zikir telkini yapan kişi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Resulullah dört halifenin her birine değişik usullerle zikir telkin etmiş, sonradan tarikatlar bunlardan herhangi birini esas alarak zikir tarzlarını geliştirmişlerdir. Bu dört telkin şekli şöyledir:

1) Sıddîkiyye: Hz. Peygamber Medine'ye hicret esnasında mağarada gizlenirken Hz. Ebubekir'in kulağına üç defa zikir telkin etmiştir. Bu esnada Hz. Peygamber uylukları üzerinde, Hz. Ebubekir ise murabba (ayakları önde kavuşturarak) şeklinde oturmuştur. Hafî (gizli) zikir bu olaya dayanmaktadır.

2) Kubreviyye: Hz. Ömer Müslüman olduğu esnada Hz. Peygamber ile kucaklaşmış, bu sırada Hz. Peygamber ona Kelime-i Tevhidi-i sesli (cehrî) olarak

⁷¹¹ Kehf Suresi, âyet, 24.

⁷¹² Âl-i İmran Sûresi, âyet, 191.

telkin etmiştir. Fakat Hz. Ömer ayakta durmayıp çöktüğü için Kubrevîler oturarak (murabba) zikrederler.

3) Nurbahşiyye: Hz. Peygamber, Hz. Osman’a da “harfsiz ve sessiz” olarak kalbî zikir telkin etmiştir.

4) Cehriyye: Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi diz çöktürüp gözlerini yumdurmuş ve üç kere “La ilahe illallah” demiş, aynı cümleyi ona da üç defa tekrarlatmıştır. Zikri cehrî (sesli), olarak yapan tarîkatların silsilesi genellikle Hz. Ali ’ye dayanır.⁷¹³

Tarîkatlarda önemli bir yeri olan zikir, rastgele yapılan bir hareket değildir. Her tarîkat kendine mahsus zikir tarzları geliştirmiş; zikre esas alınacak isimleri tesbit etmiş ve topluca veya tek başına yapılan zikirlerle ilgili belli âdab ve erkan benimsenmiştir. Zikirler tarîkatın koyduğu bu kurallara uygun olarak yapılmalıdır.

Zikir, ferdi olarak yapıldığı gibi, toplu halde de yapılır. Mürid, ferdi olarak yaptığı zikirde mürşidinin talimatına uyar. Mürşid, müridin anlattığı şeylere, duygularına, rüyalarına bakarak başka ismi zikretmesini telkin eder veya eski zikrine devam ettirir.

Toplu halde icra edilen zikirler, haftanın belli günlerinde, kandil, kadir ve bayram gibi hususi gecelerde, tekkelerin “Tevhidhâne”, “Semâhâne”, “Murâkabe hâne”, “Vekâle” gibi isimler verilen özel kısımlarında yapılır ve genellikle tarîkata mensup olmayan kişilere de açık tutulur. Böylece toplumun değişik kesimlerinin kaynaşmasına, dini ve mistik bir hava yaşanmasına zemin hazırlanmış olur ve amaca ulaşılmış olur.

Toplu zikre iştirak edecek bir müridin zikre başlamadan, zikir esnasında ve zikir bittikten sonra uyması gereken bir takım kurallar vardır. Bunlar tarikatlara göre değişiklikler arz eder.

Ferdi olarak yapılan zikir, uygulanış şekli itibariyle asıl olarak üçe ayrılır.

- 1) Kalbin iştiraki olmaksızın sadece dille yapılan zikir.
- 2) Dil iştirak etmeden sadece kalple ile yapılan zikir.

⁷¹³ Aynî, M. Ali, *Tasavvuf Tarihi*, ss. 198-200.

3) Hem dil, hem de kalp ile yapılan zikir. Bu tür zikri hakkıyla ifa etmek çok zor olup, ancak büyük veliyullahlar onu gerektiği şekilde yapabilirler.

Bir başka açıdan da zikir;

1) Cehrî (açıktan, sesli olarak yapılan) zikir.

2) Hafî (sessiz ve içten yapılan) zikir.

Hafî zikirde iki şekilde yapılır.

a) Gizli, fakat dil ile yapılan zikir.

b) Gizli ve kalben yapılan zikir.

Kalben yapılan yapılan zikirde dört türlü yapılır:

1) Lafza-i Celal (c.c.)'i kalbi ile nefsini tutarak, vücudunu hareket ettirmeksizin, gözler yumuk vaziyette ve dili damağa yapıştırmak suretiyle zikretmek.

2) Kalbiyle, fakat nefesi tutmadan Kelime-i Tevhidi zikretmek.

3) Nefesi tutarak, kalbiyle Kelime-i Tevhid-i zikretmek. Bunda baş hareket ettirilebilir.

4) Vücut organlarını hiç kıpırdatmaksızın, nefesi tutarak Kelime-i Tevhid-i zikretmek.⁷¹⁴

Kur'an-ı kerim'de zikirle alakalı ayetlerden belli başlı birkaçını burada zikretmemiz faydalı olacaktır:

*“İçinden yalvararak ve korkarak aşikare olmayan hafif bir sesle Rabb’ini zikret de gafillerden olma”*⁷¹⁵ ayeti içten ve kalbi olan zikir kalbe yerleşti mi Kur'an'ın ifadelerine göre hiçbir şey ve dünyevi meşguliyet böyle bir zikre engel olamaz.

Kalplerin ancak Allah'ın zikriyle itminana erip sükunete kavuşacağı hususu, Kur'an'ın dikkat çekerek vurguladığı konulardandır.⁷¹⁶

⁷¹⁴ İrfan Gündüz, a.g.e, ss. 272-273.

⁷¹⁵ A'raf Sûresi, âyet, 205.

⁷¹⁶ Ra'd Sûresi, âyet, 28.

Hasan-i Basrî buyurur ki: “Manevi zevki üç şeyde arayın. Namazda, zikirde ve Kur’an da. Eğer bulursanız ne ala. Bulamayacak olursanız biliniz ki kalbinizin kasveti sebebiyle sizin için manevi haz kapıları kapanmıştır.” buyurmuştur.

Kur’an-ı Kerim, Hakk’ın zikrinden yüz çevirenlerin dar ve sıkıcı bir hayat yaşayacaklarını ve kıyamette de “âma” olarak haşrolacaklarını haber vermektedir.⁷¹⁷

Zikirde İslam’ın ruhuna aykırı isteklerin olmaması da zikredilmiştir;

*“Rabb’inize yalvara, yakara gizlice dua edin. Şu bir hakikattir ki, Allah haddi aşanları sevmez.”*⁷¹⁸

Bizzat zikir manasını ifade eden ayetlerden ise;

*“Ey iman edenler! Allah’ı çok zikredin. Onu sabah-akşam tesbih edin.”*⁷¹⁹

*“....Allah’ı çok zikreden erkeklerle, Allah’ı çok zikreden kadınlar, işte bunlar için Allah mağfiret ve pek büyük mükafat hazırlamıştır.”*⁷²⁰

Zikir, değişik Hadis-i Şeriflerde de yerini ve önemini bulmuştur:

Resûlullah buyurdu ki: *“Amellerinizin en hayırlısı, Melikiniz ve Rabb’iniz katında en temizi, derecenizi en çok yükselten, altın ve gümüş, infak etmekten ve düşmanla boğaz boğaza mücadele ederek sizin düşmanı, düşmanın sizi öldürmesinden (şehit veya gazi olmaktan) daha faziletli olanı nedir, size haber vereyim mi? Ashab; “Evet, bu ne imiş, haber ver, ya Resulallah dediler.” Resulullah’da “Allah-u Teala’yı zikretmektir.”* buyurdular.⁷²¹

Resulullah, *“Yeryüzünde Allah, Allah.....denildikçe kıyamet kopmayacaktır.”* (Dünya zikir sayesinde ayakta durmaktadır.) buyurmuştur.⁷²²

*“Bir topluluk oturup Allah’ı zikrederse melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar.....”*⁷²³

⁷¹⁷ Taha Sûresi, âyet, 124.

⁷¹⁸ A’raf Sûresi, âyet, 55.

⁷¹⁹ Ahzab Sûresi, âyet, 41-42.

⁷²⁰ Ahzab Sûresi, âyet, 35.

⁷²¹ İbn-i Mâce, Edeb, 53; Tirmizî, Deâvat, 6; Mâlik, Muvattâ, Kur’an, 24.

⁷²² Müslim, İman, 66.

⁷²³ Müslim, Deâvat, 8.

İki ayrı Kuds-i Hadiste de;

*“Kulum beni nasıl sanıyorsa, Ben öyleyim ve onunla beraberim.”*⁷²⁴

*“Bir kimse Benden istekte bulunmayı bırakıp zikirle meşgul olursa ben ona, istekte bulunanlara verdiğimden çok daha iyisini veririm.”*⁷²⁵

Kuşeyrî der ki: “Zikir, Hak Subhanehu ve Teala’ya giden yolda (riâyeti lüzumlu) kuvvetli bir esastır, hatta bu yolda temel şart zikirdir. Devamlı zikir müstesna, başka bir şekilde hiçbir kimse Allah’a ulaşamaz.

Vâsıtî’ye; Zikir nedir? diye sorulmuş. O da şöyle buyurmuştur: “Allah’ı şiddetle sevmek ve korkusunun galibiyeti altında bulunmak şartıyla gaflet meydanından müşahade (murakabe) fezasına çıkmaktır.”⁷²⁶

Yani derin gafletten devamlı olan huzur ve müşahade haline geçmektir.

Zünnûn-i Mısr-î buyuruyor ki: “Hakiki manasıyla Allah- Teala’yı zikreden bir zâkir O’nun zikri yanında herşeyi unuttur, Allah-u Teala onu her şeyden muhafaza eder, (istiğrak halinde bulunan kul fena halinde ilahi himayeye girer) kul için Allah her şeye bedel olur.”⁷²⁷

Kettani buyuruyor ki: “Allah kendisini zikretmemi üzerime farz kılmasaydı, ululuğuna hürmetinden onu zikretmezdim (kendimi buna ehil görmezdim). Benim gibisi mi O’nu zikredecek? (Layıkı ile zikredemediği için kabul edilmiş yüz tevbe ile ağzını yıkamamış birisi O’nu nasıl zikreder?)”⁷²⁸

Sehl et-Tusteri, “Rabb Teala’yı unutmaktan (ve O’nu zikretmemekten) daha büyük bir günah bilmiyorum.” buyurmuşlardır.⁷²⁹

Şeyh Abdurrahman Aktepehazretleri de daha önce belirttiğimiz üzere, Nakşbendiyye’nin Hâlidî kolunu temsil ettiğinden dolayı, zikir türü olarak Hafi (gizli) zikri benimsemiş ve bunu uygulamıştır.

⁷²⁴ Müslim, *Zikir*, 6.

⁷²⁵ Dârimi, *Fazlu’l-Kur’an*, 6.

⁷²⁶ Kuşeyrî, a.g.e, s. 368.

⁷²⁷ Kuşeyrî, a.g.e, s. 369.

⁷²⁸ Kuşeyrî, a.g.e, s. 370.

⁷²⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 371.

Kısaca toparlayacak olursak, usulüne ve gayesine uygun olarak zikir, tarikat ehli kişinin daima Allah'ı hatırlaması, dünyada başıboş olmadığı şuurunun canlı tutulmasını ve bu şuurla davranışlarını, Allah'ın koyduğu ölçülere göre ayarlamasını temin etmesi sebebiyle, önemli bir otokontrol vasıtası durumundadır. Bu yüzden tasavvuf eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Her mahluk kendi dilince Hakk'ı zikretmektedir. Eşyanın sırrına vakıf olan Allah dostları, ağaçların, kuşların, taşların vs. bile zikrini müşahade ederler.

Şeyh der ki, zikir şeytanı yanından uzaklaştırır ve Allah'ın hoşnutluğunu kazandırır. Kalpten gam ve tasayı giderip, kalbe ferahlık, sevinç ve rahatlık bahşeder. Kalbi ve yüzü nurlandırarak, bedeni ve ruhu güçlendirir. Hataları önler, giderir ve yok eder. Zikir kalbin şifa ve ilacıdır. Zikir, cehennem ile kul arasında bir duvardır. Zikir, dilin gıybet, yalan ve haram şeylerle meşgul olmasını önler. Zikir, murakabeyi temin eder ve ihsan kapısının açılmasına vesile olarak, Allah'a kurbiyeti sağlar.

Usulüne ve gayesine uygun olarak yapılan zikir, tarikat ehli kişinin daima Allah'ı hatırlamasını, dünyada başıboş olmadığının şuurunun canlı tutulmasını ve bu şuurla hareket etmesini ve davranışlarını Allah (c.c.)'ın koyduğu ölçülere göre ayarlamasını temin eden bir otokontrol vasıtası durumundadır.⁷³⁰

L. RIZÂ

Arapça, razı olmak, memnun olmak manasına gelen rıza, lügatta, murakabe manalarına gelmektedir. Kalbin, hükmün akışı altında sükunet içinde bulunması, hüküm ve kazaya itirazda bulunmamayı ifade eder. Rızanın şartı kazadan (olay vukuu bulduktan) sonra olmasıdır.⁷³¹

İstilahta ise; tabiattaki ilahi kanunlar hükmünü icra ederken itiraz etmemek ve sızlanmamaktır. Tevekkülün nihâi mertebesi, Rabb'in takdiri karşısında kalbin neşe içinde olması, iradeyi terk edip, kainattaki her şeyin en mükemmel şekilde vücuda geldiğini düşünmektir.⁷³²

⁷³⁰ Şeyh Abdurrahman'ın zikirle ilgili görüşleri, Şeyh Abdurrahman'ın Tarikatta uyulması gereken zikir, edep ve âdâplar üzerine yazmış olduğu "Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdâb" adlı risâlesinde oldukça detaylı bir biçimde işlenmiştir..

⁷³¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 517; İbn-i Manzûr, a.g.e, "rıza" maddesi, s. 343, Cürçânî, a.g.e, s. 154.

⁷³² Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, c. III, s. 324.

Rızâ kelimesinin, Allah'tan ve Kur'an'dan başlayıp cennete kadar uzanan derin ve büyük bir manası vardır. Rızanın manasını hoşnut kelimesi tam olarak karşılayamaz.

İslam'a göre insanın yaratılış sebebi "Rabb'ine ibadet etmek" kısaca O'na kul olmaktır. Kulluğun bir neticesi olan ubudiyet, Allah-u Teala'nın kazasına boyun eğmek, O'ndan razı olmaktır. Bu, "Teslimiyet-i tam" olarak ifade edilir.

Allah dostları tevekkülü, yıkayıcının elindeki ölü gibi, kişinin kendisini Rabb (c.c.)'ine teslim etmesi olarak tarif etmişlerdir. Sabır da, bela ve musibetlere göğüs gerip itirazı terk etmektir şeklinde ifadelerde yerini bulmuştur.

Rıza, tevekkül ve sabrı tamamlayan ruhi bir yükseliştir. Allah'ın kazasına teslim olup, itirazı terk eden kimse, rıza makamına yükseldiği zaman, masiva ile ilgili her şeyin kaybından veya kazanılmasından dolayı, elem ve sevinci terkeder. O sadece yaşadığı müddetçe Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışır.

Allah- u Teala bir ayetinde şöyle buyurmuştur:

*"Allah onlardan razı olmuştur, onlarda Allah'tan razı olmuşlardır."*⁷³³

Bir başka ayet-i kerimede de; *"Allah'ın onlardan razı olması her şeyden büyüktür."*⁷³⁴ buyurulmuştur.

Görüldüğü gibi, Allah-u Teala kendisinin kullarından razı olmasını, kulların kendisinden razı olmasından daha büyük görmüş ve kendi rızasını onların rızasından önce zikretmiştir. Allah'a açılan en büyük kapı ve dünya cenneti demek olan rıza, kulun kalbinin hükm-i ilahi altında sükunet bulması, ızdırap ve inhıraf duymamasıdır.

Konu ile ilgili hadis-i şeriflerde mevcuttur. Ebu Osman'a Resullullah'ın *"Kazadan sonraki rızanı dilerim."*⁷³⁵ hadisinden soruldu (neden rıza kazadan sonra kaydı ile zikredildi.) şöyle cevap verdi; *"Çünkü kaza (nın hükmü vücûda gelme) den evvelki rızâ, gayesi rızâ olan bir azimdir. Esas rızâ, kazadan sonra olan rızâdır."*⁷³⁶

⁷³³ Beyyine Sûresi, âyet, 8.

⁷³⁴ Tevbe Sûresi, âyet, 72.

⁷³⁵ Nesâî, *Sehc*, 62; İbn-i Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 191.

⁷³⁶ Br önceki dipnotta zikredilen kaynaklarla aynı yerler.

Resûlullah buyurdu ki; “(Paraya ve dünyaya mahkum olanlar değil) Allah (c.c.)’ın Rab (c.c.) olduğuna râzı olanlar, imanın lezzetini tatmış olanlardır.”⁷³⁷

Ebû Ali Dekkâk, “Rıza, Hakk’ın hüküm ve kazasına itiraz etmemektir” derken, İmam Ahmed b. Hanbel 241/ 855 rızayı, “Allah-u Teala’nın umuruna teslim olmaktır.” diye tarif etmiştir. Rüveym b. Bağdâdi 303/915’de rızâyı, “İnsanın kendisine isabet eden belalardan haz duymasıdır.” şeklinde tarif etmiştir.⁷³⁸

Cüneyd-i Bağdâdi ’ye “Rızâ nedir?” diye sorulunca: “iradeyi kaldırmak” diye cevap vermiştir.⁷³⁹

İbn-i Ata der ki, “Rıza, kalbin, Allah’ın kul için olan kadim iradesine nazar etmesidir. Çünkü kul, Allah’ın kendisi için en efdal olanı seçtiğini bilir ve buna razı olarak kızmayı bırakır.”⁷⁴⁰

Rabiatu’l-Adeviyye’ye “Kul ne zaman rıza mertebesine ulaşır?” diye sorulunca şu cevabı vermiştir: “Allah (c.c.)’ın nimeti kadar, musibeti de kendisini memnun edince. (Kahrında hoş, lutfunda hoş) “diye cevap vermiştir.⁷⁴¹

Zünnûn-i Mısırî der ki: “Şu üç husus rızâ alametidir. Kazanın tesiri ile meydana gelecek olanı, hadiseden evvel iradeye terk etmek, kaza ve kaderin hükmü ortaya çıktıktan sonra bu hükmün acılığını hissetmemek ve musibetin içinde iken ilahi sevginin heyecanını duymak.” diye ifade etmiştir.⁷⁴²

Rıza hali üç derecedir:

1) Sabırsızlık ve telaşı bırakarak, kalbin Cenab-ı Hakk’ın zorluk olsun, kolaylık olsun; hoş giden şey olsun, hoş gitmeyen şey olsun; nimete ermek olsun, nimetten mahrum kalmak olsun, her türlü hüküm-i ilahisini eşit gören kimselerdir.

⁷³⁷ Müslim, *İman*, 11; İbn-i Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 308.

⁷³⁸ Sülemî, a.g.e, s. 276

⁷³⁹ Kuşeyrî *Risâlesi*, (haz. Süleyman Uludağ), s. 277.

⁷⁴⁰ Kuşeyrî, a.g.e, s. 278.

⁷⁴¹ Kuşeyrî, a.g.e, s. 279.

⁷⁴² Kuşeyrî, a.g.e, s. 278.

2) Rızanın önce Allah'tan olduğunu görerek, kendi rızalarını görmeyen kimseler. Böylelerinin delili: “*Allah onlardan, onlarda Allah'tan razı oldu.*”⁷⁴³ ayetidir. Bunlar her ne kadar, rahat ile sıkıntıyı, nimete ermekle nimetten mahrumiyeti müsavî görseler de rıza konusunda sabit-kadem değildirler.

3) Cenab-ı Hakk'ın kullarına olan rızasının kullarındakinden önce olması sebebiyle rızanın kuldan olanından da, Allah'tan geleninden de geçmiş bulunanlar. Böyleleri Ebu Süleyman Darani'nin şu sözünde anlattığı türden kimselerdir. “Allah'ı hoşnut eden de, gadablandıran da kulların fiilleri değildir. Allah bir topluluktan razı olunca, onlara rıza ehlinin amellerini yaptırır. Bir kavme de kızınca, onlara kızdığı kimselerin amellerini yaptırır.”⁷⁴⁴

Şeyh Abdurrahman der ki, Allah'tan gelen her şey güzeldir. Bu sebeple, kahr ve lutfu, ayrılık ve kavuşmayı bir bilip bunların hepsini Hakk'tan gelen bir ihsan olarak kabul etmek gerekir. Rızadan asıl maksat, Cenab-ı Mevla'ya layıkıyla kul olmak, marifetullah'a ulaşmak ve bu sayede Hakk'ın rızasına kavuşarak, ebedi saadete nail olmaktır.⁷⁴⁵

Ayrıca şeyh Abdurrahman hazretleri; “Bugün muhabbet tahtında şah benim, aşkın bütün esrarından haberdarım.” diyerek, Hakk'a olan bağlılığını dile getirir. Aşkın ma'suktan gelecek güzelliklerin yanında, gelebilecek musibetlere ve sıkıntılara da katlanması gerektiğini, Hakk Teala ölüm bile takdir etse tereddütsüz teslim olup rıza göstermek gerektiğini ve rızanın, bu yolda yürüyenlerin kesinlikle uyması gerektiği çok yaralı ve faziletli bir haslet olduğunu ifade eder.⁷⁴⁶

M. İHSÂN

Bir şeyi iyi ve güzel etmek, güzel bilmek manasına Arapça bir kelime olan ihsan, tasavvufta terim olarak; her ne kadar görmese de; sanki Allah'ı görüyormuş

⁷⁴³ Mâide Sûresi, âyet, 119.

⁷⁴⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *İslam Tasavvufu*, İstanbul. 1996, s. 52.

⁷⁴⁵ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, s. 243; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

⁷⁴⁶ Aktepe, a.g.e, s. 244; aynı yazar, *Dîvan-ı Rûhi*, s. 38; Ayrıca Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

gibi kulluk etmedir, anlamındadır.⁷⁴⁷ İhsan bir makamdır. Bu makamda kul, Hakk'ın isim ve sıfatlarının izlerini düşünme durumundadır. İbadet yaparken Allah'ı hemen önünde imiş gibi düşünür ve sürekli O'na bakış halindedir. Bunun en düşük derecesi, Allah'ın kendisine baktığını düşünmektir. Bu, murakabenin ilk derecesidir. Bunun tahakkuku için yedi şeye ihtiyaç vardır.⁷⁴⁸

Tevbe, Allah'a yönelme (inâbe), zühd, tevekkül, işleri Allah'a havale etmek (tefviz), rıza ve ihlas. İhsan sebebiyle şükretmek ehl-i sufiyyenin edeplerinden. Bu da onların Allah'a tam tevekkül etmelerinden, tevhidlerindeki saflıktan, Allah'tan başkasına bakmamaktan ve nimet vasıtasıyla nimet vereni görmekten kaynaklanan bir husustur. İhsandaki ru'yet yakinen, olup hakikaten değildir.⁷⁴⁹

Allah'ın kuluna karşı cömertliği, hak ettiğinden fazlasını vermesi, işini rast getirmesi anlamındaki ihsan, kelimeler literatüründe çoğunlukla "lutuf" kelimesiyle ifade edilmiş ve Allah'ın kimlere, ne şekilde lutfunda bulunacağı, bu hususta insanlara farklı muamele edip etmeyeceği gibi meselelerde Mu'tezile adalet ilkesini öne çıkarırken, Ehl-i Sünnet, Allah'ın iradesini her türlü sınırlamaların ötesinde gören bir yol takip etmiştir. Bu meselede Ehl-i Sünnet'in görüşlerini benimseyen tasavvuf ehli ise, konuyu asıl Allah ile kul münasebetinin ahlâki boyutu açısından ele almıştır. Sufiler, gerek evrende, gerekse insanda gördükleri bütün güzellikleri, nimetleri, hatta bütünüyle varlığı ilahi varlığın ve güzelliğin tecellileri olarak kabul ettikleri için kişinin ontolojik bakımdan gerçek varlık olarak Allah'ı tanıması gerektiği gibi ahlaki yönden de yalnız O'na kul olması; her durumda hakîki nimet, ihsan ve lutuf sahibi

⁷⁴⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 299; İbn-i Manzur, a.g.e, "ihsan" maddesi; Asım Efendi, a.g.e, c. II, s. 543; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, "ihsan" maddesi, s. 232; Ayrıca, konu ile ilgili kaynaklar için bkz; Râgıb el-İsfehâni, *el-Müfredat*, "ihsan" maddesi, Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, (nşr. Ebû Usâme İzzet el-Attâr), s. 183-184-187-311-312, 1400/1980, Beyrut; Şirâzi, *el-Mühezzebe*, c. II, ss. 266-267; Serahsî, *el-Mebsût*, c. IX; Kâşânî, *Bedâi*, c. VII, ss. 37-42, Fahreddin-i Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. X, ss. 39-48-55-64; c. XI, ss. 146-148; İbn-i Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, ss. 38-42, 1389/1938, Kahire; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. V, ss. 22-25, Kahire; Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, c. VII, ss. 97-106; İbn-i Âbidin, *Reddu'l-Muhtâr*, c. IV, ss. 16-18, Kahire; Ebû Bekir İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvi), c. I, ss. 381-405; c. III, s. 1322-1323, Kahire 1394/1974.

⁷⁴⁸ Cebecioğlu, a.g.e, Aynı yer.

⁷⁴⁹ Cebecioğlu, a.g.e, Aynı yer.

olarak sadece O’nu tanıyıp bütün ruhuyla O’na yönelmesi ve O’nu sevmesi; diğer bütün şeyleri de O’ndan dolayı sevmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.⁷⁵⁰

İhsan, yaptığını güzel yapmak şeklinde özetlenen, anlamına uygun olarak, kulun Allah’a karşı hissettiği derin saygı, bağlılık ve itaat ruhunu ve bu ruh halinin ürünü olan iyi davranışları kapsar. Hz. Peygamber’in Cibril hadisi diye bilinen kuds-i hadiste geçen “İhsan, Allah’ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü sen O’nu görmeden de o seni görmektedir.”⁷⁵¹ şeklindeki açıklaması “ihlas” terimi ile de ifade edilen bu bağlamdaki ihsanın en güzel tanımı kabul edilmiş ve üzerinde önemle durulmuştur.⁷⁵²

İmanın özü, ruhu ve kemali ve özellikle kulluk mertebelerinin en üstünü olan ihsan, bu özellikleri sebebiyle takva ile yakından ilişkilidir. Nitekim, Kur’an-ı kerim’de bu iki kavram, çeşitli ayetlerde semantik bir bağlantı içine zikredilmiştir. Mesela Maide Suresinin 93. ayetinde ihsan erdeminin takva kapsamında ve onun en ileri derecesini ifade etmek üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır. “Kim, Allah’a derin saygı duyar (takva) ve sabrederse bilinmeli ki Allah iyi davrananların (muhsininin)

⁷⁵⁰ DİA, c. XXI, s. 545.

⁷⁵¹ Buhârî, 31/2, İman, 37; Müslim, İman, 1.

⁷⁵² Hz. Peygamber “Allah her şeyde ihsan ile davranılmasını kullarının üzerine gerekli kılmıştır. Bundan dolayı “öldürdüğünüzde güzel davranın, hayvanların kesiminde güzel davranın” (Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvud, Edâhî, 11; Tirmizî, Diyat, 14; Nesâî, Dahaya, 22, 26; İbn-i Mâce, Zebâih, 3) buyurmuştur. Yapıları iyiliklerin hasbî ve Allah rızası için olmasının gerekliliğine de işaret eden Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “İnsanlar bize iyi davranırsa onlara iyilik yaparız şayet kötü davranırlarsa onlara kötülük yaparız diyen şahsiyetsizlerden olmayın. Kendinizi, insanlar iyi davranırsa onlara iyilikle mukabele etmeye, şayet kötülük yaparlarsa onlara aynıyla karşılık vermeye alıştırın” (Tirmizî, Birr, 63).

Yapılan iyiliğin ve ihsanın inkar edilmesi hoş görülmemiş, birtakım insanların yapıları iyilikleri inkâr etmelerinin kendilerinin cehenneme girmesine sebep olan bir haslet olduğu bildirilmiştir. Kocalarını ve kocalarının iyiliklerini inkar eden kadınların cehenneme gireceği bildirilmiştir. (bkz. Buhari, İman, 21; Kusûf, 9; Müslim, Kusûf, 17). İhsanın insanlar arasındaki münasebetlerdeki etkisi ve önemi anlatılmıştır. İnsanlara güzellikle davranan, Allah'a kulluk yaparken kulluğun gereği olan; kulluk yapıları zatı iyi tanımanın gereklerini yerine getiren muhsinlerin Allah'ın rahmetine çok yakın olduğunu Hz. Peygamber (s.a.v) bildirmiştir (Dârimî, Mukaddime, 56)

ecrini asla zayi etmez.”⁷⁵³ mealindeki ayette ihsan-takva ilişkisini ortaya koymaktadır.

Ebu Osman: “Şu dört şey bir adamın kalbinde eşit olmadıkça o kimsenin imanı kemal bulmaz: Men-ata, izzet-zillet” (bir ihsana nail olma veya ihsanın engellenmesi, izzetli olmakla zelil olmak hali yekdiğerine müsavi olmalı)” demiştir.⁷⁵⁴

Vâsıtî ise, “İbadet ve taata karşılık istemek Allah’ın fazl ve ihsanını unutmaktan ileri gelmektedir.” demiştir.⁷⁵⁵

En doğrusu şudur ki; kul yükselme halinde bulundukça telvin sahibidir. “Hallerin fazlalaşması ve eksilmesi bu durumdaki bir salikin vasfıdır.” demek doğrudur. Kul, beşerî ve nefşânî hükümleri tesirsiz hale getirerek Hakk’a vasıl olunca Hakk Subhanehu ve Teala Hazretleri onu, nefsinin illetlerine iade etmemek suretiyle temkin sahibi kılar. O zaman kul, makamına ve istihkakına göre halinde temkin sahibi olur. Sonra Hakk Subhanehu ve Teala her an bu durumdaki kuluna ihsanda bulunur, nail olan kulun halleri fazlalaşma gösterir.⁷⁵⁶

Şu halde kulun, Allah’a yakınlığı, evvela O’na iman etmek, O’nu tasdik etmekle, sonra ihsanına ve tahkikine yakın olmakla olur.⁷⁵⁷

Ebu’l-Hüseyin Varak şöyle demiştir: “Başlangıç halimize Ebu Osman Hiri’nin tekkesinde riayet ettiğimiz en büyük kaide şu idi: Bize haberimiz olmadan ihsan olunan şeyi tercihen başkalarına vermek (isar, digergamlık); belli bir rızka sahip olmadan geceleme; bize kötülük yapanlardan nefsanîyet adına intikam almamak; tersine onları mazur görmek, hatta kendilerinden özür dilemek; tevazu göstermek, hakaret gördüğümüz birine hizmet etmek için derhal harekete geçmek (içimizdeki kötü duygular yok olana kadar) ona ihsanda bulunmak.”⁷⁵⁸ prensiplerini zikretmiştir.

⁷⁵³ Yusuf Sûresi, âyet, 90.

⁷⁵⁴ Kuşeyrî, a.g.e, s. 141.

⁷⁵⁵ Kuşeyrî, a.g.e, s. 155.

⁷⁵⁶ Kuşeyrî, a.g.e, s. 212.

⁷⁵⁷ Kuşeyrî, a.g.e, s. 214.

⁷⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e, s. 238.

Muhammed b. Fazl: “Zahitler ihtiyaçları bulunmadığı zaman ihsan ederler, fütüvvet ehli (arif-aşık) ise, ihtiyaçları bulunduğı zaman ikram eder (isar)”, Hakk Teala “İhtiyaçları bile olsa başkalarını kendine tercih ederler.” buyurmuştur, demiştir.⁷⁵⁹

Ebu Süleyman Dârâni şöyle der: “Gece ihsanda bulunan, amelinin mükafatını gündüz, gündüz ihsanda bulunan, amelinin mükafatını gece görür. Nefsani arzularını terkde sadık olan, bu arzuların getirdiğı sıkıntılardan kurtulur, Allah-u Teala sırf kendisi için nefsani arzularını terk eden kalbe azap etmeyecek kadar kerimdir.”⁷⁶⁰ buyurmuştur.

Horasanlı Ebu Hamza’da şöyle demiştir: “Senelerden bir sene Hacca gitmiştim. Yolda yürürken aniden kendimi bir kuyuya düşmüş vaziyette buldum. Nefsim, imdat! diye bağırmam için benimle çekişmeye başladı. Olmaz, vallahi imdat! diye bağırmam dedim. Bu düşünce henüz hatırımdan çıkmamıştı ki, iki kişinin kuyunun yanından geçtiklerini duydum. Biri diğerine; kazara kuyuya adam düşmemesi için, gel şu kuyunun ağzını kapayalım, dedi. Sonra getirdikleri ağaç ve otlarla kuyunun ağzını kapattılar, yerle bir oluncaya kadar da üzerini toprakla düzlediler. Kuyuda bağırarak istedim. Sonra içimden, iki kişiden bana daha yakın bulunana niyazda bulunmalıyım, dedim ve sükut ettim. Aradan bir zaman geçtikten sonra bir şeyin geldiğini, kuyunun ağzını açtığını, bacaklarını kuyuya sarkıtarak bana alışık olan tatlı bir sesle: bana sarıl, seni çıkarayım, der gibi yaptığını gördüm. Ona sarıldım, beni kuyudan çıkardı. Birde ne göreyim, bir yırtıcı hayvan (aslan) beni bırakıp gitti. Bunun üzerine hafiften işittiğim bir ses bana şöyle diyordu: ‘Ey Hamza! Böylesi daha güzel değil mi? Biz seni helak olmaktan, helak (vasıtası olan aslan) helakla kurtardık.’ Şu ilahiye okuyarak yolculuğuma devam ettim: “Gizlediğim şeyi sana anlatmaktan korkuyorum. Gözümün gönlüme anlattıklarını sırrım açıklıyor. Senden haya etmem aşkımı gizlememe engel olmuyor. Bana bahşettiğin fehm (idrak) sayesinde keşfe muhtaç olmaktan beni kurtardın. İşlerim konusunda bana lutfettinde,

⁷⁵⁹ Haşr Sûresi, âyet, 9.

⁷⁶⁰ Kuşeyrî, a.g.e, s. 256.

şahidimi gaibime (dış yüzümü, iç yüzüme, zahirimi, batınıma) gösterdin, zaten, lutuf, lutuf ile idrak olunur. İhsana, ihsanla kavuşulur.⁷⁶¹

Şeyh Abdurrahman der ki, kulun ihsanı, Allah-u Teala'ya taatta bulunması, Hakk'ın ihsanı ise, şükre muvaffak kılmak için, kuluna lütufta bulanmasıdır. Cenab-ı Hakk'ın kullarına ihsanları sonsuzdur. Bu sebeple kul, kendisine gelen güzel ve hayırlı nimetler gibi, belalarında Hakk Teala katından gelen bir ihsan olduğunun şuuruyla hareket etmeli ve her kazaya rıza göstermelidir.⁷⁶²

İhsân gerçek aşktır. Sevdığının sevgisini kazanma çabasıdır. Sevdığın için elinden gelen ne varsa, sunabildiklerinin en güzelini sınma çabasıdır. İhsan, dağın doruklarında olmak gibidir, bu durumda duygular daima zirvededir. Coşkudan, heyecandan hiç bir şey eksilmez. Sular içinde hala akması gereken ne varsa, durulmadan akmaya devam eder. İhsan her şeye rağmen bilinçli olmak halidir. İhsan yalnız ibadetle ilgili meselelerde mü'minin yükümlü olduğu bir sorumluluk değil, bütün söz ve işlerindeki değişmez tavrıdır.⁷⁶³

İhsân makamı, manevi huşu ve huzur içerisinde Allah-u Zülcelâl'e ibadet ederek kalbin temizlenmesini sağlama gayretidir. Bundan dolayı ihsan makamı olmazsa dinin bir kısmını eksik bırakılmış olur. Hadis-i şeriflerde açıkça, kulun bütün ibadet ve kulluk görevlerini yerine getiren yani hayatının her anında, Allah-u Zülcelâl'in kendisini gördüğünün, işittiğinin ve bildiğinin şuurunda olması gerektiği beyan edilmektedir. İşte, kişinin bu ihsan halini bozan sebepler; şeytanın vesvesesi, nefsin arzuları ve dış dünyanın etkileridir. O halde, bu tesirlerden kurtulmamız gerekmektedir ki ihsanı yaşayabilelim. Bu tesirlerden kurtulma yolu ise bunların sebeplerini, insana nasıl tesir ettiklerini ve bunlara karşı ne gibi tedbirler alınması gerektiğini; kısaca bu marazi durumun teşhis ve tedavisini bilmemiz gerekmektedir. Bu marazları tedavi etme usulü ve kurallarını en iyi bilen birer tasavvuf mütehasısı olan mürşid-i kâmil; hem bu konulardaki zâhirî ilmini, hem tecrübelerini ve hem de

⁷⁶¹ Kuşeyrî, a.g.e, s. 312.

⁷⁶² Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, s. 243, Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 34; aynı yazar, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 18.

⁷⁶³ Aktepe, a. g. e, ss. 348-356; Aynı yazar, a.g.e, ss. 54-56.

bâtınî yolla Allah-u Zülcelal'in verdiği manevî ilmi kullanarak kişiyi tedavi edebilir.⁷⁶⁴

N. SIDK

Arapça, doğruluk demek olan sıdk, gerçeklik, kalp temizliği manalarına gelir.⁷⁶⁵ İstilahta sıdk, müslüman'ın Hakk'a ulaşmasını temin eden gerekli sıfatlardan biridir. İnsan sıdk, ihlas ve sabır sahibi olmakla olgunluğa erer.⁷⁶⁶ Sır ve aleniyyenin (içte olanla, dışta olanın) eşit olması, “olduğun gibi görün veya görüldüğün gibi ol” vecizesinde anlatılmak istenen husus, mü'minin imanında sıdkı kadar, kafirinde küfürde sıdkı, şahsiyetteki dengenin bir göstergesidir. Salikin, söz ve işinde sıdkı ön planda tutmayı alışkanlık haline getirmesi ve bu halini devam ettirmesi, onu sıddıklar zümresine dahil eder.⁷⁶⁷

Doğruyu ve doğruluğu metheden pek çok ayet ve hadis mevcuttur. Doğru olmayı ve doğrularla beraber bulunmayı emreden ayet-i kerimeleri şöyle sıralayabiliriz:

*“Ey iman edenler! Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”*⁷⁶⁸ burada doğrulardan murad, hak davaya sadık, en zor ve en tehlikeli şartlar içinde ona yar olanlardır. Bir başka ayet-i kerime de ise;

*“Onlara düşen itaat etmek, tatlı dil kullanmaktır. Fakat iş ciddileşir karar verildiğinde, onlar Allah'a sadık kalsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu.”*⁷⁶⁹ bir diğer ayette de, Allah-u Teala *“Bugün o gündür ki, doğruların doğruluğu, kendilerine fayda verir.”*⁷⁷⁰ buyurmuştur.

⁷⁶⁴ Aktepe, a.g.e, ss. 312-367-386; Aynı yazar, a.g.e, ss. 26-61; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abdidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

⁷⁶⁵ Cebecioğlu, a.g.e, s. 566; İbn-i Manzûr, a.g.e, “sıdk” maddesi; Cürcânî, a.g.e, “sıdk” maddesi; Râgıb el-İsfahânî, “sıdk” maddesi; Âsım Efendi, a.g.e, c. II, s. 567.

⁷⁶⁶ Âsım Efendi, a.g.e, “sıdk” maddesi, c. II, s. 567; Ayrıca konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz; Serrâc, *el-Luma'*, s. 216; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. I, s. 324; Gazzâlî, *İhyâ*, c. IV, s. 374.

⁷⁶⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 567.

⁷⁶⁸ Tevbe Sûresi, âyet, 121.

⁷⁶⁹ Muhammed Sûresi, âyet, 21.

⁷⁷⁰ Mâide Sûresi, âyet, 122.

Peygamberimiz Efendimiz de, doğruluk hakkında şöyle buyurmuştur;

*“Doğruluk insanı birre (iyiliğe), birr de Cennete ulaştırır. Kişi Allah katında sıddıklar zümresinden olmak için doğrulukta bulunsun. Yalan insanı ahlaksızlığa, o da cehenneme götürür. Bir kimse Allah katında yalancılar sınıfına yazılmak isterse, yalan söylesin.”*⁷⁷¹ Hz. Ebubekir Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet eder: *“Doğru olmak sizin üzerinize bir vecibedir. Çünkü o birr ile beraber bulunur. Onların her ikisine sahip olan Cennette’dir. Yalan söylemekten de sakınınız. Zira yalan ahlaksızlıkla birlikte bulunur. Bu iki sığata sahip olan cehennemdedir.”*⁷⁷² buyurmuştur.

Doğruluk, şeytanla savaş, onun hilelerinden kurtuluş vesveseden uzaklaşma ve şerden korunmaktır. Doğruluk, kalpte dünyaya olan sevgiyi çıkarma hususunda insanı mücadele ve hayra davet eder. Doğruluğun mahallî; dil, kalp ve fiillerdir. Bunların hepsi doğruluğa muhtaçtır. İnsanın, diliyle doğru olanı söylemesi; kalbinden geçenlerin doğru düşünceler olması; fiil ve hareketlerinde istikametten şaşmaması, onu dünya ve ahiret saadetine ulaştırır. Doğruluk, Allah-u Teala’ya kavuşma hazırlığıdır. O, bütün salih amel ve tezahürünün anahtarıdır. Sıdk, Salihleri Allah’a ulaştıran bir makamdır. Hakk yolunda yürümek isteyen bir kimse, gafletle geçen günlerine tevbe edip, İslami prensipleri yaşamaya başladığı zaman onda, yavaş yavaş muhabbet, korku, ümit teslimiyet gibi özellikler meydana çıkar. Bütün bu güzel hasletlerin hepsi insanı doğruluğa ulaştırma hazırlığı ve Hakk’a ulaştırma vesilesidir.

Doğruluk, nefs-i emmârenin tezhibini temin ederek, bu sayede insanı manevî hastalıklardan ve şehvi arzulardan kurtarır, kalbi kötülüklerden temizler. Bu sayede insan, Peygamber’in de belirttiği gibi “gerçek iman” zevkini tatmaya başlar. Doğruluk, dünyaya karşı duyulan aşırı sevgiyi önler. İnsanın nefsiyle olan mücadelesine sadakatla devam etmesini sağlar. Doğruluk, her işin esası, neticesi ve nizamıdır. Bu peygamberlikten sonra gelen bir makamdır. Kur’an-ı Kerim’de bu husus şu ayetle bildirilmiştir: “Allah’a ve Peygamber’e itaat eden, Allah’ın

⁷⁷¹ Buhârî, *Edeb*, 69, Buhârî, *Rikâk*, 38; Müslim, *Birr*, 103, 104, 105.

⁷⁷² Terğîb ve Terhîb, c. IV, s. 370.

nimetlerine nail olan; nebiler, siddıklar ve iyilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır.”⁷⁷³ buyurmuştur.

İbn-i Hadraveyh şöyle söylemektedir: “Kim Allah-u Teala ile beraber olmayı isterse doğruluğa yapışsın. Zira O, doğrularla beraberdir.”⁷⁷⁴

İmâm-ı Gazzâli, doğruluğun mertebelerini altı esasta toplamıştır. Onlarda sırasıyla; “Sözde, niyet ve irade de, azimde, vefada, amelde ve dinin bütün makamlarını tahakkukta doğru olmaktır. Kim bu sıfatlarla muttasıf olursa o, doğrulardandır.”⁷⁷⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Ahmed b. Hadraveyh, “Allah-u Teala’nın kendisiyle beraber olmasını isteyen kimse, sıdk esasına dört elle sarılsın, zira Allah-u Teala,”Şüphesiz ki Allah sadıklarla beraberdir.”⁷⁷⁶ buyurmuştur, demiştir. Allah dostları demiştir ki; şu üç husus sadıktan başkasında bulunmaz. Tatlı bir dil, heybetli (saygı duyulur) bir görünüm ve nurani bir yüz (Halavet, Heybet, Melahat).

Bir başka rivayette de şöyle denilmiştir; “Allah-u Teala ve Tekaddes Hazretleri, Davut’a şöyle vahyetti; “Ey Davut, içinden bana sadakat gösteren kimseyi açıkça mahluklar arasında tasdik ederim. İçini sıdk ve ihlas ile imar edenin dışı da sıdk ve ihlas ile ma’mur olur.”⁷⁷⁷ buyurmuştur.

Yusuf b. Esbat: “Allah-u Teala ile sıdk üzerine bulunarak bir gece geçirmem, Allah yolunda kılıç sallamam (cihad)’dan daha çok arzu ettiğim bir şeydir.” demiştir.⁷⁷⁸

Şeyh Abdurrahman der ki: sıdk; içte ve dışta, Allah ile beraberliği, istikâmet (şeriata bağlı olmak) üzere muhafaza etmekle olur. Bu istikâmetin sağlanması, Allah’ı sürekli kalpte muhafaza etmek, O’ndan başka şeyleri hatıra getirmemekle mümkün olur. İnsan, kendisine bir zarar dokunacağından korksa bile, yine de doğruluktan ayrılmamalıdır. Zira bu davranış mutlaka kişinin yararınadır. Bir fayda

⁷⁷³ Nisâ Sûresi, âyet, 69.

⁷⁷⁴ Kuşeyrî, a.g.e, s. 97.

⁷⁷⁵ Gazzâli, İhyâ, c. IV, s. 334.

⁷⁷⁶ Bakara sûresi, âyet, 153.

⁷⁷⁷ Kuşeyrî, a.g.e, s. 358.

⁷⁷⁸ Kuşeyrî, a.g.e, s. 359.

dokunacağını ümit etse bile, yalan söylemekten de çekinmelidir. Çünkü yalan er ve geç insana zarar verir. Cenab-ı Mevla yüce kitabımızda gideceğimiz yolu bize ayan beyan göstermiştir. Kur'an'ın rehberliğinde helal ve haramı, hayır ve şerri, iyi ve kötüyü, adalet ve zulmü, hak ve vazifeleri Peygamber'i vasıtasıyla, iyiliği emredip, kötülükten sakındırma çizgisinde bizlere açıkça bildirmiştir. Bizlere düşen Hak din yolunda Hakk'a erişmek için vazifemiz, onun göstermiş olduğu şerefli yoldan yürümek, ya dediklerini yaparak, yapma dediklerini de asla yapmamak kaydıyla sakınmak, sıdk ve sadâkat üzere olmaktır.⁷⁷⁹

O. VEFÂ

Arapça, bir şeyi yerine getirmek, vefâlı olmak vb. gibi anlamları olan bir kelimedir.⁷⁸⁰ Kur'an-ı Kerim'de "Bana verdiğiniz sözde durunuz ki, size verdiğim sözde durayım."⁷⁸¹ ayeti ile ifadesini bulan bu terim, Allah'a "elest" toplantısında verilen sözü yerine getirmeyi gösterir. Buna "vefa bi'l-ahd" de denir.⁷⁸² Bu, avam tabakasının, müjdeye rağbeti, tehditten korkması yaptığı ibadetle olurken, Havassın vefâsı; rağbet, korku veya bir bedel beklemeksizin, emre sırf emir olması bakımından verdiği sözde durmak şeklindedir. Havassu'l-havassın vefası; güç ve kuvvetten uzak kalmak suretiyle, muhibbinki ise, kalbine Allah'tan gayrısını sokmamak şeklindedir. Kulluk vefasının esaslarından biri de, noksanlığın kendisinden çıkıp kendisine döndüğünü görmek, Rabb'inden başkasını (kemalli) bulmamaktır.⁷⁸³

Bir ayet-i kerime de Cenab-ı Hak siddıkların vasıflarını sayarken ahde olan vefayı da zikretmiştir. *".....Anlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır."*⁷⁸⁴ Bir başka ayet-i kerime de ise, iman

⁷⁷⁹ Aktepe, a.g.e, s. 356; Aynı yazar, *Divân-ı Rûhi*, s. 46, Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

⁷⁸⁰ Cebecioğlu, a.g.e, s. 695; İbn-i Manzûr, a.g.e, "vefâ" maddesi; s. 322; Âsım Efendi, a.g.e, "vefâ" maddesi, s. 1114.

⁷⁸¹ Bakara, Sûresi. âyet, 40.

⁷⁸² Cebecioğlu, a.g.e, Aynı yer.

⁷⁸³ Cebecioğlu, a.g.e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

⁷⁸⁴ Bakara, Sûresi. âyet, 177.

sahiplerine hitaben; “*Ey iman edenler,! Akitleri (n gereğini) yerine getiriniz.*”⁷⁸⁵ Yine bir başka ayet-i kerimede de Allah adına yemin edildiğinde muhakkak yerine getirilmesi hususunda da;

“*Anlaşma yaptığınız zaman, Allah’ın ahdini yerine getirin ve Allah’ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz, Allah yapacağınız şeyleri pek iyi bilir.*”⁷⁸⁶ buyurulmuştur.

Şeyh Abdurrahman hazretleri gittiği meclislerde ve yapmış olduğu irşadlarda ve sohbetlerde, daima vefâ konusuna vurgu yapmış, ahde vefa gösterilmesini özellikle vurgulamış, ikili ilişkilerde her iki tarafında bu meziyete önem vermesi gerektiğini belirterek dostluğun esasını bunun teşkil ettiğini belirtmiş ve özellikle kişinin sevdiklerinden gelebilecek cefâ ve sıkıntılara katlanmanında vefâ duygusunun bir özelliği olduğuna özel vurgu yapmıştır.⁷⁸⁷

Şeyh Abdurrahman hazretleri, en önemli ve en güzel vefa örneği, Cenab-ı Hakk’a layıkıyla kul olarak, emirlerini uygulayıp yasaklarından kaçınarak, rızasına uygun ameller işleyerek, Resulullah’in çizmiş olduğu nurlu yolda yürüyerek, hayatımızı Kur’an ve sünnet ekseninde şekillendirerek, “İ’layi Kelimetullah” prensibiyle yaşayarak, hayatımızın son anına kadar, tev’hîd, ihlâs, îman ve takvâ çizgisinde yaşayarak gösterebileceğimizi ve bunun en güzel örnek olacağını bildirmiştir.⁷⁸⁸

Ö. SABIR

Birini bir şeyden alıkoymak, hapsetmek, tutmak, dayanmak, sabretmek v.s. gibi manalara gelen Arapça bir kelimedir. Başa gelen belalara, eleme dayanmayı ve şikayeti terk etme manasına gelir.⁷⁸⁹ Peygamberimiz sabrı dinin yarısı olarak tarif

⁷⁸⁵ Mâide, Sûresi. 4, âyet, 1.

⁷⁸⁶ Nahl Sûresi, âyet, 91; Ayrıca Bkz; Enfâl Sûresi, âyet, 56; Tevbe Sûresi, âyet, 4-7; Nahl Sûresi, âyet, 95; Ra’d Sûresi, âyet , 21-25; İsra Sûresi, âyet , 34; Fetih Sûresi, âyet , 10.

⁷⁸⁷ Aktepe, *Ravdu’n-Naîm*, s. 156.

⁷⁸⁸ Aktepe, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 48; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Recep Efendi.

⁷⁸⁹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 529; Râgıb el-İsfehâni, *Müfredât*, s. 274; İbn-i Manzûr, a.g.e, c. IV, s. 438; Fîruzâbâdî, *Kâmusu’l-Mubît*, c. I, s. 65; Âsım Efendi, a.g.e, c. II, s. 458.

etmiştir.⁷⁹⁰ ayrıca sabır, musibetle karşılaşıldığında ilk anda olur. Sabır için çeşitli dereceler vardır, birincisi sonunda karşılaşılabilecek nimetleri düşünerek belalara sabretmek, ikincisi Allah'ın cezalandırmasından korkarak, günaha girmekten kaçınmaya sabretmek ve üçüncüsü taat ve ibadette nefse gelen ağırlığa sabretmektir.⁷⁹¹

Sabır, bir nevi nefse haz vere şeylerden uzaklaşmak demektir. Sabır makamına ulaşan kimse, musibetlerden dolayı müteessir olmaz. Çünkü, kişiyi belaya sabretmekle, kazaya razı olur. İslam'ın esas rıza, iman esas sabırdır. Yani sabır, bela ve musibeti rızayla karşılamaktır.

Sabır, insanın saadet sırrıdır. Sufi olan kişi, riyazat ve mücahede için sabrı bir düstur olarak benimsemelidir. Çünkü nefis ile mücadelenin en mühim şartı sabırdır.

Sabrın imandaki yeri, başın secdeadaki yeri gibidir. Sahibini cennete götürür. Sevabı da köle azadından efdaldır.

Sabır, gam, gussa ve kederlerden kurtulmayı Allah'tan beklemektir. Bu da amellerin en faziletlisi ve a'lasıdır. Her şeyin bir cevheri vardır. İnsanın cevheri de akıldır. Aklın cevheri ise sabırdır. Sabır bir nevi nefsi ovmaaktır. Yani bir şey yumuşatmak için nasıl ovulursa, nefiste böylece ıslah edilmek ve ondan lazım gelen faydayı elde edebilmek için ovulmalıdır. Yani, nefis kendi haline bırakılmayıp, riyazatlarla Hakk'ın inkıyadına ve rızasını talebe alıştırılmalıdır.

İbrahim el-Havvas sabrı, kitap ve sünnet'in hükümlerinde sebat olarak tarif ederek, Allah-u Teala'nın sabırlı olmamızı emrettiğini belirtmiştir.⁷⁹² Bu hususta Cenab-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: “Habibim, sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan.”⁷⁹³ “And olsun sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da can, mal ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele.”⁷⁹⁴ “O halde

⁷⁹⁰ Cür'ânî, Ta'rîfat, s. 88.

⁷⁹¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 530.

⁷⁹² Kuşeyrî, a.g.e, s. 399.

⁷⁹³ Meâric Sûresi, âyet, 5.

⁷⁹⁴ Bakara Sûresi, âyet, 155.

Habibim, azim sahipleri olan peygamberlerin sabrettikleri gibi, sende sabret.”⁷⁹⁵
“Sabret, senin sabrın Allah’ın tevfikine istinattan başka bir şey değildir.”⁷⁹⁶

Sabır, kulun iradesi içinde olduğu gibi, iradesi dışında da olur. Allah-u Teala’nın emir ve yasaklarına riayette sabır irade içi sabır, Hakk (c.c.)’ın hükmüne teslim olmak ise irade dışı sabırdır.

Resûlullah Efendimiz; “*Sabır, (hadisenin) sarsıntı tesiri yaptığı ilk anda gösterilen tahammüldür.*”⁷⁹⁷ buyurmuştur. Yine Resulullah: “*Sabır, ilk vuruşta (ve sadmede) olur.*”⁷⁹⁸ buyurmuştur.

Öfke, sabra zıt bir davranıştır. Öfkeli insan, edebe aykırı davranışlarda bulunabilir. İbn-i Ata: “Sabır, bela ve musibetler karşısında edepten ayrılmamaktır.” diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.⁷⁹⁹

Ebu Osman şöyle der: “İbadete verilecek mükafatın en güzeli, sabra verilecek mükafat olacak ve onun üstünde bir mükafat bulunmayacaktır. Zira, Allah-u Teala “Sabredenlerin mükafatını biz, yapmakta olduklarının daha güzeliyle muhakkak vereceğiz.”⁸⁰⁰ buyurmuştur.

Sabır üç türlüdür;

- 1) Allah’ın emirlerini yerine getirmede sabır.
- 2) Günahlardan kaçınmada sabır.
- 3) Hayatta karşılaşılan zorluklara sabır’dır.

Sabır, ayrıca abidlerin ve aşıkların sabrı olmak üzere de iki kısma ayrılmıştır. Abidlerin sabrının en güzel şekli, şikayette bulunmamak ve halin devamını sağlamaktır. Aşıkların sabrının en güzel şekli de Hakk’a ulaşmanın çabuklaşması için

⁷⁹⁵ Ahkaf Sûresi, âyet, 35.

⁷⁹⁶ Nahl Sûresi, âyet, 127.

⁷⁹⁷ Buhâri, *Cenâiz*, 32; Müslim, *Cenâiz*, 8.

⁷⁹⁸ Buhâri, *Cenâiz*, 32; Müslim, *Cenâiz*, 8.

⁷⁹⁹ Kuşeyrî, a.g.e, s. 389.

⁸⁰⁰ Nahl Sûresi, âyet, 96.

sabrın terk edilmesidir. Bu durumda, abide sabır şarttır, aşkın ise vuslattan sonra sabra ihtiyacı yoktur.⁸⁰¹

Cüneyd-i Bağdadi'ye sabır nedir? diye sorulunca: “Yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmedi.”⁸⁰² diye tarif etmiştir. Hz. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde sabır ile ilgili şöyle buyurmuştur: “Mü'minin işi taaccübe şayandır, zira işinin hepsi onun için hayırlıdır. Bu meziyet yalnız mü'mine mahsustur. Zira o, sevinince şükreder. Bu ise onun için hayırlıdır. Başına bela gelirse sabreder, bu da onun için hayırlıdır.”⁸⁰³

Şeyh Abdurrahman der ki; Her açıdan insanın hayrına olduğuna hiçbir şüphe taşımayan sabır, Peygamber Efendimiz'in tavsiye ettiği ve yaşadığı, bu meyanda büyük velilerinde tatbik ettiği güzel bir haslettir.⁸⁰⁴

Şeyh der ki: Sabır ruhun bir melekesidir, güzel bir huydur. Tahammülü zor ve nefse ağır gelen şeylere katlanmak ancak sabır ile olur. Bir hakkı müdafaa ve muhafaza etmek için gösterilen sebat, sabretmekle mümkündür. Allah'ın emirlerini yerine getirmek, aklın ve dinin hoş görmediği ve nefsin meşrû olmayan istek ve arzularına mukavemet edebilmek, hayatta elde olmadan başa gelen ve insana büyük elem ve keder veren bela ve musîbetlere karşı koyabilmek ve bunların üstesinden gelebilmek için sabırlı olmak ve sabretmeye alışmak lazımdır.⁸⁰⁵

Şeyh der ki: Sabrın sonu selâmettir. Sabır, iman ve ibadetin, ilim ve hikmetin, kısaca bütün faziletlerin başıdır. Sabırlı insan iyi insandır. İyi işler yapıp birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin kurtuluşa ereceklerini Allah Teâlâ haber vermiştir. Sabır zafere giden yoldur.⁸⁰⁶

Şeyh der ki: Bizim için mutlaka hayırlı olduğuna inandığımız sabır, bütün peygamberlerin ortak sıfatıdır. Allahın dinini tebliğ ederken hepsi çeşitli sıkıntılara

⁸⁰¹ Kuşeyrî, a.g.e, s. 404.

⁸⁰² Kuşeyrî, a.g.e, s. 324.

⁸⁰³ Muhyiddîn-i Nevevî, c. I, s. 54.

⁸⁰⁴ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, s. 365.

⁸⁰⁵ Aktepe, a.g.e, ss. 143-233.

⁸⁰⁶ Aktepe, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 45.

uğramış, kendilerine eziyet edilmiş, yurtlarından çıkarılmış. Hükümdarlar tarafından zindana atılmış ama onlar daima sabretmişlerdi. Kuran-ı Kerimde peygamberlerin sabrını dile getiren pek çok ayet-i kerime vardır. Rasulullahın hayatı ise baştan sona en güzel sabır örnekleri ile doludur. Bu sebeple her müslümana düşen görev, kurtuluşun sabırda olduğunu düşünerek, Allahtan sabır dilemek ve sabırlı olmaktır.

Şeyh Abdurrahman son olarak der ki, Cenab-ı Mevlâ en büyük eza ve cefayı önce Habîb-i zîşânı Resûlullah Efendimize vermiş, daha sonra enbiyalarına ve ondan sonra da evliyelerine vermiştir. Âşık veya sâlik, sevgiliden gelen dertlere sabrederek sadâkatini ve bağlılığını bir anlamda ispatlamış olur. Zaten dostun yolunda da böyle davranmak icap eder.⁸⁰⁷

P. ZÜHD

Zühd, arapça, rağbetsiz olmak, terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya buğz etmek ve masivayı terk etmek manalarına gelir.⁸⁰⁸

İstılahta zühd, dünyadan yüz çevirmek, nefsi masivaya olan meyil ve sevgiden alıkoymaktır.⁸⁰⁹

Zühd, ruhun gerçek menşei (bezm-i elest) hatırlamasını, gönlün Allah sevgisiyle dolmasını temin eden bir egezersizdir. Zühd, nefsin safında insana tahakküm eden maddeyi, ruhun tasarrufuna geçirme ameliyesidir.

Zühd, yüce bir makamdır. Hoş hallerin, güzel mertebelerin temelidir. Allah (c.c.)'a yönelenlerin, her şeyden kesilip O'nun rızasına talip olanların ve tevekkül erbabının ilk basamağıdır. Zühdü sağlam olmayanın ondan sonraki durumu da pek

⁸⁰⁷ Aktepe, *Ravdu'n-Na'im*, s. 387; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

⁸⁰⁸ Cebecioğlu, a.g.e, s. 734; İbn-i Manzûr, a.g.e, “zühd” maddesi, c. III, ss. 197-197; Âsım Efendi, a.g.e, “zühd” maddesi, s. 1125

⁸⁰⁹ Tehânevî, *el-Keşşâf-u Istilâhâtî'l-Fünûn*, Kalkita, s. 1480; Ebu Abdurrahman el-Halil bin Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, c. IV, s. 12, Beyrut 1988; İbn-i Manzûr, a.g.e, s. 197.

sağlıklı olmaz. Çünkü “Dünya sevgisi het türlü kötülüğün başıdır.”⁸¹⁰ Dünyadan zühd etmek ise her türlü hayır ve taatın başıdır.

Kuşeyrî risâlesinde, zühd konusunda insanların ihtilaflara düştüklerini ifade eder. Bir kısım kimselerin, zühdü, haram olan şeylerden uzaklaşmaktan ibaret saydıklarını; zira, helalin, Hakk’ın mübah kıldığı bir nimeti olduğunu; şükrünü ifa ettiği her nimetten faydalanmanın, insanları zühd yolundan uzaklaştırmayacağını ileri sürdüklerini söyler. Diğer bir kısmının, haramdan zühdün vacib, helalde ise bir fazilet sayılacağını; Hakk’ın insanlara bahsettiği nimete şükrederek, malik olduğu serveti, yine Hakk yolunda tasadduk etmesinin gerektiğini, zira Allah’u Telala’nın Kur’an-ı Kerim’de;

*“Dünyanın faydası pek azdır. Ahiret ise, sakınanlar için elbette hayırlıdır.”*⁸¹¹ buyurduğunu ileri sürer. Bir kısmının da malını Hakk yolunda harcayan; sıkıntı zamanında halinden şikayetçi olmayan; şeriatın yasak ettiğine uzanmayı terk eden kimsenin gerçek zahid sayılacağını beyan ettiklerini söyler.⁸¹²

Zühd, tasavvuf erbabının tanınmasına vesile olan en yüce makam olarak bilinir. Bir zat Hz. Peygamber Efendimiz’e gelerek;

“Ya Resûlallah! Öyle bir amel göster ki, onu yerine getirdiğim zaman, Allah rızasını kazandığım gibi, insanlar tarafından da sevileyim deyince, Peygamber;

“Dünyadan yüz çevirirsen, Allah seni sever, insanların elinde olanlardan yüz çevirdiğin takdirde, insanlar tarafından da sevilirsin.” buyurmuştur.⁸¹³

Haramdan zühd, yani haram olan şeylerden yüz çevirmek bütün müslümanlara farzdır.

⁸¹⁰ Beyhâki, *ez-Zühdü'l-Kebir*, s. 134; *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VI, s. 388; Aclûni, *Keşfu'l-Hafâ*, c. I, s. 344.

⁸¹¹ Nîsâ Sûresi, âyet, 77.

⁸¹² Kuşeyrî, a.g.e, s. 209; Zühd konusunda daha detaylı bilgi için, bkz; Serrâc, *el-Luma'*, s. 46; Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 93; Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. I, s. 49; Gazzâlî, *İhyâ*, c. III, ss. 197-211; Hâris el-Muhâsibi, *el-Mekâsid*, ss. 38-42-48, Beyrut 1987; Muhyiddîn-i Arabî, *Futuhâtü'l-Mekkiyye*, c. II, s. 178; Aynı Yazar, *Fusûsu'l-Hikem*, (çev. Nuri Genc Osman), ss. 109-110, 157-158, 233-234, 306, İstanbul 1992; Muhâsibi, *er-Riâye*, ss. 369-371, Beyrut; Gazzâlî, *İhyâ*, c. III, s. 199.

⁸¹³ İbn-i Mâce, s. 222.

Selef, zühdü üç kısımda mütalaa etmiştir:

1) Farz olan zühd: Büyük ve küçük günahlardan kaçınmak, Allah (c.c.)’ın rızası dışında olan şeylere iltifat etmemektir ki, bütün bunlar haram olandan yüz çevirmektir. Bazı mutasavvıflar bu gibilere zahid demenin doğru olamayacağını ifade etmişlerdir.

2) Şüpheli olanlara yaklaşmamak, helalden fuzuli olanı terktir.

3) Allah-u Teala’yı tefekküre mani olan her şeyi terk etmek, masivadan kalpten uzaklaşmaktır. Kısa deyişle “Terki dünya, terki ukba, terki hesti, terki terk” tir.

Ebu Süleyman Darani hazretleri, zühdün bütün çeşitlerini bir cümle ile şöyle hülasa etmektedir. “Zühd, Allah-u Teala’yı düşünmekten alıkoyan her şeyi terk etmektir” şeklinde ifade etmektedir.⁸¹⁴

Seriyy-i Sakatî zühdü, dünya işlerinde nefse haz veren hususlardan yüz çevirmek; kaybından mahzun olmama, kazancından da sevinmemek şeklinde tarif etmektedir.⁸¹⁵ Zühd, az yemek (kıletti taam), az uyumak (kıletti menam), az konuşmak (kıletti kelam) halvet ve uzleti ihtiva eden davranışların bütünü olarak ifade edilebilir. Zira bu davranışlar kişiyi Rabb’ine yaklaştıran yolların vasıtasını teşkil eder. Zühdü, kalbin eşyadan, eşyanın sahibine çevrilmesi olarak düşünürsek, bunu gerçekleştirmenin sadece gönülden dünyayı terk etmek olacağını söyleyebiliriz.⁸¹⁶

Süfyânî Servî, “Dünyaya karşı zahid olmak, kanaat (kasr-ı emel) sahibi olmak demektir. Kuru ekmek yemek ve aba giymek zühd değildir.” demiştir.⁸¹⁷

Yahya bin Muaz, “ Zühd, mülk olan şeyi cömertçe verme neticesini, sevgi ise ruhun cömert olma sonucunu doğurur.” demiştir.⁸¹⁸ (zahid malını, aşık canını verir.)

⁸¹⁴ Tehânevî, a.g.e, s. 675; Kuşeyrî, a.g.e, s. 208.

⁸¹⁵ Tehânevî, a.g.e, s. 674; Kuşeyrî, a.g.e, s. 209

⁸¹⁶ Tehânevî, a.g.e, s. 675.

⁸¹⁷ Kuşeyrî, a.g.e, s. 209.

⁸¹⁸ Kuşeyrî, a.g.e, s. 212.

Cüneyd-i Bağdâdi'ye zühdün ne olduğu sorulunca; “ Zühd, elin mülk (sahibi olmak)tan, kalbin ise mülk sahibi olmak için) araştırma yapmaktan boş olmasıdır.” diye cevap vermiştir.⁸¹⁹

Zâhidler ise üç tabakaya ayrılmaktadırlar Bunlar şu şekildedir;

1) Mübtedîler: Elinde, avucunda bir malı olmayan, elinde bulunmayan malın sevgisi gönlünde yer tutmayanlardır. Allah dostları zühd için, “Elinde bulunmayan her şeyin, kalptende çıkarılmasıdır.” diye cevap vermişlerdir.

2) Tahkîk Ehli: Bunların zühd konusundaki özellikleri; Dünyanın tamamından nefse ait olan hazları terk etmedir. İşte bu, tahkik erbabının zühdüdür. Çünkü, zühdün sağladığı rahatlık, övgü ve halkın zühd sahibine göstereceği ilgi sebebiyle dünyadan zühd etmede bile nefse ait bir takım hazlar söz konusudur. Dünyevi ve nefsanî hazları kalbinden çıkarabilen kimse, zühd konusunda tahkik ehlinden sayılır.

3) İstiğnâ Ehli: Bu gurupta yer alanlar, “ Dünyanın tamamı kendi mülkleri olsa, bundan dolayı ahirette herhangi bir sualle karşılaşmayacak ve Allah nezdinde kendilerine ayrılan ecirden de bir eksilme olmayacak”tır.olsa bile yine zühd içinde yaşarlar. Çünkü onların eşyaya karşı zühdleri Allah'ın dünyayı yarattığı ve ona nazar ettiği günden beri devam etmektedir.⁸²⁰ “Eğer, dünyanın Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bir değeri olsaydı, kâfire bir yudum su vermezdi.”⁸²¹ Hadis-i şerifi konuyu en güzel bir şekilde kısa ve öz olarak ifade etmeye kafidir.

Şeyh Abdurrahman'ın zühdle ilgili düşüncelerine gelince, şeyh der ki: Dünyada zühd sıfatıyla anılmak, bin güzel ad ve sıfatla anılmadan daha değerlidir. Dünyaya rağbet sıfatıyla anılmak ise, bin kötü sıfatla anılmak demektir. Çünkü zühd, Allah'ın peygamber'i için seçtiği, Peygamber'in de nefsi için ihtiyar ettiği bir sıfattır. Zühd helallerde olur. Haram ve şüpheli olanı zaten terk etmek farzdır.⁸²²

Şeyh der ki: Zühdün gayesi, müslümanın sahip olduğu imanın mahiyetini arttırarak, dinine duyduğu değeri yükseltmektir. Külfetsiz nimet düşünülemez.

⁸¹⁹ Kuşeyrî, a.g.e, s. 210.

⁸²⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *İslam Tasavvufu*, ss. 45-46.

⁸²¹ Tirmizî, *Zühd*, 13.

⁸²² Aktepe, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 24.

Hastalığın ne olduğunu bilmeyen bir kimse için, sıhhatin bir nimet olarak kabul edilmesi mümkün değildir.⁸²³

Şeyh der ki, Emek verdiğimiz bir şeyin değeri de büyük olur. Zühd, dünyaya karşı duyulan rağbeti, gönülden söküp atmaktır. Bir kimse, dünya malını, nefse ait hevesleri, şöhret ve kazanma hırsını gönülden çıkarmadığı müddetçe zahid olamaz. Zühd'den murad, gönül hanesini ağıyardan temizlemektir. Çünkü, Allah ve Peygamber sevgisi zühd sayesinde gerçekleşir.⁸²⁴

Şeyh der ki, Dünya sevgisini gönülde barındırıp, elinden bırakmak suretiyle zühde ulaşılmaz, bu şekilde zühd ehli olunmaz, gerçek zühd, dünya mülküne sahip olduğu halde, onu kalpten çıkarıp atmak suretiyle gerçek manada gerçekleşmiş olur.

Şeyh der ki, Nefsi tezkiye konusunda takip edilmesi gereken yol, dini, nefsi için vicdan kılmaktır. Maddi varlığını besleyen kimselerin tatmini imkansız ve fasit bir daire içine gireceği şüphesizdir. Her şeyi maddi ölçüler içinde değerlendiren kimselerden meydana gelen toplumlarda hikmet ve tefekkürden eser kalmaz. Sadece teknik ve teknolojinin esiri olan insanların makinadan hiçbir farkı olmaz, kab-i selim, nefse nisbetle, ruha yönelmek suretiyle gerçekleşir.⁸²⁵

Son olarak şeyh Abdurrahman der ki, Her daim dünyayı kalbinizden çıkarın, ona hiçbir zaman kalbinizde yer vermeyin, kalbinizden dünya ne kadar uzak olursa, sizler o kadar selamette olursunuz. Kalbinizde yeri olmayan dünya, dışardan ne kadar çırpınırsa çırpınsın, Allah'ın inayetiyle size zarar veremez, bu şekilde devam ettiğiniz surette, dünyanın esiri olmazsınız aksine dünyanın istek ve tuzaklarına karşı siz hükmeder duruma geçersiniz. Unutmayın ki; haramdan yüz çevirmek farz, helalden fazla olanları tek etmek fazilet ve şüpheli olan şeyleri terk etmekte keramet alametidir.

R. TEVÂZÛ

Tevâzu, Arapça da alçak gönüllülüğü ifade eder. Azlıkla övünmek, alçak gönüllülüğe yönelmek, herkesin ağırlığını yüklenmek şeklinde de tarif

⁸²³ Aktepe, a.g.e, s. 27.

⁸²⁴ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, ss. 78-82.

⁸²⁵ Aktepe, a.g.e, ss. 101-163-243; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Veysi Efendi.

edilmektedir.⁸²⁶ Tevâzu, nefsi tanıyıp ciddi olarak alçaltma, tevhid hürmetine nefsi yüceltmedir.⁸²⁷

Şüphesiz ki güzel ahlakın başında tevazu gelir. Bir kimsede tevazulu güzel ahlak olmazsa, diğer güzel ahlakların tamamını toplamış olsa dahi, o kimse kemal sahibi ve faziletli bir insan olamaz. Zira, tevazunun zıddı olan kibir, enaniyet ve varlık kulun kulluğu ile asla bağdaşmayan, Allah’u Teala’nın hiç sevmediği ve affetmediği, şeytani e çirkin ve fena bir şeydir.

Ebû Saîd ve Ebû Hüreyre anlatıyorlar: “Resûlullah buyurdular ki;

Allah-u Tealâ hazretleri şöyle buyurdu: “Büyüklik ridamdır, izzette izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse ona azab veririm.”⁸²⁸

Cenab-ı Hakk, sadece kendine mahsus olan Kibriya ve azamet sıfatlarına karşı çıkmaya çalışan İblis (şeytan aleyhillane)’i bu yüzden Rahmet-i Rahman’dan ebediyen kovmuştur.

Kibirlenmek mahlukat için en kötü cehalet ve ahlaksızlıktır. Kibirden kurtulamamış olan hiçbir ilim sahibi ilminden bir hayır göremez; yine kibirden kurtulamamış olan hiçbir sufi zühdün, takvanın gerçeğine eremez ve bu şeytani kuruntudan kurtaramamış hiçbir Müslüman mü’min-i kamil olamaz.

Kibri, gururu (enaniyeti) yıkamamış, yok edememiş olan Müslüman fertlerin cemiyetlerinde, Allah ve Resulu’nun istedikleri birlik ve beraberlik meydana gelemez.

Buna göre her Müslüman ferdin, seyr-u süluk görerek, mücahede ederek, nefisini bu kötü sıfattan kurtarmak mecburiyetinde olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir.

Bunun içindir ki, ehl-i Hakk, yani seyr-i süluk görerek kulluğun sırrına ermek isteyenler; nefislerinin enaniyet ve varlığından kurtulmak için kendilerine çilehane yapmışlar, mücahede ve riyazatın her türlü zorluklarına katlanmışlardır.

⁸²⁶ Cebecioğlu, a.g.e, s. 656; İbn-i Manzûr, a.g.e, “tevâzu” maddesi; Râgıb el-İsfahânî, a.g.e, “tevâzu” maddesi”; Âsım Efendi, a.g.e, “tevâzu” maddesi, c. I, s. 1199.

⁸²⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 657.

⁸²⁸ Müslim, *Birr*, 136; Ebû Dâvud, *Libas*, 29.

Bunları, hem kendileri yapmışlar, hem de yol gösterdikleri, irşad ettikleri kimselere tavsiye etmişlerdir. Çünkü, bu kulluğun en büyük ve en önemli zaruretidir.

Buhârî'nin Edeb'de, İbn-i Mâce'nin Enes'den rivayet ettikleri hadîs-i şerîf'te şöyle buyurulmaktadır:

“Allah-u Teala bana (mütevazî olun, bazınız bazınıza zulmetmesin) diye vahyeyledi.”⁸²⁹

Resûlullah'ın hayatı, tevazusuyla ilgili sayısız örneklerle doludur. Resulullah yüce mansıbı ve yüksek rütbesi ile beraber insanların en mütevazisi idi. O, melik peygamberle kul peygamber arasında muhayyer bırakıldığı halde, büyük bir tevazu örneği göstererek, kul peygamber olma büyüklüğünü göstererek, şerefini ve yüceliğini daha da arttırmıştır.

Resulullah Efendimiz miskinleri ziyaret eder, fakirlerle beraber otururdu. Kölelerin davetine icabet eder, girdiği bir mecliste ashab-ı kiramın içinde boş buluna yere otururdu.

Ebu Mes'ud'un naklettiği bir hadise de şöyle anlatılmaktadır:

“(Bir gün) Resulullah'a bir adam gelmişti. (Bir müddet) Efendimiz'le konuştu. Bu sırada adamcağız (duyduğu korkudan) omuzları titremeye başladı. Bunun üzerine Resul-u Kibriya Efendimiz adama: “Sakin ol! Ben bir krak değilim, ben kadid (güneşte kurutulmuş et) yiyen bir kadının oğluyum” buyurdular.”⁸³⁰

Bir köle, bir cariye görülecek bir işi için Resûlullah'ı alır, istediği yere korkmadan huzur içinde rahatlıkla götürürdü. Resulullah'ta kendisinden isteneni hiçbir acizlik, kibir, gurur ve hoşnutsuzluk göstermeden sevgi ve şefkatle, büyük bir tevazuyla yerine getirirdi.

Fudayl'a “Tevâzu nedir?” diye sorulmuş. O da “Hakk'a itaat etmek, O'na boyun eğmek, kim söylerse söylesin Hakk'ı kabul etmektir.”⁸³¹ diye cevap vermiştir.

⁸²⁹ Ahmed İnce, *Tasavvufun Hakikatları*, Bursa 1984, ss. 122-123.

⁸³⁰ *Kutûb-u Sitte Muhtasarı*, c. VXII, s. 419.

⁸³¹ Kuşeyrî, a. g. e, s. 235.

Cüneyd'e "Tevâzu nedir?" diye sorulunca; "Şefkat kanatlarını (ana kuşun yavruları üzerine gerdiği gibi) halk üzerine germek ve onlara karşı yumuşak davranmaktır." demiştir.⁸³²

Yahya bin Muaz demiştir ki: "Kimde bulunursa bulunsun, tevazu güzeldir, ama zenginlerdeki tevazu çok daha güzeldir. Kimde bulunursa bulunsun, kibir çirkindir, fakirlerdeki kibir daha çirkindir."⁸³³

İşte bu derece önemli olan bu haslet, Şeyh Abdurrahman hazretlerinin fitratında ve yaşantısında ziyadesiyle mevcuttu. Şeyh hazretleri hiçbir zaman büyüklenmemiş, kibirlenmemiş her zaman tevazusunu ve örnek kişiliğini korumuştur. Aşığı olduğu ma'suku Resulullah gibi bir hayat yaşamaya büyük çaba sarf etmiştir. Hiçbir zaman ben şuyum dememiş, her zaman insanların elindekilerden ümidini kesmiş ve hiç kimseye de boyun eğmemiştir. Bu meziyetleri onun, dimdik ayakta durmasına vesile olmuş, onu olabildiğince yüceltip, büyütmüş, sevenlerinin gönlünde taht kurmasına vesile olmuştur.

Tevazuya bu derece önem veren şeyh Abdurrahman daima her işini kendisi yapmış, insanlara, bizzat kendisi çalışmak suretiyle alınteri dökerek er konuda yardımcı olmuştur.

Şeyh Abdurrahman tevâzu ile alakalı şunları söylemektedir: Kainatın yegane sahibi olan Cenab-ı Mevlâ hazretleri, yaratmış olduğu tüm nimetleriyle kullarını rahmetinin bir eseri olarak hiç kimseyi ayırt etmeyip nasıplendirdiği gibi, kainatta yer alan, güneş, toprak ve su gibi en önemli üç nimeti de, kafır, Müslüman, zalim, mazlum, fakir, zengin hiçbir mahlukatı ayırmaksızın herkesi nimetlerinden eşit şekilde faydalandırdıklarını, buna karşılık ne yapılırsa yapılsın, ne denilirse denilsin üzerlerine düşen vazifeyi hiçbir şikayette bulunmadan, sızlanmadan, en ufak bir acizlik belirtisi göstermeden yaptıklarını, bu yönleri itibariyle şefkatin, tevazunun ve merhametin timsali olduklarını, dolayısıyla insanların bunlardan büyük ibret alarak hayatlarını ve davranışlarını bu çerçevede değerlendirmeleri ve şekillendirmeleri gerektiğine dikkat etmelerine vurgu yapar. Ayrıca, tevazunun timsali olan toprağın üzerine insanlar basmakta, her türlü pisliklerini gömmekte buna rağmen toprak hiç

⁸³² Kuşeyrî, a. g. e, bir önceki dipnotta zikredilen yer.

⁸³³ Kuşeyrî, a. g. e, s. 236.

şikayet etmeden içine almamazlık etmeden her şeyi kabul etmektedir, işte bu yönüyle tevazu; topraktan yaratılmış olan insanoğlu için ibretlerle dolu büyük bir nimettir. Tevazu mü'minin en kıymetli ve kendisine çok yakışan en güzel ziynetidir. Mü'min olan kişi, daima herkese karşı tevazu sahibi olmalıdır. Mademki her şeyin sonu, topraktır, inanan kişi toprak olmadan önce toprak olmayı bilmelidir.⁸³⁴

S. GÜZEL AHLÂK

Ahlâk, Arapça hulk'un çoğuludur, huylar demektir. Ahlâk, insanın manevi manevi seciyesini tenzih eden hususiyetlere denir.⁸³⁵ Ahlak ilmi ise, öğrenmeye yönelik düzenlenmiş olan ahlak nazariyesidir. Ahlak ilmi, faziletler ve onları kazanmak, rezil davranışlar ve onlardan kaçınmak ilmidir.⁸³⁶

Eski Yunan, Roma, Hind ve İran başta olmak üzere, eski ahlak felsefeleri bazı ayrılıklarına rağmen, temelde birleştikleri konular bakımından aynıdırlar. Bilhassa tevekkül, kadere rıza, dilini tutmak ve sabır gibi bazı faziletlerle karşı derin bir takdir duygusu; bu eski ahlak anlayışlarında olduğu gibi, İslam dininde de bulunmaktadır. İslam mutasavvıflarında mürşidi, ruhlardaki hastalıkları tedavi eden hekim olarak görme eğilimi kuvvetle savunulur. Bunun gayesi de saadete, huzura ve itmi'nana kavuşmaktır.⁸³⁷

⁸³⁴ Aktepe, *Ravdu'n-Na'im*, s. 384; Aynı yazar, *Divân-ı Rûhi*, s. 24; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Veysi Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

⁸³⁵ Cebecioğlu, a.g.e, s. 39; İbn-i Manzûr, a.g.e, "hlk" maddesi; *Tâcu'l-Arûs*, "hlk" maddesi, "hlm" maddesi, Râgıb el-İsfehâni, a. g. e, s. 135;

⁸³⁶ Cebecioğlu, a.g.e, bir önceki dipnotta zikredilen yer; Ahlak ile ilgili daha detaylı bilgi için, bkz; Hâris el-Muhâsibi, *er-Riâye*, s. 78-112-114; Serrâc, *el-Luma'*, s. 527-540; Kelâbâzi, *et-Taarruf*, s. 64; Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. II, ss. 22-23; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 102-121-180, 234-243, 252-257, 279-283, 364, 365-366, 404, 411-475; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (trc. Abdülhâdi Kandil), c. I, ss. 211-212, 233, 237-239, 253, 275-290, 317-334, 363-365; c. II, 427-537-557-661, Beyrut 1980; Gazzâlî, *İhyâ*, c. III, ss. 27-55-75-135-152; c. IV, ss. 5-7, 190-206, 247-248, 254-259, 264, 286-287; Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, (Dâru'l-Mârif), ss. 130-149-151, Beyrut; Muhyiddîn-i Arabî, c. III, ss. 88-89, 93-96; c. IV, ss. 58-62, 293, 296-297, 301-308; c. V, ss. 449-452; c. VI, s. 262-264; c. VII, ss. 318-319; Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, ss. 207-210-213-337, Ankara 1981; Sülemî, *Tabakâtü's-Süfîyye*, s. 65-215; Herevî, *Menâzil*, ss. 23-51; Cüveynî, *el-İrşâd*, (Temîm), ss. 203-205.

⁸³⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 39.

Bütün ilahi dinlerin yegane amacı, insanlar için dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. Bunun yolu Hakk’a kulluk ile halka; yani Hakk’ın yaratmış olduğu kullarına karşı iyi davranmaktan geçer. Bu yüzden sevgili Peygamberimiz: “Ben ancak güzel ahlakı tamamlama için gönderildim.”⁸³⁸ buyurarak nübüvvetin esasının “güzel ahlak” temeline dayalı bir sistem inşa etmek olduğunu ifade etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de O’nun hakkında, “Sen yüce bir ahlak üzeresin.”⁸³⁹ buyrulmaktadır.

Yüce dinimizin güzel ahlâka vermiş olduğu önemi anlamak için, Kur’an ayetlerine Hz. Peygamber’in hayatına bir göz atıldığı takdirde, konuyla ilgili başka bir izahata gerke kalmadığı apaçık bir şekilde görülmektedir. Çünkü, Resulullah’ın hayatı bu hususla ilgili en güzel örneği teşkil etmekte ve O’nun tüm hayatı bu güzel ahlâkın bir aynası olma mesabesinde.

Ahlâk: Güzel huy ve davranışların insanda herhangi bir zorlamaya gerek kelmadam “meleke” halinde yerleşmesidir.

Tasavvuf ilminin gayesi ise; “Ahlâk-ı mahmudeyi, ahlak-ı mezmumeyi def’dir.”; yani kötü sıfatlardan arınmak ve iyi huylarla bezenmektir. Bu işe, bir tezkiye, terbiye, tehzib ve eğitim işidir. Bazı mutasavvıflar, güzel ahlâka verdiği önem sebebiyle tasavvufu “güzel ahlâk” olarak tanımlamışlardır.

Tasavvufun konusu; “Tahalluk ve tahakkuktur.” Tahalluk, tasavvufun nefis tezkiyesi ve kalb tasfîyesi tarzındaki eğitim boyutu; tahakkuk ise, manevi yükseltiden sonraki ledünni esrara erişme şeklindeki “keşfi bilgi” boyutudur. Tahalluk, İslam ahlâkını benimsemek demek olduğuna göre, bu bize gösteriyor ki tasavvuf ile ahlâk ilmi iç içedir. Tasavvuf ıstılahları incelendiğinde, özellikle “Makâmât” olarak ifade edilen kavramların; sabır, şükür, rıza ve kanaat gibi ahlaki umdeleri ihtiva ettiği görülür.

Şeyh Abdurrahman hazretleri peygamber ahlâkıyla ahlaklanmaya azmettiği için, her sohbetinde güzel ahlâk sahibi ve örnek insan olmayı tavsiye ederek, gördüğünüz bir hatayı ifşa edeceğiniz yerde onu setredin. Birbirinizi Allah için sevin. Çevrenizdeki insanları, sizlere olan menfaatlerinden, faydalarından ve iyiliklerinden

⁸³⁸ Mâlik, *Muvattâ*, Hüsnü’l-Hulk, 8.

⁸³⁹ Kalem Sûresi, âyet, 4.

dolayı değil, rıza-ı lillah için sevin ve muhabbet edin, her işinizde gayeniz Allah'ın rızasını kazanmak olsun, derdi.⁸⁴⁰

Şeyh der ki: İnsan; hem bilgi sahibi olan, hem de eylemde bulunan bir varlıktır. Neleri yapıp, neleri yapmayacağı din ile kendisine bildirilmiştir. Helal-haram, iyi-kötü, güzel-çirkin kavramlar insanın karar vermesinde etkin olan terimlerdir ve ilahi kaynaklı olarak tesisi edilmişlerdir. Ahlaki değerleri toplumlarda bir müessese haline getirenler peygamberlerdir. Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed, insan olarak sergilediği üstün şahsiyet ve tebliğ ettiği İslam dini ile beşeriyetin kurtuluş reçetesini aleme sunmuştur. Onun hareketleri kendi zamanı ile sınırlı kalmamış; bütün zamanları kapsamış ve ilahi kudret ile bütün kainata örnek gösterilmiştir.⁸⁴¹

Peygamber Efendimiz çeşitli vesilelerle Müslümanları çalışmaya teşvik etmiştir. Hatta onlara peygamberler tarihinden misaller verip özendirmiştir. Çalışmak ve elinin emeği ile, alın teri ile kazanç temin ederek yemek, İslamiyette çok mühim bir yer işgal etmekte ve büyük bir öneme haizdir.

Çalışmamak, gücü yettiği halde tembel tembel oturmak, başkalarından bir şeyler beklemek günah sayılmıştır. Peygamber Efendimiz sosyal ve ekonomik önemi çok büyük olan bir hadis-i şerifinde: “ Hiçbir kimse kendi elinin emeğinden daha hayırlı bir rızık yememiştir. Zira, Allah elçisi Davut'da elinin kazancını yerdî.”⁸⁴² buyurmuştur.

Şeyh Abdurrahman'a göre; çalışma manevi yönden gayret etmeye işarettir, bunun da temelinde yine çalışma ve gayret etme vardır. İnsan, ruhi melekelerini yüceltmek için feyiz alacağı bir mürşidin talimi üzerine çalışmalı ve tefeyyüz etmelidir.⁸⁴³ Feyz; Arapça'da taşımayı ifade eden, tasavvufta ise, ilahi tecelliler için kullanılan bir kelimedir. İnsanın diğer varlıklardan kendini daha belirgin bir halde ayırt edilebilir hale getirmek ve yüceltmek için, seçkinliğini gösterecek eylemleri

⁸⁴⁰ Aktepe, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 44.

⁸⁴¹ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 13; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

⁸⁴² Buhârî, *Buyû*, 15.

⁸⁴³ Abdurrahman Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, s. 244.

yakalaması lazımdır ki örnek olabilsin. Bu örneklik için lazım gelen hasletlerden biri de fazilettir. Fazilet; olgunluk, erdemlilik, üstünlük gibi anlamları ihtiva eder. Fazilet, insanın doğuştan getirdiği iyi yönlerin olgunlaştırılmış şekline denir.⁸⁴⁴

Tasavvuf, insanı olgunlaştıran bir mekteptir. Bu mektebe devam eden talebeler, erdemi yakalama fırsatı bulurlar. Fazilet, güzel ahlakın insanda varlığından ibaret bir durumdur. Fazilet, öyle şefkatli bir arkadaştır ki, bir dakika dahi sahibinin yanından ayrılmaz. Düşmanların ve çekemeyenlerin zararından uzak kalmak ve emniyette olmak için ondan daha kuvvetli dost ve yardımcı bulunmaz.

Mü'min kişide olması gereken güzel hasletlerden biri de "Seha" dır. Seha; cömertlik, karşılıksız hayırda bulunmak, elindekini ihtiyaç sahiplerine dağıtmak demektir. Dolayısıyla mü'minin de seha sahibi olması, dünya mülküne bağlı olmaması gerekir. Sahî Allah'ın sevdiği, mümsik ise Allah (c.c.)'ın düşmanıdır. Sehâ ile ilgili bir hadîs-i şeriflerinde Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

"Sehâ ağacı cennette yetişen bir ağaçtır, kim onun dalına tutunursa onu cennete götürür. Buhl (cimrilik) ağacı da cehennemde yetişen bir ağaçtır. Kim ki onun dalına tutunursa, onu da cehenneme götürür."⁸⁴⁵ Bu hadisin ışığında her Müslüman çalışmalı, feyz almalı, cömert olmalı ve faziletli olmak için azami çaba sarf etmelidir. Bu tür davranışları kendimize şiar edinmeliyiz.

İnsan dünya pazarında bir alışveriş içerisinde. Daha çok maddiyat değil de, maneviyat cephesinde kar elde edenler kazançlıdır. İmanda sadık olanların her hal ve hareketinde göstergesi olan doğruluk, bağlılığın ve istikamet devamlılığında genel prensiptir. Kuşeyrî (k.s.) risalesinde doğruluk manasına gelen sıdk için; " hallerinde leke, inancında şüphe, amelinde ayıp olmamasıdır." diye tarif eder.⁸⁴⁶ Vefa ise; verilen sözde durmaktır. Aynı zamanda bağlılıktaki samimiyettir. Bu güzel şiarın bir insanda en güzel bir kazançtır.

Şeyh Abdurrahman der ki: örnek insan olabilmek için, sözüne güvenilir, vadini yerine getiren, bağlılığında şüphe olmayan bir insan modeli şekli ortaya konmaktadır. Bu modelin en güzel örneği ve şeref timsali hiç şüphesiz fahri kainat

⁸⁴⁴ Cebecioğlu, a.g.e, s. 208.

⁸⁴⁵ Buhârî, *İman*, 13, Müslim, *İman*, 95.

⁸⁴⁶ Kuşeyrî, a.g.e, s. 292.

Efendimiz'dir. Peygamberden daha yüce konumda bir şahsiyet tasavvur etmek elbette mümkün değildir. O, peygamberlikle görevlendirilmeden önce bile hiç yalan konuşmamış; peygamberlikle görevlendirildikten sonrada; birine bir şey emanet edildiğinde ona ihanet etmeyi, konuştuğunda yalan söylemeyi, verilen sözde durmamayı, tartışmada aşırı gitmeyi nifak alameti olarak nitelemiş, bu davranışlarda bulunan kimselerde nifak alameti bulunduğuna dikkat çekmiştir.⁸⁴⁷

Cebrail'in Hz. Peygamber'e sorduğu "İslam nedir?" sorusuna, "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan O'na kulluk etmek, namaz kılmak, farz olan zekatı vermek, ramazan orucunu tutmak" şeklinde cevap verirken, müslümanı da "Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimse" olarak tanımlamış, böylece İslamiyetin sadece ibadetler dini olmadığını, bütün hayatı kucaklayan bir din olduğunu göstermiştir. Bu tanımın ortaya koyduğu iki prensip, müslüman'ın eğitim ve ahlakını hatta bütün davranışlarını terbiye altına alması açısından son derece önemlidir. İnsan, içinde bulunmuş olduğu kutulu yolda, tasavvufi açıdan tarikat yolunda, Kur'an-ı Kerim'de va'z edilen emirleri Hz. Peygamber gibi yaşamaktır. Şeyh Abdurrahman bu prensiplere elden geldiğince riayet etmiş, medresesinde yasak ve emirler hususunda oldukça sert bir üslup izlemiş, hayatını peygamber ahlakı çerçevesinde şekillendirmiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri kalbindeki peygamber sevgisi ve günden güne artarak devam ilahi cezbeyle Hakk'ın sevgisinin, ilahi aşk ateşinin bir kor gibi gönlünde tutuşup, bir şelale gibi çağlamasına sevinmiş ve sürekli bu halinden dolayı Cenab-ı Mevla'ya hamd-u senâ etmiştir. Şeyh der ki: Hakk aşıkları kendi gönüllerinde ve baktıkları her yerde, her şeyde, Allah'ın kudretini, büyüklüğünü ve yaratma gücünü görür, hisseder, O'na hayran olurlar. Birliğin müşahedesi onları aşk divanesi eder. Hakikatın sırlarına vakıf olan can, dışarıdan bakılınca divane gibi görülür; ama o aslen Hakk'ın güzelliğinin hayranıdır. Bundan da kurtulması mümkün değildir. Onun içindir ki aşıklar, bu hallerinden dolayı daima hamd ederler. Yüce Allah'ın vermiş olduğu nimet ve ihsanlarına karşı sena ederler. Allah'ı öven, O'na

⁸⁴⁷ Aktepe, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 19; Ayrıca, Şeyh Şafii Efend/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi.

şükreden bir kul olmak elbette ki Peygamberimiz'in işlemiş olduğu en güzel hasene örneğidir.⁸⁴⁸

Konuya ışık tutacak şu hadis-i şerifi zikretmek oldukça faydalı olacaktır. Peygamberimiz (s.a.v)'in ayakları şişinceye kadar namaz kıldığını gören Hz. Aişe, O'na; “*Ya Resûlallah! Allah senin gelmiş ve geçmiş bütün günahlarını bağışladığı halde (niçin) böyle yapıyorsunuz?*” diye sorar, Resulullah “*Ya Âişe)! şükreden bir kul olmayayım mı?*”⁸⁴⁹ diye cevap verir. Bu hadisi şeriften çıkaracağımız hüküm şu olmalıdır; Allah'a yakın olanların sıfatı olan hamd edenler zümresine katılmak için, Peygamberimiz'in hayatını, fiillerini ve davranışlarını kendimize örnek almalıyız. Bunları uygulamaya koymak aynı zamanda Peygamberimiz'in bizlere bir vasiyeti ve bir tavsiyesi mesabesindedir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri güzel ahlâkla ilgili düşüncelerini şöyle sonlandırır: Etrafınızdakilere karşı daima güzel ahlâkınızla örnek olun. Güzel ahlâkınız sayesinde tüm kapılar yüzünüze açılır. Sizin olumlu davranışlarınız en güzel nasihat ve en güzel örnektir. Sizdeki güzelliği görenler ne güzel bir ahlâkı var diye size imrenirler. Sizdeki ahlâk-ı hamîde sayesinde sorunlar ortadan kalkar. Güzel ahlâkınız sayesinde herkes gönül rahatlığıyla dergahımızın kapısından içeri girerler. Sizdeki güzellik onları celbeder, siz başka bir gayret sarf etmeden onla sizin ayağınıza gelirler. Beraberinizde olan bir dostunuz sizdeki bir hatadan, nahoş olmayan bir durumdan dolayı olumlu işleri terk ederse, dergahımızdan uzaklaşırsa bunun vebali sizin boynunuza olur. Etrafınızdakilere din budur, din şöyledir veyahut bizim dergahımızda bunlar var, bu prensipler var asla demeyin, anlatmaktan ziyade anlatacağınız şeyler yaşantınızda tecelli etsin. Sizi görenler dinin güzelliğini davranışlarınızda, tavırlarınızda, eylemlerinizde, hülâsa güzel ahlâkınızda bulsun. Bu sebeple hâl ve hareketlerinize elden geldiğince yanlış yapmama yönünde, mükemmel bir insan olmak, Resulullah ahlâkıyla ahlaklanma yönünde büyük çaba gösterin. Hâl ve hareketlerinizdeki sorumluluğu bilip buna göre davranın. Etrafınızdakilere örnek olun. Çevrenizde bir yanlış gördüğünüz zaman, yanlışlığı şiddetle ve kırııcı olarak

⁸⁴⁸ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 18; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Sadık Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Moll Faruk Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Recep Efendi.

⁸⁴⁹ Müslim, *Sıfâtü'l-Münâfikîn*, 81.

değil, yapıcı bir tavırla, güzellikle gidermeye gayret edin. Yanlışlardan dolayı çevrenizden kendinizi o toplumdan uzaklaştırmayın. Sorun ne ise o sorunu ortadan kaldırarak dostlarınız kazanmaya gayret edin. Bunları yaptığınız takdirde, öncelikle Cenab-ı Mevlâ'nın rızasını, inayetini ve rahmetini, Peygamber'in de sevgisini, teveccühünü ve şefaatinizi ziyadesiyle kazanmış olur, ömrünüzde de huzurlu, mutlu ve saadetli olursunuz.⁸⁵⁰

Ş. İHLÂS

İhlâs, gösteriş bırakmak; taatte, ibadette, samimi olmakmanalarını ihtiva eden Arapça bir ifadedir.⁸⁵¹ Kalbi, safasına keder veren şeyden kurtarma, tam bir doğrulukla kullukta bulunmak, amellerinde Allah'tan aşkasından karşılık beklememektir.⁸⁵²

Allah için yapılan her işte ihlâs ve samimiyet şarttır. Gösteriştan uzak, ibadetini ve ibadetiyle birlikte dinin de gereklerini sadece rıza-ı ilahi için yapanlar bu sıfatı taşımaya layıktırlar. İhlâs ile yapılan amellerde karşılık beklenmez; bağlılık, teslimiyet ve doğruluk içerisinde olunur ve yapılan iş hulus-i kalb ile yapılır. Ameldeki mükemmeliyetin evveli ibadetlerdir. Örnek insan ve örnek peygamber olan Resul-u Ekrem Efendimiz, halisane ve ihlas duyguları ile dolu dolu olan mükemmel bir kul idi. Çünkü O'na böyle olması emredilmişti. Kur'an'ı Kerim'de bu konu ile ilgili olarak şöyle buyrulmuştur; “(Ey Peygamberim)! De ki; bana dini

⁸⁵⁰ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, ss. 11-143-213-245-312-335; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, ss. 23-34-46; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Tayyib Efendi.

⁸⁵¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 298; İbn-i Manzur, a.g.e, “*ihlâs*” maddesi; Râgıp el-İsfahânî, a.g.e, “*ihlâs*” maddesi; Cürcânî, a.g.e, “*ihlas*” maddesi; Âsım Efendi, a.g.e, “*ihlâs*” maddesi c. I, s. 234; Wensinck, *el-Mu'cem*, “*ihlas*” maddesi, *el-Mu'cemu's-Sûfi*, s. 686.

⁸⁵² Cebecioğlu, a.g.e, Aynı yer; Ayrıca konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz; Hâris el-Muhâsibi, *er-Riâye*, (nşr. Abdülkadir Ahmed Ata), ss. 156-169-193-202, Beyrut 1405/1985; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. XIV; Serrâc, *el-Lumâ'*, ss. 289-290-533; Kelâbâzî, *et-Taarruf*, (çev. S. Uludağ), s. 149; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. II, s. 158, Kahire 1310; Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (çev. S. Uludağ), s. 185; Kuşeyrî, *er-Risâle*, (çev. S. Uludağ), ss. 289-290-291; Herevî, *Menâzil*, s. 31, Kahire 1962; Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbu'l-Mürîdîn*, s. 75, Tahran 1363; Gazzâlî, *İhyâ*, c. IV, ss. 376-386; İbnu'l-Arabî, c. II, s. 220-225; Lamii, *Nefehât Tercümesi*, s. 15; Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, s. 169, Bulak 1256/1840; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. II, s. 227; c. V, s. 559, Beyrut, 1412/1987.

Allah’a halis kılarak O’na ibadet etmem emredildi.”⁸⁵³, “*Din ihlastır, samimiyettir.*”⁸⁵⁴ buyuran Peygamberimiz bizzat kendisi ihlas ile ibadet etmiş ve bütün insanları Allah’a ibadet etmeye çağırmıştır. Çünkü bu durum şu ayette; “*And olsun ki biz, Allah’a ibadet edin ve Tağut’tan sakının diye (emretmeleri için) her ümmete/topluma bir peygamber gönderdik.*”⁸⁵⁵ de belirtildiği gibi Yüce Allah’ın açık ve kesin bir emri idi.

Şeyh Abdurrahman der ki; ihlâs sırf Allah rızası için sevmek ve ona karşı samimi olmaktır. Bunun gereği, irşad ve terbiye için tabi olduğu mürşidine bütün varlığı ile bağlanmaktır. Şöyle ki, bütün alem gavs, kutub, mürşid ve büyük velilerle dolu olsa, mürid, hidayet ve manevi nasibinin sadece kendi mürşidinin yanında olduğunu bilmeli, kendisine sevgiyle tabi olmalıdır. Mürid, ulaştığı bütün ilahi ilim, feyiz ve nurun kendisine mürşidinin üzerinden geldiğini, Cenab-ı Hakk’ın onu vesile ettiğini bilmeli ve kalbini tamamen ona çevirmelidir. Kısaca gönlünü ve gözünü mürşidinde toplamalıdır. Şüphe müride zarar verir.⁸⁵⁶

Şeyh Abdurrahman der ki, ibadetlerin kabul olması için, iman, ihlas ve niyetin İslam’a uygun olması şarttır. Bu üçlü süzgeçten geçemeyen ibadet boştur, makbul değildir, hiçbir değeri de yoktur. İbadetlerimize ihlas ile devam etmemiz şarttır. Halis niyetle çalışmamız gerekmektedir. İhlâsta ki noksanlık diğer tüm ibadetleri ve amelleri boşa çıkarır. İhlâs’lı olabilmenin tek şartı; ömrü boyunca Allah’ın emir ve yasaklarına sıkı sıkıya sarılan, ibadetin her çeşidiyle O’na ibadet eden Peygamberimiz’i örnek alarak onun gibi yaşamaya gayret etmek, O’nun hayatındaki gibi tüm insanlığa örnek olmak ve yapılan her iyiliği ve ihsanı bir karşılık, bir çıkar ve bir menfaat beklemeden yapabilecek dirayeti gösterebilmekte gizlidir. Nitekim Kur’an’ı Kerim’de “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin.....*”⁸⁵⁷ buyurulmaktadır. Dolayısıyla Allah’a itaat edebilmek için Peygamberimiz’i örnek almak, onun takip etmiş olduğu metodları takip etmek gerekmektedir. Peygamber’e itaat ise, O’nun sünnetine sınıksız sarılmak,

⁸⁵³ Zümer Sûresi, âyet, 11.

⁸⁵⁴ Müslim, *İman*, 95.

⁸⁵⁵ Nahl Sûresi, âyet, 36.

⁸⁵⁶ Aktepe, *Risâletü’l-Edeb ve’l-Âdab*, s. 12.

⁸⁵⁷ Nîsâ Sûresi, âyet, 22.

sünnete uygun hareket etmek ve sünnetini layıkıyla uygulamak suretiyle olur. Allah ve Resul’u neyi emretmişse onu yapmak, neyi yasaklamışsa ondan kaçmak ve uzak durmak itaatın esasıdır. Tâat, boyun eğme, Allah’ın iradesine uyma, Allah’ın rızasına uygun düşen söz, hareket ve fiillerin bütünüdür. dolayısıyla insan her yönüyle Yaradan’a karşı son derece saygılı, edepli, vakarlı ve itaatkar olmalıdır. İnsan emirlere riayet eder, yasaklardan kaçınırsa selamette olur.⁸⁵⁸

T. SÜNNETE BAĞLILIK

Kur’an-ı Kerim’deki “Ey Muhammed, de ki: Allah’ı seviyorsanız bana uyun. Allah’ta sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder.”⁸⁵⁹ ayeti celilesi, mutasavvıflar için Hz. Peygamber’e tabi olmada teşvik edici bir rol oynamıştır. Yine bu hususta; “Sizin için Allah’ın Resulü’ünde güzel bir örnek vardır.”⁸⁶⁰ ayeti de bu konuda oldukça etkili olmuştur. Çünkü örnek alınması gereken en olgun ve en mükemmel mü’min tipi Hz. Muhammed’dir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri sıkı sıkıya Resulullah’ın sünnet-i seniyyesine sıkı sıkıya bağlıydı. Bu hususta hiç taviz vermezdi. Tam bir Resulullah aşığı olan şeyh Abdurrahman, kurtuluşun anahtarının Resulullah’a tam bir ittibayla teslim ve tabi olmakla mümkün olabileceğini belirtmiş, hayatının tamamını bu sevgiyle ve bu coşkuyla geçirmiştir. Dünyaya değer vermemesi, mütevâzi yaşantısı, takvâsı, ihlâsı ve diğer tüm faziletli yönleri bu bağlılığını açıklayan en büyük kanıtlardır.

Şeyh Abdurrahman der ki; Sünneti dışarıda bırakan, Kur’an bize yeter diyen bir İslâm anlayışı yanlıştır. Bugün, her Müslüman’ın Resûlullah’ın halifesi olmaya aday olması icap etmektedir. Zira bugün insanlar Resûlullah Efendimiz’in bildirdiği yolun dışında yollara tabi olmaktadır ve başka batıl fikirlerin peşinden gitmekte, yanlış metotlar takip etmektedirler. “Sevâdu’l-A’zam’a (Doğruluk üzere toplanmış cemaate) uyunuz. Zira cemaatten ayrılan; cehenneme ayrılır.” Sevâdu’l-A’zam: Şer’i şerif’e riayet ederek bir araya gelmiş, şer’i çatıyı teşekkül ettirmiş, Resûl-u Ekrem’in

⁸⁵⁸ Aktepe, *Ravdu’n-Naîm*, ss. 111-146-215-248-314-333; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, ss. 28-37-49; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Tayyib Efendi.

⁸⁵⁹ Âl-i İmran Sûresi, âyet, 31.

⁸⁶⁰ Ahzab Sûresi, âyet, 21.

ve sahabeyi kiramın yoluna uymuş olan cemaattir. Sevâdi A'zam: Doğruluk üzere toplanmış olan cemaattir. Batıl ideoloji ve sistemlerin gösterdiği doğrultuda hareket eden topluluklar; yaşantılarında, hayatlarında, metotlarında sünneti seniyye'yi ölçü almayan kalabalıklar asla Sevâd-ı A'zam olamazlar. Her mükellefin, Hz. Peygamber tarafından çizilen tek ve kusursuz modele yani sünnete uyma mecburiyeti vardır. *“Allah ve Resûlu'nun hüküm verdiği bir hususta mü'minlerin muhayyerliği yoktur.”*⁸⁶¹ *“Peygamber'in inandığı gibi inanan mü'minlerin, Resûl-u Ekrem'in yolunu ve metodunu takip etme mecburiyetleri vardır.”*⁸⁶² Bilinmelidir ki: Hiç kimse Resûlullah'ın terk ettiğini işlemekle veya Resûlullah'ın sünnetine muhalefet hevâ ve arzularına göre, mevcut sistemin müsaade ve emirlerine göre hareket etmekle Allah'a yaklaşamaz. O'nun terk ettiğini işleyenle, işlediğini terk eden arasında pek fark yoktur.⁸⁶³

Müslüman'ın takip edeceği en mükemmel ve eksiksiz, kâmil model; Asrı saadet modelidir, müslümanın uyacağı metot; Peygamberimiz'in metodudur. İslam'ın devlet olması da ancak bu şekilde mümkündür. Müslümanların her şeyden önce Sevâd-ı A'zamı, yani şer'i cemaati teşekkül ettirmek için çalışmaları ve bu cemaatin prensiplerine riayet etmeleri de şarttır. Sünnete bağlılık deyince sadece sünnet olan namazları anlamak yanlışdır veya sadece sünnet olan bazı fiilleri kasd etmek eksiktir. Sünnetin; Resûl-u Ekrem tarafından çizilen hayat sistemi olduğunu unutmamak gerekir. Savaş ve Rahmet Peygamberi, Komutan Hz. Muhammed'in hayatının tümü bizim için en güzel numunedir. Resûlullah'ın şefaatinin hak etmek isteyen kimsenin, her hususta sünnete ittibâ-ı icap etmektedir.⁸⁶⁴

Şeyh der ki: lafla sünnete uyuyoruz deyip de, hal ve gidiş itibariyle sünnete aykırı bir çok bid'at işleyen insanlar gibi olmamalıyız. Sünnet kitaplarını okumalıyız,

⁸⁶¹ Ahzab Sûresi, âyet, 36; Allah ve Peygamber'i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e baş kaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.

⁸⁶² Bakara Sûresi, âyet, 285; Peygamber'e inananlar, ona Rabb'inden indirilene inandı. *“Peygamberleri arasından hiçbirini ayırt etmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabb'imiz!. Affını dileriz. Dönüş sanadır”* dediler.

⁸⁶³ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, ss. 132, 148; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeyne Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi.

⁸⁶⁴ Aktepe, a.g.e, ss. 198-214.

Peygamber Efendimiz'in hadis kitabını okumalıyız ve sünnet-i seniyyeye hayatımızı uydurmaya, Efendimiz'in sünnetine göre yaşamaya azami ölçüde gayret etmeliyiz. Çünkü, hadîs-i şeriflerde, insanların bozulduğu ahir zamanda Peygamber Efendimiz'in sünnetine sarılan, onu öğrenen, öğreten, yaşayan, yaşatan, ihyâ eden insanlara yüz şehid sevabı verileceği müjdelenmiş ve bildirilmiştir.⁸⁶⁵

Şeyh der ki: Bir insanın bir tek şehid sevabı kazanma durumunda bile cennete gireceği ortada iken, yüz şehid sevabı kazanmak, böyle devirlerde sünnete uymanın ne kadar kıymetli olduğunu, böyle yapanları Allah'ın ne kadar çok sevdiğini gösteren bir işarettir. Bu sebeple bizler, Peygamber Efendimiz'in sünnetini yaşamaya, ihyâ etmeye, kılık kıyafetten başlayarak sözden öze doğru, dıştan içe doğru, kabuktan öze doğru, kalıptan kalbe doğru, daima her halimizde Efendimiz'in sünnetine uymaya niyet etmeli, karar vermeli ve bir an önce uygulamaya geçmeliyiz.

Şeyh der ki: Hz. Peygamber'in hayat biçimi olan sünnete saygı göstermek, onu korumak ve hayatımızı ona göre düzenlemek dinî bir görevdir. Sünnete dayanan davranışlarımız bizi Peygamber Efendimize yaklaştırır, ona benzememize ve onun sevgisini kazanmamıza vesile olur. Kıyamet gününde şefaatine nâil olmamıza ve onun "ümmetimdir" diyerek bize sahip çıkmasına sebep teşkil eder. Bu bakımdan sünneti hafife almamalı, günlük hayatımızda elden geldiğince Efendimizin davranışlarını örnek alarak yaşamaya çalışmalıyız.⁸⁶⁶

U. NEFS

Nefs, Arapça bir kelime olup; Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukubet, arzu, murad, gibi manalara gelen bir kelimedir.⁸⁶⁷

Lugatta, can, ruh, kan, cesed, nazar değdiren göz, yanında, herhangi bir şeyin özü, cevheri, azamet, izzet, hamiyet, gayb gibi manaları ihtiva eder.⁸⁶⁸

⁸⁶⁵ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 11.

⁸⁶⁶ Aktepe, a.g.e, ss. 213-245-312-345-348; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/, Molla Muhammed Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Tayyib Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

⁸⁶⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 472.

Nefs kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sekiz ayrı manada kullanılmıştır.⁸⁶⁹

1) Zâtullah manasında⁸⁷⁰

2) İnsan ruhu manasında⁸⁷¹

3) Kalb, sadır manasında⁸⁷²

4) İnsan bedeni manasında⁸⁷³

5) Bedenle beraber ruh manasında⁸⁷⁴

6) İnsan bedeninde bulunan ve insana kötülüğü, fesadı emreden cevher manasına olan nefis manasında⁸⁷⁵

7) Zat (Canlı, cansız, cin, insan ve hayvandan söz edilirken kullanılır.) manasında⁸⁷⁶

8) Cins manasında⁸⁷⁷

Bu ayetlere dayanarak, nefisten sırf ruh anlamını çıkarmak, nefse yüklenen manaların kapsamını daraltmak olur. Nefs, insanın bütünlüğünü ve bütünlüğünden neş'et eden aktivitesidir. Nitekim bu hususla ilgilenenler çok olmuştur. Bu konu ile

⁸⁶⁸ Âsım, *Kâmus*, c. II, s. 1031; Râgıb el-İsfahânî, a.g.e, “*nefs*” maddesi; İbn-i Manzûr, a.g.e, “*nefs*” maddesi; *Tâcu'l-Arûs*, “*nefs*” maddesi.

⁸⁶⁹ Mehmet Ali Aynî “*Nefs Kelimesinin Manaları*” Darulfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, İst. 1930, s. 14, ss. 46-52; Cebecioğlu, a.g.e, s. 472.

⁸⁷⁰ Tâhâ Sûresi, âyet, 41; Âl-i İmrân Sûresi, âyet, 28; En'âm Sûresi, âyet, 12-54; Mâide Sûresi, âyet , 116.

⁸⁷¹ Fecr Sûresi, âyet, 27; En'âm Sûresi, âyet, 93; Zümer Sûresi, âyet, 42.

⁸⁷² Âl-i İmrân Sûresi, âyet, 154; A'râf Sûresi, âyet, 205; Yusuf Sûresi, âyet, 77; Bakara Sûresi, âyet, 77-109-235; Nisâ Sûresi, âyet , 113; En'âm Sûresi, âyet, 158; Yunus Sûresi, âyet, 100; Enbiyâ Sûresi, âyet, 64; Neml Sûresi, âyet, 14; Fussilet Sûresi, âyet, 53.

⁸⁷³ Âl-i İmrân Sûresi, âyet, 146-185; Enbiyâ Sûresi, âyet, 35; Ankebût Sûresi, âyet, 57; İsrâ Sûresi, âyet, 33; Yusuf Sûresi, âyet, 26-30-61.

⁸⁷⁴ Bakara Sûresi, âyet, 286; En'âm Sûresi, âyet, 152; Yunus Sûresi, âyet, 23-30-44-49-54; Ra'd Sûresi, âyet, 11-42; İsrâ Sûresi, âyet, 7; Tâhâ Sûresi, âyet, 15; Ankebût Sûresi, âyet, 6; Zümer Sûresi, âyet, 70; Mü'min Sûresi, âyet, 17; Câsiye Sûresi, âyet, 15.

⁸⁷⁵ Yusuf Sûresi, âyet, 18-53; Tâhâ Sûresi, âyet, 96; Mâide Sûresi, âyet, 30.

⁸⁷⁶ Bakara Sûresi, âyet, 48; Lokmân Sûresi, âyet, 28-34; Müddessir Sûresi, âyet, 38.

⁸⁷⁷ Tevbe Sûresi, âyet, 128; Rûm Sûresi, âyet, 28; A'râf Sûresi, âyet, 188; Şûra Sûresi, âyet, 11.

ilgilenenlerden biri de İbni Kayyim olmuş ve dikkatini çekmiştir. İbni Kayyim “Nefsin gerçeği nedir? O, bedenın bir parçası mıdır? Yoksa bedenın arazı mıdır? Konulduğu bir yer var mıdır? Ya da soyut bir cevher midir? O, ruh mudur? Yoksa ruhtan ayrı bir şey midir? Nefs-i emare, nefs-i levvame ve nefs-i mutmaine bir tek olup bunlar sıfatı mıdır? Veya bunlar üç ayrı nefis midir?”⁸⁷⁸ şeklinde sorular sormuş ve bunlara cevap aramıştır.

Ancak İslam düşünürleri, nefis adı altında ruhu düşünmekten geri durmamışlardır. Her ikisi, bedene konulmuş latifeler olarak kabul edilmişlerdir.⁸⁷⁹

Bu açıklamalardan sonra tasavvuf terminolojisinde nefsin ne anlama geldiğini açıklayacak olursak şunları söyleyebiliriz:

Nefs, his, hayat ve iradeli hareket kuvvetlerini taşıyan, latif buharlı bir cevherdir. Nefs-i natıka olan, kalb ile beden arasında vasıtaadır. Hakîm Tirmizî nefse, rûh-u hayvânî demiştir.⁸⁸⁰

Bir başka tarife göre, nefis beş çeşittir: hayvânî, emmâre, mülhime, levvâme ve mutmaine. Bunların hepsi de rûhun isimleridir. Zira, rûh olmadan nefsin hakîkati yoktur. Ayrıca, Hakk (c.c.) olmadan da ruhun hakîkati olamaz.⁸⁸¹

⁸⁷⁸ El-Cevziyye, İbn-i Kayyim, *Kitabu'r-Rûh*, s. 216.

⁸⁷⁹ Kuşeyrî, a.g.e, s. 236.

⁸⁸⁰ Kâşânî, a.g.e, s. 151.

⁸⁸¹ el-Hafnî, a.g.e, s. 151; konu ile ilgi daha detaylı olarak, Nefsle ile ilgili kaynaklar için, bkz; Muhâsibi, *Muâtebetu'n-Nefs*, Kahire 1329; Aynı yazar, *er-Riâye*, ss. 384-385; Aynı yazar, *Âdâbu'n-Nüfûs*, (nşr. Abdülkadir Ahmed Ata), Beyrut 1984; Hakîm Tirmizî, *Tabâi'un-Nüfûs*, (nşr. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih-Syyid el-Cümeylî), Kahire 1989; Aynı yazar, *Edebu'n-Nefs*, (nşr. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih), Kahire 1993; Aynı yazar, *Riyâzâtü'n-Nefs*, (nşr. İbrahim Şemseddin), Beyrut 2002; Eş'arî, *Makâlât*, (Abdülhamîd), c. II, ss. 25-28-30; Serrâc, *El-Lumâ'*, ss. 29-98-99; Sülemî, *Tabakât*, ss. 18-93-209-231; Aynı yazar, *Usûlu'l-Melâmetiyye*, Kahire 1985; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. I, ss. 176-177-194, Kahire 1961; Mâverdî, *Edebu'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, (nşr. Mustafa es-Sekkâ), ss. 331-337, Beyrut 1988; İbn-i Hazm, *el-Fasl*, c. V, ss. 74-92; Kuşeyrî, *Risâle*, (çev. S. Uludağ), ss. 235-236-238-239; Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, ss. 176-209-244-245-315, Tahran 1388 hş; Gazzâlî, *İhyâ*, c. III, ss. 3-4,10-64-73-81; c. IV, s. 350, Kahire 1358/1939; Aynı yazar, *Mizânü'l-Amel*, (nşr. Süleyman Dünyâ), s. 251, Kahire 1964; *Mişkâtü'l-Envâr*, (nşr. Ebu'l-Âlâ Affî), ss. 78-81, Kahire 1388/1964; Aynı yazar, *Meâricu'l-Kuds*, s. 16-154, Beyrut 1409/1988; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. V, ss. 640-648; c. VII, s. 569, İstanbul 1307; Aynı yazar, *en-Nefs ve'r-Rûh*, (nşr.

Rûh, felsefeciler tarafından nefsin kullanıldığı yerlerde aynı anlamda kabul görmüştür.⁸⁸² Ruh lügat manası itibariyle hafif esinti ve rüzgarı ifade eder.

Nefse, rûh, can gibi imler verebiliriz. Ancak insan, idrak edicilikten öte, canlılık hissetme vs. gibi hususları da içinde bulundurur. Bunların hepsi ölümle birlikte sona erer. Bu takdirde ruh, nefsin içinde, fakat farklı faaliyet alanına sahip bir latife durumunda bulunmaktadır.

Burada, tasavvuf kitaplarında yer alan şu kâide ortaya çıkmaktadır: “Kendini bilen Rabb’ini bilir.”⁸⁸³ Çünkü insanın kendisi, kainat ve Allah hakkında sahip olunması gereken bütün bilgileri kapsamaktadır. Bu sebeple, tasavvufi eserlerin tümünde, ilk tavsiye edilen husus, marifetin temelini oluşturan zat bilgisidir. Burada metot olarak, Yüce Zat’a önce fiillerin bilinmesiyle, onun ardından sıfatların bilgisine erme sonucunda ulaşılabileceği açık bir şekilde belirtilmektedir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri nefsin yedi mertebesine göre fikirler beyan etmiş, nefis terbiyesinin nasıl olacağı şeklinde oldukça faydalı açıklamalarda bulunmuştur.⁸⁸⁴

Şeyh der ki: İnsanı felakete götüren nefsidir. İnsanın nefsi, onun en büyük düşmanıdır. Firavun, Şeddad, Karun ve Nemrut gibi Tanrılık davasında bulunan ve felakete gidenlerin hepsi, nefisleri yüzünden bu felaketlere maruz kaldılar. Nefisleri büyüdükçe büyüdü ve sonunda ilahlık davasına kalkıştı. Çünkü nefis, kendinden daha üstün bir varlığın bulunmasını asla istemez. Büyüyüp terakki edip, elde etmek

M. Sağır Hasan el-Ma’sûmî), İslamabad 1969; Muhyiddîn-i Arabî, *el-Futûhâtu’l-Mekkiyye*, c. II, s. 729, c. III; ss. 313-315, Kahire 1293; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdu’l-İbâd*, (nşr. M. Emin Riyâhî), ss. 4-174-335-350-355-369; Tahran 1352 hş; Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, ss. 135-368; c. II, ss. 20-60-81; c. III, ss. 27-207-260-261-331; Abdürrezzak el-Kâşânî, *Letâifu’l-Îlâm*, (nşr. Saîd Abdülfettah), c. II, ss. 359-360, Kahire 1416/1996; İbn-i Kayyim el-Cevziyye, er-Rûh, s. 178, Riyad 1386/1966; Teftazânî, *Şerhu’t-Telvîh*, c. II, ss. 11-36, Kahire 1377/1957; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsanu’l-Kâmil*, c. II, ss. 48-58, İstanbul 1310; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. I, s. 143; c. II, s. 262; Gümüşhânevî, *Câmiu’l-Usûl*, (nşr. Edib Nasreddin), c. II, ss. 203-216, Beyrut 1997.

⁸⁸² Kâşânî, a.g.e, Aynı yer.

⁸⁸³ Es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî’nin Risâleleri*, çev. Süleyman Ateş, Ankara 1981, s. 118.

⁸⁸⁴ Şeyh Abdurrahman Aktepe tarafından kaleme alınmış olan “*Risâletu’l-Edeb ve’l-Âdab*” isimli risâlede konu ile ilgili geniş bir biçimde izahat bulunmaktadır.

isteyebileceği hiçbir şey kalmayınca, bu defa ilahlık davasına başlar. İşte onlar haddi aşmış, azgınlaşmış nefislerinin iddiasına boyun eğdiler. Sanki Firavun kendisinin ilah olmadığını bilmiyormuydu, elbette ki biliyordu. Fakat maalesef bu iddiaya nefsine uymaktan kendini alıkoyamıyordu. Halbuki Firavun evvelce fakir bir kimse idi. Bir çobanın oğlu idi. Kendisi ise bekçiydi. Bir gece ihtilal yaparak, padişahın sadık adamlarını ortadan kaldırarak tahta geçti. Nefsi azgınlaştı ve sonuç olarak başına büyük felaketler açtı, helak oldu.⁸⁸⁵

İnsan biraz düşünmelidir ki, Yüce Allah'ın azameti ve büyüklüğü karşısında ne kıymeti olabilir. İnsanoğlunun değeri azameti Hudâ karşısında bir pire kadar dahi olamaz. Yaratılışına baksın, neydi? Nasıl meydana geldi? Allah kendisini nasıl yarattı.

İnsanoğlu, kendi fakirliğini, aczini ve biçareliğini, görür ve bilirse Allah-u Teala o zaman onu yükseltir. Ona sayısız mertebeler ihsan eder.

Şayet insan kendini bir şey olmuş zannederse, o insan yok sayılır. İnsan kendini adam olmuş olarak görmemeli, nefsine bu payeyi vermemelidir. Vücudunu ve nefsinin yok bilmelidir.⁸⁸⁶

Her türlü günah, kurallara yapılan zulüm ve hakaretlerin hepsinin kaynağı nefistir. Ne zamanki insan, fakirliğini, aczini ve kendinden aşağı bir mahluk olmadığını (nefsi yönden) bilip idrak ederse, bu şuura varırsa, o insanda kibir ve azamet kalmaz. İşte o zaman, Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket etmeye başlar. Mesela, insan 1000 kişilik bir kabilenin içinde tek başına bulursa, onlarla mücadeleye kalkışsa onlara güç yetirebilir mi? Elbette ki güç yetiremez. Onlara karşı biçare ve kuvvetsizdir. Dolayısıyla onların emirlerine uymak ve her dediklerini yapmak mecburiyetinde kalır. Öyleyse azameti Hudâ'ya karşı da insanın boynu bükük ve mahzun olması gerekmektedir. Kendinde bir kuvvet ve kudretin olmadığını şuuruna varmalı, buna göre hareket etmeli ve özellikle Cenab-ı Hakk'ın

⁸⁸⁵ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdâb*, “Nefis” bölümü.

⁸⁸⁶ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdâb*, s. 13.

tüm emirlerine kayıtsız, şartsız ve itirazsız bir şekilde mutlaka uymalı ve teslim olmalıdır.⁸⁸⁷

V. EHL-İ BEYT SEVGİSİ

Bir Resûlullah aşığı olan Şeyh Abdurrahman hazretleri, bu sevgisinin dolaylı bir sonucu olarak, Resûlullah'ın ehli beytine'de büyük bir sevgiyle bağlıdır. Şeyh hazretleri bu sevgisini Kuran-ı Kerim'den ayetler ve Resûlullah'ın hadislerinin ışığında çok güzelbir biçimde ifade etmektedir. Biz burada Şeyh Abdurrahman hazretlerinin ifade tarzıyla bu sevgiyi anlatmaya çalışacağız.

Şeyh derki; Allah-u Teala'yı seven kimse, elbette O'nun sevdiklerini de sever. Önce Allah'ın Habîbi Hz. Resûlullah'ı sever. Sonra ona ait olan, ondan sayılan, onunla anılan her şeyi sever. Sevmesi de gerekir. Bunların başında Ehl-i Beyt gelir.

Y. EHL-İ BEYT KİMDİR?

Ehl-i Beyt, Hz. Resulullah Efendimizin ailesi ve evlatlarıdır. Mü'minlerin anneleri, Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Ehl-i Beytin şerefli ferdleridir.⁸⁸⁸

Resûlullah Efendimizin şerefli nesebi Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin vasıtasıyla devam ettiği için, onların kıyamete kadar gelecek olan evlâtları da Ehl-i Beyt'in birer parçasıdır. Onları sevmek her mü'minin vazifesidir. Bu sevgi çok şerefli ve gereklidir. Kalbinde azıcık Ehl-i Beyt sevgisi bulunmayan kimse, Hz. Resulullah'ın sevgisinde yalancıdır.

Aşağıda vereceğimiz ayet ve hadislerde görüleceği üzere, Hz. Resulullah'ın kendisine tâbi olan amcaları ve onların çocukları da Ehl-i Beyt'ten sayılmıştır.⁸⁸⁹

Allah-u Teala, Hz. Resûlullah Efendimiz'in ehl-i beytini bizzat Kur'an'da zikretmiş ve onlara şu şekilde iltifatta bulunmuştur:

⁸⁸⁷ Aktepe, a.g.e, s. 16; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Faruk Efendi.

⁸⁸⁸ Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. XXV, s. 181.

⁸⁸⁹ İbn-i Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, c. IV, 384, Beyrut 1993.

*“Ey Peygamber hanımları! Namazı kılın, zekâtı verin; Allah’a ve Resulü’ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”*⁸⁹⁰

Ümmü Seleme validemiz demiştir ki: “Bu ayet-i kerime benim evimde indi. Hz. Resulullah Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i çağırdı. Onları Hayber yapımı geniş bir elbisenin altına topladı, kendisi de içine girdi ve: “İşte bunlar benim ehl-i beytimdir” buyurdu. Sonra inen ayet-i kerimeyi okudu ve: “Allah’ım! Onlardan kötülükleri gider. Onları tertemiz et!” diye dua etti. Ben: “Ya Resûlallah, ben Ehl-i Beytten değil miyim? dedim.” Hz. Resulullah, “Sen benim ehlimsin. Sen zaten hayır içindesin” buyurdu.”⁸⁹¹

Resûlullah Efendimiz, Ashab-ı kiramı ve ümmetim Ehl-i Beyt’in hukunu iyi koruma konusunda şiddetle uyarmıştır: Zeyd b. Erkam anlatıyor: Allah Resûlü, Mekke ile Medine arasında Hummen denilen suyun başında bir hutbe verdi. Allah’a hamd, sena ve zikirden sonra şöyle buyurdu:

“Ey insanlar! Dikkat ediniz; ben bir beşerim. Rabbimin ölüm elçisinin gelmesi ve benim ona icabet edip aranızdan gitmem yakındır. Sizlere hukuku ağır iki kıymetli emanet bırakıyorum. Birincisi Allah’ın Kitabı’dır. Onda nur ve hidayet vardır. Allah’ın Kitabına sımsıkı sarılın. Onunla meşgul olun, onu öğrenin, öğretin; hükümlerini anlayın. İkinci emanet Ehl-i beytimdir. Ehl-i Beytim hakkında Allah’tan korkmanızı hatırlatırım. Ehl-i Beytim hakkında Allah’tan korkmanızı hatırlatırım. Ehl-i Beytim hakkında Allah’tan korkmanızı hatırlatırım.” Zeyd b. Erkam’ı dinleyenler arasında bulunan Husayn b. Sebre, “Ey Zeyd, Resulullah’ın zevceleri de Ehl-i Beytten midir?” diye sordu, Zeyd, “Tabi ki Efendimizin hanımları da Ehl-i Beyttendir.

Fakat Resûlullah’ın haklarının korunmasını istediği Ehl-i Beyt, kendilerine sadakanın haram olduğu kimselerdir” dedi. Husayn, “Onlar kimdir?” diye sorunca Zeyd b. Erkam, “Ali’nin ailesi, Akil’in ailesi, Cafer ve Abbas’ın ailesidir” dedi. Husayn, “Bunlara sadaka haram mıdır?” diye sorunca, Zeyd, “Evet” dedi.”⁸⁹²

⁸⁹⁰ Ahzab Sûresi, âyet, 33.

⁸⁹¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cüz. XXII, s. 7; İbnu’l- Kesîr, *Tefsîr*, c. VI, ss. 412-413.

⁸⁹² Müslim, *Fedâilu’s-Sahâbe*, 36; Nesâî, *Sünen-i Kübrâ*, Menâkıb, 9.

Alimlerin ekseriyetine göre Ehl-i Beyt, Resulullah Efendimizin şerefli aileleri, kızı Hz. Fatıma, damadı Hz. Ali, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ve kıyamete kadar onların sulbünden gelen zürriyetleridir. Yani Hz. Hüseyin'in torunları olan seyitler ve Hz. Hasan'ın torunları olan şerifler Ehl-i Beyt'in günümüzdeki şerefli mensuplarıdır. Resulullah Efendimiz'in şerefli nesli, kıyamete kadar hiç kesilmeyecektir.

Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynel Abidin, babası Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra, Şamlılar tarafından esir edilerek Dımeşk'a getirildi. Onu böyle gören zalim bir Şamlı: "Sizin kökünüzü kazıyan ve fitnenin başını kesen Allah'a hamdolsun!" diye, güya onların fitne başı olduğunu ima etmeye çalıştı. Zeynel Abidin, adama, "Sen Kur'an'ı okudun mu?" diye sordu, adam, "Evet, okudum" dedi. Zeynel Abidin:

"Sen, Allah-u Teala'nın, "Resulüm! Onlara de ki: 'Ben bu davetime karşılık olarak sizden bir karşılık ve ücret beklemiyorum; sadece yakınlarıma sevgi göstermenizi istiyorum' (Şûrâ/23) ayetini okumadın mı?" diye sordu. Adam, "Bu ayette sevilmesi emredilen yakınlar siz misiniz?" diye sorunca, İmam, "Evet, onlar biziz" dedi.⁸⁹³

Bir gün İmam-a A'zam hocası İmam Cafer es-Sadık hazretlerinden ilim ve hadis dinlemeye gelmişti. Hocası elinde bir asa ile çıkageldi. İmam-ı A'zam, "Ey Resulullah'ın evladı, siz henüz asaya ihtiyaç duyacak bir yaşta değilsiniz" dedi. Cafer -i Sadık, "Evet dediğin gibidir, fakat bu elimdeki asa Hz. Resulullah'ın asasıdır; onu bereket için yanımda taşıyorum" dedi. İmam-ı A'zam, hemen ileri atılıp bastona sarıldı ve; "Ey Resulullah'ın evladı, müsaade buyurun, onu öpeyim" dedi. Cafer es-Sadık hemen kolunu açtı ve İmam-ı A'zam'a göstererek: "Vallahi sen bilirsin ki bu ten Hz. Peygamber'in hücrelerini taşıyan bir tendir ve şu gördüğün kıllar da onun kılındandır. Onu öpmüyorsun da asayı öpmek istiyorsun!" dedi. Bununla, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in zürriyetinin Hz. Peygamber'in bir parçası olduklarını hatırlattı.⁸⁹⁴

⁸⁹³ Taberî, cüz. XXV, s. 33; Suyûti, *ed-Durru'l-Mensûr*, c. VII, s. 348.

⁸⁹⁴ Muhammed Besyûnî, *es-Seyyide Fâtimetu'z-Zehrâ*, s. 37, Beyrut 1990.

Şeyh Abdurrahman hazretleri derki: Ehli Beyti sevmek imanın alametidir⁸⁹⁵

Allah-u Teala, müminlere Resulü'nün sevilmesini farz kıldığı gibi onun parçası olan ve kendisine inanan yakınlarının da sevilmesini, bu şekilde Peygamber'in sevindirilmesini istemektedir. Bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

“Resûlüm! Onlara de ki: Ben bu davetime karşılık olarak sizden bir karşılık ve ücret beklemiyorum; sadece yakınlarıma sevgi göstermenizi istiyorum.”⁸⁹⁶

İbn Abbas naklediyor: Bu ayet-i kerime indiği zaman, bazıları, “Ya Resulallah! Sevmemiz vacip olan bu yakınlarınız kimlerdir?” diye sordular; Efendimiz, “Ali, Fatıma ve onların çocukları Hasan ile Hüseyin” buyurdu.⁸⁹⁷

Efendimiz, başka bir hadislerinde, onları dost edenleri kendisinin de dost edeceğini, onlara düşmanlık edenlere kendisinin de düşman olacağını beyan buyurmuştur.⁸⁹⁸

Resulullah Efendimiz, Ehl-i Beytin sevgisinin, kendisini sevmekten ileri geldiğini şöyle belirtmiştir:

“Sizi nimetleriyle rızıklandırıp gıdalandırdığı için Allah'ı seviniz. Beni Allah'ı sevdiğiniz için seviniz. Ehl-i Beytimi de beni sevdiğiniz için seviniz.”⁸⁹⁹

Efendimiz'in zevcesi Ümmü Seleme anlatıyor: Resulullah Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'le yemek yedi. Yemekten sonra, onları üzerindeki elbise ile sardı ve, “Allah'ım! Bunlara düşman olana sen de düşman ol; bunları seveni sen de sev!” diye dua etti.⁹⁰⁰

Resûlullah Efendimiz'in amcası Abbas bir gün üzüntülü bir şekilde, Efendimiz'in huzuruna geldi ve, “Ya Resulallah! Kureyş bizden ne istiyor; birbirleriyle karşılaşınca güler yüz gösteriyorlar, bizimle karşılaşınca yüzleri değişiyor.” diye şikayet etti. Allah Resulü bu hale çok gazaplandı; yüzü kıpkırmızı oldu. Sonra, “Allah'a yemin ederim ki, bir kalp sizleri Allah ve Resul'ü için

⁸⁹⁵ Aktepe, *Ravdu'n-Na'im*, s. 234.

⁸⁹⁶ Şûrâ Sûresi, âyet, 23.

⁸⁹⁷ Taberânî, *el-Kebîr*, No: 2641; Heysemî, *Mecmûatu'z-Zevâid*, c. IX, s. 168.

⁸⁹⁸ Hakîm, *Müstedrek*, c. III, s. 149; Tâberânî, a.g.e, no. 2619-2620.

⁸⁹⁹ Tirmizî, *Menâkıb*, 32; Hakim, a.g.e, c. III, s. 150.

⁹⁰⁰ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, No: 6951; Heysemî, a.g.e, c. IX, s. 166-167.

sevmedikçe o kalbe iman girmiş olmaz” buyurdu ve şöyle devam etti: “Ey insanlar! Kim amcama eziyet ederse, bana eziyet etmiş olur. Hiç şüphesiz bir kimsenin amcası babası gibidir.”⁹⁰¹

Resulullah Efendimiz, Hz. Ali’ye hitaben: “Ya Ali, seni ancak mümin olanlar sever; sana ancak münafıklar buğzeder.” buyurmuştur.⁹⁰²

Allah Resulü, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için, “Bunlar benim evladımdır; evladımın çocuklarıdır. Allah’ım! Ben onları seviyorum, sen de sev. Allah’ım, onları sevenleri de sev!” diye dua etmiştir.⁹⁰³

Büyük arif Muhyiddin ibn-i Arabi hazretleri demiştir ki: “Allah Resulü, Allah-u Teala’nın emriyle bizden yakınlarına muhabbet etmemizi istemiştir.”⁹⁰⁴

Bundan sonra bir mümin Hz. Peygamber’in bu talebim kabul etmezse, yarın kıyamet gününde ona hangi yüzle bakacak ve onun şefaatinin nasıl umacaktır?” Bir sadık aşık demiştir ki: “Sevgilinin yaptığı her şey sevgilidir. Eğer senin Allah ve Resulü için muhabbetin sahih ise, Hz Peygamber’in Ehl-i Beytini de seversin. Herkesin imanı onların muhabbeti ile ölçülür.”⁹⁰⁵

Şeyh Abdurrahman hazretleri derki, ehl-i beyt kıyamete kadar devam eder, her mü’mine onlara hürmet etmesi ve tüm haklarını koruması bir vecibedir, kaçınılmaz bir sorumluluktur.⁹⁰⁶

Hz. Resulullah Efendimiz buyurmuştur ki: “Şüphesiz, (ahirete) çağrılıp gitmem yakındır. Size iki büyük ve hukuku ağır emanet bırakıyorum. Birisi, Aziz ve Celil olan Allah’ın kitabı Kur’an. Diğeri de gözümün nuru ehl-i beytimdir. Allah’ın kitabı Kur’an; semadan yeryüzüne uzatılmış (ilahi ve nurani) bir iptir. Latif ve Habir olan (her şeyi bilen Rabbim) bana bildirdi ki: Kur’an’la ehl-i beytim (ahirette) Havz-ı Kevser’in başında bana gelene kadar birbirinden ayrılmayacak. Öyleyse, sizler (size

⁹⁰¹ Tirmizî, *Menâkıb*, 28; Ahmed, *Müsned*, 1, 207.

⁹⁰² Müslim, *İman*, 131; Tirmizî, *Menâkıb*, 20; Nesâî, *İman*, 19.

⁹⁰³ Tirmizî, *Menâkıb*, 50; Beğâvî, *Mesâhibu’s-Sünne*, c. IX, s. 194, No: 4829.

⁹⁰⁴ Şûrâ Sûresi, âyet, 23.

⁹⁰⁵ Muhyiddîn-i Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, c. I, s. 29.

⁹⁰⁶ Aktepe, a.g.e, s. 256; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

emanet ettiğim) bu iki şeyde bana nasıl halef olduğunuza (benden sonra onlara nasıl davrandığınıza) iyi bakınız; onların hakkını korumaya dikkat ediniz.”⁹⁰⁷

Hiz. Resûlullah'ın gerçek aşığı Ebûbekir-i Sıddîk demiştir ki: “Resûlullah'ın Ehl-i Beytini sevip memnun ederek Resulullah'ın hatırını gözetin. Vallahi, Resulullah'ın yakınlarının haklarını korumak, benim için kendi yakınlarımın haklarını korumaktan daha sevimlidir.”⁹⁰⁸

Hiz. Resulullah Efendimiz buyurmuştur ki: “Sizin en hayırlınız, benden sonra Ehl-i beytime karşı en hayırlı davranan kimselerdir.”⁹⁰⁹

“Allah'a yemin ederim ki, bana ve ehl-i beytime buğzeden ve bizi kızdıran kimse, muhakkak cehenneme girer.”⁹¹⁰

“Ehl-i Beytim Nûh'un gemisi gibidir; ona binen kurtulur; uzak duran boğulup helak olur.”⁹¹¹

“Rabbim bana, Ehl-i Beytim içinde kim Allah'ın birliğini ve benim peygamberliğini kabul ederse ona azap etmeyeceğini va'd etti.”⁹¹²

Şu hadiseden ibret alalım: Ashabın hafız ve ileri gelen alimlerinden Zeyd b. Sabit'e binmesi için bir hayvan getirildi. Abdullah b. Abbas hemen üzengisini tutup binmesine yardımcı olmaya çalıştı. Zeyd, “Ey Resulullah'ın amcaoğlu, lütfen böyle yapma, üzeniği bırak!” dedi. İbni Abbas: “Biz alimlerimize ve büyüklerimize karşı böyle davranmakla emrolunduk” dedi. Bunun üzerine Zeyd b. Sabit, “Elini bana verir misin?” dedi ve İbni Abbas elini uzatınca onu öptü ve, biz de Hiz. Peygamber'in ehl-i beytime karşı böyle davranmakla emrolunduk” dedi.⁹¹³

⁹⁰⁷ Ahmed, *Müsned*, c. III, s. 17; c. V, s. 182, Taberanî, a.g.e, c. V, ss. 154, no. 4922-4823; Tirmizî, *Menâkıb*, 32, no: 3788.

⁹⁰⁸ Buhârî, *Fedâilî Ashâbı'n-Nebî*, 12.

⁹⁰⁹ Hakîm, a.g.e, c. III, s. 311; Ebû Ya'lâ, a.g.e, no: 5924.

⁹¹⁰ Hakîm, a.g.e, c. III, s. 150; İbn-i Hibbân, *el-İhsân*, c. XV, s. 435, no: 6978.

⁹¹¹ Hakîm, a.g.e, c. III, s. 151; Ahmed, a.g.e. c. III, s. 157; Taberanî, *el-Kebîr*, No: 2636-2638.

⁹¹² Hakîm, a.g.e, c. III, s. 150.

⁹¹³ İbn-i Abdilberr, *Beyânî'l-İlm*, I, 127; Kandehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, c. II, s. 440; Ayrıca bkz; İbn-i Hâver, *el-İsâbe*, no: 2888, Beyrut 1995; Hakîm, a.g.e, c. III, s. 423.

Müfessir İbni Kesir demiştir ki: “Ehl-i Beyte karşı hayır tavsiyede bulunan, onlara karşı iyiliği, hürmet ve ikramı emreden kimseyi yadırgamayız. Çünkü onlar tertemiz bir zürriyetten gelmektedirler. Onlar, övünme, nesep ve itibar yönünden yeryüzündeki en şerefli hanenin evlatlarıdır. Özellikle Hz. Resulullah’ın şerefli sünnetine tabi olan ve ondan hiç ayrılmayan Ehl-i Beyt, bu hürmet ve hizmete en layık kimselerdir. Çünkü Efendimiz sahih bir hadiste:

“Size iki tane hukuku ağır emanet bırakıyorum. Birisi Allah’ın Kitabı, diğeri de Ehl-i Beytimdir. Kur’an ve Ehl-i Beytim, kıyamette havzın başında bana kavuşana kadar birbirinden ayrılmayacaktır” buyurmuştur.⁹¹⁴

Müfessirlerin imamı Fahrüddin er-Razi demiştir ki: “Resulüm, Onlara de ki: Ben bu davetime karşılık olarak sizden bir karşılık ve ücret beklemiyorum; sadece yakınlarıma sevgi göstermenizi istiyorum”⁹¹⁵ ayet-i kerimesi Resulullah’ın Ehli Beytini ve Ashabını sevmenin vacip olduğunu göstermektedir. Allah Resul’ü sahih hadislerinde:

“Fatıma benden bir parçadır; onu üzen beni de üzer”⁹¹⁶ buyurmuş, Hz. Ali’yi, Hz. Hasan ve Hüseyin’i sevdiğini belirtmiştir. Efendimiz’in sevdiği kimseleri sevmek, bütün ümmete vaciptir. Sonra, her namazın sonunda Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyti’ne salat ve selam okunması, bütün ümmete emredilmiştir. Bu büyük bir makamdır; onlardan başka hiç kimseye nasip olmamıştır. Bütün bunlar gösteriyor ki, Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyti’ni sevmek vaciptir.

Yukarıdaki ayetin içine Efendimiz’e iman ve itaat eden bütün Sahabe-i Kiram da girmektedir. Onlar da Efendimiz’in yakınlarıdır. Kısaca, Ehl-i Beyt’i ve Ashab-ı Kiram’ı sevmek vaciptir.

Bir hadiste: “Eh-i Beytim Nuh’un gemisine benzemektedir. Ona binen kurtulur; binmeyen suda boğulur” buyrulmuştur. Bir diğer hadiste ise: “Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine tabi olursanız doğru yolu bulursunuz” buyrulmuştur. Şu anda bizler, ilahi teklif denizinde bulunuyoruz. Bu arada şüphe ve şehvet dalgalan da

⁹¹⁴ İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, c. VII, s. 201, Riyad 1997.

⁹¹⁵ Şûrâ Sûresi, âyet, 23.

⁹¹⁶ İbn-i Kesîr, a.g.e, c. VII, s. 201.

devamlı bize çarpıp durmaktadır. Denizde giden bir kimsenin iki şeye ihtiyacı vardır. Birisi, kusuru bulunmayan ve içine su geçilmeyecek şekilde sağlam bir gemi.

Diğeri de, yön tayin edecek açık parlak yıldızlar. Bir kimse sağlam bir gemiye biner ve parlak yıldızlarla yönünü belirlerse, hedefine selâmet içinde ulaşır. Bunun gibi, biz ehl-i sünnet cemaati de, Hz. Peygamber'in Ehl-i Beytinin muhabbet gemisine bindik ve gözlerimizi hidayet semasının yıldızları olan Ashab-ı Kiram'a diktik; böylece yol alıyoruz. Bu durumda Allah-u Teala'dan ümidimiz bizleri dünya ve ahirette selamete ulaştırmasıdır.⁹¹⁷

İmam Şafii, başka bir sözünde Ehl-i Beyt sevgisinin farz olduğunu şöyle dile getirir:

“Ey Resulullah'ın Ehl-i Beyti! Sizi sevmek bize farzdır. Allah indirdiği Kur'an'da böyle emretmiştir. Size salat okumadan namaz kılanın namazının kabul olmaması, sizin için en büyük bir övünç kaynağıdır ve bu size kafidir.”⁹¹⁸

“Allah ve melekleri devamlı Peygamber'e salât ediyor; ey müminler siz de ona salat edin ve tam bir teslimiyetle selam verin.”⁹¹⁹ (Ahzab/56.) ayeti nazil olunca, Ashab'tan bazıları, Resulullah Efendimiz'e gelerek: “Ya Resulallah! Size nasıl selam vereceğimizi biliyoruz, fakat size, Ehl-i Beytinize nasıl salat okuyalım?” diye sordular. Efendimiz şöyle buyurdu:

Şöyle deyin: “Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun aline (ailesine ve zürriyetine) salat et. Peygamberin İbrahim'e ve âline salât ettiğin gibi. Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun âline (ailesine ve zürriyetine) bereket ihsan et, onları mübarek kıl. Peygamberin İbrâhim'e ve âline bereket verdiğin gibi.”⁹²⁰

Bu ayet ve hadislerden hareketle İmam Şafii, namazın son oturusunda Efendimiz'e salat okumayı namazın farzlarından saymıştır. Getirilecek salatın en

⁹¹⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c. XXVII, s. 143

⁹¹⁸ Muhammed Afif ez-Za'bi, *Dîvânu's-Şâfii*, s. 72.

⁹¹⁹ Ahzab Sûresi, âyet, 56.

⁹²⁰ Buhârî, *Ehâdisu'l-Enbiyâ*, 10; Müslim, *Salât*, ss. 65-69.

kızasının, tercih edilen görüşe göre “Allahümme salli alâ Muhahemmedin ve âlihi” olduğu belirtilmiştir.⁹²¹ Yukarıda geçen sözle bu kasdedilmiştir.

Meşhur şair Ferazdak, Ehl-i Beyt’ten Zeynel Abidin’i tanıtırken bir beytinde şöyle söyler: “O öyle bir ailedendir ki, onları sevmek din, onlara buğzetmek küfürdür. Onlara yakınlık kurtuluş ve emniyettir.”⁹²²

Şeyh Abdurrahman hazretleri derki; ahir zamanda gelecek ve İslam’ın izzetini aleme gösterecek olan Hz. Mehdi’de ehl-i beytten bir zat olacaktır.⁹²³

Resulullah Efendimiz buyurmuştur ki: “Dünyada kıyametin kopmasına bir gün de kalsa, muhakkak Allah o bir günü uzatacak ve benim Ehl-i Beytimden birisini ortaya çıkaracaktır. Onun ismi benim ismime, babasının ismi de babamın ismine uyar. Daha önce zulüm ve haksızlıkla dolu olan yeryüzünü adaletle doldurur.”⁹²⁴

“Mehdi benim sulbümünden Fatıma’nın evlatlarından gelecek birisidir.”⁹²⁵

“Mehdi benim Ehl-i beytimdendir; o açık alınlı ve kıvrık burunludur. Daha önce zulüm ve haksızlıkla dolu olan yeryüzünü adaletle ve doğrulukla dolduracak ve yedi sene hüküm sürecektir.”⁹²⁶

“Ahir zamanda Ehl-i Beytimden çıkacak ve müminleri toplayacak olan kimseye yardım etmek, davetine uymak her mümine vaciptir.”⁹²⁷

“Ehl-i Beytim yeryüzündekiler için bir emniyettir. Onlar gidince, yeryüzündekilerin sonu gelir; kıyamet kopar.”⁹²⁸

⁹²¹ Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, c. I, s. 270, Beyrut 1997, Tahriçli Baskı: Vehbi Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhû*, c. I, s. 670.

⁹²² Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. III, s. 139; İbn-i Hacer el-Heytemî, *es-Sevâiku’l-Muhrika*, c. II, s. 574.

⁹²³ Aktepe, a. g. e, s. 176.

⁹²⁴ Ebû Dâvûd, *Kitâbu’l-Mehdî*, 4; Tirmizî, *Fiten*, 52.

⁹²⁵ Ebû Dâvûd, a. g. e, 6; İbn-i Mâce, *Fiten*, 34.

⁹²⁶ Ebû Dâvûd, a. g. e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

⁹²⁷ Ebu Dâvûd, a. g. e, 12; Ali Nâsıf, *et-Tâc*, c. V, s. 344.

⁹²⁸ Taberanî, *el-Mu’cemu’s-Sağîr*, no. 318; *el-Evsât*, c. IV, s. 204.

Şeyh Abdurrahman hazretleri der ki: manevi neseb ve iman bağı ile Resulullah Efendimize bağlı olan muttakilerde ehl-i beytten sayılmıştır, onları sevmekte biz iman etmiş Müslümanlar üzerine bir vacipliktir.⁹²⁹

Bu konuda Resulullah Efendimiz buyurmuştur ki: “Bütün muttakiler, Muhammed’in âlidir (ehl-i beytidir.)”⁹³⁰

“Ehl-i Beytimden bazıları kendilerinin bana insanların en evlâsı (en sevgilisi) olduğunu düşünüyorlar. Halbuki durum öyle değildir. Şüphesiz benim içinizdeki dostlarım, muttakilerdir. Onlar (neseb ve yer olarak) kim olursa olsun, nerede bulunursa bulunsun, değişmez.”⁹³¹

Resulullah, Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken, onunla birlikte uğurlamaya çıktı. Kendisine tavsiyelerde bulundu. Muaz binekte, Resulullah ise yerde yaya yürüyordu. Uğurlama yerine geldiklerinde Efendimiz:

“Ya Muaz! Belki bu seneden sonra benimle burada karşılaşp görüşemeyeceksin!” buyurdu. Resulullah’ın ayrılığından (ve bu işaret yollu vefat haberinden) dolayı Muaz ağladı. Sonra Resulullah geri dönüp, Medine’ye yönelerek:

“Benim için insanların en evlâsı (en yakını) her kim olursa olsun, nerede bulunursa bulunsun, muttaki olanlardır.” buyurdu.⁹³²

Allah Resulü’ne olan sadakati ve sevgisi İran asıllı Selman-ı Fârisi hazretlerini Ehl-i Beytin içine katmıştır. Selman İslâm’a girişiyle ve Hendek harbindeki ince siyaseti ile bütün ashabın gönlüne girmişti. Muhacirler: “Selman bizdendir.” diye onu kendileri gibi görmüşlerdi. Ensar ise: “Hayır, aslında Selman bizdendir.” diye ona sahip çıkmak istemişlerdi. Allah Resulü bizzat araya girdi ve: “Selman bizdendir; Ehl-i Beytimizdendir”⁹³³ buyurarak, onu has dairenin içine aldı; kıyamete kadar hayırla anılacak grubun içine kattı.

⁹²⁹ Aktepe, a.g.e, s. 213- 245; Ayrica/ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

⁹³⁰ Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, c. III, s. 89, No: 5624; Heysemî, *Mecmûatu'z-Zevâid*, c. X, s. 269.

⁹³¹ Tâberânî, a.g.e, no. 318; Deylemî, *Müsned*, c. I, s. 287, no: 904.

⁹³² Ahmed, *Müsned*, c. V, s. 235; Ali el-Muttakî, a.g.e, c. III, s. 91.

⁹³³ İbn-i Sa’d, *Tabakât*, c. IV, s. 83; Muhammed eş-Şâmî, *Subûlu'l-Hüdâ*, c. IV, s. 365.

İman, sevgi ve takva yolunda hizmet ile herkes bu şereften bir derece pay sahibi olabilir. Bu kapı herkese açıktır. “Allah’ın dostları ancak muttakilerdir.”⁹³⁴ ayeti nazil olunca, Hz. Resulullah: “Benim dostlarım ancak muttakilerdir.”⁹³⁵ buyurarak, işin esasının iman ve takva olduğunu belirtti.

Şeyh Abdurrahman hazretleri ehl-i beyt konusundaki va’z ettiği cümleleri yukarıda zikrettiğimiz şekilde ayet ve hadislerle süsleyerek en güzel şekilde ifade etmiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri der ki: Bir kimse, hem Allah Resûlü’nün temiz nesebine, hem de edebine varis ve sahip olursa, o nur üstüne nur olur. Böyle olduğu için, geçmişte ve günümüzde, takva imamlığını en liyakatli şekilde temsil eden onlar olmuşlardır. Yani, irşad kutubluğu, Ehl-i Beytin şerefli mensubu ariflere nasib olmuştur. Bu, Allah Resulü’nün kıyamete kadar devam eden nübüvvetinin bir tezahürüdür. Velayet, nübüvvet mucizesinin bir devamıdır ve bu nur en parlak şekilde o nübüvvetin sahibi Hz. Muhammed Efendimiz’in evlatlarında zuhur etmiştir ve halen de etmektedir.⁹³⁶

Şeyh Abdurrahman hazretleri, coşkulu ehl-i beyt sevgisinin bir sonucu olarak eserinde, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e mersiyeler yazmış ve Yezid’e de yaptıklarından dolayı açık bir dille lanet okumuştur. İslam kelmacıları arasında yezid’e lanet okunup okunmaması görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen , şeyh hazretleri de Yezid’e binlerce kez lanet ederek, bu hususta ona lanet okumayı uygun görenlerin safında yer almıştır. Burada şeyhin Yezid’e lanet okuduğu bir beyitten örnek vermemiz uygun olur düşüncemiz.

⁹³⁴ Enfâl Sûresi, âyet, 34.

⁹³⁵ Hakîm, a.g.e, c. II, s. 328; İbn-i Kesîr, a.g.e, c. IV, s. 51.

⁹³⁶ Aktepe, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 12-13; Aynı yazar, *Ravdu’n-Naîm*, s. 284; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Sadık Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

Yezîd'in rûhuna yüzbinlerce lanet olsun.

Bu lanetler şiddetli yağmur gibi üzerine yağsın.⁹³⁷

Son olarak Şeyh Abdurrahman hazretleri sohbet meclislerinde; “Allah (c.c.)ım! Bizi Ehl-i Beyt sevgisiyle yaşat ve o sevgi içinde hasret. Bizi takva ile şerefleendir, rıza ve cemâlinle sevindir. Amin, bi hürmeti Seyyidi'l-Mürselin. Velhamdü lillahi Rabbilalemin.” duasıyla Resulullah ve ehl-ibeyt sohbetlerini tamamlardı.

Z. DÜNYA

Arapça, yakın, alçak gibi lügat anlamlarına karşılık, üzerinde yaşadığımız gezegenin adıdır.⁹³⁸ Tasavvufta dünya çeşitli şekillerde tanımlanmıştır;⁹³⁹

- 1) Seni Allah'tan alıkoyan her şey.
- 2) İmtihan yeri.
- 3) Ahiretin tarlası.
- 4) Geçici, fani yer.

Dünya kelimesi, Kur'an'ı Kerim'de 114 yerde geçmektedir.⁹⁴⁰ Hemen hepsinde, üzerinde yaşadığımız, ahiret yurdunun zıddı olan dünya kastedilir. Tasavvufi açıdan, dünya oldukça farklı değerlendirilmiştir. Mesela, İmâm-ı Gazzâlî, dünyayı, insanlara süslü ve güzel görünerek onları kendine çeken ve Allah'a kavuşmaktan men eden çirkin bir şey olarak⁹⁴¹ tarif eder. Dünyaya bu menfi yaklaşım, mutasavvıfların genel bir tavrı olarak görünür. Hepsinin açıklamaları da hep bu yönde olmuştur. Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı'da Gazali'den çok sonra

⁹³⁷ Aktepe, *Ravdu'n-Naîm*, s. 270; Şeyh hazretleri eserinde değişik yerlerde bir kaç beyitte Yezîd'e lanet okumuş ve şiddetli ehl-i beyt sevgisini ayet, hadis ve kıssalarla destekleyerek güzel bir biçimde ifade etmiştir.

⁹³⁸ Cebecioğlu, a.g.e, s. 174; İbn-i Manzur, a.g.e, “dünya” maddesi, Râgıb el-İsfehânî, a.g.e, “dünya” maddesi; *DİA*, “Dünya” maddesi, c. VI. s. 243.

⁹³⁹ Cebecioğlu, a.g.e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

⁹⁴⁰ Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, ss. 262-263.

⁹⁴¹ İmâm-ı Gazzâlî, *Kimyâ'yı Saâdet*, çev: Faruk Meyan, s. 372, İstanbul. 1979.

yaşamış olmasına rağmen, onunla aynı düşünceleri paylaşmış ve o çizgide görüşü bildirmiştir. Ona göre, dünya, fani, karanlık ve hayalden ibarettir; mihnet ve üzüntü yeridir.⁹⁴²

Şeyh Abdurrahman hazretleri; bir mürşid-i kâmil olması sıfatıyla, şanına layık bir şekilde aşığı olduğu Resulullah'ın çizgisinde bir yaşam sergilediği için, dünyaya hiçbir şekilde meyletmemiştir. Dünyalık nimetlere, kazanımlara ve maddi menfaatlere hiçbir şekilde rağbet etmeyerek son derece mütevazî, kibirden ve gururdan uzak, takvalı ve vakarlı bir yaşam sürmüştür.

Şeyh Abdurrahman'ın dünyaya ve içindekilere değer vermeyişi kendini eserlerinde ve irad ettiği sözlerde kendini açıkça belli etmektedir. Şeyh hazretleri eserlerinin bir çok yerinde, dünya ve içindekilere habersiz olduğunu, arzusunun ve gayesinin sadece sevgilisi ve ona olan aşkı olduğunu onun aşkıdan, ayrılığının üzüntüsünden gönlünün yanıp tutuştuğunu ifade ediyor ve bunun içinde sakiden mey istiyor, sekr halinin vermiş olduğu cezbeden küpler dolusu mey içmek gerektiğini ifade ediyor, tüm gayesinin sevgileye kavuşmak olduğunu bunun dışında bir talebi olmadığını açıkça bir şekilde müteaddid yerlerde defalarca tekrarlamış ve bunu tüm hayatında da gerek yaşantı ve gerekse söz ve davranışlarıyla kanıtlamıştır.⁹⁴³

II. ŞEYH ABDURRAHMAN'DA TARİKAT VE ZİKİR ÂDÂBI

Tarikatların belli prensip ve uygulamaları vardır. Daha önceki bölümlerde Nakşibendi Tarikatının temel prensiplerini elimizden geldiğince açıklamaya çalıştık.

Tarikatlarda mürşid konumunda bulunan kişiler, tarikatın temel prensiplerini kendilerine rehber edinmenin yanı sıra kendileri de bu prensiplere, uygulama şekillerine ve yapılacak ibadet şekillerine Kur'an ve Sünnet çizgisinde birtakım eklemeler yaparak, tarikatı daha da zenginleştirmişlerdir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri de, tarikatın inceliklerini, uygulanış biçimlerini, zikir âdâbını ve uygulanabilecek faziletli amelleri kendi çerçevesinde

⁹⁴² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ma'rifetnâme*, s. 278.

⁹⁴³ Aktepe, *Ravdu'n-Na'im*, ss. 37-40-41-357-481-482-483-484-486. v.d.

değerlendirerek bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Biz bu bölümde ziyadesiyle istifade edeceğinizi düşündüğümüz bu açıklamaları sırasıyla zikredeceğiz:

a) TEVBE

Allah korkusu herkeste bulunmalıdır. Çünkü Allah-u Teala emrini tutmayan kimselere azap edeceğini buyurmuştur. Şayet insan yaptıklarından hesap sorulmayacağını bilse hiç korkmadan sürekli günah işleyen bir kişiliğe bürünür. Budan dolayıdır ki, Allah hiç kimseye söz verip, seni cehennemden azad ettim dememiştir.

Şeyh Abdurrahman der ki: Hiç kimse Allah'ın rahmetinden de ümitsiz olmamalıdır. Şayet insanın günahı yer ve gök tabakaları kadar olsa, yine de Allah'ın rahmeti onun bütün günahlarından daha büyük, daha fazla ve daha çoktur. Tövbe eden kimse, Allah'ı affedici bulur. Allah'ın peygamberleri hariç, günahsız hiç kimse yoktur. Devamlı olarak günah işleyip, tövbe etmemek, dua ve niyazda bulunmamak, o kimsenin küfre yaklaşmasına sebep olur. Devamlı olarak işlenen günahlar, küçük günahlar bile olsa, Allah'ın yanında büyük günah gibi olur.⁹⁴⁴

İnsan günah işlemeye devam ederse, büyük zararlara uğrar. Bu büyük zararlardan birisi de, Allah'ın azabından emin olmaktır. Günahlara devam eden kimse, Allah'ın azabından kendisini emniyette hisseder. Allah'ın azabından emin olmak ise, o kimsenin günaha ve emre itaatsizliğe devam etmesine sebep olur.⁹⁴⁵

İnsanın, işlediği günahlara tevbe etmemesi, pişmanlık duymaması, günah işlemekte devam etmesi, onun imanının gideceğinin alametidir.

Öyleyse, insan günah işledikten hemen sonra, pişmanlık duyup tevbe etmeli ve Allah'a yalvarmalıdır; “Yarabbi ben hata ettim. Sen affet. Yarabbi benim işlediğim hata rahmetinden büyük değil. Sen rahmet ve şefkat sahibisin beni affet.”⁹⁴⁶ diye yalvarıp yakarmalıdır.

Ben çok ibadet ettim, çok namaz kıldım, çok oruç tuttum diyerek yaptığı ameline güvenmekle kurtulacağını ümit eden kimse, mutlaka bir aldaniş içindedir.

⁹⁴⁴ Aktepe, *Risâletü'l Edeb ve'l-Âdâb*, s. 2

⁹⁴⁵ Aktepe, a.g.e, s. 3.

⁹⁴⁶ Aktepe, a.g.e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

İnsan ne kadar ibadet yapmış olsa, şeytan kadar yapmış olamaz. Şeytanın felakete gitmesi, yapmış olduğu ameline güvenerek, şu kadar namaz kıldım, oruç tuttum ve ibadet ettim diyerek gururlanmasının afetidir. Amelini görüp gururlanması, kibirlenmesine (büyüklenmesine), bu gurur ve kibirde onun felaketine sebep oldu.⁹⁴⁷

Şeyh der ki; İnsanı Allah'tan uzaklaştıran ve günahlara sürükleyen belli başlı düşmanlar vardır. Bu düşmanlar üç çeşittir:

1. kısım düşman insanın kendi nefsidir. Nefs, kendinden üstün hiçbir varlığın bulunmasını istemez ve kabullenmez. Nefs, büyüüp terakki etmek ister. İsteddiği her şeyi elde ettiği zamanda, Firavun gibi, daha yüksek ve son makam olarak bildiği tanrılık davasına kalkışır. Allah muhafaza eylesin.

2. düşmanımız ise şeytandır. Allah yardımcımız olsun.

3. düşmanımız ise kötü arkadaştır. Peygamberimiz, “bir kimse arkadaşlık ettiği zaman, farkında olmadan onun huyunu kapar, onun huyuyla huylanır.” buyurur, bu nedenle arkadaş seçiminde oldukça titiz davranmak gerekir.

Zamanımızda bu üç düşmanımızın da silah ve hileleri çok terakki etmiştir. Kendi kuvvet ve gayretimizle bu düşmanlara karşı galip gelememekteyiz. Bize büyük bir yardımcı lazımdır. O kuvvetli yardımcının sayesinde bu düşmanlarımızdan kurtulabiliriz. Allah-u Teala hazretleri bizlerin bu durumunu ayan, beyan bildiği için, Resulullah'ın vefatından itibaren kıyamete kadar Müslümanlara yardım edecek “Allah askerleri” göndermektedir. Allah'ın yolundan bizleri alıkoyan bu düşmanlara karşı, bizlerde Allah'ın askerlerinden yardım isteriz. Zaten onların istek ve vazifeleri, Müslümanları bu düşmanlardan korumaktır. Allah-u Teala onları bu vazifelerini yapabilecek şekilde silahlandırmış ve yetki vermiştir.⁹⁴⁸

Allah'ın askerleri Mürşid-i Kâmil'lerdir. Mürşidler Peygamberimiz'in mirasçısı olan hakiki ve gerçek manadaki din alimleridir. O'nun şeriatının,

⁹⁴⁷ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Faruk Efendi.

⁹⁴⁸ Aktepe, a.g.e, s. 3; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Recep Efendi.

sünnetinin manevi vekilleridirler. Ayrıca onun yenilenmesine, unutulmamasına ve değiştirilmemesine memurdurlar.⁹⁴⁹

İnsanlar onları görünce, derhal Allah'ı hatırlarlar. Onlarda manevi bir heybet vardır. İnsanlar onları görünce, elinde olmayarak onlara hürmet ederler. Onların günlük hayatlarındaki her hareketi, ibadet tarzları, konuşma şekilleri, hatta gülümsemeleri bile kitaplarda tarif edildiği şekilde Peygamberimiz (s.a.v.)'in haline benzediğini kalbimiz bile bize söyler.⁹⁵⁰

b) TESLİMİYET

Şeyh hazretleri risâlesinde teslimiyetle ilgili şu ifadeleri kullanır; Mürid Allah yolunda tabi olduğu mürşidine içi ve dışıyla, kalbi ve diliyle, her şeyi ile teslim olmalı, acı tatlı her hâlde kendisine uymalıdır. Onun emir, tavsiye ve tercihlerinin kendisi için en hayırlı olduğuna inanıp gönül hoşluğu ile emirlerine sarılmalıdır. Bir ölü kendisini yıkayan kimseye nasıl hiç itiraz etmez ise, mürid de mürşidinin önünde bu derece bir teslimiyet göstermelidir. Böyle yaparsa manevi kirlerden temizlenmesi, kötü hâllerden kurtulması kolay olur.⁹⁵¹

Teslim olan kimse tez zamanda ilerler, kemale erer. Aksi takdirde olduğu yerde durur, itiraz ve şüpheyile yolunu kaybeder. Sadat-ı Kiramın zahiren ve batinen tasarrufları altına girmek ve kendilerinden tam fayda görmek için onlara son derece itimat etmeli ve kendilerine teslim olarak üzerimizde sanatlarını icra etme imkanı vermelidir. Teslim olmayan tabi olmaz, tabi olmayan yol alamaz.⁹⁵²

Büyük arif İmam Gazzâli'nin belirttiği gibi; manen hasta bir müridin mürşidinden tedavi olup fayda görmesi için şu üç şey çok önemlidir.⁹⁵³

1- Mürid önce kendisinin hasta olduğunu kabul etmeli, sonra kâmil bir mürşidin elinde irşat olma ve manevi hastalıklarından kurtulma arzusunda samimi olmalıdır. Kendisini hasta kabul etmeyen kimse doktor aramaz, arayışında samimi olmaz, bu kimse doktoru bulsa bile teslim olamaz.

⁹⁴⁹ Aktepe, a.g.e, s. 3.

⁹⁵⁰ Aktepe, a.g.e, s. 4; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi.

⁹⁵¹ Aktepe, a. g. e, s. 8.

⁹⁵² Aktepe, a. g. e, s. 9.

⁹⁵³ İmâm-ı Gazzâli, *İhyâ-u Ulûmu 'd-Dîn*, c. II, s. 143.

2- Mürîd kalbinin doktoru olan mürşidine güvenmelidir. Onun manevî tedavî işinde ehil olduğuna kesin olarak inanmalıdır. Çünkü kâmil mürşidin bu işteki ehliyeti önceki mürşid tarafından tasdik ve ilan edilmiştir.

Mürşid ümmetin önüne çıkmadan önce çok ciddi bir terbiyeden geçmektedir. Nefsin bütün sıfatlarını tanımakta, onun hastalıklarını ve tedavi yollarını bilmektedir. Kendisi nefsin mutmainne makamını geçerek Allah-u Teala'nın sevgili bir kulu olmuş ve bundan sonra kendisine irşat izni verilmiştir.

3- Mürîd mürşidinin verdiği manevî reçeteyi aynen uygulamalıdır. Mürşide güvendiği gibi onun verdiği ilaçlara da güvenmeli ve nefesine acı da gelse onları sabırla ve gönül hoşluğu ile devamlı içmelidir. Bu şartlara uyan kimse -inşaaallah- derdine derman bulacak, kalbi Allah ile huzura kavuşacaktır.

Şeyh der ki; Mürşide teslim olmak, akıllı bir kenara atmak, onu kiraya vermek, akılsız, şuursuz bir insan olarak ne denirse onu yapmak değildir. Teslimiyet, doğruyu tercih etmektir, hak yoldaki rehbera tabi olmaktır, doktora güvenmektir. Akılını kullanıp onun dediği gibi ilacını kullanmaktır. Kulluk için akıl lazımdır. Akılsız, niyet olmaz, amel yapılmaz, zikir çekilmez, fikir edilmez, yol alınmaz, Allah'a ulaşmaz.⁹⁵⁴

Mürşide teslim ol demek, nefsinin keyfine değil, Allah yolunda önündeki rehbera hak yolunda uy ve kurtul demektir. Mürşid terbiyesine giren kimseye bu teslimiyet gerekmektedir. Yoksa mürşid, kendisine inanmayan, teslim olmayan, kalbini önüne koymayan kimseye sanatını icra edemez, fayda veremez.⁹⁵⁵

Mürşide teslimiyet, gerçek manada Allah ve Resulü'ne teslimiyeti gerçekleştirmek içindir. Manevî terbiyenin sonucu, marifetullah ve muhabbetullahı elde etmektir. Bu da güzel kulluk için gereklidir. Ancak, dünyanın en zor ve en kıymetli işi, nefsi, gönlü, ruhu hak yoluna teslim etmek olduğundan, kamil insan az

⁹⁵⁴ Aktepe, a. g. e, s. 8.

⁹⁵⁵ Aktepe, a. g. e, s. 9.

çıkıştır. Ancak, herkesin iman ve teslimiyetine göre bu nimetten bir nasibi olur. Yeter ki insan, kâmil mürşide karşı münkir olmasın, münafıklık yapmasın.⁹⁵⁶

c) İSTİMDÂD

İstimdad, Arapça yardım istemek demektir. “Meded ya Şeyh”, “Meded ya Gavs” diye maneviyat üstadlarından yardım isteme olayına istimdad denir.⁹⁵⁷

Mürşidlerden, kendi düşmanlarımızla mücadele için nasıl yardım isteriz?

Mürşidlerden, ziyaretlerine gidilerek veya hastalık, yaşlılık ve başka özürlülerinden dolayı ziyaretlerine gidemeyenlerde kendi yakınlarında bulunan, mürşid tarafından görevlendirilmiş vekillerin yanında tevbe etmek suretiyle, Allah (c.c.)’ın askerleri olan mürşidlerin manevi korumasından istifade ederler.

Mürşidi ziyaret eden kimse, kendi durumunun acizliğinin bilincinde olarak ve kendisinin yardıma muhtaç bir kimse olarak oraya geldiğini düşünmeli, kendi derdinin çaresinin temini için kalen bağıllıkla birlikte, lisanende mürşidden istemeli ve yalvarıcı olmalıdır. Nasıl ki bir hastalığı için hastaneye giden kimse orada yalnız kendi tedavisini düşünür, başka meseleler onu kendi hastalığı kadar ilgilendirmiyorsa, mürşidin yanında bulunan kimsede, orada olduğu sürece yalnız kendi için yoğunlaşmalıdır.

Mürşidin yanına yardım için gittiğimizde, bize yardım edebilmesi için evvela mürşidin elini tutarak tevbe etmemiz lazımdır. Tevbeden sonra o geceye mahsus ve yalnız tövbe gecesi yapılacak dualar için verilecek talimatı iyice dinlemeli ve bu tüm ameller tam bir istekle yapılmalıdır. O gece verilen talimatlar muhakkak yerine getirilmelidir. Yapılmadığı takdirde mürşidden manevi yardım gelmez.

Mürşidin elinde hakiki olarak tövbe ettikten sonra; tövbe eden derhal dünya muhabbetinin kesildiğini, eski tamah, buğuz (kin) ve düşmanlık hallerinin kalmadığını, eski iş ve hareketlerinin (kendisinin hiçbir gayret ve çabası olmadan) terk edilmiş olduğunu görür, anlar ve bilir. Bütün arkadaşlarının değiştiğini fark eder. Tövbe edenin huyu da değişir. Yumuşak huylu olur. Sabırlı olur. Kendisinde hakiki

⁹⁵⁶ Aktepe, a. g. e, s. 9; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi.

⁹⁵⁷ Cebecioğlu, a. g. e, s. 323.

manada Allah muhabbeti görülmeye başlanır. Allah’a kulluk etme kendisine gelir, zevkli olmaya başlar.

İşte bütün bu değişmeler, ancak manevi kuvvetle olabilir. Zahiri kuvvetler (Dini vaaz, nasihat. v.s.) bu değişmeler mümkün olmaz. Çok güzel vaaz ve nasihatler edip, sohbetle bulunan çok kimseler vardır ki, sadece topluluklara hitap ederler. Herkes onları dinler, fakat hiçbir tesir yapamazlar. Cemaat dağıldıktan sonra, sanki hiç o vaaz ve nasihati dinlememişler gibi cemaatte hiçbir değişme olmaz. Eğer zahiri kuvvetle irşad doğru yolu seçip uyandırmak işi olsaydı, cemaatin çok değişmesi icab ederdi. İşte tüm bunlar gösteriyor ki, Allah’ın askerleri olan müridlerin gözle görülmeyen manevi tasarruf denilen tedavi ve uyandırmaya yarayan ayrı ve özel kuvvetleri vardır. Nasıl ki devletin koruyan askerlerinde kendilerine göre özel bir silahı varsa, Allah’ın askerlerinin de bazı silahlarının olması mecburi bir haldir, yadırganmamalıdır. Burada dikkat edilecek husus şudur; gayet tabidir ki manevi askerlerin silahları da manevi, görünmez, fakat tesirleri oldukça etkili, hissedilir ve anlaşılır olur.⁹⁵⁸

Mürşid-i kamilin yanında tövbe ederek kendini yenileyen kişi, tevbesinden sonra elde ettiği kazanımların farkına varıp, bunlardan ziyadesiyle istifade ettikten sonra bu zamana kadar boşa geçirmiş olduğu vakitler için hayıflanmaktan kendini alamaz.

d) TEVECCÜH

Teveccüh, bir şeye yönelmek ve onunla ciddi olarak ilgilenmek demektir. Burada anlatılan teveccüh, mürşidin müridin hasta kalbine yönelmesi, onun tedavisi ile ilgilenmesidir.⁹⁵⁹

Şeyh Abdurrahman der ki: Teveccüh manevi bir manevi ameliyattır. İnsanın kalbi, yaratılıştan temiz ve nurani olarak yaratılmıştır. Fakat kalp zamanla işlenen günah kirleriyle kararır, paslanır üzerini zulmet kaplar, kalb katılaştır. Nefis ve

⁹⁵⁸ Aktepe, a.g.e, s. 4; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Tayyib Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Receb Efendi.

⁹⁵⁹ Cebecioğlu, a. g. e, s. 658.

şeytandan gelen tahribatla kalb yaralanır. Teveccüh, nurani bir ameliyat olup bu işte ehil ve ehliyetli olan mürşid-i kâmil tarafından gerçekleştirilir.⁹⁶⁰

Mürid, mürşidini Allah tarafından görevlendirilmiş ve manevi cihazlarla donatılmış bir doktor olarak görmelidir. O, Allah-u Teala'nın izni ve desteği ile Hz. İsa Aleyhisselam'ın nefesiyle ölüleri dirilttiği gibi, manen ölmüş kalbleri ilahi nur ile tedavi eder. Mürşid-i kâmil Hz. Resulullah Efendimizin varisi olduğu için, onun nazarla kalbleri tedavi haline de varis olmuştur. Mürid kalbinin doktoru olan mürşidini aşk ve hasretle bekler. Sesini duyunca sevinir, içi ferahlar, ondan büyük bir tat alır, gönlü hoş olur. Mürid, mürşidi, silsile-i şerifi okurken üzerine Allah-u Teala'nın nurları ve ilahi tecellileri indiğini düşünmelidir. Ayrıca Hz. Resulullah Efendimizin ruhaniyetinin o meclise teşrif ettiğine, Sadat-ı Kiramın himmetlerinin yettiğine, hepsinin getirdiği manevi hediye ve ilaçların mürşidin eline teslim edildiğine itikat etmelidir.⁹⁶¹

Mürşid bu emanetleri kalbi ve gönlüyle hazır ve ehil olanlara verir. Onlara layık olmak için zahiren ve batinen edebe sarılıp mürşide yönelmelidir. Boynunu büküp onlara çok muhtaç bulunduğunu fakat layık da olmadığını, kendisinden başka herkesin maksadına ulaştığını, kendisinin ise nefsinin elinde geri kaldığını, çok garip ve çok aciz olduğunu düşünmelidir. Teveccühte herkes, ümitle korku arasında olmalıdır. Tek ümidi mürşididir, korkusu ise nefsidir. Mürid, mürşidinin kendisine yönelmesi, hasta nefsiyle ilgilenmesi, ona bir ilaç vermesi için kalbiyle çok yalvarmalıdır. Sadat-ı Kiram'ın himmeti, müridin bu himmeti talep edişindeki iştiaak, samimiyet ve edebine göre gelir.⁹⁶²

Şeyh der ki, Mürid, mürşidinin yanına yaklaştığını hissedince büyük bir ikram ve devletle yüz yüze geldiğini düşünmeli, mürşidine olan muhabbet ve hürmeti artmalı, bütün varlığı ve duyguları ile ona yönelmelidir.

Mürşid tam yanına gelip hizasına durunca mürid normal bir şekilde ağzını açmalı ve mürşidin nur ve feyiz yüklü nefeslerini içine üfürmesini beklemelidir. Kalbinin bütün yaraları için en güzel ilaç olan bu nur ve feyzi mürşidi ağzına üflediği

⁹⁶⁰ Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdâb*, s. 13.

⁹⁶¹ Aktepe, a. g. e, s. 14.

⁹⁶² Aktepe, a. g. e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

zaman, nefesiyle içine çekmelidir. Mürşidi kaç defa nefes verirse, hep aynı niyet ve edeple verilen nefesi içine çekmelidir. Teveccüh bitimine kadar mürid huzur hâlini ve mürşidinden himmet talebini devam ettirmelidir.⁹⁶³

e) TEVBENİN FAYDALARI

Şeyh Abdurrahman Hazretleri tevbenin birçok faydasından bahseder, biz burada belli başlı faydalarını zikredeceğiz,⁹⁶⁴

Şeyh der ki; tevbe sayesinde kişinin tevbeden evvel işlemiş olduğu bütün günahlar affa uğrar. Kısacası hiç günah işlememiş gibi olur. Tevbe edipte tövbesi kabul olunan kimse, günahlarından kurtulduğu gibi, ayrıca bir de tevbe mükafatı kazanır. Bu mükafatın büyüklüğü de günahının çokluğuna göredir. Günahlarının sayısı kadar sevap kazanır. Yani günahı ne kadar çoksa mükafatta o derece büyük olur. Ayeti kerime’de “Yüce Allah, ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenlerin, kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder.”⁹⁶⁵

Tevbe eden kimseyi Allah-u Teala sevdiği kulların arasına yazar. Mürşidin yanında tevbeden sonra, mürşidn himmeti, manevi tasarrufu, manevi yardımı ile, dinin hak ve gerçek olduğuna dair deliller görmeye başlar. Allah-u Teala çeşitli şekillerde bize ölümden sonraki hayatın var olduğunu göstererek, imanımızın şüphelerden temizlenmesini temin eder. Mesela, kerametler, hikmetli işler, rüyalar, bir takım manevi hallerle, açılan kalp gözü yardımıyla çok uzaklarda yaşanan hadisleri yaşar gibi olmak hususları örnek gösterebiliriz.

İman kuvvetlendikçe, onunla beraber dinin emir ve yasaklarına uyma derecesi de artar. Buna paralel olarak Allah sevgisi ve korkusu da artar.⁹⁶⁶

Keramet veya hikmetli bir işi gören kimse evvela bunu akli ve ilmi ile çözmeye çalışır. Akli ve ilmiyle bunun mümkün olmadığını görünce düşünceye

⁹⁶³ Abduurahman Aktepe, a.g.e, s. 14; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Necmeddin Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Faruk Efendi.

⁹⁶⁴ Şeyh Abdurrahman Aktepe Risâletü'l Edeb ve'l-Âdâb adlı eserinde tevbenin birçok faydalarını tafsilatlı bir biçimde ayet ve hadisler ışığında Allah dostlarının veciz ifadeleriyle tevbe babında oldukça güzel ifadelerle işlemiştir.

⁹⁶⁵ Furkan Suresi, âyet, 70.

⁹⁶⁶ Aktepe, a. g. e, s. 4.

dalar. Bilmediği ve gözle görünmeyen bir kuvvetin veya bir ilmin var olduğunu kabul etmeye mecbur kalır. İşte bu ilme “maneviyat ilmi” veya “ledün ilmi” denir. Bu ilim mürşide, tevbe edenlerin binlerce kilometre uzakta olsalar bile kontrol altında tutulabilmeleri, günahlardan korunabilmeleri ve onların manevi hastalıklarının tedavi edilebilmesi için gerekli kudreti verir. Bu ilim vasıtasıyla mürşidin, tevbe edenler üzerinde tasarruf etmesine mürşidin himmeti denir. Ancak asıl merkezde kudreti verenin Cenab-ı Hakk olduğunu unutmamak gerekir.⁹⁶⁷

Tevbenin etkisi ve Mürşidin hatırı ve himmetiyle Allah-u Teala, tevbe edenin dünya işlerini düzeltir. Nitekim Resulullah Efendimiz, İbni Abbas’tan rivayet edilen bir hadiste:

“Her kim günahlarına tevbe ederek istiğfara devam ederse, Allah-u Teala o kimseyi dünya ve ahirete ait her darlıktan kurtarır, her gamdan ve kederden de azad eder. Ummadığı yerden de rızıklandırır.” buyurmaktadır.⁹⁶⁸

Mesela işi iyi gitmeyen esnaf, memur ve ya işçinin kazancı veya geçim darlığı düzelir. Kazancına ve evindeki yiyeceğine bereket gelir. Başına bir bela veya hastalık gelmişse, o bela veya hastalık gelmişse, o bela veya hastalığı veren Allah-u Teala, mürşidin himmeti veya duası ile o bela, musibet ve sıkıntıyı def eder, hastalığına şifa verir, sıkıntısını giderir.

Şeyh der ki: Mürşid yanında nice kimseler yaptıkları tevbe sonucu nice yüksek makamlara ulaşmış ve kötü meziyetlerde uzaklaşmışlardır. Burada mürşidi sevmek ayrı bir öneme sahiptir. Sevgi yüce dinimizde çok kıymetlidir. Peygamberimiz “Kişi, onun ameli ile amel etmese de sevdiği ile beraberdir.” buyurmuştur.⁹⁶⁹ Tabi ki bu birliktelik ahiret alemi için geçerlidir. Kastedilen ahirettir.

Mürşidin sevgisi bize Allah’ın sevgisini kazandırır. Yunun Emre, Mevlana Celaladdin-i Rumi, Hacı Bayram Veli, Şah-ı Nakşbend Muhammed Bahaüddin, Gavs-ı Azam şeyh Abdülkadir-i Geylani ve binlerce Allah aşığı ve Allah dostu, hep bu şekilde bir mürşidin sevgisinin meyvesi olan “ALLAH SEVGİSİ” ne kavuşmuşlardır. Bu gibi hallerden dolayıdır ki sevgi çok kıymetli bir hazinedir.

⁹⁶⁷ Aktepe, a.g.e, s. 4; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

⁹⁶⁸ Ebu Dâvud, *Sünen*, c. I, s. 348.

⁹⁶⁹ Buhârî, *Edeb*, 96; Müslim, *Birr*, 165.

Sevgi, zahmetsizce yapılabilecek en kıymetli bir ibadettir. Hele sevgi, Allah rızası için olursa o zaman nûrun alâ nûrdur.⁹⁷⁰

Mürşidin yanında tevbe edenlerin arasındaki sevginin fazlalığını anlamak için, onların birbirleriyle buluştukları zaman ne yaptıklarına dikkat etmek yeterlidir. Birbirlerini seven insanlar buluşunca ne yaparlar? Ya kucaklaşırlar, ya da birbirlerini öperler. Küçükler büyüklerin ellerini, büyüklerde onların gözlerini öper. Tevbe eden insanların büyüklükten anladığı mana ise Allah' a karşı yapmış olduğu ibadeti ve takvasıdır. Günahkar kimse, tevbe edince eski günahları daima gözünün önüne geldiği için kendisini küçük, kötü ve diğerlerini iyi ve büyük gördüğü için kendinden başka herkesin elini öpülmeye layık görür. Bu durumda olanlar, kendini aynı durumda gördüğü için her biri diğerinin elini öpmek ister. Bu durum ayrıca insanları birbirlerine sevdirebilir.⁹⁷¹

Şeyh der ki; Her işlenen günahattan sonra kalbe siyah noktalar gelir. Bu siyah noktalar çoğaldıkça bir ayna gibi olan kalbi kapatırlar. Kalp aynasından artık bir görüntü görülmez olur. Kararmış olan bir kalp artık hasta demektir. İbadetlerden hiçbir zevk alamaz. Nezle olmuş bir kişinin iyi veya kötü hiçbir şeyin kokusunu almaması gibi, kötülük ve Allah'ın emirlerine isyan etmekten de bir üzüntü duymaz.⁹⁷²

Kalbin bu hastalığını tedavi edilebilecek biricik çare mürşidlerdir. Mürşidlerin nazarı, teveccühü (manevi ameliyat), sohbeti, duası, tavsiye edeceği manevi ilaçlar (tesbih ve tehliller)'la bu kalp hastalıkları tedavi edilir. Tedaviye başlamış olan bir kalp hastası biraz iyileşme belirtileri gördükten sonra tedaviyi bırakmamalıdır. Tekrar tekrar, imkan olursa bir veya birkaç ayda bir tedavi için mürşidinin yanına gidip gelmelere devam etmelidir ki hastalığı tekrar geri dönüp kendisini rahatsız etmesin.

Son olarak şeyh der ki: Tevbe eden kişi, günahından dolayı kendini kusursuz, suçsuz ve günahsız görmemeli, günahının suçunu, kaderimi Allah böyle yazmış diyerek kadere ve Allah'a yüklemeye çalışmamalıdır. Adem, cennette yasaklanan

⁹⁷⁰ Aktepe, a. g. e, s. 4.

⁹⁷¹ Aktepe; a.g.e, s. 5; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi.

⁹⁷² Aktepe, a. g. e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

meyveyi yiyince tevbe etti ve günahını nefsinden bildi. Bunun karşılığı olarak Cenab-ı Hak'ta tevbesini kabul etti. Buna karşılık şeytan kendi nefsini çok beğendiği için, nefsinde bir suç görmedi. Suçunu, kaderinin üzerine dolayısıyla Allah'a yüklemek istedi. Bu yüzden tevbesi kabul olunmadı. Nefsini çok beğenmek, kusursuz görmek, kibre ve ebedi lanete uğramasına sebep oldu.⁹⁷³

Tevbe eden kişi, kendisinin aciz bir kimse olduğunu kabul edipte, bir mürşid-i kâmil vasıtası ile Allah'a elini açıp dua ederse bu durumda inşallah tevbesi kabul olur.

Bir defa tevbe edipte tevbesinde duramayana artık tevbe kapısı kapanmış değildir. Tevbesinde durabilinceye kadar sayısız tevbeler yapma hakkına sahiptir.

Bir gün hazreti Ali'ye birisi gelip sorar:

- Ya Ali, ben bir günah işledim. Ne yapayım?

- Hazreti Ali tevbe et, buyurdu.

- Tevbe ettim ama, tevbemi bozdum, dedi.

- Hazreti Ali yine tevbe et, buyurdu.

- Ne zamana kadar tevbe edeyim?, dedi.

- Hazreti Ali şeytan yenilinceye kadar, buyurdu.⁹⁷⁴

f) CEZBE

Cezbe, Arapça, kendine çekmek anlamına gelir. Allah'ın kulunu kendi hazretine çekmesidir.⁹⁷⁵

Cezbe, Allah sevgisinin kalplerde yaptığı coşkunluktur. Yüce Allah'ın, Peygamberimiz'in ve mürşidlerin isimleri zikredilince, aşk ehli olan kimselerin kalplerinde bir coşkunluk hali gerçekleşir. Bu coşkunluk fazla olursa, kaynayan suyun kabından dışarıya sıçraması gibi adeta taşar. Bu taşma esnasında da şahsın ruh yaratılışına uygun cezbelere görülür. Bu durumda olan bazı kişilerden ani ve yüksek

⁹⁷³ Aktepe, a.g.e, s. 5; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Veysi Efendi/ Molla Faruk Efendi.

⁹⁷⁴ *Riyâzu's-Sâlihîn*, c. II, s. 265.

⁹⁷⁵ Cebecioğlu, a.g.e, ss.128-129.

bir ses çıkar. Bazıları titreme, gidip gelme ve ağlama gibi çeşitli vücut hareketleri yaparlar. Bazıları da bizim bilmediğimiz ve yeryüzünde mevcut olmayan bir lisanla kendi kendilerine konuşurlar. Bu lisana “Hal lisanı” denir. Büyük zatların kitaplarında cezbenin yaklaşık 200 kadar çeşidi olduğunu bildirmişlerdir.⁹⁷⁶

Cezbe, Yüce Allah’ın lütuf ve ihsanıdır. Bunu dilediğine verir. Cezbeliler, Allah’a ve O’nun sevgisine daha çabuk kavuşurlar. Cezbe bir vasıtaadır. Nasıl ki seyahat etmekte olan bir kişinin, gideceği yere kadar otobüsle veya başka bir araçla seyahati bir vasıtaadır, gideceği yere varınca o araca artık bir ihtiyacı olmazsa, cezbe de, cezbeli kişiyi Allah’a yaklaştıran yolda, belli bir yere kadar götüren bir vasıtaadır. O, belli bir yere varınca artık cezbesi alınır ve bir daha da cezbe tutulmaz.⁹⁷⁷

Cezbe hali, geçici bir vasıtaadır. Çok büyük bir nimettir. Cezbe, çalışmakla değil, Allah tarafından bir lütufla ancak elde edilebilir. Belirli bir zaman sonrada kaybolur.

Cezbeyi bilmeyenler, cezbelilere acırlar, onları deli olmuş zannederek onlara üzürlürler. Aslında cezbelilerin akli yerindedir. Katiyen delilikle bir alakaları yoktur. Cezbe hallerinin ellerinden hiç gitmemesini, yaşadıkları sürece devam etmesini isterler. Çünkü, cezbe halinde iken, hudutsuz manevi bir zevk duyarlar. Dolayısıyla bu zevkten mahrum kalmayı ölmeye tercih ederler.⁹⁷⁸

g) ZİKİR

Şeyh Abdurrahman hazretleri risâlesinde zikir konusunda da şu ifadeleri kullanmıştır; şeyh der ki, Allah yolunda yürümek isteyen bir kimsenin önce kamil bir mürşid bulup, ona intisab etmesi, onu rehber edinmesi, tarıkta onun refakatında girip menzil almaya çalışmalıdır. Zira tarikat son derece tehlikeli ve hatta mürşid olmayınca baştanbaşa felaketlerle doludur. Salık, tarıkatta kendisine şefkat ve müzaheret eden bir arkadaş bulmalı, bir arifn ardından gitmeli, onun emirlerini

⁹⁷⁶ Aktepe, a.g.e, s. 19; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Tayyib Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

⁹⁷⁷ Aktepe, a.g.e, s. 20; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

⁹⁷⁸ Aktepe, a.g.e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Hüseyin Efendi.

yerine getirmelidir. Aksi takdirde salık dalalete düşer ve helak olur. Bu yüzden salık, intisab ettikten sonra da o yola mürşidinin rehberliğinde yürümeye devam etmelidir. Çünkü, Allah yolu tehlikelerle dolu bir yoldur. O yolu iyi bilen ve tehlikelerinin nerelerde bulunduğunu önceden tesbit eden iyi bir rehber olmadan ilahi rızaya ulaşamaz. O yola kendi başına ve aklına güvenip çıkanın helak olacağı muhakkaktır. Bunun için “Önce yol arkadaşı, sonra yol” denilmiştir. Burada özellikle “ Yol için gerekli olan rehberi almayan, mahalden muhale gider.” Vecizesi kulağa küpe olmalıdır. Ayrıca “Mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır.” Şeyhi olmayana şeytan şeyhlik eder denilerek, bir kamil mürşidin rehberliği kesin olarak belirtilmiştir.⁹⁷⁹

h) ZİKİR ÂDÂBI

Şeyh Abdurrahman hazretleri burada zikrin nasıl olacağını ve kendisinin hangi zikirleri yaptığını beyan eder ve yapılması yönünde de tavsiyelerde bulunur.⁹⁸⁰ Nakşbendi tarikatında insan ruhu letayifî altıdır. Bu tarikat-ı Aliyye’nin mensuplarına göre, insani ruhun latifeleri altı olup, beş tanesi “Emir Alemleri”nden, bir tanesi de “Halk Alemleri”ndendir.

Emir aleminden olan latifelerin en yüce ve en üst mertebesi “Ahfâ”, ondan sonra “Hafî”, ondan sonra “Sır”, ondan sonra “Ruh”, ondan sonra “Kalp”tir.⁹⁸¹

Halk aleminden olan latife ise “Nefs-i Natika”dır.

⁹⁷⁹ Aktepe, a. g. e, s. 19.

⁹⁸⁰ Aktepe, a. g. e, s. 20.

⁹⁸¹ Kalb: Arapça, bir şeyin altını üstüne getirmektir. Tasavvufi olarak; insanın mahiyeti, madde ile mananın birleştiği yer, akıl ruh, Allah’ın tecelli ettiği mahal, ilahi latife gibi çok yönlü manaları ifade eder.

Rûh: Arapça, Nefs, Cebrail vs. gibi manalara gelir. Ruh, üç noktada incelenir. 1. Hareketin temeli, 2. Hayatın Temeli, 3. İdrakin temelidir.

Sır: Arapça, gizli şey, kök, kıymetli, vadinin orta yeri, asıl, nikah, bir şeyin halisi efdali gibi manalara gelir. Sır, kalbde bulunan Rabbani bir latifedir.

Hafî: Arapça, gizli olan demektir. İnsanın madde planında göğüs üzerinde beş noktaya talluku bulunan ve zikir mahalleri olarak gösterilen letaif-i hamseden dördüncüsüdür.

Ahfâ: Arapça, en gizli demektir. Nakşibendiyye ıstılahındandır. Beş letâifin sonuncusudur. Rengi yeşil olup, Hz. Resulullah (s.a.v.)’ın ayağı altındadır.

Emir aleminden olan latifeler, Halk aleminden olan latifeden daha şerefli ve daha güzeldir. Emir Alemleri'nin en yüce ve en üst mertebesi geride kalan mertebelerinden derece derece daha üstün ve daha yücedir. Emir Alemleri'nden olan latifeler, iç içe olup biri diğeri'nin zarfı durumundadır. Ne var ki, zarfın içerisine aldığı mazruf, zarftan daha geniş ve daha büyüktür. Yani; Ruh-Kalpten, Sır-Ruhtan, Hafi-Sırdan, Ahfa da Hafiden daha geniş ve daha büyüktür.

Emir aleminin latifelerinin, insan bedeninde bir yeri vardır. Ahfa'nın yeri göğüsün orta yerinde, Hafi'nin yeri göğüs kafesinin sağ tarafında, Sır'ın yeri bu kafesin sol tarafında, Ruh'un yeri sağ memenin altında, Kalb'in yeri sol memenin altındadır.

Halk aleminden olan Nefs-i Natika başta ve alın üzerinde bulunmaktadır. Latifelerin yerlerinde bulunması, orada kalıp yerleşmiş olması veya oraya bir yerden hulul edip karışması şeklinde değil, tefekkür ve tasarrufla ilgilidir.

Latifelerin en üst mertebesi olan Ahfa'nın, Allah-u Zülcelal (c.c.)'e, en aşağı mertebesi olan Nefs-i Natika'nın da beden ile kaynaşması söz konusudur. Nitekim bir Kuts-i Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulmuştur;

“Dikkat edin, muhakkak ki cesede kalb, kalbde fuad (gönül) Fuad'da sır, Sır'da hafi, Hafi'de ahfa vardır. Benim yerim Ahfa'dır. Fakat, kulun Yüce Allah (c.c.)'a ulaşması, O'nunla birleşmesi, kulun kul ile (insanın insan ile) birleşmesi ve insana kavuşması gibi değildir.

1) ZIKRİN EDEPLERİ

Şeyh Abdurrahman hazretleri, ilmi, takvâsı, ihlâsı ve mütevazî kişiliğinin bir yansıması ve tarikat büyüklerinden almış olduğu feyizle birtakım edepler zikretmiştir. Bu edepler şunlardır;⁹⁸²

- 1) Zikri huzurlu bir kalp ile yapmak.
- 2) Zikredilen lafzın manasını düşünmek.
- 3) Zikredilen lafız ve esmadan başka her şeyi dışlamak.
- 4) Yüce Allah'ın zati varlığı ve birliği üzerinde düşünceyi yoğunlaştırmak.

⁹⁸² Aktepe, a.g.e, s. 22; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi.

5) Aklın kumandasından çıkmak.

6) Tevhid'i ma'kule bağlamamak, yani yüce Allah'ın varlığını ve birliğini akıl yoluyla tespiti uğraşmamak... Çünkü akıl yoluyla hareket etmek yüce Allah'a teveccühte bulunmaya perdedir.

7) Farzları ve müekked sünnetleri, vaktinde ve tam bir huzur ve ta'dil-i erkan ile yerine getirmek. Nitekim bir kuts-i hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Üzerlerine farz kıldığım şeylerin edası ile bana yakın olanlar kadar başka hiç kimse yakın olmamıştır.”⁹⁸³

8) Mümkün olduğunca ve mecburiyet olmadığı müddetçe halktan uzak kalıp, Kelime-i Tevhid zikrine devam etmek.

Zikre edep ve yukarıda zikrettiğimiz prensipler ve verilen emirler çerçevesinde devam eden salık, zikirden beklenen maksada ulaşırsa, mürşidi ona “Murakabe”yi ta’lim eder. O da zikri bırakıp ta’lim edilen (öğretilen) “murakabe” ile meşgul olur. Bu durumda, yine salık her gün beş bin Kelime-i Tevhid zikrine gizlilik esasına uyarak devam eder. Böyle yapmakla, kalbe dıştan girecek akıl ve his ürünlerini engellemiş olur. Ta ki, murakabe’den beklenen müşahede ve kalpteki vahdet sırrı zedelenmesin. Hakk’ın müşahedesine açılması gereken kalb aynası bunlar ile perdelenir. Bu durumda salık vahdet sırlarını göremez ve bilemez.⁹⁸⁴

III. İSTİKÂMET VE HEDEF

Şeyh Abdurrahman hazretleri risâlesinin son kısmında şu vecîz ifadeleri kullanır; şeyh der ki, manevi terbiye yolunda en önemli iş, bu yola güzel bir niyetle girmektir. Bu niyet, Allah rızasıdır. İstikâmet, önce niyette aranır, sonra amelde. Niyet güzel olursa, arkası güzel gelir; bozuk olursa, hayırlı sonuç alınamaz. İlâhi davet ve terbiye ile muhatap olan insanlar üç gruptur: Mümin, münafık, kafir. Bir peygamber bu üç gruba aynı daveti yapar, fakat aynı sonucu alamaz, aynı faydayı veremez. Sonuç ve fayda, her birinin niyetine ve fiiline göre değişik olur. Mümin,

⁹⁸³ Ahmeb bin Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 127, Hakim, a. g. e, c. II, s. 600.

⁹⁸⁴ Aktepe, a. g. e, s. 22.

samimi olarak içi ve dışıyla Allah'a iman eder; ilahi emir ve hükümlere gücü kadar uyar, tabi olur. Bir peygamber veya varisi bu kimseye fayda verir.⁹⁸⁵

Münâfık, dışından inanmış gözüktür, kalbiyle itiraz eder. Dışıyla itaat eder, içinden isyan eder. Dini dünya için kullanır; din ile dünya kazanmaya, itibar toplamaya çalışır. Bir peygamber veya varisi bu kimseye bir fayda veremez. Ta ki, tövbe edip ihlas ve istikamete gelene kadar.⁹⁸⁶

Kafir ve münkir, hakka açıktan itiraz eden, düşmanlık yapan kimsedir. O da iman edip teslim olmadan peygamberden veya varisinden bir fayda göremez.⁹⁸⁷

Şeyh hazretleri risâlesinde İmam Rabbânî, 1034/1625 hazretlerinin mektûbatından örneklerle geniş yer verir, bunlardan birkaçını zikredeceğiz; Rabbânî hazretleri bir mürşid terbiyesine girmenin hedefini kısaca şöyle belirtmiştir: “Bir mürşid terbiyesine girmekten maksat; hakiki imana ulaşip, ilâhî emir ve hükümleri muhabbetle uygulamaktır.”⁹⁸⁸

“Fenâ ve bekâ hallerinin elde edilmesinden asıl gâye “yakîn” halinin hasıl olmasıdır. Bundan başka bir şey düşünmek (Mesela, Allah'ın kendisine hulûl edip bedenine girdiğini yahut kendisinin Allah'ın zatında kaybolduğunu, veya ibadetlerin kendisinden düştüğü bir makama ulaştığını söylemek) dinden çıkmaktır.”⁹⁸⁹ “Asıl maksat, aşk ve muhabbet değil, kulluktur. Aşk, cezbe ve muhabbet güzel kulluk içindir. Velayet mertebelerinin en sonu kulluk makamıdır. Ondan daha üstün bir makam yoktur.”⁹⁹⁰

“Tarîkat ve hakikat menzillerini aşıp geçmekten maksat, rıza makamı için gerekli olan ihlasın elde edilmesidir, başka şey değildir.”⁹⁹¹ Büyük veli Ebû Talib el-Mekkî (k.s.) demiştir ki: "Kalbinde Allah (c.c.)'tan başka bir muradın kalmaması için

⁹⁸⁵ Aktepe, a. g. e, s. 29.

⁹⁸⁶ Aktepe, a. g. e, s. 30.

⁹⁸⁷ Aktepe, a. g. e, s. 31.

⁹⁸⁸ İmam-ı Rabbânî, *Mektubât*, c. I, 207. Mektup.

⁹⁸⁹ İmam-ı Rabbânî, a.g.e, c. I, 97. Mektup.

⁹⁹⁰ İmam-ı Rabbânî, a.g.e, c. I, 30. Mektup.

⁹⁹¹ İmam-ı Rabbânî, a.g.e, c. I, 36. Mektup.

cehd ve gayret et. Bu murat sende gerçekleşince işin tamamıdır. İsterse keramet ve harikalardan, manevî hal ve tecellilerden sana bir şey verilmesin.”⁹⁹²

Şeyh der ki, tasavvuf, bütün benliği ile Allah yoluna bağlanmaktır. Bu yol, sünnet-i seniyyeye uymaktan başka bir şey değildir. Her şeyi ile dinin hizmetçisidir; dinin geçek yönünün anlaşılmasına ve gerçek hâliyle yaşanmasına hizmet eder. Bütün zevkler, vecdler, keşifler, kerâmetler, hâller, sadece dinin anlaşılmasına destek ve güzelce yaşanmasına birer delil yapılmalıdır. Bu yolda böyle şeyler istenmez, beklenmez, düşünülmez. Ancak bir hikmet gereği verilirse, edeplince alınmalı, mahcup olarak tevazu ile kabul edilmelidir. Bu şeyler övünmeye değil, şükre sebep yapılmalı; nefsin keyfine değil, dinin inkişaf ve hizmetine vesile edilmelidir.⁹⁹³

İstikâmeti ve tek hedefi Allah rızası olan kimsenin, sünnet üzere güzel kulluk ve hizmet etmekten başka bir arayışı varsa, aldanmıştır. Niyetini kontrol edip gidişatını düzeltmezse, sonuç Allah'a değil, ateşe gider. Allah rızasını elde etmek için, bir farzı yapmak, binlerce sünnet ve nafileden önde gelir. Amelde önem sırasını karıştırmak, haram ve farzları hafife alıp, nafile hükmündeki işlere dalmak, şeytanın bir hilesidir.⁹⁹⁴

İstikamet, niyet ve amelde Yüce Allah'ın çizdiği yolda gitmektir. Yoksa, bütün sevgiler, beklentiler ve işler azap sebebi olur. Bu tehlikeden kurtulmanın en emniyetli yolu, her işinde Kur'an ve sünneti rehber etmek, onu rehber edenlerin izinden gitmektir. Dinimiz, bize her işte dengeyi öğretmiştir. Yeter ki, bu ölçüleri öğrenelim.⁹⁹⁵

Yüce Allah'tan gayri her şey, Allah için sevilirse güzeldir. Bir peygamber veya veli, ancak Allah için sevilir. Yüce Allah, amelde olduğu gibi, niyet ve sevgide de istikamet üzere olmamızı emrediyor. En büyük keramet, bu istikamet üzere dünya hayatını yaşamak ve tamamlamaktır.⁹⁹⁶

⁹⁹² Aktepe, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 31.

⁹⁹³ Aktepe, a. g. e, s. 32.

⁹⁹⁴ Aktepe, a. g. e, s. 33.

⁹⁹⁵ Aktepe, a. g. e, s. 33.

⁹⁹⁶ Aktepe, a. g. e, Bir önceki dipnotta zikredilen yer.

İstikametin sonu, Allah rızası ve cennettir. Bundan öte bir devlet ve saadet yoktur.⁹⁹⁷

Şeyh der ki; Nakşbendî yolunun büyüklerinin duası şudur: Ey Rabbimiz! Bizleri Hakk yoluna ulaştırdıktan sonra, istikametten ayırma. Kalplerimizi rızandan kaydırma. Bize tarafından bir rahmet ihsan et, kalbimizi dininde sabit tut. Sen çok acıyan ve çok ihsan edensin. Ey Allah'ımız senden sevgini, sevdiklerinin sevgisini ve bizi senin sevgine ulaştıracak amellerin sevgisini istiyoruz.

Hamd olsun alemlerin Rabbi Yüce Allah'a diyerek dualarını tamamlarlar.⁹⁹⁸

IV. ŞEYH ABDURRAHMAN'IN HİKMETLİ SÖZLERİ

Şeyh Abdurrahman hazretlerini ilim meclislerinde, irşad gezilerinde, sohbetlerinde ve eserlerinde zikretmiş olduğu hikmetli sözleri bir bütün halinde burada zikretmeyi uygun

- * Sıkıntı ve bunalımın ilacı kendini Allah'a adanmışlarla sohbettir.
 - * Acı çekmeyen insan, hayatın ve yaşamının kıymetini bilmez.
 - * Adil kişinin bir saatlik adaleti, Abidin bir senelik ibadetinden hayırlıdır.
 - * Adil kimse ona denir ki, sevabı günahına galip gelsin.
 - * Adalet, kutup yıldızı gibi yerinde durur ve geri kalan her şey onun etrafında dönerler.
 - * İnsanların en asil ruhlusu, initikama muktedir olduğu zaman affedebilir.
 - * Açlık yemekle, bilgisizlik ilimle giderilir.
-
- * Başkalarını sık sık affedin, fakat kendinizi ve nefsinizi asla!
 - * Cenab-ı Hak (c.c.) iki şeyi çok sever. Hilim ile muamele ve teenni ile hareket.
-

⁹⁹⁷ Aktepe, a. g. e, s. 34.

⁹⁹⁸ Aktepe, a. g. e, s. 35; Ayrıca, Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Muhammed Efendi/ Molla Süheyb Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Tayyib Efendi/ Molla Necmeddin Efendi.

- * Cenab-ı Hak (c.c.) Rakiktir. Yumuşaklığı sever, başka hiçbir şeye vermediğini, yumuşak davranan kuluna verir, ihsan eder.
 - * Haya duygusu ve mahcubiyet, kadını güzel ve sevimli gösteren en tabii bir vasıtaadır.
 - * Yazın geldiğine hakikaten inanmayacak olursan, ensen yandığı zaman gerçeği anlarsın. İşte ahiret hayatı da böyledir.
 - * Çocuk ana rahminde iken, dünyayı anlayamayacağı gibi, insanlarda dünyada iken ukbayı (ahireti) o surette anlayamazlar.
 - * Ahiret saadeti, selim ve sıhhatli kalplerin nasibidir.
 - * Rahman (c.c.)'ın mağfiretine ermek isteyen kişi, kimsenin kalbini kırmadan ahirete göç etmelidir.
 - * Fena huyların en alçağı; Bir adamın bildiği bir ayıbını veyahut bir sırrını neşr ve ifşa etmektir.
 - * Dünyadaki en tehlikeli huy, hasmının kabahatlerini büyük görüp de, faziletlerini saklayıp görmemezlikten gelmektir.
 - * En güzel ahlak haram şeylerden sakınmaktır.
 - * İyi huy odur ki ne kimseyi incitsin, ne de kimseden incinsin.* İyi ahlak, eziyetleri kabullenmek, az kızmak, güler yüzlü olmak ve tatlı konuşmaktır.
 - * Ahlakı güzel olana her yer gülistan, ahlakı çirkin olana her yer zindan olur.
-
- * Şu dört şey bedbahtlık alametidir. Evlad-u iyalin çokluğu, malın azlığı, komşunun kötü olması ve kadının kocasına ihanette bulunması.
 - * Akıllı kişinin sükûtu fikret, nutku hikmet ve nazarı ibrettir.
 - * Akıl Hak (c.c.) ile, gönül aşk ile kuvvet bulur.
 - * Akıl, Allah (c.c.)'ın en büyük eseri ve sırrıdır. Akla bahşedilen üstünlüklerin sınırını akılla tesbit etmek mümkün değildir.
 - * Kişinin dostu aklı, düşmanı ise cehlidir.
 - * Akıl, kendisiyle ilgi kesilen bir dost, heva ve heveste, sözüne itaat edilen bir düşmandır.

- * Allah (c.c.)’ın kullarına ihsanlarının en iyisi akıl, musibetlerinin en kötüsü de cehildir.
- * Akıllı olgunlaştırmak, Allah (c.c.)’ın rızasına uymakla ve gazap ettiği şeyden sakınmakla olur.
- * Ameli olmayan alim; Kirişsiz yay, meyvesiz ağaç, yağmursuz bulut, görme hissi olmayan göz bebeği, çiçeksiz bahçe, incisiz sedef, ibret almayan göz ve fikirsiz kalp gibidir.
- * Alimlerin felaketi kalbin ölmesidir. Kalbin ölmesi, ahiret ameli ile dünyayı talep etmektir.
- * Alimler, İslam’ın bayraktarı, cennetin sakinleridir.
- * Gökyüzünün ziyneti yıldızlar, yeryüzünün ki ise alimlerdir.
- * Allah (c.c.)’a huşu ile eğilenler, memedeki çocuklar, otlayan hayvanlar ve namaz kılan ihtiyarlar olmasaydı, bela üzerimize yağmur gibi yağardı.
- * Allah (c.c.) korkusu ile nurlanmayan kalpler, zulmet ve sıkıntıdan asla kurtulmazlar.
- * Allah (c.c) uzaktan olsun yakından olsun işitir. Aydınlık olsun, karanlık olsun görür. Buna göre hareket etmeye gayret et.
- * Elin karda, dilin karda, fakat gönlün Allah (c.c.)’ta olsun.
- * En güzel sevgi Allah (c.c.) sevgisidir. Onun dışındaki her şey şeker gibi olsa da ruha zehirdir.
- * Her kim daima Allah (c.c.) derse, elbette şad olur, işleri asan ve viranesi abad olur.
- * “La” süpürgesiyle yollar temizlenmedikçe, “İllallah” sarayına varılmaz.
- * Farzlar ve nafilelerle Allah (c.c.)’ın sevgisi kazanılır. Bir farzı vaktinde yapmak, bin senelik nafîle ibadetten faydalı ve hayırlıdır.
- * İbadette şuur, huşu ve hudu vaciptir. Bunların terkiyle ibadetin en alıcı noktası zayi edilmiş olur.
- * Herkese dert ve bela günah yolundan, rahat ve huzurda ibadet yolundan gelir.

- * K r kişiye güneş ışığı bir fayda vermediği gibi, amel etmeyene de ilminin çokluğu bir fayda vermez.
- * Farzları işlemek ve yerine getirme hususunda, Peygamberler, evliyalar alimler ve cahiller müsavidir.
- * İbadet, insan için yaratılışından dolayı, halikına karşı bir şükran ve kulluk borcudur.
- * Amel ve ibadetler kalbi, ilimlerde beyni doyurur.
- * Hiçbir amel, ihlas olmadan kabul edilmez. Makbul değildir.
- * İnsan suratlı, şeytan tabiatlı insanlarla arkadaşlık etmeyin.
- * Senin için kötülük düşünen kimsenin gönlünü sen iltifatla kapla, onu yenmiş olursun.
- * İnsanın başına belaların gelmesi, yeme, içme ve eğlencede aşırıya gitmesi sebebiyledir.
- * Vaktin boşa gidip, zayi olması, en büyük musibettir.
- * Kuleler gölgeleriyle, büyük adamlar ise, haklarında kötü konuşulanlarla  l   rl r.
- * Cahil kişi başkasıyla dost olamaz,    n  zaten kendinin düşmanıdır.
- * Cahil, yaşlı olsa dahi küçüktür, alim küçük olsa dahi büyüktür.
- * Cahilin senin aleyhinde bulunması, senin kemaline şehadettir.
- * Caminin güzelliği, sadeliğinde, s s  ise cemaatinde gizlidir.
- * Camiler, imansızların kalbine korku ve ürperti salan, her an her tehlikeye karşı, mü'min ve mücahidlerin, hazır ve teyakkuz halinde bulundukları birer askeri kışla, karargah ve talimgahtır.
- * Camiler, nefsin ezildiği ve şeytani g  lerin, ruh ve mana karşısında mağlup düştüğü bir muharebe meydanıdır.
- * Camiler, mü'minler için, uyanma, silkinme ve ş urlanma merkezidir.
- * Yedi azasını (el, dil, bel, göz, kulak, ayak ve kalb) g nahtan temiz tutup muhafaza edene, Cehennemin yedi kapısı da kapanır.

- * Cennetin dereceleri Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin sayısı kadardır.
- * Allah-u Teala (c.c.)'nın dünyada da Cennet ve Cehennemi vardır. Dünyadaki Cennet afiyettir, Cehennem ise belalardır.
- * Hayatta hakiki cesaret, körü körüne ölüme atılmak değil, hayatın müşkülleri ile usulüne göre mücadele etmektir.
- * Cimrilik kişinin ayıplarını gün yüzüne çıkarır. Cömertlik ise ayıp ve kusurları örter.
- * Şehadet (cömertlik) insanı zemden koruyan sadık bir arkadaşdır.
- * En güzel cömertlik yokluk içinde yapılan yardımdır.
- * Cömert kimseler, mallarını dostları uğrunda harç ederler, aşağılık kişiler ise mallarını düşmanlarına bırakırlar.
- * Bilginin efendisi olmak için, çalışkanlığın uşağı olmak gerekir.
- * Her nimet ve kazancın meşruiyeti, karşılığında kazanılmış olan ekmek ve çile kadardır.
- * Çocuk, karalanmamış bir beyaz sayfadır. Onu iyi işlerle doldurmak ana, baba ve hocanın vazifesidir.
- * Dili kötü olanın ahlakı da kötü, dili güzel olanın ahlakı da güzel olur.
- * Dil, kalbin aynasıdır, gönülde ruhun. Ruhta insanın hakikatinin aynasıdır. İnsanın hakikati de Hak Teala (c.c.)'nın aynasıdır.
- * Şariat, dünya ve ahiret saadetini kazandıran Allah (c.c.) vergisi bir sermayedir. Şariat dört temel üzerinde durur. Bunlar; iman, ilim, amel ve ihlas'tır.
- * İslam'ın özü, doğru inanç, riyasız ibadet, yüksek ve güzel ahlaktır.
- * Doğruluk, insanı baş tacı yapar. Çünkü, elif harfi diğer bütün harflerin başında gelir.
- * Doğruluk, sonsuzluğun güneşidir, nasıl olsa doğar.
- * Sizi methedenlere aldanmayın. Sizin yanlışlık ve isabetsiz hareketlerinizi size söyleyenler, sizin hakiki dostlarınızdır. Takdir edersiniz ki, insanları tedavi edenler acı ilaçlardır.

- * Eski dostunu yad eyleme, bir gün olur buluşursun, nimet yediğin kapıya hıyanet eyleme, bir gün gelir sürünürsün.
- * İnsanlarla ateşe dost olduğunuz gibi dost olun. Ateşten faydalanın, fakat sizi yakmasından sakının.
- * Dili ile kalbi bir olmayanlar, dost sahibi olamazlar.
- * Bir kimseye Allah (c.c.) senden razı olsun demek, Allah (c.c.) senin ahlakını, işlerini, asan edip, seni razı olduğu hale soksun demektir.
- * Duadan mahrum olan insanın kalbi daracıktır, elleri Allah (c.c.)'a açık olan kişinin ise kalbi geniş ve nurla doludur.
- * Her türlü hacetini Allah (c.c.)'tan dileyen kişi, insanlara muhtaç olmaz.
- * Dünya, ahiretin zıddıdır. Dünyasını sevindiren, ahiretini incitir.
- * Tabiat bir kitaptır. Bu kitabı Cenab-ı Hak (c.c.) yazmış, kullar okumaktadır.
- * Dünya, şeytanın içkisidir. Burada sarhoş olan, ancak ölümler ordusuna girdiği zaman ayılır.
- * Dünyayı ziyadeleştirmek, ukbayı noksanlaştırmaktır.
- * Dünya, dört direk üzerinde durur; Alimlerin hikmeti, büyüklerin adaleti, Allah (c.c.)'ın has kullarının ibadeti ve kahramanların cesaretidir.
- * Düşmanların en tehlikelisi, dost iken düşman olan, dostların en halisi ise, düşman iken dost olanlardır.
- * Bize düşman olanlara akıl danışmak, şeytana cennetin yolunu sormaya benzer.
- * İnsanın sükut ve sefaletine sebep olan üç hal vardır; İdrakin killeti, vücudun illeti ve ruhun zilletidir.
- * Elbise ve ziynetler insanı güzelleştirmez. İlim ve edep ise, çirkine bile güzellik verir.
- * Eğer şeytanın başını ezmek istersen, gözünü ve aç gör ki, şeytanın katili ancak edeptir.
- * Edebin başı, güzel anlatmak, güzel anlamak ve iyi dinlemektir.

- * Edep, Cenab-ı Mela (c.c.)’nın kullarına bahşetmiş olduğu nurdan bir tac’dır. Kim bu tacı giyerse her bela ve sıkıntıdan emin olur.
- * Yüce dinimiz İslam’da ilim tahsili ve marifet, aşk ve kemalin en yüce mertebesi ve yorganıdır.
- * Kendi nefsinin daima kötölemek, kendi küçük kusurlarını büyük görmek ve başkalarının büyük kusurlarını küçük görmek, yüksek bir fazilettir.
- * Kişinin işlemediği bir fazileti başkasına öğretmesi, etrafındakilere ışık tutan bir köre benzer.
- * Asıl fazilet, ahlaksızlık yapmaktan çekinmektir.
- * Fazilet, asalet ve neseple değil, ilim ve edeple olur.
- * Bir erkek için dünya hayatında lazım olan üç şey; iffet, irfan ve servettir.
- * Her şeyin bir hakikisi bir de yalancısı vardır. Hakiki bir mürşid-i kamile kavuşmak, Cenab-ı Mevla (c.c.)’nın kullarına ihsanıdır.
- * Kimseye hakaret gözüyle bakayım, demeyin. Unutmayın ki, Allah (c.c.) dostları, bin bir şekil kıyafet içinde gizlidirler.
- * Evliyaların bakışları deva, sohbetleri de hasta ve ölü kalplere şifadır.
- * Fukaralar ile hem hal olup, onlarla birlikte düşüp kalkın ki şükürünüz artsın.
- * Üç şey insanı helake sürükler; Cimrilik, nefs-i hevasına uymak ve kendini beğenmek.
- * Şu üç şeyi elden çıkarmamaya azami gayret edin; Uzun gecelerde namaz kılmayı, uzun günlerde oruç tutmayı ve sözleri kalplere deva olan Salihlerin sohbetinde bulunmayı.
- * Ayağınızın altındaki karıncanın halini bilmiyorsanız, unutmayın ki filin ayağı altında sizde aynı durumdasınız.
- * Başkasının aleyhinde bulunmadan önce, başkasının sizin aleyhinizde bulunduğu zaman ne kadar üzüleceğinizi hatırlayın.
- * Zemmedilmeye en layık insan, tanıdıklarının yanında kendini metheden insandır.

- * Hakk (c.c.)'ı anmaktan gafil olan gönül, cehlin karanlık zindanlarında mahkum olmuş demektir.
- * Gönül Allah (c.c.)'ın evidir, oraya münafık giremez.
- * Namahrem yüzüne bakmakla cünub olan kişi, gözünü nedamet yaşlarıyla guslettirsin.
- * Dünyada mağrur olan kimse, din yolunda selametle gidemez ve kendini beğenen kişi hiçbir şekilde Hakk (c.c.)'ı göremez.
- * Dünyada gülmek olsaydı, çocuklar doğarken ağlamazlardı.
- * Küçük günahları küçümsemeyin! Çünkü onlardan, büyük günahlar dallanıp, budaklanır.
- * Bir küçük günahı işlememek, bütün cihanın nafîle ibadetlerinden daha hayırlıdır.
- * Her güzel olan güzelliğini, Cenab-ı Mevla (c.c.)'nın Cemal sıfatının tecellisinden alır.
- * Hakk (c.c.) ile ünsiyet peyda edebilmek için, muhakkak ki halvet ve uzlet gereklidir.
- * Fakirlikle küçük düşme korkusu, zenginlik, para kazanma ve şöhret hırsı, insanı kör ederek, hakikati görmesine mani olur.
- * Hakikati söyleyecekseniz, onu süslemeye hacet yoktur, çünkü cila ancak yalan içindir.
- * Hakk (c.c.)'ı bilen kişi Hak olur ve onunla birlikte kalbi de pak olur. Ancak kalbi pak olmayanlar, sonunda hüsrânla birlikte helak olur.
- * Hakk (c.c.)'ın sayısız nimetlerinin şükrünü daima eda edin. Zira nimet gelir, şükrünü göremeyince geri döner.
- * Hastalık ve üzüntü, gafletten uyanıp silkelenmek için, ihtar mahiyetinde ilahi tatlı bir tokattır.
- * Hasta olanlar hastalıklarına sabrettikleri sürece, Allah (c.c.) katında kulluk dereceleri yükselir.

- * Haya, Peygamberlerin, meleklerin ve özellikle de Allah-u Teala (c.c.) hazretlerinin bir vasfıdır.
- * Haya, akl-ı selim'in, cömertlikte iman-ı kamil'in ayrılmaz bir cüzüdür.
- * Haya, iyiliklerin anası, değerlerin madeni ve yükselmenin de merdivenidir.
- * Ekinin hayatı suyla, yüzün hayatı da haya ile kaimdir.
- * Haya, namus ve imana büyük bir delildir, hayasız insan daima zordadır ve zelildir.
- * Haberinizi olsun; farzları yapana üç yüz, haramlardan sakınana altı yüz, bela ve musibetlere sabredenlere de dokuz yüz derece sevap vardır.
- * Hayır, iki kelime üzerine toplanmıştır. Allah (c.c.)'ın emirlerini yüce bilmek, kullarına da şefkat göstermektir.
- * Haramı çok düşünerek aklınıza, çok uyuyarak ömrünüze, yalan söyleyerek lisanınıza ve gaflet ederek imamınıza ziyan etmeyin.
- * Daima helal yiyin ve giyinin ki, yaptığınız ibadetlerin tadına varıp, zevk alabilesiniz.
- * Hiddet ve gazabına itaat eden kimse, edep ve terbiyesini zayi eder. Münazara esnasında gazaplanmak, daha baştan kaybetmek demektir.
- * Hikmet; İlim, adalet ve hilmin birleşmesinden meydana gelen çok değerli bir sıfattır.
- * Her iki cihanda da huzur istiyorsanız, münakaşa ve tartışmayı terk edin.
- * Dünyada, şükrü, sabrı ve tevekkülü olmayanlar, hiçbir zaman huzur ve saadet bulamazlar.
- * Zühd-ü takva, öyle bir ağaçtır ki, kökü kanaat, meyvesi de rahatlıktır.
- * İlim, kalbe aksederse, sahibine yar olur, fakat kalbe ulaşmayıp kalıpta kalırsa, sahibine bar olur.
- * Cahil sufi, şeytanın maskarası, kamil mü'min ise şeytanı parmağında oynatandır. İşte bu farklılığın ilk basamağı ilimdir.
- * Şu üç şey, üç şeye sebeptir; İman, cenneti kazanmaya; İbadet, Allah (c.c.)'ın rızasını kazanmaya; Günah işlemekte, Allah (c.c.)'ın gazabını kazanmaya sebeptir.

- * Tevhid, iman kapısıdır, onunla insanda cehennem korkusu kalmaz, cennetin kapısı o kula “La ilahe illallah” ile açılır.
- * İman, ruhlara mi’rac, başlara taçdır ve tüm insanlık onura muhtaçtır.
- * İmanın üçte biri haya, üçte biri akıl, üçte biri de cömertliktir.
- * Her müslümanın, sözü hikmet, bakışı ibret ve sükutu ders olmalıdır.
- * Asıl hüner odur ki; insan, cismiyle halk arasında olup, ruhu ve gönlüyle Halik (c.c.) ile olabilsin.
- * İradenizle kötü meyillerinizi bertaraf ederek ölü durumuna gelin ki, hayat bulabilesiniz.
- * İnsanlık için, ahlakı kemalin ve kurtuluşun tek yolu, İslam’la şereflenmektir.
- * İslam sarayının çift kanatlı bir kapısı vardır, bu kapının bir kanadı Namaz, diğer kanadı Zekattır.
- * İsrâf; yemede, içmede, giyimde ve sözde haddi aşmak; akıl, fikir, zeka ve zamanı boş ve lüzumsuz işlerle meşgul etmektir.
- * Cenab-ı Hakk (c.c.)’ın lütuf ve ihsanını isteyen kişi, onun kullarına iyilik etsin.
- * Daima yaptığınız iyilikleri setredin, buna karşılık gördüğünüz iyilikleri neşredin.
- * Cenab-ı Mevla (c.c.) kadını; insanları çoğaltmak, erkeklere hayatın acılarını unutturmak ve hayata, zevk ve neşe vermek için yaratmıştır.
- * Namuslu, bilgili, takvalı, ihlaslı ve idareli bir kadın, evinin ziyneti, erkeğinin koruyucusu ve kadınlığın da şerefidir.
- * Üç şey kalbe hayat verir; Amelle ilim, ihlasla amel ve itikatla zikir.
- * Kalbin gıdası iman, aklın gıdası da faydalı ilimdir.
- * Kalbin en güzel gıdası Muhabbetullahtır.
- * Kitap altın bir kafes, ilimde bu kafesin içinde bir kuştur. Kafesi satın alan kişi kuşa malik olmuş demektir.
- * Dünyada üç şeyden korkun; Birincisi Allah (c.c.)’tan, ikincisi Allah (c.c.)’tan korkma yandan, üçüncüsü de nefsinizden.

- * En kötü meziyet, elinde imkan ve fırsat varken, ihsan ve yardımda bulunmamaktır.
- * Kur'an-ı Kerim Hakk (c.c.)'ın kelimı, namaz da onun divanıdır.
- * Halk içinde Cenab-ı Hakk (c.c.)'ın hücceti, Kur'an-ı Kerim'dir.
- * Kur'an, insana her türlü ulvi vazifeyi öğreten mukaddes bir mektep, büyük bir mürşid ve kılavuzdur.
- * Nasıl ki toprak suyla hayat bulur, insan kalbi de Kur'an'la hayat bulur.
- * Mü'min kişinin asıl kuvveti kalbinde, münafığın ki ise bedenindedir.
- * Dostlarınızı sık sık olmasa da, ara sıra ziyaret etmeyi unutmayın, çünkü, üzerinde gidilmeyen yollar çalılar ve dikenlerle kaplanır.
- * Müslüman yumuşak huylu, ölçülü, herkese karşı güler yüzle muamele eden ve nezaket kurallarının her türlüüne riayet eden kişidir.
- * Müslüman, Allah (c.c.)'ın azabı ile affı konularında, ümitle korku arasında dengeli bir ruh ve iman halini kendine rehber edinen kimsedir.
- * Ubudiyyet (kulluk), bütün varlığını ve mevcudiyetini, Allah (c.c.)'ın kanunlarına teslim etmektir.
- * Hakiki bir mü'minin, mesrur hali de, hüzünlü hali de bir fazilettir.
- * Beyaz saç, mü'minin nuru ve vakarıdır.
- * Münafıklar, Allah (c.c.)'ı zikretmezler, gafıl yaşarlar, çok konuşurlar, gevezedirler, ibadetlere karşı da son derece tembeldirler, bir canlılık göstermezler.
- * Münafık, günahını burnunun ucuna konan ve hemen uçacakmış gibi duran bir sinek kadar ufak ve basit görür.
- * Münafıklığın nişanı odur ki, onlar dünyaya hırsla sarılırlar, yasaklara şüphe ederler ve sadakayı da rıyayla verirler.
- * Münafıklar kendilerini beğenir, başkalarını hakir görürler ve oldukça acelecidirler.
- * Her işin başı ibadettir, Yüce Allah (c.c.)'a kulluktur. Allah (c.c.)'a kulluğun başı da ihlasla ve takva ile namaz kılmaktır.
- * Namaz, kalbi günahların pisliklerinden temizler ve gayb kapısını açar.

* Namaz zulmetten nura aşıkare bir çıkış ve karanlıklardan nura doğru Mi'rac'a yükselerek nura gark olmaya çalışmaktır.

* Namaz, kulun münacatıdır. Münacat; Yüce yaratan (c.c.) ile kulun, ulvi bir mülakatı ve konuşmasıdır.

* Namaz, her müslümanın saadet tacı ve Yüce Allah (c.c.)'a doğru mi'racıdır.

* Namaz, bir çeşit duadır. Dua, inanan kişinin silahı, ibadetlerin özü, arz ve semavatın nurudur.

* Kişinin namazına eksiklik göstermesi, imanının zayıflığından ileri gelir.

* Namaz, bir nurudur. Sahibini günahlardan korur ve doğru yola sevk eder.

* Namaz vakti girince, namaz kılmak istemeyen ve namaza acizlik gösteren kişi, son nefeste Kelime-i şahadet getiremez.

* Namaz, mü'minin kötülöklere karşı silahı, zırh ve kalkanıdır.

* Nefis, öyle bir canavardır ki, ona istediklerini verdikçe doyacağı yerde daha da acıdır.

Kalb ise, nefse hakim oldukça safa bulur. Emir ve nehiylerin daima murakıbbı olur.

* İnsanoğlunun, ciddi manada nefis-i emarenin elinden kurtulmadığı sürece dünyada da, ahirette de rahat yüzü görmesine imkan yoktur.

* Siz, nefsinizi ilim ve ibadetle uğraştırmazsanız, o, sizi heva ve heveslerinin peşinde koşturur.

* En büyük mertlik, er meydanında hasmını helak etmek değil, nefis ejderini katledebilmektir.

* Nefsinizde tecrübe etmediğiniz hiçbir şeyi, başkalarına tavsiye etmeyin.

* Heva-yı nefsinize muhalefet edin ki, kemale ve kurtuluşa eresiniz.

* En dertli kişi, nefesine teslim olup onu yenemeyen ve bu gaflet uykusundan uyanamayandır.

* Ni'metlerin en güzeli ve en iyisi, çalışarak kazanılan ve arkadaşların en iyisi de, insana Allah (c.c.)'ı hatırlatandır.

- * Ni'metin en büyüğü, kalben ve ma'nen uyanmak, azabın en şedidi de ruhen ölmektir.
- * En güzel ve en tesirli nasihat ölümlere nazar etmektir.
- * Ölümü hatırlamanın faydası üçtür; Çok tevbe etmeye yol açar, çok ibadet ve taate sebebiyet verir ve dünyalıktan az şeye kanaat ettirir.
- * Salih kişinin ölümü kendisi için, fasık kişinin ölümü de başkaları için huzur ve rahattır.
- * Mutlak ölümün dışında tehlikeli üç ölüm türü vardır. Bunlar; hasislik, gurur, heva ve hevestir.
- * Ölüm kendisinden sonraki olayların en yenisi, kendisinden evvelkilerin en ağır ve şiddetlisidir.
- * Ölmek, yok olmak demek değildir. Ölüm, ruhun bedene olan bağıllığının sona ermesidir.
- * Ne oynama, ne gülme insana bir şey kazandırmaz. Çünkü, cihanın vefası yoktur, vefası olmayanın bekası da olmaz, sonunda her nefis Azrail (a.s)'e teslim olmayla karşı karşıyadır.
- * Can alıcı melek, ruhunuzu almaya geldiği zaman, tevbe edinceye kadar zaman isteyin, izin isteyin, alamazsınız. Durum böyle iken, kudretiniz var iken, o gelmeden tevbe edin, çünkü o meleğin geliş vakti belirsizdir, her an çıkar, gelir.
- * Tevbe, kalb ile, dil ile ve günah işleyen aza ile birlikte olmalıdır. Yani kişi, kalbi ile pişman olmalı, dili ile dua etmeli ve azaları ile de günahlardan çekinmelidir.
- * Tevbe, samimi olarak yapıldığı zaman işlenen suç bağışlanır, ancak, tevbe ile kurtulmak ümidi beslenerek işlenen günahlar, bu hükmün dışındadır.
- * Şeytanın Müslümanlara en büyük oyunu, onlara günahlarını göstermemek ve pişmanlık duyup tevbe ettirmemektir.
- * Tevbe, o kadar güzel, muhteşem ve öylesine hızlı bir binektir ki, bir anda sahibini semalara ertirir.
- * Tevbe edip daha sonra tevbesinde durmayarak tevbesini bozan kişi, helake ve gazab-ı ilahiye maruz kalır.

- * Rızkınızın bollaşması ve ömrünüzün uzun olması için, sıla-ı rahimi terk etmeyin. Devamlı surette akraba ve dostlarınızı ziyarete gidin.
- * Ruha muhalefet delilik, akla muhalefet gerilik ve nefse muhalefet velilik getirir.
- * Ruhun kalbi akıl, aklın hayatı ve hüneri de ilimden ibarettir.
- * Ruh emir, akıl rehber, ilim ışıık ve amel refik'tir.
- * Unutmayın ki, güçlüğü, kolaylık; sa'yi, Tevfik; karanlığı, aydınlık ve sabrı, zafer takip eder.
- * İki şey insanı muradına kavuşturur; Biri sabır, diğeri kanaattır.
- * Sadaka vermek, Hak Teala (c.c.)'nın gazabını yumuşatır.
- * Fakire sadaka veren, Hak Teala (c.c.)'ya borç vermiş olur.
- * Sadaka vermeye eli gitmeyenin ve bunu alışkanlık haline getiren kimsenin vücudunda sıhhat kalmaz.
- * Sıhhat, sıhhatli kişinin başında bir taçtır, onu ancak hasta olanlar görür. Bu sebeple, Cenab-ı Hak (c.c.)'ın size bahşetmiş olduğı sağıık nimetini hatıra getirin ve bu nimeti kendinize katık yapıp, yaratana karşı şükürünüzü arttırın.
- * Sıhhatli kalmak istiyorsanız, acıkmadan yemek yemeyin, yemek yerken de tamamıyla doymadan yemekten el çekin.
- * Marifet dad-ı Hak (c.c.)'tır, herkese nasib olmaz, binlerce kez terbiye etmeye kalksanız da, yönlendirseniz de, kötü insan marifet ehli olamaz.
- * Marifet ehli kişi insana hayat verir, huzur verir, marifet ehli olmayan ise hayvanlar arasında dolaşan kimse gibidir.
- * Marifet ehli ne birine kul olur, ne de bir başkasını kendine kul eder, çünkü onun asıl kulluğı kainatın sahibi olan Allah (c.c.)'a dır.
- * Marifetin gayesi, insanın kendini ve Yüce Rabb (c.c.)'ini bilmesinden ibarettir.
- * Rabb (c.c.)'inin rızasını kazanmak gayesiyle yola çıkan kişiyi, melekler kanatları üzerinde taşırlar.
- * Gerçek zaferler yalnız kılıçların ucunda değil, üstün, güzel ahlak ve fazilette gizlidir.

- * Nefis ile mücadele etmek, tüm dünyaya karşı açılan bir savaştan daha çetin, daha tehlikeli ve daha güçtür.
- * Selam, Cenab-ı Hakk (c.c.)'ın rızasına erişmek için, mü'minlerin birbirlerine karşı yaptıkları duadır.
- * Selam, sen benden emin, benden sana hiçbir surette zarar gelmeyeceğine kanaat getir demektir.
- * Selam, dünyada da, ahirette de her an ve her türlü selamet üzerinize olsun demektir.
- * Dünya nimetleri için birbirlerini sevenlerin araları zaman zaman bozulur, kırgınlıklar oluşur, ancak, Allah (c.c.) rızası için bir araya gelen insanların araları hiçbir zaman bozulmaz, günden güne sevgileri artar ve birliktelikleri perçinleşir.
- * Hiçbir zaman başınız göklerde dolaşmayın! Unutmayın ki ne aslansınız ne de bir dev. Yaratılmış bir beşersiniz. Bu nedenle yaratılmışları sevin ki, Yüce Allah (c.c.)'ta sizleri sevsin.
- * Muhabbetin fedaisi olamayanlar, kindarlığın bezirganlığını yaparlar.
- * Her sırrınızı dostunuza ve özellikle, geveze kişiye, çocuklara ve kadınlara açmayın.
- * Sırrınıza her vakit sahip çıkın. Akıllıya da, cahile de söylemeyin. Çünkü, akıllı kişi hatayla sırrı yayar, cahil kişi de hıyaneten o sırrı dağıtır.
- * Bir cam arkasında duran bir eşya nasıl ki apaçık ve berrak bir şekilde görülebiliyorsa; işte, soyu pak, kalbi temiz, takvalı ve ihlaslı insanların asaleti de aynı şekilde belli olur.
- * Daima yumuşak olmaya gayret edin. Çünkü, yumuşak söz, kayadan daha katı olan kalpleri yumuşatır. Sert söz ipekten daha yumuşak olan kalpleri sertleştirir.
- * Güzel sözler, bir petekten damla damla sızan bala benzer; bal, ağıza tat verdiği gibi güzel sözlerde insanın ruhuna tat verir, huzur ve rahatlık verir.
- * Bilen birisi olduğunuz halde dahi, bilmiyorum sözünü sık sık söylemeyi ihmal etmeyin.

- * Sükut etmek kıymetli bir hazinedir. Çünkü, sükut ettiğiniz zaman hiçbir zaman nadim olmazsınız, ancak susmayıp da zikrettiğiniz sözlerden dolayı defalarca pişmanlık duyarsanız ki, bu size hiçbir şey kazandırmaz.
- * Susmak, tahammül etmek, daima herkese dert yanmaktan çok daha iyi ve faziletlidir.
- * Şöhret ve gösterişten sakının! Çünkü, şöhret kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanları kendine kul ve köle yapar.
- * En bahtiyar ve takdire şayan insan, verilen vaaz ve nasihatlerden ziyadesiyle faydalanıp, kendine bir pay çıkarıp da ibret alan kimsedir.
- * Ma'budunuz dururken, mahluka dayanıp güvenmeyin. Şeytana uyup da Hak (c.c.) yolundan sapmayın.
- * Felaket, sıkıntı ve zorluk günlerinizde; dostunuzu, karınızı ve sabrınızı tecrübe etmeyi unutmayın.
- * Kardeşlerim; Babanıza, malınıza ve sıhhatinize güvenmeyin. Onların yokluklarını düşünün ve kendinizi buna göre hazırlayın.
- * Terbiyenin en makbul ve muteber olanı, kişinin kendi kendini terbiye etmesidir.
- * Kendinizi ıslah etmeden, hiçbir surette başkalarını ıslah etmeye kalkışmayın.
- * Başı havada olanlara karşı, sizde başınızı göğe değinceye dek yüksek tutun. Size karşı eğilene de yere değinceye dek başınızı alçak tutun.
- * Öyle bir denge sağlayın ki amir olduğunuz zaman halktan biri gibi hissedilsin. Halk arasında olduğunuz zamanda amir gibi itibar görünsün.
- * Daima alçak gönüllü olun! Çünkü, mütevazi insan meyve ağacına benzer. Meyve dalının yere eğilmesi, dallar üzerinde birikmiş olan meyvelerin çokluğundandır.
- * Tevazunun kaşanesi o kadar yüksektir ki, zemin katından bile Cennet bahçelerini seyretmek mümkündür.
- * Zenginlere karşı tekebbür, fakirlere karşı alçak gönüllü davranmak tevazunun bir gereğidir.

- * Uyku, bir çeşit hayattan ilgiyi kesmedir. Günah işlemeyerek, ibadet ederek huzurlu bir şekilde uyuyabilmek, ancak akıllı bahtiyarların işidir.
- * Akıl ve gönül gözünün en büyük perdesi, çok fazla uyumaktır.
- * Hiçbir zaman ümitsiz olmayın. Çünkü, unutmayın ki, Allah (c.c.)'ın inayeti ve keremiyle güçlüğü kolaylık, darlığı bolluk ve meşakkati de kolaylık tabip eder.
- * Yalan söylemekten sakının! Zira, yalanı çok olan kişinin nur ve vakarı gider.
- * yalan ve dolana baş vurduğunuz sürece, hem Allah (c.c.) katında hem de toplum içinde mahcup olur, itibardan düşersiniz.
- * Fakire yardım etmek, insanlığın şanındandır. Birine bir lütufta bulunurken, yardımınıza tebessüm eklemeyi de unutmayın.
- * Çok fazla yemek yiyen kişi, ibadetin lezzetini, çok fazla uyuyan kişi de ömrün bereketini bulamaz.
- * Dünya hayatında tok yaşamak suretiyle, hiçbir zahid, akıl, abid, veli ve Nebi geldiği vaki olmamıştır.
- * Akıl ve gönül gözünün en büyük ve en kalın perdesi, mide ve çok yemektir.
- * Vakit insanın en kıymetli sermayesi ve bereketi oldukça fazla olan son derece verimli bir toprak gibidir. Ne kadar iyi işlenirse o kadar fazla ve kaliteli ürün beklenir.
- * İnsanoğlu için en büyük musibetlerde biri de, vaktini boş ve faydasız şeylerle boşa geçirmesi ve heba etmesidir.
- * Daima helalinden kazanarak, zekat ve sadaka vermek, hayır ve hasenatta bulunmak, bir çok nafil ibadetten daha faziletli ve daha kıymetlidir.
- * Zekatını verip, fakirlerini gözetenler, gönüllerin mimarı olurlar.
- * Malın en şerlisi, zekatı verilmeyen maldır.
- * Malının zekatını vermeyen, o malından hiçbir hayır görmeyeceği gibi, bir çok sıkıntılara ve musibetlere de maruz kalır.
- * Şunu hiçbir zaman unutmayın ki! Hayatta almış olduklarınız değil, vermiş olduklarınız sizi zengin eder.

- * Hiçbir şeyin sizi Allah (c.c.)'ın zikrinden ve hizmetinden alıkoymasına müsaade etmeyin. Velew ki kendi kabrinizi kazmak dahi olsa.
- * Elinizle zikretmek isterseniz daima her zavallının yardımına koşun. Yağınızla zikretmek isterseniz sık sık yakınlarınızı ziyaret edin.
- * Eğer her gününüzü Allah (c.c.)'ı zikrederek geçirirseniz, gönlünüzde acı, perişanlık ve sıkıntı ve huzursuzluk kalmaz.
- * Yüce Allah (c.c.)'ı sıklıkla, samimiyet ve ihlasla zikrede ede, Rahmetullah sizi kendine celbeder.
- * İçinde zikir bulunmayan her kelam boş ve içinde fikir olmayan her sükut gaflettir.
- * Manen hasta olan bir kalbin, devası ve şifası ancak Zikrullahtır. Çünkü kalb, bir nur mahallidir, daima nur ister. Zikrullah da, en güzel nurdur, dolayısıyla nura ancak nurla gidilir.
- * Mevla (c.c.)'yı sabah, akşam daima zikreyleyen kişi felahı bulmuş, kurtuluşa ermiş demektir.
- * Aciz ve zavallı kimsenin beline kuvvetli yumruğunuzu vurmaktan kaçının. Çünkü, olur ki bir gün o kimsenin ayağına düşersiniz.
- * Ahlak hedefine varmak için, terbiye köprüsünden geçmek gerekir.

V. ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPE HAZRETLERİNİN KÜTÜPHANESİNDE YER ALAN EL YAZMASI ESERLER

- 1) *Şerh-i Tehzib ve Netluhi*, Yazarı: Ebu Mansur el-Hasan Mutahhar el-Hilli, Müstensih: Muhsin bin Şamir el-Hini el-Kami, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 2 cilt, Dil: Arapça, h. 954
- 2) *Risâle*, Yazarı belli değil. Nahiv (gramer) hakkında kaleme alınmış bir eser.
- 3) *Hubeys Fi İlmi'n-Nahiv* Yazarı belli değil, Müstensih: Mustafa bin İbrahim, Konu: Gramer, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1099 Gaziantep
- 4) *Fıkıh*, Yazarı belli değil, Müstensih: Süleyman bin Ali, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1093

- 5) *El-Ucâle Şerhu'l-Minhâc*, Yazar: Ebu Hafs Siracü'd-Din Ömer bin el-Mulakkab, Konu: Fıkıh (Şafii Fıkıhı), 1 cilt, Dil: Arapça
- 6) *Fıkıh*, yazar belli değil, konu: İslam hukuku
- 7) *Fetâvâ er-Remeli el-Kebîr*, Yazar: Ahmed Şihabu'd-Din er-Remeli el-Ensari, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 4 cilt, Dil: Arapça, telif. 1147
- 8) *El-Minhâc*, Yazar: En-Nevevi, Müstensih: İsa bin Muhammed es-Safeti, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 9) *Masâbih*, Yazar: El-Bağavi, Konu: Hadis, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 977
- 10) *Şerh-u Minhâci'n-Nevevî*, Yazar: Celaluddin el-Mahalli, Müstensih: Muhammed bin Ahmed bin Abdurrahman, Konu: Din, Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h.1028
- 11) *El-Mesâbih*, Yazar: El-Bağavi, Müstensih: Yusuf bin Muhammed el-Cezeri, Konu: Hadis, 1 cilt, Dil: Arapça, h.1078
- 12) *El-Hâvi es-Sağîr*, Yazar: Hafız Ahmed bin Ali, Konu: Fıkıh, İlmihal (Şafii mezhebine dair), 2 cilt, Dil: Arapça, h. 755
- 13) *Et-Tuhfe Şerhu'l-Minhâc*, Yazar: İbni Hacer, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii mezhebine göre ilmihal ve fıkıh) 1 cilt, Dil: Arapça, h. 15 Cemaziyelevvel 1035
- 14) *El-Acaleh*, Yazar: belli değil, Müstensih: İbrahim bin Ahmed bin Yakub bin İbrahim bin Yakub bin İbrahim bin Yusuf bin Hasan bin Ebi Said eş-Şafii, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 15 Zilkade 869
- 15) *Sadru's-Şerîati*, Yazar: Ubeydullah bin Mesud bin Tacu's-Şerîati, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, İlmihal, 1 cilt, Dil: Arapça
- 16) *El-Envâr*, Yazar: Cemaleddin Yusuf Hevdebeyli, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii mezhebine ait ilmihal bilgileri), 2 cilt, Dil: Arapça, h. 907
- 17) *El-Acaleh*, Yazar: Belli değil, Müstensih: El-Hac Muhammed el-Hac Salim Muhammed Said bin Ebubekir el-Avseci, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii mezhebine göre), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 15 Cemaziyelahir 864
- 18) *Şerhu'l-Hâvî*, Yazar: Ali bin İsmail, ibni Yusuf-i Tebrizi el-Konevi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. Muharrem 790

- 19) *Kitâbu'l-Curâh*, Yazar: belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 986
- 20) *Fethu'l-Cevvâd Fî Şerhi'l-İrşâd*, Yazar: Şihabü'd-Din Ahmed ibn-i Hacer eş-Şafii, Müstensih: Muhammed es-Selubi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii mezhebi üzerine), 1 cilt, Dil: Arapça, h. Rebiulevvel 993 Cizre
- 21) *El-Hâvî Şerhi*, Yazar: Ali bin İsmail bin Yusuf-i Tebrizi el-Konevi, Müstensih: Muhammed bin Muhammed bin Hüseyin bin Muhammed el-Baskendi, Konu: fıkıh, İslam Hukuku, 3 cilt, Dil: Arapça, h. Muharrem 821
- 22) *Dev'ul-Meâli li Bed'il-Âmâli*, Yazar: Ali bin Sultan Muhammed el-Kari, Konu: Kelam (Akide), 1 cilt, Dil: Arapça, h.1180
- 23) *El-Kümesrî*, Yazar: Molla Hasan bin Salih, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h.1228
- 24) *Şerhu'l İcaz*, Yazar: belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 25) *Minhâcu'l-Âbidîn*, Yazar: Muhammed bin Davud bin el-Haci Süleyman bin el-Haci İsmail bin Ahmed ed-Desuki, Konu: Din, 1 cilt, Dil: Arapça, h.1136
- 26) *Muhtasaru'l Meânî*, Yazar: Sekkaki, Konu: Edebiyat, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 27) *Ez-Zevâcir an İktisâfi'l-Tebâir*, Yazar: İbni Hacer el-Askelani, Müstensih: Hafız ebu Abdullah, Konu: Kebair günahlar, Fıkıh, İslam Hukuku, İslam Ceza Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 953, Hicaz.
- 28) *Şerh-i Muharrer Şirâzî*, Yazar: Muhammed El-Umevi, Müstensih: Abdullah bin Hıdır bin Hüseyin Kesevi, Konu: Feraiz, İslam Miras Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1226, Gervi.
- 29) *Kitâb-u Muharrer*, Yazar: Ebu'l-Kasım Abdulkerim er-Rafii, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 30) *Derleme Hadislerle Fıkıh*, Yazar: Ebu Muhammed Hüseyin bin Mesud el-Ferra, Konu: Din, Hadis, Fıkıh, 1 cilt, Dil: Arapça,
- 31) *Muharrer*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii mezhebine göre yazılmış) 1 cilt, Dil: Arapça

- 32) *Ğâyetu'l-İhtisâr*, Yazar: Ebu Abdullah Muhammed ibni Kasım, Müstensih: Ahmed ibni Hüseyin, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1169
- 33) *Zübde-i Mev'izze*, Yazar: Mustafa ibni Muhammed, Konu: Din, Ayet ve Hadislerle Dini Nasihatlar, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 34) *Hadârî*, Yazar: Molla Hasan ibni Yusuf, Konu: Şafii Fıkhı, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1252.
- 35) *Tefsîr-i Ebu's- Suûd*, Yazar: Ebu Suud, Konu: Tefsir, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 994.
- 36) *El-Muharrer*, Yazar: İmamı'r-Râfîi, Müstensih: Osman ibni Ömer, Konu: Evlilikle ilgili şer-i Meseleler, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1116, Diyarbakır/ Derik.
- 37) *Kitâb-u Vakaf*, Yazar: Muhammedu'l Karamseli, Konu: Hadis, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1213.
- 38) *Mecmûatu'l-Letâyif*, Yazar: Ahmed bin Osman, Müstensih: Ahmed bin Bekir bin Ömer bin Hüseyin el-Pirani, Konu: İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1109, Piran.
- 39) *El-Envâr*, Yazar: Yusuf el-Erdebili, Müstensih: Takiyyüddin el-Hüsni, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 2 cilt, Dil: Arapça, h. 907
- 40) *Kitâbu'l-Mutavvel*, Yazar: El-İmam Huccetu'l-İslam, Konu: Fıkıh, İslâm Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1622.
- 41) *El-Envâr*, Yazar: Yusuf el-Erdebilî, Müstensih: Ahmed bin Hüseyin, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 890
- 42) *Nuhbetu'l-Fikr*, Yazar: Şihabuddin el-Askelani, Konu: Hadis İlmi, Hadis Çeşitleri, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1011
- 43) *Nuhbetu'l Fikr üzerine yazılmış bir haşiye*, Yazar: İbrahim El-Kürdi, Konu: Hadis, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1137
- 44) *Nuhbetu'l Fikrin geniş bir şerhi*, Yazar: Allâme Ali el-Kâri, Konu: Hadis, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1137
- 45) *Kavlu'l-Muhtâ Şerh-u Ğâyetu'l İhtisâ*, Yazar: Ahmed bin Hüseyin bin Ahmed el-İsfehani, Müstensih: Abdullah ibni Şeyh, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1141

- 46) *Kelam ve Fıkıh üzerine bir Hşıye*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Hacı Derviş Hasan el-Hirâî, Konu: Kelam, Fıkıh, 1 cilt, Dil: Arapça
- 47) *Kitâ-u el-Çareperdi* Yazar: Ahmed bin Hasan el-Çareperdi, Müstensih: Şeyh Hasib, Konu: Arap Dili Grameri, 1 cilt, Dil: Arapça
- 48) *Ümmü'l Veled*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Osman bin Habib, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1080, Alipaşa Medresesi/ Amed
- 49) Fıkhi Konuların Hadislerle Anlatılması; Yazar: Belli değil, Konu: Hadislerle Fıkıh, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 50) *Ed-Dakâyık*, Yazar: Abdullah bin Ahmed, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 51) *Kitâbu'l Menâr Şerhi*, Yazar: Mevlana Hâfizu'd-Dîn, Müstensih: Şerhi yazan Abdullatif, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 52) *Kitâbu'l Menâr Şerhi*, Yazar: Mevlâna Hâfizu'd-Dîn, Müstensih: Şerhi Yazan Abdullatif, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 53) *El-Muharrer*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 54) *El-Muharrer*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 55) *Terkîbu's-Sûtî*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Muhammed bin Kasım, Konu: Arapça Gramer, Nahiv, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1175.
- 56) *Kitâb'u İsbâtu'l-Vâcib*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Süleyman bin Hacı Ahmed bin Hacı Veli, Konu: Kelam, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1095.
- 57) *Kitâbu'l Karakemal*, Yazar: Belli değil, Konu: Kelam üzerine yazılmış bir şerh, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 58) *İsbâtu'l Vâcib Hâşiyesi*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Süleyman bin Hacı Ahmed bin Hacı Veli, Konu: Kelam, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1095, Antep Medresesi
- 59) *Kitâb-u Selaset-u Ebvâb*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Hacı Muhammed Kurmuşli, Konu: Akâid, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1106/ Mardin
- 60) *Câmii Şerhi*, Yazar: Mustafa bin Muhammed bin Budak, Konu: Arapça Gramer (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1062

- 61) *Bâbet Suad*, Yazar: Ali bin Sultan Muhammed el-Kari, Konu: Kasideler, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1163/ Amed (Diyarbakır) Mesudiye Medresesi
- 62) *Kitâb-u Siyer*, Yazar: Hafız Molla Hayrullah, Konu: Tarih, Siyer, Akaid, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1167, Diyarbakır
- 63) *Şerhu'l Muğnî*, Yazar: Muhammed bin Abdurrahim, Konu: Arapça Gramer (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1280
- 64) *Pir Kürek Mi'râciye*, Yazar: Muhammed bin Pir Ali, Konu: Akaid, Fıkıh, 1 cilt, Dil: Osmanlıca, h. 1139
- 65) *Elfiye*, Yazar: Muhammed bin Malik, Konu: Arapça Gramer (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1190, Diyarbakır
- 66) *İmâm-ı A'zam'ın Tevhid Görüşünün Şerhi*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Ebu'l-Müntehi, Konu: Akaid, Kelam, Hanifi ictihadına göre hükümler, 1 cilt, Dil: Arapça
- 67) *Manzûmat*, Yazar: Enes bin Molla Ömer, Konu: Kasîdeler, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1213, Mardin.
- 68) *Manzum Kıssalar, Kasîdeler*, Yazar: Enes bin Molla Ömer, Konu: Kıssalar, Kasideler, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1220/ Mardin.
- 69) *Hz. Musa Hakkında Risâle*, Yazar: Enes bin Molla Ömer, Konu: Peygamber Kıssaları, 1 cilt, Dil: Arapça, Mardin.
- 70) *Rûhî Hâşiyesi*, Yazar: Mustafa bin Şerif, Konu: Münazara, 1 cilt, Dil: Arapça, Derik.
- 71) *Kitâb-u Hanefîyye fî İlmi'l-Âdâb*, Yazar: Belli değil, Konu: Kelam, Allah'ın kelam sıfatının şerhi (Hanefî mezhebine göre), 1 cilt, Dil: Arapça, Derik.
- 71) *Hâşiyetu'l Aluğ Beg fî'l-Âdâb*, Yazar: Belli değil, Konu: Kelam, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 72) *Risâletu'l-Vâdiyyeti Lil-Câmî*, Yazar: Belli değil, Konu: Arapça Gramer (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1091.
- 73) *Kitâbu'l İyralî*, Yazar: Belli değil, Konu: Arapça Gramer (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça.

- 74) *Bâbil Bekâ Risâlesi*, Yazar: Belli değil, Konu: Gramer Şerhi, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 75) *Nihayeli'l Usul*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Abdulğani bin Seyyidi Hani, Konu: Fıkıh Usulü, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1121, Kabatpaşa Medresesi/ Tarsus
- 76) *Şerhu'l Akâid*, Yazar: Nesefî, Müstensih: İlyas bin Behlul, Konu: Akaid, İnandırılması gereken mevzular, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 77) *Nibrâs (Şerhi'l Akâidin bir Hâşiyesi)*, Yazar: Nibrasi, Müstensih: İlyas bin Behlul, Konu: Akaid, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 78) *Şerhu'l İrşâd*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Ebu Abdullah Hüseyin bin Nuriddin, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii Fıkıhı), 3 cilt, Dil: Arapça, h. 992
- 79) *Şerhu'l İrşâd*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 4 cilt, Dil: Arapça, h. 972.
- 80) *Şerhu'l Tecrîd Hâşiyesi*, Yazar: Seyyid Şerif, Konu: Kelam, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 943.
- 81) *Câmiu's-Sağîr*, Yazar: İmam Suyûti, Müstensih: Abdurrahman bin Ömer el-Pirani, Konu: Hadis, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1168, Piran
- 82) *Farâiz*, Yazar: İbni Hacer el-Heytemî, Müstensih: Umadiyeli Muhammed bin Nu'man, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1242, Umadiye/ Irak
- 83) *Tuhfe'nin Hâşiyesi*, Yazar: Molla Yahya Mizuri, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 84) *Gülîstan'ın Dibâcesi*, Yazar: Sadi Şirazi, Müstensih: Muhammed bin Nu'man, Konu: Edebiyat, Özlü Nasihatlar 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1242
- 85) *Tıbbu'r-Rahme*, Yazar: İmam-ı Gazali, Müstensih: Muhammed bin Nu'man, Konu: Tıp, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1242, Umadiye
- 86) *Şifalı İlaçlar Risâlesi*, Yazar: Muhammed el-Arvasi, Müstensih: Muhammed bin Nu'man, Konu: Tıp, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1242, Umadiye
- 87) *Semkatî Şerhi*, Yazar: El-Muhyiddin, Müstensih: Mustafa bin Molla Ali, konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1112, Beykend/ Siirt

- 88) *Semkatî*, Yazar: belli değil, Müstensih: Mustafa bin Molla Ali, Konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1112, Beykend/ Siirt
- 89) *Yenâbi'ul Ahkâm fî Ma'rifeti'l Helâl-i ve'l-Haram*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Dört mezhebe ait fıkhi görüşleri içermektedir.) 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1028
- 90) *Ta'rîfât*, Yazar: Seyyid Şerif, Müstensih: Ahmed bin Kasım, Konu: Muhtelif mevzular, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1272, Diyarbakır
- 91) *Tuhfe*, Yazar: İbni Hacer, Müstensih: İsamüddin bin Ali el-İsami, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 4 cilt, Dil: Arapça, h. 1033
- 92) *Fıkıh üzerine yazılmış bir Hâşiye*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, ibadet, Ahlak, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 93) *Tuhfetu'l Muhtâc bi Şerhi'l Minhâc*, Yazar: Şihâbu'd-Dîn bin Ahmed bin Hacer El-Heytemî, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, telif, h. 958, istinsah. H. 1028.
- 94) *El-Envâr*, Yazar: El-İmâm el-Erdebilî, Müstensih: Ebu Bekir bin Haco Şak el-Muksi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 887
- 95) *Şerhu'l İcaz*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Ahmet, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii fikhî), 1 cilt, Dil: Arapça.
- 96) *El-Envâru't-Tenzîl ve Esrâru'T-Te'vîl*, Yazar: Muhammed bin Amr el-Beydavi, Müstensih: Ebubekir bin Sacettin bin Hüseyin el-Hasan el-Halveti, Konu: Tefsir, 2 cilt, Dil: Arapça, h. 997
- 97) *El-Envâru't-Tenzîl ve Esrâru'T-Te'vîl*, Yazar: Muhammed bin Amr el-Beydavi, Müstensih: Ebubekir bin Sacettin bin Hüseyin el-Hasan el-Halveti, Konu: Tefsir, 3 cilt, Dil: Arapça, h. 990
- 98) *Kitâbu't-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr*, Yazar: Belli değil, Konu: Din, Sure ve Ayetlerin tüm özellikleri, 1 cilt, Dil: Arapça
- 99) *El-Ezkâr*, Yazar: Ebu Zekerriyya Yahya bin Şeref en-Nevevi, Müstensih: Ebu'l-Hamd, Konu: Din, Hadis (Bir müslümanın günlük yapması gereken zikirler), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 667.

- 100) *Fıkıh üzerine yazılmış bir Hâşiye*, Yazar: Belli değil, Konu: fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 101) *El-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr*, Yazar: Muhammed bin İdris, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 2 cilt, Dil: Arapça.
- 102) *Fıkıh Konulu Bir Eser*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1303.
- 103) *Akâid Şerhlerinden Derleme Bir Şerh*, Yazar: Mustafa bin Hamza bin İbrahim bin Velîyüddin er-Rûmî Bevlevî, Konu: Akaid, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1047.
- 104) *El-Envâr*, Yazar: Yusuf el-Erdebîlî, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafîî Fıkıhı Üzerine), 1 cilt, Dil: Arapça.
- 105) *Tasavvufî Bir Risâle*, Yazar: Gülizâde lakaplı Seyyid Mustafa Vâsî, Konu: Tasavvuf, Ahlâk, Ruh, İnsan, Nasihat, Sohbet (Yazar eseri şeyhi Mevlana Abdülkadir Nakşibendî için yazdığını belirtmektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça.
- 106) *Beyânu'l-Esrâr Li't-Tâlibîn*, Yazar: Mustafa Said el-Abdî Abdülkadir en-Nakşibendî, Konu: Tasavvuf 8Kaynaklarda geçmeyen hadislerle tasavvufî konular delillendirilmektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 107) *Hâşiyet-u Müsemmâtu Beşîrun Alâ Şerhi İsâmüddîn el-Vad'î*, Yazar: Abdullah bin haffu'l-Mardani, Konu: Edebiyat (Arap dilinin incelikleri, kelimelerin ve ifadelerin konumu, güzellikleri anlatılmaktadır.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1170
- 108) *Musîlu't-Tullâb ilâ Kavâidi'l İ'râb*, Yazar: Halid bin Abdullah el-Ezherî, Müstensih: Abdülkerim bin Molla Muhammed, Konu: Gramer (Nahiv), Cemaleddin Yusuf bin Hişam'ın eserinin şerhidir. 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1185, Kasımpaşa Medresesi
- 109) *Envâr Hâşiyesi*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Amme Hukukuyla ilgili konuların şerhi yapılmıştır.) , 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1110.
- 110) *Envâr Hâşiyesi*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Amme Hukukuyla ilgili konuların şerhi yapılmıştır.) , 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1110

- 111) *Muhtasaru'l Meânî*, Yazar: Mes'ub bin Ömer Sa'd et-Teftazani, Müstensih: Abdullah bin Abdurrahman, Konu: Edebiyat (Arap dilinin incelikleri, güzellikleri, söz sanatları, anlatım güzellikleri işlenmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 907.
- 112) *Kitâbu'l Bidâyetu'l Hidâyet*, Yazar: Belli değil, Konu: Din (İbadetler, mescide girme adabı, namaz adabı gûsul adabı v.s. konular işlenmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1087
- 113) *Kaîiyelerine göre Şiirler*, Yazar: Belli değil, Konu: Edebiyat (alfabetik sırayla şiirler zikredilmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 114) *Nikah ve Talâk ile ilgili bir kitap*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Evlilik ve Boşanma ile ilgili hükümleri içermektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 115) *Muharrer*, Yazar: İmam Râfîi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 116) *Muharrer*, Yazar: İmam Rafii, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 117) *Er-Risâletu's-Şerîfe*, Yazar: Mustafa bin Şemsüddin el-Bağdadi, Konu: Kelam (Allah'ın varlığı, sıfatları, güzel isimleri, vacib ve mümkün varlıkların işlendiği bir risaledir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1024
- 118) *Risâlet-u İsbâti'l-Vâcib*, Yazar: Muhammed bin Es'ad, Konu: Kelam (İsbatu'l Vacib konusu tüm detaylarıyla işlenmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 119) *Kitâb-u Havzerîn*, Yazar: Belli değil, Konu: Gramer (Nahiv), (Avamil kitabının i'rabı yapılmıştır.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1248
- 120) *Nesâihi's-Siğâr*, Yazar: Belli değil, Konu: Gramer (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça
- 121) *El-Envâr li E'mâli'l Ebrâr*, Yazar: Yusuf el-Erdebilî, Konu: Fıkıh, İslâm Hukuku, 4 cilt, Dil: Arapça, h. 1224
- 122) *Muayyin Alel İsfahâni*, Yazar: Belli değil, Konu: Kelam, 1 cilt, Dil: Arapça
- 123) *Şerhu'l İsağuci*, Yazar: Belli değil, Konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça
- 124) *Risâletu'l Hâlidîyyet-u en-Nakşbendîyyetu*, Yazar: Şeyh Hâlid-i Nakşbendî, Müstensih: Muhammed bin Molla İbrahim, Konu: Tasavvuf (Nasihat içeriklidir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1263

- 125) *Meşâyih Hikayeleri*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Muhammed bin Molla İbrahim, Konu: Din, Tasavvuf (Tarikat meclislerinde anlatılan kıssalar), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1263
- 126) *Tasavvufî Risâle*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Muhammed bin Molla İbrahim, Konu: Tasavvuf, (Dünya hayatı, nefis gibi çeşitli tasavvufî meseleler işlenmiştir.) 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1263
- 127) *Nakşbendî Tarîkatı*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Muhammed bin Molla İbrahim, Konu: Tasavvuf, (Nakşibendi Tarikatı hakkında geniş bir bilgi verilmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1263.
- 128) *Tasavvufî Kasîdeler*, Alıntılar, Yazar: Belli değil, Müstensih: Muhammed bin Molla İbrahim, Konu: Tasavvuf (kasideler, İmam-ı Gazali'den alıntılar, Silsile-i Şerif gibi muhtelif konular işlenmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1263.
- 129) *Kasîdeler, Dualar ve Alıntılar*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Muhammed bin Molla İbrahim, Konu: Tasavvuf, (Tasavvuf ehlinin bilmesi gereken tüm prensipler detaylı bir biçimde ifade edilmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1263.
- 130) *Molla Fenâri*, Yazar: İmam Fenari, Konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 131) *Molla Fenâri Şerhi*, Yazar: Belli değil, Konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça.
- 132) *Molla Fenâri Şerhi*, Yazar: Belli değil, Konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça
- 133) *Fıkıh Kitabı*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 134) *Dini Bilgiler*, Yazar: Belli değil, Konu: Din, 1 cilt, Dil: Arapça
- 135) *Sa'düddin*, Yazar: belli değil, Konu: Gramer (Nahiv), 1 cilt, dil: Arapça, h. 1233
- 136) *Astronomi Makaleleri*, Yazar: Belli değil, Konu: Astronomi İlmi, 1 cilt, Dil: Farsça
- 137) *Tefsîru'l Mevâhib*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Ahmed bin Molla Ali el-Mihrani, Konu: Tefsir (Surelerin tefsiri yapılmıştır.), 2 cilt, Dil: Farsça, h. 1101
- 138) *Ğayetu'l İdrâk fî Şerhi Teşrîhu'l Eflâk*, Yazar: Mahmud Hamdi, Konu: Astronomi, (Bahâüddin el-Amili'nin eserinin şerhidir.) 1 cilt, Dil: Arapça

- 139) *Mektûbatu's-Sâdad*, Yazar: Belli değil, Konu: Tasavvuf, (Müridlerin şeyhlere, şeyhlerinde müridlere yazmış oldukları tasavvuf içerikli mektuplardır.), 1 cilt, Dil: Farsça, h. 830.
- 140) *Risâlet-u İşârât-u Latîfe*, Yazar: Şeyh Ahmed faruki İmam-ı Rabbani, Konu: Tasavvuf, (Tasavvufî mektupları içermektedir.), 1 cilt, Dil: Farsça.
- 141) *Risâletu's-Şerîfe*, Yazar: Muhammed Bakır bin Şerifüddin, Konu: Tasavvuf, 1 cilt, Dil: Farsça.
- 142) *Risâletu'l-Fâhime*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Abdülkadir, Konu: Tasavvuf, 1 cilt, Dil: Farsça.
- 143) *Meârifu'd-Dîniyye*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Abdülkadir, Konu: Tasavvuf, 1 cilt, Dil: Farsça.
- 144) *Şerhu'l Hidâye*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Ömer bin Ali, Konu: Fen İlimleri, (tabiat Bilimlerinin tamamı, Fizik, Kimya, Biyoloji.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1072, Diyarbakır/Zinciriye Medresesi.
- 145) *Gülîstan*, Yazar: Sa'di Şirazi, Konu: Edebiyat (Nasihat içerikli Hikayeler), 1 cilt, Dil: Farsça, h. 896, Ramazan sonu, Cuma günü.
- 146) *Tecrîb*, Yazar: belli değil, Konu: Astronomi, 1 cilt, Dil: Farsça.
- 147) *İlmu'r-Rumûz*, Yazar: Belli değil, Konu: Din (Cefr ilmini içermektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 148) *Risâle-i Tezkire-i Evliyâ*, Yazar: Belli değil, Konu: Tasavvuf (Mutasavvıfların Hayatları ve Hikmetli Sözleri işlenmiştir.), 1 cilt, Dil: Farsça
- 149) *Nezhetu'l Ervâh*, Yazar: Mevlana Cami, Müstensih: Gazanfer bin Mervan bin Abdurrahman, Konu: Din (Nasihat içeriklidir.), 1 cilt, Dil: Farsça, h. 1220
- 150) *Tasavvufî Terimler*, Yazar: Hüseyin bin Muhammed Hüseyin, Konu: Tasavvuf, 1 cilt, Dil: Farsça, h. 1138
- 151) *Eyyuhe'l Veled*, Yazar: Ebu Hamid el-Gazali, Konu: Din (İmam-ı Gazali'nin öğrencilerine yazmış olduğu nasihatları içermektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1127, Hadimi Medresesi

- 152) *Kitâb-u Ta'lîmi Muteallim*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Salih bin Yusuf, Konu: Din (Eğitimin nasıl olması gerektiğine dair bilgiler içermektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1130
- 153) *Mulahhas*, Yazar: Belli değil, Konu: Astronomi (şemalar eşliğinde Astronomi ilmi anlatılmaktadır.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1243
- 154) *Mücmelü'l Hikme*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Hacı Muhammed, Konu: Felsefe, 1 cilt, Dil: Farsça, h. 1137, telif tarihi. 1086
- 155) *Gülîstan*, Yazar: Sa'di Şirazi, Konu: Edebiyat (Nasihat içeriklidir), 1 cilt, Dil: Farsça
- 156) *Rakîm*, Yazar: Belli değil, Konu: Sözlük (Arapça kelimelerin Farsça karşılıkları yazılarak hazırlanmıştır.), 1 cilt, Dil: Arapça/Farsça
- 157) *Kenzu'l Luğat*, Yazar: Muhammed bin Abdullah bin Ma'ruf, Konu: Sözlük (Arapça kelimelerin Farsça karşılıkları yazılarak hazırlanmıştır.), 1 cilt, Dil: Arapça/Farsça, h. 1036
- 158) *Farsça Manzumeler*, Yazar: Belli değil, Konu: Edebiyat (Leyla ve Mecnun manzumesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Mi'racı konuları işlenmiştir.), 1 cilt, Dil: Farsça, h.909
- 159) *Farsça Manzumeler*, Yazar: Belli değil, Konu: Edebiyat, 1 cilt, Dil: Farsça
- 160) *Farsça Manzumeler*, Yazar: Belli değil, Konu: Kasideler, 1 cilt, Dil: Farsça
- 161) *Risâletu'n fîl Ameli bi'r-Rubi el-Mevsum bi'l-Mukantaraf*, Yazar: Şehabuddin Ahmed bin Muhammed, Konu: Astronomi (Güneş Takvimi), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1228
- 162) *Er-Rusûm*, Yazar: Ahmed Afi, Konu: Astronomi (Güneşle zamanı belirleme konusu işlenmiştir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1228
- 163) *Sevânihu'l Kâriha fî Şerhi's-Sâfiha*, Yazar: Ebu Muhammed Abdullah bin Fahreddin el-Husenni el-Musuli, Müstensih: Ahmed bin Uzeyr bin Hüseyin el-Amedi eş-Şirvani, Konu: Astronomi (Güneş Takvimi), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1229, Bağdat, Mircaniye Medresesi, telif tarihi. 1229 Bağdat

- 164) *Rub' u'l Mukantaraf*, Yazar: Yunus Abdülkadir, Müstensih: Yunus Abdülkadir bin Ahmed er-Reşidi, Konu: Astronomi (Güneş Takvimi ve Zaman), 1 cilt, Dil: Arapça
- 165) *Makâlât*, Yazar: Mahmud bin Mes'ud eş-Şirazi, Konu: Astronomi (İlmi şemalar eşliğinde Astronomi anlatılmıştır. 1 cilt, Dil: Farsça
- 166) *Hâşiyet-u Tasrîf*, Yazar: Seyyid Şerif, Konu: Gramer (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1134
- 167) *İrfu'l Ebîr fî Urfi't-Te'bîr*, Yazar: Belli değil, Konu: Genel Konular (Rüya Tabirler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 168) *Hâşiyet-u Hiyâsi*, Yazar: Belli değil, Konu: Kelam, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1048, Ramazan ayı
- 169) *Hâşiyetu'l Hitâi Alel-Muhtasar*, Yazar: Belli değil, Konu: Edebiyat (Arap Dilinin incelikleri işlenmiştir), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1024, Şevval ayının 24'ü, Tebriz.
- 170) *Kitâbu'l Hikme*, Yazar: Belli değil, Konu: Felsefe, 1 cilt, Dil: Arapça
- 171) *Kitâb-u Halebî*, Yazar: İbrahim bin Muhammed bin İbrahim el-Hallebi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1180, Rebiulevvel/Cumartesi
- 172) *Ed-Durretu'l Mûdiyye fî Kiâaeti es-Selâseti'l Mardiyye*, Yazar: Şemsüddin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el-Cezeri, Konu: Din (Tecvid, Kur'an-ı Kerimi Okuma Kaideleri), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1265, telif tarihi: h. 823
- 173) *Şerhu'l Âmili'l Cürcâni*, Yazar: Belli değil, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1124
- 174) *Mantıku't Tayr*, Yazar: Alaaddin-i Attar, Konu: Edebiyat (Hikayeler), 1 cilt, Dil: Farsça, h. 932
- 175) *El Kâfiye*, Yazar: İbn-i Hacib, Müstensih: Musa bin Mem, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 901
- 176) *El-Acu'r-Rûmiyye*, Yazar: Belli değil, Müstensih: İbrahim bin Abdullah, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1143

- 177) *Risâletu'n fi'n-Nahvi*, Yazar: Belli değil, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça
- 178) *Avâmil*, Yazar: Belli değil, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça
- 179) *Avamil-i Cürcani*, Yazar: Abdülkahir el-Cürcani, Müstensih: Muhammed bin İbrahim bin Ali, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1066
- 180) *Avâmil*, Yazar: Abdülkahir bin Abdurrahman el-Cürcani, Müstensih: Faki Ali bin Molla Muhammed (Ömerli), Konu: Dilbilgisi (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1325, Ömerli
- 181) *Kâfiye*, Yazar: İbn-i Hacib, Müstensih: Muhammed, Konu: Arap Dili grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, Hızır Bey Medresesi
- 182) *Tafsilu'l Cürcani*, Yazar: Ali bin Şeyh Hamid eş-Şeyhani, Müstensih: Muhammed bin Nimet ez-Zindani, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1240, Cizre
- 183) *Sa'düddin*, Yazar: Mes'ud bin Ömer et-Taftazani, Konu: Arap Dili Grameri (Sarf), 1 cilt, Dil: Arapça
- 184) *Amme Cüzü Tefsiri*, Yazar: Belli değil, Konu: Tefsir, 1 cilt, Dil: Arapça
- 185) *Küm-Mesrâ*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Yusuf el-Erdebili'nin El-Envar isimli kitabının şerhidir.), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1110, Hazro/Diyarbakır
- 186) *Mes'ûdi*, Yazar: İlyas bin Muhammed, Konu: Mantık, Münazara, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1236
- 187) *Fıkıh üzerine yazılmış bir eser*, Yazar: Halil bin Muhammed, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1126
- 188) *Birsimâ*, Yazar: Uveyni, Konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça
- 189) *Hatîp*, Yazar: Şeyh İbrahim Hatip, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1138
- 190) *El-Kavâid*, Yazar: Cemalüddin bin Hişam, Müstensih: Muhammed bin Molla Hasan, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, Dil: Arapça

- 191) *Metn-i Molla Ebubekir*, Yazar: Molla Ebubekir Mirresti, Müstensih: Muhammed bin Ni'met, Konu: Arap Dili Edebiyatı (Kuralları ve Uygulamaları), 1 cilt, Dil: Arapça
- 192) *Risâletü'l Adûdiyye*, Yazar: Aduddin, Müstensih: Muhammed bin Ni'met, Konu: Arap Dili Belağatı (Beyan İlmi), 1 cilt, Dil: Arapça, Hişe Köyü
- 193) *Terkib*, Yazar: Molla Yusuf Erkatini, Müstensih: Muhammed bin Ni'met, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv), 1 cilt, dil: Arapça/Kürtçe, Cizre, Kırmızı Medresesi
- 194) *Şerh-u Kasîdetü'l Bürdiyye*, Yazar: Halid Abdullah el-Ezheri, Konu: Edebiyat, 1 cilt, Dil: Arapça
- 195) *Ğunyetu'l Mutemelli*, Yazar: İbrahim bin Muhammed bin İbrahim el-Halebi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 196) *Şerh-u Hikmetu'l Ayn*, Yazar: Muhammed bin Mübarekşah el-Buhari, Konu: Felsefe, 1 cilt, Dil: Arapça
- 197) *Nasih ve Mensuh*, Yazar: Ebu Abdullah el-İsferani, Konu: Din (Nasih ve Mensuh Mevzusu), 1 cilt, Dil: Arapça
- 198) *Cevşen*, Yazar: Belli değil, Konu: Din (Evrâd ve Dua), 1 cilt, Dil: Arapça
- 199) *Mantıkla ilgili bir eser*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Şeyh Abdurrahman Aktepelî, Konu: Mantık, 1 cilt, Dil: Arapça
- 200) *Toplama Hadisler*, Yazar: Belli Değil, Müstensih: Şeyh Abdurrahman Aktepelî, Konu: Hadis-i Şerifler, 1 cilt, Dil: Arapça
- 201) *Merrâhu'l Ervâh*, Yazar: Belli değil, Konu: Arap Dili Grameri (Sarf), 1 cilt, Dil: Arapça
- 202) *Binau's-Sarfî*, Yazar: Belli değil, Konu: Arap Dili Grameri (Sarf), 1 cilt, Dil: Arapça
- 203) *Sarf*, Yazar: Muhammed bin Abdullah, Konu: Arap Dili Grameri (Sarf), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1262
- 204) *Molla Yunus Terkibi (Terkibi Molla Yunus)*, Yazar: Molla Yunus, Konu: Arap Dili Grameri, 1 cilt, Dil: Arapça/Kürtçe

- 205) *Zikir, Evrad, Dua*, Yazar: Belli değil, Konu: Din (Evrad, Zikir), 1 cilt, Dil: Osmanlıca
- 206) *Hallu'l Meâkid*, Yazar: Belli değil, Konu: Arap Dili Grameri, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 967
- 207) *Mulahhas-u Netaiyici'l Enzar ve Muhasselu'l Ebkaru'l Efkar*, Yazar: Ahmet bin Muhammed El-Lukani Abadi, Konu: Arap Dili Edebiyatı (Belağat İlmi), 1 cilt, Dil: Arapça
- 208) *Sarf Kitabı*, Yazar: Belli değil, Konu: Arap Dili Grameri (Sarf İlmi), 1 cilt, Dil: Arapça
- 209) *Şerh-u Dibaceti'l İ'caz*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (İmam Rafii'nin Muharrer isimli eserine yazılmış bir şerhtir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 210) *Şerh-u Dibacetu'l Minhac*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (İmam Nevevi'nin Minhac isimli eserine yazılmış bir şerhtir.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 211) *Hutbetu'l Minhac*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Minhacu'l Usul isimli eserin Dibacesi (Önsöz)'ü üzerine yazılmış bir şerhtir), 1 cilt, Dil: Arapça
- 212) *Usulu'l Fıkıh*, Yazar: Ebu İshak İbrahim bin Ali bin Yusuf el-Firuz Abadi eş-Şarazi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 213) *Haşiyet-u Şerhi'l Abiri li'l-Minhac*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 214) *Şerh-i Şemsiye Haşiyesi*, Yazar: Belli değil, Konu: Mantık, Felsefe 1 cilt, Dil: Arapça
- 215) *Şerhu'l Akaid*, Yazar: Hayali Çelebi, Konu: Kelam, Akaid ilmi, İslam Felsefesi, 1 cilt, Dil: Arapça
- 216) *Ünmuzec*, Yazar: Muhammed bin Sa'd bin Hacı Şemsüddin Abdulğani el-Erdebili, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv İlmi), 1 cilt, Dil: Arapça
- 217) *El-Fevâidu'd-Diyâiyye*, Yazar: Mevlana Cami, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv İlmi), 1 cilt, Dil: Arapça
- 218) *Akâid*, Yazar: Belli değil, Konu: Akaid (Akaidi Konular, Muhtelif Meseleler), 1 cilt, Dil: Arapça

- 219) *Garaibu'l Kur'an Ala Hurufi'l Mu'cem*, Yazar: Ebubekir Muhammed bin Aziz, Konu: Tefsir (Tefsir Usulü), 1 cilt, Dil: Arapça, h. 904
- 220) *Şerh-u Sed Kelime-i Ali bin Ebi Talib*, Yazar: Muhammed bin Muhammed bin Abdulcelil el-Ömeri er-Reşid, Konu: Din (Hz. Ali'ye ait 100 hikmetli sözün açıklaması ve şerhini içermektedir.), 1 cilt, Dil: Arapça/Farsça, h. 559, telif tarihi. 559
- 221) *Menakıb-ı Sultan Selim Han bin Sultan Süleyman Han*, Yazar: belli değil, Konu: Tarih (Sultan Selim Han'ın Methiyeleri, Gazavat ve Futuhatları anlatılmaktadır.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 222) *Hamsetu'n-Nizami*, Yazar: Nizami, Konu: Arap Dili Edebiyatı, (Klasikleşmiş hikayeler anlatılmaktadır.)1 cilt, Dil: Farsça, h. 597
- 223) *El-Envaru'l A'mal*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, Dini Bilgiler, 1 cilt, Dil: Arapça
- 224) *Fıkıh üzerine yazılmış bir eser*, Yazar: Belli Değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 225) *Rahmetu'l Ümmet fi İhtilafi'l-Eimmeh*, Yazar: Muhammed bin Abdurrahman bin el-Hüseyin el-Osmani eş-Şafii (Dört Mezhebin Fıkıhı.), Müstensih: Ömer bin Muhammed el-Kufi, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 789, telif tarihi. 780
- 226) *Şafii Fıkıhı*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii Fıkıhı.), 1 cilt, Dil: Arapça,
- 227) *Râhetu'l Ervah*, Yazar: Belli değil, Konu: Tasavvuf (Evliya Menkibeleri.), 1 cilt, Dil: Arapça/Farsça, h. 1270
- 228) *Tefsir*, Yazar: Belli değil, Konu: Tefsir (Surelerin Tefsiri), 1 cilt, Dil: Arapça
- 229) *Hadis-i Şerifler*, Yazar: Belli değil, Konu: Din (Derleme Hadisler), 1 cilt, Dil: Arapça
- 230) *Hadis-i Şerifler*, Yazar: Belli değil, Konu: Din (Derleme Hadisler), 1 cilt, Dil: Arapça

- 231) *Şafii Fıkhi*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Şafii Fıkhi), 1 cilt, Dil: Arapça
- 232) *Şerhu'l Muharrer*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Haydar bin Yusuf, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 1058, Hizan
- 233) *Şerhu'l Mukaddimeti'l Hadremi*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku, 1 cilt, Dil: Arapça
- 234) *Şerh-u Kasîdetu'l Bürde*, Yazar: Ahmed bin Mahmudu'l Terazi, Konu: Edebiyat (Medh, Kaside, Dua.), 1 cilt, Dil: Arapça
- 235) *Gülüstan*, Yazar: Sa'di Müşarrafeddin Ebu Abdullah Şirâzi, Konu: Edebiyat (Kıssalar ve Nasihatlar), 1 cilt, Dil: Farsça
- 236) *Şerh-u Munyetu'l-Musellî ve Ğunyetu'l-Mübtedî*, Yazar: Belli değil, Konu: Fıkıh, İslam Hukuku (Hanefi Mezhebi üzerine yazılmış İlmihal), 1 cilt, Dil: Arapça
- 237) *Şerhu's-Şemsiyye*, Yazar: Sa'düddin Taftazânî, Konu: Mantık, Felsefe, 1 cilt, Dil: Arapça/Farsça
- 238) *Hâşiyet-u es-Seyyid Şerif Ala Şerhi's-Şemsiyye*, Yazar: Seyyid Şerif Cürcânî, Müstensih: Mustafa bin Şeyh Muhammed, Konu: Mantık, Felsefe, Psikoloji, Kelam, 1 cilt, Dil: Arapça, h. 818
- 239) *Matâliu'l-Anzâr fî Şerhi Tavâliu'l-Envâr*, Yazar: Belli değil, Konu: Felsefe, 1 cilt, Dil: Arapça
- 240) *Akâid*, Yazar: Belli değil, Konu: Din, Akâid, 1 cilt, Dil: Arapça
- 241) *Nahiv Kitabı*, Yazar: Belli değil, Müstensih: Resul bin Hüseyin, Konu: Arap Dili Grameri (Nahiv İlmi), 1 cilt, Dil: Arapça
- 242) *Hız.Yusuf (a.s.)'ın Hayatı*, Yazar: Belli değil, Konu: Dini Kıssalar (Peygamber Kıssaları, Hz. Yusuf (a.s.) Kıssası), 1 cilt, Dil: Arapça
- 243) *Osmanlı Tarihi*, Yazar: Derviş Muhammed, Konu: Tarih (Osmanlı Hanedan Silsilesi), 1 cilt, Dil: Arapça
- 244) *Hac ile ilgili bir kitap*, Yazar: Belli değil, Konu: Din (Hac Menasik-i ve Hacc'ın Fazîletleri), Dil: Arapça

Şeyh Abdurrahman Aktepe (k.s.) hazretlerinin kütüphanesinde yer alan bu kitaplar Kültür Bakanlığı, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesinde, cd'lere aktarılmış, talepte bulunan kişilerin isteklerini karşılamalarına yönelik olarakta, kütüphanede Şeyh Abdurrahman Aktepe Kitaplığı adı altında bir bölüm oluşturulmuştur. Aynı zamanda tüm eserlerden, mikro film yöntemiyle faydalanma hizmeti de sunulmaktadır. Şeyh Abdurrahman kütüphanesinde, eserimizde zikrettiğimiz sebeplerden ötürü, çok büyük ve geniş bir kütüphanesi olmasına rağmen günümüze ancak bu kadar el yazması eser ulaşabilmiştir.

SONUÇ

Diyarbakır’da 1854 yılında dünyaya gelen Şeyh Abdurrahman hazretleri, şeyh Salih Sibki hazretlerinin halifesi olan şeyh Hasan-i Nurani’nin oğludur.

Ailesinin geleneğine ve o dönemlerin eğitim anlayışına uygun olarak yetiştirilen şeyh Abdurrahman daha küçük yaşta, bir bilim ve kültür merkezi olan bir coğrafyada, önce aile ocağında daha sonra Suriye ve Irak’ta, babasının gözetiminde ilkeli ve programlı bir şekilde öğrenim hayatına başladı. Temel eğitim olarak nitelendirilen bu süreçte, şeyh Abdurrahman göz kamaştıracak kadar parlak zekası, hafızası, anlama ve kavrama yeteneğinin yanı sıra, mükemmel davranışlarıyla da büyüklerinin sevgi ve hayranlığını kazanmaktaydı.

Bu eğitim dönemi içinde, temel nitelikteki dinsel, toplumsal ve hayat bilgilerinin yanı sıra, Kur’an-ı Kerim’e de aynı saygıyı gösteren bu üstün yetenekli ve zeki çocuk, Arapça, Farsça ve Osmanlıca’yı da mükemmel bir şekilde öğrenmiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri, öğrenim hayatının ikinci evresi denebilecek olan İslami bilimlerden, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Siyer, Arapça, Tasavvuf ve Kelam ile, pozitif bilimlerden, Mantık, Astonomi, Matematik ve Tarih ile, batın biliminden olan Tasavvuf felsefesi öğrenimlerine başladı. Bu ilimleri başarıyla tahsil edip, kendini her yönden mükemmel bir şekilde ikmal etti.

Şeyh Abdurrahman hazretleri ilim icazetini babasından aldı. Babasının vefatında on üç yaşında idi. Babasının vasiyeti üzerine manevi tekamülünü gerçekleştirmek ve kendini tam manasıyla bir ilim ehli seviyesine çıkarmak için Kurmuşlu köyünde, babasının halifelerinden olan molla Muhammedin yanına gelerek burada eğitim almaya başladı. Kısa bir zamanda, şeyh Abdurrahman, büyük bir sevgi ve saygıyla Molla Muhammed’e bağlandı. Bu hocadan ve Suriye ve Irak’ta ve Bağdat’ta almış olduğu derslerin neticesinde Şeyh Abdurrahman tüm konularda kendini geliştirdi, özellikle tasavvuf konusunda daha bir olgunlaştı.

Molla Muhammed’in uygulamış olduğu eğitim yöntemi, başarılması gerçekten çok güç ve disiplin gerektiren bir yöntem olan “Halvet” ve “Uzlet”

yöntemiydi. Kalbi, Allah sevgisiyle dopdolu biçimde derin düşüncelere dalmak ve uzun süre tam bir yalnızlık içinde aydınlanan gönül ışıyla, ilahi varlığa erişmeyi amaçlayan bu yöntem, Allah aşıkları için aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Böyle bir eğitim, ancak yeterli bilgi birikimi olan, Allah aşkıyla yoğrulmuş, kendini Hakk yoluna adanmış, kişiliğini oluşturan, bütün değer yargılarını bu amaç doğrultusunda biçimlendirmiş gönül erlerinin başarıyla gerçekleştirebileceği bir eğitimidir.

Molla Muhammed'in bu çetin sınavından ve eğitiminden başarıyla ve tam bir mükemmellikle geçen Şeyh Abdurrahman hazretleri, hocasının büyük teveccühünü kazanmıştır. Bu teveccühün bir neticesi olarak manevi tekamülünü gerçekleştirdiğine kani olarak molla Muhammed, şeyh Abdurrahman'a hilafet vermiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri, Hakk yolunda yürümeyi, yalnızca belli bir amaç sistemine indirgememiş, belirli zikir ve ibadetlerden saymamış, bu uğurda bilgilenerek aydınlanmanın ve çevresini de aydınlatmanın asıl amaç olduğunu düşünerek, ulaştığı seviyeyi kesinlikle yeterli görmeden, sürekli kendisini aşmış ve yenilemiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri, mürşidlik makamına geçtikten sonra, peygamber aşığı, peygamber ahlakına sahip kişiliğiyle şekillenmiş gerçek manada bir gönül eriydi. Şeyh Abdurrahman, yüklendiği, ulvi görevin sorumluluk duygusuyla, büyük bir ihlas ve samimiyetle, asla kişisel çıkar beklentisi içinde olmadan ve maddi değerlere sırt çevirerek, çevresinde oluşan binlerce insanın dillerinden düşürmedikleri ve gönüllerinden başka bir yere koyamadıkları bir mürşid-i kamil ve bir sultandı.

Şeyh Abdurrahman, derin bilgisi ve kültürü, etkileyici kişiliği, alçakgönüllülüğü, hoşgörülü davranışları, takvâsı, tevazusu, cömertliği ve ışı saçan düşünceleriyle gönüllere giriyor, büyük bir sevgi ve saygı halesi içinde çevresini aydınlatıyordu. Şeyh hazretleri, çevresine nur saçmada bir, eğitip olgunlaştırmada tek, insanları birbirleriyle kaynaştırıp yönlendirmede yekta idi. Onun yüce gönlü, hiçbir ayırım yapmadan her seviyeden, her sınıftan insanlara ardına kadar açıktı. Bundan dolayıdır ki, hayatta iken olduğu kadar, Allah'ın rahmetine kavuştuktan sonrada, onun sevgisi görenlerin, tanıyanların, duyanların, adını hayır dualarıyla ananların gönlünde yaşıyor ve yaşamaya da devam edecektir. Bu sevginin en güçlü

kanıtı, her yıl şeyh hazretlerinin doğum gününde 100.000'e yakın kişinin kabrini ziyaret etmesi, orada dualar etmesi ve kaynaşmasıdır, bu coşkulu kalabalık ve bu insan seli şeyhe karşı olan sevgi bağını anlatmaya başka söz bırakmamaktadır.

Aktepe'de bir güneş gibi doğup, başta Diyarbakır ve tüm çevre illerle, yurt dışına kadar geniş bir coğrafya'yı bir erdem ve irfan güneşi gibi aydınlatan Şeyh Abdurrahman hazretleri, Allah dostlarıyla, ariflerle, hocalarla, şairlerle ve ediplerle birçok meclislerde birlikte oturmuş, oturduğu her mecliste herkesi ilmiyle, takvasıyla, davranışlarıyla ve etkileyici konuşma sanatı ve edipliğiyle adeta büyülemiştir.

Şeyh Abdurrahman hazretleri kardeşi Şeyh Muhammed Can'a hilafet vermiş, şeyh hazretleri tarikat faaliyetlerinin dışında vaktini daha çok ilimle, talebe yetiştirmeyle ve eser yazmayla değerlendirmiştir.

Şeyh hazretleri daima her mecliste toplu halde dua eder, duaya da herkesin icabet etmesini isterdi. Onun gönüllerde yer etmiş duasını burada bir kez daha zikretmek istiyorum.

“Allah'tan umudum beni sırat-ı müstakimden, ve Resulullah'ın çizmiş olduğu şerefli yoldan ve onun sünnet-i seniyyesinden ayırmasın. Cenab-ı Mevla hakkımda düşünülen güzellikleri bende gerçekleştirsin. Müridlerimin benim hakkımda besledikleri hüsn-ü zannı ve faziletleri layıkıyla gerçekleştirsin. Rabbim bu büyük mesuliyeti taşımaya ve bu oldukça zor olan bu işi becermeye ve bu görevi layık-ı vechiyle ifa etmeye beni muvaffak kılsın. Allah bir göz açıp kapayıncaya kadar dahi bizleri nefsimizle baş başa bırakmasın. Bizlere daima doğruları nasip etsin. Allah bizlere hakikatı anlama ve gerçekleştirmek üzere ilham versin.” diye dua ederdi. İlhamın faziletine gelince, peygamber'in sünneti olan İslâm'a davetin ikmalî, mutlaka onun adabını korumak, metodunu takip etmek, sahîh bir şekilde ona uymak, dünyadan, art niyetlerden, istismarlardan uzak bir şekilde, insanları hikmetle, güzel öğütlerle, sıdk, ihlas ve iyi niyet doğrultusunda davet etmekle mümkün olabilir.

Cenab-ı Mevla hazretleri, bir anlamda şeyh Abdurrahman'ın duasını kabul etmiş ve şeyhin gayretini bereketli kılmıştır. Çünkü, şeyh Abdurrahman bir hidayet kaynağı ve kâmil bir mürşid idi. Yorulmayan bir muallim idi. Onun

sayesinde birçok insan günahların karanlık dünyasından sıyrılarak, hidayet nurunun denizinde yüzmeye başlamıştır.

Şeyh hazretlerinin yaşam tarzı ve irşadında izlediği yol derin izler bırakmıştır. Allah’a kavuştuğu vakit, ardında kısa hayatından güzellikler, faziletler, kerametler ve feyiz dolu cümlelerden müteşekkil seçkin eserler bıraktı. Şeyh hazretleri, nefsinin her türlü çirkinlik ve fenalıktan sıyrarak, nefsinin arındırarak Allah’a ihlaslı ve imanlı bir şekilde teslim etmiştir.

Bu âdab, mârifet ve hakikat erbabı için ümit kaynağı olmuştur. Şeyh hazretlerinin hayatı ve yaşam tarzı, kendisinden sonra gelen nesiller için bir ders olmuştur. Şeyh hazretlerinin şahsi menfaatlerle yakından, uzaktan bir ilgisi yoktu. O, hayır yapmakta bir numune, insanların hidayetine örnek, ıslahında rehber idi. İcraatında ve sözlerinde peygamber’e son derece bağlı idi. Şariat ipine sınıksız sarılmıştı. “Ameller niyetlere göredir” hadisini kendisine düstur edindiği için gereksiz hiçbir iş yapmamaktaydı.

Peygamber aşığı olduğu için, tüm hayatını ona göre şekillendirmeye çalışmış ve peygamber ahlakıyla ahlaklanmıştı. Herkese karşı edebinin en güzel örneğini sergiliyor, peygamberin hayat tarzı gibi ve onun örnek ahlakı gibi bir hayatı yaşamaya son derece büyük çaba sarf ediyordu.

Tarikat âdabına karşı son derece titiz davranmaktaydı, herhangi bir tarikat edebi yerine getirilmese son derece canı sıkılırdı. Temel prensiplerden asla taviz vermezdi. İbadet ve ders saatlerinin dışında kalan tüm vaktini kütüphanesinde kitaplarıyla bir arada geçirirdi.

Bütün ilimlere mahirdi. Özellikle, Fıkıh, Edebiyat ve Tasavvuf ilminde bir derya idi. Selim bir akıl ve acayip bir feraset sahibi idi.

Ahlâkı oldukça geniş, hilm sahibi, halkın cefasına son derece mütehammil ve sabırlı, kindar olmayıp yapılan kusurları çabucak affedici idi. Çoğu zamanda hataları görmemezlikten gelirdi.

Son derece cesur, heybetli ve atılgandı. Dergahına gelen misafirlerle çok ilgilenir ve özel ihtimam gösterirdi. Misafirlerle bizzat kendisi ilgilenir tüm ihtiyaçlarını gidermeye azami önem gösterirdi.

İlim yaymak, ilim ehlini sevmek onun şanındandı. Âli bir himmet ve acayip bir tasarruf ile müridleri terbiye ediyor, salikleri irşad ediyordu. Son derece mahir ve himmet sahibi idi.

Kendine ait hususlarda çabucak affedici idi. Ailesine karşı terbiye hususunda son derece katı idi. Kendisini çekemeyen ve düşmanlık besleyenlere karşı tevazu ve yumuşaklık gösterir, onlarla iyi geçinmeye bakardı.

Şeyh hazretleri dünyalığı sevmez, dünyalıklardan hiç konuşmazdı, buna paralel olarak da akıl almaz derecede eli açık ve cömert bir kişiliğe sahipti.

Şeyh Abdurrahman hazretleri gibi, aklı ile, kalbi ile, ruhu ile büyük olanlar her zaman ve her yerde önderdirler. İnsanlığın yüz akıdırılar. Hiç kimse bu değerler ambargo koyamaz. Bu değerler bir güneş gibi tüm insanlığın ortak malıdırılar.

29 Mart 1910 yılında Perşembe günü, o yüce insan doğuşundan 56 yıl sonra Diyarbakır'da vefat etmiş ve on binlerce insanın gözyaşlarıyla büyük bir saygı, sevgi ve tevazuyla Aktepe'de babası şeyh Hasan-i Nûrânî hazretlerinin yanına defnedilmiştir.

Aralarında emirlerin, beylerin, ağaların, varlıklı kişilerin, devlet büyüklerinin ve hiç şüphesiz yoksul insanların bulunduğu dostlardan, müridlerden, dervişlerden oluşan sevgi, saygı ve hayranlık yörüngesi içinde bir güneş gibi bilgisiyle, kişiliğiyle ve örnek davranışlarıyla ışık saçan şeyh Abdurrahman hazretleri, maddi değerlere önem vermeden, kendisine ve aile efradına yönelik çıkar hesaplarına girmeden, daima doğrunun haklının yanında yer aldı. Bir mürşid-i kamil ve bir müderris olarak haksızlıklarla daima mücadele etti. Yeri geldiğinde tevazu ve yumuşaklığı bir kenara bırakıp, kararlı, vakarlı ve sert bir üslupla zalimlerin karşısına dikildi. Ömrünün sonuna kadar her türlü gösteriştan uzak mütevazî bir yaşam sürdü ve sade bir evde oturdu. O, gönül ehliydi gönüllere hitap etmekteydi. İşte bugün vefatından uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen hala her yıl daha büyük bir coşku ve muhabbetle on binler akın akın şeyh hazretlerini ziyarete gelmekte ve dua etmektedirler.

Şeyh hazretleri birçok eser yazmış ve babasından kalan kütüphaneyi daha da zenginleştirmiş ve birçok el yazması eser kazandırmıştır. Fakat, tarihi seyir içersinde şeyh hazretlerinin değerli eserlerinden bir kısmı başta olmak üzere, sultan Abdülmecid'in kendilerine vermiş olduğu ferman, şeyhin icazetnamesi ve

kütüphanede yer alan bir çok kıymetli el yazması eser ya tahrib olmuş ya da kaybolmuştur.

Tüm bu kayıplar bizleri üzebilir ancak şeyh Abdurrahman hazretlerinin en büyük mirası tüm yöre halkının gönüllerinde ölümsüzleşen, dilerinden düşmeyen, saygıyla anılan adı ve her yıl türbesine akın akın coşkuyla, şevkle, saygıyla akan sevgi selidir.

Sözlerimizi şeyh Abdurrahman hazretlerinin kendisine düstur edindiği ve sık sık zikrettiği şu sözlerle noktalamak istiyoruz;

“Gönül dostlarım, can yoldaşlarım, toplum bir sürüdür. Bu sürünün yeryüzündeki sahibi Peygamberimiz’dir. Bizlerde acizane bu sürünün birer çobanı mesabesindeyiz. Sürümüzden hiçbir şeyin zayi olmaması için elimizden geleni yaparız. Yorulan olursa sırtımızda taşırız. Hasta olan olursa ilaç verimiz. Hastalığını tedavi eder, iyileştiririz. Eğer tüm bu yaptığımız mücadelelere rağmen, ölüm onun için kaçınılmazsa, her halukarda ölecekse murdar gitmesin diye keseriz. Bizlere bu nimetleri bahşeden Yüce Mevlâ’mıza sonsuz derecede hamd-u senalar ederiz. Elhamdülillah, çok şükür posta oturduğumuzdan beri, sürümüzdeki hiçbir koyunu Rabbimiz’in sonsuz inâyeti, rahmeti, şefkati ve merhametinin bereketiyle kurda kaptırmadık “İMANSIZ GÖNDERMEDİK”

BİBLİYOGRAFYA

ABDURRAHMAN-İ TAĞÎ, *İşaretler*, Diyarbakır 1980.

ABDULHAKİM ARVÂSÎ, *Râbîta-i Şerîfe*, 1988.

ABDURRAHMAN SAMÎ, *Mî'yarü'l-Evliyâ*, İstanbul, 1339.

ABDULFETTAH, el-Kadi, *Esbab-ı Nuzul*, (ter. Salih Akdemir), Fecr Yayınları, Ankara 1986.

ACLUNÎ, İsmail Muhammed, *Keşfu'l Hafâ*, I-II, Kahire 1984.

ADIVAR, Abdülhak Adnan , *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. Baskı, haz. Aykut Kazancıgil-Sevim Tekeli, İstanbul 1982.

AFİFÎ, Ebu'l-Ala, *The Mystical Philosophy of Muhyid din-Ibnul Arabi*, Cambridge At the Universty Pres, New York 1974.

_____, *Muhyiddin İbn-i Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ, (Ankara Üniversitesi Basımevi), Ankara 1975.

AHMED, BİCAN, *Envaru'l-Aşikin*, der. M. Faruk Gürtunca, (Ülkü Kitap Yurdu) İstanbul 1972.

AHMED bin Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

_____, *Kitabu'l ilel ve Ma'rifeti'r-Rical*, İstanbul 1987.

AHMET Rıfat, *Tasvir-i Ahlak*, Tercüman Temel 1001 Eser.

AHMED, er-Rıfâî, *Delilleriyle Ma'rifet Yolu*, çev. H. Kamil Yılmaz, Erkam Yay. İstanbul 1985.

AHMED SİDDİKÎ, *Şâh-ı Nakşbend*, Semerkand 2001.

ALÎ EMİRÎ, *Tezkire-i Şuara'yı Amid*, İstanbul 1328.

_____, *Osmanlı Vilayat-ı Şarkıyyesi* (Diyarbakır), İstanbul 1918.

AKARSU, Bediâ, *Felsefî Terimler Sözlüğü*, İnkılap Yay., 4. Baskı, İstanbul 1988.

ARİFİ, Paşa, *Diyarbakir Seyahatnamesi*, Millet Kütüphanesi, (Ali Emiri Tarih Kısmı) no. 883.

AKTEPE, Abdurrahman, *Ravdu'n-Naîm*, Diyarbakır 1894.

_____, *Dîvân-ı Rûhi*, Diyarbakır 1900.

_____, *Kitâb 'ul-İbrîz*, Diyarbakır, 1902.

_____, *Keşfu'z-Zulâm fî Akâidi Firâki'l-İslâm*, Diyarbakır 1888.

_____, *Minhâcu'l-Usûl*, Diyarbakır 1889.

_____, *Astronomi Eseri*, Diyarbakır, 1903.

_____, *Takvim*, Diyarbakır 1886.

_____, *Kitâbu's-Sarf ve'n-Nahv*, Diyarbakır 1890.

_____, *Kitâbu't-Tıb*, Diyarbakır 1901.

_____, *Risâle*, Diyarbakır 1906.

_____, *Kitâbu'l-Mantık*, Diyarbakır 1889.

_____, *Risâletu'r-Râbitâ*, Diyarbakır 1902.

_____, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb*, Diyarbakır 1903.

AYNÎ, M. Ali, *Tasavvuf Tarihi*, (sad. H. R. Renanlı), İstanbul 1992.

_____, *Umdetu'l-Kari*.

ALTINÖRS, Atakan, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2000.

ALÎ, el-Muttaki, *Kenzu'l-Ummal*, c. IX, 21.

ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, (A. Ü. Basımevi) Ankara 1991.

_____, *Ma'rifetname'de Tasavvuf*, Cimtay Matbaası, İstanbul 1981.

ÂLÛSÎ, *Ruhu'l-Meani*, c. VI, cüz. XI, 56

ANKARAVÎ, İsmail, *Minhacu'l-Fukara*, Bulak 1256.

ARASTEH, A. Rıza, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, çev. Bekir Demirkol-İbrahim Özdemir, Kitâbiyât Yay., Ankara 2000.

ARBERRY, Arthur J., *An Introduction to The History of Sufism*, Oxford University Press, Oxford 1942.

ARVASI, Abdülhahim, *Rabıta-i Şerife*, İstanbul, 1342.

_____ *Tasavvuf Bahçeleri*, (haz. Necip fazıl Kısakürek) Büyük Doğu Yayınları 1991

ASIM EFENDİ, *Kamus Tercümesi*, (Matbaa-i Osmaniye)i, c. III, İstanbul 1305

ÂVÂNÎ, Gulam Rıza, *Hikmet ve Sanat*, çev.Mehmet Kanar, İnsan Yay. İstanbul 1997.

AŞKAR, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, KB. Yay., Ankara 2001.

_____ *Niyazi-i Mısri, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay. İstanbul 2004

_____ *Molla Fenari ve Vahdet-i Vücut Anlayışı*, (Muradiye Kültür Vakfı Yayınları), Ankara 1992.

ATTAR, Feriduddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, Kahire 1981.

ATEŞ, O. Hulusi, *Divan-ı Hulusi-i Darende*, İstanbul 1986.

ATEŞ, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, İstanbul 1992.

_____ *İşârî Tefsir Okulu*, AÜİF. Yay., Ankara 1974.

BABİNGER, Franz-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, çev. Ragıp Hulusi haz. Mehmet Kanar, İnsan yay., İstanbul 1996.

BALTACI, Cahid, *Tasavvuf Lügatı*, İstanbul 1990.

BARKAN, Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Vakıflar Dergisi, s. 2, sf. 301, 1942.

BAYRAKTAR, Mehmet, *İbn-i Arabi'de Varlığın Birliği'nin Onto Linguistik Analizi*, A İFD. sy. XXV, Ankara 1991.

BAYRAMOĞLU, Fuat, *Hacı Bayram Veli, Yaşamı, Soyu, Vakfı*, (TTK. Yayınları), Ankara 1983.

_____ *Bazı Menâkıb-ı Meşayih*, Millet Kütüphanesi, (Ali Emiri, Şer'iyye Bölümü), no. 1064.

BEĞAVİ, *Mealimu't-Tenzil*, c. V

BEYHAKİ, *Şuabu'l-İman*, c. VII; Beyrut 1410/1990.

_____, *Zühdü'l-Kebir*, no. 867.

BERGSON, *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, MEB. Yay., Ankara 1949.

BEYSANOĞLU, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, c. I, İstanbul 1957; c. II, İstanbul 1959; c. III, Ankara 1978; c. IV, Ankara 1997.

_____, *Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri*, İstanbul 1963.

_____, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*.

_____, *Diyarbakır 1967 İl Yıllığı*, İstanbul 1962.

_____, *Cumhuriyetin 50. Yılında Diyarbakır İl Yıllığı*, Ankara 1973.

_____, *Diyarbakırım*, 2 cilt, Ankara 1982-1986.

_____, *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar*, Ankara 1985.

_____, *Basın ve Yayın Dünyamızda Diyarbakır*, s. 63, Ankara 1970.

_____, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, c. I-II, DBB. Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara 1997

BİLGİNER, Sadettin, *Allah ve İnsan*, İstanbul 1977.

BLACKHAM, H. J., *Altı Varoluşçu Düşünür*, (çev. Ekin Uşşaklı), Dost Yay, Ankara 2005.

BLONDEL, Erich, *Aşk*, çev. Esra Erdoğan, YKY., 3. Baskı, İstanbul 2004.

BOLAT, Ali, *Melâmetîlik*, İnsan Yay., İstanbul 2003.

BOLAY, S, Hayri, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, (Akçağ Yayınları), Ankara 1987.

BROCKELMANN, C, *Gal*, I-II, Leiden 1938.

BUDAK, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2000.

BURSALI, M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Matbaa-i Amire) İstanbul 1338/1989.

BURSEVİ, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Mesnevi*, c. II, (Matbaa-i Amire), İstanbul.

_____, *Tefsir-i Ruhu'l-Beyan*, c. III, (Daru'l-Fikr) Beyrut.

CAMÎ, Abdurrahman, *Nefahâtü'l-Üns*, Kahire 1982.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, İstanbul

CAUDEWELL, Christopher, *Yanılsama ve Gerçekçilik*, çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yay., 2. Basım, İstanbul 1988.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara 1996.

CEZULİ, Süleyman, *Delailü'l-Hayrat*, İstanbul 1302.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2004.

_____, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Felsefesi*, Ankara 1994.

CHITTICK, Willam, *The Sufi Path of Knowledge*, The State University of New York, Albany 1989.

_____, *Varolmanın Boyutları*, çev. Turan Koç, İz Yay., İstanbul 1997.

el-CÎLÎ, Abdülkerim, *İnsân-ı Kâmil*, (çev. Abdülaziz Mecdi Tolun), haz. S. Eraydın-E. Demirli-A. Kartal, İz Yay. İstanbul 2002.

CEVDET PAŞA, *Tarihi Cevdet*, İstanbul, 1309/ 1891.

CİLACI, Osman, *İslâm Ansiklopedisi, Dua Maddesi*, TDV. Yayınları, İstanbul 1994.

CORBİN, Henry, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yay., İstanbul 1992.

COŞKUN, Yılmaz, *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleri ile Tasavvuf*, İstanbul 1991.

CÜRCANİ, Seyyid Şerif, *Ta'rîfat*, (Matbaa-i Amire), İstanbul 1275.

ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Âhilik*, TTK Yay., Ankara 1989.

ÇELİK, İsa, *Muhammed İkbâl'in Düşünce Dünyası*, Kaknüs Yay., İstanbul 2004.

ÇERKEŞİ, Mustafa Efendi, *Risâle fi Tahkîki't-Tasavvuf*, İstanbul 1290.

- ÇETİNDAG, Yusuf, *Doğuda Aşk Başkadır*, Emre Yay., İstanbul 2005.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, *İslam Düşünceleri*, AÜİF. Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1983.
- _____, *İslam Düşünürleri*, AÜİF. Yay. Ankara 1983.
- DEFTERDAR, Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyat*, sad. Abdülkadir Özcan, c. I-II, (Ter. 1001 Temel Eser Serisi) İstanbul 1977.
- DEVELLİOĞLU, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Aydın Kitabevi) Ankara 1988.
- DEYLEMİ, Müsnedü'l-Firdevs, c. I
- DİYARBAKIR, *Salnâmeleri*, (1286-1323), (1869-1905), DBB. Yay. Acar Matbaası, İstanbul 1999.
- DOĞAN, Ahmet, *Kuddûsî Divânî*, Akçağ Yay. Ankara 2002.
- DÜZEN, İbrahim, *Aziz Neseî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, Furkan Yay., İstanbul 2000.
- EAGLETON, Terry, *Estetiğin İdeolojisi*, çev. Komisyon, Doruk Yay., Ankara ts.
- EBU NUAYM, *Ma'rifetu's-Sahabe*, c. III, no. 4634
- _____, *Hilyetu'l-Evliya*, c. II, 96-100
- ECO, Umberto, *Yorum ve Aşırı Yorum*, çev. Kemal Atakay, Can Yay., İstanbul 1996.
- EFLÂKÎ, Şemsüddîn Ahmed, *Menâkibu'l-Ârifîn*, hz. Tahsin Yazıcı, TTK Basımevi, Ankara 1980. Türkçe çev. *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, MEB Yay., İstanbul 1966.
- ELİADE, Mircea, *İmgeler Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara 1992.
- _____, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, I-III, Kabalcı Yay., İstanbul 2003.
- ENVER, FUAD, Ebu Azam, *Mu'cemu Istilahatu's-Sufiyye*, Lübnan 1993.

- ERASLAN, Kemal, *Divan-ı Hikmetten Seçmeler*, (KB. Yayınları) 1993.
- ERZURUMLU, İ. Hakkı, *Marifetnâme*, İstanbul 1980.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1990.
- ERDEM, Hüsametdin, *Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi*, KB. Yayınları, Ankara 1990.
- ERTUĞRUL, İ. Fehmi, *Vahdet-i Vücut ve İbn-i Arabi*, (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1991.
- ESMAİL, Azîz, *The Poetics of Religious Experience, The Islamic Context*, The Institute of Ismaili Stedes, London 1998.
- EŞREFOĞLU, Rumi, *Müzekki'n-Nüfus*, İstanbul 1976.
- EVLİYALAR, Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1992
- EVRAH-I Bahaiyye (Şerhi) Şeyh Hamid-i Veli Camii İhya ve Onarım Derneği, Darende.
- EREN, Sıddık Naci, *Yüce Veliler ve Anadolu Evliyalari*, (Şelale Yayınları), İstanbul 1990.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, İstanbul, 1314.
- EVLİYÂLAR, Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, 12 cilt, İstanbul 1992
- FAHREDDİN, er-Razi, *Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l-Gayb)*, c. XXV., Akçağ Yayınları, Ankara 1988.
- FAZLURRAHMAN, *Islam*.
- FERİDÜDDİN-İ ATTAR, *Tezkiretu'l-Evliya*, haz. Orhan Yavuz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları), Ankara 1988.
- FOUCAULT, Michel, *Kendini Bilmek*, çev. Gül Çağal Güven, Om Yay., İstanbul 1999.
- FİLİZ, Şahin, *İslam Felsefesinde Mistik Bilginin Yeri*, İnsan Yay., İstanbul 1995.
- FLORAMA, Giovanni, *Gnostisizm Tarihi*, çev. Selma Aygül Baş-Bilal Baş, İstanbul 2005.

FROMM. Erich, *Sevme Sanatı*, çev. Işıtan Gündüz, Say Yay., 10.Basım, İstanbul 1998.

GAZZÂLÎ, *İhyâ-u Ulûmi'ddîn*, I-V, Beyrut 1983.

_____, *Minhacu'l-Abidin*, Beyrut 1998.

GAZZÂLÎ, Ahmed, *Aşkın Halleri-Sevânihü'l-Uşşak*, çev. Turan Koç-M. Çetinkaya, Gelenek Yay., 2. Baskı, İstanbul 2004..

GAZZÂLÎ, Ahmed, *Sırru'l-Esrar fî Keşfi'l-Esrar*, tah. Abdülhamid Salih Hamdan, Kahire 1988.

EL-GEYLANÎ, Abdülkâdir, *el-Fethu'r-Rahmânî ve'l-Feyzü'r-Rahmânî*, Mektebetü'l-Îmân, Kahire ts.

GILSON, Etienne, *Ortaçağ Felsefesi Ruhu*, çev. Şamil Öçal, Açılımkitap Yay., İstanbul 2003.

GİLİS, Charles-Andre', *İslam ve Evrensel Ruh*, çev. Alpay Mut, İnsan Yay., İstanbul 2004.

GÜMÜŞHANEVÎ, Ahmed Ziyaüddin, *Camiu'l-Usul*, (ter. Rahmi Serin), Pamuk Yayınları, İstanbul 1877.

GÜNDÜZ, İrfan, *Bir Tasavvufî Terim Olarak Rabîta*, MÜİF. Dergisi, sy. V, İstanbul 1985.

_____, *Gümüşhanevî, Ahmed Ziyaüddin*, İstanbul 1984.

_____, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.

GÜNKUT, Bedri, *Diyarbakir Tarihi*, 1937.

GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul 1990.

GÖKTÜRK, Akşit, *Okuma Uğraşı*, İnkılap Kitabevi, 3, baskı, İstanbul 1988.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, TTK Yay., Ankara 1989.

_____, *Melamilik ve Melamiler*, (Ayhan Matbaası), İstanbul 1992.

_____, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, (İnkılab Kitabevi), İstanbul 1953.

_____, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, (İnkılab ve Aka Kitabevleri), İstanbul 1977.

GÜNDÜZ, İrfan, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1989.

GÜRSOY, Kenan, *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?*, Etkileşim Yay., İstanbul 2006.

HAKİM, Suad, *el-Mu'cemu's-Sûfî*, Daru'n-Nedra, Beyrut 1981.

el-HANÎ, Abdülmecid, *el-Behçetu's-Seniyye fî Adabi't-Tarikati'l-Aliyyeti'l-Halidiyye*, İstanbul 1989.

HAKİM, *Müstedrek*, c. II-IV.

HAKİM TİRMİZİ, *Nevadiru'l-Usul*, c. I

HARİRİZADE, M. Kemaleddin, *Tibyan-u Vesaili hakaik fî BeyaniSelasili't-Teraik*, Süleymaniye Kütüphanesi, (H. Mahmud Efendi) no. 2631.

HATİB-BAĞDÂDÎ, *Tarih-i Bağdad*. nşr. Muhammed Emin El- Hâneçî, Mektebetü'l-Hâneçî, Kahire 1966.

HELMİNSKİ, Kabir, *Bilen Kâlp*, çev. Refik Algan, Dharma Yay., İstanbul 2001.

el-HEREVÎ, Abdullah, *Menazilu's-Sairin*, (Matbaat-u Mustafa Halebi), Kahire 1386/1948.

HEYET, *Mu'cemu'l-Vasit*, İstanbul 1986.

HEYSEMÎ, *Mecmûu'z-Zevâid*, c. VIII.

HOCA SA'DETTİN Efendi, *Tâcu't-Tevarih*, (sad. İ. Parmaksızoğlu, KB. Yayını, c. 1-5, Ankara 1979, İstanbul1979.

HOELLER, Stephan A, *Carl G. Jung'un Gnostik Ve Gizemli Dünyası*, çev. Sezer Soner, İzmir 2004.

HOCAZADE, Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliya*, İstanbul 1325.

HODGSON, Marshall G. S, *İslam'ın Serüveni*, çev. Komisyon, İz yay., İstanbul 1995.

HOLBROOK, Victoria R, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, çev. Erol Köroğlu-Engin Kılıç, İletişim Yay., İstanbul 1998.

HUCVÎRÎ, Ali bin Osman bin Ebi Ali, *Keşfu'l-Mahcub*, Kahire 1981

el-HULVÎ, Mahmud Celaleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, haz. Serhan Tayşi, (MÜİF. Yayınları) İstanbul 1992

HUXLEY, Aldous, *Kalıcı Felsefe*, çev. Latif Boyacı, İnsan Yay., İstanbul 1996.

HÜSEYİN VASSAF, *Sefîne-i Evliya*, haz. M. Akkuş-Ali Yılmaz, (Seha Neşriyat), İstanbul 1991.

IQBAL, Muhammed, *The Reconstrction of Religious Thought in Islam*, Hafeez Pres, Lahor 1977.

IZUTSU, Toshihiko, *Sufizm and Taoism: A Comparative Study of Key Philosophical Consept*, California Universty Press, London 1984. Türkçe çev. *İbn Arabî'nin Fusûs'un daki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmet Yüksel Özemre, Kaknüs Yay., İstanbul 1998.

İBNİ HACER, el-Askalani, *Tehzibu't-Tehzib*, Haydarabad 1325-1327.

İBNİ ABDÎ'L-BERR, *Cami-u Beyani'l-İlim*, c. I

İBNU ADL, *el-Lubab fi Ulumi'l-Kitab*, c. XIII, Beyrut 1998.

İBNU'L-ARABÎ, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz. Ahmed Şemseddin, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, I-XIV, Kahire 1985.

_____*Fususü'l-Hikem*, Tah. Ebu'l-Ala Afîfî, (Daru'l-Kutubi'l-Arabi), Beyrut 1400/1980.

_____*Mu'cemu Istilâhatu's-Sufiyye*, tah. Bessam Abdulvehhab el-Cabi, (Daru'l-İmami Müslim), Lübnan 1990.

İBNU'L-ESİR, *el-Kamil fi't-Tarih*, Mısır 1303.

İBNU KESİR, *Tefsir*, c. V, Riyad 1997.

İBNU MÜBAREK, *Kitabu'l-Cihad*, c. II

İBNU'N-NAHHAS, *Meşariu'l-Eşvak*, c. I

İBNU SA'D, *Tabakat*, c. III

İBRAHİM FASİH, *Halidiyye Risalesi*

İHVÂN-I SAFÂ, *Resâil*, tsh. Hayrüddin Zirikli, Matbaatü'l-Arabiyye, Kahire 1928.

İLHAN, Mehdi, *Diyarbakır Fatihî Bıyıklı Mehmet Paşa, Atatürk ve Diyarbakır*, DÜ. Yayını, 1981, sf. 137-162.

_____, *1518 tarihli Tapu Tahrir Defterlerine Göre Amid Sancağında Timar Dağılımı*, Türk Enstitüsü Derneği, s. XII, sf. 85-100, İstanbul 1982.

İMAM-I RABBANÎ, Ahmed Serhendî, *Mektûbat*, (trc. Abdülkadir Akçiçek), İstanbul 1977.

İNCE, Ahmed, *Tasavvufun Hakikatleri*, Bursa 1984.

İZ, Mahir, *Tasavvuf*, İstanbul 1988.

JAMES, Willam, *The Varieties of Religious Experience*, A Study in Human Nature, The Modern Library, New York 1929.

KAM, Ferid, *Vahdet-i Vücûd ve Panteizm*, haz. Mustafa Kara, İnsan Yay., İstanbul 1992.

KANDEHLEVÎ, Yusuf, *Hayatu's-Sahabe*, c. II, Beyrut 1999

KARA, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., İstanbul 2004.

_____, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergah Yayınları, 2002.

_____, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.

_____, *Şeyh Necmeddin Kübra*, Dergah Yay. İstanbul 1982.

el-KAŞANÎ, Abdurrazzak, *Istilahatu'l-Sufiyye*, tah. Abdü'l al-Şahin, Darü'l-Menar, Kahire 1988.

KATİP ÇELEBÎ, *Keşfü'z-Zünun*, ME. Basımevi, I-II, 2. Baskı, İstanbul 1971.

KEFEVÎ, Ebu'l-Bekâ, *Külliyat-i Ebi'l-Beka*, Bulak 1253

KEKLİK, Nihat, *Felsefenin Tekniği*, Doğuş Yay., İstanbul 1984.

- KELABÂZÎ, Muhammed b. İshak Buharî, *et- Ta'arruf li Mezheb-i Ehli't-Tasavvuf*, haz. Mahmud Emin en-Nevâvî, Mektebetü Külliyyâtî'l-Ezheriyye, Kahire 1980.
- KILIÇ, Mahmut Erol, *Sûfî ve Şiir, Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İnsan yay., İstanbul 2004.
- KOÇ, Turan, *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri 1995.
- KORKUSUZ, M. Şefik, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, c. I-II, İstanbul 1997.
- KONYAR, Basri, *Diyarbakir Tarihi*, Ankara 1936.
- _____, *Diyarbakir Kitabeleri*, Ankara 1936.
- _____, *Diyarbakir Yıllığı*, Ankara 1936.
- KÖK, Mustafa, *Mistik Dünya Görüşü ve Bergson*, Dergâh Yay., İstanbul 2001.
- KÖKSAL, Asım, *Hak Âşığı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsi*, İstanbul 2001.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ankara 1991.
- KUFRALI, Kasım, *İslam Ansiklopedisi*, c. IV, Gülşeni Bölümü.
- el-KUŞEYRÎ, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, haz. Halil Mansur, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- LAMÎİ ÇELEBÎ, *Nefahatu'l-Üns Tercümesi*, İstanbul 1289.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyat Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1973.
- MEMİŞ, Abdurrahman, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*
- MERİÇ, Cemil, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yay., İstanbul 1994.
- MESUDÎ, Murucu'z-Zeheb, Paris, 1874.
- MEVLÂNÂ, Celâleddin er-Rûmî, *Divân-ı Kebîr*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, KB Yay., Ankara 2000.
- _____, *Mesnevî, Şerh ve Tercüme, Tahirü'l-Mevlevî*, Şamil Yay., İstanbul ts.
- MEVLEVÎ, *Tâhirü'l Edebiyat Lügatı*, Enderun Yay., İstanbul 1973.

MEYEROVİTCH, Eva de Vitray, *İslamın Güler Yüzü*, çev. Cemal Aydın, Şule Yay., İstanbul 1999.

MORRIS, Brain, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, Çev. Tayfun Atay, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

el-MUHASİBİ, Haris b. Esed, *er-Riâye*, tah. Abdülkadir Ahmed Ata, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ts.

MUHYİİ, Gülşeni, *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni*, (Yay. Tahsin Yazıcı, TTK. Yayını, Ankara 1982.

MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVIII.Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2003.

MUNZİRİ, *et-Terğib*, c. II

NASR, Seyyid Hüseyin, *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, çev. Nazife Şişman, İnsan Yay., İstanbul 1985.

En-NABLUSİ, Abdülğani bin İsmail, *el-Hamil fi'l-Felek ve'l-Mahmul fi'l-Fulk fi İtlakı'n-Nubuvveti ve'r-Risaleti ve'l-Hilafeti ve'l-Mulk*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Es'ad Efendi Bölümü), no. 3606.

en-NEBHÂNÎ, Yusuf b. İsmail, *Kerâmâtü'l-Evliyâ*, Darü's-Sadr, Beyrut 1324

NECMEDDİN KÜBRA, *Tasavvufi Hayat*, (Usul-i Aşere, Risale ile'l-Haim, Fevaihu'l-Cemal), çev. Mustafa Kara, İstanbul 1980.

NESEFİ, Azîzüddin, *İnsan-ı Kâmil*, çev. Mehmet Kanar, Dergâh Yay., İstanbul 1990.

NEVEVİ, *et-Tibyan fi AdabiHameleti'l-Kur'an*

NICHOLSON, Reynold A. *The Mystic of Islam*, Schocken Boks, New York, 1975.

_____, *The Idea of Personality in Sufism*, Kashmiri, Lahore 1964.

NIETZSCHE; Friderich, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, Gündoğan Yay. Ankara 1997.

_____, *Güç İstenci*, çev. Sedat Umran, Birey Yay., İstanbul 2002.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançlarında Ve Edebiyatımızda Evliya Menkıbeleri*, KB Yay. Ankara 1984.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik*, TTK. Yay. Sf. 333, İstanbul 1994.

ÖZTUNA, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türk Tarihi, Hayat Kitapları, I-XII, İstanbul 1980.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 1983.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., 6.Baskı, İstanbul 1999.

POPOVIÇ, Alexandre-Gilles Veinsten, *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, İnsan Yay., İstanbul 2004.

PÜRCEVÂDÎ, Nasrullah, *Can Esintisi-İslam'da Şiir Metafiziği*, çev. Hicabi Kırlangıç, İnsan Yay, İstanbul 1998.

RAZÎ, *Mefatihü'l-Ğayb*, c. IX,

_____, *Tefsir-i Kebir*, c. XXI

REFİK, Ahmet, *Bizans Karşısında Türkler*, İstanbul ts.

ROSENTHAL, Franz, *Bilginin Zaferi*, çev. Lami Güngören, Ufuk Yay., İstanbul 2003.

RUSSEL, Bertrand, *Mistik ve Mantık*, çev. Yusuf Şahin, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1935.

SAHİHİ BUHARİ, *Tecrid-i Sarih Tercümes*), 12/231, DİB. Yayınları, Ankara 1985.

SAİD PAŞA, *Diyarbakir Tarihi*, Diyarbakir 1302.

SAMÎ, Şemsettin, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1306.

SARI, Mevlüt, *Türkçe-Arapça Lügat (el-Mevarid)*, Gonca Yayınları, İstanbul

SARIOĞLU, Necmettin, *Tasavvuf, Tarikatlar ve Mahiyeti*.

SAYAR, Kemal, *Sûfî psikolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2000.

SAVCI, Süleyman, *Sultan Şuca Türbesi ve Mardin Kapı'daki İzler*, (Karacadağ Dergisi), ss. 60-61, ss. 748-750, 1944.

SCHIMMEL, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, Çev. Ergün Kocabıyık, Kabalcı Yay., İstanbul 2001.

_____, *As Through a Veli Mystical Poetry in İslam*, Columbia Universty Pres, New York 1982.

_____, *İslam Tasavvufunun Boyutları*, çev. Ender Gürol, Adam Yay., İstanbul 1984.

SCHUMACHER, E. F, *Aklıkarişiklar İçin Kılavuz*, çev. Mustafa özel, İz Yay.İstanbul 1999.

SCHWARZ, Fernand, *Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi*, çev. A. Meral Aslan, İnsan yay., İstanbul 1997.

SELLS, Michel A, *Mystical Languages of Unsayings*, The universty of Chicago Pres, Chicago 1994.

SELVİ, Dilaver, *Kur'an ve Tasavvuf*, Şule Yayınları, 1997.

SERİN. Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yay., İstanbul 1984.

es-SERRÂC, Ebu Nasr et-Tûsî, *el-Luma'*, tah. Abdülhlîm Mahmud, mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, Kahire 2002.

SEYYİD ABDÜLHAKİM, el-Hüseyni, *Hayatı ve Nakşibendi Tarîkatı*

STACE, W. T, *Mysticism and Philosophy*, The Macmillan Pres, london 1973.
Türkçe Çev. *Mistisizm ve Felsefe*, çev. Abdülatif Tüzer, İnsan Yay., İstanbul 2004.

SÖZEN, Metin, *Anadolu Medreseleri*, 2 c.lt, İstanbul 1970-1972.

_____, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971.

SUÂD el-HAKÎM, *el-Mu'cemü's-Sûfî el-Hikmetü fî Hudûdu'l-Kelime*, Beyrut 1981.

- es-SUYUTÎ, Celaledin, *ed-Dürri'l-Mensur*, (Daru'l-Fikr), Beyrut 1983.
- es-SÜHREVERDÎ, Ebu Hafs Şihabeddîn Ömer, *Avârifü'l-Meârif*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1983.
- es-SÜLEMÎ, Ebu Abdurrahman, *Tabakatu's-Sufiyye*, Kahire 1986
- _____, *Adabu's-Sufiyye*, Dokuz Risale İçinde.
- STENİER, Rudolp, *Onbir Avrupa Mistiği*, çev. Selma Övünç, Dharma Yayınları, İstanbul 2002.
- eş-ŞA'RANÎ, Abdülvehhab, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Kahire.
- _____, *el-Envaru'l-Kudsiyye*, c. II
- _____, *Letaifu'l-Minen*, c. I
- ŞEMSEDDİN, Sami, *Kamus-i Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317.
- ŞERİATÎ, Ali, *Dua*, çev. Kenan Sökmez, Bir yay., İstanbul 1988.
- ŞEYH Mevlâna Sâfi, *Reşahat*, (sad. N. F. Kısakürek)
- ŞİMŞEK, Halil İbrahim, *Osmanlı da Müceddilik* (XII-XVIII. Yüzyıl), Sûf Yay., Ankara 2004.
- TABERÎ, *Camii'l-Beyan Tefsiri*
- TABERANÎ, *el-Evsat*, no 7322.
- et-TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşaf-u Istilâhâtü'l-Fünun*, Kahraman Yay., İstanbul 1984.
- TILLICH, Paul, *Aşk, Güç ve Adalet*, çev. Ruhattin Yazzoğlu-Bozkurt Koç, Yeni Zamanlar Yay., İstanbul 2004.
- TÜTENK, M. Akif, *Diyarbakır'ın Son Altmış Yıllık Vakaları*, Kara-Amid, s. 2-4, ss. 311-339.
- YÜRER, Osman, *Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1990.
- UYGUR, Nermin, *Dilin Gücü*, Kabalcı Yay., 4.Baskı, İstanbul 1994.

- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlâkı*, Demirbaş Yay., Ankara 1971.
- _____, *İslam Felsefesi*, Cem Yay., 4.Baskı, İstanbul 1993.
- _____, *Türk Tefekkür Tarihi*, İstanbul 1980.
- VAKİDÎ, Muhammed bin Omar al-Vaııdı, *Kitabu'l-Futuh al-Cazira Va'l-habur ve Diyarbakır min al-Irak*, Mısır, 1302.
- VİCDANİ, Sadık, *Tarikatlar ve Silsileleri (Tomar-ı Turk-u Aliyye)*, (haz. İrfan Gündüz), Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- WİLCOX, Lynn, *Sufizm ve Psikoloji*, çev. Orhan Düz, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- YAZIR, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1991.
- YILDIRIM, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV. Yay., Ankara 2000.
- YILMAZ, Hasan Kamil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 2.baskı, İstanbul 1997.
- _____, *İslam Tasavvufu*, İstanbul 1996.
- _____, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam Yay., İstanbul 1982.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfîler, Devlet ve Ulema*, OSAV yay, İstanbul 2001.
- YILMAZÇELİK, Yrd. Doç. Dr. İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk yarısında Diyarbakır*, T. T. K. Yay. Sf. 79, Ankara 1995.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Şihâbuddîn Sühreverdî ve Nur Heykelleri*, İnsan Yay, İstanbul 1998.
- YUNUS EMRE, *Dîvân*, nşr. Mustafa Tatçı, KB. Yay., Ankara 1990.
- YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XIX. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- ZERRÛK, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Kavâidü't-Tasavvuf*, ths. Muhammed Zehrâ en-Neccâr, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1968.

EKLER

هذه ختمه خوجكان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد
وعلى آله وصحبه وسلم :
اللهم يا مفتع الأبواب افتح لنا خير الباب ويا مسبب الأسباب هبني
خير الأسباب نطلب منك العون يا رب العالمين ويا دليل المؤمنين ويا
غياث المستغثين نطلب العون منك عليك توكلت يا رب العالمين
(٢٥) استغفر الله (رابطة) (٤ فاتحه) (١٠ صلوات) (٧ فاتحه) :
(١٠ صلوات) بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام
على سيد المرسلين محمد المبعوث كافة الثقلين سبعا نك لا احصر ثناء
عليك سيد اولاد آدم سلطان الانبياء محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم
والروح آن برضوخ الشفيق الرفيق صاحب الفارضة المجبر الصديق
رضي الله عنه وعنايهم والروح آن برضوخ سلمان الفارسي المكرم المقبول
رضي الله عنه وعنايهم والروح آن برضوخ قاسم بن محمد بن ابي بكر الصديق رضي الله عنه
والروح آن برضوخ النقيض الحق ناطق الامام جعفر الصادق رضي الله عنه
وعنايهم والروح آن برضوخ الشيخ ابا يزيد البسطامي قدس سره العزير
والروح آن برضوخ غوث الصمداني الشيخ حسن الخرقاني قدس سره العزيز
والروح آن برضوخ رقيق حب الصمداني الشيخ علي الفارمدي قدس سره العزيز
والروح آن برضوخ قطب السرياني الشيخ يونس الهمداني قدس سره العزيز والروح
آن برضوخ امام الصمداني الشيخ عبد الخالق المغيرة والروح آن برضوخ العزيز والروح
آن برضوخ الشيخ عارف الريون قدس سره العزيز والروح آن برضوخ المعارض
علو مراد الديوب والآخرى الشيخ محمود الانجيرة الفنون والروح آن برضوخ خوجه
علو الراشدي قدس سره والروح آن برضوخ منيع المعارض والكمال سيد السادات
التيرامير كلال قدس سره والروح آن برضوخ پير پيران خوجه خوجكان خوجه مشكل
كشاه عاشق نام خدا در مان الشيخ الاوسي المتجد البخاري قدس سره اخاض علينا انواره
وسر ويره والروح آن برضوخ محبوب سبحاني غوث الصمداني علوم السر هيكلاني ابي
صالح الشيخ عبد القادر الكيلاني قدس سره العزيز والروح آن برضوخ منيع الصجاني و
الاسرار قطب الاقطار علاء الدين المطاري قدس سره والروح آن برضوخ مرتبة عليا
الباري مولانا يعقوب البرقي الحمار قدس سره والروح آن برضوخ مقود النقيض
سبح عبيد الله السمرقندي قدس سره والروح آن برضوخ پير والاكي الساجد مولانا الشيخ
محمد زاهد قدس سره والروح آن برضوخ پير محمد مولانا دويش محمد قدس سره والروح آن
برضوخ خليفة از بابا بگو خوجه امكنكي قدس سره والروح آن برضوخ حجة الثاني الشيخ
محمد الباق قدس سره والروح آن برضوخ اسام الزباني محمد الثاني الشيخ احمد الفاروق

محمد المعصوم قدس سره والروح أن برفتوح سيد البحر المحق اليقيني الشيخ
 سبغ الدين قدس سره والروح أن برفتوح سيد النور محمد البدواني قدس سره
 والروح أن برفتوح سيد النور ميرزا جان قدس سره المشهور بالمظهر والروح أن بر
 فتوح جامع الكمال الروح الشيخ عبد الله الدهليز قدس سره والروح أن بر
 فتوح قطب دائرة الارشاد والادب دعوت الثقلي مولانا الشيخ خالد ذي النجاشي فتوح
 سره والروح أن برفتوح ذوق الفيض المعصوم محبوب الكرم الشيخ ابراهيم قدس سره والروح
 برفتوح الشيخ النور صاحب وجه القمر والشيخ خالد الجزري قدس سره والروح أن برفتوح الشيخ صالح
 السبك والروح أن برفتوح قطب الاقطاب هيكل النوراني الشيخ حسن النوراني قدس سره والروح
 أن برفتوح شيخنا الفاضل في الله والجليل في الله ذوق الفيض الفاضل والنور اللامع الشيخ عبد الرحمن
 الرومي الشمس الدين الاقنبي لا زال الله فيض دبركته في الدنيا باقية وافاض علينا بركة وبركة
 والروح أن برفتوح مفتي عالي الشأن شاه آگاه سر اسرار قرآن شهبازي بلندي پرواز
 معروفه پير دستگیر مريدان واما كان مولانا جمل مشايخ الحردستان الشيخ محمد جان جان
 والروح أن برفتوح بلبل حدائق معاني شهباز معروفه رباني مولانا شهاب الدين
 الشيخ عبد الهادي بن الشيخ سراج الملة والدين والروح أن برفتوح صاحب البهاء والوجه النور
 الشيخ محمد العسكري والروح أن برفتوح صاحب القلب الرقيق والوجه البريق الشيخ محمد
 فتوح والوجه أن برفتوح

ثم انتقل السلسلة الشريفة جده هؤلاء الاولياء الكرام الى سبطهم ابي العطاء
 المشهور بالجود والكرم والسماحة الشيخ محمد الشافعي زادهم الله شرفا ورفعة
 امين ثم امين سجاد سيد المرتضى والارواح عالم طيب السلسلة الشريفة
 والقادرية والكيروية والچشتية والسروردية قدس الله اسرارهم العلية
 الله اني استنكس بجاه نبيك المصطفى صاحب العهد والوفا ان
 توفقنا الصالح اعمالا وان توفقنا الى احسن طاعاتك
 وان تقبل منا اعمالنا انك تقبل التوبة وتغفر
 والاعمال القليل واسكننا الظل الطويل
 واسقنا بفضلك ما كلنا
 السليل ربنا آتنا في الدنيا
 حصة وفي الآخرة حصة
 وقينا عذاب النار كما
 ربك رب العزة عما
 يصفون ولا
 على المدين
 والحمد لله
 العالمين

الشهاد على ذلك

حاج زكريا بن ملا محمد القرداكي

ملا نصر الدين بن ملا مصطفى في الآخرة

شاعرات بنت شيخ محمد شوكت الموصي

دولت علیہ عثمانیہ ترکستان

اسم و شهرت	پدرینک اسمیله	سنی	صنعت و صفت و معیشتی	تاریخ و محل ولادت	مذهبی	انتخاب دلائلی
عبد الرحمن	صمد زلف	۶۱	سنت کرام	۷۰	سید	۱۱۱۵۴

اشکال				محل اقامتی			
بوی	کوز	بیتی	علامت	ملکت	دائره	محل	زقاق
اویزه	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

بالاده اسم و شهرت و حال و صفتی محرد اولان عبد الرحمن
دولت علیہنک تابعیتی حائر اولوب اول صورتله جریده نفوسده
مقید بولندیغنی مشعر اش بوتذ کره اعطای قلمی

هذه نفوس نیکو کرده تنه عید منی افک نه نسخ منی

سجل نفوس نظامنامه سنک دردنجی ماده سیدر

هر شخص اموال غیر منقوله بیع و فراغ و انتقالده و بر مأموریت
و خدمته انتخابده و پولیس معاملاتده و مرور تذکره سی و پساپورط
اخذنده و مناکحاتده نفوس تذکره سنی ابراز اتمکه مجبوردر
کوسترمذیکی حالده خصوصیات مذکور ذلت اجراسی سجل نفوسه
قید اولندینی مین تذکره اخذ ایدنبجهیه قدر تأخیر اولنور و بو
قیدسزلق بر سبب و عذر مشروعه مبتنی اولمدینی بحکمه جه تین ایلر
ایشه نفوس کدن عد اولنهرق برتیدیه دن بر آلتونه قدر جزای
نقدی اخذ کرم درت ساعتدن بر آیه قدر حبس ایدیلور و اسنان
عسکریه داخلنده اولوبده سجل نفوسه اسمنی قید ایتدیر مملک ایچون
اختفا ایلدکری تحقق ایدنلر بلاقرعه عسکره آلنور

سجل نفوس نظامنامه سنک دردنجی ماده سیدر

۱۴۰۲

دَوْلَتِ عَلِيّهٔ عُثمَانِیّهٔ تَرَكْ

اسم و شهرتی	پدری اسمیله محل اقامتی	والده سی اسمیله محل اقامتی	تاریخ و محل ولادت	ملتی	صنعت و صفت و خدمت و انتخاب صلاحیتی	متاهل و زوجہ سی متعدد اولوب اولدینی	در و ع
شیخ عبدالرحمن افندی	موتی شیخ حسن افندی	موتی سریفه	۵۸ آدینه فریه ۱۲۷۰ هجری M. 1854	اسلام		برز و جہی وارد	

اشکالی					سجل نفوسه قید اولان محلی		
بوی	کوز	سیما	علامت فارقه ثابتہ	ولایتی	قضاسی	محله و قریہ سی	رقاعی
اوز	سجاء	بندک	نم	دیبا	بیکنا	آدینه	۱

بالاده اسم و شهرت و حال و صفتی محرر اولان شیخ عبدالرحمن افندی به شیخ مسدود
اول صورته جریده نفوسده مقید اولدینی مشعر اشبو تذکره اعطا قلندی

۱۴۰۲

دولت علیہ عثمانیہ تہذیبیہ

اسم و شهرتی	پدری اسمیله محل اقامتی	والدہ سی اسمیله محل اقامتی	تاریخ و محل ولادت	ملتی	صنعت و صفت و خدمت و انتخاب صلاحیتی	متاھل و زوجہ سی متعدد اولوب اولادینی	درجات و منوف عسکرہ سی
محمد سون افہ	شیخ عبداللہ افہ	منوفیہ عائشہ	۹۹۵ احدیہ قریب	مسم		برزہ دارہ	

اشکالی				سجل نفوسہ قید اولان تحلی			
بوی	کوز	سما	علامت فارقة ثابتہ	ولایتی	فضائی	محله و قریہ سی	زقانی
اورتہ	الا	بغدی	نم	دیار بکر	بکلی نامیر	احدیہ	۱/۲

بالادہ اسم و شهرت و حال و صفتی محرر اولان محمد سون افہ سی محمد احمد افہ
اول صورتہ جریدہ نفوسہ مقید اولدینی مشعر اشبو تذکرہ اعطا قلدی

اگر صدصال چالادا بمنم

هرور صد صار دوشکما بمنم

زفستانا سر اوق بمنم

هاتنا یزه کووق بجزینم

لهقرازا بار اشا بکشینم

نوک جارك یکی احمق بمنم

الشیخ عبدالرحمن الاققی

Qedveled Zaruke mumbarek
 xede umre vi direjbeke
 addurrahman kure şex
 hesene nurani e Negşe-
 bendi xede dereca
 herduya bilind bıke
 sala 1270 Hesabe
 Hicri meha Rebiul
 ewel ewara ine
 30 meha
 Rebiul ewel
 Hicri 1270

رجب المرجب سنه ١٢٧٠
 ر ٢٩

دولت ابدی محمد بن عبدالمطلب

اسم و شرف	پدر و مادر	اسم	تاریخ و محل ولادت	تاریخ و محل وفات	سبب و علت وفات
عبدالله بن محمد بن عبدالمطلب	عبدالله بن عبدالمطلب	محمد بن عبدالمطلب	۱۲۷۰	۱۲۷۰	۱۲۷۰

انکال		انکال	
کود	بزرگ	کود	بزرگ
۱	۱	۱	۱

بالاده اسم و شرف و حال وصفی محمد بن عبدالمطلب

دولت علیها تاسیعی حائر اولوب اول صورتله جریده نفوسده

مقبله بولندینی مشغول ایشوتد کره اصلا قلندی...

ŞEYH ABDURRAHMAN'IN AİLE FOTOĞRAFI

فايدة لرواج الاشياء
ان كانت بنت فايدسة
النكاح او جارية من البية
او عبد لا يباع او متاع اودا
يكتب هذا الوقف المربع الآتي
ويعلق على البنت او الجارية

والوقف الشريفة
ربنا

١٥٧	٤١٤	٤٩٤	٤٩٤
٤٩١	٣٤١	٣٤١	٣٤١
	٣٠١	٣٠١	٣٠١
١٥٤	٣٤٣	٣٤٣	٣٤٣

او البعد او المتاع او الدابة فان البنت تزوج والبديع وكذا كذا بقى
والوقف المباركة بهذا

فايده جليمة لظهور المسروق
يكتب صورة اربع دالات و
يكتب في وسطه الآيات المباركة
ويكتب في الوسط: الخالي اسم
الشيء المسروق ثم يحرق فيه
لغلا السارق ويعلق الورقة
في جدار ظاهر مستور عن
عيون الناس ويدق فيه مسارا
فان المسروق يظهر بان في الله

٢٢١	٢٢١	٢٢١	٢٢١
٢٢٩	٢١٥	٢٢٩	٢٢٩
٢١٦	٢٣٢	٢٢٢	٢١٦
٢٢٣	٢١٦	٢١٧	٢٢٣

وايتها لرب الفمالة من فلت لداية او سرتت
او خير بانفيل قبل النوم زكمتين بالاحلاص والهاية
ثم بعد السلام يقرأ الاسم الشريف يا نور سبع
عشر مرات وينوم بلا تكلم فان يرى نجرا من
الضايغ في نومه باذن الله كما ضرب من را
وايضا من سرق رشي فليداو لم على قرأت
الآية الآتية فان ذلك المسروق سيظهر عليه
بآذن الله البتة والبتة والآية الكريمة هذه اللهم يا جامع الناس ليوم لا ريب فيه
ان الله لا يخلق الميعاد اردد على ضالتي وكن شريفا قرأتها ان يكون الناز
عيا ونور

جرب صحيح من الاسرار المخزونة التي لم يطلع عليها الا اهلها

١٢٩

والوفق المذکور هذا

تخفى انك انت الاعلى	لا تخاف دركا ولا تخشى	فالدخير حافظا وهو ارحم الراحمين	وتجناه بنعم وكذا ان نجى المؤمنين	انجوت من القوم الظالمين
٢٥١٢	٥١٧٣	١٥١٧	٣٠٧١	٢٢٩٤
٢٦١٣	١٦٨١	حفظ الله عبده فلا ابن فلا	٣٠٢١	٣٧٩١
٢٧٧٠	١٦٤١	٥٠١٧	٢٤٢٣	٣٨٧
٤٦٩٧	١٩٩	٣٥٧	١٣٨٨	٢٩٣٣

نايذة عظيمة روى عن الشيخ ابى حسن الشافعى قدس سره له مع لهم
الدنيا وترفع الخوف وجميع رضاء الباري تعالى وهي من الاوعية التي
تشرع اجابته وهي هذه يا جامع الناس ليوم لا ريب فيه اجمع بيني
وبين طاعتك على سبيل مشاهدتك وفرق بيني وبين همى الدنيا وهي الآخرة
وثبت شئى في امرهم ما جعل همى انت واهلا قلبي محبتك وبهجه
بانوارك وخشع نفسي بسيلطان عظمتك ولا تكلنى الى نفسي طرفة عين
ولا اقل من ذلك اللهم اذكر ايبى من كل شئ وكل شئ خايف منك
وخوف كل شئ منك انتى ما اخاف واخذر انك على كل شئ قدير وبالا
جاية جدير والاعلم فائدة جلية لا عانة الا نور الضرورية تكتب
هذا الوفق الآتى ويحمل على رسته ويقر فى كل صباح وصباح مع تحيل مطلوبه
تولد على نهر من الدوغة قريب بعدد لفظ بسم ثلاثا واربعة مرة
فانه يظفر بمطلوبه لا يحال وينهرنى جميع حالا لله ما جرب

بنفسی او سمعتهما من احد منكم من العلماء والمتابعين
وبعد هذا اكتب ما ريت في الكتبة من الطلسمات والافواق
وبعد ان شاء الله تعالى اكتب في الاطباق والحدائق والادوية
والاشربة والسيفوف والسموم والاسرار والافواق والعلل

فصل في الطلسمات والافواق والهجرات

نايذ عجيبه تكتب في ورقه هذه الوفاق المباركه من خصاله يبر
جميع الامراض والالام وكذا نافع للصرع و دفع امم الصبيان وهو
ما حوذ من الشيخ محمد الكردي الساكن ببلدة حلب اولاً تكتب
هذه الافواق الاربعه وتكتب في اطرافها سورة الفاتحه من
المسمل الى آيين ونشر طائفتها ان يكون في الكتاب على وضوء تام
ويذوق في كتابه السورة الشريفة من غير ان ينقص منها حرفاً
نقطه لانه حينئذ لا يفلح الاثر ويكون متوقفاً للمقبل وان يكون
مكافاً طائراً وباسمه طاهر علالا والا فلا اثر وبني هذه

تقريباً

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤	١٥	١٦	١٧	١٨	١٩	٢٠	٢١	٢٢	٢٣	٢٤	٢٥	٢٦	٢٧	٢٨	٢٩	٣٠	٣١	٣٢	٣٣	٣٤	٣٥	٣٦	٣٧	٣٨	٣٩	٤٠	٤١	٤٢	٤٣	٤٤	٤٥	٤٦	٤٧	٤٨	٤٩	٥٠	٥١	٥٢	٥٣	٥٤	٥٥	٥٦	٥٧	٥٨	٥٩	٦٠	٦١	٦٢	٦٣	٦٤	٦٥	٦٦	٦٧	٦٨	٦٩	٧٠	٧١	٧٢	٧٣	٧٤	٧٥	٧٦	٧٧	٧٨	٧٩	٨٠	٨١	٨٢	٨٣	٨٤	٨٥	٨٦	٨٧	٨٨	٨٩	٩٠	٩١	٩٢	٩٣	٩٤	٩٥	٩٦	٩٧	٩٨	٩٩	١٠٠
١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤	١٥	١٦	١٧	١٨	١٩	٢٠	٢١	٢٢	٢٣	٢٤	٢٥	٢٦	٢٧	٢٨	٢٩	٣٠	٣١	٣٢	٣٣	٣٤	٣٥	٣٦	٣٧	٣٨	٣٩	٤٠	٤١	٤٢	٤٣	٤٤	٤٥	٤٦	٤٧	٤٨	٤٩	٥٠	٥١	٥٢	٥٣	٥٤	٥٥	٥٦	٥٧	٥٨	٥٩	٦٠	٦١	٦٢	٦٣	٦٤	٦٥	٦٦	٦٧	٦٨	٦٩	٧٠	٧١	٧٢	٧٣	٧٤	٧٥	٧٦	٧٧	٧٨	٧٩	٨٠	٨١	٨٢	٨٣	٨٤	٨٥	٨٦	٨٧	٨٨	٨٩	٩٠	٩١	٩٢	٩٣	٩٤	٩٥	٩٦	٩٧	٩٨	٩٩	١٠٠
١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤	١٥	١٦	١٧	١٨	١٩	٢٠	٢١	٢٢	٢٣	٢٤	٢٥	٢٦	٢٧	٢٨	٢٩	٣٠	٣١	٣٢	٣٣	٣٤	٣٥	٣٦	٣٧	٣٨	٣٩	٤٠	٤١	٤٢	٤٣	٤٤	٤٥	٤٦	٤٧	٤٨	٤٩	٥٠	٥١	٥٢	٥٣	٥٤	٥٥	٥٦	٥٧	٥٨	٥٩	٦٠	٦١	٦٢	٦٣	٦٤	٦٥	٦٦	٦٧	٦٨	٦٩	٧٠	٧١	٧٢	٧٣	٧٤	٧٥	٧٦	٧٧	٧٨	٧٩	٨٠	٨١	٨٢	٨٣	٨٤	٨٥	٨٦	٨٧	٨٨	٨٩	٩٠	٩١	٩٢	٩٣	٩٤	٩٥	٩٦	٩٧	٩٨	٩٩	١٠٠
١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤	١٥	١٦	١٧	١٨	١٩	٢٠	٢١	٢٢	٢٣	٢٤	٢٥	٢٦	٢٧	٢٨	٢٩	٣٠	٣١	٣٢	٣٣	٣٤	٣٥	٣٦	٣٧	٣٨	٣٩	٤٠	٤١	٤٢	٤٣	٤٤	٤٥	٤٦	٤٧	٤٨	٤٩	٥٠	٥١	٥٢	٥٣	٥٤	٥٥	٥٦	٥٧	٥٨	٥٩	٦٠	٦١	٦٢	٦٣	٦٤	٦٥	٦٦	٦٧	٦٨	٦٩	٧٠	٧١	٧٢	٧٣	٧٤	٧٥	٧٦	٧٧	٧٨	٧٩	٨٠	٨١	٨٢	٨٣	٨٤	٨٥	٨٦	٨٧	٨٨	٨٩	٩٠	٩١	٩٢	٩٣	٩٤	٩٥	٩٦	٩٧	٩٨	٩٩	١٠٠

والله اعلم بالصواب

روى عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه وموت تلاميذه الا انهم جعفر الزماني
منى الله عنه في كتابه الفوائد الكافية قال اذا عسر على امرئ ولادتها فليكتب
لها على قلعين من الخنزير لهذا الوقت المثلث ويوضع كل قلع في تحت احد
رجليها وهي قائمة فانها تلد في تلك الساعة بلا مشقة ولا تعب وجربت
كثيرا فنجحت صبيحة وهي لا تختلف الا نادرا او ذاكرة اذا كانت كذايتها في ساعة
نحس والى السلف رحمهم الله رسالات في خواص هذه الوقت المباركة
وهذه صورتها كما ترى

شاهدة لنفوس الهيئان وحفظهم من الهين السوء وسمائر الآفات تكتب
هذه الوقف الآتية الخاى مفتاحها ويعلق على راس الهيئ او الهيئة
ببر الخاى لان شاء الله تعالى وتكتب في وسط الوقف عوفي فلان من
ملل الابدان بجماه نيجان القرآن ويكتب في اطرافها الآيتين
لآيتين وهذه الوقف لا يرد ابداهى من الاسرار المجهز ونشت
وهى هذه كما ترى

فان انفسكم عزيز عليكم ما عندكم جليل عليكم بالموافق ركن رحيم
فان توفى فان توفى فقر حبى الله لاله الا هو عليه توكلت وهو العزيز الحكيم

اینها دفع مضرت الاعوان یلتب هذه الوقف الخمسة لیحمل معه یا من بعد
بأذن الله تعالى وهی بحریة مرزاعلریة وهذه صورة الوقف المذكورة

١٢١

لیخمس	نارین باه	المطانی	ولترقی	والفاطمة
٢٥٩	١٤٩١	٢٤٦	١١٣٩	٤٩٣
٢٤٥	١١٣١	٤٩٢	٢٦٣	١٣٩٠
٤٩٤	٢٦٢	١٤٦٩	٢٤٤	١١٣٦
١٢٧١	٢٤٣	١١٤١	٣٩٥	٢٦١

اینها دفع مضرت الاعوان روی عن الشیخ عبد القادر الجیللی قدس سره انه امر
بحمل هذه الآیات فی وقت الطاعون و امر ان یقعد الرجل علی ظهره الایمن
والمریة علی الایسر تحت الشیاب کلها فوق البشرة وهی بحریة كثيرة البرکة
وشرطها ان یطلى الحامل قبل الربط صدقة بقدر الاطکان وهی ثمذیة

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم مالک
یوم الدین ایاک نعبد و ایاک نستعین اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین نرا
علیهم غیر المغضوب علیهم ولا الضالین آمین ربنا اکتب لنا فی هذه ال
حسنة و فی الآخرة انا بعدنا البکر قال عدنی صیبه من اشاء و رحمتی وسیع
کل شیء فسمی کتبها للذین یتقوا یتقوا الزکاة و الذین یأتمون
لا اله الا الله من اول الابد لا اله الا الواحد لا اله الا الله لا اله الا الله
الذی لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفو احد فتعالی الله املاک الحق لا اله الا هو
العرش المکرم ربنا اکتشف عنا العذاب انا مو قنون یا ودود یا ودود یا ود
یا ذا العرش المجید فقال طایرید یا مبدی یا معید اسئلكم بزرک الذی لا یرام
و بملک الذی لا یفهم و بنورک الذی لا ارکان عرشک ان تکفینا هذا الامر
یا مفیث اغثننا یا مفیث اغثننا الهی لا نفرقنا الهما سوکر فزجوه لا شریک
لک فی ملکک فندعوه لا وزید لک فترشه و تری حالنا یا مفیث
یا مفیث اغثننا یا مفیث اغثننا یا حی یا قیوم یا الله یا رحمن یا رحیم یا
راذ البلاء و الاکبر افرحکم بک بسم الرحمن الرحیم و صلی علی محمد و آله

سحر	سحر
لله الرحمن	لله الرحمن
الرحيم	الرحيم
عفة	عفة
و	و
عنه	عنه
٩١	٢٥٨
١٥٧	١٤٨
٥٥٧	١٣١٤
١٢٩	٥٩٢٤

12

13

14

عظمة لعل امفق دعد النساء يكتب بالحروف المقلقة آية الكرسي
قرطاس وفي اخرى آمن الرسول الى آخر السورة ايضا بحروف مقطعة وبربط
كرسي على عظمه الايمن وآمن الرسول على عظمه الايسر ويخرج ذكره
بقرطاس جديد ويقول ثم يجامع فانه ينحل باذن الله تعالى بحرب
في اخرى لعل الربوط ط ايضا ان يكتب له وفق اسم الله جامع وهو
شيخ الاكبر قدس سره الاظهر عند عقد النساء فليكتب هذا
في الشريف ويربط على فخذه الايمن ويجامع فانه ينحل باذن الله تعالى
من الاعتقاد يجهل المراد
وهو هذا

٣٧	٤٢	٣٥
٧	١٢	٣
٣١	٣٤	٣٩

وايضا لدفع السحر
القرطاس وكا
عسل على الر
وهو عجيب في النج

المسحور خيطا من صوف اخضر او ابيض
بقدر ذراعين ويفقد على ذلك عقد
لكنه يفقد العقدات خفيفة ليسهل حلها
ثم يفقد المسحور ويضع بين يديه كاسا
من الماء وياخذ الخيط ويقتره قبل اعوذ به
فلق الى آخره مع البسمل والتفويذ ثم يتنفس على عقدة ويحلها ويقول
للت السحر الذي عقد لي ثم يقتره قبل اعوذ به ايضا في

بسمل والتفويذ ويتنفس على عقدة ويحلها ويقول ايضا حللت السحابة عظيمة نافعة لجميع
في عقد لي وعلى هذا المنوال الى اخر العقدات اي الى ان يتم المثلث يكتب وفق تيجان ان
لا تمان ثم يلصق الخيط المحلول في ذلك الموضع بين يديه ويقرأ على راسه قبل عن به
ثم يحرق الخيط ويدثر مادده في ماء جار فانه يبرأ باذن الله تعالى
هو سر لطيف عجيب من الاسرار المخزونة من آثار القهار الحكاملين
بذرة اخرى لدفع السحر ان يقتر على كاس ماء سورة البقرة ويشر به
سحور يبر بلا شبهة ولا شك ان شاء الله تعالى والله اعلم بالصواب
ايضا لدفع السحر وهو من اعز الادوية وهو ان يكتب هذا الوفق

سحر	سحر
لله الرحمن	لله الرحمن
الرحيم	الرحيم
عفة	عفة
و	و
عنه	عنه
٩٧	٣٣٣
٥٣	٣٦٦

لا تلي على ثلاث قطعات من القرطاس يعلق احد يمين
لي ويضع الثانية في قديم ماء ويشر به من ذلك العقد بحرف
ثم يقرأ قصدا الماء يزد عليه ويعلق الثالثة على باب داره الذي
منه يخرج الى باب فيه دأحا وكاهما دخل ينظر اليه وكذا كاهما
من الله تعالى ولا ينق عليه من السحر ان شاء الله

بسم الله الرحمن الرحيم	قل اعوذ برب الفلق	بسم الله الرحمن الرحيم	في الفلق	اذا حسد
٢٥١	٣٢٩١	٥٨٦	١٧٣٩	٣٦٧٥
١٤١١	٢٥٥٧	اسم سحر	١٥٧٢	٣٣٥٣
١٣١٤	٦٥٥٧	٣٣٥٦	٣٧٩٩	٣١١١
٥٩٢٤	١٢٩	١٧٥١	٣٩٩	١٢١٩

وايضاً لرفع السحر ان يكتب هذا الوفق الآتي على تسعة قطع من القبر طين وكلما صلى الصبح يضع احد يده في غره ويلبها مع شربة غسل على الطريق الى تسعة ايام فانه لا يبقى عليه اثر من السحر ابداً وهو عجيب في التجربة وخواصه من خارق العادات والله اعلم وادع
والوفق المذكور هذا

١٥٣٥	١٥٣٧	١٥٣٢
١٥٩٣	ما يستعمل السحر ان الله سيظهر	١٥٨٨
١٥٣٢	١٥٣٩	١٥٣٧

بما يادة عظيمة نافعة لجميع الملل شايد ادهى ثمان يكتب وفق تيجان القرآن ويحمل منه على رأسه قلعه عن بطنه او يداؤه الله نكاحه ان من حمل منه هذا الوفق الآتي على رأسه فانه يبرئ من
الصداع وجميع عليل البدن غالباً كما جرب من لا وهو عجيب في خلق القبول ولكن شرط حمله ان يقرأ ~~يا ذا الجلال~~ والاكرام بعدد قروعه على طهارته تامة في مكان رطب فانه لا يبرئ من اذن الله تعالى
فجرب

هذه	ترب	وسرر	الحق
٢٢٢٢	٣٥٣	٢٦٧	٥٥١
٢٢٢٢	٣٥٣	٢٦٧	٥٥١

ان الله هو الرزاق ذو القوة المتين وفي السماء رزقكم وما توعدون
 فرب السماء والارض ان لمحق شربا انكم تنطقون قال فما وصف
 الايات في صاخر او بيت او حوت او غير ذلك الا حفظه الله تعالى
 قلت وهي نافعة مجربة وروى الثعلبي وابن عطيّة والقرا
 وغيرهم عن سالم بن ابي الجعد قال احترق لنا ~~من~~ صاحب
 يبق فيه الاقول له تعالى الا الى الله تهير الامور وعرف لنا صاحب
 فانهى كل شئ فيه الا هذه الآية وحدها شيخنا الامام العار
 بالله عبد الله بن اسعد اليافعي رحمه الله تعالى قال بلغني عن
 العارف الامام ابي عبد الله محمد القرمشي عن شيخه ابي اله
 الملقى انه قال الا اعلمكم كثر تنفق مذ ولا ينفع قلت بلى
 قال قل يا الله يا احد يا واحدا موجوديا جواديا باسطا
 يا وهاب يا ذا الطول يا غني يا غني يا فتاح يا رزاق يا عليم
 يا حكيم يا حي يا قيوم يا رحمن يا رحيم يا بديع السموات والارض يا ذا
 ولا كل سم يا حنان يا منان انبغني منك بنفحة تقني بها عن
 ان تستفتحوا فقد جاءكم الفتح انا فتحنا لك فتحا مبينا نصرنا
 وفتح قرييب اللهم يا غني يا حديد يا مبدئ يا معيد يا ودود يا ذا
 المجيد يا فقلا لما يريد اكفني بحمدك عن هرامك واعنني بنفحة
 عاك واخفطني بما حفظت به الذكر وانصرني بما نصرت
 الس من انك على كل شئ قدير قال فمن داوم على قرأته
 بعد كل صلاة خصوصا صلاة الجمعة حفظه الله من كل مخر
 ونصر على أعدائه واغناه ورزقه من حيث لا يحتسب

الحمد لله رب العالمين يا ايها الشاهد شاهد جنتكم موعدة من ربكم وشهادة
 ما في الصدور يا عليم يا عليم ما لك ايدوم الدين ويشهد صدور قوم
 مؤمنين يا كريم يا رحيم اياك نعبد و اياك نستعين و اذا امرت
 بنفوس شقيين يا حي يا قيوم اهدنا الصراط المستقيم كهيئته صراط
 الذي انقذت عليهم جحيمك غير المغضوب عليهم ولا الضالين
 يا ذا الجلال والاكرام آمين بذكره اليك عليك وعلى الله وسلم
 على النبي وآله سيدنا محمد وعلى آله وصحبه اجمعين والافق المذكور هذا

الحمد لله رب العالمين

مضاف

اسلام	قولا	رب	رحيم
٢٩٣	٢٥٧	١٣٢	١٣٦
٢٥٦	١٩٠	١٣٩	١٣٣
١٣٨	٨٣٤	٢٥٥	٢٩١

الحمد لله رب العالمين

وايضا هذا الارقام المثلث
 الآتي هو من عدد
 لشفا و يكتب للبريهن
 تسعة عشر و تحفظ وفقا
 على تسعة عشر قلعة
 كما غدا و يسبق كل
 صباح على البريق قلعة
 منها في ٥ من من
 شربة السكك الى الله

تسعة عشر صباحا فان المرين يبرر باذن الله تعالى وهو وفق
 البسملة الشريفة وهذه بحمد الله تعالى

وايضا هذا التلسم الآتي نافع للبريهن فطاهرا
 وباطنا وهو من كنز الكرم من الاسرار
 المخزونة وهو ان تكتب في ثلاث كاسات
 اخضرات تكتب في اثنين ثلاثا وثلاثين
 وفي الاخري اربعة وثلاثين بالحروف
 المفردة بحمد الله الرحمن الرحيم

بسم الله	الرحمن	الرحيم
٢٩٣	٢٦٢	١٤١
٢٣٥	١٩٥	٢٥٦

دة عظيمة بحجة كذا في الشقيقة وهي وجميع في هذا النص و
 جمع النص من ان يكتب هذا الوفق المثلث الا في على قلمه قرطاس
 يا خذ له المبتلا بالشقيقة و يقعد في طرف اليمين و ياخذ بيده
 برة و يد في الابرقة في البيت الاول من فوق و هو الذي
 تب فيه ثم و يقر فاتحة الكتاب مع البسملة و التقويد ثم
 ثم قوله تعالى فمن كان منكم فليقرء فليقرء من ركنه

ثم من صياحه او من ركنه او من ركنه او من ركنه او من ركنه
 يسكن و له ما يسكن في الليل و انما له في السبع و العليم
 ان ذيب الراجع فيها والا فيدق في البيت الثاني الذي
 تب فيه و يقر فاتحة الكتاب مع البسملة و التقويد ثم
 الآية مرة واحدة فان لم يسكن الراجع في البيت الثاني
 يقر ثلاث مرات فاتحة الكتاب و الآية مرة واحدة و هكذا في
 الخ و الخ و الخ الى البيت التاسع في اي بيت دق الابرقة
 يقر بعده الفاتحة ان كان رايها فاربعة و ان كان ثمانية
 الى الاخر ففي اي بيت سكت الراجع لا يخرج الابرقة من البيت
 يكمل على الوفق في حايطة جنوب و الشمال ان الراجع يسكن في
 البيت الاول و الراجع النص يضع الوفق في يده اليمنى
 و يقر فاتحة الكتاب سبع مرات مع البسملة و التقويد ثم يضع
 الوفق على النص الموصوع فان الراجع يذهب في الحال
 قال الراوي و هذا هو الوفق علاج روحاني ما سمعنا

فاتدق في الدواب الخوف و يري ان يكتب
 هذا الوفق المبارك الشريف و يحمله على
 على راسه و يقر الخواتم الخواتم الخمسة
 المكتوبة في اول الوفق عقيب كل صلاة
 مرة و ان الخ في يديه اذ يقرأ

بخلفه عن الاجابة اذ
 وهو هذا

٤	٩
٣	٥

فائدة مهمة لقضاء الحاجات وسرعة اجابة الدعوات وهي ان يقرأ
 سورة الفاتحة الشريفة مرة سبعة مائة مرة في البسملات والتفويذ
 في اماكن النظر والتدقيق في العدد بلا زيادة ولا نقصان وان يقرأ
 قبل الشروع في الصلاة والتسليم على النبي الكريم صلى الله تعالى عليه وسلم
 مرة او خمس مائة مرة ويلزم ان يكون الخوض في حين القراءة صاعدا
 فتوايها والخوض عودا وعبر وان لم يجد بها فليقرأ بسند روي وكذا
 ولما ان تمت القراءة يقرأ آية من آيات السجدة وهو آية الم السجدة او
 ويسجد للتلاوة ويقول سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله لا حول ولا
 قوة الا بالله العلي العظيم ثم يسئل الله حاجته في سجوده فان الحاجة تقضي
 باذن الله عن قريب آتية وهذه الفائدة من الاسرار المخزونة

وايضا لقضاء الحاجات من قراءة بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين
 وفيه صلى الله على نبينا محمد وآله اجمعين هو الله الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم
 الى ثمة اسماء الحسنی في مجلس واحد شفع وشعين مرة ثم يقرأ هذا
 الدعاء المباركة اللهم اني استلذك واتوسل اليك باسمائك الحسنی ان
 تبخيري من فكرتك وتزيني عليا وتبخريني من عذاب القبر وعذاب
 النار ارجب دعائنا بفضلک ولا تقطع رجائنا آمين صلى الله على نبينا محمد
 وآله اجمعين والحمد لله رب العالمين على نعمته الكاملة مع الخوض المذکور
 ويقرأ ايضا آية السجدة ويسجد ويسئل الله حاجته فانها تقضي اسرع
 مما يكون ببركة الاسماء الحسنی والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب
 فائدة جلية جلي الاثر عظيمة البركة صالحة لجميع المهمات خصوص
 لتسخير القلوب وجلب المحبة من الرجال والنساء وهي ان يقرأ هذه
 الف مرة سورة اخلاص بسملة واحدة في مجلس واحد ويقرأ هذه الف مرة
 الآية في تمام كل صفة وهي هذه تقكوا يا عبد الواحد وانت يا
 عبد الرحمن واقفوا فانتم مرون به وكلتم عليه بركة الله فيكم وعليكم
 فان الحاجة تقضي باذن الله جل جلاله والملك خادما لا خلاص
 الشريفي وهذه الفائدة من الاسرار الخفية والآثار الحكيمة المملوكة
 قوى الروحانية عظيم التأثير وهي ورقة يمينه وجوهره نفسه فلا تفلح
 فيه اهلها ولا توفق السفهاء اموالكم والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب

مَن يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّا نَنزِلُهَا ذِكْرًا وَإِنَّا لَمُحَافِظُونَ
 نُنَزِّلُهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ نَزَّلْنَا بَخَارًا جَمِيمًا وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ٥
 نَزَّلْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ نَزَّلْنَا بَخَارًا وَحَفِظْنَا ذَلِكَ تَقْدِيرَ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
 كَرَّمَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِظَهُ اللَّهُ حَفِظَهُ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ
 بَلِيكُمُ لِمَا فَعَضْتُمُ كَرَّمَا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ إِن كُلَّ نَفْسٍ فَتَنَّا
 بِمَا حَافِظًا إِن بَطْشَ رَبِّكَ لَشَرِيدٌ إِنَّهُ يَهْدِي بَصِيرَتَهُ وَيُعِيدُ ٥
 الْفُجُورَ الْوُدُودَ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ هَلْ أَتَاكَ
 ثَ الْجَنُودُ فَرَعُونَ وَشُعُودُ بِلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبِ وَاللَّهُ مِنْ
 بَعْدِ مَجِيدٌ بَلْ يَهْدِي قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ثُمَّ قَالَ كُنْتُ خَرَجْتُ
 فِي جَمَاعَةٍ فَرَيْنَا ذِي بِلْدَابٍ شَاقَ عَجْفَاءٍ وَلَا يَضُرُّهَا شَيْئًا
 دَنَوْنَا مِنْهُمَا نَفَرْنَا الذَّيْبُ فَتَقَدَّ مَنَا إِلَى الشَّاقَةِ فَوَجَدْنَا فِي عَقْقِهَا
 بِأَصْرٍ بَوَاطِ فِيهِ هَذِهِ الْآيَاتُ وَقَالَ الْحَافِظُ أَبُو زُرْعَةَ الرَّازِ
 تِ النَّارِ بِجَمِ جَانٍ فَاحْتَرَقَ فِيهَا ^{هذه} آلا فِي بَيْتٍ وَجَدْنَا فِيهَا
 تِ الْآلِ مَصْحُوفٌ قَدْ احْتَرَقَتْ الْآيَاتُ لَمْ تَحْتَرَقْ فِي كُلِّ مَصْحُوفٍ وَهِيَ هَذِهِ
 تَقْدِيرَ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ وَلَا تَحْسَبَنَّ
 نَمَانًا فَعَلَّ عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِن تَقْدِيرُ نَفْعَةِ اللَّهِ لَا تَحْصِيهَا وَقُلْنَا
 إِن لَا تَقْبُدُوا الْآيَاتِ تَنْزِيلًا مِّنْ خَلْقِ الْأَرْضِ وَالسَّمَاءِ إِلَهِ الرَّحْمَنِ
 الْعَرْشِ اسْتَوَى لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
 لَا تَحْتِ التُّرَى يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنِ اتَّقَى اللَّهَ بِقَلْبِهِ سَلِيمٌ
 نِيًّا طَوَّعًا وَكَرِهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِفِينَ وَمَا خَلَقْتَ الْجِنَّ وَالإِنْسَ
 لَا يَعْْبُدُونَ مَا أَرِيدَ مِنْهُمْ مِّن رِّزْقٍ وَمَا أَرِيدَ أَن يُطِيعُوا

قد ولد الولد المبارك طول الله عمره بحاجته السيد عبد الرحمن بن الشيخ حسن الخالد النقشبندى رفع الله شأنهما في الدارين يوم
الثلاثين من شهر ربيع الثاني سنة الف ومائتين وسبعين من هجرة النبوة في شهر المبارك ربيع الاول ليلة الجمعة يوم الثنية

١٢٧٠
٢٩

قد ولدت الاشرفه الاعزة الاكرمة رقية بنت شيخ ونور عين الشيخ حسن الخالد النقشبندى اطال الله عمرها على الصلوات
ورزقها الصيانة والعافية والحياء بحاجته اوجدها بفتح المبارك في شهر الله المبارك رجب الاخير يوم الجمعة وقت الضحى في يوم
عشر من شهر ربيع الثاني سنة الف ومائتين وسبعين من هجرة النبوة على صاحبها افضل الصلوة واكمل التحية كما مر
في الاربعينيات في سنة ١٢٧٢

قد ولد السيد وسندي وكهف ونور عين وعزة فؤاد وقوة ظهري الشيخ حسن الخالد في شهر ربيع الثاني في شهر الله المبارك في شهر ربيع الثاني
عليها كما افاد على العالمين انوار وبركة ولد في ليلة الجمعة في شهر الله المبارك رجب الاخير في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني
بطور حيوة وعطاء الله علم الاولين والآخرين ودرجته اولها مثل ربه ولا انزاع ولا كبرها في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني
في سنة الف ومائتين واربعمائة وسبعين من هجرة النبوة في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني
١٢٧٤

قد ولد الله تعالى اكرم على شيخنا الفاضل والقبط الكمال وساد الكثرة الكمل الشيخ حسن الخالد في شهر ربيع الثاني في شهر الله المبارك في شهر ربيع الثاني
عليها العالمين انوار وبركة بعلام الله محمد نور نور الله قلبه بنور المعرفة والاستقامة واليتم الله بسلامة حيلته وادب
الاسم في علم الظاهر والباطن وحي الله الناصر بطور حيوة وعطاء الله اعلى الدرجات بحاجته السيد في سنة الف ومائتين وسبعين من هجرة النبوة في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني
سبعين من هجرة النبوة في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني في شهر الله المبارك ربيع الثاني
١٢٧٤

ŞEYH ABDURRAHMAN'IN AİLE TABLOSU

قد احسن على شخناو ملحنا و صابنا عن كماله يلقو بحبك الرب الرحيم و هادي بنا الى طريق الحق و النهج المستقيم
 القلب سليم و العقل المستقيم شيخ الشيخ النوراني قد تر الله تعاسته العز و افاض علينا كما افاض على
 العالمين الزاخر و بره و كرم به بعلام اسمه محمد هادي اطل الله بقاءه على الصلاح و ابنته الله بناتنا حسنا و
 جعله هادي الخلق الى حب الحق و اورد علم الاولين و الاخرين و زرع ما رزقنا به في سنة الف و ثمان مائة و ثمان
 و خمسون الهجرية في الليلة الرابعة في رمضان في الساعة التاسعة من الليلة و تلك هي السبت ١٢٦٥
 ٣٠

و ان على عيسى كما افاض على العالمين الزاخر و بره بعلام اسمه محمد هادي الدين جعله الله سر جلال الملة و الدين و كرمه
 الله علم الاولين و الاخرين و جعله في الدين اعلم عليهم في الاوليات و الثبات و الصالحين بحجة سيد المرسلين في سنة الف و ثمان مائة
 و ثمانين و ثمانين في هجرة النبوية في يوم الجمعة في الف و ثمان مائة في فاس عشر شهر الله المبارك و يوم ١٢٨٢
 ١٥

ŞEYH ABDURRAHMAN'IN AİLE TABLOSU (DEVAMI)

Türbe günü

DİYARBAKIR'ın Çınar İlçesi'ne bağlı Aktepe Köyü'nde bulunan Şeyh Abdurrahman Aktepe'nin türbesi dün binlerce ziyaretçinin akınına uğradı. Diyarbakır, Mardin, Elazığ, Şanlıurfa, Batman, Siirt gibi illerden gelen yaklaşık 20 bin kişi, dilek dileyip dua etti. Türbeye girmek isteyen kadınlar izdihamı neden oldu.

ZİKİR YAPTILAR

Çeşitli dileklerde bulunan kadınlar daha sonra tef eşliğinde küçük gruplar halinde zikir yaptı. Daha sonra, köyedeki tepeye çıkan ziyaretçiler, Şeyh Abdurrahman Aktepe'nin öldüğü söylenen yerdaki topraklara ellerini sürerek şifa diledi.

■ Muzaffer DURU, DHA

Dilek için taş yapıştırdılar

Türbenin çevresinde dolanan genç kız ve kadınlar, dileklerinin

yerine gelmesi için türbe duvarlarına taş yapıştırdı. Ancak,

görevliler, kadınları "Duvara taş yapıştırarak dilek yerine gelmez"

diye uyararak, yapıştırdıkları taşları söktü.

Onbin etti!

DİYARBAKIR'ın Diyarbakır'ın Çınar İlçesi'ne bağlı Aktepe Köyü'ndeki Şeyh Hasan-ı Nurani Türbesi, ziyaretçi akınına uğradı. Şifa bulmak için 1 günde 50 bin kişinin ziyaret ettiği türbede kimi kadınlar zikir çekerek baygınlık geçirirken, kimileri de 'Sevap Tepesi'nden topladıkları otları şeyhin ayak bastığı çukurlara sürerek şifa aradı.

ONBINLER AKIN ETTİ

Çınar yakınlarındaki türbe, Şeyh Nurani'nin doğum günü olan 20 Mayıs'ta ziyaretçi akınına uğradı. Sabahın erken saatlerinden itibaren Diyarbakır ve çevre illerden araçlarıyla türbeye akın eden binlerce kişi kilometrelerce uzunlukta konvoy oluşturdu. Türbe çevresinde 'arbane' denilen çalgı eşliğinde başlayan dualara, kalabalık bir kadın topluluğu eşlik etti.

DIYARBAKIR SÖZ

21 Mayıs 2005 Cumartesi

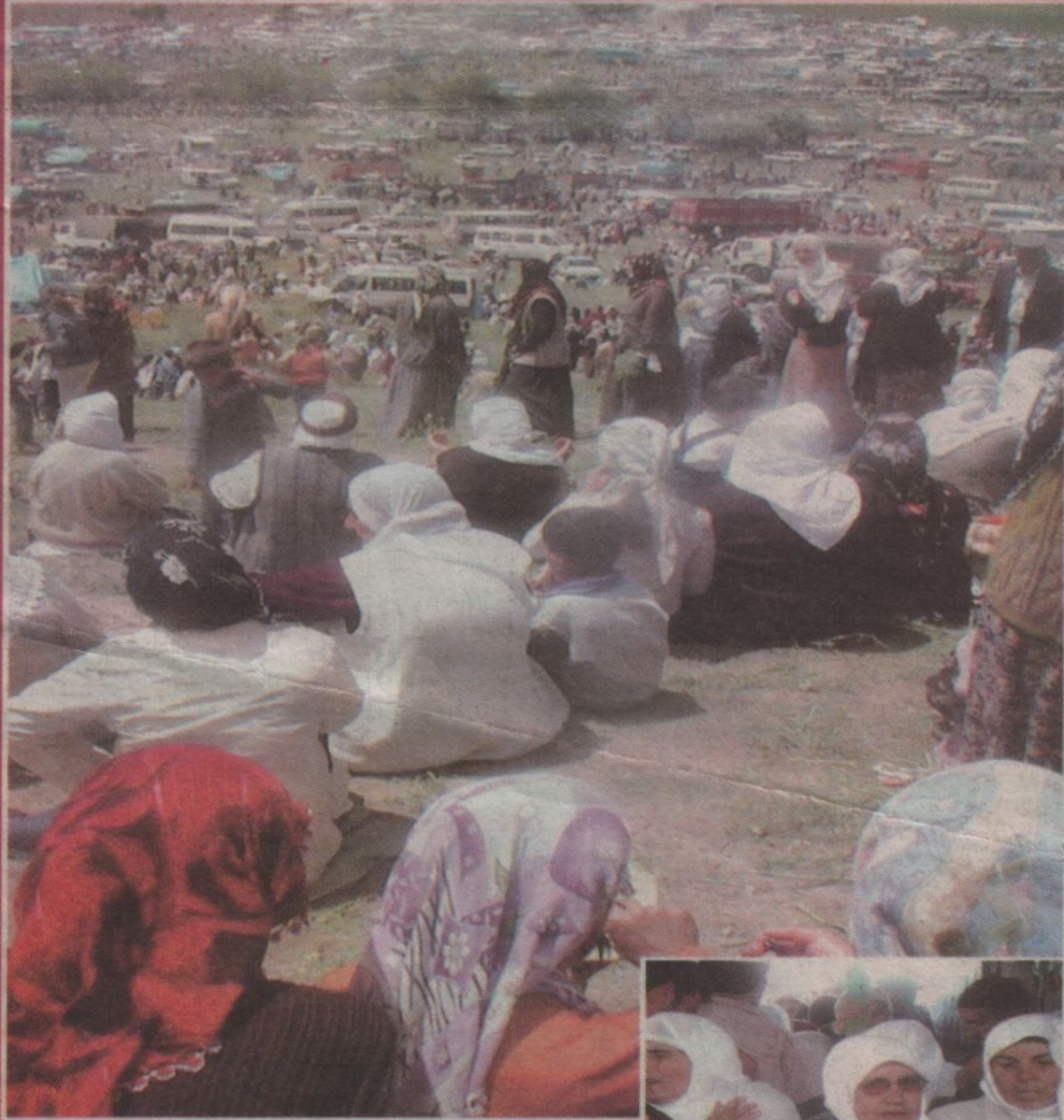
DUALAR OKUNDU

İlahiler okuyarak zikir çeken kadınların bazıları, dua sırasında baygınlık geçirirken, türbeye giren kadınlar dualarının kabul edilmesi için taşları öptü ve beşik şeklinde ip bağlayarak dilek tuttu. Şeyh türbesi üzerindeki bez parçalarını şifa niyetine vücutlarına süren vatandaşlar, daha sonra çevreden topladıkları küçük taşları türbe duvarındaki oyuklara yerleştirdi.

İZDİAMLAR YAŞANDI

Türbe ziyareti sırasında zaman zaman

izdihamı neden olan kadınlar, sıkıntıları'nın aşılması için dua etti. Türbe ziyaretinin ardından, Şeyh Nurani'nin toplantılarını yaptığına inanılan ve türbeden 1 kilometre uzaklıktaki 'Sevap Tepesi'ne gidildi. Şeyh Hasan-ı Nurani'nin ayak izlerinin bulunduğu çukurlara, tepeden topladıkları otları süren vatandaşlar, daha sonra bunları vücutlarına sürerek şifa aradı. Vatandaşlar, türbeye şifa aramak için geldiklerini belirterek, "Buraya yılda 1 kez geliyoruz. Burada dilek tutup, dua ediyoruz. İnşallah dualarımız kabul olur" dedi.

Onbinler akın etti

- Aktepe köyündeki Şeyh Hasan-ı Nurani Türbesi, Şeyhin doğum gününü nedeniyle dün onbinler Aktepe'ye akın etti. İzdihamın yaşandığı ve bayanların büyük ilgi gösterdiği türbe ziyaretinde bol bol dualar edildi, mevlitler okundu. 9'DA

SEYHLERİNİ ANDILA

Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe Köyü'ndeki Şeyh Hasan Türbesi, şeyhin doğum günü olan 20 Mayıs'ta onbinlerce ziyaretçi akınına uğradı

| Ahmet Yokuş | Diyarbakır |

DİYARBAKIR'IN Çınar İlçesi'ne bağlı Aktepe Köyü'ndeki Şeyh Hasan-ı Nurani Türbesi, ziyaretçi akınına uğradı. Şifa bulmak için 1 günde 50 bin kişinin ziyaret ettiği türbede kimi kadınlar zikir çekerek baygınlık geçirirken, kimileri de 'Sevap Tepesi'nden topladıkları otları şeyhin ayak bastığı çukurlara sürerek şifa aradı.

Çınar yakınlarındaki türbe, Şeyh Nurani'nin doğum günü olan 20 Mayıs'ta ziyaretçi akınına uğradı. Sabahın erken saatlerinden itibaren Diyarbakır ve çevre illerden araçlarıyla türbeye akın eden binlerce kişi kilometrelerce uzunlukta konvoy oluşturdu. Türbe çevresinde 'arbane'denilen çalgı eşliğinde başlayan dualara, kalabalık bir kadın topluluğu eşlik etti. İlahiler okuyarak zikir çeken kadınların bazıları, dua sırasında baygınlık geçirirken, türbeye giren

kadınlar dualarının kabul edilmesi için taşları öptü ve beşik şeklinde ip bağlayarak dilek tuttu. Şeyh türbesi üzerindeki bez parçalarını şifa niyetine vücutlarına süren vatandaşlar, daha sonra çevreden topladıkları küçük taşları türbe duvarındaki oyuklara yerleştirdi. Türbe ziyareti sırasında zaman zaman izdihamı neden olan kadınlar, sıkıntılarının aşılması için dua etti.

Türbe ziyaretinin ardından, Şeyh Nurani'nin toplantılarını yaptığına inanılan ve türbeden 1 kilometre uzaklıktaki 'Sevap Tepesi'ne gidildi. Şeyh Hasan-ı Nurani'nin ayak izlerinin bulunduğu çukurlara, tepeden topladıkları otları süren vatandaşlar, daha sonra bunları vücutlarına sürerek şifa aradı. Vatandaşlar, türbeye şifa aramak için geldiklerini belirterek, "Buraya yılda 1 kez geliyoruz. Burada dilek tutup, dua ediyoruz. İnşallah dualarımız kabul olur" dedi.

Türkiye'nin en iyi gazetesi

SABAH

CUMARTESİ 21 MAYIS 2005

Ağlama Duvarı gibi

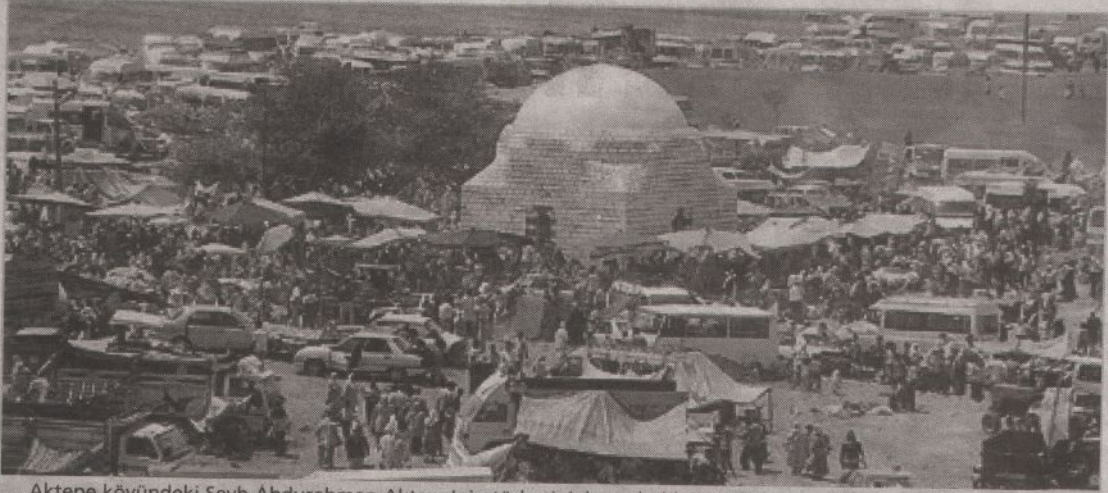
DIYARBAKIR'IN Aktepe Köyü'ndeki Şeyh Hasan-ı Nurani Türbesi, doğum gününde ziyaretçi akınına uğradı. Sabahın erken saatlerinden itibaren Diyarbakır ve çevre illerden araçlarıyla türbeye akın eden binlerce vatandaş, kilometrelerce uzunlukta konvoy oluşturdu.

Bir günde yaklaşık 50 bin kişinin ziyaret ettiği türbede kadınlar, 'Arbane' denilen çalgı eşliğinde zikir yaparak kendilerinden geçti. Bazıları ise şeyhin toplantılarını yaptığına inanılan Sevap Tepesi'nden topladıkları otları, önce şeyhin ayak bastığı öne sürü-

len çukurlara, ardından da vücutlarına sürerek şifa aradılar.

Türbeye giren kadınlar, dualarının kabul edilmesi için şeyhin mezar taşlarını öptü ve beşik şeklinde ip bağlayarak dilek tuttu. Türbe ziyareti sırasında zaman zaman izdihama neden olan kadınlar, sıkıntılarının aşılması için dua ettiler.

Şeyh Hasan-ı Nurani'nin, Batman'ın Kozluk ilçesinde yaşarken 2'nci Abdülhamit tarafından kendisine verilen Aktepe Köyü'ne yerleşerek burada birçok imam yetiştirdiğine inanılıyor. **Hüseyin KAÇAR/ MERKEZ**

Aktepe köyündeki Şeyh Abdurahman Aktepe'nin türbesini, her yıl olduğu gibi bu yıl da binlerce kişi ziyaret etti.

Aktepe Tümbesi'ne 20 bin kişi akın etti

Diyarbakır'ın Aktepe köyündeki Şeyh Abdurahman Aktepe'nin türbesini ziyaret edenler, dileklerinin yerine gelmesi türbenin duvarlarına taş yapıştırdılar

Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde bulunan Şeyh Abdurahman Aktepe'nin türbesi binlerce ziyaretçinin akınına uğradı. Dilek dileyip zikir yapan ziyaretçiler, şeyhin öldüğü söylenen yerdeki toprağı yüzlerine sürerek şifa istedi. Hicri 1283 yılında ölen Şeyh Abdurahman Aktepe'nin türbesini her yıl olduğu gibi bu yıl da binlerce kişi ziyaret etti. Diyarbakır, Mardin, Elazığ, Şanlıurfa, Batman, Siirt gibi illerden gelen yaklaşık 20 bin kişi dilek dileyip, dua etti.

İZDİHAM YAŞANDI

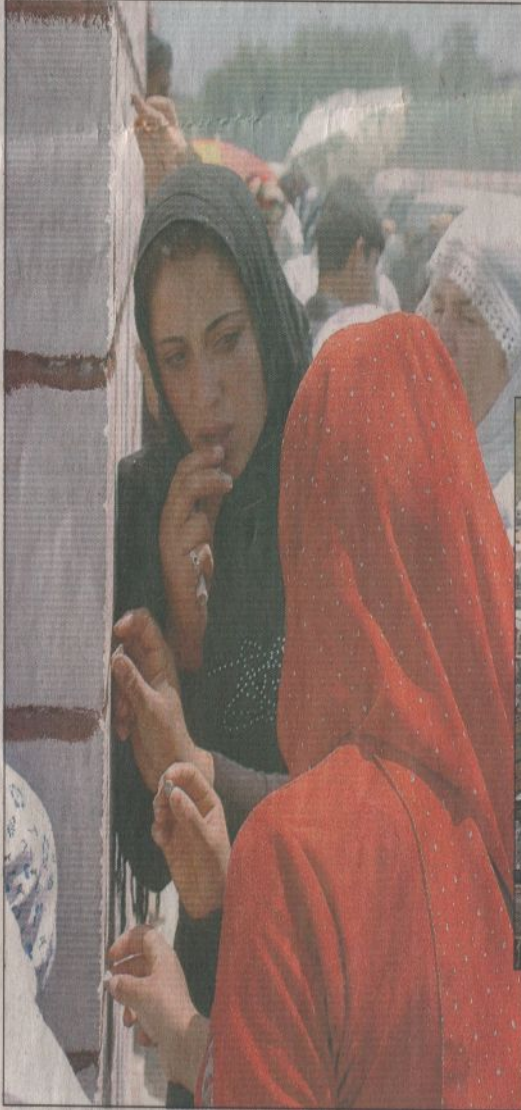
Bu arada türbeye girmek isteyen kadınlar izdihama neden oldu. Tef eşliğinde küçük gruplar halinde zikir yapan genç kız ve kadınlar daha sonra türbenin çevresinde dolaşarak dileklerinin yerine gelmesi için türbe duvarlarına taş yapıştırdı. Ancak görevliler, kadınları, "Duvara taş yapıştırmakla dilek yerine gelmez" diye uyararak taşları söktüler. Aktepe köyünde su sıkıntısı yaşanmaması için belediye araçlarla köye su getirdi. Ziyaretçiler daha sonra çevreye çadır kurarak piknik yaptılar. ■ Ferit ASLAN

Şeyh Abdurahman Aktepe'nin öldüğü söylenen yerdeki toprağı yüzlerine süren, tef çalarak zikir yapan kadınlar, dileklerinin yerine gelmesi için türbenin duvarına taş yapıştırdı.

İşimiz türbelere kaldı

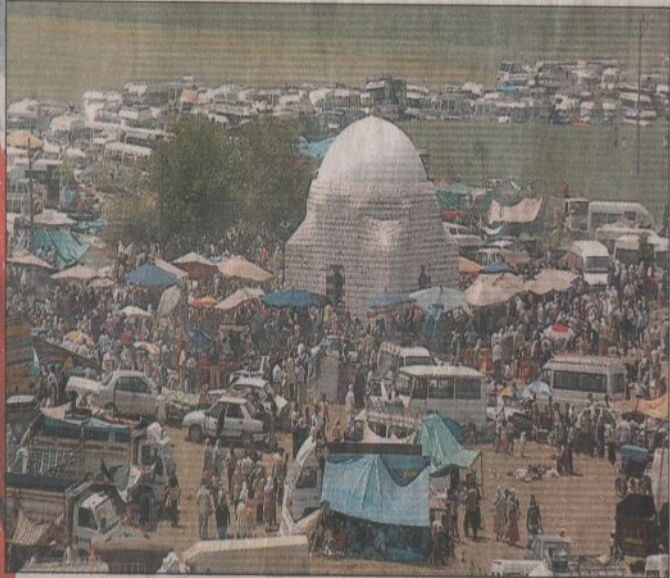
“Ölülerden medet ummayın” şeklindeki uyarılara rağmen vatandaşlar, parasızlıktan kurtulmak, iş bulmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak için türbelere akın ediyor

► Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı, gerekse din adamları tarafından yapılan “Ölülerden medet umulmaz” açıklamaları hiçbir fayda göstermiyor. Bir kısım vatandaşlar hala türbelerden medet umuyor. Buna bir örnek de dün Diyarbakır'da yaşandı. Çınar İlçesi'ne bağlı Aktepe Köyü'nde bulunan Şeyh Abdurrahman Aktepe'nin türbesi binlerce ziyaretçinin akınına uğradı. Dilek dileyip zikir yapan ziyaretçiler, Şeyhin öldüğü söylenen yerdeki toprağı yüzlerine sürerek şifa istedi. Her yıl olduğu gibi bu yıl da 20 Mayıs'ta binlerce kişi ziyaret etti.

► Diyarbakır, Mardin, Elazığ, Şanlıurfa, Batman, Siirt gibi illerden gelen yaklaşık 20 bin kişi, dilek dileyip, dua etti. Bu arada, türbeye girmek isteyen kadınlar izdihamına neden oldu. Kadınlar daha sonra tef eşliğinde küçük gruplar halinde zikir yaptı. Türbenin çevresinde dolanan genç kız ve kadınlar, dileklerinin yerine gelmesi için türbe duvarlarına taş yapıştırdı. Daha sonra, köyedeki tepeye çıkan ziyaretçiler, Şeyh Abdurrahman Aktepe'nin öldüğü söylenen yerdeki topraklara ellerini sürerek şifa diledi.

■ Ferit ASLAN-Muzafer DURU (DHA)

Görevlilerin uyarılarına rağmen taş yapıştırdılar

Görevliler, taş yapıştırıp dilek tutan kadınları “Duvara taş yapıştırarak dilek yerine gelmez” diye uyararak, taşları söktü. Binlerce kişinin akın ettiği Aktepe'de su sıkıntısı yaşanmaması için Belediye araçlarla köye su getirdi. Ziyaretçiler, çevreye cadır kurarak niknık yaptı.

ŞEYH TÜRBEŞİNE 50 BİN ZİYARETÇİ

Diyarbakır'daki Şeyh Nurani türbesine akın eden 50 bin kişi yüzlerini türbe taşlarına sürerek 'şifa bulmak' için dua etti.

Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe Köyü'nde bulunan Şeyh Hasan-ı Nurani ile 4 oğlu ve 3 eşinin bulunduğu türbe, Şeyh Nurani'nin ölüm yıldönümü vesilesiyle ziyaretçi akınına uğradı. 'Şifa bulmak' adına, sabahın erken saatlerinden itibaren Diyarbakır ve çevre illerden araçlarıyla türbeye akın eden binlerce ziyaretçi, uzun kuyruklar oluşturdu. Bir günde yaklaşık 50 bin kişinin akın ettiği türbe ziyaretinde, Aktepe Köyü'nden kadınlar, İsrail'deki 'Ağlama Duvarı'nı andıran görüntülerle yüzlerini türbeye sürdü ve küçük taşlar bırakarak dilekte bulundu. Şeyh Hasan Nurani ile çocukları Şeyh Abdurrahman Aktepe, Şeyh Mehmet Sincar, Şeyh Mehmet Can, Şeyh Mehmet Nuri ve 3 eşinin mezarının bulunduğu türbeye gelen kadınlı çocuklu binlerce insan, türbedeki yeşil bezleri yüzlerine sürerek saatlerce dua etti ve 'şifa aradı'...

TOPRAK YEDİLER, OT SÜRDÜLER

Türbe ziyaretinin ardından vatandaşlar, Şeyh Nurani'nin yağmur duasına çıktığı sırada nurun tecelli edildiğine inandıkları 'Sevap Tepesi' tepesine akın ettiler. Rivayete göre, Şeyh Hasan-ı Nurani'nin ayak izlerinin bulunduğu çukurlara, tepeden topladıkları otları süren vatandaşların bir kısmı daha sonra bunları vücutlarına sürerken, bazı kadınların da ayak izinin olduğuna inanılan çukurdan aldıkları toprağı şifa niyetine yüzlerine sürüp yedikleri görüldü. Türbeye gelenler, bir çadırdaki oturan ve Şeyh Abdurrahman Aktepe'nin torunu olan Şeyh Şafi Işık'ı ziyaret ederek de 'şifa dilediler'. İnsanların türbeyi ziyaret ederek dileklerde bulunduğunu ve şifa aradığını belirten Şeyh Şafi Işık, "Sevap Tepesi denilen yere Şeyh Hasan Nurani yağmur duasındayken nur tecelli edilmiş. Bu nedenle insanlar orayı kutsal bularak gidip şifa arıyorlar" şeklinde konuştu.

Hüseyin KAÇAR

40 BİN KİŞİ ŞEYHİN AYAK İZLERİNİ ARADI

Diyarbakır'da Nakşibendi şeyhi Abdurrahman'ı anmak için gelen 40 bin kişi, şeyhin ayak izlerinin bulunduğunu iddia ettikleri tepede izleri aradı, şifalı diyerek yerlere ot sürdü

RAMAZAN YAVUZ Diyarbakır DHA

Diyarbakır'ın Çınar ilçesinde 96 yıl önce 57 yaşındayken ölen Nakşibendi şeyhi Aktepelî Abdurrahman'ın türbesinde dün yapılan anma etkinliğine yaklaşık 40 bin kişi katıldı.

Türbenin karşısında yer alan ve müritlerinin "şeyhin ayak izinin bulunduğunu" söylediği tepeye binlerce kişi tırmandı ve buradan topladıkları otları yere sürüp hasta tedavisinde kullanmak üzere evlerine götürdü.

Diyarbakır'ın yanı sıra çevre illerden binlerce Nakşibendi tarikatı mensubu, erken saatlerden itibaren Aktepe köyüne geldi. Büyük bölümünü kadınların oluşturduğu tarikat mensupları, türbede Şeyh Abdurrahman'ın mezarına kapanarak dua etti, mezarın üzerinde bulunan yeşil örtüleri öperek, yüzlerine sürdü. Bazı kadınlar çocuklarına şeyhin mezarını öptürdü. Kapıdaki görevlilerin örtülerin öpülmemesi için uyarması da sonuç vermedi.

Dilek taşları yapıştırdılar

Türbenin içinde olduğu gibi dışında da izdiham yaşandı. İçeriye girebilmek için sıra bekleyen kadınlar ve genç kızlar, önünde dizilerek dua ettikten sonra öptükleri duvara kapanıp dileklerinin yerine gelmesi için taş yapıştırdı. "Günah, yanlış yapıyorsunuz" diyen görevliler, ziyaretçilerin yapıştırdığı taşları duvardan topladı.

Türbeyi ziyaret eden binlerce tarikat üyesi, daha sonra şeyhin ayak izinin bulunduğunu öne sürdükleri tepede ayak izi arayıp topladıkları otları yere sürerek dua ettiler. Daha sonra otları birbirlerinin sırtlarına sürdüler.

Torunu yalanladı

Şeyhin torunu Altan Tarhan, tepenin şifa dağıttığına ilişkin iddiaların asılsız olduğunu, 3 yıl önce bazı kadınların rüyalarında "Şeyh Abdurrahman'ın bu tepeye çıktığı ve dua ettiğini, tepedeki otların şifalı olduğunu" gördükleri için tepeye çıktıklarını söyledi.

Tarhan, "Türbeye taş yapıştırılmasını, türbe duvarına el yüz sürülmesini engellemeye çalışıyoruz, ancak önüne geçemiyoruz" dedi.

AB'den yardım talebi

Aktepe Köyü Derneği Başkanı Avukat Mehmet Işık, "Köye gelenlerin rahat etmesi için bir proje hazırladık ve Avrupa Birliği'ne gönderdik. Kabul edilirse, köyde gelenler için yeni yerler açılacak, tuvaletler yapılacak, iş merkezi kurulacak" dedi.

Diyarbakır'ın Çınar ilçesinde 96 yıl önce 57 yaşındayken ölen Nakşibendi şeyhi Aktepelî Abdurrahman'ın türbesinde dün yapılan anma etkinliğine yaklaşık 40 bin kişi katıldı. Türbenin karşısında yer alan ve müritlerinin "şeyhin ayak izinin bulunduğunu" söylediği tepeye binlerce kişi tırmandı ve buradan topladıkları otları yere sürüp hasta tedavisinde kullanmak üzere evlerine götürdü.

Diyarbakır'ın yanı sıra çevre illerden binlerce Nakşibendi tarikatı mensubu, erken saatlerden itibaren Aktepe köyüne geldi. Büyük bölümünü kadınların oluşturduğu tarikat mensupları, türbede Şeyh Abdurrahman'ın mezarına kapanarak dua etti, mezarın üzerinde bulunan yeşil örtüleri öperek, yüzlerine sürdü. Bazı kadınlar çocuklarına şeyhin mezarını öptürdü. Kapıdaki görevlilerin örtülerin öpülmemesi için uyarması da sonuç vermedi.

Şeyh türbesi için AB`ye proje yollanıp tesis istendi

Aktepeli Abdurrahman`ın türbesini ziyaret eden yaklaşık 40 bin kişi, şeyhin ayak izinin bulunduğu inanılan tepedeki otları topladı. FOTOĞRAF: RAMAZAN YAVUZ / DHA

DHA - DİYARBAKIR - Diyarbakır`ın Çınar ilçesinde 96 yıl önce ölen Nakşibendi Şeyhi Aktepeli Abdurrahman`ın türbesinde dün

yapılan anmaya yaklaşık 40 bin kişi katıldı. Şeyhin ayak izinin bulunduğu söylenen tepeye tırmanan binlerce kişi buradan topladıkları otları yere sürüp, hasta tedavisinde kullanmak üzere eve götürdü. Kadınlar çocuklarına şeyhin mezarını öptürdü. Şeyh Aktepeli Abdurrahman`ın torunu Altan Tarhan`sa tepenin hastalara şifa dağıttığına ilişkin iddiaların asılsız olduğunu açıkladı: `Üç yıl öncesine kadar bu tepede böyle bir şey yoktu. Güya şeyhin ayak izleri varmış burda. Öyle bir şey yok. Üç yıl önce kadınlardan birinin şeyhin buraya yağmur duasına çıktığı ve bu nedenle buradaki otların her türlü hastalığa şifalı olduğunu söylemesi üzerine burası bu hale geldi. Buradaki otların şifa dağıttığıyla ilgili bir şey yok. Türbeye yapıştırılan taşları, türbedeki toprağın poşetlere konularak evlere götürülmesini, türbe duvarına el-yüz sürülmesini engellemeye çalışıyoruz. Ancak bir türlü önüne geçemiyoruz.` İş merkezi kuracağız` Aktepe Köyü Derneği Başkanı avukat Mehmet Işık`sa şeyhin türbesini ziyarete gelenlerin sayısının her geçen gün arttığını söyledi. Işık, `Köye gelenlerin rahat ziyarette bulunması için bir proje hazırladık ve bu projeyi Avrupa Birliği`ne gönderdik. Proje kabul edilirse, köye gelenler için yeni yerler açılacak, tuvaletler yapılacak, iş merkezi de kurulacak` dedi.

40 bin kişi şeyhin ayak izlerini aradı

Diyarbakır`da Nakşibendi şeyhi Abdurrahman`ı anmak için gelen 40 bin kişi, şeyhin ayak izlerinin bulunduğunu iddia ettikleri tepede izleri aradı, şifalı diyerek yerlere ot sürdü

RAMAZAN YAVUZ Diyarbakır DHA

Diyarbakır`ın Çınar ilçesinde 96 yıl önce 57 yaşındayken ölen **Nakşibendi** şeyhi Aktepe Abdurrahman`ın türbesinde dün yapılan anma etkinliğine yaklaşık 40 bin kişi katıldı. Türbenin karşısında yer alan ve müritlerinin` şeyhin ayak izinin

bulunduğunu` söylediği tepeye binlerce kişi tırmandı ve buradan topladıkları otları yere sürüp hasta tedavisinde kullanmak üzere evlerine götürdü.

Diyarbakır`ın yanı sıra çevre illerden binlerce **Nakşibendi** tarikatı mensubu, erken saatlerden itibaren **Aktepe** köyüne geldi. Büyük bölümünü kadınların oluşturduğu tarikat mensupları, türbede **Şeyh Abdurrahman`ın** mezarına kapanarak dua etti, mezarın üzerinde bulunan yeşil örtüleri öperek, yüzlerine sürdü. Bazı kadınlar çocuklarına şeyhin mezarını öptürdü. Kapıdaki görevlilerin örtülerin öpülmemesi için uyarması da sonuç vermedi.

Dilek taşları yapıştırdılar

Türbenin içinde olduğu gibi dışında da izdiham yaşandı. İçeriye girebilmek için sıra bekleyen kadınlar ve genç kızlar, önünde dizilerek dua ettikten sonra öptükleri duvara kapanıp dileklerinin yerine gelmesi için taş yapıştırdı.

`Günah, yanlış yapıyorsunuz` diyen görevliler, ziyaretçilerin yapıştırdığı taşları duvardan topladı.

Türbeyi ziyaret eden binlerce tarikat üyesi, daha sonra şeyhin ayak izinin bulunduğunu öne sürdükleri tepede ayak izi arayıp topladıkları otları yere sürerek dua ettiler. Daha sonra otları birbirlerinin sırtlarına sürdüler. Torunu yalanladı

Şeyhin torunu Altan **Tarhan**, tepenin şifa dağıttığına ilişkin iddiaların asılsız olduğunu, 3 yıl önce bazı kadınların rüyalarında `**Şeyh Abdurrahman`ın** bu tepeye çıktığı ve dua ettiğini, tepedeki otların şifalı olduğunu` gördükleri için tepeye çıktıklarını söyledi. **Tarhan**, `Türbeye taş yapıştırılmasını, türbe duvarına el yüz sürülmesini engellemeye çalışıyoruz, ancak önüne geçemiyoruz` dedi.

AB`den yardım talebi

Aktepe Köyü Derneği Başkanı Avukat **Mehmet Işık**, `Köye gelenlerin rahat etmesi için bir proje hazırladık ve **Avrupa Birliği`ne** gönderdik. Kabul edilirse, köyde gelenler için yeni yerler açılacak, tuvaletler yapılacaktır, iş merkezi kurulacaktır` dedi.

Hürriyet -DHA -DİYARBAKIR 'ın Çınar İlçesi 'nde 96 yıl önce 57 yaşındayken ölen Nakşibendi Şeyhi Akteveli Abdurrahman 'ın türbesinde dün yapılan anma etkinliğine yaklaşık 40 bin kişi katıldı. Aktepe Köyü 'ndeki türbe ve çevresinde kalabalıktan oturmak bir yana ayakta duracak yer bile kalmadı. Büyük bölümü kadın olan ziyaretçiler, türbede şeyhin mezarına kapanarak dua etti, mezarın üzerinde bulunan yeşil örtüleri öperek yüzlerine sürdü. Bazı kadınlar, çocuklarına şeyhin mezarını öptürdü. Kapıdaki görevliler mezardaki örtülerin öpülmemesi uyarısında bulunmasına rağmen kimseyi ikna edemedi. Tarikat mensupları, türbe duvarına kapanıp dileklerinin yerine gelmesi için taş da yapıştırdı. Görevliler burada da 'Günahtır, yanlış yapıyorsunuz' diyerek engel olmak istedikleri ziyaretçilerin yapıştırdığı taşları duvardan topladı. Binlerce tarikat üyesi, daha sonra şeyhin ayak izinin bulunduğu öne sürdükleri tepeye çıkıp ayak izi aradı. Tarikat üyeleri, tepeden topladıkları otları yere sürerek dua etti, ardından otları birbirlerinin sırtlarına sürdü. Tepeye bazı kadınlar sırtlarında sakat çocuklarını da getirerek şifa aradı. ŞEYHİN TORUNU: ÇOK YANLIŞ Nakşibendi Şeyhi Akteveli Abdurrahman 'ın torunu Altan Tarhan , şunları söyledi: 'Güya şeyhin ayak izleri varmış burda. Öyle bir şey yok. Otların şifa dağıttığı da tamamen kadınların uydurması. Söylüyoruz ama dinleyen yok. Burada Şeyhin kutlu doğumu ve vefat günü için gelenler ancak dua eder. Yapıştırılan taşlar, türbedeki toprağın poşetlenip evlere götürülmesi, türbe duvarına el, yüz sürülmesini engellemeye çalışıyoruz. Ancak önüne geçemiyoruz.' AB 'DEN YARDIM TALEBİ Aktepe Köyü Derneği Başkanı Avukat Mehmet Işık da 'Köye gelenlerin rahatlıkla ziyarette bulunması için bir proje hazırladık ve Avrupa Birliği 'ne gönderdik. Proje kabul edilirse, köyde gelenler için tuvaletler yapılacak, iş merkezi kurulacak' dedi. Çocuklara zorla öptürdüler ŞEYH Abdurrahman 'ın mezarını ziyaret edenler mahşeri bir kalabalık oluşturdu. Mezara ulaşanlar, üzerinde bulunan yeşil örtüleri öperek yüzlerine sürdü. Bazı kadınlar yanlarında getirdikleri çocuklarına şeyhin mezarını öptürdüler. Bazıları dilek tutarak yanlarında getirdikleri taşları duvarlara yapıştırdılar.

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 1

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 2

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 3

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 4

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 5

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 6

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 7

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 8

20 MAYISTAN GÖRÜNTÜLER 9

Şeyh Abdurrahman AKTEPE -Şeyh Muhammed CAN

Şeyh Abdurrahman'ın kılıcı ve hilafet cübbesi

Şeyh Abdurrahman'ın kendi eliyle yapmış olduğu ceviz ağacından dünya küresi

Şeyh Abdurrahman'ın türbesi